بولاق

www.uyghurkitap.com

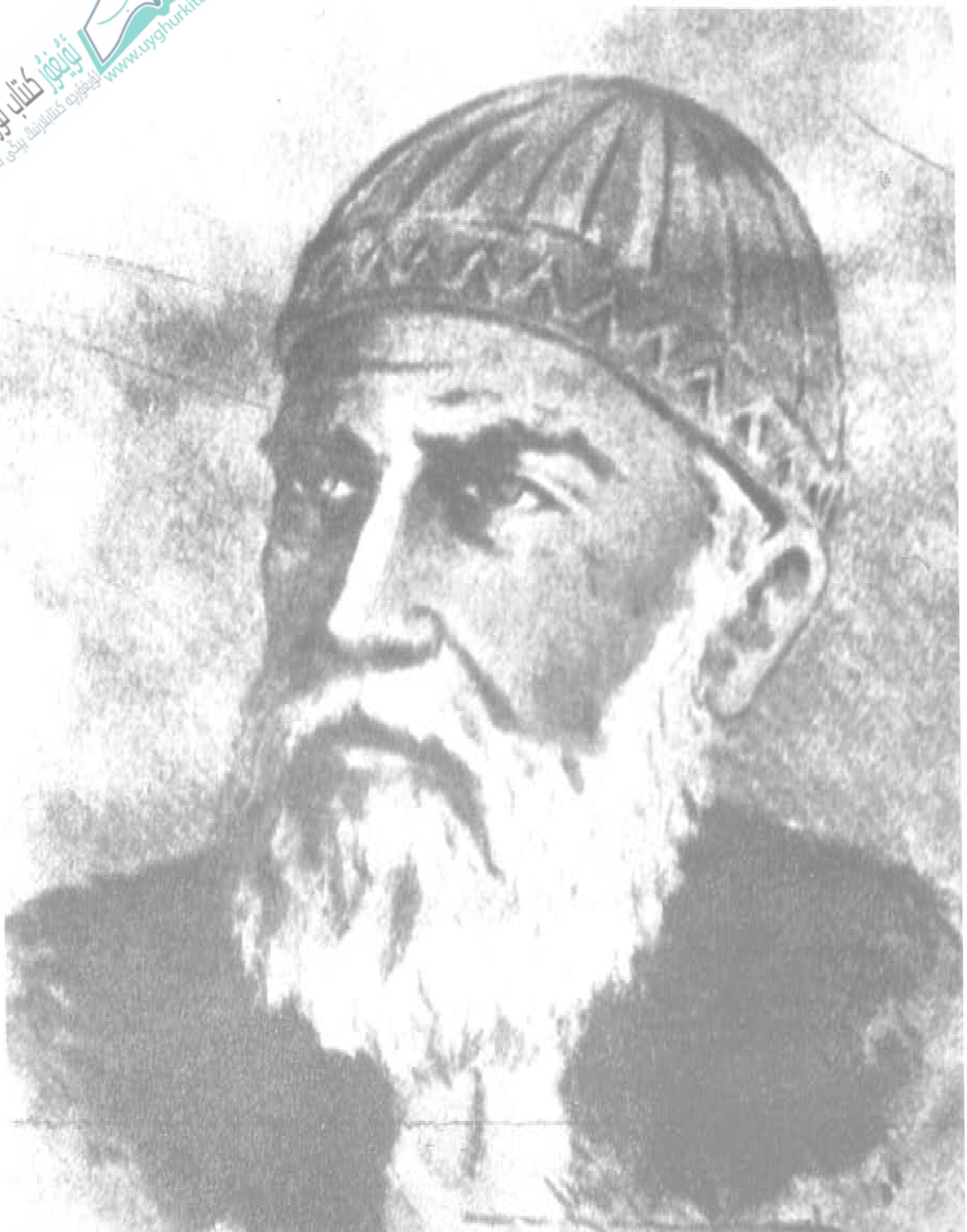

بۇلاق

ئۇيغۇر كلاسسىك ئەدەبىياتى ۋە
خەلق ئېغىز ئەدەبىياتى پەسىللىك ژۇرنىلى

10 - يىل نەشرى

ئومۇمىي 29 - سان

1989

www.uyghurkitap.com

باش مۇھەررىر: ئابدۇۋېلى خەلپەتوپ.
مۇئاۋىن باش مۇھەررىر: مەھەممەتتۇرسۇن باھاۋىدىن.
مۇھەررىرلەر: مەھەممەتتۇردى مىرزىئەخمەت، پەرىدە ئىمىن، ياقۇپ ئىسمائىل.

تەھرىر ھەيئەت ئەزالىرى (ئېلىپبە تەرتىپى بويىچە):

ئابدۇرېھىم ئۆتكۈر، ئابدۇرېشىت ئىسلام، ئابدۇسالام ئابباس، ئابدۇشۈكۈر تۇردى، ئابدۇۋېلى خەلپەتوپ، ئابلەت ئۆمەر، ئەخەت ھاشىم، تېيىپجان ئېلىيوپ، رەخمىتۇللا جارى، شەرىپىدىن ئۆمەر، قەييۇم تۇردى، قۇربان بارات، مەمتىمىن يۈسۈپ، مەھەممەتتۇرسۇن باھاۋىدىن، مەھەممەت رېھىم، مەھەممەت زۇنۇن، ئوبۇل ئىسلام، ئىبراھىم مۇتىئى، ئىمىن تۇرسۇن.

بۇلاق

1989 - يىل 4 - سان

مۇندەرىجە

ئۇيغۇر كلاسسىك ئەدەبىياتىدىن

پەرھاد ۋە شىرىن .... موللا سىدىق يەركەندى (5)

نەشرگە تەييارلىغۇچى: مەھەممەتتۇرسۇن باھاۋىدىن

گۈلزارى بىنىش (داستان) .... موللا سابىر بىننى ئابدۇلقادىر (73)

نەشرگە تەييارلىغۇچى: مەھەممەتتۇردى مىرزىئەخمەت

غەزەللەر .... خوجا جاھان ئەرشى (102)

نەشرگە تەييارلىغۇچىلار: ئەخمەت ھېمىت، ئابلەت ئابلىز

شەرق كلاسسىك ئەدەبىياتىدىن

شېئىرلار .... گەدائى (109)

نەشرگە تەييارلىغۇچى: ھەسەن سېلىم

ئەدەبىي مۇھاكىمە

نۇزۇلى ۋە ئۇنىڭ ئەدەبىي ئىجادىيىتى ھەققىدە...... شۈكۈر يالقىن (125)

مەشھۇر كلاسسىكلار

جالالىدىن رۇمى .... شېرىن قۇربان (148)

كىتاب تور بېكىتى
www.uyghurkitap.com

يەتتە چۆچەك .... (154)
رەتلىگۈچىلەر: پازىل قادىر، مەمتىمىن ياسىن
ئىبرەتلىك ھېكايەتلەر .... (161)
ئۆزبېكچىدىن ئۇيغۇرچىلاشتۇرغۇچى: ھاكىم مۇسا
پەندى - نەسىھەتلەر .... (170)
پارسچىدىن تەرجىمە قىلغۇچى: ھەبىبۇللا ئېلى
سەپەر قوشاقلىرى .... ئەلچى مۇسا (179)
رەتلىگۈچى: ئابدۇرېھىم يۇنۇس
ماقال - تەمسىللەر .... (187)
رەتلىگۈچى: ئەخمەت ھاشىم

*   *

چاغاتايچە لۇغەت («ج» نىڭ داۋامى) .... (188)
تۈزگۈچى: ئابلىمىت ئەھمەت

رەسسام: مەھەممەت ئايۇپ.
خەتتات: نىياز كېرىم شەرقى.

مۇقاۋىدىكى فوتو سۈرەتلەرنى قايتا تارتقۇچى: ھېسامىدىن ھاجى.
ئىچكى بەتلەرنى تەھرىرلىگۈچى: ۋە ...

مۇقاۋىنىڭ 1 - بېتىدە: شائىرە زىبۇننىسا. رەسسام: ق. بەشەرووۋ. 1981 - يىلى تاشكەنتتە نەشىر قىلىنغان «زىبۇننىسا، دىلشاد ۋە ئەنبەر ئاتىنلار شېئىرىيىتىدىن» ناملىق كىتابچىدىن ئېلىندى.

2 - بېتىدە: ئۇلۇغ ئازەربەيجان شائىرى مۇھەممەد سۇلەيمان ئوغلى فۇزۇلىي. (1498 — 1556 - يىللار)، «تۈرك ئىسلام ئېنسىكلوپېدىيىسى» دىن ئېلىندى.
3 - بېتىدە: مەشھۇر شائىر نىزامى گەنجەۋى ۋە ئۇنىڭ مەقبەرىسى.
(تەمىنلىگۈچى: شېرىپ خۇشتار).
4 - بېتىدە: ئۇيغۇر ئالىمى مەھمۇد قەشقەرى مازىرىنىڭ ئالدى دەرۋازىسى.
(شېرىپ خۇشتار فوتوسى).

موللا سىدىق يەركەندى

نەشرگە تەييارلىغۇچى: مەھەممەتتۇرسۇن باھاۋىدىن

سىرلار مەنىلىرىدىن رىۋايەت قىلغۇچىلار ۋە يوشۇرۇن بەلگىلەردىن بىشارەت بەرگۈچىلەردىن بىرى، ئاشۇ ئىشق-مۇھەببەت ۋە مېھىر-شەپقەت سەھىپىلىرىنىڭ مۇئەللىپى، مەنىۋى دۇنيانىڭ ھۆكۈمرانى ئەمىر مىرزا ئەلىشىر بۇ ئاجايىپ يېقىملىق ۋە تەسىرلىك قىسسىدىن تۆۋەندىكىچە رىۋايەت قىلىدۇ:

ۋاقتىكى، بۇ كۆلپەتلىك ھادىسىلەردىن شاھزادىگە شۇنداق بىر قىيىن ئەھۋال يۈزلەندىكى، ئۇنىڭ سەۋر-تاقىتى قالمىدى، ئىختىيارىمۇ قولىدىن كەتتى. ئۇ: «ئەقىل مىزانىمدىن ئايرىلىپ قالمىسام ياخشى بولاتتى» دەپ ئۆزىدىن ئەندىشە قىلاتتى. بېشىغا چۈشكەن بۇ سەۋدانى يوشۇرۇپ قالالماي مۇلكئارانى بىر خىلۋەتكە چاقىردى. ئۇنىڭغا ئۆزبېشىغاچۈشكەن بۇ ماجىرانى ۋە بۇ ھەۋەس كۆڭلىگە سالغان بالانى ئېيتىپ، تۆۋەندىكىلەرنى دېدى:

— خاھى گادا، خاھى شاھ بولسۇن، خاھى غاپىل، خاھى ئاگاھ بولسۇن، مەيلى نېمەتلەرگە كۆمۈلسۇن، مەيلى مېھنەتلەرگە گىرىپتار بولسۇن، ياكى ياخشىلىق ۋە ياكى يامانلىق بولسۇن، ئىشقىلىپ تەقدىرى ئەزەلدە پېشانىسىگە پۈتۈلگەنلا بولسا، ئۇنى كۆرمەسلىككە ئىلاجى يوق. ھەر بىر ئادەمىزات، مەيلى شاھ، مەيلى گاداي بولسۇن ئۇنىڭ بوينى قازا ھۆكمىنىڭ تۇزىقىدىن ئازاد ئەمەس. ئەزەلدە يېزىلغان قىسمىتىنى ئۆزگەرتىمەن دېگەنلىك — سۇ ئۈستىگە خەت يازغانلىق بىلەن باراۋەر. تەقدىر قەلىمى نېمىنى يازغان بولسا، ئۇنى ئۆزگەرتىش ھېچقاچان بەندىنىڭ قولىدىن كەلمەيدۇ. زامانىنىڭ ھەممە ئىشلىرىنى بىلىپ تۇرغۇچى ئىلىم ئىگىلىرىمۇ پەلەكنىڭ ھىيلە-نەيرەڭلىرى ئالدىدا ئاجىزدۇر. بىراۋنىڭ دۇنياغا ھۆكمى يۈرگەن تەقدىردىمۇ، ئۇنىڭغا تەقدىر قازاسى كەلسە، نېمە ئىلاج قىلالىسۇن؟ مەن خالايىقنىڭ تەقدىر ئالدىدىكى ئاجىزلىقى توغرىسىدا سۆزلەۋاتىمەن. بىراق مەن شۇلاردىنمۇ ئاجىزمەن. تەقدىر قەلىمى پېشانەمگە نېمىنى يازغان بولسا، ئۇنى كۆرمەي ئىلاجىم يوق. بۇ ئىشلارنىڭ ئالدىمغا كېلىشى ئەزەلدىن مۇقەررەرلىكتۇر. كۆڭلى ئەقىل نۇرى بىلەن روشەنلەشكەن

www.uyghurkitap.com

ھەر بىر كىشى بۇ ئىشتا مېنى كەچۈرۈشى لازىم. مېنىڭ بۇ غەيرىي ھالىتىمدىن ساڭا مالاللىق يەتمىسۇن، بۇ مېنىڭ ئىختىيارىمدىكى ئىش ئەمەس. ئالەمنى تەربىيەت قىلغۇچى تەڭرىنىڭ قۇدرەت قەلىمى بىلەن قىسمىتىمگە يېزىلغان بۇ ئىشلارنىڭ غايەت مۇشكۈل ئىكەنلىكىنى، قازا ئوتىنى پەسەيتكىلى بولمايدىغانلىقىنى ياخشى بىلىمەن. ماڭا كەلگەن بۇ خىل قىسمەتنى سېنىڭ خاقانغا بېرىپ ئېيتىشىڭنى ئىلتىماس قىلىمەن. ئارىمىزدا ئۇنىڭ ئاتىلىق ھەققى بار. شۇڭا، ئاتامنىڭ رۇخسەت بېرىشىنى تەلەپ قىلىمەن. ئۇ كېتىۋاتقان بۇ يولۇمدا ماڭا ھىممەت بېغىشلىسۇن. بەزىدە مېنى دۇئاسىدا ياد قىلىپ قويسۇن. ئۇنىڭ ھىممىتى بىلەن مېنىڭ بۇ مۇشكۈل ئىشىم شەكسىز ئاسان بولغاي. ئەگەر رۇخسەت قىلمىسا، بۇ سىرلىرىم تەڭرى ئالدىدا، روشەنكى بىچارە ۋە ئاجىز بولغىنىم ئۈچۈن ئاۋارە بولماقتىن باشقا ئىلاجىم يوق. چۆل ۋە ئاۋات دېمەي، بېشىمنى ئېلىپ مەقسەت يولۇمغا قاراپ كېتىۋېرىمەن. ئەگەر بۇ يولۇمدا ئەجدىھالار، دىۋىلەر ياكى تىلسىملار ئىچىدىكى يۈز مىڭلىغان بالالار ئۇچرىسىمۇ، كۆزۈمنى يۇمۇپ شۇ ئاپەتلەرگە ئۆزۈمنى ئۇرىمەن. بۇ ئىشىمنىڭ قايتۇرۇلۇشى ئىمكانىيەتتىن ناھايىتىمۇ يىراق، شۇڭا شاھنىڭ رۇخسەت بەرگىنى ياخشىراقتۇر، — شاھزادە بۇ تەمكىنلىك سۆزلەرنى ئېيتىپ بولۇپ، ئارقىدىن ئۇنىڭدىنمۇ قاتتىقراق سۆزلەر بىلەن قەسەم قىلدى،— ئەمدى سەن ئاتامدىن رۇخسەت ئېلىپ بېرىش يولىدىكى ھەرىكىتىڭنى نۇقسانسىز بېجىرگەيسەن، — دېدى.

ئەلقىسسە، مۇلكىئارا بۇ سۆزلەرنى ئاڭلاپ ئۆزىنى يوقاتقان ھالدا ئىچ-ئىچىدىن ئاھ تارتتى. پەرھادقا نەسىھەت قىلاي دەپ قارىسا، ئۇ نەسىھەت ئىشىكلىرىنى ئېتىپ قويغانىدى. ئەمدى ھەرقانچە سۆزلىگەن بىلەنمۇ ئۇنىڭ قۇلىقىغا كىرمەيدىغانلىقىنى بىلدى. ئۇنىڭ دەردلىك سۆزلىرى تولىمۇ كۈچلۈك ئىدى. ۋەزىر شاھزادىنىڭ بۇ ئەھۋالىغا قاراپ، ئەجەبلەندى ۋە قايتا سۆزلەشكە ئاجىز كەلدى. شاھزادىنىڭ ۋۇجۇدى ھېلىقى چۈشىنىڭ يالقۇنىدىن نابۇت بولغانىدى. ئۇنىڭ ئاھىنىڭ تۈتۈنى كۆك گۈمبىزىدىن ئاشقانىدى.

مۇلكىئارا يىغلىغىنىچە خاقاننىڭ ئالدىغا يېتىپ باردى. خاقاننى مەخسۇس خانىسىغا ئېلىپ كىرىپ، پەرھادنىڭ تارتقان ئازابىنى ۋە ئۇنىڭدىن مەلۇم بولغان ۋەقەلەرنى بىر-بىرلەپ بايان قىلدى.

خاقان پەرھادنىڭ بۇ ماجىراسىنى ئاڭلاپ ئۆز كۆكسىگە ئۆزى ئۇرۇپ، ياقىسىنى چاك قىلدى. مۇلكىئارا بىلەن ئىككىسى پەرھادنىڭ ئازابىدىن كۆپ ئەندىشە قىلىپ يىغلاشتى. خاقان قايغۇرۇپ، تاقەتسىزلىنىۋاتقاندا، مۇلكىئارا خاقانغا تەزىم بەجا كەلتۈرۈپ، شاھنىڭ ھەسرىتىگە جان كۆيدۈرۈپ، يېقىملىق سۆزلەر بىلەن نەسىھەتكە تىل ئاچتى:

— ئەي شاھىم، تەڭرىدىن نېمە كەلسە، ئۇنىڭغا چارە يوق. قازاغا رىزالىق بېرىش لازىم. بۈگۈنكى ۋاقىتنى غەنىمەت بىلىپ، دەرد-ھەسرەتنى تاشلاپ ئۇنىڭ ئىلاجىنى قىلىش كېرەك. چۈنكى ئۆزلىرىنىڭ پارلاق كۆڭۈللىرى دۆلەتنىڭ مەشئىلىدۇر، ئەقىللىق كىشى ئىشنىڭ چارىسىنى تېپىپ ئۇنىڭدىن نەتىجە ھاسىل

قىلالايدۇ. ئۆزلىرىگە بۇنى ئېيتىپ ئولتۇرۇشنىڭ ھاجىتى يوق، ئەلۋەتتە. ئەگەر تەڭرىنىڭ تەقدىرى چارە تېپىشنى مەنئى قىلسا، قازانىڭ ھۆكمىگە قانائەت قىلىش كېرەك.

خاقان:

— ئەي ئىقبال چىرىغىنىڭ نۇرى، دىللارغا ئاراملىق بېغىشلىغۇچى، دەپ بۇ نەزمىنى ئوقۇدى:

كىشى ئۆز جانىدىن تويسا بولۇرمۇ؟
ئۇنى ئۆز ھالىغا قويسا بولۇرمۇ؟

خاقان سۆزىنى داۋاملاشتۇرۇپ:

— كۆڭۈلنىڭ دەردىگە نەسىھەت دەرمان بولىدۇ. ئۇنىڭغا ئىمكان قەدەر نەسىھەت قىلىمىز، ئەگەر بۇ نەسىھەتلەر بىلەن تىنچلانسا، بىزگە ئىقبال يۈزلىنىپ كۆڭلىمىزنىڭ ئىستىكى، جېنىمىزنىڭ راھىتى ھاسىل بولىدۇ. ئەگەر ئۇنىڭ كۆڭلىگە نەسىھەتلىرىمىز تەسىر قىلمىسا، تەڭرىدىن نېمە كەلسە، خۇشاللىق بىلەن رازى بولۇشتىن باشقا چارىمىز يوق، — دېدى.

خاقان مۆلكئارا بىلەن ناھايىتى كۆپ كېڭەشكەن، خىلمۇخىل تەدبىرلەرنى تۈزگەن بولسىمۇ، لېكىن شاھزادە ئۆزىنىڭ ئارزۇسىدا قەتئىيلىك بىلەن چىڭ تۇردى. نەسىھەتلەر كار قىلمىدى. شاھزادىگە بۇ ھەقتە قانچە سۆزلىگەنسېرى ئۇنىڭ ئارزۇسى تېخىمۇ كۈچىيەتتى. خاقان بۇ چارىلەردىن نەتىجە چىقىرالماي، مەيۈسلەندى. شاھزادىنى قاماپ قويۇشنى ئويلىغان بولسىمۇ، لېكىن يەنە چىدىمىدى. ئاخىر ئۇ: «پەرھادنىڭ كۆڭلىنى خاپا قىلىش، ئۇنىڭ ھايات گۈلشىنىنى خازان قىلىش بىلەن باراۋەر. شۇڭا چىن ۋە خىتاي مەملىكىتىدىكى قوشۇنلارنى يىغىپ، يۇنان زېمىنىنى باسرۇق قىلسام، ئوغلۇمغا ھەمراھ بولۇپ، ئۇنىڭ ياخشى-يامان ئىشلىرىدىن خەۋەردار بولسام» دەپ ئويلىدى. بۇ ئوي ئۆزىگە مۇۋاپىق تۇيۇلۇپ، مۆلكئاراغا:

— پەرھادنىڭ ئالدىغا چاپسان بار ۋە مېنىڭ ئېيتقانلىرىمنى ئۇنىڭغا بىر-بىرلەپ چۈشەندۈر، — دېدى.

مۆلكئارا ئورنىدىن تۇرۇپ، پەرھادنىڭ ئالدىغا باردى، شاھنىڭ ئېيتقانلىرىنى ئۇنىڭغا بىر-بىرلەپ مەلۇم قىلدى. شاھزادە ئۆز مۇددىئاسىنىڭ ئىشقا ئېشىشىنى ۋە بۇ ئىشقا ئاتىسىنىڭ رازىلىق بەرگەنلىكىنى ئاڭلاپ، ئەگەر «ئۆزۈم يالغۇز بارىدىمەن، بۇ ئىشنى ئۆز مەيلىمچە قىلىمەن» دېگۈدەك بولسا، ئۇ ھالدا ئاتىسىنىڭ غەم-قايغۇدا قالىدىغانلىقىنى ھەم بۇ ئىشنىڭ مۇرۇۋۋەتتىن بولمايدىغانلىقىنى بىلدى. ئاتىسىنىلا ئەمەس، بەلكى پۈتۈن مەملىكەتنى ھەتتا كۆك ئاسمانىنىمۇ ھاياجانغا سېلىپ قويىدىغانلىقىنى پەملەپ، مۆلكئاراغا:

— شۇنداق قىلغىنىكى، بىز شۇ تەرەپكە قاراپ يولغا راۋان بولايلى، — دېدى.

مەقسىتى ھاسىل بولغان مۆلكئارا دەرھال ئورنىدىن تۇرۇپ، خاقاننىڭ ئالدىغا كەلدى ۋە بۇ ۋەقەدىن ئۇنىڭ كۆڭلىنى خۇشاللاندۇردى. ئۇنىڭدىن كېيىن قوشۇنلارغا پەرمان چۈشۈردى، جارچىلار: «بارلىق قوشۇن بەلگىلەنگەن جايغا يىغىلسۇن» دەپ خەۋەر يەتكۈزدى. نەزمە:

كەل، ئەي ساقى، چۈ ئۆتتى ئەيش چاغى،
ماڭا تۇت ئەمدى ئاتلانۇر ئاياغى.
دىماغىمدىن ئالىپ بىر جام ئىلە ھۇش،
مېنى قىل دېۋ بەندۇ ئەژدىھا گۇش.

www.uyghurkitap.com

* *

سىرلار مەنلىرىدىن رىۋايەت قىلغۇچىلار ۋە يوشۇرۇن بەلگىلەردىن بىشارەت بەرگۈچىلەردىن بىرى، ئاشۇ ئىشق-مۇھەببەت ۋە مېھىر-شەپقەت سەھىپىلىرىنىڭ مۇئەللىپى، مەنىۋى دۇنيانىڭ ھۆكۈمرانى ئەمىر مىرزا ئەلىشىر بۇ ئاجايىپ يېقىملىق ۋە تەسىرلىك قىسسىدىن تۆۋەندىكىچە رىۋايەت قىلىدۇ:

ۋاقتىكى، خاقان پۈرسەتنى غەنىمەت بىلىپ، يۇنان مەملىكىتىگە يۈرۈش قىلىشنىڭ تەييارلىقىغا كىرىشتى. يۈرۈش ناغرىسى چېلىندى. پۈتۈن لەشكەرنى يىغىش ئۈچۈن ئەلگە چاپارمەنلەرنى ئەۋەتتى. لەشكەرلەر مەملىكەتنىڭ تەرەپ-تەرەپلىرىدىن توپ-توپى بىلەن يېتىپ كېلىشكە باشلىدى. شۇنچىلىك كۆپ قوشۇن يىغىلدىكى، بۇ كونادۇنياتېخىچە بۇنچىلىك كۆپ قوشۇننى كۆرمىگەنىدى. قوشۇن دەرياسى دولقۇنلىدى. ئۇنىڭ دولقۇنى ئاسمان دېڭىزىغا بېرىپ تۇتاشتى. قوشۇن توپلانغان جايغا ئوردىغا لايىق شۇنداق بارگاھلار تىكىلدىكى، ئۇنى ھېچكىم كۆرۈپ باققان ئەمەس ئىدى. ئەقىلمۇ بۇنداق يىپەك ئەتلەسلەرنى تەسەۋۋۇر قىلمىغانىدى. يەنە ئاسمان ئىشخانىسىدەك بىر ئاق ئۆي تىكىلدىكى، ئۇنىڭ بارگاھى كۆككە يەتكەنىدى. بۇ پىروزا رەڭلىك بارگاھنىڭ ئىككى تۈۋرۈكى بولۇپ، ئۇ ئاپتاپتا چاقناپ تۇراتتى. چېدىر ۋە بارگاھلارنى مۇستەھكەملەش ئۈچۈن قېقىلغان ئالتۇن-كۈمۈش قوزۇقلار ئاسماندىكى يۇلتۇزلاردەك يالتىرايتتى. ئۇ يەرگە تىكىلگەن چېدىر ۋە بارگاھلارنىڭ ھېسابى يوق ئىدى. ئون ئىككى باسقۇچلۇق يۈكسەك بىنا قۇرۇلدى. ئۇنىڭ ئون ئىككى قىرىنىڭ ھەر بىرى كۆك مىسالىدا ئىدى. بىراق بۇ كۆكتەك يۈكسەك قىرلارنىڭ ھەر بىرىنى شىمال يۇلتۇزى يۈز ئەسىر ئايلانسىمۇ بېسىپ ئۆتەلمەيتتى. ھەر باسقۇچقا تارتىلغان ئالتۇن تاناپلار كۆك دىئامېتىرىدىن كېسىپ ئېلىنغاندەك ئىدى. ئۇنىڭدىكى ھەر بىر بارگاھ جەمشىدنىڭ ئايۋىنىدەك بولۇپ، ئۇ بارگاھتىكى ئالتۇندىن ياسالغان ھەر بىر گۈلدىن قۇياشمۇ رەشىك قىلاتتى. ئۇ يەرگە تىكىلگەن بارگاھلار يۇلتۇزلاردىنمۇ كۆپ بولۇپ، ئۇ يەرگە يىغىلغان قوشۇن چۈمۈلىلەردەك مىغىلدايتتى. يەر كۆتۈرەلمىگىدەك ھالەتتىكى بۇ قوشۇن پۈتۈن ئالەمنى سەلدەك بېسىپ جان مۈلكىگە باسرۇقا ماڭغان سۆيگۈ لەشكەرلىرىدەك يۇنان مەملىكىتىگە قاراپ ئاتلاندى. بۇ قوشۇننىڭ يۈرۈش قىلغان ئاياغ ئاۋازى نەگە يەتسە، ئاڭلىغان خەلقتىن «قاچ!» دېگەن سادا ياڭرايتتى. قوشۇن بىر يەردە ئىككى كۈنمۇ توختىماي مەنزىلمۇ مەنزىل كېزىپ ماڭاتتى. ئۇلارنىڭ كېلىۋاتقان تۈۋشى قەيەرگە يەتسە، بۇ تۈۋشنى ئاڭلىغان خەلق ئەقلى ھوشىدىن ئايرىلاتتى. ھەر بىر مەملىكەتنىڭ ئىشغال قىلىنىشى توغرىسىدىكى خۇش خەۋەر بىلەن تەڭ ھەر بىر قەلئە قۇلۇپلىرىنىڭ ئاچقۇچىمۇ يېتىپ كېلەتتى. ھەر مەنزىلدە بىر مەملىكەت ئىشغال قىلىناتتى. مەملىكەتلا ئەمەس، بەلكى سۇ ۋە قۇرۇقلۇقلارمۇ ئىشغال قىلىناتتى. نەچچە ئاي چۆل، ۋادىلارنى كەزگەندىن كېيىن يۇنان مەملىكىتىنىڭ قارىسى كۆرۈندى. بۇ مەملىكەتتىكىلەر خاقان قوشۇنىنىڭ كېلىۋاتقانلىقىدىن

خەۋەر تاپتى. بۇ مەملىكەتنىڭ كاتتىلىرى ۋە پۇقرالىرى ئۆز ئەھۋالىغا يارىشا ھەدىيەلەرنى ئېلىپ كېلىپ، خاقاننى قارشى ئالدى. ھېكمەت ئەھلىگە خۇشال ھايات يۈزلەندى. خاقاننىڭ كېلىشى گويا شەرەپ بۇرجىغا ئاتارۇد (مېركۇرىي) يۇلتۇزى كەلگەندەك بولدى. پۈتۈن شەھەر خەلقى خاقاننى گويا بەخت-دۆلەتكە ئوخشاش قارشى ئالدى. ئۇنىڭغا كېلىپ قوشۇلدى. يەنە بۇ مەملىكەتنىڭ مەيلى ياخشى ۋە يامانلىرى بولسۇن، ئۇلار مال-مۈلۈكلىرىنى ئېلىپ كېلىپ خاقاننىڭ يۈكسەك ئاستانىسىگە باش قويدى، مەملىكەتنى خاقاننىڭ ئىختىيارىغا تاپشۇردى. خاقانمۇ ھۆكۈمەت ئەھلىنىڭ ئىززەت-ھۆرمىتىنى لايىقىدا قىلىپ، ئۇلارنىڭ ھەر بىرىگە مۇناسىپ ئورۇن بەردى. ھەممىگە مېھرىبانلىق بىلەن مەرھەمەت قىلدى. ئۇلارمۇ شاھقا دۇئا قىلىپ مەدھىيىلەر ئوقۇدى. ھۆكۈمەت ئەھلى خاتىرجەم بولدى. خاقان ئۆزىنىڭ ھاكىمىيىتىنى تىكلىدى ۋە جەمەئىيەتكە تىل ئېچىپ:

— خاھىشىنى ئۆزگەرتىپ تۇرغۇچى بۇ پەلەك بىزنى بۇ ئۆلكە تەرەپكە ئەۋەتىپ، چۆللەرنى كەزدۈردى. بىزنىڭ بۇ يەرگە كېلىشىمىزدىكى مەقسەت، مەملىكەتلەرنى ئىشغال قىلىش ئەمەس. بەلكى بىر تەھلىكىنىڭ ئالدىنى ئېلىشتۇر، — دەپ ئەھۋالنى بايان قىلدى.

يۇناننىڭ ھۆكۈمەت ئەھلى خاقانغا:

— بۇ جايدا باشتىن-ئاخىرغىچە تاشتىن پۈتكەن بىر تاغ بار. بۇ تاغنىڭ ئىچىدە ھىجران تۈنىنىڭ قاراڭغۇسىدەك بىر قاراڭغۇ غار بار. گويا قىشنىڭ تۈنلىرى يۇپىتېر يۇلتۇزىدىن يورۇغاندەك، بۇ غارمۇ سوقرات ھېكىمدىن نۇرلانغاندۇر. شۇ تاغقا يېقىن يەتكۈچە ئۈچ مەنزىل بار، — دەپ ئۇنىڭ ئەھۋالىنى بىر-بىرلەپ بايان قىلدى.

خاقان ئۇلاردىن نىشان سوراپ:

— بىلگىنىڭلارنى بىزگە ئېيتىپ بېرىڭلار، بىزنىڭ مەقسىتىمىز قايسى تەرەپتە ھەل بولىدۇ، يولى نەدە، مۇساپىسى قانچىلىك؟ — دېدى. يۇنان بىلىمدارلىرى تەزىم بەجا كەلتۈرۈپ، دۇئا قىلىپ تۆۋەندىكىچە جاۋاب بەردى:

— ئەي پادىشاھ، بىزدىن بەلگىسىنى سورىۋاتقان ئادەم بولسا، بۇ مەملىكەت ئىچىدىكى تەڭداشسىز بىر ھېكىمدۇر، يېشى بەش يۈزدىن ئاشقان، ئەل ئىچىدە سۇھەيلا ھېكىم دەپ ئاتىلىدۇ. ئۇ بىزنىڭ يۇناندا ئۆتكەن سوقراتقا ئوخشاش ھېكىمدۇر. ئۇمۇ سوقراتتەك غاردا يوشۇرۇن ياشايدۇ. ئۇنىڭ ئىشى خىلۋەتتە ياشاش، بىز ھەممىمىز ھېكمەت بابىدا ئۇنىڭ شاگىرتلىرىدۇرمىز. ھېكمەت ئەھلىنىڭ پاناھى بولغان شۇ ھېكىم شاھ سورىغان ھەممە ئىشلاردىن خەۋەردار. شاھ نېمىنى سورىسا، بىز بىلگىنىمىزچە بايان قىلىمىز. ھېكمەت ئەھلى بىلمىگىنىنى سۆزلىمەيدۇ. خۇسۇسەن بىز دۆلەت ئەھلى سورىغان مەسىلىگە بىز ئىمكان قەدەر ھەقىقىتى بويىچە جاۋاب بېرىمىز. بۇ مۇشكۇل مەسىلىنى پەقەت شۇ ھېكىملا ھەل قىلالايدۇ. ئەگەر خالىسىڭىز شۇ ھېكىمنىڭ ئالدىغا باشلاپ بارايلى. خاقان بۇ سۆزلەردىن خەۋەر تاپتى. شاھزادىنىڭ كۆڭلى تولىمۇ خۇشال بولدى.

خاقان بىلەن شاھزادە دەرھال ئاتلاندى. ھەممە ھۆكۈمالارنىڭ ھەمراھلىقىدا قوشۇن تارتىپ دەشت تەرىپىگە يۈرۈپ كەتتى. چۆلگە كىرگەندە

يىراقتىن بىر تاغنىڭ چوققىسى كۆرۈندى، سۇھەيلا ھېكىم بوشۇرۇنغان غار شۇ يەردە ئىدى. ئۇلار غارغا يېقىنلاشقاندا، ھەممىسى ئاتتىن چۈشۈپ غار تەرەپكە قەدەم تاشلىدى. ھېلىقى ھېكمەت ئەھلىلىرىدىن بىرى ئاستا غارنىڭ ئىچىگە كىرىپ، سۇھەيلا ھېكىمنى بۇ ئىشتىن خەۋەردار قىلدى. خاقان بىلەن شاھزادىنىڭ بۇ يەرگە ئاي بىلەن قۇياشتەك يېتىپ كەلگەنلىكىدىن بىشارەت بەردى، سۇھەيلا ھېكىم بۇ گەپنى ئاڭلاپ ئۇلارنى ئۆز ھۇزۇرىغا چاقىردى. شاھ بىلەن شاھزادە ئەدەپ بىلەن كىرىپ تەزىم بەجا كەلتۈردى. دانا ھېكىم ئورنىدىن تۇرۇپ، ئىككىيلەن بىلەن خۇشال ھالدا كۆرۈشتى. ئۇلارمۇ سۆيۈنۈپ ھېكىمنىڭ قولىغا سۆيدى. ھېكىم ئۇلارنى ئولتۇرۇشقا تەكلىپ قىلدى ۋە ئۇلارنىڭ مۈشكۈل مەسىلىرىنى ھەل قىلىشقا كىرىشتى. خاقان ۋە شاھزادىدىن يولدا قانداق جاپا-مۇشەققەت تارتقانلىقىنى، بۇ يەرگە كېلىشىنىڭ سەۋەبىنى سوراپ:

— بۇ يىراق يوللارنى بېسىپ كېلىشىڭىزگە مۇددىئايىڭلار نېمە؟ ماڭا بايان قىلىڭلار، — دېدى.

خاقان شاھزادىنىڭ ئەينەكنى كۆرگەندىن كېيىن بېشىغا چۈشكەن ئەھۋاللارنى سۆزلەپ بەردى. بىلىمدان ھېكىم ئەھۋالنىڭ نېمىلىكىنى بىلىپ ھەم سۆيۈندى، ھەم قايغۇردى ۋە دەرھال شاھزادىنى قۇچاقلاپ، ئۇنىڭ كۆڭلىنى ياسىدى.

— ھە، ئاشۇ پەرھاد ئاتلىق يىگىت سەن ئىكەنسەن-دە، — دېدى ئۇ بىلىمدان ھېكىم شاھزادىنىڭ پېشانىسىگە سۆيۈپ، ئاندىن كېيىن ئۇ تەگرىگە سەجدە قىلدى ۋە پەرھادقا، — بۇ سىرلارنى ئاشكارىلى-

ھۇچى دۇنيا مېنىڭ نەچچە يۈز يىل بۇ غارنى ماكان قىلىپ ياتقىنىمغا، يۈزلىگەن جاپا-مۇشەققەتلەرنى تارتقىنىمغا لايىق مۇرادىمغا يەتكۈزۈپ، بېشىمنى يۇقىرى قىپتۇ. جاماسىت ھېكىم ماڭا: «مەن ۋاپات بولۇپ، بۇ ئاسمان يەر ئايلانمىسىنى مىڭ يىل كەزگەندىن كېيىن، چىن مەملىكىتىدىن بىر شاھزادە چىقىدۇ. ئۇ يۇنانغا كېلىپ دۆلەتكە رەھبەر بولىدۇ. بىلىم ۋە بەخت - ئىقبال ئۇنىڭ چىرايىدىن ئەكس ئېتىپ تۇرىدۇ. ئىسمى پەرھاد بولۇپ، جان-تېنى بىلەن كۆپلىگەن جاپا-مۇشەققەتلەرنى چېكىپ، ئاخىر ئىسكەندەر رۇمىنىڭ تىلسىمىنى ئاچىدۇ» دەپ بىشارەت بەرگەنىدى. ئەمما بۇ يولدا ئىككى مەنزىل بار. ئۇنى بېسىپ ئۆتۈش خېلىلا قىيىن بولىدۇ. بىرىدە ئەجدىھا بار. ئۇ ئاغزىدىن ئوتلارنى چاچىدۇ؛ يەنە بىرىدە ئەھرىمەن ناملىق دىۋە بار. ئۇ، كىشىلەرنىڭ بېشىغا ھاۋادىن تاشلارنى ياغدۇرۇپ ئاشكارا زۇلۇم سالىدۇ، — دەپ ئەھۋالنى تونۇشتۇرۇپ ئۆتتى. ئۇ سۆزىنى داۋاملاشتۇرۇپ يەنە، — سوقرات ھېكىم ئەينى ۋاقىتتا مۇنداق بىشارەت بەرگەن: «سۇھەيلا مەندىن كېيىن دۇنياغا كېلىدىغان پەرزەنتلىرىمدىندۇر. ئۇ مېنىڭ دۇئايى سالامىمنى قوبۇل قىلغاي ۋە تاپشۇرۇقلىرىمنى چۈشەنگەي. ئەگەر پەرھاد بۇ مەقسەتنى ئەمەلگە ئاشۇرۇشقا نىيەت قىلسا، ئۇنىڭ مەقسىتى يولىدا سۇھەيلا ياردەم كۆرسەتسۇن، شۇنداق قىلغاندا بۇ مەخپىي سىر پەرھاد ئارقىلىق ئېچىلغۇسىدۇر. پەرھاد ئەجدىھانى ئۆلتۈرگەندە شۇنچىلىك كۆپ خەزىنە چىقىدۇكى، ئۇنىڭدىن ئالەم ئەھلى خۇشال بولىدۇ. دىۋىنى ئۆلتۈرگەندىن كېيىن،

سۇلايمان پەيغەمبەرنىڭ ئۈزۈكىنى تاپىدۇ. تىلسىمنى ئاچقان كىشى بولسا، جەمشىدنىڭ جامىنى تېپىلىدۇ. ئەگەر بۇ نەرسىلەرنى بەخت-دۆلەت ئۈنىڭغا ئاتا قىلسا، پەرھاد بۇلارنىڭ ھەممىسىنى خاقانغا تاپشۇرغاي. پەرھاد ئۆزى مىنى (سوقراتنى) كۆرۈش، جاھاننەما ئەينىكىنى ئېلىپ كېلىشكە دەرھال ئاتلانسۇن. شۇ ئەينەككە قارىغىنىدا ئۆز بېشىغا كېلىدىغان ۋەقەلەرنى كۆرىدۇ.» سوقرات ھېكىمنىڭ بىشارىتى يۇقىرىقىلاردىن ئىبارەت. مەن ئۇ ھېكىمنىڭ ماڭا قالدۇرغان بۇ سالىمى ۋە مەلۇماتىدىن پەخىرلىنىمەن. نەچچە يۈز يىللاردىن بېرى سېنى ئىنتىزارلىق بىلەن كۈتۈپ كەلدىم. سېنىڭ ئالدىڭغا كېلىدىغان بارلىق قىيىنچىلىقلارغا تەدبىر كۆرۈپ قويغاندىم، دەپ سۆزىنى تاماملىدى.

سۇھەيلا ھېكىم ئورنىدىن تۇرۇپ غار ئالدىغا باردى. ئۇ يەردىن بىر ئىدىشنى كۆتۈرۈپ كېلىپ:

مانا بۇ ئىدىش مەرۋايىتتىن ياسالغان، ئۇنىڭ ئىچى سەمەندەر يېغى بىلەن تولدۇرۇلغان. مەن بۇنچىلىك ياغنى جەملىگىچە تالاي ئوتلار ئىچىدە داغلاندىم. سەن ئەجدىھا بىلەن تۇتۇشىدىغان ۋاقتىڭدا بۇ ياغنى ئۆز تېنىڭگە سۈرتكەيسەن. ئەجدىھا بىلەن جەڭ قىلغان ۋاقتىڭدا بۇ ياغ سېنى ئوتتىن ئامان ساقلايدۇ. ئەجدىھا سېنىڭ قولۇڭدا ئۆلگەندىن كېيىن خەزىنىلەر ساڭا نېسىپ بولىدۇ. ئۇلارنىڭ ھېسابى يۇلتۇزلاردىنمۇ كۆپتۇر. بۇ ئەلۋەتتە تارتقان رىيازەتلىرىڭنىڭ بەدىلى بولىدۇ. بۇ خەزىنىلەردىن كۆپلىگەن ئاجايىپ-غارايىپ نەرسىلەرنى تاپىسەن.

بىراق ئەھرىمەن دىۋىمۇ تالاي مۇسىبەتلەرنى چېكىدۇ. ئەھرىمەننى ھالاك قىلغىنىڭدا پەلەك ئۈنىڭغا ماتەم تۇتىدۇ. شۇ چاغدا سۇلايمان پەيغەمبەرنىڭ ئۈزۈكى سېنىڭ قولۇڭغا كىرىدۇ. تىلسىمنى قانداق ئېچىش توغرىسىدىكى سۆزلەر بىر كۈمۈش تاختا ئۈستىگە يېزىلغان. ئۇ دىۋىنىڭ بويىنىغا ئېسىلغاندۇر. بۇ تاختىدىكى كۆرسەتمىلەرنى ئوقۇپ تىلسىمنى ئېچىشقا ماڭىسەن. ئۇ يەردىن جەمشىدنىڭ جامىنى تاپىسەن. جامنىڭ گىرۋىكىگە پۈتۈلگەن خەتنى كۆرىسەن. بۇ خەتنى ھەزرىتى ئىسكەندەر رۇمى يازغاندۇر. سەن بۇ خەتلەرنى ئوقۇپ ئۈنىڭ ھەقىقىتىگە يېتىپ، سوقراتنىڭ كىملىكىنى بىلىسەن. ئۈنىڭ ئەينەكتەك جامالىنى كۆرگىنىڭدە ئۇ ساڭا جاھاننەما ئەينىكىنىڭ ئەھۋالىدىن مەلۇمات بېرىدۇ. ئەينەكنىڭ سىرلىرىنى بىلىۋالغاندىن كېيىن ئەينەككە قاراپ ئۈنىڭدىن ئۆمرۈڭدە يۈز بېرىدىغان ئىشلارنى كۆرىسەن. ئەمدى ماڭا بۇنىڭدىن ئارتۇق سۆزلەشكە، سىرلار پەردىسىنى بۇنىڭدىن زىيادە ئېچىشقا رۇخسەت يوق، — دېدىدە، ياغ قاچىلانغان ھېلىقى ئىدىشنى پەرھادقا تاپشۇردى، ئاندىن يەنە، — قېنى ۋاقتىنى ئۆتكۈزمەي دەرھال يولغا راۋان بولغىن، ئىشلىرىڭنىڭ تېزدىن ھەل بولۇشىنى ئۈمىد قىلىمەن، — دېدى.

سۇھەيلا ھېكىم پەرھاد بېسىپ ئۆتىدىغان مەنزىللەر توغرىسىدا بىر-بىرلەپ نىشانە كۆرسىتىپ، قايتا-قايتا تەلىم بەرگەندىن كېيىن پەرھاد بىلەن خوشلىشىپ ئۆز جېنىنى بىريولى تەڭرىگە تاپشۇردى.

ئۇلار كۆز يېشى بىلەن سۇھەيلا ھېكىمنىڭ تېنىنى يۇيۇپ، شۇ يەرنىڭ

ئۇيغۇر كىتاب تورىدىن www.uyghurkitap.com

ئۆزگە دەپنە قىلدى. يۇناندىن بىللە كەلگەن ھېكمەت ئەھلىلىرى شۇ يەردە قالدى. شاھزادە خاقان بىلەن بىللە يولغا چۈشتى. مەنزىللەردىن ئۆتۈپ، چۆل-باياۋانلارنى كېزىپ، سۇھەيلا-ھېكىم بەلگە بەرگەن جايغا يېتىپ كەلدى. بۇ يەردىن ئەجدىھا ياتقان جايغا بىر مەنزىل قالغاندى. ئۇلار بۇ يەردە ئاخشامغىچە تىنىچ ئارام ئالدى. كېچە ئەجدىھاسى قاپقارا تۈننى يايدى، ئالەم بوشلۇقى قارا تۈتۈن ئىچىگە؛ قۇياش خەزىنىسى بولسا تۇپراق ئاستىغا يوشۇرۇنۇپ، بۇ ۋەيرانە جاھاننىڭ ئۆزگىرىسى قاراڭغۇلاشتى. بۇلار ئەيش-ئىشرەت مەرۋايىتىدىن كەچلىك چىراغ ياندۇرۇپ، شادلىق قەدەھلىرىنى تەييارلاپ بەزمە تۈزدى. نەزمە:

كەل، ئەي ساقى، قىلىپ ئىچمەك ئەزىمەت،
تىرىكلىك شامىنى بىلگىل غەنىمەت.
مەي ئىچ بىر دەم تۈزۈپ ئىشرەت ئەساسى،
چىكەردىن يۇرنا دەم ئۆمر ئەجدىھاسى.

* *

سىرلار مەنبىلىرىدىن رىۋايەت قىلغۇچىلار ۋە يوشۇرۇن بەلگىلەردىن بىشارەت بەرگۈچىلەردىن بىرى، ئاشۇ ئىشق-مۇھەببەت ۋە مېھىر-شەپقەت سەھىپىلىرىنىڭ مۇئەللىپى، مەنىۋى دۇنيانىڭ ھۆكۈمرانى ئەمىر مىرزا ئەلىشىر بۇ ئاجايىپ يېتىملىق ۋە تەسىرلىك قىسسىدىن تۆۋەندىكىچە رىۋايەت قىلىدۇ:

ئەلقىسسە، تاڭ شامىلى تۈننىڭ قاپقارا تۇتۇنىنى سۈرۈپ تاشلاپ، تاڭ خەزىنىسىدىن ئاشۇ كۈمۈش تاختىنى چىقىرىپ ئاستى. ئەجدىھا ئاغزىدىن ئۇچقان يالقۇن چىققاندەك قۇياش تۈن غارىدىن چىقتى. قايغۇلۇق پەرھاد كۆزىدىن ئۇممىد ياشلىرىنى تۆكۈپ ۋە بۇ كۆز يېشى بىلەن يۇيۇنۇپ تەرەت ئېلىپ سۇھەيلا ھېكىمنىڭ تەلىمى بويىچە ئىشقا تۇتۇش قىلدى. تۇپراققا يۈزىنى قويۇپ يىغلاپ تەڭرىدىن مۇۋەپپەقىيەت تىلەشكە باشلىدى. يەنە ئاتىسىنىڭمۇ ئايىغىغا باش قويۇپ كۆز ياشلىرىنى تۆككەن ھالدا دۇئا قىلىشنى ئۆتۈندى. ئاتىسى ياقىسىنى يىرتىپ يىغلاپ ئوغلىغا دۇئا قىلدى. لەشكەرلەرمۇ قايغۇرۇپ يىغلاشتى. پەرھاد خاقاندىن ۋە بارلىق لەشكەرلەردىن رازىلىق ئېلىپ يولغا چۈشتى. خاقان باشلىق بارلىق لەشكەرلەر پىغان چېكىپ، دۇنيا بوشلۇقىدا پەلەك ئۆيىنىڭ ئىچىدە قىيامەت قوپاردى. پەرھاد گويا يۇلتۇزلارنىڭ پادىشاھىغا ئوخشاش پەلەك ئەجدىھاسىدەك ئاتقا مىنىپ، قورال-ياراغ، ساۋۇت ئەسلىھەلىرىگە كۆمۈلدى. ئۇ، شۇ يوسۇندا تەڭرىدىن مەدەت تىلەپ ئەجدىھا ياتقان تەرەپكە ئات سالدى. ئاتىسى ئوغلىنىڭ ئەھۋالىنى كۆرۈپ ئۇنىڭ ئارقىسىدىن قوشۇن تارتىپ يولغا چۈشتى. ئۇزۇن ئۆتمەي ئەجدىھانىڭ ئالامىتى كۆرۈنۈشكە باشلىدى.

ئەلقىسسە، شاھزادە بۇ ئالامەتنى كۆرۈپ دەشتى-قىرلارنى تېزلىكتە بېسىپ ئېتىنى سۈرۈپ ماڭدى. ئۇنىڭ ئالدىدىن بىر قورۇم باسقان دەشت چىقىپ قالدى. بۇ دەشتنىڭ قارىلىقى ھىجران كۆڭلىرىنىڭ ئەجەل ئاخشىمىغا ئوخشىشىدەك كۆرۈنەتتى. بۇ يەرنىڭ رەڭگى ھىجران ئالىمىدىن دېرەك بېرەتتى. دەشت ئەجدىھانىڭ نەپىسىدىن قارايغانىدى. پەرھاد ئېتىنى

شۇ تەرەپكە چېپىۋاتقىنىدا، ئات
كۆلگە پېتىپ ئۇنىڭ توروق رەڭگى قارىغا
ئايلانغانىدى. شۇ پەيتتە بىر سېسىق پۇ-
راق كەلدى. بۇ سېسىق ھىد گويا جەن-
نەتنى دوزاخقا ئايلاندۇرۇۋەتكەندەك بىر
ھالەتنى پەيدا قىلدى. بۇ ھىد تۈپەيلىدىن
كۆپلىگەن لەشكەرلەر ھوشىدىن كېتىپ
ئاتتىن يىقىلدى. بىراق پەرھاد ئۆز بې-
شىغا چۈشكەن بۇ ئىش تۈپەيلىدىن ئۆزى-
نى مۇستەھكەم تۇتۇپ يولىنى داۋاملاش-
تۇردى. ئاخىر ئەجدىھانىڭ قاراڭغۇ غارى
كۆرۈندى. پەرھاد غار تەرەپكە ئېتىنى
سۈردى. لەشكەرلەر ئەجدىھا ئاغزىدىن
چىققان بورانغا يولۇققاندا گويا ئەجەل-
نىڭ ئوقىغا دۇچ كەلگەندەك بولدى. ئەج-
دىھا بالاغا ئوخشاش ھەيۋەت بىلەن غار-
نىڭ يۇمىلاق گۈمبىزى ئىچىدىن چىقىپ
كەلدى. ئۇنىڭ يۈرۈشتىكى جىددىيلىكى
دوزاخنىڭ يالقۇنىغا، تولغىنىپ مىڭىشى شۇ
ئوتنىڭ تۈتۈنىگە ئوخشايتتى. نەپىسىدىن
پارچە-پارچە ئۇچقۇنلار چىقىپ بۇ ئۇچ-
قۇنلارنىڭ ھەر بىرى ئالەمنى ئۆرتىگەن-
دەك بولاتتى. نەپىسىنىڭ تۈتۈنى قويۇق
بۇلۇتقا، ھەر بىر ئۇچقۇنى ئاپەت ۋە بالا
چاقمىقىغا ئوخشايتتى. ئۇنىڭ تېنى بالا
تېغىدەك، ئاغزى شۇ تاغنىڭ غارىدەك
ئىدى. ئەجدىھانىڭ ئۇزۇنلۇقى تاغدەك
بولسىمۇ، لېكىن سەلدەك تىنىم تاپمايتتى.
ئۆزى تاغدەك، بېشى تاغنىڭ تۇمشۇقىدەك،
ئەمما بۇ تۇمشۇقمۇ تاشتەك قارا ئىدى.
ئىككى كۆزى خۇددى نېفىتنىڭ ئوتلۇق
بۇلىقىدەك كۆرۈنەتتى. بۇرنىنىڭ تۆشۈك-
لىرى قورقۇنچلۇق تونۇرغا، بەلكى نېفىت-
لىك تونۇرنىڭ مورىسىغا ئوخشايتتى. ئاغ-
زىدىن چىققان ئوتنىڭ يالقۇنلىرى نېفىت-
لىككە كەتكەن ئوتتىن نىشانە بېرەتتى.
ئۇنىڭ گەۋدىسى بالا تېغىدەك، قول-پۇت-
لىرىنىڭ ھەر بىرى بىر ئەجدىھادەك ئى-
دى. ئۇنىڭ تۆت پەنجىسى يەتتە ئاس-
ماننى ئەجەلنىڭ باش بارمىقىدەك ئىس-
كەنجىگە ئالاتتى. ھەر پەنجىسىنىڭ تىر-
ناقلىرى ئورغاقتەك ئىدى، ھەر بىر ئور-
غاق ئالماستەك ئۆتكۈر ئىدى. پۈتۈن
ئەزالىرى كۆل رەڭ بولۇپ، ئۇنىڭ ئۈستىدى-
كى ھەربىر چېكىت بىر يولۋاستەك كۆرۈنەتتى.
ئەجدىھا قۇيرۇقىنى ھەر نەپەستە بىر قې-
تىم ئاسمانغا كۆتۈرۈپ، ئاندىن دەشتكە
قاتتىق ئۇرۇپ تۇراتتى. ئۇنىڭ قۇيرۇقى-
دىن كۆتۈرۈلگەن توزان كۆپكۆك ئاسمان-
نى سۇرمە رەڭلىك چاڭ بىلەن خىرەلەش-
تۈرەتتى. ئەجدىھا بۇ خىل ھەيۋەتلىك
شەكىل بىلەن غاردىن ئالدىراپ چىقىپ
ئوت چاچقۇچى، ئاغزىدىن قان تۆككۈچى
چىشلىرىنى كۆرسەتتى. ئۇ شاھزادىگە

www.uyghurkitap.com ئۇيغۇر كىتاب تورى

كۆزى چۈشۈشى بىلەنلا غەزەپتىن تاقەت قىلالماي قالدى. شاھزادىنىڭ جىنىنى قەستلەپ، ئاغزىنى بالاقازانىڭ دەرۋازىسىدەك ئاچقان ھالدا دوزاخ ئوتخانىسىدىن يالقۇن چىچىپ پەرھاد تەرەپكە كېلىشكە باشلىدى. ئۇ بىردەم شاھزادىگە قاراپ ئوت چىچىپ تۇردى. ئۇ پۈتۈن قوشۇنىنى بىر ۋاقىلىق غىزا، شاھزادىنى ئۇنىڭ ئۈستىگە سېپىلگەن تۇز سۈپىتىدە چايناپ تۈگەتمەكچى بولدى.

شاھزادە ئىلگىرى تەلىم ئالغانلىقى ئۈچۈن ئەجدىھانىڭ ئوتىدىن قورقۇپ قالمىدى. ئوتمۇ ئۇنىڭغا تەسىر قىلمىدى. ئەجدىھانىڭ غەزىپى قايناپ تېشىپ، پەرھادنى يۇتۇش ئۈچۈن ئاغزىنى ئاچتى. شاھزادە دەرھال تەڭرىنىڭ نامىنى يادلاپ، چاقنانلىق بىلەن يايىنى قولىغا ئالدى. ئۇنىڭغا نەيزىدەك بىر ئوقنى بەتلەپ ئەجدىھانىڭ ئاغزىغا شۇنداق ئاتتىكى، ئەجدىھا تولغىنىپ كەتتى. ئۇنىڭ تولغانغان چاغدىكى گەۋدىسىنىڭ ئەگمەچلىرى ئوققا نىشان بولدى. ئەجدىھا گەرچە يېرىپ تاشلىغۇچى كۈچكە ئىگە بولسىمۇ، لېكىن شاھزادە ئاتقان يىلان كەبى ئوق ئۇنى تېشىپ ئۆتۈپ كەتتى. بۇ ئوق ئۇنىڭ ئېغىر گەۋدىسىنى قوي ئۈچىيىگە زىخ سانجىلغاندەك تېشىپ ئۆتتى. ئەجدىھا كاۋاپ قىلىپ قورسىقىنى توقلاش ئۈچۈن ئوت ياققانىدى. بىراق شۇ ئوتتا ئۆزى كاۋاپ بولدى. ئۇنىڭ قايتا ھۇجۇم قىلىشىغا مادارى قالمىدى. پۈتلىرىدىن ماغدۇر كېتىپ، ھالى ئېغىرلاشتى. باتۇر پەرھاد ئېتىنى سەكرىتىپ قىلىچ تارتىپ، تېز ھۇجۇم قىلدى. ئۇنىڭ قىلىچ ئۇرۇشى كۆكنىڭ تاغ ئۈستىگە چاقماق تاشلىغىنىغا ئوخشايتتى. ئۇ چاقماق سۈپەتلىك قىلىچنىڭ كۈچىنى كۆرسىتىپ، بىر تىغ بىلەنلا ئۇنىڭ ئىشىنى ئاخىرىغا يەتكۈزدى. ئەجدىھانى يوقلۇق غارىغا كىرگۈزۈپ بولغاندىن كېيىن ئېتىنى سۈرگىنىچە ئەجدىھانىڭ غارىغا كىرىپ كەلدى. ئۇ غارغا كىرگەندىن كېيىن خەت يېزىلغان سۈزۈك بىر تاختىغا كۆزى چۈشتى. تاختا ئۈستىگە بۇ يەردىكى خەزىنىلەرنىڭ يوشۇرۇن ئەھۋالى يېزىلغان بولۇپ، مەزمۇنى تۆۋەندىكىچە ئىدى: «ئەي دۇنياغا غەليان سالغۇچى يىگىت! سەن تەڭرىنىڭ كۈچ بېغىشلىشى ۋە مۇۋەپپەقىيەت ئاتا قىلىشى بىلەن بۇ ئەجدىھانى ئۆلتۈردۈڭ، ئەمدى ئۇنىڭ غارىدىكى يوشۇرۇن خەزىنىنى تاپىسەن. بۇ مەخپىي خەزىنە ئەجدىھانى ھالاك قىلغانلىقىڭنىڭ مۇكاپاتى بولىدۇ. بۇ غار ئاسماندەك يۇمىلاقتۇر. سەن ئۇنىڭ مەركىزىدىكى نۇقتىسىنى ئېنىق تاپساڭ ئۇ يەرگە بىر قارا تاش كۆمۈلگەندۇر. ئۇنىڭ ۋەزنى مىڭ پاتماندىن ئېغىرراق. قىلىچىڭنىڭ ئۇچى بىلەن ئۇنىڭ ئەتراپىنى ئويۇپ تاشنى ئورنىدىن قومۇرۇپ ئال، ئاندىن كېيىن ئۇنىڭ ئىچىگە كىرىپ تەڭرىنىڭ قۇدرىتىنى كۆر.» شاھزادە تاشتاختىدىكى بۇ گۈزەل يېزىقنى ئوقۇپ چىقىپ، يېزىلغان سۆزلەرنى بىر-بىرلەپ ئورنىغا كەلتۈردى ۋە ئۇنىڭدا كۆرسىتىلگەن ئىشلارغا تولۇق رىئايە قىلىپ ئۇنىڭدىن سان-ساناقسىز خەزىنىلەرنى تاپتىكى، ئاسمان خەزىنىچىلىرى ئۇنىڭ ھېسابىغا ئاجىز، ئۇنىڭ مىڭدىن بىرىنىمۇ كۆرۈپ باقمىغانىدى. ئەپرىدۇن شۇنچە خۇملارنى يوشۇرۇپ كەتكەنىدىكى، ئۇنىڭ ھەر بىر خۇمى ئاسمان خۇمىدەك كېلەتتى. بەزى خۇملار ئالتۇن، كۈمۈش بىلەن بەزىلىرى قىممەت باھالىق لەئلى ياقۇتلار بىلەن تولغانىدى. بۇ خەزىنىلەرنىڭ تۆرىدە بىر ئالىي ئايۋان بار ئىدى، ئۇنىڭ ھەر بىر ئايلانمىسى زۇھەل (ساتۇرن) يۇلتۇزىغا ئوخشايتتى. بۇ ئايۋاننىڭ ئىچىدە زىننەتلەنگەن بىر تەخت بولۇپ، ئۈستىدە يالتىراپ تۇرغان يۈز خىل نەرسىلەر بار ئىدى. يەنە شۇلارنىڭ

ئۈستىدە بىر ئۆتكۈر قىلىچ بولۇپ، بۇ زۇلپىقاردىن قېلىشمايتتى. قىلىچنىڭ يېنىدا بىر قالقان بولۇپ، ئۇنىڭ ھەر بىر قۇببىسى قۇياشتەك يالتىرايتتى. ئۇنىڭ يېنىغا قويۇلغان بىر پارچە خەتتە: «بىرەر كىشىگە يۈكسەك بەخت يار بولۇپ بۇ قالقان بىلەن قىلىچ قولىغا چۈشسە، بىرىنى بېلىگە تاقاپ، بىرىنى قولىغا ئالسا، ئەگەر يۈز تۈمەن دىۋە بىلەن ئېلىشقان تەقدىردىمۇ تېز پۇرسەت ئىچىدە ھەممىسىنىڭ يۈرتىدىن چاڭ چىقىرىدۇ. قالقاننىڭ قۇببىسىدا سۇلايمان پەيغەمبەر ئۆز ئۈزۈكىگە يازدۇرغىنىدەك ئىسمى ئەزەم پۈتۈلگەن. ئۇنىڭ خاسىيىتى شۇكى، ئەگەر يۈز تۈمەن دىۋە مىكرى-ھىيلە ئىشلەتكەندىمۇ بۇ قالقاننى تۇتقان كىشىگە ئۇنىڭغا يېزىلغان ئىسمى ئەزەم تۈپەيلىدىن قىلچە دەخلى يەتمىگەي. ئەگەر قالقاننى تۇتقان كىشىگە تىغ ئۇرۇلسا، ئۇنىڭ جىسمىغا زەرەر يەتمەس. بېشىغا بۇ تىغ چۈشكەن كىشىلەرنىڭ بارلىقى يوقلىپ قارا تۇپراققا قوشۇلغاي. قىلىچقىمۇ بىر ئىسمى ئەزەم پۈتۈلگەن بولۇپ، بۇ قىلىچنى تۇتقان كىشى ئىسمى ئەزەمنىڭ خاسىيىتى بىلەن مەلئۇن شەيتانلارنى، ئەھرىمەن دىۋىنى ئىككىگە بۆلۈپ تاشلاپ، باتۇرلۇقتا شۆھرەت تاپقاي»— دېگەن مەزمۇنلار بار ئىدى. پەرھاد بۇ ئىككى مۆجىزىنى تاپقانلىقى ئۈچۈن چىن كۆڭلىدىن سۆيۈنۈپ ھەققىي ياراتقۇچى بولغان تەڭرىگە سەجدە قىلدى. ئۇ ھۆرمەت-ئېھتىرام بىلەن قىلىچ، ۋە قالقاننى ئېلىپ، بىرىنى بېلىگە تاقىدى يەنە بىرىنى قولىغا ئالدى ۋە ئېتىنى مىنىپ تېز يۈرۈپ ئۆز قوشۇنى ئالدىغا يېتىپ كەلدى. بىراق ئۇ ئەجدىھا بىلەن جەڭ قىلغان ۋاقىتتا جاھاننى قاراڭغۇلۇق، ئەتراپنى بەتبۇي پۇراق قاپلاپ كەتكەنىدى. شۇنىڭ ئۈچۈن كۆپلىگەن لەشكەرلەر ھوشىدىن كېتىپ يىقىلغانىدى. پەرھاد ساق قالغانلارنىڭ كۆزىدىن غايىب بولغانىدى. ئۇ شۇنچە ئاپەتلەر ئىچىدىن گوياكى ئىسكەندەر زۇلمەت ئىچىدىن چىققاندەك چىقىپ كەلدى. بۇنى كۆرۈپ خاقان بىلەن مۇلكىمارا پىغان چېكىپ پۈتۈن لەشكەرلەر بىلەن پەرھادقا جېنىنى پىدا قىلىشتى. چۈنكى پەرھاد شۇنچە بالا-قازالاردىن خالاس بولۇپ، ئەجدىھادىن نىجات تاپقانىدى. ئەجدىھانىڭ ئۆلتۈرۈلگەنلىكىدىن، دۇنيادا ئۇنىڭدىن ئەسەرمۇ قالمىغانلىقىدىن ھېچكىمنىڭ خەۋىرى يوق ئىدى. پەرھادنىڭ ئاتىسى بۇ ئەھۋالنى پەملەپ ئۇنىڭغا جان پىدا قىلمۇدەك بولدى. لەشكەرلەرمۇ بۇ ئىشلارنى بىلىپ كۆز ياشلىرىنى تۆكۈشۈپ بېشىدىن چاچقۇ چاچتى ۋە ئۇنىڭ ھەققىگە دۇئا قىلىشتى.

ۋاقىتكى، تاغ شامىلى چىقىپ، ئۆزىنىڭ مۇشكى-ئەنبەر ھىدى بىلەن مەيدانىنى سېسىقچىلىقتىن تازىلىدى. قۇياش چىقىپ ئۆلگەن ئەجدىھانىڭ گەۋدىسى كۆرۈندى. تاغلار، ۋادىلار يورۇپ كەتتى، ھەتتا غارنىڭ ئىشىكىمۇ كۆرۈندى. پەرھاد بىلەن خاقان غارنىڭ ئاغزىغا بېرىپ پۈتۈن دەشتى-چۆلنىڭ ئەجدىھا قېنى بىلەن بويالغانلىقىنى كۆردى. پەرھاد بۇ ھېسابسىز قىممەتلىك خەزىنىلەرنى خاقانغا تاپشۇرۇپ ئۇنى خەلققە ئىنئام قىلىشنى سورىدى ھەم ھېلىقى قىلىچ ۋە قالقاندىن ئىبارەت ئىككى مۆجىزىنىڭ ھەققىتىنى ھەر بىرىگە يېزىلغان ئىسمى ئەزەمنىڭ خاسىيىتىنى ئاتىسىغا ئېيتىپ بەردى. بۇ خەزىنىلەردىن خاقان ناھايىتى خۇشاللاندى ۋە ئۇ خەزىنىلەردىن بۇ ئىككى قىلىچ، قالقاننىڭ بىباھالىقىنى چۈشەندى. ئىككى پارچە قىلىپ تاشلانغان ئەجدىھا ئۇنى تېخىمۇ سۆيۈندۈردى. تارتقان جاپا-مۇشەققەتلەر بۇ مۇۋەپپەقىيەتلەر ئالدىدا ئېسىدىن كۆتۈرۈلدى. بولۇپمۇ ھېلىقى ئىككى

www.uyghurkitap.com

خەزىنە خاقاننى ھەددىدىن زىيادە خۇشال قىلدى. خاقان لەشكەرلەرنى تاغ باغرىغا چۈشسۇن دەپ پەرمان قىلدى. لەشكەرلەر ئەجدىھانىڭ غېمىدىن ئازاد بولۇپ شادلىققا چۆمدى. ئۇلار: «ئەجدىھا يوقىلىپ، ھېسابسىز خەزىنىلەرگە سازاۋەر بولدۇق»— دەپ خۇشاللاندى. پاراغەت خەزىنىسى بىلەن شادلاندى.

قۇياش پەرھادى ئۆتكۈر نەيزىسىنى راسلاپ، قارا تاغ ئەجدىھاسىنىڭ قېنىنى تۆكمەكچى بولدى. قارا تاغ ئەجدىھاسىنىڭ شەپقەتتىن ئىبارەت قېنى كۆككە شۇنداپ چاچرىدىكى، گويا يەردىكى قاننىڭ كۆككە شولىسى چۈشتى. بۇلار ئەيش-ئىشرەت مەرىكىسىنى تۈزۈپ، كېچە ئىشرەتگاھىدا ئىچكۈلۈك يولىنى تۇتتى. پەلەك بوستانىغا ئوخشاش بەزمە تۈزۈپ، ئەجدىھا قېنىدەك گۈل رەڭ شارابلارنى ئىچىشكە كىرىشتى.

نەزمە:

كېتۈر ساقى مەيۇ، بول غەمگۈسارىم،
دېمەيكىم غەمگۈسارىم، يار غارىم.
كى بولغاي ئاندا ئەژدەر قانىدەك رەڭ،
ساچاي گەنج ئىچمەكىگە قىلسام ئاھەڭ.

* *

سىرلار مەنىلىرىدىن رىۋايەت قىلغۇچىلار ۋە يوشۇرۇن بەلگىلەردىن بىشارەت بەرگۈچىلەردىن بىرى، ئاشۇ ئىشق-مۇھەببەت ۋە مېھىر-شەپقەت سەھىپىلىرىنىڭ مۇئەللىپى، مەنىۋى دۇنيانىڭ ھۆكۈمرانى ئەمىر مىرزا ئەلىشىر بۇ ئاجايىپ يېقىملىق ۋە تەسىرلىك قىسسىدىن تۆۋەندىكىچە رىۋايەت قىلىدۇ:

ئەلقىسسە، دۇنيا كېچىسىنىڭ قارا[illegible]شكىگە ئاق كافۇر سەپتى. ئەھرىمەن دىۋىنىڭ نەپەسىدىن دۇنياغا نۇر چېچىلدى. كېچە دىۋىنىڭ ھالىغا ماتەم تۇتۇپ، ئاسمان سۇلايمانى ئۆزىنىڭ نۇرلۇق ئۈزۈكىنى كۆرسەتتى. پەرھاد تېزلىك بىلەن ئۆز ئىشىغا كىرىشىپ ئۇرۇش تىغىنى بېلىگە مەھكەم باغلىدى. قالقىنىنى قولىغا ئالدى. جەڭگە كېرەكلىك بولغان پۈتۈن ئەسلىھەلەرنى تەييارلىدى. ئاندىن ئۆزىنىڭ دىۋە گەۋدىلىك ئېتىغا مىنىپ ئەھرىمەن ۋادىسىغا قەدەم قويدى. خاقان يەنە ئاھ چېكىپ، ئاھىنىڭ تۈتۈنىنى كۆككە يەتكۈزدى ۋە ئەھرىمەن دىۋىنىڭ قورقۇنچىسىدا جېنىنى ئالقىنىغا ئېلىپ، جېنىدىنمۇ بىزار بولۇپ ئىختىيارسىز ھالدا پەرھادنىڭ ئارقىسىدىن ماڭدى. لەشكەرلەرمۇ خاقاننىڭ ئارقىسىدىن باراتتى.

پەرھاد لەشكەرلەردىن ئىلگىرىرەك يۈرۈپ بارغانسېرى ئۇلاردىن ئۇزاقلاپ قارىسى كۆرۈنەر-كۆرۈنمەس ئارىلىقتا كېتىۋاتاتتى. شۇ سۈرئەتتە چۆل-باياۋانلارنى كېزىپ بىر ئورمانغا دۇچ كەلدى. ئورمانلىقنىڭ كەڭلىكىنى تەرىپلەشكە ئەقىل ئاجىزلىق قىلاتتى. بۇ ئورمانلىق ئەمەس، بەلكى ئەھرىمەن دىۋىنىڭ باغۇ-بوستانى ئىدى. ئۇنىڭ ياكى ئۇچى ياكى ئۇ قىرغىقى كۆرۈنمەيتتى. ئورماندىكى دەرەخلەرنىڭ ئاستىدا تالاي ئۆسۈملۈكلەر ئۆسكەن ئىدىكى، بۇ ئۆسۈملۈكلەر كۆك ئۆسۈملۈكلىرىدىنمۇ يۇقىرىغا شاخ تارتقانىدى. ھەر تەرەپتە يۈز مىڭلاپ قەدىمىي دەرەخلەر، ھەر بىر دەرەخنىڭ گەۋدىسى ھەيۋەتلىك، ياپراقلىرىدا تەئەججۈپلۈك بار ئىدى. ياپراقلار ئارىسىدىن دىۋىلەرنىڭ

ماكانى بىر-بىرلەپ كۆرۈنۈپ تۇراتتى.
دېۋىلەرنىڭ نەپەسلىرى ئۇ يەرنىڭ شا-
مىلى ئىدى. بۇ ياپراقلار ئازدۇرغۇچى ئەي-
نەككە ئوخشاش كىشىلەرنىڭ ئەقلىنى ئوغ-
رىلايتتى. ئۇ جايدىكى جانىۋارلارنىڭ
ھەممىسى دېۋىلەر بولۇپ، ئۇلار ھەر خىل
شەكىللەر بىلەن ھىيلە-نەيرەڭلەرنى
كۆرسىتەتتى. غول-شەيتانلارنىڭ غەلۋە-
ماجىرالىرى دەريا دولقۇنلىرىنىڭ ساداسى-
دەك ھەيۋەتلىك ئىدى. دەريا بويىدىكى
تاشلار گوياكى ئاددەملەرنىڭ كېسىلگەن
بېشىدەك ۋەھىمىلىك كۆرۈنەتتى. سۇ ئۈس-
تىدىكى كۆپۈكلەر نەيرەڭۋاز ئاسمان گۈم-
بىزىگە ئوخشاش نامايان بولۇپ، كىشى
ئەقلىنى ھەيرانلىققا سالاتتى. دەريا سۈ-
يىنىڭ دولقۇنى سەۋدايىلارنىڭ يازغان
خېتىدەك كىشىنىڭ ئەقلىگە رەقەم چېكەت-
تى. دېۋىلەر ئۇلۇغ زاتلارنى شاخلارغا
يوپۇرماقتەك ئېسىپ قوياتتى. ئەگەر ئۇ
تەرەپلەرگە پۇقرالارنىڭ قەدىمى يېتىپ
قالسا، بېشى قېيىپ، ھەيران-سەرگەردان
بولۇپ قالاتتى. ئىچى كۆيۈپ، كاۋاك بو-
لۇپ قالغان دەرەخلەر غول-شەيتانلارنىڭ
ئۇۋىسىدەك كۆرۈنەتتى. بۇ دېۋىلەر ماكا-
نى ئەقلىنى يوقىتاتتى. ئۇ يەردىكى قۇ-
رۇق شاخلار كىشىلەرنىڭ كۆز ئالدىدا
دېۋىلەرنىڭ مۈڭگۈزىدەك گەۋدىلىنەتتى.
ئۇ جاينىڭ توپىسى قۇتۇلۇش يوللىرىنى
بېسىپ كەتكەن بولۇپ، ھەر تەرەپتە مىڭ-
لاپ سوقماقلار بار ئىدى. شۇنىسى ئەجەب-
لىنەرلىكى، ھەرقانداق ھوشيار ئەقلىمۇ
تەرەپ-تەرەپتىكى سوقماق يوللار ئىچىدە
كەلگەن يولىدىن ئېزىپ قالاتتى. بۇ يەر-
نىڭ ۋەھشىي ھايۋانلىرى، جىن-شەيتانلار
بولۇپ ئۇلاردىن پىتنە-پاسات، ھىيلىگەر-
لىك سادىسىدىن باشقا ئاۋاز چىقمايتتى.
بۆرىلىرى قايغۇنىڭ پىغانىنى چېكىپ بۇ
يەرگە كىرگەن كىشىلەرنى تۇتۇپ يېيىش
ئۈچۈن تىنماي ھۇۋلايتتى. بۇ دەشتنىڭ
ئەتراپىدا يېيىلغان تىكەنلىرى گويا: «بۇ
تەرەپكە كەلمە!» دېگەندەك سادا چىقى-
راتتى. بۇ يەردىكى شاخلار دەرەخ شاخ-
لىرى ئەمەس، بەلكى دېۋىلەرنىڭ مۈڭگۈ-
زى بولۇپ كىرگەن كىشىلەرنىڭ سەللى-
سىنى ئېلىپ ئالاتتى. قۇشلىرى قايغۇ ۋە
ئەلەمنىڭ مۇزىكىسىنى ياڭرىتىپ، بۇ يەر-
گە كېلىپ قالغان مۇساپىرلارنىڭ ماتەم-
گە پىغان چەكسە؛ بۇلۇتلىرى ئۇلارنىڭ
ھالىغا زار-زار يىغلاپ، كۆزىدىن مەرۋا-
يىت چاچاتتى. بۇ ماكاننىڭ شامىلى چوڭ
دېۋىلەرنەرە تارتقاندەك ھۆركىرەيتتى. گى-
ياھلارنىڭ ئۇچى نەشتەردەك، نەشتەر ئە-
مەس، بەلكى قان تۆككۈچى خەنجەردەك
ئۆتكۈر ئىدى. دەرەخلەرنىڭ شامالدا ئى-
غاڭلىشى گوياكى: «ئەي شور پېشانە بۇ
ياققا كېلىپ قالما» دېگەنلىكتىن بىشارەت
بېرەتتى. ھەر بىر چىنارنىڭ يوپۇرماقلى-
رى ئىنسانلارنىڭ قولىدىن پۇلاڭلاپ:
«تەڭرىنىڭ ھەققى-ھۆرمىتى ئۈچۈن
كەينىڭگە يان!» دەپ ئىشارەت قىلاتتى.

ئەلقىسسە، شاھزادە پەرھاد تەڭرىگە
تەۋەككۇل قىلىپ ئىككىلەنمەي جاڭگالغا
ئېتىنى سۈردى. بىرقانچە مۇساپە يول
يۈرگىنىدىن كېيىن جاڭگالدىكى بىر بوش-
لۇققا چىقتى. بۇ بوشلۇق باشتىن ئاخىر-
غىچە ياپيېشىل ئوت-چۆپ ۋە گۈللەر-
گە پۈركەنگەنىدى. ئوت-چۆپلىرى مۇشەق-
قەتتىن، گۈللىرى دەردتىن ئىبارەت ئىدى.
شاھزادە بۇ يەرگە يېتىپ كەلگەندە ئال-
دىدا بىر ئالىي قەسىر تۇرغانلىقىنى كۆردى.

www.uyghurkitap.com

ئۇ ئىنسانىنى ۋە دىۋە-پەرىلەرنى ياراتقان تەڭرىنى ياد ئېتىپ، ئەھرىمەن دىۋە تەرىپىگە قاراپ ئات سالدى. قانخور دىۋە شاھزادىنىڭ ئاياغ تاۋۇشىنى ئاڭلاپ ئەھۋالنىڭ نېمىلىكىنى بىلىش ئۈچۈن بېشىنى چىقاردى. ئۇ يىراقتىن ئۆز قەسرى تەرىپىگە كېلىۋاتقان بىر ئاتلىقنى كۆردى. شاھزادىنىڭ قىياپىتىدىن ئۇنىڭ ئەقىللىقلىقىنى، ۋۇجۇدىدىن دىۋە ئۆلتۈرگۈچى كىشى ئىكەنلىكىنى بىلدى. ئەھرىمەن دىۋە شاھزادىنى كۆرۈپ، گۈلدۈرمامىدەك قاقاقلاپ كۈلدى. ئۇ ئۆز قەسرىدىن قەھرى-غەزەپ بۇلۇتتەك چىقىپ كەلدى. ئۇنىڭ پۈتۈن ۋۇجۇدى زەھەرگە تولغانىدى. ئۇ ئالاق-جالاق بولغان ھالدا ئەتراپقا نەزەر تاشلاپ، گويا دوزاخ ئوتىدىن يالقۇن چۈشكەندەك چۇقان كۆتۈردى. ئۇنىڭ چۇقانى زامان بوستانىنى لەرزىگە سالدى، ساداسىدىن پەلەك ئايۋانىغا چاك كەتتى. ئۇنىڭ بويىندىكى ھەربىر تال تۈك بىر نەيزىنىڭ ئۇچىدەك، نەيزىنىڭ ئۇچىلا ئەمەس، بەلكى ئەجدىھا سۈپەتلىك يىلاندەك ئىدى. ئۇنىڭ ۋۇجۇدىدىن تامغان ھەر تامچە قاندىن ھىيلە-مىكىر بىلەن بىر دىۋە پەيدا بولاتتى. يۈزىنىڭ قارىلىقى مالامەت تۈنىدەك، بويىنىڭ ئۇزۇنلۇقى قىيامەت كۈنىدەك ئىدى. ئۇ قولىدا ئۇچىغا بىرپارچە تاغ بېكىتىلگەن چىناردەك بىر تۈۋرۈكنى تۇتقانىدى. ئۇ تۈۋرۈك ئەمەس، بەلكى شۇ قەدەر كېلەڭسىز بىر گۈرزىنى كۆتۈرۈپ كەلدى. ئۇنىڭ دەستىسى بىر مۇنارىغا ئوخشايتتى. ئەگەر بۇ گۈرزە بىلەن ئېلبىرىس تېغىغا ئۇرسا، ئۇ تۇپراققا ئايلىناتتى. ئەھرىمەن دىۋە شۇ قىياپەت بىلەن شاھزادىگە قاراپ:

— ھەي غاپىل ئادەمىزات، بۇ ئايلىنىپ تۇرغۇچى ھىيلىگەر پەلەك ئالدىڭغا كېلىدىغان جەۋرى-جاپالارنى پېشانەڭگە پۈتۈپتۇ. ئەمدى سەن بۇ چاڭگالدىن ئۆتمەكچى بولساڭ يولۋاسنىڭ پەنجىسى ئۇرۇشى، شىرنىڭ چاڭگال سېلىشىدىن باشقا ئىشنى كۆرمەيسەن. ئەگەر بۇ يەردىن پەرىشتە ئۇچۇپ ئۆتسە، ئۇنىڭ جىسمىدىن ھاياتلىقىمۇ ئۇچۇپ كېتىدۇ. بۇ يەرنىڭ ئۈستىدىن لاچىن ئۇچۇپ ئۆتسە ئۇنىڭ قاناتلىرى كۆيۈپ كېتىدۇ. سېنى بۇ يەرگە قانداق خىيال ئېلىپ كەلدى، بىلىپ قويغىنكى، خىياللىرىڭ ئەمەلگە ئاشمايدۇ، — دېدى-دە، شاھزادىنىڭ بېشىغا گۈرزى سالدى، شاھزادە بېشىغا قالقانىنى تۇتۇپ، قىلىچ بىلەن گۈرزىنىڭ دەستىسىنى چاپتى، شۇنىڭ بىلەن گۈرزىنىڭ ئۇچىغا بېكىتىلگەن تاش دىۋىنىڭ بېشىغا چۈشۈپ، ئۇنىڭ بېشىنى زەخىملەندۈردى. بۇنىڭ بىلەن ئەھرىمەن دىۋىنىڭ ۋۇجۇدىغا غەزەپ ئوتى تۇتىشىپ، بېشىنى تۇتقىنىچە قەسرىگە كىرىپ كەتتى. ئۇزاق ئۆتمەي ئۇ يەردىن ئاۋۋالقىسىدىنمۇ چوڭراق بىر گۈرزىنى كۆتۈرۈپ چىقتى. ئۇ تېخىمۇ غەزەپلەنگەنىدى. ئۇ گۈرزىنى كۆتۈرۈپ شاھزادىنىڭ بېشىغا سالماقچى بولدى. شاھزادە بۇ گۈرزىنىڭمۇ دەستىسىنى قىلىچ بىلەن چېپىپ تاشلىدى. بۇنى كۆرگەن دىۋە شاھزادىگە ئاپىرىن ئوقۇدى. پەرھاد ئەھرىمەن دىۋىنىڭ بىرقانچە قېتىملىق ھۇجۇمىنى شۇ يوسۇندا چېكىندۈرگەندىن كېيىن دىۋە چەكسىز غەزەپلىنىپ نەرە تارتقىنىچە قارا بۇلۇت سۈرۈلگەندەك تاغ تەرىپىگە قېچىپ كەتتى.

ئۇ پەرھادنى تاشبوران قىلىش ئۈچۈن
بىر تاغنىڭ تاشلىرىنى پۈتۈنلەي ئالقى-
قىنىغا يىغىپ، شامالدەك ئۇچۇپ كەلدى.
بۇنى كۆرگەن پەرھاد مۇستەھكەم قورغان
ئىچىگە كىرگەندەك قالقاننىڭ ھىمايىسى
ئاستىغا كىردى ۋە ئەھرىمەن دىۋىگە ئىس-
مى ئەزەمنى توغرىلىدى. ئەھرىمەننىڭ
قولىدىن ماغدۇر كېتىپ، جىسمى ھەرى-
كەتتىن توختاپ، ھاۋادىن دومىلاپ يەر-
گە چۈشتى ۋە تاشلار ئارىسىدا قېلىپ
ئۆلۈمگە يېقىنلاشتى. ئەھرىمەن دىۋە
سۆزگە تىل ئېچىپ:

— ئادەمزاتنى تاشبوران قىلاي دې-
سەم، ئاخىرى ئۆزۈم تاشبوران بولدۇم، —
دېدى. پەرھاد كۆز ئالدىدا دىۋىنى ئىت-
تەك خارىزار بولغان، پۇت-قولى ئىشتىن
چىققان ھالدا كۆرۈپ، بېلىگە ئاسقان
قىلىچىنى سۇغۇرۇپ، ئېتىنى سەكرەتكىنى-
چە چاقماقتەك كېلىپ دىۋىنىڭ بېشىغا
بىرلا قېتىم قىلىچ ئۇردى. شۇنىڭ بىلەن
دىۋىنىڭ ئىشىنى تامامىلىدى. ئۇنىڭدىن كې-
يىن رۇستەمدىن يۈز ھەسسە ئارتۇق شى-
جائەت بىلەن قەسىرگە يېتىپ كېلىپ ئې-
تىنى ئىشىككە باغلىدى. دىۋىنىڭ بېشىنى
ئۈزگەن قولىدا قىلىچىنى تۇتقان ھالدا
قەسىر ئىچىگە قەدەم قويدى. قەسىر دۇن-
يادەك كەڭ ئىدى. قاياققا قارىسا جاھان-
نىڭ قىممەتلىك بايلىقلىرى كۆرۈنۈپ
تۇراتتى. ھەر تەرەپكە تۆمۈر قۇلۇپ سې-
لىنغان سانسىز ئىشىكلەر بار ئىدى. ھەر-
قايسى ئىشىكنىڭ بېشىغا شۇ ئۆيدە قان-
داق ئاشكارا ياكى يوشۇرۇن خەزىنىلەر-
نىڭ بارلىقى يېزىپ قويۇلغانىدى. شاھزا-
دە بۇ خەتلەرنى تېز-تېز ئوقۇپ ئۆتتى.
ئۇ يەنە بىر ئىشىكنى كۆرۈپ ئەجەبلەن-
دى. بۇ ئىشىك ئالتۇندىن ياسالغان بو-
لۇپ، ئۈنچە-مەرۋايىتلار بىلەن بېزەلگە-
نىدى. ئىشىكنىڭ چۆرىسىگە بولسا، تۆ-
ۋەندىكى سۆزلەر يېزىلغانىدى: «بۇ ئۆي-
نىڭ قۇلۇپى ئاسانلىقچە ئېچىلمايدۇ، بۇ-
نى ئاچمىغان ياخشىراق». بۇ سۆزلەردىن
شاھزادىنىڭ كۆڭلىگە مالاللىق يېتىپ، قولى
بىلەن بېزەكلىك قۇلۇپنى چېقىپ، ئىشىك-
نى سۇندۇرۇپ ئۆيگە كىردى. ئۆينىڭ ئى-
چى خەلقنىڭ ئاداۋەتسىز كۆڭلىدەك يو-
رۇق ئىدى. شاھزادە ئەتراپقا ئالدىراش-
لىق بىلەن نەزەر تاشلىدى. ئۇ يۇقىرىغا
ئېسىلغان بىر ياقۇت قەندىلنى كۆردى.
قەندىل مۇشتەرى (يۇپىتېر) يۇلتۇزىدەك
شولا چېچىپ ئۆينى شەرق قۇياشىدەك
يورۇتقانىدى. شاھزادە قەندىلنى دەرھال
چۈشۈرۈپ ئۇنى ئاچتى ۋە ئىچىدىن سۇ-
لايمان ئەلەيھىسسالامنىڭ ئۈزۈكىنى تاپ-
تى. لېكىن قەندىلگە: «بۇ ئۈزۈك كىمگە
مۇيەسسەر بولسا، ئۈزۈككە يېزىلغان ئىسمى
ئەزەمنى ئوقۇپ ئىسكەندەر رۇمنىڭ تىل-
سىمىنى ئاچقاي. بۇ ئىسمى ئەزەمنى ئو-
قۇغاندا غايىبتىن ئاۋاز كېلىپ، تىلسىم-
نىڭ مۇشكۇللۇكلىرىدىن ئۇنى خەۋەردار
قىلغاي» دېگەن سۆزلەر يېزىلغانىدى. شاھ-
زادە ئۈزۈكنى ئېلىپ، كۆزىگە سۈرتۈپ،
بېشىنى سەجدىگە قويدى؛ كۆڭلىدە بولسا،
تەڭرىگە ھەمدۇ-سانا ۋە شۈكرىلەرنى
ئېيتتى.

شاھزادە قەسىردىن چىقىپ لەشكە-
رى تەرىپىگە قاراپ ئات سالدى. ئۇ ئې-
تىنى چاپتۇرغىنىچە ئورمانلىقتىن چىقتى
ۋە لەشكەرلىرىنىڭ ئاجايىپ بىر ھالغا چۈ-
شۈپ قالغانلىقىنى كۆردى: پۈتۈن لەش-
كەرلەر ئەھرىمەن دىۋىنىڭ قورقۇنچىسىدا

ئۇيغۇر كىتاب تور بېكىتى www.uyghurkitap.com

چىرايلىرى تاتارغان هالدا تىترىشەتتى. ئۇلار شاهزادىنى كۆرۈپ، ئېسىنى يىغىپ خۇشاللىققا چۆمدى. پەرهادنىڭ خۇشاللىقىنى كۆرگەن خاقانىنىڭ ئۆزىمۇ پەرهادتەك شادلاندى. خاقان ئۆز زامانىسىدا تەڭدىشى بولمىغان ئوغلى پەرهاد بىلەن قوشۇنىنى باشلاپ يولغا چۈشتى. ئۇلار ئەھرىمەن دېۋىنىڭ ئورمىنىدىن ئۆتۈپ ۋە ئۇنىڭ ئەندىشىسىدىن قۇتۇلۇپ، يەنە ھېلىقى ياپيېشىللىققا — دىلكەش مەيدانغا يېتىپ كەلدى. بۇ جاي ئىرەم بېغىغا ئوخشايتتى. هاۋاسى كىشىگە جان بېغىشلايتتى. ئۇلار لەشكەرلەرنى قەسىر ئەتراپىغا چۈشۈردى. شاهزادە ئاتىسى خاقانى چىن بىلەن ئالىي قەسىرگە كىرىپ، چوڭ ئىشىكنى ئاچتى ۋە ئۇ يەردىكى ھېسابسىز خەزىنىلەرنى خاقانغا تاپشۇردى. ئۇلار پەرهادتىن ئۆزۈكنىڭ خاسىيىتىنى ئاڭلاپ، شادلىققا چۆمۈپ، مەقسەتكە يەتكەنلىكىنى ئىپادىلىدى. ئۇلار شاهانە بەزمە تۈزۈپ، ئەيش-ئىشرەتكە ئولتۇردى.

كۆك رۇستەمى قىلىچىنى ئالدى ۋە زامانە دېۋىسىنىڭ بويىنىغا ئۇرۇپ، ئۇنى ئېغىر دەرىجىدە هالاكەتكە ئۇچراتتى. دېۋە تارتقان ئاھىنىڭ تۈتۈنى جاھاننى قاراڭغۇلاشتۇردى. ئۇلار قېپقالغان ئەيش-ئىشرەتنى داۋاملاشتۇردى. گۈل يۈزلۈك ساقىلار ئورتىدا جىلۋە قىلاتتى. ئەھرىمەن دېۋىنىڭ بېشىدەك قەدەھلەرنى لىممۇ-لىم تولدۇرۇپ مەي ئىچىشكە كىرىشتى.

نەزمە:

كەل ئەي ساقى، ماڭا مەي قىل ھەۋالە،
ئېتىبان ئەھرەمەن باشىن پىيالە.

كى قىلغاي ئول قەدەھدىن روھى مەستىم،
زەمانە نەفس دېۋىن زىرى دەستىم.

* *

سىرلار مەنبەلىرىدىن رىۋايەت قىلغۇچىلار، يوشۇرۇن بەلگىلەردىن بىشارەت بەرگۈچىلەردىن بىرى، ئاشۇ ئىشق-مۇھەببەت ۋە مېھىر-شەپقەت سەھىپىلىرىنىڭ مۇئەللىپى، مەنىۋى دۇنيانىڭ ھۆكۈمرانى ئەمىر مىرزا ئەلىشىر بۇ ئاجايىپ يېقىملىق ۋە تەسىرلىك قىسسىدىن تۆۋەندىكىچە رىۋايەت قىلىدۇ:

ۋاقتىكى، قاراڭغۇلۇق لەشكەرلىرىنىڭ بايرىقى يىقىلىپ، قۇياش ئىسكەندىرى چىراي كۆرسەتتى. كۆك گۈمبىزىنىڭ تىلسىمى ئىسكەندەر تىلسىمىغا ئوخشاش بېزەندى. پەرهاد يەنە مەقسەت ئىشىنىڭ كىيىمىنى كىيىپ، تەلپىنى يېڭىلدى. تۆۋەنچىلىك بىلەن ئۆزرە ئېيتىپ ئاتىسىنىڭ ئايىغىنى سۆيدى ۋە يۈزىنى تۇپراققا قويدى. ئۇ ئاتىسىدىن دۇئا قىلىشنى سورىدى. كېيىن چاپسان ئورنىدىن تۇرۇپ جاھان كەزگۈچى ئېتىغا مىندى. ئۇ ئۆزۈكتىكى ئىسمى ئەزەمنى ئوقۇپ يولغا چۈشتى. خېلى يول يۈرگەندىن كېيىن ئاسماندەك كەڭ بىر يايلاققا يېتىپ كەلدى. ئۇ يايلاقتا قۇياشتەك بىر بۇلاق ئېقىپ تۇراتتى. ئۇنىڭ سۈيى تىرىكلىك بۇلىقىدەك سۈزۈك ئىدى. ھەربىر تامچىسى كىشىگە جان بېغىشلايتتى. بۇلاقنىڭ ئەتراپىدا ئاسمان بىلەن بويى تالاشقان ياپيېشىل دەرەخلەر قەد كۆتۈرۈپ تۇراتتى. پەرهاد بۇ يەرگە يېتىپ كېلىپ ناھايىتى خۇشال بولدى ۋە ئېتىنى بىر

دەرەخكە مەھكەم باغلاپ بۇلاق سۈيىدە يۇيۇنۇپ تەرەت ئېلىپ كىرلىرىدىن تازىلاندى. كۆڭلى ئېچىلدى. ئۇ ئۇلۇغ تەڭرىنىڭ دەرگاھىغا يىلىنىپ، مەقسەتلىرىنىڭ تېزرەك ئەمەلگە ئېشىشىنى تىلەپ سەجدىگە باش قويدى. پەرھاد بېشىنى سەجدىدىن كۆتۈرگىنىدە ئالدىدا پەرىشتىدەك نۇرانە بىر كىشىنى كۆردى. ئۇنى كۆرگەن پەرھادنىڭ كەيپىياتى ئۆزگەردى. بىراق ئۇ ئاقساقال مېھىر-شەپقەت بىلەن تۆۋەندىكىلەرنى ئېيتتى:

— ئەي ئوغلۇم قايغۇرما، بۇ ئىشىڭدا مەقسىتىڭگە يەتكەيسەن، مۇرادىڭ ھاسىل بولغاي. مەن خىزىر بولىمەن. بۇ سەپەرىڭدە قولۇڭنى تۇتۇپ ساڭا يول كۆرسىتىمەن. بىز ئىسكەندەر بىلەن تىرىكلىك سۈيىنى ئىزدەپ زۇلمەتكە چۈشۈپ جاپا-مۇشەققەتلەرگە يولۇققان ئىدۇق. ئىسكەندەر بۇ سۈنى ئىزدەپ پۈتۈن ئەتراپىنى كەزدى. بىراق ئۇ سۈدىن مېنىڭ مۇرادىم ھاسىل بولدى. ئىسكەندەر جان تىكىپ چاڭقاپ قايتتى. مېنىڭ جېنىم بولسا، شۇ سۇ بىلەن قاندى. چۈنكى ھەممىشە تۈگۈن تۈگۈش ئۇنىڭ ئىشى ئىدى. تۈگۈننى يېشىش مېنىڭ ھۈنىرىم ئىدى. ئۇ ھەربىر تىلسىمنى باغلىسا، مەن خەلققە ياردەمچى بولۇپ، ئۇنى ئاچاتتىم. ئىسكەندەرنىڭ مۇشۇ ۋادىغا باغلىغان تىلسىمىنى ئېچىشىڭ ئۈچۈن مەن ساڭا يول باشلىغىلى كەلدىم. بۇ يولغا كىرىشتە پۇختا تەييارلىق بىلەن قەدىمىڭنى ساناپ ماڭغىن. ئالدىڭدا تىلسىم قىلىنغان پەلەكتەك چوڭ بىر قورغاننى كۆرىسەن. ئۇنىڭ يولى ئون ئىككى مىڭ قەدەم كېلىدۇ. ھەر قەدەمدە يۈز قېتىم پۇشايمان قىلغۇدەك ئازاب-ئوقۇبەتلەر بار. ئۇ يول يۇقىرى ۋە تۆۋەن يوللارغا ئايرىلىدۇ. كىمكى ئۇنىڭ تۆۋەنكى يولىدىن ماڭسا، مۇرادى ھاسىل بولىدۇ. ئۇ يولنىڭ ئىككى تەرىپىدە گرانىت تاشلار بولۇپ، بۇ تاشلار يولنىڭ ئىككى قاسنىقىدىكى نىشاندۇر. كىمكى شۇ يولغا كىرسە ئۇنىڭدىن يەنە بىر چىغىرىيول پەيدا بولىدۇ. بۇ يولدا ئىلدام يۈرسە قاتتىق تاشلار تاپانلىرىنى زەخىملەندۈرىدۇ. ئاندىن بىر چەشمىگە يېتىپ كېلىدۇ، بۇ چاغدا ئۆزىدە قايغۇلۇق ھالەتنى سېزىدۇ، بۇ يەردىن ئۇدۇل مېڭىپ، ئون بىر مىڭ قەدەم باسقاندىن كېيىن بىر تاش دەرۋازا ئۇچرايدۇ. ئۇ يەردە زەنجىرلەر بىلەن باغلانغان، كىشىنى يۇتقۇدەك ئەلپازدا ئاغزىنى ئېچىپ تۇرغان بىر شىرنى كۆرىدۇ. شىرنىڭ ئاغزىنىڭ چوڭلۇقى دەرۋازىغا ئوخشايدۇ. ئەگەر شۇ كىشىنىڭ بەختى ئوڭدىن كېلىپ، ئاشۇ جايدىن ئۆتەلىسە، قورغان دەرۋازىسىغىچە يەنە مىڭ قەدەم قالىدۇ. يولدىن ئازماي توققۇز يۈز قەدەم ماڭغاندا يول ئۈستىدە بىر تاش تاختا يولۇقىدۇ. شۇ تاش تاختىنى قاتتىق تەپسە قورغاننىڭ دەرۋازىسى ئېچىلىدۇ. قورغاننىڭ ئىچىدە بىر قولىغا ياي، بىر قولىغا ئوق تۇتقان، تۆمۈردىن ياسالغان ئادەم شەكلىدىكى بىر ھەيكەل ئاشكارا كۆرۈنۈپ تۇرىدۇ. مۇبادا ئاتسا قورام تاشنى تېشىپ ئۆتكۈدەك ھالدا ئوقيانى بەتلەپ تۇرغان بۇ ھەيكەلنىڭ پۈتۈن جىسمىدىن ئوت يالقۇنلىغان بولىدۇ. ھەيكەلنىڭ كۆكسىگە قۇياشتەك نۇرلۇق بىر ئەينەك ئېسىلغان. ئەگەر كىشى يۈز قەدەم يىراقتىن تۇرۇپ ئۇنىڭغا ئوق ئاتسا، ئۇ ھەيكەل شۇ ھامان يىقىلىدۇ. شۇنىڭ بى-

www.uyghurkitap.com

لەن قورغان تۆپىسىدىكى ئۈستىگە ساۋۇت كىيگەن يۈز ھەيكەلمۇ بىللە يىقىلىدۇ. ئاندىن كېيىن ئۇ مۇشكۇل تىلسىم ئېچىلىپ، كىشى بىمالال ئىچىگە كىرەلەيدۇ. لېكىن ئۇنىڭغا ئوق ئاتقان ۋاقىتتا بەختكە قارشى ئوق تەگمەي قالسا، ئۇ ھەيكەل يانى تارتىپ ئوق ئۈزىدۇ. ئوقنىڭ تېگىشى بىلەن شۇ كىشىنىڭ ھاياتلىق بۇلبۇلى بەدەن قەپىزىدىن ئۇچۇپ كېتىدۇ. بۇ ئىشقا قەدەم قويغىنىڭدا ئېيتقانلىرىمنى ئېسىڭدە مەھكەم ساقلىغايسەن. ئەگەر بۇ يولدا ئازماي دېسەڭ، ئىسمى ئەزەمنى ئوقۇپ، ساناقلىق قەدەملەر بىلەن راۋان بولغايسەن. شۇنى تەكىتلەپ قويايكى، ئىسمى ئەزەمنى ئوقۇماي، ئەسلا بىر قەدەم باسمىغايسەن. ئەگەر شىر نەپسىدىن ئەجدىھادەك ئوت چېچىپ، ئاغزىنى ئېچىسىپ، ساڭا ھۇجۇم قىلسا، ئۆزۈڭنى دەررۇ ئۇنىڭ ئاغزىغا ئاتقىن. شۇنداق قىلساڭ ئۇنىڭ ئىشى بىر تەرەپ بولىدۇ. يەنە ئۆزۈكنى ئېلىپ، مەن بەلگىسىنى ئېيتقان تاشقىچە بارغايسەن ۋە ئۇ تاشنىڭ ئۈستىگە چىقىپ ئوقيارىڭنى قولۇڭغا ئېلىپ ئېتىشقا تەمشەلگىنىڭدە ئىسمى ئەزەمنى تىلىڭدىن چۈشۈرمە. شۇنداق قىلساڭ مۇشكۇلۇڭ ئەلۋەتتە ئاسان بولغۇسىدۇر.

ئەلقىسسە، خىزىر ئەلەيھىسسالام پەرھادقا بۇ ئىشلاردىن تەلىم بېرىپ بولغاندىن كېيىن:

— ئەمدى قورقماي يولغا چۈشكىن، — دېدى.

پەرھاد خىزىر ئەلەيھىسسالامنىڭ ئاياغلىرىنى سۆيدى ۋە تەزىم قىلىپ بولغاندىن كېيىن ھەممە ئىشلارنى خىزىرنىڭ تەلىمى بويىچە قىلماقچى بولدى. ئۇ [illegible]ۋازا ئالدىدا بىر شىرنى كۆردى. ئۇنىڭغا ئۆزۈكنى تاشلىغانىدى، شىر يوقالدى. پەرھاد ئۆزۈكنى قولىغا ئالدى-دە، قەدىمىنى ساناپ مېڭىپ تاش تاختا ئۈستىگە چىقتى. ئۇ يەردە بىردەم ئارام ئالغاندىن كېيىن ھېلىقى تاشقا قاتتىق تەپكەنىدى، قورغاننىڭ ئىچىدىن ئىنتايىن دەھشەتلىك بىر ئەكس سادا چىقتى. دەرۋازا ئېچىلىشى بىلەن ئۇ سادامۇ يوقالدى. لېكىن بىر ھەيكەل ئوق تارتىپ چىقىپ كەلدى. قەلئە ئۈستىدىكى سايىۋەن كىيگەن يۈز ھەيكەلمۇ شاھزادىگە قاراپ، ئوق تارتىپ تۇراتتى. پەرھاد بىر جېنىغا تېگىدىگەن يۈز بالا ئوقىنى كۆردى. ئۇ قورقماستىنلا ئوقيانى قولىغا ئالدى ۋە ھەيكەلنىڭ كۆكسىدىكى ئەينەككە نىشانلاپ ئوق ئۈزدى. بۇ ئوق گويا مەھبۇپ ناز ئوقىنى ئاتقىنىدا سۆيگىنىنىڭ كۆكسىگە تەگكەندەك دەل تەگدى. ھەيكەل شۇ ھامان ئاغدۇرۇلدى. قورغان ئۈستىدىكى يۈز تۆمۈر ھەيكەلنىڭ ھەممىسى تەڭلا يىقىلىپ، يەر بىلەن يەكسان بولدى. پەرھاد بۇ ئاجايىپ-غارايىپ ئەھۋالنى كۆرۈپ، تىلى سۆزگە كەلمەي قالدى. ئۇ تەڭرىگە دەرھال شۈكرى سانا ئېيتىپ، تۇتۇلغان تىلىنى راۋانلاشتۇردى. ئاندىن كېيىن دەرۋازا تەرىپىگە يۈرۈپ كەتتى. بۇ يوللارنىڭ غەۋغا-توپىلاڭلاردىن خالى ئىكەنلىكىنى كۆرۈپ، قورغان ئىچىگە كىرىپ كەلدى. ئۇ يەردىكى ھەددى-ھېسابسىز بايلىقلارنى، قارۇن خەزىنىسىدەك توپلانغان ماللارنى كۆردى. ئىسكەندەر كۆپ جاپا-مۇشەققەتلەرنى تارتىپ، يەتتە ئىقلىمنى ئىشغال قىلغاندا تاپقان ھېسابسىز خەزىنىلەرنىڭ

ھەممىسىنى مۇشۇ قورغاننىڭ ئىچىگە تىلسىم قىلغانىكەن. بۇ قورغاننىڭ ئوتتۇرىسىدا بىر ئىمارەت بار ئىدى. ئۇنى تەرىپلەشكە يۈزمىڭ تىلمۇ ئاجىز كېلەتتى. ئۇ ئىمارەت ئەتراپىقا قۇياشتەك نۇرچېچىپ تۇراتتى. ئۆزى ئىنچام، چىرايلىق، كۆپ خاسىيەتلىك بىنا ئىدى. شاھزادە بۇ بىنانىڭ ئىشىكىنى ئېچىپ، ئىچىگە كىردى. ئىمارەتنىڭ مېھرابىدا يالتىراپ تۇرغان بىر قەدەھ كۆرۈندى. قەدەھ يالتىراقلىقتا قۇياشقائو خشايتتى. ئۇقۇياش ئەمەس، بەلكى پادىشاھ جەمشىدنىڭ جامى ئىدى. يەنە بۇ يەردە پۈتۈن دۇنيانى يورۇتقۇچى قۇياشتەك جاھاننەما ئەينىكىمۇ تۇراتتى. بۇ ئەينەكتە دۇنيانىڭ پۈتۈن ئەھۋالى، ھەممە ۋەقەلەر، ھەممە مەخپىي ئىشلار روشەن كۆرۈنۈپ تۇراتتى. ئۇنىڭ سىرتىدا پۈتكۈل رويى زېمىن جىلۋىلىنەتتى، ئىچىدە توققۇز پەلەك كۆرۈنەتتى. سىرتقى تەرىپى كامالەتكە يەتكەن قەلبتەك، ئىچى بولسا كىشىنىڭ پاكىزە كۆڭلىدەك كۆرۈنەتتى. پەرھاد بۇلارنى تېپىپ چەكسىز خۇشال بولدى. ئۇ قەدەھ ۋە ئالتۇنغا تولغان خەزىنىلەرنى ئۆز ئورنىدا قالدۇرۇپ، لەشكەرلىرىنىڭ يېنىغا قايتماقچى بولدى. ئۇ بۇلاق بېشىغا كېلىپ ئېتىغا مىندى-دە، خاقاننىڭ بارگاھىغا قاراپ راۋان بولدى. شاھزادە خاقان بىلەن لەشكەرلەرنىڭ كۆڭلىنى شاد قىلدى. ئۇلارنى تۈمەننىڭ قايغۇدىن ئازاد قىلدى. ئاندىن كېيىن لەشكەرلەرگە يول باشلاپ ئۇلارنى خىزىر ئەلەيھىسسالام تەلىم بەرگەن ھېلىقى بۇلاق بېشىغا ئېلىپ كەلدى. لەشكەرلەر شۇ يەرگە چۈشتى. شاھزادە خاقان بىلەن پەرخۇندە دەستۇرنى ئېلىپ، شىر بىلەن ئېلىشقان ھېلىقى دەرۋازا ئالدىغا كەلدى ۋە ھەيۋەتلىك قورغانغا كىردى. قورغاندىكى يوشۇرۇن ۋە ئاشكارا خەزىنىلەرنىڭ ھەممىسىنى خاقانغا تۆھپە قىلدى. ھېلىقى دۇنيانى كۆرسەتكۈچى قەدەھنىمۇ خاقانغا تۇتتى. ئاندىن كېيىن پاك تەڭرىگە يۈز خىل شۈكرى-سانالارنى ئېيتىپ، خۇشاللىق ئىچىدە مەنزىللىرىگە قايتىپ كەلدى.

كۈندۈز قورغىنىنىڭ تىلسىملىرىنى بۇزغۇچى ئاي پەرھادى كۆكتە ئۆز جىسمىنى كۆرسەتتى. قۇياش ئىسكەندەردەك زۇلمەتكە كىردى. ئۇ گويا جەمشىدنىڭ تىلسىمىغا يوشۇرۇندى. ئۇلار يەنە ئەيشى-ئىشرەت ئەسۋابلىرىنى تەييارلاپ، جەمشىد جامىغا قىزىل شارابلارنى تولدۇرۇپ، ئىچىشكە كىرىشتى. گاھىدا ئىسكەندەر توغرىسىدىكى ھېكايىلارنى ئېيتىپ، گاھىدا جەمشىدنىڭ ئەپسانىلىرىنى سۆزلەشتى.

نەزمە:

كەل، ئەي ساقى، تۈزۈپ ئىشرەت مەقامىن،
قۇيۇپ مەي، تۇت ماڭا جەمشىد جامىن.
ئىسكەندەر كۆزگۈسىنى ئەيلەپ ئىفشا،
قىلاي جەمشىدنىڭ جامىن تەماشا.

* *

سىرلار مەنبەلىرىدىن رىۋايەت قىلغۇچىلار ۋە يوشۇرۇن بەلگىلەردىن بىشارەت بەرگۈچىلەردىن بىرى، ئاشۇ ئىشق-مۇھەببەت ۋە مېھىر-شەپقەت سەھىپىلىرىنىڭ مۇئەللىپى، مەنىۋى دۇنيانىڭ ھۆكۈمرانى ئەمىر مىرزا ئەلىشىر بۇ ئاجايىپ يېقىملىق ۋە تەسىرلىك قىسسىدىن تۆۋەندىكىچە رىۋايەت قىلىدۇ:

www.uyghurkitap.com ئۇيغۇر كىتاب تورى

ۋاقىتتىكى، سەھەر سوقراتى تاغنىڭ چوققىسىغا چىقتى. ئۇ ئۆز جامالىنىڭ نۇرى بىلەن ئالەمنى يورۇتۇپ، ئاسمان ۋاراقلىرىدىن ئەسۋابلىرىنى تۈزۈپ، قۇياش چەمبىرىدىن ئۈستۈرلابىنى ياسىغاندا، پەرھاد يەنە ئۆز ئىشىنىڭ نەتىجىسىنى كۆزلەپ، ئېتىغا مىنگىنىچە ئىككىلەنمەستىنلا تاغقا قاراپ يول ئالدى. سوقراتنىڭ غارى شۇ يەردە ئىدى. خاقان بىلەن پەرخۇندە دەستۇرمۇ ئۇنىڭ ئارقىسىدىن دەرھال ئات سالدى. قالغان لەشكەرلەرگە يۈرۈش ناغرىسى چېلىنمىدى. ئۇلار ھېلىقى بۇلاق بېشىدىن يۆتكەلمىدى. ئەمما خاقاننىڭ دەرگاھىدىكى خىزمەتلەر ئۈچۈن خاس كىشىلەردىن ئىككى مىڭچە خادىم تاللاندى. ئۇلار تېز سۈرئەتتە چۆل-باياۋانلارنى كېزىپ پەرھادقا يېتىشتى. بۇ جامائەت خاقان بىلەن پەرھادقا ھەمراھ بولۇپ ۋادىلارنى كېزىپ ھېلىقى تاغنىڭ باغرىغا يېقىنلاشتى. دانا ھېكىم سوقراتنىڭ خىلۋەتخانىسى شۇ تاغدا ئىدى. بۇ تاغنىڭ ھەددىدىن تاشقىرى چوڭلۇقى ۋە ئېگىزلىكىنى كۆرگەن كىشىگە زېمىن ئۇنىڭ ئالدىدا بىر دۆۋە توپىدەك بىلىنەتتى. ئۇ تاغنىڭ چوققىسى زۇھەل (ساتۇرن) يۇلتۇزىغا تاقاشقان بولۇپ، ئۇنىڭ تاشلىرى پەلەك جامىنى سىندۇرغانىدى. دەرەخلىرىنىڭ سايىسى ئالدىدا ئاسمان پەلەمپىيى تۆۋەن، كاتتا سىدىلەرنىڭ شاخلىرىمۇ ئۇنىڭ ئادەتتىكى شاخلىرىدىن پەس ئىدى. تاغنىڭ چوققىسى پەلەكنىڭ جىسمىغا ئىكەك سېلىپ، ئاي پىلىنىڭ سۇ[illegible] شۇ ئىكەكتىن زىننەت بەرگەنىدى. تاغنىڭ ئۈستىدە كۆرۈنگەن غار پىل چىشىدەك كۆرۈنەتتى. غارغا چىقىدىغان پەلەمپەي جەدى① يۇلتۇزىدىن ياسالغان بولۇپ، ئۇنىڭ سايىسى ئەسەد② قاپلانى ئىدى. تاغنىڭ ئىچىدە يۈز مىڭلىغان بۇلاقلار بار ئىدى. بۇ بۇلاقلارنىڭ ھەر بىرى گوياكى قۇياشتەك يالتىرايتتى. گىياھلىرى تۈمەننىڭ دەردلىرىگە داۋا، سانسىز كېسەللەرگە شىپا ئىدى. تاغنىڭ ئېگىزلىكى توققۇزىنچى ئاسمانغا يېتەتتى. ئۇنىڭ ھۆلى ئېگىلىگەن دائىرە ئىككى جاھانغا تەڭ كېلەتتى. باغرىدىكى ھېسابسىز ئۆڭكۈرلەرنى بىلىشكە ئەقىل يەتمەيتتى. ئۇ يەردىكى غارلارنىڭ باش-ئاخىرىدىن ھېچكىم خەۋەردار بولالمىغانىدى. ئۆڭكۈرنىڭ ئىچى شۇنچىلىك قاراڭغۇ ئىدىكى، نۇرلۇق قۇياش ئۇ يەرگە كىرسە خىرەلىشىپ قالاتتى. ئەگەر ئۇنىڭ ئىچىگە نۇرلۇق تولۇن ئاي كىرگەن تەقدىردىمۇ، كۆيۈپ كەتكەن پېتىر كۆمەچتەك قاپقارا بولۇپ قالاتتى. غارلار تاغ-ۋادىلارنى قاراڭغۇلاشتۇرۇپ تۇراتتى. بۇ ۋادىدا قان تۆككۈچى يۈزلىگەن دەريالار ئاقاتتى. تاغنىڭ ئىچىدە بولسا، قان ئىچكۈچى مىڭلىغان ئەجدىھالار ياشايتتى.

خاقان تاغ ئارىسىغا يېتىپ كېلىپ بۇ ئەھۋاللارنى كۆردى. ئۇ مۇنداق ئاپەتلىك جاينى پۈتكۈل ئۆمرىدە كۆرۈپ باقمىغانىدى، شۇڭا پەرىشانلىق ئۇنى ئاجىزلاشتۇرۇپ

① جەدى — قەدىمكى ئاسترونومىيەدىكى ئون ئىككى بۇرۇجنىڭ بىرى بولۇپ، كىيىك شەكلىدە پەرەز قىلىنىدۇ.

② ئەسەد — شىر، ئاپتاپ بۇرۇجلىرىدىن بەشىنچى بۇرۇجنىڭ نامى بولۇپ، شىر شەكلىدە تەسەۋۋۇر قىلىنىدۇ.

قويدى. ئەمما پەرھاد بۇ ئىشنى باشقا ئېلىپ چىقىش ئىستىكى بىلەن تېخىمۇ ئىلھاملىنىپ، شاھقا ۋە لەشكەرلەرگە مەدەت بەردى.

— تېز بېرىپ جام ۋە جاھاننەمانى ئېلىپ كېلەيلى. ئۇ ئەلنىڭ كۆڭلىدىكى دەردۇ - غەملەرنى يوقىتىدۇ، — دېدى.

ئۇلار ئىشلىرىنى ئاسانلاشتۇرۇش ئۈچۈن، دەرھال بېرىپ جەمشىدنىڭ جىمىنى ئېلىپ كەلدى. يولنى تېپىش ئۈچۈن ئۇنىڭغا قارىغانىدى، جاھاننىڭ تەسۋىرى ئۇنىڭدا كۆرۈنۈشكە باشلىدى. ئۆتكۈر كۆز بىلەن ئۇنىڭ قايسى تەرىپىگە قارىسا، بىر ئىقلىم جىلۋە قىلىپ كۆرۈنەتتى. پەرھاد پۈتۈن جامدىن دۇنيادىكى مەملىكەتلەرنى قىسىملارغا بۆلۈپ، يەتتە ئىقلىمنى بىر - بىرىدىن ئاجراتتى. ئۇ باشقا مەملىكەتلەرنىڭ مەنزىرىلىرىدىن كۆزىنى يۆتكەپ، يۇنان مەملىكىتىنى جامنىڭ ئىچىدىن ئىزدەپ تاپتى. ئۇنىڭ ھەممە تەرىپىگە كۆز يۈگۈتۈپ، ئۆزى تۇرغان تاغنى كۆردى. پەرھاد تاغدىكى ھەربىر غارنىڭ ئىچىگە نەزەر تاشلىدى. ئۇنىڭ كۆزى ئاخىرى سوقرات ياتقان غارغا تىكىلدى. ئۇ ئۇزاق ئىزدەنگەندىن كېيىن سوقرات غارىنىڭ ئېغىزىنى تاپتى. دۇنيانى كۆرسەتكۈچى بۇ جامنى ئۇ مەشئەلدەك تۇتۇپ، يولغا چۈشتى. پەرھاد جام بىلەن كېچىگە ئوخشاش قاراڭغۇ يولنى يورۇتۇپ، ئىسكەندەر زۇلمەت ئىچىگە كىرگەندەك، غارغا يەنى يۈزمىڭ ئاپەت ئىچىگە كىردى. بۇ خىزىر ئەلەيھىسسالامدىن بىشارەت بولغان يول ئىدى. پەرھاد بۇنى كۆرۈپ گويا توساتتىن ھاياتلىق سۈيىنى تاپقاندەك بولدى. ئۇنىڭدىن سوقرات يوشۇرۇنغان جاينىڭ نىشانىسى كۆرۈندى. بۇ ھال قاراڭغۇ كېچىنىڭ تۈگىگىنىدەك بۇ يولنىڭمۇ ئاخىرلاشقانلىقىدىن دېرەك بېرەتتى. خاقان ۋە شاھزادە پۈتۈن لەشكەرلىرى بىلەن ئاتتىن چۈشتى. ئىشنىڭ ئاخىرى شۇنداق ئاجايىپ بولدىكى، ئۇلارنىڭ ئالدىدا تاشتىن ياسالغان بىر پەلەمپەي كۆرۈندى. خاقان، شاھزادە ھەم ۋەزىر ئۈچەيلەن پەلەمپەيدىن بەش - ئالتە باسقۇچقا كۆتۈرۈلگەندە، كەڭ ۋە يۈكسەك بىر قەسىرنى كۆردى. خاقان بىلەن شاھزادە داۋاملىق ئىلگىرىلەپ ماڭغىنىدا ھېلىقى قەسىرنىڭ تۆرىدە ئاجايىپ بىر دەرگاھ كۆرۈندى. ئۇلار بۇ يەردە بىردەم ئارام ئالماقچى بولغانىدى، ئۆيىنىڭ تۆرىدىن بۇلارنى كىرىشكە ئۈندەپ بىر ئاۋاز كېلىپ قالدى. خاقان، شاھزادە ۋە مۇلازىملار تەشۋىش بىلەن ئىچىگە كىردى. ئۇلار قەسىر ئىچىدە بىر پارچە نۇرنى كۆردى. ئۇنۇرنىڭ يورۇقلۇقىدىن بۇ قەسىر بەيتۇل-مەئمۇرغا① ئوخشاپ قالغانىدى. ئۇنىڭ بۆلۈكىدە بولسا، سوقرات ھېكىم گوياكى نۇرلۇق قۇياشتەك ئولتۇراتتى. ئايلانغۇچى پەلەك ئۇنىڭ ئالدىدا شاگىرت ئىدى. ئۇنىڭ جىسمىدىن پاكىزە روھى كۆرۈنۈپ، شەخسىيىتىدىن بولسا، ئۇلۇغۋارلىق، ئەقىل - پاراسەت كۆرۈنۈپ تۇراتتى، ئۇ زات دۇنيادىن پېشىنى تاغقا ئوخشاش سىلكىپ، ئۆز ماكانىدا تاغدەك تەۋرىمەي ياشايتتى. ئۇنىڭ پاكلىقى ياقۇتتەك روشەن، كىيىم - كېچەكلىرى تاشنىڭ ئۈستىدىكى مەرۋايىتتەك يال-

① بەيتۇل - مەئمۇر — دىنىي رىۋايەتلەردە ئېيتىلىشىچە، ئۇ تۆتىنچى ئاسماندىكى بىر مەسچىت بولۇپ، كۆرۈنۈشى كەبىگە ئوخشايكەن.

ئىراق ئىدى. ئۇنىڭ كەڭ ئەقىل كۆكسىدە جاھان بىر يۇمىلاق تاشتەك، ئۆزى بولسا، جاھان جىسمىدىكى پاكىزە جاندەك ئىدى. ئۇنىڭ شانلىق، ئالىي ۋۇجۇدى بولسا، جاھاندا ئۇلۇغ ئالەمدىن بىر نەمۇنە ۋە نىشانە ئىدى. كۆڭلى چەكسىز دېڭىزدەك كەڭ بولۇپ، دۇنيادا ئەزەلدىن ئەبەدكىچە يۈز بېرىدىغان ئىشلار ئۇنىڭ ئالدىدا كۆرۈنۈپ تۇراتتى. بۇ دېڭىز ئىچىگە سانسىز يۇلتۇزلار بىلەن تولغان يۈزمىڭلاپ ئاسمان گويا كى سەدەپ ئىچىدىكى مەرۋايىتتەك يوشۇرۇنغاندى. ئۇنىڭ يۈزى تەڭرىنىڭ نۇرىدىن پارلىغان ئەينەككە ئوخشايتتى. ئۇ تەڭرىنىڭ سىرلىرىنى پۈتۈنلەي بىلگەن كىشى ئىدى. ئۇنىڭ پېشانىسىدىن تامىغان تەر تامچىلىرى ئالەمنى يۇلتۇزدەك يورۇتاتتى. ئۇ غاردىكى ھەربىر ئۆمۈچۈك تورى ئالدىدا ئاسمان ئۆمۈچۈكىنىڭ تورلىرى بىر ئۇستۇرلاب① تەك كۆرۈنەتتى. ئۇنىڭ جىسمى قىمىرلىماي بىر يەردە جىم تۇرسىمۇ، تەبىئەتى ئاسماندەك ئايلىنىپ يۈرەتتى. ئايلىنىش مۇمكىن بولمىغان جايلاردىمۇ يۈرەلەيتتى. ئۇنىڭ زاتىدىن ياخشىلىق ۋە ياۋاشلىق ئاسمىنى، يۈزىدىن بولسا بىلىملەرنىڭ شەۋكىتى كۆرۈنۈپ تۇراتتى. خاقان بىلەن شاھزادە ۋە مۇلكئارا بۇ ئالىي زاتنى كۆرۈپ، يەر سۆيۈپ تەزىم بەجا كەلتۈردى، ئۇنىڭ شەۋكىتى ۋە داغدۇغىسىدىن تەنلىرى بىتاب بولۇپ، كۆڭۈللىرىگە لەرزە چۈشتى. ئۇلار بەدەنلىرى تىترەشكەن ھالدا تىك تۇرۇشتى. ئۇ ئامانلىق خەزىنىچىسى كۆزىنى ئېچىپ، ئۇلارنىڭ ئەھۋالىنى سوراپ، ئىززەت-ھۆرمەت بىلەن:

— بالايىئاپەتلەردىن قورقماي، بۇ ھالاكەتلىك يولنى بېسىپ نىمە زۆرۈرىيەت بىلەن كەلدىڭلار؟ — دەپ سورىدى.

ئۇلار بۇ سوئالغا جاۋاب بېرىشكە تىللى كەلمەي بېشىنى ئېگىپ تۇرۇشتى. ئۇ زات شاھزادە بىلەن خاقانغا قاراپ:

— سىلەر تالاي رىيازەتلەرنى چەكتىڭلار، تەڭرى شەكسىز مۇكاپىتىنى بېرىدۇ. سىلەرگە يول بويى بىر تالاي خەزىنىلەر نېسىپ بولدى. بىز تەرەپكە كېلىشتە يەنە كۆپلىگەن قىيىنچىلىقلارنى تارتتىڭلار، شۇنداقتىمۇ ھېسابسىز ئۈنچە-مارجان، ياقۇت-مەرۋايىتلار، قىممەتلىك ماللار، سۇلايمان ئەلەيھىسسالامنىڭ ئۈزۈكى، جەمشىدنىڭ جامى قاتارلىقلارغا ئېرىشتىڭلار، بىز يەنە سىلەرگە ئىككى گۆھەر تاپشۇرىمىز، بۇنىڭ بىرى، شۇنىڭدىن ئىبارەتكى، — دېدى ئۇ خاقانغا قاراپ، — سەن ئۇزۇن ئۆمۈر كۆرىسەن، يەنە كۆپلىگەن مەملىكەتلەرنى ئىشغال قىلىسەن. ئاتا-بوۋىلىرىڭغا قارىغاندا سېنىڭ ئۆمرۈڭ ئۇزۇن، دۆلىتىڭ زىيادە بولىدۇ. يەنە بىرى، بىر تامغا بولۇپ ئۇ ناھايىتىمۇ خاسىيەتلىك. ئەگەر دۇنيادا ئۇزۇن يىللار ياشىساڭ، ساڭا بىر كېسەل ياكى ئاجىزلىق يۈزلەنسە ۋە ياكى قېرىلىق يەتسە، شۇ تامغىنى ئاغزىڭغا سېلىپ، سۈيىنى يۇتساڭ، كېسىلىڭ ساغلاملىققا ئالمىشىدۇ، ئاجىزلىق قۇۋۋەتكە ئايلىنىدۇ. قېرىلىق تامامەن يوقىلىپ، ئۇنىڭ ئورنىغا يىگىتلىك مۇقىملىشىدۇ، — دېدى. ئاندىن مۇلكئاراغىمۇ ياخشى بىشارەتلەرنى بېرىپ، — سەنمۇ تالاي جاپالارنى تارتىپ، قىيىنچىلىقلار بىلەن بۇ تەرەپكە كەلدىڭ. شاھ قانىچە مۇددەت تەختتە

① ئۇستۇرلاب — ئاسترونومىيىدە قۇياش ۋە يۇلتۇزلارنىڭ ئېگىزلىكىنى ئۆلچەيدىغان ئەسۋاب.

ئۇلتۇرسا، سەنمۇ ئۇنىڭغا شۇنچە مۇددەت ۋەزىرلىك قىلغايسەن. قاچانكى ساڭا تىپرىلغىنىن قىيىنچىلىق يەتسە، شاھ سېنى ئاشۇ تامغىدىن بەھرىمەن قىلغاي. لېكىن ئالدىڭىزلاردا بىر خەتەر بار. بۇنىڭدىن ھەممىڭلار ھەزەر قىلىشىڭلار كېرەك. بۇ خەتەر تۆت ئاناسىرنىڭ ئىچىدىكى ئىككىنچىسى، يەنى شامال بىلەن سۇدىن كېلىدۇ. بۇ خەتەرلەردىن كۆپ قىيىنچىلىقلارنى تارتىسىزلەر، بىراق ئۇلۇغ تەڭرى سىزلەرنى ئۇنىڭدىن خالاس بولۇشقا نىسىپ قىلغۇسى. ئەقلىي قىياسىم بىلەن ئېيتسام بۇ خەتەرلەر ئۆتۈپ كەتكەندىن كېيىن بەش يۈز يىلغىچە ئۆمۈر كۆرۈسىزلەر،— دەپ ئۇلارغا خۇش خەۋەرلەرنى يەتكۈزدى. ئاندىن ئۆزرە سوراپ، خاقان بىلەن مۈلكدارانى ئۇزاتتى.

كېيىن شاھزادىنى «يېقىنراق كەلگىن» دەپ، ئۆز ئالدىغا چاقىرىپ، ئۇنىڭ بىلەن سىرداشتى. ئۇ كۆزىنى ئېچىپ، شاھزادىنىڭ جامالىنى كۆرۈپ، ئۇنىڭ كۆڭلىنى كۆتۈرۈپ كۆپ ئەھۋال سورىدى. پەرھاد ئورنىدىن تۇرۇپ تەزىم بەجا كەلتۈردى. بىلىمدان ھېكىم سوقرات ئۇنىڭغا:

— ھەي ۋۇجۇدى قايغۇ-ئەلەم بىلەن يۇغۇرۇلغان، پېشانىسىگە ئەزەل قەلىمى بىلەن ئاشىقلىق يېزىلغان يىگىت، خۇش كېلىپسەن، ياخشى كېلىپسەن. قەدىمىڭ بىلەن بۇ قاراڭغۇ ئۆيۈمنى روشەن قىلدىڭ. مەن يىلدىن بۇيان مۇشۇ تاغلار ئارىسىدا قەدىمىڭگە ئىنتىزار بولۇپ كەلگەندىم. خۇداغا شۈكرى، بۈگۈن سېنى كۆرۈپ كۆزۈمنى يۈزۈڭ بىلەن يورۇتتۇم. ئەمدى ئۆز سۆزۈمگە كېلەي. ۋاقتىم قىس، ئاخىرەت يولىغا كېتەۋاتىمەن. بۇ پانىي جاھان ھەقىقەت ئەھلىنىڭ زىندانىدۇر. ئەگەر ئىسكەندەرنىڭ مەملىكىتىگە ھۆكۈمرانلىق قىلىپ، نۇھنىڭ ئۇزۇن ئۆمۈر كۆرسەڭمۇ، ئۇنىڭ ئاخىرى يوقالماقتىن ئىبارەتتۇر. ئىنسانلار ئۇلۇغ تەڭرىنىڭ ئەمرىگە ئىتائەت قىلىپ، باشقا ھاۋايى-ھەۋەسلەردىن كېچىدۇ. تەڭرى ئىنسانلارنى ئەنە شۇ مەقسەت بىلەن ياراتقان. باشقا ھەۋەسلەردىن كېچىپ پەقەت ۋىسال يولىغا كىرگەنلەرلا ھەقىقىي ئاشىق ھېسابلىنىدۇ. ۋىسالدىن ئۆزگە ھەۋەس يولىنى ئۈزگەنلەرلا ھەقىقىي ئىشق ئىگىسىدۇر. ئاشۇنداق ئاشىقنىڭ ۋىسالىغا ئۈمىد باغلىشى ئەبەدىي دۆلەت ۋە مەڭگۈلۈك بەختكە سازاۋەر بولغانلىقتۇر. لېكىن بۇ ئىستەككە، يەنى ئالىي دۆلەتكە يېتىش قىيىن. بۇ يولدا كۆپلىگەن غەم ۋە دەرد، ئەلەملەر بار. ئەمما ئۇ ئىككى قەدەملىك يول بولۇپ، ھەر بىر قەدەم يولنىڭ مۇساپىسى مىڭ يىلدۇر. ئەگەر كىشى بۇ يولغا كىرسە ئاخىرىغا يېتىشى مۇمكىن ئەمەس. بۇ يولنىڭ بىرىنچى قەدىمى ئۆزلۈكنى يوقىتىش؛ ئىككىنچى قەدىمى بولسا ئۇنىڭ ئەسلى زاتىنى تېپىش، دەريانىڭ تېگىگە يەتمىگۈچە تەڭداشسىز گۆھەرنى قولغا ئالغىلى بولمىغىنىدەك، كىمكى ئۆزلۈكىدىن كەچمىسە، ئۆزىنىڭ ئەسلى زاتىنى تاپالمايدۇ. ئاۋۋال ئۆزىدە مەجازى ئىشق ھاسىل قىلىش ئۆزلۈكتىن كېچىشنىڭ بىرىنچى چارىسىدۇر. بۇ غەم كېچىشكە گىرىپتار بولغان كىشىگە نىسبەتەن گوياكى تاڭ قاراڭغۇلۇقى ئۆركۈپ كەتكەندىن كېيىن قۇياش پارلاپ چىققىنىغا ئوخشايدۇ. نەزمە:

مەجازى ئىشق بولدى سۇبھى ئەنۋەر،
ھەقىقى ئىشق ئاڭا خۇرشىد خاۋەر.

مەجازى ئىشق كىشىنى خارلىق ۋە غەمكىنلىككە سېلىپ، ئۇنىڭ تېنىنى ئۆزىنىڭ ھارارىتى بىلەن ئوت-چۆپنى كۆيدۈرگەندەك كۆيدۈ. ھەقىقىي ئىشق چاقمىقىنىڭ بىر ئۇچقۇنى بىلەن ئۇنى كۇل قىلىدۇ. سېنىڭ ئالدىڭدىكى ئىشق-مەجازىي ئىشق بولۇپ، ئۇ پۈتۈن ۋۇجۇدۇڭنى كۆيدۈرىدۇ. پۈتۈن ئالەمگە شۆھرىتىڭنى تولدۇرۇپ ئىشقىڭنىڭ ئوتى ئالەمنى روشەنلەشتۇرگىنىدەك. كۆپكۆك ئاسماننىمۇ مۇنەۋۋەر قىلغۇسىدۇر. نەزمە:

تولا قىلغاي غەمى ئىشقىڭ جەھاننى،
جەھاننى، يوقكى توققۇز ئاسماننى.

قەيەردە بولمىسۇن ئىشق ئىچىدە تەنھا قالغان كىشى يولۇڭدا كۆز نۇرىنى چاڭغا ئايلاندۇرىدۇ. ئاھىڭنىڭ ساداسى توققۇز پەلەكنىڭ تاقىغىچە يېتىپ، سېنىڭ ھەققىڭدىكى گەپ-سۆزلەر، يەتتە ئىقلىمغا تولىدۇ. ئىشق ئەھلى ۋە ئۇلارنىڭ قوشۇنلىرىغا سەردار ۋە ئۇلارنىڭ ھەممىسىگە پادىشاھ بولالايسەن. مەجازى ئىشق بىلەن جېنىڭنى ئۆرتەپ، بارلىقىڭنى يوقلۇق سېلىدا ئېقىتقايسەن. شۇنداق قىلغىنىڭدا ھەقىقىي ئىشقىڭنىڭ شامىلى ساڭا خۇش پۇراق ئېلىپ كېلىدۇ. ئۇنىڭ بىلەن ئەسلى مەشۇققا يېتىپ، مەجازى ئىشق ھەقىقىي ئىشققا ئۆزگىرىدۇ. ۋۇجۇدۇڭ ھوشسىزلىق بىناسىغا يېتىپ، ئىشقىڭنىڭ ئاخىرى كۆلۈپ، ئەبەدىيلىك مەملىكىتىدىكى ھەقىقەت تەختىگە چىقىپ بەختىيارلىققا ئېرىشىسەن.

جاھان خەلقى بەختىيارلىقىڭنى ۋە جاھانگىرلىكىڭنى كۆرۈپ، ئاتاڭدەك يۈز مىڭلىغان خاقانلار ۋە قەيسەرلەرنى ئېسىدىن چىقارغاي. ئاشىقلىق يولىدىكى ياخشى نامىڭ ۋە سۈپەتلىرىڭ جاھاندا ئەبەدىي قالغاي، — دېدى.

ئۇ ھاجەتلەرنى راۋا قىلغۇچى تەڭرىنىڭ دەرگاھىغا قاراپ، شاھزادىگە بىر-قانچە دۇئانى ئۆگەتكەندىن كېيىن مۇنداق دېدى:

— ئالدىڭغا قانداق بالايىئاپەت كەلسە، يۇقىرىقى دۇئانى ئوقۇپ، تەڭرىگە يۈزلەنسەڭ، ھەممە بالالاردىن ۋە توسقۇنلۇقلاردىن قۇتۇلىسەن. يەنە جاھاننەما ئەينىكىنىڭ ۋەقەسى بۇ جايغا كېلىشىڭنىڭ سەۋەبى بولغانىدى. سەن ھېلىقى تۆمۈر ھەيكەلگە ئوق ئۈزدۈڭ. ئوقۇڭ ئۇنىڭ ئەينىكىگە تېگىپ، كۆكسىدىن ئۆتۈپ كەتتى. شۇنىڭ بىلەن ئىسكەندەرنىڭ تىلسىمىنى ئاچتىڭ. ئاۋۋالقى ئەينەكنى كۆرۈپ، كۆز-يېشىڭنى چاچقانىدىڭ، كېيىن بۇ ئوق بىلەن ئىسكەندەرنىڭ تىلسىمىنىمۇ ئاچتىڭ. بۇ جايدىن قايتىپ چىن شەھرىگە يېتىگىنىڭدە ئۇ ئەينەكنى قايتىدىن كۆرۈشنى خالايسەن. ئۇنىڭ ئارقىسىغا يېزىلغان خەتنى ئوقۇيسەن ۋە ئەينەكتىن خەتتە كۆرسىتىلگىنىدەك ئىنتايىن گۈزەل بىر سۈرەت ساڭا ئايان بولىدۇ. ئۇنى كۆرۈپ ئىشق بالاسىغا مۇپتىلا بولىسەن. ئاشىقلىقىڭ شۇنىڭدىن باشلىنىدۇ. كېيىن ئۇ ئەينەككە قانچە قارىساڭمۇ، ئۇنىڭدىن ھېچنېمە كۆرۈنمەي قالىدۇ. سەن ئۇ سۈرەتكە مەپتۇن بولۇپ قالىسەن. ئىشلىرىڭنىڭ يىپ ئۇچىغا تۈگۈن چۈشىدۇ. تەدبىر

ئەھلى بولغان دانالار بۇ تۈگۈننى يېشىشكە ئاجىز كېلىدۇ. ئەزەل قەلىمى پېشانەڭگە يازغان ۋەقەلەر ئالدىڭغا كېلىدۇ. ئەھۋالىڭ قانچە ئېغىرلاشسىمۇ، قەلبىڭنىڭ ئاھى پەلەككە يەتسىمۇ پايدىسىز. تەلەپ قىلغان مەھبۇبەڭ قوشۇن تارتىپ سېنىڭ كۆڭلۈڭنى شۇنداق مەغلۇپ قىلدۇكى، ئەگەر ئۇنىڭدىن بىر دەم خەۋەردار بولالىساڭ مىڭ يىل پادىشاھ بولغىنىڭدىن ئارتۇقراق خۇشال بولىسەن. مەن ئەمدى سەن بىلەن خوشلىشىمەن. تەڭرىنىڭ مۇرادىڭغا يەتكۈزۈشىنى ئارزۇ قىلىمەن. گاھىدا ئىشق ساڭا ھۇجۇم قىلغاندا بىر ئاھ بىلەن مېنى سېغىنىپ ئەسلىگەيسەن.

ۋاقتىكى، ئۇ دانا ھېكىم سۆزىنى ئاخىرلاشتۇرۇپ، كۆزىنى مەڭگۈگە يۇمدى. بۇنى كۆرگەن پەرھاد ئۇنىڭ ھىجرانىدا پەرياد چەكتى. سوقرات ھېكىم بولسا، سۇھەيلا ھېكىم كىرگەن ئاشۇ ئۇزۇن يولغا كىرىپ كەتتى (ۋاپات بولدى). پەرھاد كۆزىدىن ئەلەملىك ياشلىرىنى تۆكتى. ئۇنىڭ ۋە ئۆزىنىڭ ئەھۋالىغا ماتەملىك كىشىلەردەك داد-پەرياد سېلىپ يىغلىدى.

ئەھۋالنى كۆرگەن خاقان دەرھال مۆلكئارانى چاقىردى. ئۇلار تاشقىرىدا تۇرۇپ بىلىمدان ھېكىم بايان قىلغان سۆزلەرنى ئاڭلىغان، ئۇنىڭ ۋاپات بولغانلىقىنىمۇ سەزگەنىدى. شۇڭا دەرھال بىرنەچچە دانا ۋە ئاقىللارنى چاقىرىپ ئۇ بىلىمداننىڭ ئىشىنى ئاخىرىغا يەتكۈزۈپ، دەپنە قىلدى. ئۇنىڭ قەبرىستانلىقىغا ۋەخپە بەردى. ئاندىن شۇ تاغنىڭ ئەتراپىنى شەھەرگە ئايلاندۇرۇپ، ئاۋات قىلدى.

شاھزادە پەرھاد بۇ ئىشلارنى تۈگىتىپ، بۇلاق بېشىغا قايتتى. خاقان بىلەن پەرھاد لەشكەرلەرنىڭ ئارىسىغا كىرىپ كەلدى. لېكىن خاقان ئۆزھالىدىن غەم قىلمىغىنىدەك پەرھادمۇ ئۆز ئەھۋالىدىن خۇشال ئەمەس ئىدى. نەزمە:

سىپاھ ئىچرە چۈشۈپ خاقانۇ پەرھاد،
نە بۇ ئۆز ھالىدىن غەمكىن، نە بۇ شاد.

قۇياش سوقراتنى يەردىن ئۇرۇن ئالغاندا، كېچە لوقمانى ئۆزىنىڭ ئادىتىنى كۆرسەتتى. ئۇ پەلەكنىڭ رەڭگىدىكى قارا كىيىمىنى كىيىپ، كۆز ياش تۆكۈپ، ھازا ئېچىپ، ماتەم تۇتتى. شاھزادە بىلەن خاقان سوقراتتىن ئايرىلغانلىقىدىن ھەسرەت چېكىشتى. لېكىن چىن مەملىكىتىگە قايتىش ئىشتىياقى ئۇلارنى دەردتىن خالاس قىلدى. ئاندىن كېيىن مۇرادىغا يەتكەن ۋە مۇرادىغا يېتەلمىگەنلەرنىڭ ھەممىسى بىرقانچىدىن ئاچچىق قەدەھلەرنى ئىچىشكە كىرىشىپ، بەزمە تۈزدى. نەزمە:

كەل، ئەي ساقىيۇ ھېكمەت ئەيلە ئايىن،
ماڭا تۇتقىل مەيى مەمزۇج رەڭگىن،
قەدەھ سەر چەشمەسىغە سالىبان جۇش،
مېنى قىل جۇشدىن بىر لەھزە خامۇش.

* *

سىرلار مەنبىرىدىن رىۋايەت قىلغۇچىلار ۋە يوشۇرۇن بەلگىلەردىن بېشارەت بەرگۈچىلەردىن بىرى، ئاشۇ ئىشق مۇھەببەت ۋە مېھىر-شەپقەت سەھىپىلىرىنىڭ مۇئەللىپى، مەنىۋى دۇنيانىڭ ھۆكۈمرانى ئەمىر مىرزا ئەلىشىر بۇ ئاجايىپ يېقىملىق ۋە تەسىرلىك قىسسىدىن

ئۇيغۇر كىتاب تورىبېكىتى
www.uyghurkitap.com

تۆۋەندىكىچە رىۋايەت قىلىدۇ:

ئەلقىسسە، تاڭ سەھەرنىڭ بۇلىقى پارلاپ، پەلەك گۈلشەنلىرىنى مۇنەۋۋەر قىلدى. پەلەك يۈزانى سوزۇلۇپ، قۇياش خاقانى قوشۇن تارتتى. خاقان، پەرھاد ۋە پۈتۈن لەشكەرلەر چىن مەملىكىتىگە قايتىشنىڭ تەرەددۇتىنى قىلىشقا چۈشتى. خەزىنىلەرگە ئىشەنچلىك كىشىلەرنى قويۇپ، ھەربىر خەزىنىچىگە مىڭدىن ئارتۇق ياردەمچى بەلگىلىگەندىن كېيىن، چىن مەملىكىتىگە قاراپ يولغا چىقتى. ئۇلارنىڭ يولدا كۆچۈشتىن باشقا ئىشى يوق ئىدى. كېچىنى كېچە، كۈندۈزنى كۈندۈز دېمەي يول بېسىپ، ئاخىرى خاقانى چىن خۇددى پەيغەمبەر دىيدارلار مەملىكىتىگە يەتكەندەك، چىن مەملىكىتىگە يېتىپ كەلدى.

مەملىكەتنى بېزىگۈچى شاھ شەرەب بۇرچىغا ئاي كېلىپ ئولتۇرغىنىدەك، ئۇنىڭ سەلتەنەتلىك تەختىگە چىقىپ ئولتۇردى. پەرھادمۇ ئۆز جايىدىن ئورۇن ئالدى. لېكىن ئۇنىڭ كۆڭلى ھېلىقى ئەينەكنى كۆرۈش ئىستىكىدە ئەسلا تىنچىمىدى. پەرھاد دەرھال ئاچقۇچنى سوراپ، خەزىنىنىڭ ئىشىكىنى ئاچتى-دە، تاقەتسىزلەنگەن ھالدا ئالدىراپ ئەينەك تەرەپكە يۈگۈردى. بىللۇر ھەيكەلنى كۆرگىنىدە ئۇنىڭ قايغۇلۇق كۆڭلىگە شادلىق يۈزلىنىپ، سۆيۈندى. ئۇ لاتاپەت قۇتىسىنى ياق لاتاپەت قۇتىسى ئەمەس، بەلكى بالايىئاپەت قۇتىسىنى چۈشۈرۈپ، خەزىنىچىلەردىن ئۇنىڭ ئاچقۇچىنى ئېلىپ، يۈز مىڭلىغان بالالارنىڭ تۇزىقىغا ئىلىندى. ئۇ ئاچقۇچ يالقۇن شەكىلدىكى تىلىنى سوزۇپ، زەنجىرلىرى قۇلۇپنىڭ ئاغزىنى مەھكەم تۇتۇپ، ئۇنى ئا[illegible]لىققا ئىشارەت قىلاتتى. ئاچقۇچ بولسا[illegible]لۇپ ئىچىدە يۈز قېتىم تولغىنىپ، «بۇ خەتەرلىك ئويۇندىن كەچ!» دېگەندەك قىلاتتى. ئەمما ھېچكىم ئەزەلدە يېزىلغان تەقدىردىن قېچىپ قۇتۇلالمايدۇ. شاھزادە پەرھاد ساندۇقنى ئېچىپ ئەينەكنى چىقاردى. قۇياش كۆزگۈسىگە ئوخشاش بۇ ئەينەك جەمشىدنىڭ جامىدەك پۈتۈن جاھاننى كۆرسەتتى. پەرھاد ئەينەكنىڭ يۈزىگە نەزەر تاشلىدى ۋە كۆڭلىگە ھەيرانلىق ئۇچقۇنى چۈشتى. ئەينەكتە ئاجايىپ چىرايلىق بىر دەشت كۆرۈندى. دەشتنىڭ سەھنىسىدە ئوت-چۆپ گۈل-گىياھلاردىن باشقا ھېچنەرسە كۆزگە چېلىقمىدى. ئۇ يەرنىڭ گىياھلىرى كۆك دات باسقان نەشتەردەك، گۈللىرى ئاشىقلار قېنىدىن رەڭ ئالغان زەنجىردەك، سۇمبۇلنىڭ ھەربىر بوغۇملىرى چىدام ۋە ئەقىلنى ئۇۋۇلايدىغان بىر تۇزاقتەك ئىدى. كۆك ئاسمان كۆكەرتكەن بىنەپشىلەر ئەقىل بويىنىنى ھالقىغا ئوخشاش تارتقاندەك نەرگىس گۈللىرى تەقۋا ئەھلىنى مەست ۋە ھوشسىز قىلىش ئۈچۈن شاراب جامىنى ئۇزاتقاندەك، لالىلىرى جان ۋە جاھاننى، بەلكى كۆڭۈل داغلىرىنى كۆيدۈرۈشكە ئوت ياققاندەك، تۇپراقلىرى ئەلنىڭ روزغارىنى قارا قىلىش ئۈچۈن تەبىئەت مۇشكىنى چاچقاندەك، ئۇ يەردىكى سەۋسەن گۈللەر: «بۇ يەرگە كەلگەن ھەر بىر ئەركىن كىشىنىڭ ھالى شۇنداق بولىدۇ» دېيىشكە تىل ئاچالمىغاندەك، دەۋر بۇ يەردە ئارمان ۋە پەرمانسىزلىق گۈللىرىنى كۆكەرتكەنىدى. قاتتىق چىققان قۇيۇن تىلىنى سوزۇپ، باشتىن ئاخىر سەرگەردانلىقلاردىن بەلگە كۆرسەتتى.

يەنە بۇ ۋادىنىڭ قىرغاقلىرىدا ئايرىلمىش تاغلىرىدەك قاتتىق تاغلار كۆرۈنەتتى. ئۇ تاغلار ئاياغلىرىنى يەرگە مۇستەھكەم تىرەپ، بېشىنى پەلەككىچە كۆتۈرگەنىدى. پەلەك بۇ تاغلارنىڭ ئۇزۇنلۇق سۈپىتىنى كۆرسىتىش ئۈچۈن ئۇنى دۇنيا دېڭىزىغا لەڭگەر قىلىپ تاشلىغانىدى. بۇ تاغنىڭ ئوتتۇرىسىدا سانسىز خەلق تاغقا ھۇجۇم قىلىپ، ئېرىق قېزىش بىلەن مەشغۇل ئىدى. ئۇلارنىڭ ئارىسىدا گوياكى ئۆزى بىلەن ئۆپمۇ ئوخشاش بىر ياش يىگىتنى كۆردى. يىگىت توپلانغان خەلقنىڭ ئىچىدە مىتىن ئۇرۇش ماھارىتىنى نامايان قىلىپ، تاغنى كەسمەكتە ئىدى. شۇ چاغدا تاغ ئىچىدىن كۈچلۈك سەل كەلگىنىگە ئوخشاش ئاتلارغا مىنىشكەن ئاي يۈزلۈك بىر توپ گۈزەللەر يېتىپ كەلدى. ئۇلار تۇرلۇك-تۈمەن ياقۇت، مەرۋايىتلارنى تاقاپ بېزەنگەنىدى. ماڭلايلىرى گۈلدەك، كىرپىكلىرى ئۇ گۈللەرنىڭ تىكىنىدەك ئىدى. كېلىۋاتقان بۇ قىزلارغا بىر گۈل يۈزلۈك گۈزەل باشلىق ئىدى. ئۇنىڭ مىنگەن ئېتىنىڭ ئالدىدا پەلەك ئېتى ئاقساپ قالاتتى. رۇخسارى ئالدىدا قۇياشنىڭ چىرايى خىجالەتتە قالاتتى. نەزمە:

بارى چابۇكسەۋارۇ ماھى پەيكەر،
جەۋاھىردىن بىرىپ پەيكەرگە زىيۋەر.
جەبىنلەر گۈل-گۈلۇ كىرپىكلەرى خار،
قاباغلار كەڭ-كەڭۇ ئاغىزلارى تار.
ئۇلارغە شاھى سەرۋەر گۈلئۇزارى،
دېمەكى گۈلئۇزارى، شەھسەۋارى.
سەمەندى سەيرىدىن كۆك تەۋسەنى لەڭ،
قۇياش رۇخسارى ئالدىدا خىجىل لەڭ.

ئۇ قۇياش بىلەن شاھمات ئوينىغاندەك، ھەر قېتىمدا توپىنى ماڭدۇرۇپ ئاتىنى سەكرىتىپ، ئۇنى ھەر سائەتتە يۈز قېتىم مات قىلاتتى. باشتىن-ئاخىر جاھاننى ئۆرتەپ، ئالەمگە ئوت سالاتتى. قىزلار توپىغا ئايدەك، بەلكى ئالەمنى زىننەتلىگۈچى قۇياشتەك نۇر ياغدۇراتتى. ئۇ ئات ئۈستىدە قەلبلەرگە ئوت يېقىپ ئەتراپنى تاماشا قىلىپ، ئېتىنى شامالدەك چاپتۇرۇپ كېلىۋاتاتتى. دەل شۇ پەيتتە پەرھاد ئەينەكتىن ئۆزىنىڭ شەكلىنى كۆرۈپ قالدى. ئۇنىڭ شەكلى ھېلىقى گۈل يۈزلۈكنىڭ جامالىنى كۆرۈپ، تام سۈرەتلىرىدەك قېتىپ، ئۈۋلىغان قۇشتەك ئىڭراپ، يىقىلدى. ئەينەكتىكى ئۆز شەكلىنىڭ يىقىلغانلىقىنى كۆرگەن پەرھادتا شۇ گۈزەلنى ئېنىق كۆرۈش ھەۋىسى قوزغالدى. ئەينەكنى كۆز ئالدىغا يېقىنراق كەلتۈرۈپ، ئاشۇ نۇر چاچقۇچى قۇياشنىڭ جامالىغا قارىدى. پەرھاد ئەينەكتىكى ئۆز شەكلىگە ئوخشاش پەرياد چېكىپ، گويا جېنى تېنىدىن ئايرىلغاندەك، يەرگە يىقىلدى. ئۇ تام سۈرىتىدەك تىلسىز، ئەينەكتىكى شەكلىدەك ھوشسىز ياتاتتى. خەزىنە خادىملىرى پەرھادنىڭ ئېغىر ئەھۋالىنى كۆرۈپ خاقانغا دەرھال خەۋەر يەتكۈزدى. خاقان بۇ ئەھۋالنى ئاڭلاپ خەزىنە تەرەپكە قاراپ يۈگۈردى. پەرھادنى ئۆلدى، دەپ ئويلىغان ئاتىسىمۇ چېچىنى چۇۋۇپ، بەزىدە يۇلۇپ، پىغان چېكىشكە باشلىدى. مۇلكىمارا پەرھادقا ئاتا بەگ ئىدى. شۇڭا پەرھادنىڭ ئۆز ئاتىسىدەك نالىزار قىلدى. مۇلكىمارانىڭ بەھرام ئىسىملىك بىر پەرزەنتى بار ئىدى. ئۇ پەرھاد بىلەن تەڭداش،

سىرداش ۋە ئىمىلداش ئىدى. تەرىقەت بابىدا بولسا، قېرىنداش ئىدى. بەھرام پەرھادنى بۇ ئەھۋالدا كۆرۈپ ياقىسىنىڭ ئورنىغا كۆكسىنى چاك قىلدى. شاھزادە نۇرى ئۆچكەن شامغا ئوخشاش ياتاتتى. ئۇنىڭ ئەتراپىغا يىغىلغان كىشىلەر پەرۋانىدەك ئايلىنىپ، نالىزار قىلىشاتتى. پەرھاد بىر كېچە-كۈندۈزگىچە ھوشىغا كەلمىدى. يۇگرۈك شامال تاڭنىڭ بېغىنى يەلپۈگەندە ئەتراپقا تارقالغان خۇش پۇراق پەرھادنىڭ دىمىقىغا ئۇرۇلدى. ئۇ ھوشىغا كېلىپ، كۆزىنى ئاچتى، كۆز يېشىنى سەلدەك تۆكۈپ يىغلاۋاتقان ئەتراپتىكى جامائەتنى كۆردى. مۆلكئارا يىغلاپ تۇرغان بەھرامنىڭ كۆڭلىنى ياساپ ئۇنىڭغا ئاتىلىق مېھرى بىلەن تەسەللى بەردى. پەرھاد ئاتا-ئانىسىنىڭ ئۆزىگە ماتەم تۇتۇۋاتقانلىقىنى كۆرۈپ، خىجالەتتىن گوياكى ھالاك بولغۇدەك ھالەتكە يەتتى. ئاتا-ئانىسى پەرھادنىڭ قايتا ھوشىدىن كېتىپ قالماسلىقىنى ئارزۇ قىلاتتى. لېكىن پەرھاد دەرھال ئورنىدىن تۇرۇپ، ئاتا-ئانىسىنىڭ ئايىغىغا يۈزىنى قويۇپ ئۆزرە ئېيتتى. ئۇ ئەدەب بىلەن:

— سىلەرنى ماتەمگە سېلىپ قويغۇدەك ئەھۋالغا قانداق چۈشۈپ قالغانلىقىمنى ئۆزۈممۇ بىلمەيمەن، تەڭرى ئالدىدا قەسەم قىلىمەنكى، بۇ ئىش مەيلى ياخشى، مەيلى يامان بولسۇن، مېنىڭ ئىختىيارىمغا باغلىق بولمىدى، مەن رەسۋا بولدۇم، تۈگەشتىم، بۇ سەۋەبتىن سىلەرگە ئۆزرىلىكمەن. مەندىن ئۇ دۇنيا-بۇ دۇنيا رازى بولۇڭلار، ماڭا قارىتا كۆڭلۈڭلەردە غۇبار قالمىسۇن، — دېدى ۋە كۆپ مالاللىق يەتكۈزۈپ قويغانلىقى ئۈچۈن ئەپۇ سوراپ، ئۇلارنىڭ كۆڭلىنى ئالدى. گەرچە كۆزى ۋە تىلى ئۇلاردا بولسىمۇ، جېنى ۋە دىلى ئەينەك تەرەپتە ئىدى.

ئاتا-ئانىسى پەرھادنىڭ بۇ سۆزلىرىدىن سۆيۈنۈپ، سارايغا قايتىشتى. پەرھاد شۇ ئۇسۇل بىلەن ئۇلارنىڭ دەرد-ئەلىمىنى يېنىكلىتىپ سارايغا قايتۇرۇۋەتكىنىدىن كېيىن، جان-دىلى بىلەن ھېلىقى ئەينەككە يەنە قارىدى. بىراق بۇ چاغدا ئۇنىڭدىكى سۈرەتلەر ئاللىقاچان يوقىلىپ، ئەينەك يۈزى قاراڭغۇلىشىپ قالغانىدى. بۇ ئەينەكنى ھېكىم ئەسلىدە شۇنداق ياسىغان ئىكەنكى، ئۇنى كۆرۈش نېسىپ بولغان كىشىگە كۆرۈنۈشلەر كۆرۈنۈپ بولغاندىن كېيىن تىلسىمنىڭ خاسىيىتى بىلەن پۈتۈنلەي بۇزۇلۇپ كېتەتتى. پەرھاد ئەينەكنى قايتا كۆرۈشتىن ئۈمىدىنى ئۈزۈپ، ئۆزىنىڭ مەڭگۈ قايغۇ ۋە مۇشەققەتتە قالغانلىقىنى بىلدى-دە، مۇنداق ئوي-پىكىر كۆڭلىدىن كەچتى: بېشىمغا ھەممىدىن ئېغىر بىر ئىش چۈشتى. ئەمدى بۇ ئىشنىڭ قايغۇسى مېنى ئۆلۈمگە يېتىشلاشتۇردى. نەزمە:

ئەگەر قىلسام ئۆزۈمنى پارە-پارە،
چۇ مەتلۇب ئولماغاي ھاسىل، نە چارە.

بۇ زەئىپ جېنىم كۆيۈپ، جۇنۇنۇم ئۆرلەپ، ئەركىم كېتىپ قېلىشتىن ئىلگىرى، ئەقىل قائىدىسى بويىچە ئىشلەش ئارقىلىق بۇ ئىشنىڭ ئىلاجىنى قىلىش لازىم. بۇنىڭ ئۈچۈن ئاقىلانە تەكەللۇپلارنى كۆرسەتسەم شاھنىڭ كۆڭلى خۇشال بولىدۇ. يارايدىغان ئىش مۇشۇ.

ئەگەر ئىشق بالاسىغا مۇپتىلا بولۇپ
تاقەتسىزلىك تۈپەيلىدىن بېشىمنى
بىرەر جايغا ئېلىپ كەتسەم مەملىكەتنىڭ
زىننەتى بولغان پادىشاھ بۇنىڭغا ئەسلا
سەۋرى - تاقەت قىلالمايدۇ، دەرھال يۈز
مىڭ لەشكەرنى تەييارلاپ مېنى ئىزدەي-
دۇ، چۈن مەملىكەتنىڭ تەرەپ - تەرىپى-
گە چېچىپ يۈرۈپ، هايال قىلمايلا مېنى
تېپىۋالىدۇ. ئەگەر مەن بۇ لەشكەرلەرنى
كۆرۈپ، ئۇلار بىلەن جەڭ قىلسام، كۆپلى-
گەن بىگۇناھ كىشىلەرنىڭ قېنىنى تۆ-
كۈشكە توغرا كېلىدۇ، پولات قىلىچنى
ئىشقا سالاي دېسەم، ئەلگە ۋە ئۆزۈمگە
زۇلۇم قىلغان بولىمەن، بىر قانچىلىغان
كىشىنىڭ بېشىنى كېسىپ، گۇناھسىزلارنى
ئۆلتۈرسەم قانداق بولىدۇ؟ بۇ ناھەق ئىش-
تىن قولۇم ناكار بولۇپ، ئاخىر چارى-
سىز هالدا قولغا چۈشىمەن، چۈن خەلقى
ماڭا نېمە يامانلىق قىلدى؟ مەن نېمىشقا
ئۇلارنىڭ قان قەرزىگە بوغۇلۇپ قالىمەن؟
پادىشاھ ماڭا زۇلۇم قىلمىسا بۇ ئىشلىرىم
ئۈچۈن ئاخىر ھەقىقىي پادىشاھقا (تەڭ-
رىگە) جاۋاب بېرىشكە توغرا كېلىدىغۇ. ئە-
گەر شاھنىڭ كۆزىگە كۆزۈم چۈشۈپ قال-
سا خىجالەتچىلىكتىن يەرگە باقماي ئى-
لاج يوق. خەلقنىڭ يۈزىگە قانداقمۇ قارى-
يالايمەن. بۇ پەقەت ئىشنىڭ بىر تەرىپى،
يەنە بىر تەرىپى شۇكى، مۇبادا شاھ بۇ
غەلىتە ئەھۋالىدىن ئاگلاپ، خەلققە مېنى
مۇھاپىزەت قىلىشنى تاپشۇرسا، ئىشىم تې-
خىمۇ قىيىنلىشىپ، تەدبىرلىرىمدىن ھېچ-
قانداق نەتىجە چىقمايدۇ. ئۇنىڭ ئۈس-
تىگە «سارالڭ» دەپ پۈتۈنغا كىشەن سې-
لىپ قويىدۇ. ئۇ چاغدا بۇ ئىشتىن قۇتۇ-
لۇشنىڭ چارىسىنى قىلىش قىيىن، شۇن-
داق پەرەز قىلىشقا بولىدۇكى، جۇنۇنۇم
يوقالغاندىن كېيىن، ھەرقانچە قىلسامۇ
ھېچكىم ماڭا ئىشەنمەيدۇ. ئەڭ ياخشىسى
ئۆزۈمنى بىلىپ، ئۆز - ئۆزۈمنى مۇھاپى-
زەت قىلىشىم كېرەك.

پەرھاد يۇقىرىقى ئىشلارنى باشتىن-
ئاخىر ئەقىل مىزانى بىلەن ھېسابقا ئال-
دى. ئەمما ئۆزىنى تېخىمۇ قىيىن ئىشقا
مۇپتىلا قىلدى، ئۇ بىلمىدىكى، ئىشق زۇلۇم
سېلىشقا باشلىغاندا، يۈزلىگەن ئاقىلنىڭ
رەسمى - قائىدىلىرىمۇ بۇزۇلۇپ كېتىدۇ.

نەزمە:

شەراب كەلتۈركى، ساقى، ئاشىقانە،
كى بولدۇم مەن ئەقىل بىرلە فەسانە.
مېنى ئىشقى فەنا بەزمىدە خاس ئەت،
ئەقىل رەنجۇ بەلاسىدىن خەلاس ئەت.

* *

سىرلار مەنىلىرىدىن رىۋايەت قىل-
غۇچىلار ۋە يوشۇرۇن بەلگىلەردىن بىشا-
رەت بەرگۈچىلەردىن بىرى، ئاشۇ ئىشق-
مۇھەببەت ۋە مېھىر - شەپقەت سەھىپىلىرى-
نىڭ مۇئەللىپى، مەنىۋى دۇنيانىڭ ھۆ-
كۈمرانى ئەمىر مىرزا ئەلىشىر بۇ ئاجا-
يىپ يېقىملىق ۋە تەسىرلىك قىسسىدىن
تۆۋەندىكىچە رىۋايەت قىلىدۇ:

سۆيگۈ يولىنىڭ مەخپىيەتلىكلىرىنى
بىلىشكە ماھىر بولغان كىشى ئۇنىڭ
سىرلىرىنى مۇنداق ئېچىپ بېرىدۇ:

ئەلقىسسە، پەرھاد ئىشق سىرلىرى-
نى يوشۇراتتى، لېكىن كۆزىدىن ئاقلانى-
لىق نىشانىسىنى كۆرسىتەتتى. ئەگەر
بىر ئۆيدە ئوت يانسا، ئۇنىڭدىن چىققان

www.uyghurkitap.com

تۇتۇنگە ئەجەبلىنىشنىڭ ھاجىتى يوق،
ئەگەر ئۇ ئۆيدە ئوت بولماي پەقەت
تۇتۇنلا چىقسا، ئۇ ئۆينىڭ تاملىرىنى
بۇزۇش كېرەك. پەلەك كېچىسى قۇياشنى
يوشۇرىدۇ، بىراق، يۇلتۇزلاردىن تۆكۈلگەن
ياش قۇياشنى ئاشكارىلاپ قويىدۇ. نافە
ئۆزىنىڭ ئىپارىنى يوشۇرسىمۇ، لېكىن
ئۇنىڭ پۇرىقى ئالەمگە تارقاپ كېتىدۇ.
لالىنىڭ غۇنچىسى ئېچىلمىغان چاغدا
ئۆز كۆڭلىدىكى يوشۇرۇن داغنى قانداقمۇ
ساقلاپ قالالىسۇن؟ بىراق، ئۇنىڭ ئېچىل-
غان چېغى مەلۇم بولغاندەك، ئەسلىدىكى
دېغىمۇ ئاشكارا بولىدۇ. پەرھاد گوياكى
يالقۇنجىغان ئوتنىڭ ئۈستىنى ئوت-خەس
بىلەن كۆمۈپ قويغاندەك، ئۆزىنىڭ ئىشق
قايغۇسىنى يوشۇرغانىدى. لېكىن،
ئۇنىڭ ئاھى بىلەن كۆز يېشى يوشۇرۇن
دەردىدىن ئەلنى خەۋەردار قىلىۋەتتى.
ئەقىل پەردىسىنىڭ ئىشق ئوتىنى تىنچىتىش
ۋە يوشۇرۇشقا قۇدرىتى يەتمەيدۇ. زەررىچى-
لەرنىڭ قۇياش نۇرلىرىنى توسۇشقا ماجالى
يەتمەيدۇ. كۆپۈكنىڭ دەريانى ئۆز ئىچىگە
يوشۇرۇۋېلىشى مۇمكىن ئەمەس، نەزمە:

قۇياشنى زەررە ياشۇرماق بولۇرمۇ؟
ھۇباب ئىچرە تېڭىز تۇرماق بولۇرمۇ؟

شام ئۆزىنىڭ شولىسىنى پانۇس بى-
لەن ياپسىمۇ، لېكىن ئۇ شولا جەمئىيەت
ئەھلىگە پەردە سىرتىدىن نامايان بول-
ۋېرىدۇ. قانلىق ياشنى ھەرگىزمۇ كۆز
ئىچىدە مەخپىي تۇتقىلى بولمايدۇ. خرۇس-
تال شىشە سۇزۇك مەينى ئەسلا يوشۇ-
رالمايدۇ. شۇنىڭغا ئوخشاش پەرھادنىڭ
ئۆز دەردى-غېمىنى خەلقتىن يوشۇرغىنى
ئىشق يالقۇنىنىڭ يۈرىكىگە شىددەت
بىلەن ئۇرۇلغىنىدۇر.
بىرقانچە كۈنلەردىن بۇيان پەر-
ھادقا ئىشق ئازابى شۇنچىلىك ئۆتۈپ
قىلدىكى، ئۇ ماغدۇرىدىن كەتتى، كېسەل
تارتتى، زارۇ-ھەيران بولدى. كۆزەتكۈ-
چىلەرگە ئۇنىڭ ئەھۋالى گوياكى ئوتقا
سېلىنغان گرانىت تاشنىڭ مۇمدەك ئېرى-
ۋاتقىنىغا ئوخشاش مەلۇم بولاتتى. مەر-
ۋايىت ياشلىرى كۆزىدىن قانغا بويالغان
مۆلدۈردەك تۆكۈلەتتى. پەرھاد ئېغىز
ئاچسىلا چىققىدىغان ئاھىنىڭ قارا تۈتۈنى
خۇددى لالىنىڭ قارا دېغى كۆرۈنۈپ تۇر-
غىنىدەك نامايان بولۇپ تۇراتتى. ئۇنىڭ
سەرۋىدەك تىك ئۆسكەن قەددى-قامىتى
مادارسىزلىقتىن تالدەك پۈكۈلدى، ئاشۇ
تالدىكى ئۈزۈمنىڭ تەبىئىتىدىكى شارابـ
لىق خۇسۇسىيەت ئۇنىڭغا ئارقىمۇئارقا
قان يۇتتۇراتتى. تېنى كۈندىن-كۈنگە
ئاجىزلىشىپ كېتىۋاتاتتى. ئۇ پىغان چې-
كىپ قالماسلىق ئۈچۈن ئاغزىنى قانچە
بېكىتسىمۇ، لېكىن نالە چېكىشتىن باشقا
چارىسى يوق ئىدى. ئۇ بۇرۇنقى جىسما-
نىي قۇۋۋىتى، ساغلام كۈچى بىلەن ئۆزى-
نى تۇتۇۋېلىشقا ھەر قانچە تىرىشسىمۇ،
يوشۇرۇن چەككەن ھەسرەتلىك پىغانلىرى
داۋاملىق ئاشكارىلىنىپ تۇراتتى. ئەمدى
ئۇنىڭ دىمىقىغا سەۋدايىلىقنىڭ پۇرىقى
كېلىپ، جىسمىمۇ ھەر خىل كېسەللەرگە
ئۇچرىدى. ئۇنىڭ تەبىئىتىدە جۇنۇنلۇق
ئۆز ئىپادىسىنى كۆرسىتىپ، سەۋدايىلارچە
سۆزلەشكە باشلىدى. سەۋرى-تاقەتتىن
كۆڭلىدە ئەسەرمۇ قالماي، ئەرك-ئىختى-
يارى قولىدىن كەتكەنىدى. نەزمە:

كۆڭۈلدە قالمادى سەبرۇ قەرارى،
ئىلكىدىن باردى بارى ئىختىيارى.

ئەلقىسسە، شاھ بىلەن مۇلكىئارا

پەرھادنىڭ يۇقىرىقى ئەھۋالىنى كۆرۈپ، دەرد-ھەسرەت ئىچىدە كۈنسېرى باغرى ئېزىلىشكە باشلىدى. قانچە نەسىھەتلەر قىلدى، لېكىن ئۇنىڭغا تەسىر قىلمىدى. قانچە پىكىرلىشىپمۇ ئۇنىڭغا تەدبىر تاپالمىدى. قارىغاندا، پۇرسەتنىڭ قولدىن كېتىپ قالغانلىقى ئۈچۈن، بۇ ھەقتە ئەندىشە قىلىش بىلەن نەتىجىگە ئېرىشىش مۇمكىن ئەمەستەك تۇراتتى. شۇڭا شاھ پۈتۈن دانىشمەنلەرنى، تېۋىپلارنى يىغىپ كېڭەش ئۆتكۈزدى. پەرھادنىڭ ئەھۋالى توغرىسىدا ناھايىتى ئۇزاق مەسلىھەت قىلىشتى، بۇ مەسلىھەتلەرگە بەزىلىرى قوشۇلدى، بەزىلىرى بولسا رەت قىلدى. ئاخىرى ھېكمەت ئەھلىلىرى خاقانغا تۆۋەنچىلىك بىلەن تۆۋەندىكىلەرنى مەلۇم قىلىپ:

— پەرھادنىڭ مېڭىسىگە سەۋدايىلىق نۇقسان يەتكۈزۈپتۇ. كۈچلۈك ھارارەت تەبىئىتىنى ئىگىلەپتۇ. ئۇنىڭ مىجەزى يەنە مەي تەلەپ قىلىدۇ. چۈنكى مەي بىلەن ھارارەتنىڭ تېگى-تەكتى بىر، بۇ ئىككىسى قوشۇلۇپ ئۇنىڭ يالقۇنىنى كۈچەيتىپ قويۇپتۇ، — دېدى.

ئۇلار يەنە تۆۋەندىكىچە كېڭەش قىلدى:

پەرھادنىڭ ئىككى-ئۈچ يېشىدىن ئون ئىككى يېشىغىچە ئىلىم تەھسىل قىلىش يولىدا بېشىنى تەپەككۇر ياقىسىغا تىقىپ ئۆتكەنلىكى، ئىككى-ئۈچ يىل مۇبازىرلىق (ھەربىي ئىلىم)نى ئۆگىنىش يولىدا كۈچ ۋە ئەقىل سەرپ قىلغانلىقى، يەنە پايانسىز خەتەرلىك يوللاردا خاقان باشچىلىقىدىكى لەشكەرلەرگە يار بولغانلىقى قاتارلىق ئىشلار ئۇنىڭ خىيالىدىن كەتمىگەن. بۇ ئىشلار ئۇنىڭدىكى ھارارەتنىڭ غالىب كېلىشىگە سەۋەب بولغان. يەنە بىر سەۋەب شۇكى، چەكسىز ئوي-پىكىرلەر ئۇنىڭ نازۇك تەبىئىتىنى چۇلغاپ ئالدى، بۇ پىكىرلەر ئۇنىڭ تەبىئىتىدىن بىردەم خالىي بولمىدى. يەنە ئۇنىڭ بېشىغا تىلسىم ئېچىش خىيالى چۈشتى. بۇ خىيالنىڭ ئۇرۇقىنى ئۆز كۆڭلىنىڭ چىمەنلىكىگە چېچىپ، شۇ سەۋدا يولىدا كۆپ جاپا-مۇشەققەتلەرنى چەكتى، بىردە ئەجدىھا ئۇنىڭ جىسمىنى كۆيدۈرسە، بىردە ئەھرىمەن دېۋە ئۇنى تۇتۇپ ئارىسىدا قالدۇردى. پەرھادنىڭ نازۇك تەبىئىتى شۇنچە ھارارەتلەرگە ئۇچرىدى. شۇ ئوتلارنىڭ يالقۇنىدىن بۇ ھالغا چۈشۈپ قالغانلىقى ئەجەبلىنەرلىك ئەمەس. ئۇنىڭغا بۇخىل ئەھۋاللارنىڭ يۈزلىنىشى مېڭىسىنىڭ ئاجىزلىشىشىغا سەۋەب بولغان. بۇ سەۋەبلەر تۈپەيلىدىن ئۇنىڭ مىجەزىدە قۇرۇق ئىسسىقلىق پەيدا بولغان. ئۇنى ئىلاج قىلىپ داۋالاپ، ئەسلىگە كەلتۈرۈش كېرەك. لېكىن بۇگۈن جەۋزا پەسلىنىڭ ئاخىرى، شۇڭا قۇياشنىڭ ھارارىتىدىن لالىلەرگە داغ چۈشتى، ئەتراپتىن كۆيدۈرگۈچى ئىسسىق شامال كېلىۋاتىدۇ. خەلق بۇ ھارارەتلىك شامال ئىچىدە سەمەندەردەك يۈرمەكتە. قۇياشنىڭ ئىسسىقىدىن كۆكتىكى يۇلتۇزلار سىمابتەك ئېرىپ چۈشۈشكە يېقىنلاشتى. چۆللەردىكى قۇيۇننىڭ تاقەتسىزلىك بىلەن ئايلىنىشى، يىلانلارنىڭ تولغىنىپ تۇرۇشى ئىسسىقتىندۇر. بۇلاقلارنىڭ قايناپ چىقىشى — ھاۋانىڭ تاغ ئۈستىگە ئوت تۆككەنلىكىدىندۇر. غەربتە كۆرۈنگەن كەچكى شەپەقنىڭ قىزىللىقى بۇ كۆمتۈرۈلگەن پەلەكنىڭ قىزىپ كەتكەنلىكىدىندۇر. بۇ ئايلىنىپ تۇرغۇچى پەلەك

قىزىپ كەتكەن كۆرەكنىڭ نىشانىسى بو-
لۇپ، قۇياش ئۇنىڭ ئوت چاچقۇچى ئىكەن-
زىدۇر، قاراڭغۇ كېچە ئۇنىڭ كۆمۈرى بو-
لۇپ، تاڭ شامىلى ئۇنىڭ دېمىدۇر، سامان
يولىدىكى يۇلتۇزلار ئۇ كۆرەكنىڭ ئۇچقۇ-
نىدۇر. تەرەپ-تەرەپكە ئېقىۋاتقان سۇلار
يەرنىڭ ئىسسىقتىن تەر ئاقتۇرۇۋاتقانلىقى-
دىن بەلگە بېرىدۇ. سايلار ئارىغا بىرەر
نەرسىنى پەردە قىلىپ، قۇياشنىڭ هارار-
تىدىن قېچىشقا ئۇرۇنىدۇ. هاۋانىڭ تەبى-
ئىتىدىكى بۇ هېسابسىز ئىسسىقلىق پەرهاد-
نىڭ ئوتلۇق تەبىئىتىگە تەسىر كۆرسىتىپ،
ئۇنىڭ هارارىتىنى تېخىمۇ ئۆرلىتىۋېتىشى-
دىن قورقۇش ئەجەبلىنەرلىك ئەمەس ئىدى.

ئەلقىسسە، هېكمىلەر «پەرهاد قۇ-
رۇقلۇق ۋە هارارەت يېپىشىۋالغان مۇن-
داق ئەهۋالدا، ئۇنىڭ داۋاسى سوغۇقلۇق
ۋە نەملىك بولىدۇ» دېگەن خۇلاسىگە كەل-
دى. شۇڭا پەرهادنى «هاۋاسى ياخشى،
كېلىماتى نەم ۋە سوغۇق يەردە داۋالاي-
مىز» دەپ بىر جاينى تاللىدى. بۇ يەر
دەريانىڭ ئوتتۇرىسىدىكى بىر ئارال بولۇپ،
ئۇ بەش كۈنلۈك يىراقلىقتا ئىدى. ئەقىل
ئۇنى تەرىپلىيەلمەي خىرەلىشىپ قالاتتى.
بۇ ئارالدا بىر تاغ بولۇپ، تاغدا يەتتە-
سەككىز بۇلاق ئېقىپ تۇراتتى. بۇ بۇلاق-
لار دەريا هاسىل قىلغان بولۇپ، ئۇنىڭ
ئالدىدا يەلەك دەرياسى هۆكەر يۇلتۇزدەك
كۆرۈنەتتى. ئارال ئەتراپىدىكى سۇلاردىن
نەملىك، تاغ ئۈستىدىكى سوغۇقتىن كىشىگە
قىينىچىلىق يۈزلىنەتتى. تاغنىڭ ئۈستى
كۆز پەسلىدەك سوغۇق، بۇلاقلىرى مۇز تو-
ڭۇپ تۇراتتى. هېكىملەر: «ئەگەر مەسلى-
هەت بويىچە شاهزادە شۇ تەرەپكە بارسا،
كۆڭلى ئېچىلىپ، مىجەزى ياخشىلىنىپ، مۇ-

بارەك جىسمى ساغلاملىشىپ قالىدىغان-
جەب ئەمەس. هاۋانىڭ تەسىرىدىن قورقۇ-
مىساق، ئۇنىڭ كېسىلىگە ئىلاج قىلىش ئا-
سان بولىدۇ» دېيىشتى.

خاقان تېۋىپلاردىن بۇ سۆزلەرنى
ئاڭلاپ، ئۇلارنىڭ مەسلىھەتىنى مۇۋاپىق
كۆردى. دەرهال مۇلازىملارغا:

— تېۋىپلارنىڭ بۇ تەدبىرلىرىنى چۇ-
شەندىڭ. دەرياغا قىلىدىغان بىرقانچە كۈن-
لۈك سەپەرنىڭ تەييارلىقىنى قىلغىن، —
دەپ ئەمرى قىلدى.

دانىشمەن ۋەزىر بۇ ئالىي پەرماننى
ئاڭلاپ، سەپەر تەييارلىقىنى ئىشلەشكە
كىرىشتى ۋە شاهزادىگە خاقاننىڭ پەرما-
نىنى مەلۇم قىلدى. بۇ سۆزنى ئاڭلىغان
شاهزادىنىڭ قايغۇلۇق قەلبى شادلىققا تول-
دى. ئۇ مۇلازىملارغا:

— شاهقا مېنىڭ سالىمىمنى ئېيت.
شاه ئېمىنى خالىسا، مېنىڭ بۇ ئالەمدىكى
ئارزۇيۇممۇ دەل شۇ بولىدۇ. «شاهنىڭ
ئوغلىمەن» دېيىشكە هەددىم يوق، بەلكى
هەممە قۇللارنىڭ ئارىسىدىكى كەمتەر قۇل-
دۇرمەن. شاه قەيەرگە بېرىشقا تەييارلان-
سا، مەنمۇ شۇ يەرگە بېرىشقا تەييار. مې-
نىڭ بېشىم شاهنىڭ ئايىغىدادۇر. نەزمە:

قايان ئەزم ئەتكەلى بولسا يارانى،
مېنىڭ باشىمدۇرۇر شەهنىڭ ئاياغى.

ئەلقىسسە، ۋەزىر مۇلازىملارا پەرهاد-
نىڭ يۇقىرىقى سۆزلىرىنى خاقانغا مەلۇم
قىلدى. خاقان يىغلاپ تۇرۇپ پەرهادقا
دۇئا قىلدى. ئاندىن كېيىن:

— ئەمدى كېمىلەرنى تەييارلاپ، لا-
زىملىق ئەسۋابلارنى كېمىگە بېسىڭلار، مەن-
مۇ دەريا تەرىپىگە بىللە چىقىشنى قارار
قىلدىم، — دېدى.

www.uyghurkitap.com

بۇ خەۋەرنى ئاڭلىغان شاھزادە ئادەتتىن تاشقىرى سۆيۈنۈپ كەتتى ۋە قايغۇلۇق كۆڭلىگە تەسەللى تاپتى. پەرھاد شۇ شەكىلدىكى ھىيلە بىلەن خاقاننى ئەنسىرەتمەي، مۇشۇ ئىشنىڭ باھانىسىدە ئۆز مەقسىتى ئۈچۈن سەپەر قىلىشنى كۆزلىدى. بۇ ئىش ئۆز مۇددىئاسىغا مۇۋاپىق كەلگەنلىكى ئۈچۈن كۆڭلى چەكسىز شادلىققا تولدى، قەلبى دەريادەك دولقۇنلىنىپ، لېۋى تەبەسسۇم بىلەن ئېچىلدى. لېكىن يەنىلا خامۇش ئىدى. ئۇنىڭ كۆڭلى دەريا دولقۇنىدەك خىياللارغا غەرق بولغانىدى. خىياللار زەنجىرى ئۇنىڭ قەلبىگە چىرمىشىپ كەتكەنىدى. نەزمە:

كېتۈر ساقى، مۇھەببەتى بادەئى ئال،
بۇ دەريا ئىچرە ساغەر زەۋرەقىن سال.
يۈرۈر غەم بەھرىدە جىسمى ھەقىرىم،
ھەمۆل زەۋرەق بىلە بول دەستىگىرىم.

* *

سىرلار مەنىلىرىدىن رىۋايەت قىلغۇچىلار ۋە يوشۇرۇن بەلگىلەردىن بىشارەت بەرگۈچىلەردىن بىرى، ئاشۇ ئىشق-مۇھەببەت ۋە دىھىر-شەپقەت سەھىپىلىرىنىڭ مۇئەللىپى، مەنىۋى دۇنيانىڭ ھۆكۈمرانى ئەمىر مىرزا ئەلىشىر بۇ ئاجايىپ يېقىملىق ۋە تەسىرلىك قىسسىدىن تۆۋەندىكىچە رىۋايەت قىلىدۇ:

غەۋۋاس ئاتاقلىق مەنىلەر مەرۋايىتىنى مۇنداق سۈزۈپ چىقتى:

ئەلقىسسە، خاقان بىلەن شاھزادە دەريا سەپىرىنىڭ ئەسۋاب-ئۈسكۈنىلىرىنى تەييارلاپ، ئېتىنىڭ تىزگىنىنى دەريا ساھىلىغا تارتتى.

ئۇلار ئاخىرى مەقسەت مەنزىلىگە يېتىپ باردى. كۆزلىرى دەريا مەنزىرىسىدىن بەھرە ئالدى. دەريا ئۈستىدە گوياكى ياغاچتىن ياسالغان بىر شەھەر پەيدا بولغاندەك كۆرۈندى. بۇ خاقاننىڭ پەرمانى بويىچە مۇلكىئارا تەييارلىغان سەپەر ئەسلىھەلىرى تولۇق بېسىلغان سۇ ئۈستىدىكى ھېسابسىز كېمىلەر ئىدى. دەريادىكى بۇ كېمىلەر يىراقتىن گوياكى ھەيۋەتلىك بىر شەھەردەك كۆرۈنەتتى. چۈنكى، تولۇق جاھازلانغان ئىككى يۈز كېمە دەرياغا چۈشكەنىدى. بۇ كېمىلەرنىڭ كەڭلىكىگە پەلەك ئۆيىنىڭ چوڭلۇقىمۇ تەڭلىشەلمەيتتى. كېمە تۈۋرۈكلىرى پەلەككە يېتىپ، ئىككى ئوق تۈۋرۈكنىڭ ئۇچىدا ئاي سەرگەردان بولۇپ قالغانىدى. بۇ تۈۋرۈكنىڭ بىر ئۇچى پەلەككە سانجىلغانىدى. تۈۋى يەر قەھرىدىكى ھۆكۈز ۋە بېلىقنى يانجىغانىدى. تۈۋرۈكنىڭ يەلكەنلىرى ئاسماننى ئەتلەسىدىن بەلگە بېرىپ، يەلكەنلەرگە تارتىلغان ھەر بىر تاناپ ئالتۇن چاچقۇچى قۇياشنىڭ پارلاق شولىسىغا ئوخشايتتى. ئۇنىڭ ئىچىدە نىل رەڭلىك ئاسماندەك بىر ئۆي بولۇپ، بۇ ئۆينى پەلەك ياغاچچىلىرى ھىيلە-ھۈنەرلەر بىلەن ئاجايىپ زىننەتلەپ، تېگىگە كاھىش ياتقۇزۇپ، پالاسلارنى سالغانىدى. كېمە ئۆگزىسىنىڭ ئۈستىدىكى گۈمبىزى كۆمتۈرۈلگەن ئاسماندەك كۆرۈنەتتى. ئۇنىڭ ئىچىدىكى ئەڭ چوڭ تۈۋرۈكنىڭ بىر ئۇچى دەريانىڭ قەرىدە، يەنە بىر ئۇچى ئاسمان گۈمبىزىگە يېتەتتى. بۇ تۈۋرۈكلەرنىڭ ئۇچى بىر ئۆينى كۆتۈرەلىگۈدەك دەرىجىدە مۇستەھكەم ياسالغانىدى. يەلكەنلىرىدىن چىققان ئاۋاز كۆككە يېتەتتى.

لەڭگەرلىرىمۇ كۆك ئۈستىدە ئارام ئالاتتى. ئۇنىڭ چىرايلىق گۈمبىزىگە ئوت، بوران، سۇ تەسىر قىلالمايتتى. بۇ ئۆينىڭ پەلەك گۈمبىزىگە يەتكەن ئېگىز بىر تۈۋرۈكى بولۇپ، يۇقىرىدا يۇلتۇز، تۆۋىنىدە ئارقان — بۇ ئىككىسى تەرەپتىن كۆكنى تۇتۇپ تۇرغاندەك كۆرۈنەتتى. يۇقىرىدا تۈۋرۈك، تۆۋەندە ئارقان بىرلىشىپ، پەلەكتە بىر دائىرىنى پەيدا قىلغانىدى. بۇلاردىن باشقا كۆكتە سەيلە قىلغۇچى بۇ كېمىلەرنىڭ راۋانلىقى شامالدەك، يۈرۈشى سۇدىن تېز بولۇپ. كۆك دېڭىزىدا بىر يېڭى ئايدەك كۆرۈنەتتى. يەنە سەندەل ياغىچىدىن ياسالغان بىرمىڭ بەشيۈز قولۋاق بولۇپ، سۇدا مىڭ يىلغىچە ئۈزەلەيتتى. تېزلىكى كۈچلۈك شامالدەك، ئايلىنىشى قايىنامدەك ئىدى. بۇ قولۋاقلارنىڭ ئالدىراش ۋاقىتلاردىكى يۈرۈشى ۋە ئايلىنىشى قۇرۇقلۇقتا قارا تورۇق چاپقاندەك تېز ۋە سەيلە-تاماشا قىلغۇچىلارنىڭ ئولتۇرۇشىغا ئەپلىك ئىدى.

خاقان بىلەن شاھزادە ئۈچۈن ئەڭ چوڭ كېمە ئۈستىگە كەيانىلارنىڭ تەختىگە ئوخشاش بىر تەخت قويۇلدى. ئۇلار ئالاھىدە زىننەتلەنگەن بۇ تەخت ئۈستىدىن ئورۇن ئالدى. چىن خەلقىنىڭ ياغاچتىن ياسىغان سۇ ئۈستىدىكى بۇ شەھەرلىرى گوياكى يەنە بىر چىن مەملىكىتىدەك كۆرۈنەتتى. كېمىلەرنىڭ تېزلىك سۈرئىتى ۋە ئۇنىڭدىكى ئەسلىھەلەر تەلەپتىن يۈز ھەسسە ئارتۇق ئىدى. يەنە ھەربىر كېمىدە سەپەر ئەسۋابلىرى بىلەن بىللە قارۇن خەزىنىسىدىنمۇ كۆپ خەزىنىلەر بار ئىدى. كېمىلەردە يەر ئۈستىدە قىلىشقا تېگىشلىك ھېچقانداق ئىش قالمىغاندەك دەرىجىدە تەييارلىق قىلىنغاندىن كېيىن، ئۇلار ھە[illegible]ۋەت بىلەن يولغا راۋان بولدى. كېمىلەرنىڭ ھەربىرىدىن كىشىلەردە گويا چىن شەھىرىگە زىلزىلە چۈشكەندەك ھېس-تۇيغۇ پەيدا بولدى. نەچچە مىڭلىغان كېمىچى ھۈنەرۋەنلەر چۈشكەن قولۋاقلار كېمە ئەتراپىدا بېلىقتەك ئوخشاش ئۈزەتتى. قولۋاقلار ئۇلارنىڭ ئىچى بولۇپ، ئۇنىڭ تېزلىكى سۇدىن ئوتتۇن چىقىراتتى. پۈتۈن كېمىلەر مەقسەت تەرىپىگە قاراپ ئۈزۈپ بارماقتا ئىدى. خاقانى چىن بىلەن بىللە پۈتۈن لەشكەرلەر ۋە خىزمەتچىلەر بولۇپ جەمئىي ئون مىڭ كىشى يولغا چۈشتى. ئۇلار سۇ ئۈستىدە گويا بىر ئالەمدەك ئۈزۈپ كېتىۋاتاتتى. بۇلارنىڭ سۇدىكى شولىسى يەر يۈزىدەك، يەر ئەمەس، بەلكى كۆككە ئوخشاش كۆرۈنەتتى. دەريا يۈزى گويا ئىپاردەك قارا نىقاب بىلەن نىقابلانغانىدى. پەلەكمۇ يۈزىگە بۇلۇتتىن بۇنداق نىقاب تۇتالمايتتى.

ئۇلار شۇ سۈرئەتتە ئارال تەرىپىگە يۈزلەندى. ئىككى كېچە-كۈندۈز يۈرگەندىن كېيىن، شامال چىقىپ، دەريادا دولقۇن پەيدا بولدى. شاھ بىلەن شاھزادە دەريا دولقۇنلىرىنى تاماشا قىلدى. دولقۇنلار ئىچىدە يۈزلىگەن قىزىق ھالەتلەر كۆرۈنەتتى. بۇ ھالەتلەر يوقالسا، ئۇنىڭ ئورنىغا مىڭلىغان ئاجايىپ-غارايىپلار پەيدا بولاتتى. ئەتراپقا نەزەر تاشلىغاندا كۆپكۆك سۇ كۆك ئاسمانغا ئوخشايتتى. سۇنىڭ قىرغىقى ئاسمان بىلەن قوشۇلۇپ كەتكەنىدى. ئەتراپتا يۈزمىڭ خىل بېلىقلار چىرايلىق ئۈزۈشۈپ يۈرەتتى. ئەقىل بۇ بېلىقلارنىڭ ماھىيىتىنى بىلىشكە ئاجىز ئىدى. بۇنىڭ ئىچىدىكى چوڭ بېلىقلار شۇنداق

www.uyghurkitap.com ئۇيغۇر كىتاب تورى

قورقۇنچلۇق ئىدىكى، ئۇنى كۆرگۈچىلەر-
نىڭ ھوشى بېشىدىن ئۇچاتتى. سۇدىكى
چوڭ بېلىقلار گويا يۈزمىڭ تاغلار ھەر
تەرەپكە يۈرۈش قىلىۋاتقاندەك، ئۇلارنىڭ
تېنىدىكى نەقىشلەر دەريالارنىڭ دولقۇنلى-
رىدەك كۆرۈنەتتى. بۇ بېلىقلارنىڭ ھەرى-
كىتىدىن دەريادا گويا سۇدىن رەڭلىك
ئاسمانغا زىلزىلە چۈشكەندەك تىنىچسىز-
لىق پەيدا بولاتتى. كىچىك بېلىقلارنىڭ
تۈپىلاڭلىرىدىن دەريا چايقىلاتتى. كىچىك
بېلىقلار بىلەن چوڭ بېلىقلار بىللە كۆرۈن-
گەندە، بۇ گويا كىشىلەرگە ئوت-چۆپلەر
سەرۋى دەرەخلەر ئارىسىدا تۇرغاندەك
سېزىلەتتى. تاشپاقىلارنىڭ جىسمى سۇ
ئۈستىدە گۈمبەز ياسىغان بولۇپ، بۇلارنى
قۇرغۇچى قۇدرەت ئىگىسى بولغان بىناكار
بۇنداق بىنانى سۇدىن خاراب قىلغۇسى
كەلمەيتتى. خۇددى ئاسمان گۈمبىزىنىڭ
يېرىلمىغىنىدەك شۇنچە ھەرىكەتلەردىن
ئۇنىڭ شىپلىرى يېرىلمايتتى. ھەبەشلەر-
نىڭ يولۋاسنى ئۇۋلىغىنىدەك لەھەڭلەر
بېلىقلارنى ئوۋلاپ يەۋەرەتتى. بېلىقلارنىڭ
جىسمى قورام تاشتىن بەلگە بېرەتتى. ئۇ-
نىڭ ئارقىسى ئۆتكۈر بىر پەردىگە ئوخ-
شايتتى. ياق، پەردە ئەمەس، بەلكى ئۆ-
مۈر كۆچىتىنى كەسكۈچى ھەرىدەك ئىدى.
ئۇ، غەم قوشۇنىنىڭ خەنجىرى ۋە بالاي-
ئاپەت قەلئەسىنىڭ كۇنگۇرىسى ئىدى. سۇ-
نىڭ دولقۇنى كۆمۈشتىن توقۇلغان ساۋۇت-
قا ئوخشايتتى، بېلىقلار بولسا ئۇنى ئامبۇر-
دەك ئاغزى بىلەن يۇتۇپ كېتىۋاتاتتى.
لەھەڭلەرنىڭ ئەتراپىدىكى دولقۇنلار ئەج-
دىھا ئەتراپىغا چۆمۈلە ئولاشقاندەك بىر
ھالەتنى شەكىللەندۈرگەنىدى. ئەتراپتا
سۇ ئارسلانلىرى كۆرۈنەتتى. ئۇلار بىرەر
تەرەپكە ئۈزگەن ۋاقتىدا ناخشا ئېيتقاندەك
ئاۋاز چىقىراتتى. سۇدىكى ئىككى تاشپاقا
جىسمىنىڭ بىر-بىرىگە تېگىپ كېتىشى تاغ-
نىڭ-تاغقا ئۇرۇلغىنىدەك مەلۇم بولاتتى.
بۇ كەڭ دەريا ئىچىدىكى جانىۋارلار قۇ-
رۇقلۇقتىكى ھايۋانلاردىنمۇ كۆپ ئىدى.
دەريادىكى دولقۇنلار تىنچىمايتتى. گويا
ئۇلارنىڭ ئۈستىدە ياراتقۇچىنىڭ قو-
لى تۇزاق يايغانىدى.

ئەلقىسسە، خاقان بىلەن شاھزادە
ئەتراپتىكى سانسىز ئاجايىپ-غارايىپلارنى
كۆرۈپ كېتىۋاتاتتى، تۇيۇقسىز ئاسمان با-
لاسى باشلاندى. ئىنتايىن خەتەرلىك بو-
ران چىقىشقا باشلىدى. جەنۇب تەرەپتىن
قاتتىق بوران كېلىپ، دەريا ئۈستىگە قو-
يۇن ھۇجۇم قىلدى. دەريادا كېتىۋاتقان-
لارغا قورقۇنچ چۈشتى. قېرى كېمىچىلەر
«بىز مۇنداق بالايىقازانى كۆرۈپ باق-
قان ئەمەس. بۇنداق بالا ھەر يۈز يىلدا

بىر قېتىم يۈز بېرەتتى. بۇنىڭدا ياخشىلىقتىن دېرەك يوق.» دەپ ياقىلىرىنى يىرتىشتى. دەرھال يېڭى ئاي قولۋىقىدىنمۇ تېزرەك ئۈزەلەيدىغان بىر قولۋاقنى كەلتۈرۈشتى. بوران كۈچىيىشتىن ئىلگىرى شاھ بىلەن شاھزادىنىڭ بۇ قولۋاققا چۈشۈۋېلىشىنى سورىدى. پەرھاد ئورنىدىن تۇرۇپ ئەمدىلا قولۋاققا چۈشۈشىگە دولقۇن كۈچىيىپ كېلىپ چوڭ كېمىگە شۇنداق ئۇرۇلدىكى، چوڭ كېمە بىلەن قولۋاقنى بىر-بىرىدىن ئايرىپ تاشلىدى. شاھ چوڭ كېمىدە داد-پەرياد چېكىپ قالدى. بوران شاھزادە چۈشكەن قولۋاقنى ھەيدەپ كەتتى. شاھ بىلەن شاھزادىنىڭ ئايرىلىقى يىراقلىشىپ، كۆرۈشكە مۇمكىنچىلىك بولمايدىغان، قارىسى كۆرۈنمەيدىغان ھالەتكە يەتتى. بۇلارغا شۇنداق جۇدالىق چۈشتىكى، گويا جاھاننى توپان باستى. دەريا چايقىلىپ سۇ پەلەككە ئۆرلىدى. يۈز تۈمەن دولقۇنلار بىر-بىرىنىڭ ئارقىسىدىن ئۆرۈلۈپ كېلەتتى. دولقۇن ئەۋجى ئارقا-ئارقىدىن كۆككە يېتىپ، ھەربىر تاغدەك دولقۇن يەردىن كۆككە چىقىپ، يەنە كۆكتىن يەرگە چۈشەتتى. يۈز تۈمەننىڭ دولقۇنلار ئاسمان يۈزىگە تەستەك ئۇراتتى. كۆككە تېگىۋەرگەن شۇنداق تەستەكلەردىن ئاسمان كۆكىرىپ قالاتتى. قۇيۇن كۆكلەرگە كۆتۈرۈپ تاشلىغان ھەربىر كېمە دەريا ئۈستىدە خەشەكتەك چېچىلىپ، لەيلەپ يۈرەتتى. كېمىلەر بىر-بىرىگە قېتىلالماي، كېمىدىكىلەر بىر-بىرىنىڭ ئەھۋالىنى بىلىشمەي قېلىشتى. كېمىلەر ئاسمانغا چىققاندا ئۇلارنىڭ ئوق تۈۋرۈكى ئاسماندىن تۈڭلۈك ئېچىۋېتەتتى. بۇ تۈڭلۈكلەردىن ئاسمان يۇلتۇزلىرى بەلگە بېرىپ تۇراتتى. سۇ كۆك بىلەن شۇنداق تۇتۇنۇشقاندىن كېيىن، پەلەك گۈمبەزلىرىنىڭ شىپى ئاجراپ چۈشتى. بېلىق ۋە سۇ ئارسلانلىرى دەريا دولقۇنى بىلەن پەلەككە چىقسا ئۆزىنىڭ يۈكسەلگەنلىكىنى كۆرۈپ يەنە دەريا قەرىگە قايتىپ چۈشەتتى. سۇنىڭ ئىچىدە قالغان دۇنيانى قىزدىتقۇچى قۇياش خىرۇستال ئىچىدىكى مەرۋايىتتەك كۆرۈنەتتى. كۆك مۈلكىدە ئۆزىگە ئورۇن تاپالمىغان پەرىشتىلەر سۇ ئۈستىگە قۇشتەك قوناتتى. بۇ بالا-قازا ھەربىر كېمىنى يەردىن كۆككە، كۆكتىن يەرگە ئېتىۋېرىپ، ئۇلارنى پاچاقلاپ تەرەپ-تەرەپكە ئېقىتىپ كەتتى. بۇ بالا-قازا ئىچىدە پاچاقلانماي قالغان بەزى كېمىلەرمۇ بار ئىدى. بۇ كېمىدىكىلەر باشقا كېمىلەر ۋە ئۇنىڭدىكى ئەھۋالنى بىلمەيتتى.

جاھانغا تۈننىڭ نىقابى يېپىلغۇچە دەريادا ئەنە شۇنداق توپىلاڭ بولۇپ تۇردى. تۈن كېمىچىسى قۇياشنى ئۆزىنىڭ قارا جۇۋىسى ئىچىگە يوشۇردى. دەريانىڭ سۇلەيسۇن جۇۋىسىغا دولقۇن چۈشتى. سۇ ئۈستىدىكى بوران توختىدى ۋە يەر ئۈستىدە كۆك دېڭىزى ئورۇنلاشتى. دەريادىكى كېمىلەر، ئۇلارنىڭ ئىچىدىكى خەلق ۋە ئەشيالارنىڭ تولىسى بىر-بىرىگە ئۇرۇلۇپ پارچىلىنىپ كەتكەن؛ بىر قىسمى كۆك ئۈستىدە. بەزىسى سۇنىڭ قەرىدە قالغان، خەلقنىڭ كۆپچىلىكىگە كېسەل تېگىپ، سۇغا غەرق بولۇپ كەتكەنلىرى بېلىقلارغا يەم بولغانىدى. بۇ ئۆزگىرىپ تۇرغۇچى پەلەك كېمىلەرنى پاچاقلاپ بەدەن قولۋاقلىرىنىمۇ ئاۋارە قىلىپ بىريۈز ئون كېمىدىن بىرىنىمۇ قالدۇرمىدى. بەزىلەر بىرەر تاختا پارچىسىدا قالغان بولسا، بەزىلىرىنى دولقۇن دەريا قىرغاقلىرىغا تاشلىدى.

خاقان بىلەن مۈلكىتارا ۋە باشقىلار بىر چوڭ كېمە ئىچىدە ئىدى. بۇ زالىم پەلەك ئۇلارغا قانچە ئاداۋەت قىلسىمۇ، لېكىن ئۇلار بۇ كېمىدە سالامەت قالغانىدى. كېمىدىكىلەردىن بەزىلىرى ئۆلۈكتەك

چىمچىت، بەزىلىرى ھوشسىز ئىدى. چوڭ كېمە بىر قىرغاققا كېلىپ توختىدى. ئۇلار تاسادىپىي چىقىپ قالغان بۇ قىرغاق چىن مۇلكىگە تەۋە ئىدى (ئۇلاردىن باشقا بوراندىن ئامان قالغانلارنىڭ ھەر بىرى بىرەر ئىقلىمغا چىقىشتى).

خاقان كېمىسى چىن مەملىكىتىنىڭ چېگرىسىغا يەتتى. بۇ ھەقتىكى خەۋەر يىراق-يېقىن جايلارغا تارقالدى. مەملىكەت خەلقى ئۆتكەن ئىشلاردىن خەۋەر تېپىپ پادىشاھ بىلەن مۇلكىئارا ۋە باشقىلارنى كېمىدىن چىقىرىشتى. ئۇلار كۆپ تىرىشچانلىق بىلەن، ھوشىدىن كەتكەنلەرنىڭ دىمىقىغا خۇش بۇي دورىلارنى پۈرتىپ ھوشىغا كەلتۈرۈشتى. شاھ شۇ چاغدىلا ئۆز ئەھۋالىدىن تولۇق خەۋەردار بولدى. خالايىقمۇ ئۇلارنىڭ ئەھۋالىدىن خەۋەر تاپتى. خاقان پەرھادنىڭ يوقالغانلىقىنى بىلىپ يەنە پەرياد ئۇرۇپ مۇسىبەتكە چۈشتى. بەزىدە، پەرھادنىڭ بىرەر جايدىن چىقىپ كېلىدىغانلىقىغا ئىشىنەتتى، سوقراتنىڭ بىشارەتلىرىنىمۇ ئەسلەيتتى. لېكىن ئۇ، ئۆزىنىڭ قۇتۇلغانلىقىدىن خۇشال ئەمەس ئىدى. خاقان بىلەن مۇلكىئارا ئۆزىنىڭ ئۆمۈر دۆلىتىنى غەنىمەت بىلمىسىمۇ يەنىلا چىن تەختىگە قايتىشقا مەجبۇر بولدى. نەزمە:

كېتۈر ساقى، قەدەھكىم ناتەۋانمەن،
مەلالەت بەھرىدە ئازۇردە جانمەن.
قەدەھ كىشتىسىغە جانىمنى خاس ئەت،
مېنى بۇ غۇسسە بەھرىدىن خالاس ئەت.

* *

سىرلار مەنىلىرىدىن رىۋايەت قىلغۇچىلار ۋە يوشۇرۇن بەلگىلەردىن بىشارەت بەرگۈچىلەردىن بىرى، ئاشۇ ئىشق-مۇھەببەت ۋە مېھىر-شەپقەت سەھىپىلىرىنىڭ مۇئەللىپى، مەنىۋى دۇنيانىڭ ھۆكۈمرانى ئەمىر مىرزا ئەلىشىر بۇ ئاجايىپ يېقىملىق ۋە تەسىرلىك قىسسىدىن تۆۋەندىكىچە رىۋايەت قىلىدۇ:

بۇ دېڭىزنى ساياھەت قىلغان كىشى دېڭىزدىكى سەرگۈزەشتىلىرىنى مۇنداق ھېكايە قىلىدۇ:

دولقۇن لەشكەرلىرىنىڭ ھۇجۇمىدىن دەريا چايقالغان چاغدا پەرھاد چۈشكەن قولۋاق ئاسمان دەرياسىنىڭ زۇلمىدىن پايانسىز كەڭ دەرياغا غەرق بولۇپ كەتتى. بىراق پەرھادقا بىر پارچە تاختا قالغانىدى. پەرھاد تاختىغا مەھكەم يېپىشتى، لېكىن ئۆزىنىڭ جېنى ۋە جىسمى بىلەن ۋىدالىشىپ قويدى. ئۇنىڭ مادارسىز جىسمى شۇ تاختا پارچىسىغا ئوخشاپ قالغان، زەئىپ جېنى بولسا تۇمشۇقىغا كېلىپ قالغانىدى. چەكسىز دەريادىن بۇ ماجىرانى كۆرۈپ، ھەر نەپەستە يۈز قېتىم ئۆز جېنىدىن قول ئۈزەتتى. ئاسمان ئاخشام كېچىسىنى پاچاقلاپ، پەلەك دەرياسىغا يۇلتۇز مەرۋايىتلىرى پاتقاندىن كېيىن، دولقۇنلار دەريا يۈزىدىن توزاقلىرىنى يىغىشتۇرۇۋالدى. توپىلاڭ قۇشلىرى ئارام ئېلىشقا چۈشتى. پەرھاد ئورۇنلاشقان تاختا پارچىسىنىڭ يولى يەمەن مەملىكىتىدىكى بىر تائىپىنىڭ چېگرىسىغا كېلىپ قالدى. تەن كىشىنىڭ جېنىغا تاختا بولغانىدەك، بۇ تاختا پارچىسىمۇ پەرھادقا پاناھلىنىش ئورنى بولغانىدى. جىسمىدا جاندىن ئازغىنە ئەسەرمۇ يوق تېنىدە روھ دېگەن سۆزنى يازغۇدەك ھەرپتىن بىرسىمۇ يوق ئىدى.

شۇ چاغدا تېز سۈرئەت بىلەن يەمەنگە قاراپ ماڭغان بىر كېمە يېتىپ كەلدى. كېمىدە گۆھەر، مەرۋايىت سودىسى ئۈچۈن يولغا چىققان ۋە دېڭىزنى دەستمايە قىلغان سودىگەرلەر بار ئىدى.

سودىگەرلەر يىراقتىن ئۈستىدە بىر

www.uyghurkitap.com

كىشى تۇرغان تاختا پارچىسىنىڭ ئېقىپ كېلىۋاتقانلىقىنى ئېنىق كۆردى. كېمىچىلەر بۇ تاختا پارچىسىنى ئۆز كېمىسىنىڭ يېنىغا تارتىپ كەلدى. ئۇنىڭ ئۈستىدە ھادىسىلەر بورىنىنىڭ زەربىسىدىن زەئىپلەشكەن بىر ياش يىگىت ياتاتتى. ئۇ ھوشىنى يوقاتقان مەستلەردەك، بەلكى ئۆلۈكتەك جانسىز ئىدى. كېمىچىلەر خېلى ۋاقىتقىچە ئۇنىڭ ئەھۋالىغا نەزەر سېلىپ، ئۇنىڭ نەپەس ئېلىۋاتقانلىقىنى، تېخى ھايات ئىكەنلىكىنى ئېنىقلىدى.

ئۇلار ناھايىتى خۇشاللىنىپ، ئۇنى دەرھال كېمە ئۈستىگە ئېلىپ چىقتى. ئۇنىڭ دىمىقىغا خۇش بۇي دورىلارنى پۇراتتى. ئۇنىڭ كۆزىنى ئاچقانلىقىدىن ھاياتلىقى مەلۇم بولدى. ئاغزىغا شەربەتلەرنى تېمىتىپ، تاماق يېگۈزدى. ئۇ قۇۋۋەتلىنىپ، ئولتۇرغۇدەك ھالغا كەلدى ۋە كېمىدىكىلەردىن ئۆز ئەھۋالىنى سوردى. ئۇلارمۇ بولۇپ ئۆتكەن ۋەقەلەرنىڭ ھەممىسىنى بايان قىلدى. كېمىدىكىلەر ئۇنىڭ ئەھۋالىنى سوراشقا باشلىدى. پەرھاد ئۇلارغا جاۋاب بېرىپ:

— بىز خوتەن شەھىرىدىن يەمەنگە قاراپ يولغا چىققان بىر سودىگەرلەر گۇرۇھى ئىدۇق. دەريا دولقۇنى كېمىمىزنى بار - يوق نەرسىلىرىمىز بىلەن دەرياغا غەرق قىلىۋەتتى. ماڭا ھاياتلىق چارىسى سۈپىتىدە بۇ تاختا پارچىسى نېسىپ بولدى. مەن شۇ تاختا پارچىسىنى قۇچاقلىغىنىمچە ھوشۇمدىن كېتىپتىمەن. بېشىمغا دەردۇ غەمدىن ئۆزگە نەرسە كەلمىدى. بۇ يەرگە كېلىپ قالغىنىمنى ۋە باشقىلارنىڭ بار - يوقلۇقىنى بىلمەيتتىم، ھاياتىم ئاخىرلىشىشقا يۈزلىنىپ، قۇتۇلۇشتىن مۇتلەق ئۈمىدىم قالمىغانىدى. خۇداغا شۈكرى، ئۆلۈمدىن جېنىم ئامان قالدى. سىلەرنىڭ ياخشىلىق ۋە مەرھەمەتلىرىڭلاردىن ماڭا نىجادلىق يۈزلەندى. ئۆز ئەھۋالىمنى قىياس قىلىپ كۆرسەم، سىلەرگە بولغان مىننەتدارلىقىمنى ئادا قىلىش ناھايىتى قىيىندۇر. تەقدىرنىڭ مېنى ئۆلتۈرمەكتىن باشقا چارىسى قالمىغانىدى. ھايات قېلىشىمغا سەۋەب بولغىنىڭىزلار ئۈچۈن سىلەرگە مىڭ يىل ئۆزرە ئېيتساممۇ ئازلىق قىلىدۇ. ماڭا كەلگەن بۇ غېرىبلىق، ئاجىزلىق، كېسەللىكلەر ھېچكىمنىڭ بېشىغا چۈشمىسۇن. تىرىك ئىكەنمەن سىلەرگە بەندىمەن. ياخشىلىقىڭلار ئۈچۈن ئالدىڭلاردا تاكى ئۆلگۈچە شەرمەندىمەن، — دەپ كۆپ ئۆزرىلەر ئېيتتى.

كېمە ئەھلى پەرھادتىكى بۇ كەمتەرلىكنى، سۆزىدىكى گۈزەللىكنى ۋە باشتىن - ئايىغىچە شاھانە بەلگىلەرنى كۆردى. ئۇنىڭ تىلىدىن گۆھەر تۆكۈلۈۋاتقانلىقىنى، ئۆزىنىڭ بىتابلىقىنى بىلىپ، ئۇنىڭغا جان - دىل بىلەن خىزمەت قىلىشقا بەل باغلىدى. پەرھادقا ماغدۇر كىرگۈچە يېمەك - ئىچمەككە سېخىيلىق بىلەن شەپقەت قىلدى ۋە ئۇنىڭغا مەپتۇن بولۇپ قېلىشتى.

شۇ چاغدا دەريادا بىرقانچە قولۋاق پەيدا بولۇپ قالدى. بۇنى كۆرگەن كېمىدىكى سودىگەرلەرنىڭ بېشىغا ماتەم چۈشتى. ماتەم بارغانسېرى كۈچەيدى. ئۇلارنىڭ بىر - بىرىسىدىن رازىلىق ئېلىشىۋاتقانلىقىنى كۆرگەن پەرھادنىڭ يۈرىكى سىقىلدى. ئەمما بۇ سودىگەرلەر ئۆزىنىڭ جېنىدىن، مال - دۇنياسىدىن ئەنسىرىمەي، بەلكى پەرھادنىڭ ھاياتىدىن ئەنسىرەيتتى. ھەيرانلىقتا قالغان پەرھاد ئۇلاردىن:

— نېمىشقا بۇنداق غەم-قايغۇغا چۈشۈپ قالىسىلەر؟ — دەپ سورىدى.

ئۇلار يىغلاپ:

— سەن نېمىنى سوراۋاتىسەن؟ دەريادىكى ئاۋۇ قولۋاقلارنى كۆردۈڭمۇ، قولۋاقتىكىلەر ئارالغا ماكانلاشقان قاراقچىلاردۇر. ئۇلار دائىم بۇ چەكسىز دەريادا ئۈزۈپ يۈرىدۇ. ئەگەر ئۇلارغا يالغۇز ياكى ئىككى-ئۈچ كېمە يولۇقۇپ قالسا، ئۇلار تەرەپ-تەرەپتىن قورشاپ كېلىپ، نېفىت تولدۇرۇۋالغان شىشىلەر بىلەن كېمىلەرگە ئوت قويۇپ، كۆيدۈرىدۇ. كېمىدىكى خەلقنى ئۆلتۈرۈپ، پۇل-ماللىرىنى بۇلاپ كېتىدۇ. ئۇلارنىڭ دەريادىكى تىجارىتى شۇ. بۇ يول ئەسلىدە تىنچ يول ئەمەس ئىدى. دەريا دولقۇنى كېمىمىزنى مۇشۇ تەرەپكە سىلىپ قويغان. بۇ قاراقچىلاردىن بىزگە ئەمدى ياخشىلىق كەلمەيدۇ. بۇ گۇرۇھتىن خالاس بولۇشقا ئۈمىدىمىزمۇ يوق، — دېدى.

شاھزادە بۇ ئىشنىڭ تېگى-تەكتىنى بىلىپ، ئۇلارنىڭ كۆڭلىنى ياسىدى ۋە:

— سىلەر ھەرگىز ئەندىشە قىلماڭلار، تەڭرى سىلەرنى ئۆز پاناھىدا ئامان ساقلايدۇ. سىلەرگە ئۇلاردىن مۇتلەق ئاپەت يەتمەيدۇ. كېمەڭلەردە چوڭراق يا بىلەن بىرنەچچە تال ئوق تېپىلامدۇ؟ — دەپ سورىدى.

پۈتۈن كېمىدىكىلەر ھەيران قېلىپ، چۇقۇرىشىپ كەتتى ۋە دەرھال بىر يانى تېپىپ كەلتۈرۈشتى. بۇ يانىڭ چوڭلۇقىغا تەڭ كېلەلەيدىغان يامۇ تېپىلمايتتى. ئۇنىڭغا لايىق كېلىدىغان بىرقانچە تال ئوقمۇ بار ئىدى.

پەرھاد يانى قولىغا ئېلىپ ئۇنىڭ بۇرجەكلىرىنى ياساپ، ئوقلارنى تۈزلەپ، قاراقچىلارنىڭ ئەدىپىنى بېرىشكە تەييارلاندى. پەرھاد ئوق بىلەن يانى تۈزەشتۈرگۈچە، قاراقچىلار تەرەپ-تەرەپتىن قورشاپ كەلدى ۋە كېمىنى كۆيدۈرۈش ئۈچۈن نېفىت شىشىلىرىگە ئوت يېقىشقا باشلىدى. پەرھاد بۇنى كۆرۈپ، نېفىت شىشىسىگە ئوت يېقىۋاتقان قاراقچىغا قارىتىپ ئوق ئۈزدى. ئوق ئوت يېقىلغان شىشىنى سۇندۇرۇپ نېفىت ئىدىشىگە چۈشتى-دە، ئىدىشقا ئوت كەتتى. قولۋاق قاراقچىلار بىلەن پۈتۈنلەي كۆيۈپ تۈگەشتى. ئىككىنچى قولۋاقتىكى نېفىت شىشىسىنى تۇتقان قاراقچىغا قارىتىپ ئاتقانىدى، ئۇ قولۋاققىمۇ ئوت كەتتى. ئىككى قولۋاقنىڭ كۆيۈۋاتقانلىقىنى كۆرگەن باشقا قولۋاقلاردىكى قاراقچىلار قېچىشقا باشلىدى. ئۇلار قېچىپ ئۈلگۈرگىچە پەرھاد ئون-ئونبەش قولۋاقنىڭ ئىشىنى سەرەمجانلاشتۇردى. قاراقچىلاردىن بەزىلىرى ئۆلۈپ، بەزىلىرى كۆيۈپ، بەزىلىرى قېچىپ سەرسان بولدى.

پەرھادنىڭ بۇ ئىشىنى كۆرگەن كېمىدىكى سودىگەرلەر ھەيران قالدى. ئۇلاردىن بىرى خۇشال بولسا، ئۇنى ھالىدىن كېتەتتى. سودىگەرلەر پەرھادنىڭ ئايىغىغا باش قويۇپ، ئۇنىڭ بېشىدىن پەرۋانىدەك ئايلىناتتى. ئۇنىڭغا جېنىنى بېغىشلاپ، ماللىرىنى ئالدىغا تۆكەتتى. لېكىن پەرھادنىڭ زەئىپلىكى بارغانسېرى ئېغىرلىشىپ، قايغۇ يېپى بارغانسېرى ئۈزىراشقا باشلىدى. كېمە ئەھلى پەرھادنىڭ كۆڭلىنى ياسايتتى. بىراق پەرھاد كۈندىن-كۈنگە غەم-قايغۇغا چۆكەتتى.

كېمە بىرقانچە كۈن يۈرگەندىن كېيىن يەمەن ساھىلى كۆرۈندى. بۇلار كېمىنى يەمەن تەرەپكە ھەيدەپ ساق-سالامەت قىرغاققا چىقتى. ھەممەيلەن بالاقازادىن قۇتۇلدى. كېمە ئەھلى شەھەرگە كىرىپ بىر ياخشى مەنزىلنى تاپتى. دەرھال يۈكلەرنى يېشىپ مەپىلەرگە بېسىپ، شۇ مەنزىلگە چۈشتى-دە، ئارامىمۇ ئالماي پەرھادنىڭ ئالدىدا ياخشى بىر بەزمە تۈزدى. ھېقىقا ئوخشاش شۇنداق سۈزۈك مەيلەرنى كەلتۈردىكى، يەمەندىمۇ مۇنداق سۈزۈك ھېچقىق تېپىلمايتتى. مەينىڭ تەسىرىدە پەرھادنىڭ بېشى قىزىپ، كۆزىدىن قانلىق يېشىنى تۆكۈشكە باشلىدى. نەزمە:

چۇ مەي بىرلە قىزىشتى باشى ئانىڭ،
سۇراھىدەك ئاقىپ قان ياشى ئانىڭ.
كېلىپ يادىغە ھەردەم تەختۇ جاھى،
بېھىشتى قەسرىئىلە خەيلۇ سىپاھى.
ئاتاسى قالماغى دەريا ئارا زار،
ئاناسى كۆڭلىدە يۈز ئانچە ئازار.

پەرھادنىڭ ئۆز تەختى، شانۇ-شەۋكىتى، جەننەتكە ئوخشاش قەسىرلىرى ۋە لەشكەرلىرى ھەممىسى يادىغا كېلەتتى، ئاتىسىنىڭ دەريادا تارتقان جاپا-مۇشەققەتلىرىنى، ئانىسىنىڭ كۆڭلىگە يەتكەن يۈزلىگەن ئازارلارنى ئەسلەيتتى. ئۆزىنىڭمۇ تومەنىڭ قايغۇ ئىچىدە بىچارە ۋە ئاۋارە بولۇپ قالغىنىنى ئويلايتتى. بەزىدە يالغۇزلۇق قەلبىنى زەخىملەندۈرسە، بەزىدە كېسەللىك جېنىغا نەيزە سانجىيتتى. ئىستىكىگە يېتەلمىگەنلىكى ئۇنىڭ جېنىنى كۆيدۈرەتتى. ئۇنىڭ كەيپىياتى دائىم ئۆزگىرىپ تۇراتتى. ئۆزىنىڭ بۇ قايغۇسى ئارقىلىق ئەتراپىدىكىلەرنى ما-تەمگە سالاتتى. سودىگەرلەر ئۇنىڭ ئەھۋالىنى چۈشىنىپ، بىرى يىغلىسا، بىرى ھەيران بولاتتى. بىراق، ھېچكىممۇ پەرھادنىڭ ھەقىقىي ئەھۋالىنى چۈشەنمەيتتى. پەرھادمۇ ئۆز ئەھۋالىنىڭ نېمە بولۇشىنى بىلمەيتتى.

بۇ بەزمىدە سەممىمىي، مەرد، ئەقىللىق بىر مۇساپىر كىشى بار ئىدى. ئۇ ھۈنەر بابىدا زامانىسىنىڭ ئۇستازى، ئۆز زامانىسىنىڭ تەڭداشسىز نەققاشى ئىدى. ئۇ نەقىش سىزىشقا قەلەم تارتقان چاغدا تەقدىر قەلىمىگە ئورۇنباسار بولاتتى. ئۇ قايسىبىر سۈرەتنى سىزىشقا باشلىسا جاھان خەلقى شۇ سۈرەتنى كۆرۈپ، سۈرەتپەرەس بولۇپ قالاتتى. مەملىكەتمۇ مەملىكەت كېزىپ چىققان، غەرب چېگرىسىدىن تاكى شەرقىچە ساياھەت قىلغانىدى. خىتاي مەملىكىتىگىمۇ قەدىمى يەتكەن بولۇپ، نەققاش مانى ئۇنىڭ نەقىشلىرىگە قايىل بولغان ۋە ئۇنىڭدىن مەدەت ئالغانىدى. مانى ئۇنىڭدىن گۇۋاھنامە بېرىشنى سورىغاندا ئۇ مۇۋاپىق كۆرمىگەنىدى. پۈتۈن رەسساملار ئۇنىڭ سىزغان سۈرەتلىرىنى دەستۇر قىلاتتى. جاھان خەلقى ئۇنى شاپۇر دېگەن ئىسىم بىلەن ئاتايتتى. ساياھەت جەريانىدا پەلەكنىڭ تەقدىرى شاپۇرنى بۇ سودىگەرلەر گۇرۇھىغا ھەمراھ قىلغانىدى.

شاپۇر پەرھادنىڭ ئىشلىرىغا تولىمۇ ھەيران ئىدى. چۈنكى ئۇ، كىشىلەرنىڭ ئارىسىدا بۇنداق ئەھۋالنى ئۇچرىتىپ باقمىغانىدى. ئۇ پەرھادنىڭ ھەر بىر ئىشىنى چوڭقۇر مۇلاھىزە قىلىپ كۆرسىمۇ تېگىگە يېتەلمىدى. پەرھادنىڭ دەريادىكى جەڭگىۋارلىقىنى، بەزمىدىكى بىچارىلىقىنى

ئۇيغۇر كىتاب تورى www.uyghurkitap.com

كۆرۈپ ئېغىر ھەيران بولدى. ئۇنىڭ چەككەن پەرياد-پىغانىغا قاراپ كۆزىدىن ئىختىيارسىز ياش تۆكتى. شاپۇر كۆپ تەھلىل قىلىپ، پەرھادنىڭ قەلبىنى ئىشق ئوتى زەخىملەندۈرگەنلىكىنى بىلدى. ئۇنىڭ ئۆرتىنىۋاتقانلىقىنى چۈشىنىپ، داۋالىماقچى بولدى. لېكىن پەرھاد ئۇنىڭغا پەرۋا قىلمىدى. پەرھادنىڭ ئىشق ئوتىدا كۆيۈۋاتقىنىغا قاراپ، ئۇنىڭغا ئىشق ئوتىدىن سۆز باشلىدى ۋە ئىشق-مۇھەببەت توغرىسىدا ئېيتقان ھېكايىسىنىڭ پەرھادقا چوڭقۇر تەسىر كۆرسىتىۋاتقانلىقىنى سەزدى. دانىشمەنلىكتە تەڭدىشى بولمىغان شاپۇر، پەرھادنىڭ ئۆرتىنىۋاتقانلىقىنى بىلىپ، سۆيگۈ-مۇھەببەتتىن كۆپلىگەن ئوتلۇق ئەپسانىلەرنى سۆزلەيتتى. پەرھاد ئۇنى ئاڭلىغىنىدا يىغىدىن ئۆزىنى تۇتالماي قالاتتى. شاپۇر شۇ خىل ئۇسۇللار بىلەن پەرھادنى ئۆزىگە رام قىلىۋالدى.

پەرھادمۇ ئەقىللىق شاپۇر بىلەن دوستلىشىۋالدى. ئۇنى كۆرمەي بىردەممۇ چىدىيالمايتتى ۋە شاپۇرنى ئىزدەپ تېپىپ، ئۇنى مۇھەببەت داستانلىرىنى سۆزلەپ بېرىشكە ئۈندەيتتى. شاپۇر سۆزلىسە، پەرھاد زار-زار يىغلايتتى، ئۇ سۆزلىمىسە، ئازابلىناتتى.

شاپۇر شۇنداق قىلىپ پەرھاد بىلەن دوست، سەپەرداش ۋە سىرداش بولۇپ قالدى. ئۇ پەرھادتىن ئاستا-ئاستا ئەھۋال سوراپ، ئۇنىڭ چوڭقۇر سىرلىرىنى بىلىشكە باشلىدى.

پەرھاد ئاخىرى ئۆز سىرلىرىنىڭ پەردىسىنى ئاچتى. شاپۇر ئۇنىڭ سىرلىرىدىن نېمىنى سورىسا، پەرھادمۇ دەرھال جاۋاب بېرىپ، بىلىشنى خالىغان ئەھۋاللاردىن ئۇنى ۋاقىپلاندۇراتتى. شاپۇر سوئال يۈزىنىڭ نىقابىنى ئېچىپ:

— ئالدى بىلەن ئەسلى نەسلىڭنى، قايسى گۆھەردىن ئىكەنلىكىڭنى، قايسى مەملىكەتتىن ئىكەنلىكىڭنى... پۈتۈن ئەھۋالىڭنى ماڭا بايان قىلغىن، — دېدى.

پەرھاد:

— مېنىڭ قايسى مەملىكەتتىن ئىكەنلىكىمنى ۋە ئەسلىم بىلەن گۆھىرىمنى سورىساڭ، ئۇ ھەققە سۆزلەشتىن ماڭا ياخشىلىق بولمىغۇدەك، ئۇنى ئاڭلاشتىن ساڭىمۇ پايدا يوق. لېكىن، ئەھۋالىمدىن نىشانە سوراپ قالدىڭ، مەن ساڭا قىسقىچە نىشانە ئېيتىپ بېرەي، — دەپ ئۆز ئەھۋالىدىن تۆۋەندىكى نەمۇنىلەرنى كۆرسەتتى، — مەن يۇرتىكى ئېزىلگەن بىر چاپاكەشمەن. ئىلگىرى مەنمۇ باشقىلاردەك شاد-خۇرام ياشايتتىم ھەم باشقا ئىشلاردىن كۆرە ئىبادەتنى ياخشى كۆرۈپ، تەقۋادارلىق ۋە زاھىدلىققا تىرىشاتتىم. بىر كېچىسى ماڭا تويۇقسىز بىر بالا يۈزلەندى. يايغا ئوخشاش پەلەكنىڭ تەسىرلىك بىر تال ئوقى كېلىپ يۈرىكىمگە تەگدى، گۈزەل بىر مەملىكەت چۈشۈمگە كىردى. ئۇنىڭدىمۇ گۈزەلرەك مەملىكەتنى كۆرۈپ باققان ئەمەسمەن، — دەپ پەرھاد شاپۇرغا كۆرگەن چۈشىنى بىرمۇ بىر سۆزلەپ بەردى. پەرھاد ئۇ دىلنى تارتقۇچى ئاي يۈزلۈك گۈزەلنى تەرىپلەشكە باشلىغىنىدا سۆزىنى داۋاملاشتۇرالماي، ئاھ تارتىپ، بىھوش بولۇپ يىقىلدى. شاپۇر پەرھادنىڭ ئەھۋالىنى بېشىدىن-ئاخىرىغىچە بىلىپ چىقىپ، جان-دىلى بىلەن ئۇنىڭغا چارە ئىزدىمەكچى بولدى ۋە پەرھادنىڭ بېشىنى كۆكسىگە بېسىپ، تىرىشىپ ئۇنى

www.uyghurkitap.com

ھوشىغا كەلتۈردى. باشقا سودىگەرلەر پەرھادقا ھە دەپ، مەي كەلتۈرۈپ، ئۆزلىرىمۇ ئارقا-ئارقىدىن ئىچىۋېرىپ ھوشىنى يوقاتقاندى. شۇڭا بۇ ئىككى سىرداشنىڭ قىلىشقان سۆزلىرىدىن بىخەۋەر ئىدى. شاپۇر ئۇلارنىڭ ھوشىدىن ئايرىلغانلىقىنى كۆرۈپ، پەرھادنىڭ ئىشىغا ياردەم قىلماقچى بولدى. شاپۇر:

— ئەي خازان پەسلىدىن كۆلپەت چەككەن مۇھەببەت بوستانىنىڭ ئازاد سەرۋىسى، مەن ساڭا ھەمدەم بولۇپ قالدىم. بارلىق سىرلىرىڭغا مەھرەم بولۇپ قالدىم. تەگرىنىڭ رىزالىقى ئۈچۈن ماڭا مەقسەد-مۇددىئايىڭنى بايان قىلغىن. سەن ئىزدىمەكچى بولغان خەزىنە قۇلۇپىنىڭ ئاچقۇچىنى مەندىن تاپالايسەن. قايغۇرما، سەن ماڭا باشتىن-ئاخىر تەرىپلەپ بەرگەن جاينىڭ نىشانىسىنى مەن بىلىمەن. دىلنى تارتقۇچى ئۇنىڭدەك يەنە بىر ئۆلكە بۇ جاھاندىن تېپىلمايدۇ. مەن ئۇ جاينى كۆرۈپ، شۇ يەردە بولغانمەن. ئۇ زېمىن پاكىزە گۈللەرگە تولۇپ ياتىدۇ، ھاۋاسى جانغا راھەت بېغىشلايدۇ. بۇ جەننەت بېغىدەك كۆرۈنگۈچى زېمىننىڭ نامى «ئەرمەن» دۇر. نەزمە:

ھەۋاسى جانفەزا گۈل ئاندا خىرمەن،
نەزاكەتدە ئىرەمدەك ئاتى-ئەرمەن.

ئەگەر ئەرمەنىيەگە بارماقچى بولساڭ مەن يول باشلىغۇچىڭ، بەلكى چاكىرىڭ بولۇشنى خالايمەن،— دېدى.

پەرھاد بۇ يېقىملىق سۆزلىگۈچىنى كۆرۈپ، ئۆزىنىڭ بەختىگە ۋە ئۇ قىلغان سۆزلەرگە ئىشىنەلمەي قالدى.

شاپۇرمۇ ئۆزىنىڭ سۆزىگە ئۇنىڭ ئىشەنچ قىلالمايۋاتقانلىقىنى پەملەپ:

— ئەگەر بۇ سۆزۈمگە سەن [illegible]مىسەڭ، سەن ئىزدىگەن جاينى كۆرگەنلىكىمنى ئىسپاتلاپ بېرىمەن،— دېدى-دە، قەلىمىنى چىقىرىپ بىر ۋاراق قەغەزگە پەرھاد ئېيتقان جاينىڭ رەسىمىنى سىزىشقا باشلىدى. ئۇ دىلنى مەپتۇن قىلغۇچى شۇنداق بىر رەسىمنى سىزدىكى، پەرھادنىڭ ئېيتقىنىدىن قىلچىمۇ پەرقلەنمەيتتى.

پەرھاد سۈرەتنى كۆرۈپ، شاپۇر ئېيتقان سۆزلەرنىڭ راستلىقىغا ئىشەندى. مەشۇقىنىڭ مەملىكىتىدىن نىشانە تېپىلغىنىدىن كېيىن، پەرھاد مۇھەببەت شارابىدىن مەست بولۇپ، ئاھ تارتقىنىچە يىقىلدى. نەزمە:

كېتۈر ساقى، ماڭا ئىشرەت ئاياغىن،
كى دەۋران بەردى مەقسۇدۇم سوراغىن.
مېنى چۈن قىلدى مەھۋى ئەرمەنى زار،
چېكەي بىرنەچچە ساغەر ئەرمەنۋار.

* *

سىرلار مەنبەلىرىدىن رىۋايەت قىلغۇچىلار ۋە يوشۇرۇن بەلگىلەردىن بىشارەت بەرگۈچىلەردىن بىرى، ئاشۇ ئىشق مۇھەببەت ۋە مېھىر-شەپقەت سەھىپىلىرىنىڭ مۇئەللىپى، مەنىۋى دۇنيانىڭ ھۆكۈمرانى ئەمىر مىرزا ئەلىشىر بۇ ئاجايىپ يېقىملىق ۋە تەسىرلىك قىسسىدىن تۆۋەندىكىچە رىۋايەت قىلىدۇ:

سائادەتلىك يول باشلىغۇچى بۇ ۋادىغا يۈرۈش قىلىشنىڭ مەقسەت-نىشانىسىنى مۇنداق كۆرسەتتى:

ئەلقىسسە، پەرھاد ئۇيقۇدىن كۆزىنى ئېچىپ، شاپۇر ئېيتقان سۆزلەرنى ۋە ئۇ

سىزغان ئەرمەن دۆلىتىنىڭ سۈرىتىنى
ئېسىگە ئالدى. ئېخى كېچىنىڭ قاراڭغۇ-
سى كەتمىگەنىدى. ھاۋانىڭ كۆزى سۇر-
مە رەڭدە ئىدى. پەرھاد دەرھال ئورنى-
دىن تۇرۇپ شاپۇرنىڭ ئالدىغا كەلدى ۋە
ئۇنىڭ ئايىغىنى سۆيۈشكە باشلىدى.

شاپۇر پەرھادنىڭ تاۋۇشىدىن ئويى-
غىنىپ كەتتى. پەرھادقا قارىغانىدى، تۈن-
نىڭ قاراڭغۇلۇقى ئۇنىڭدىن نۇر تاپقان-
لىقىنى كۆردى.

— ئەي دەردمەن ئىشىق ئەھلىنىڭ
شاھى، سېنىڭ ئىزىڭ مۇھەببەت گۇرۇ-
ھىنىڭ قىبلىگاھىدۇر. بۇ يەرگە كېلىشىڭ-
دە بەلكى تۈنۈگۈن ئارىمىزدا بولۇپ ئۆت-
كەن سۆزلەردىن باشقا مەقسەت بولمىسا
كېرەك؟ — دېدى شاپۇر تۈنۈگۈن بولۇپ
ئۆتكەن سۆزلەرنى ئەسلىتىپ.

پەرھاد شاپۇرنىڭ ئايىغىغا بېشىنى
قويدى ۋە شاپۇرغا:

— دىلكەش خەۋەرلىرىڭ جانىمنىڭ تى-
لىكى، جانغا راھەت بېغىشلىغۇچى سۆزلى-
رىڭ كۆڭۈل ئارزۇسىدۇر. بۇ سەۋدا بى-
لەن كۆڭلۈم بەھرىلەندى، ئۇ سۆزلىرىڭ-
دىن مۇڭلۇق كۆڭلۈم تىلەككە يەتكەندەك
بولدى. ئەمدى ۋەدەڭگە ۋاپا قىلىپ، ئېيت-
قان سۆزلىرىڭنى ئورۇندىشىڭ كېرەك، —
دېدى.

شاپۇر بۇ سۆزلەرنى ئاڭلاپ:

— يۈزۈڭ زامانىمىزنىڭ چىرىغىدۇر.
ئەگەر يولدا ھەمراھ بولالىساڭ، يولۇم
جەننەتكە ئايلىنىدۇ. سەندە ھەقىقەتەن
شۇنداق مەقسەت بولسا، «بىسمىللاھ» دەپ
يولغا چۈشەيلى، — دېدى.

شاپۇر يولغا چۈشمەكچى بولدى. پەر-
ھاد ئۇنىڭ ئۆزىگە ھەمراھ بولغانلىقىدىن
خۇشاللىنىپ، بىللە يولغا راۋان بولدى.
پەرھاد ئۇنىڭغا سايىدەك ئەگىشىپ، يول-
لارنى كېزىپ، مەنزىلمۇ مەنزىل يۈرۈپ
ئاراممۇ ئالمىدى. شاپۇر پەرھادقا ھەمدەم
بولۇپ، ئۇنىڭ بىلەن سۆھبەتلىشىپ ماڭدى.
بەزىدە ھەمراھلىقنىڭ خاسىيەتلىرىدىن
سۆزلەشسە، بەزىدە مەقسەت بىرلىكىدىن
سۆزلىشەتتى. بەزىدە پەرھاد شاپۇر سىزغان
سۈرەتنى قولىغا ئېلىپ باشتىن-ئاخىر-
غىچە كۆرۈپ چىقاتتى ۋە ئۇنىڭ بۇ سۈ-
رىتىگە تۈمەنمىڭ ئاپىرىنلارنى ئوقۇيتتى.
ئۇ كۆڭلىدە: «شاپۇرنىڭ سىزغان بۇ سۈ-
رىتىدىن چىن سۈرەتلىرى رەشك قى-
لىدۇ» دەپ ئويلايتتى.

شۇ يوسۇندا بىر قانچە مۇددەت يول
باسقاندىن كېيىن ئەرمەن مەملىكىتىگە
يېتىپ كەلدى. شاپۇر پەرھادقا:

— ئەي بەختلىك دوستۇم، سەن
چۈشۈڭدە كۆرگەن مەملىكەت مانا شۇ. ئەت-
راپنى تاماشا قىلىپ كۆر. ئۆزۈڭ تەلەپ
قىلغان جاي بەلكىم يولۇقۇپ قالار، —
دېدى.

پەرھاد شاپۇرنىڭ سۆزىنى چۈشىنىپ
چىدام بىلەن قەدەم تاشلىدى. ئىككى-
ئۈچ كۈن دىققەت بىلەن يۈرگەندىن كې-
يىن، ئۇنىڭغا زور خۇشاللىق يۈزلەندى.
ئۇنىڭ كۆز ئالدىدا، چۈشىدە ئەقلىنى
شەيدا قىلغان ھېلىقى دەشت كۆرۈندى. بۇ
جاي ئاشۇ مايسىزار سەۋسەنزار ۋە گۈل-چېچەك-
لەر ھەم ئاشۇ گۈللەر ئەتراپىدىكى بۇل-
بۇللارنىڭ دەل ئۆزى ئىدى. بۇ يەرنىڭ
تۇپرىقى تەقۋادارلارنىڭ روشەن كۆزىنى
خىرە قىلاتتى. بۇ يەرنىڭ شامىلى ئەقىل
چىرىغىنى ئۆچۈرەتتى. بۇ جاينىڭ گۈل-
گىياھلىرى ۋە تىكەنلىرى پەرھادقا

www.uyghurkitap.com

قەدىناس دوستلىرىدەك كۆرۈندى. بۇ ھال ئۇنىڭ كۆڭلىنى پارە-پارە قىلىشقا، ئاجىزلاشتۇرۇشقا، ئۇنى ئاۋارە قىلىشقا باشلىدى. ئۇ بالا ۋادىسىغا قەدەم تاشلاپ، مالامەت چوققىسىغا ئاھ بايرىقىنى تارتىپ، شاپۇرغا دېدىكى:

— ئەي جانىجان دوستۇم! دوستلۇق قائىدىسى ساڭا مۇناسىپ ئىكەن. ئاشۇ چۈشۈمدە كۆرگەن ۋادا ۋە كۆككە يەتكەن تاغلارنى بۇ يەردە ئەينەن كۆرۈۋاتىمەن. ئەمدى ماڭا تېخىمۇ كۆپرەك ھەمدەم بولغايسەن ۋە ھالىمدىن داۋاملىق خەۋەردار بولغايسەن. بۇ ئازابلانغان جېنىمنى تاش قېزىۋاتقان ۋە شۇ تۈپەيلى غەۋغا كۆتۈرۈۋاتقان توپنىڭ ئارىسىغا يەتكۈزگىن.

شاپۇر شۇ تەرەپكە قەدەم قويدى. ئىككى دوست ئېرىق قېزىش يولىدا جاپا چېكىۋاتقانلارنىڭ قېشىغا يېتىپ كەلدى.

بىر توپ كىشىلەر تاغ ئارىسىدا جاپا-مۇشەققەت، قايغۇ-كۈلپەت ئىچىدە تاش قېزىش ئىشى بىلەن شۇغۇللىنىۋاتقانىدى. ئۇلار تاش كېسىشتە شۇنچىلىك ئاجىز ئىدىكى، بۇنداق ئاجىزلىقنى ھېچكىم كۆرمىگەنىدى. قولىدا مېتىن تۇتقان ئىككى يۈز تاش كەسكۈچى مېتىنلىرىنى تىنىماي تاشقا ئۇراتتى، ئەمما، يۈز قېتىم مېتىن ئۇرۇپمۇ نۇقۇتچىلىك ياكى كۆكنار ئۇرۇقچىلىك تاشنى كېسەلمەيتتى. ئىككى يۈز تاش كەسكۈچى ئۇستا ئۈچ يىلدىن بېرى تىنىماي مېتىن ئۇرۇش بىلەن بەند بولۇپ، ئاران ئىككى يۈز گەز تاشنى كەسكەنىدى. كېسىلگەنلىرىنىڭمۇ بەزىسى تېخى چالا قالغانىدى. ئۇلارنىڭ قاشلىرى بۇ غەم-غۇسسىدىن ئۈچ كۈنلۈك ئايدەك ئېگىلىپ كەتكەنىدى. ئۇلارنىڭ بۇ خىل جاپا-مۇشەققەت ئىچىدە قان-يىغلاپ، دەم ئارام ئالماي ئىشلەۋاتقانلىقىنى كۆرگەن پەرھاد كۆپ قايغۇردى. ئۇ زۇلۇم چېكىۋاتقان توپنىڭ ئارىسىغا كىردى ۋە ئۇلارغا قاراپ:

— ۋاي، ماڭا ئوخشاش بالاغا قالغانلار، پەلەكنىڭ جاپاسىدىن ماڭا ئوخشاش تەشۋىشكە چۈشكەنلەر! بۇ جاپا-مۇشەققەتكە گىرىپتار بولۇپ قالغانلىقىڭلارنىڭ سىرىنى ۋە بۇ ئىشنىڭ باش-ئاخىرىنى بايان قىلىڭلار، تارتىۋاتقان رىيازىتىڭلارنى كۆرۈپ، ئىچىمگە پۈتۈنلەي ئوت تۇتاشتى، — دېدى.

بۇ يەردىكى جامائەت پەرھادنىڭ گۈزەل يۈزىنى كۆرۈپ، جان بېغىشلىغۇچى سۆزلىرىنى ئاڭلاپ، بېشى ئايلاندى. غەمدە قالغان بۇ جامائەت پەرھادقا تەزىم بەجا كەلتۈرۈپ، تۆۋەندىكى ئەھۋاللارنى ئېيتتى:

— سەن پەرىشتىمۇ ياكى ئادەممۇ؟ سېنىڭ نەسلىڭ پەرىشتىلەردەك پاك ئىكەن، پەرىشتە سۈپەتلىك بىر ئالىي گۆھەر ئىكەنسەن. بىز پەرىشتىنى كۆرگەن ئەمەسمىز، لېكىن سەندەك ئىنسانىنىمۇ ئەسلا ئۇچرىتىپ باقمىغان. تەڭرى ساڭا يار بولسۇن. ۋۇجۇدۇڭ قايغۇ-ئەلەمدىن ئازاد بولسۇن. سەن سورىغان مەسىلىنىڭ جاۋابى شۇكى: بۇ مەملىكەتنىڭ جاھان رەشك قىلىدۇدەك بىر ھۆكۈمرانى بار. ئۇنىڭ نەسەبى ئەپرىدۇن پادىشاھقا بېرىپ يېتىدۇ. زاتى جەمشىدنىمۇ ئارتۇقراق. بېشىغا تاج سايە سالمىسىمۇ، لېكىن تاجدارلاردىن باج ئالىدۇ. نەزمە:

ئەگەرچە سايە سالماس باشىغە تاج،
ۋە لېكىن تاجۋەرلەردىن ئالۇر باج.

نازۇكلۇقىدىن ئۇنىڭ بېلىدە كەمەر تۇرمىسىمۇ، لېكىن ئۇنىڭ قوشۇنى بېلىگە ئالتۇن كەمەر باغلايدۇ. سەن سۈپەتلىرىنى ئاڭلاۋاتقان بۇ كىشىنى جاھان خەلقى «مېھىنبانۇ» دەپ ئاتايدۇ. بۇ مەملىكەت ئىچىدە ئوتتۇز-قىرىق قورغان بار، بۇ قورغانلار ناھايىتى مۇستەھكەم ياسالغان بولۇپ، تاملىرى كۆكتىن ئاشىدۇ. ئىلكىدە جاپا-مۇشەققەتسىز يىغقان قارۇنىنىڭ خەزىنىسىدىنمۇ ئارتۇقراق خەزىنىلىرى بار. بۇ خەزىنىلەر ئىمكانىيەتتىن ئارتۇقراق، خەلقىنىڭ تەسەۋۋۇر قىلغىنىدىنمۇ كۆپ. ئۇ جاھاندا خاتىرجەم، راھەت-پاراغەتتە ياشايدۇ. يېنىدا سىڭلىسىنىڭ گۈلىيۈزلۈك بىر قىزى بولۇپ، ئۇ، سەلتەنەت ئاسمىنىنىڭ ئېيى، ئىپپەت سارىيىنىڭ شاھىدۇر. ئۇنى تەرىپلەپمۇ ئەھدىسىدىن چىقالمايمىز. ئىسمىنى ئاتاشتىن قورقىمىز. بىرقانچە گۈلىيۈزلۈك، سەرۋى قامەتلەردىن باشقا ھېچكىم ئۇنىڭ رۇخسارىنى كۆرگەن ئەمەس. نەزمە:

ھەرىمى سەلتەنەتتە شاھ ئول ئېرمىش،
سىپېھرى ئىسمەت ئۆزرە ماھ ئول ئېرمىش.
ئانى ھەم ۋەسف ئېتەرگە بەھرەئى يوق،
ئاتىن داغى تۇتارغە زەھرەئى يوق.
يۈزىن كۆرمەيدۇر ئانىڭ ئادەمىزاد،
مەگەر بىر نەچچە گۈلرۇخ، سەرۋى ئازاد.

بىرەر كىشىنىڭ نەزىرى تاسادىپىي ئۇنىڭغا چۈشۈپ قالسىلا، باشقا گۈلىيۈزلۈكلەرنىڭ چىرايىغا باققۇسى كەلمەيدۇ. بەلكى باشقا سەيلە-تاماشىلارنىمۇ قىلغۇسى كەلمەي قالىدۇ. مېھىنبانۇ ئۇنى ناھايىتى كۆپ ھۆرمەت قىلىدۇ، ئۇنىڭ ئورنىنى ئۆزىنىڭ جان ئۆيى ئىچىگە ياساپ بەرگەن. شۇ قىزنىڭ يۈزى بىلەن ئۆز بەزمىسىنى گۈلشەن قىلىدۇ ۋە ئالەمنى روشەن كۆرىدۇ. بىز تاش قېزىۋاتقان بۇ تاغنىڭ بىر بېشى شەرققە، يەنە بىر بېشى غەربكە بېرىپ تۇتىشىدۇ. تاغنىڭ شەرق تەرىپىدە بىر بۇلاق ئاقىدۇ، ئۇنىڭ سۈيى ھاياتلىق سۈيىدەك سۈزۈك. ئالەم خەلقى ئۇ بۇلاقنى «ھاياتلىق بۇلىقى» دەپ ئاتايدۇ. ئۇنىڭ سۈيىنى ئۆلۈككە ئىچۈرسە تىرىلىدۇ، دېيىشىدۇ. ھۆر-پەرىلەر بۇ يەردىن ئۆتكىنىدە، بۇلاق بېشىدا ئىستىراھەت قىلغىنىدەك، ئۇ پەرى سۈپەتلىك قىز بۇ بۇلاق بېشىغا كېلىدۇ، پەرى يۈزلۈكلەر بىلەن بۇ يەردە ئىشرەت بەزمىسىنى تۈزىدۇ. ئۇ پەرى سۈپەتلىك قىزنىڭ ماكانى تاغنىڭ غەرب تەرىپىدە بولۇپ، ئۇنى «ئەرمەنىيە» دەپ ئاتايدۇ. ئۇنىڭ مەنزىلگاھى بولغان بۇ جاي گۈزەللىكتە جەننەتكە ئوخشايدۇ. يېنىدا كۆككە تاقاشقان تاغ بار. ئۇ گۈزەل شۇ يەرگە بىر ئالىي قەسىر بىنا قىلىشنى ئويلاپ، ھەممە رەڭ، بويلارنى تەييارلاتقان بولسىمۇ، لېكىن، ئۇنىڭ ئۈستىدە سۈيى يوق ئىدى. شۇڭا دانا بىناكار مۇتەخەسسىسلەر ئايلانغۇچى كۆكتەك يۈرۈپ، مۇشۇ بۇلاق سۈيىنى تېپىپتۇ ۋە ئۇ يەردىن بىر ئېرىق قېزىلسا، سۇ ئۇ ھۆرنىڭ قەسرىگە يېتىپ بارىدۇ، دەپ مەسلىھەت قىلىشىپتۇ. بۇلاق بىلەن ئالىي قەسىرگىچە بولغان ئارىلىق ئون ياغاچلىق ① مۇساپە ئىكەنلىكىنى ھېسابلاپ چىقىپتۇ. ئارىغا تارتىپ قويۇلغان بۇ جەدۋەل-سىزىقلار، ئېرىق قېزىش بەلگىلەنگەن يەرلەردۇر. بۇ خىزمەت مۇشۇ بېچارە جامائەتكە تاپشۇرۇلغان. جېنى

① ياغاچ — قەدىمكى ئۇزۇنلۇق ئۆلچىمى، ھەر بىر ياغاچ تەخمىنەن 12 كىلومېترغا تەڭ.

www.uyghurkitap.com

ئاجىزلاشقانلار بۇ بالا ـ قازا تېخىغا جەم
بولۇپ مېتىن بىلەن تاشلارنى يېرىپ،
ئېرىق قېزىپ چىقىشى لازىم ۋە ئېرىققا
سۇ باشلاپ، قەسىرگىچە يەتكۈزۈش كې-
رەك. قاتتىق تاشلارغا كەكە، مېتىن كار
قىلمايدۇ. ئىككى، ئۈچيۈز گەز يەر ئۈچ
يىلدىن بېرى جان تالىشىپ ئاران قېزىل-
دى. مۇنداق كېتىۋەرسە دۇنيانىڭ ئۆمرى-
دەك ئۇزاق ئۆمۈر، جىسمىمىزغا ئۇنىڭدىن
ئارتۇقراق روھ تاپقاندىمۇ، بۇ جاپا ـ مۇ-
شەققەتلىك ئىشنىڭ چەك چېگرىسىغا يې-
تەلمەيمىز. بۇ ئىشنى تاماملاشنىڭ ئىمكا-
نىيىتىمۇ يوق. بەزىدە ئاھۇ پىغان چېكى-
مىز، بەزىدە ئىش ئۈستىدە جان بېرىمىز.
كېچە ـ كۈندۈز قىلىدىغان ئىشىمىز سوغۇق
تۆمۈر بىلەن قاتتىق تاشلارنى قېزىشتىن
ئىبارەت. ئۇلارغا مۇۋاپىق ھالدا ھەرقانچە
ئۆزرىلەر ئېيتساقمۇ، ئۆزرىمىز ئۇلارنىڭ
ئالدىدا قوبۇل بولمىدى. بىزنىڭ ئەھۋا-
لىمىز شۇ. بۇ تېخى ھەممىسىمۇ ئەمەس.
تەپسىلىي بايان قىلىشقا بىز ئاجىز.

پەرھاد بۇ ئىشنىڭ تېگى ـ تەكتىنى
بىلىپ ئۇلارنىڭ ھالىغا ئېچىندى. ئۆز-
ئۆزىگە: «شۇنچە كىشىلەر پەلەك زۇلمى-
دىن ئازاب چېكىۋېتىپتۇ. ئۇلارنىڭ جارا-
ھەتلەنگەن قەلبىگە يۈزلەپ ھالاكەت يې-
تىپتۇ. بۇلارغا ئەلۋەتتە ياردەم قىلىشىم
لازىم. مەخپىي تۇتقان بۇ ھۈنەرلىرىم ئا-
خىرى مەن بىلەن بىللە تۇپراق ئاستىغا
كېتىدىغۇ» دېدى ـ دە، تۆمۈرچىلەردىن
كۆرەك بىلەن بىر دەمنى سوراپ ئالدى.
تېرە پەشتامىنى بېلىگە باغلىدى. دەم-
نىڭ ئۇچىنى كۆرەككە مەھكەم بېكىتىپ
ئۇنىڭغا كۆمۈرنى تۆكۈپ دەم بېرىشكە
باشلىدى. ئىشلەۋاتقانلارنىڭ مېتىن، تېشە-
لىرىنى سوراپ ئالدى. ھەممىنى تۇپلى-
سېلىپ قىزىتتى. ھەر ئون، ئونبەشتىن
مېتىننى بىرلەشتۈرۈپ ئېرىتىپ بىر مېتىن
قىلىپ ياساپ چىقتى. ھەم شۇنچە كەكىنى
ئېرىتىپ چوڭ بىر كەكە ياسىدى. يەنە
بىرنەچچە بازغان ۋە بىرقانچە سەندەل-
لەرنى تەييارلىدى. ياسالغان ئەسۋابلارنى
ئىلگىرى قارەندىن ئۈگەنگەن قائىدە بو-
يىچە مەخپىي سۇغاردى. ۋاقتىكى، پەرھاد
ئەسۋابلارنى تەييارلاپ ئىشقا چۈشۈشكە
تەرەددۇت قىلىدى ئەتراپتا تۇرغان كىشى-
لەرنىڭ بۇ ئىشقا قاراپ ھەيرانلىق ئىچى-
دە تىلى سۆزگە كەلمەي قالدى. ئۇنىڭدىن
بىرەر ئېغىز سوئال سوراشقا ھېچكىمنىڭ
تىلى بارماي ئۇنىڭغا دىققەت بىلەن كۆز
تىكىپ تۇراتتى. باشقىلارنى ئەسۋابلىرى-
دىن قۇتۇلدۇرۇپ، بېلىنى مۇستەھكەم باغ-
لاپ دەرھال ئېرىققا چۈشۈپ تاش قې-
زىشقا باشلىدى. ئۇ ئىشلىگەندە گوياكى
سەل قۇمنى سۈرۈپ كەتكەندەك تاشلارنى
ئېلىپ ئاتاتتى. كەكىسى بىلەن چاپقان
تاشلىرىنىڭ ھەر بىرى پەلەك پىلىغا يۈك
بولاتتى. ھەر بىر ئۇرغان مېتىنىنىڭ زەر-
بىسى بىلەن تاغدەك تاشلارنى پارچە ـ پار-
چە قىلىپ تاشلايتتى. بىر ياغاچ يىراقلىق-
تا تاماشا كۆرۈۋاتقان ئادەملەرمۇ ئۇنىڭ
كەكىسىدىن چاچراپ چىققان ئۇششاق
تاشلاردىن بېشىنى قاچۇراتتى. كەكىسىنىڭ
زەربىسىدىن ئۇچۇپ چىققان تاشلار ئون
ياغاچلىق يەرگە بېرىپ چۈشەتتى. پەرھاد
تاغنىڭ ئىچىنى شۇنداق كولىدىكى، ئىككى
يۈز تاش قازغۇچى ئۈستا ئۈچ يىلدا ئىش-
لىگەن ئىشنى بىر كۈندىلا قازدى. ئۇنىڭ
كۆرسىتىۋاتقان ھۈنىرىگە قاراپ تۇرغان
تاغ ئېچىدىكى خەلق ئارىسىدا چۇقان

كۆتۈرۈلۈپ كەتتى.

ئىش بۇيرۇغۇچىلار بۇ ئاجايىپ ئەھۋالنى كۆرۈپ مېھىنبانۇ قېشىغا يۈگۈردى. ئۇلار مېھىنبانۇنىڭ ئالدىغا كىرىپ:

— توساتتىن بىر كىشى پەيدا بولۇپ، بۇ مۇشكۇل ئىشقا قەدەم قويىدى. مۇنداق كىشىنى بىز كۆرگەن ئەمەسمىز. كۆرمىگەن ئادەمنىڭ بۇنىڭغا ئىشەنگۈسىمۇ كەلمەيدۇ، — دەپ كۆرگەن - بىلگەنلىرىنى بايان قىلدى. نەزمە:

كېتۈر ساقى ماڭا ئول لەئلى رەڭگىن،
كى چۈشتى غەم يۈكى كۆڭلۈمگە سەڭگىن.
ئانىڭدەك مەيكى چۈن ئاغزىمغە يەتكەي،
ئىچىمدە دەردۇ غەم تاشىم ئېرىتكەي.

* *

سىرلار مەنىلىرىدىن رىۋايەت قىلغۇچىلار ۋە يوشۇرۇن بەلگىلەردىن بىشارەت بەرگۈچىلەردىن بىرى، ئاشۇ ئىشق - مۇھەببەت ۋە مېھىر - شەپقەت سەھىپىلىرىنىڭ مۇئەللىپى، مەنىۋى دۇنيانىڭ ھۆكۈمرانى ئەمىر مىرزا ئەلىشىر بۇ ئاجايىپ يېقىملىق ۋە تەسىرلىك قىسسىدىن تۆۋەندىكىچە رىۋايەت قىلىدۇ:

ئۇ گۆھەر چاچقۇچى زەرشۇناس ئۆزىنىڭ بەرگەن خەۋىرىدە ئىنئام ئاقچىسىنىڭ خەزىنىسىنى شۇنداق پاش قىلدى:

ئەلقىسسە، ئۇ جايدىكى تاش قازغۇچىلار پەرھادنىڭ تاش قازغانلىقىنى كۆرۈپ، ھەيرانلىقتا داڭ قېتىپ قالغىنىدىن كېيىن ئەرمەنىيىگە قاراپ چاپتى ۋە مېھىنبانۇغا خەۋەر يەتكۈزدى:

— شۇنداق بىر ياش يىگىت يەنى يىگىتلىك بوستانىنىڭ مىڭ داستانى پەيدا بولۇپ، خەلق ئۇنى كۆرۈشكە شەيدا بولۇپ قالدى. ئۇ تاش قېزىش ئىشىنى شۇنداق ۋۇجۇدقا چىقاردىكى، ئۇنىڭ قازغان تېشىنى ئادەمزاتنىڭ قېزىشى مۇمكىن ئەمەس. ئۇنىڭ ئەھۋالى بۇ دۇنيانىڭ ئادەملىرىگە ئوخشىمايدۇ. پەلەكمۇ مۇنداق ئادەمنى كۆرمىگەندۇر. بۇ ئادەم پەرىشتىگە ئوخشايدۇ. ئۇنىڭ كەكىسىنىڭ ئالدىدا بۈيۈك تاغلارمۇ چالمىغا ئوخشاپ قالىدۇ، — دەپ كۆرگەن - بىلگەنلىرىنى شەك - شۈبھىگە ئورۇن قالدۇرماي، بىرمۇبىر سۆزلەپ بەردى.

مېھىنبانۇ بۇ گەپنى ئاڭلاپ ھەيران قالدى. ئۇ بىر پەس ئىشىنەلمەي ئويغا چۈشۈپ كەتتى. بۇ ھەقتە ئارقا - ئارقىدىن ئوخشاش خەۋەرلەر كېلىۋەرگەندىن كېيىن، بۇ ھېسابسىز ماختاشلارغا قاراپ ئىشىنىشكە باشلىدى. ئۇ ئورنىدىن تۇرۇپ، ھاۋا ئانا جەننەت بېغىغا ماكانلاشقىنىدەك سارايدىن ئورۇن تۇتقان گۈلىيۈزلۈكىنىڭ يېنىغا يېتىپ كەلدى ۋە ئۇنىڭغا:

— ئەي ھايات بېغىمنىڭ نازاكەتلىك سەرۋىسى، خىلۋەت ھەرىمىمنىڭ زىننەت چىرىغى، مېنىڭ كۆڭلۈم سېنىڭ قۇياشتەك رۇخسارىڭ بىلەن خۇشال. چېچىڭنىڭ ھەر تارىسى جېنىمنىڭ رىشتىسىگە بەندۇر. مەن ساڭا كۆڭلۈڭنى شادلاندۇرىدىغان ئاجايىپ بىر خەۋەر ئېلىپ كەلدىم. تەڭرى سېنى گۈزەللەر ئىچىدە يېگانە ياراتتى. كۆزلىگەن مەقسىتىڭ ئەمدى كۆڭلىڭدىكىدەك ئەمەلگە ئاشىدىغان بولىدى. سەن ئېرىق قېزىشقا ھۆكۈم چىقارغانىدىڭ. ئەلگە قاتتىق تاش ئىچىدىن ئېرىق قېزىڭلار دەپ پەرمان قىلغانىدىڭ. كىشى-

لەر بۇ ئىشقا ئاجىز كېلىپ پەرمانىڭىنى ئىجرا قىلالماي كېلىۋاتاتتى. گەرچە بۇ ئىش پۈتۈنلەي مۇشەققەتلىك ئىش بولسىمۇ، بىراق قازاۋۇ-قەدەر ئۇنى ئاسانلاشتۇرۇپتۇ. خالايىق تاغدا تۇساتتىن بىر كىشىنىڭ پەيدا بولۇپ قالغانلىقىنى خەۋەر قىلغاندى، ئۇنىڭ تەرەپى بىزنىڭ ئاڭلىغىنىمىزدىنمۇ ئارتۇقراق ئىمىش،— دەپ ئۆز ئاڭلىغانلىرىنى بايان قىلدى. ئاندىن يەنە سۆزىنى داۋاملاشتۇرۇپ،— باشقا تاش قازغۇچىلار ئۈچ يىلدا قىلغان ئىشنى ئۇ كىشى بىر كۈندە پۈتتۈرۈپتۇ،— دېدى مېھىنبانۇ ئۇنىڭغا بۇ سىرلارنى ئاشكارىلاپ.

بۇ ئەھۋالنى ئاڭلىغان پەرى سۈرەتلىك قىز ئۇنى بىر كۆرۈشنى ئارزۇ قىلدى ۋە مۇنداق دېدى:

— ئەگەر بۇ ئىش ھەقىقەتەن راست بولسا، بېرىپ سۇ تاماشاسى قىلىش كېرەك. ئۇ كىشىنى كۆرۈش ۋە ئۇنىڭ قىلغان ئىشلىرىنى تاماشا قىلىش كىشىگە غەنىمەتتۇر. نەزمە:

غەنىمەتتۇر ئانى كۆرمەك كىشىگە،
تاماشا ئەيلەمەك قىلغان ئىشىگە.

تەڭرى بىزگە يەتكۈزۈپ بەرگەن بۇ كىشى ھەقىقەتەن ئاجايىپ مېھمان ئىكەن. بۇ گويا بىر قۇشكى، بىزنىڭ بۇ گۈلشەندە ئارام ئالىمەن دەپ كېلىپ تۇزاققا چۈشۈپتۇ. خۇشاللىق بىلەن بالا-قازا ئىچىگە كېلىپ تۇزاققا ئاياغ بېسىپتۇ. ئەمدى ئۇنىڭغا ئېتىبار بېرىپ ھۆرمەت قىلىش زۆرۈر. چۈنكى ئۇ بىزگە غايەت كېرەكلىك ئادەمدۇر. ئېرىق قېزىش ئۈچۈن مەن يۈز مىڭلىغان خەزىنىلەرنى تۆككەن. بىراق، سۇ كەلمىگەنلىكى تۈپەيلى ئۇ ئىشتىن قولۇمنى يۇغانىدىم. تەڭرىگە شۈكرى، مېنى مۇرادىمغا يەتكۈزۈپ، ئۇ كىشىنى [illegible]غا ئىلىندۇرۇپتۇ.

ھەسەل لەۋلىك قىز دەرھال ئات كەلتۈرۈشنى بۇيرىدى. مېھىنبانۇمۇ بىللە بارماقچى بولدى.

ئۇ گۈزەلنىڭ خىزمىتىدە تۆت يۈز قىز بار ئىدى. ئۇ ئۇلارنى بىرەر جايغا ئاتلانمايتتى. ئۇ قىزنىڭ گۈل رەڭلىك شامالدەك ئۇچقۇر بىر ئېتى بولۇپ، يۈرۈشى ئاسمان ئېتىدىنمۇ تېز ئىدى. ئۇ پەرى سۈپەت قىز ھېلىقى دېۋە سۈرەتلىك ئاتقا مىنەتتى. ئاتنىڭ ئۆزى گۈلدەك قىزىل، رەڭگىمۇ جىسمىغا ئوخشاش گۈل رەڭ بولۇپ، خالايىق ئۇنىڭ ئىسمىنى گۈلگۈنە دەپ ئاتايتتى. جاھان بېغىدا بۇ ئاتقا ئوخشاش شامالدەك تېز يۈرۈشلۈك يەنە بىر ئات يوق ئىدى. ئۇ ئات گۈل يۈزلۈك قىزنى بىرەر جايغا ئېلىپ ماڭغاندا گوياكى تاڭ شامىلىدەك چاپاتتى. بۇ شامال يۈرۈشلۈك ئاتنى دەرھال كەلتۈرۈشتى. ئاي شەپەق ئېتىغا مىنگەندەك ئۇ گۈزەل گۈل رەڭلىك ئاتقا مىنىپ پەرىزاتلار توپى بىلەن بىللە يولغا چۈشتى. ئۇلار پەرھاد تاش قېزىۋاتقان تەرەپكە قاراپ ئېتىنى سۈردى. ئۇ گۈزەلنىڭ ئەھۋالىدىن خەۋەردار بولۇپ تۇرۇش ئۈچۈن مېھىنبانۇمۇ ئۇلار بىلەن بىللە يولغا چىققانىدى. ئۇلارنىڭ ئارقىسىدىن پەرىزاتلار توپى ئەگىشىپ باراتتى. ئۇ پەرى يۈزلۈك قىز دېۋىزات ئېتىنى قاتتىق چاپتۇرغاچقا، گويا گۈل ئۈستىگە شەبنەم چۈشكەندەك يۈزىدە تەر تامچىلىرى پەيدا بولدى. ئۇ ئاسمان ئېتىغا مىنگەن كۆك قۇياشىدەك تېز ئات سىلىپ ماڭاتتى. قىزنىڭ ھەرياققا توزىغان زەنجىرگە ئوخشاش چاچ

ئۆرۈملىرى گوياكى تاش قازغۇچىلارنى ئىلىندۇرىدىغان سىرتماققا ئوخشايتتى. ئۇ قانداق سىرتماق بولسۇن؟ ئىككى قاراڭغۇ كېچىدەك ئىككى ئۆرۈم چېچى ئوتتۇرىسىدىكى ئاپپاق جىسمى خۇددى ئاق سىزىقتەك كۆرۈنەتتى. مۇشكىدەك چاچلىرىنىڭ ئۈستىدىن يۈزىگە گويا ئاينى قاراڭغۇ كېچە ئورىۋالغاندەك پەردە تارتىلغانىدى. يۈزىدىكى مەرۋايىت تەر تامچىلىرى قۇياش ئەتراپىدىكى يۇلتۇزلارغا ئوخشايتتى. گويا ئايلىنىۋاتقان ئاسمان چاقى قۇياش بولۇقىدىن مەرۋايىت تامچىلارنى ئەتراپقا چاچاتتى. پىتنە قىلغۇچى ھىلال ئايدەك ئىككى قېشى ئاي يۈزىگە ئىككى قىلىچ سىزىلغاندەك خۇددى قان تۆكۈشنى كېچىش ئۈچۈن بېشىنى يېقىنلاشتۇرۇپ، ئىتتىپاقلىششقا قۇرئاننى ئېچىپ قەسەمياد قىلىۋاتقاندەك ئىدى. ئۇنىڭ كۆزلىرى بىر مەست كاپىرغا ئوخشايتتى. گويا ئۇ ئىسلام ئەھلىگە غالىب كېلىپ، كىتابلار ئۈستىدە يېتىپ ساغلاملىقنىڭ راھىتىنى ئېلىش ئۈچۈن بىتاب بولۇپ مەيگە بولغان خۇمارلىق كەيپىدىن ھالسىزلانغانىدى. ئۇنىڭ لەۋلىرى شارابقا مىلەنگەنلىكتىن قىزىل مەي رەڭگىدە ئىدى. يائاللا! ئۇنىڭ جان بېغىشلىغۇچى ئىككى لېۋى شېكەرگە ئوخشاش. بىراق ئۇنىڭدا تۇز بار. ئەمما ئۇ تۇزدا قەنتلەر يوشۇرۇنغان. بۇنداق قەنت بىلەن تۇزنى ھېچكىم بىلمىگەن. بەلكى ئۇ ھاياتلىق سۈيىدىمۇ تېپىلمايدۇ. ئۇنىڭ قاپقارا خاللىرى كۈندۈزى تۇز، كېچىسى قەنت ئوغرىلىغىلى كەلگەن ئوغرىلارغا ئوخشايدۇ. ئۇ ئوغرى شېرىنلىكلەرنى ئوغرىلاپ قاچىدىغان ۋاقتىدا پۇتلىرى شېكەر ئىچىدە ئۆيۈپ قالغان، ياكى تۇز ئوغرىلاۋاتقاندا ئۇنى تۇز تۇتۇۋالغان. ئۇنىڭ چىراي گۈلزارىدا رەڭ بىلەن خۇش پۇراق تولۇپ يېتىپتۇ. بۇ گۈلزارلىق ئۇنىڭ ھاياتلىق بۇلىقى بولغان لېۋىدىن سۇ ئىچىدۇ. ئۇنىڭ يېقىملىق يۈزىنىڭ پاكىزە گۈلى ھاياتلىق بۇلىقىدىن سۇ ئىچكەن. ئاغزى ئۈستىدىكى بۇرنى ئاجايىپلىقنىڭ مىسالى بولۇپ، ئۇنىڭ يېنىغا بىر قارا خال ئورۇنلاشقان. بۇ خال گويا ھىندى سودىگەرلىرىنىڭ خۇددى شېكەرنىڭ يېنىغا ھىندىستان ناۋدىنى قويغىنىغا ئوخشايتتى. ئۇ ھىندىستان ناۋدىتى ئەمەس، بەلكى گۈلنىڭ غۇنچىسى، بۇ غۇنچە ۋايىغا يەتكەن ئەقلىنىمۇ ساراڭ قىلىدۇ. ئۇنىڭ ۋۇجۇدى كۈمۈشتىن ياسالغان نەسرىن گۈلنىڭ غۇنچىسىغا ئوخشايدۇ. ھەربىر كىرپىكى قەلەمنىڭ ئۇچىغا ئوخشاش بولۇپ، ئەلنى قەتلە قىلىش ئۈچۈن ھۆكۈمنامە يازغان. ئۇنىڭ رۇخسارىنى ھۆكۈمنامىنىڭ ۋارىقى قىلىپ بۇلار بىلەن ئەلەم ئەھلىنىڭ روزغارىنى قارا قىلىۋەتكەن. ئۇنىڭ قەددى-قامىتى جەننەتنىڭ سەۋسەن گۈلىدەك تۈز، يۈزى گۈل بەلكى گۈلنىڭ خامىنىدۇر. قىزىل ياقۇتتەك لېۋىدىن ھارارەت ئوتى ئۆرلەپ ئاشۇ گۈل خامىنىغا ئوت تۇتاشقان. ئۇ ئوتتىن چىققان يالقۇن كۈچىيىپ، كۆككە يېتىپ، پۈتۈن قۇياشنى ئۆرتىگەن. زىناقلىرىنىڭ ئەتراپىغا شۇنداق مۇھىم بىر خەت يېزىلغانكى، ئۇنى پەقەت ساغلام ئەقىل ئىگىلىرىلا كۆرەلەيدۇ. بۇ مۇھىم خەت قۇياشنىڭ يېنىدىكى ھىلال ئايغا ئوخشاش، خىيالدەك بەزىدە كۆرۈنۈپ، بەزىدە كۆرۈنمەي قالىدۇ. بۇ خەتلەرنى تەقدىر تەسەۋۋۇر قىلىپ زىناق ئەتراپىغا يازغىنىـ

دەك، ئاغزىنىڭ ئۇقتىسىنىمۇ تەقدىر ياراتقان. قۇلىقىدىكى قىممەت باھالىق گۆھەر-ياقۇتلىرى گويا ئاي ئەتراپىدىكى زۆھرە (چولپان)، مۇشتىرى (يوپىتېر) يۇلتۇزلىرىغا ئوخشايدۇ. قەددى-قامىتى قىزىلگۈل رەڭلىك شەمشاد دەرىخىگە ئوخشايدۇ. شەمشاد ئەمەس، بەلكى گۈل ۋۇجۇدلۇق سەرۋى دەرىخىگە ئوخشايدۇ. ئۇ، كېلىشكەن قەددى قامىتى ۋە ئۆزىنىڭ ئەپچىللىكى بىلەن جانىنىڭ ئاپىتى بولسا، نازۇكلۇقى بىلەن جانىنىڭ رىشتىسىدۇر. قامىتىنى جىسىم دېمە، ئۇ ئۆزىنىڭ پەرىلەرچە چەبدەسلىكى بىلەن ئۇچار-قاناتتۇر. لېۋىدىن كۆپلىگەن ئۆلۈكلەر جان تېپىپ، سۆزىدىن ھەسەللەر ئاقىدۇ. نەزمە:

لەبىدىن جان تاپىپ بىسيار-بىسيار،
سۆزىدىن شەھد ئاقىپ خەرۋار-خەرۋار.
لەبىدىن تامىپۇ ئاقىپ لەتاپەت،
يۈزىدىن ئاقىپۇ تامىپ مەلاھەت.

مىڭلىغان جانلار ئۇنىڭ كىيىملىرىنىڭ خۇش بۇيلىقىدىن قۇۋۋەت ئالسا، ئۇ كىيىملەرنىڭ خىلمۇخىل رەڭگىدىن يۈزلىگەن ئەقىل ھەيرەتتە قالىدۇ. كىرپىك ئوقىدىن ئاشىقلار گۇرۇھىنىڭ قەلبىگە كۆكلەم ياغۇرىدەك ئوقلارنى ياغدۇرىدۇ. لەۋلىرىدىن چىققان ھەربىر سۆزى يۈزلىگەن جانلارغا ئاپەت سېلىپ ھەربىر تال چېچى كىشىلەرنىڭ ئىمانىنى بەرباد قىلىدۇ. ئۇ قانخور قاتىلنىڭ ئالدىغا كېلىپ قالغان كىشىگە ئاھ ئۇرۇپ ئۆلمەكتىن باشقا ئىش يوق. ئۇ ئېتىنى سۈرگەندە تاغلارنى پەستە قالدۇرىدۇ. ئات ئۈستىدە ھۆسنى قەددىدىن مەست بولۇپ ماڭىدۇ. كۆك ئېتىنىڭ ئۈستىدە شەرق قۇياشىدەك، قۇياش ئەمەس بەلكى دېۋە ئۈستىگە مىنگەن پەرىدەك جەۋلان قىلىدۇ. شۇڭا ئۇ [illegible] قايسى تەرەپكە سۈرسە زامان يىراقتىن «ھەزەر قىل!» دەيتتى.

ئەلقىسسە، ئۇ گۈزەل پەرى شۇ خىلدا تاشلار ئۈستىدە ئات سۈرۈپ، ئېرىق قېزىلىۋاتقان يەرگە يېقىنلاشتى ۋە ئېگىزرەك بىر جايغا چىقىپ ئەتراپقا نەزەر تاشلىدى. ئۇنىڭغا گويا يەر بىلەن زامانغا ئوت يېقىلغاندەك بىلىندى. ئۇ تاشلار ئارىسىدا تاش كېسىۋاتقان بىر يىگىتنى كۆردى. ئۇ يىگىت مېتىن بىلەن تاشلارنىڭ ئىچىدىن ئون تۈگمەنلىك سۇ سىغقۇدەك كەڭلىكتە ئېرىق قېزىۋاتاتتى. كېلىشكەن يىگىت تاشلارغا مېتىننى كۈچەپ ئۇرۇپ، ئۇلارنى پارچە-پارچىلاپ، تاشلار ئۈستىدىن غەلىبە قىلىۋاتاتتى. ئۇ يىگىت يالغۇز بەرنالا ئەمەس، بەلكى دەۋراندىن خازان مۇشەققىتىنى كۆرگەن بوستان سەرۋىسى ئىدى. ئۇنىڭ شىجائىتىدىن تاشلار قورقۇنچقا چۈشۈپ، مېتىنىنىڭ زەربىسى ئاستىدا ئاسانلىق بىلەن قومۇرۇلۇپ چىقاتتى. لېكىن تاشلار ئاستىدا ئۇنىڭ قەددى قايغۇ-غەم تاغلىرىدىن پۈكۈلگەن، يادەك ئېگىلگەنىدى. ئۇنىڭ گەۋدىسى زامانە كىشىلىرىدىن بۈيۈكرەك، شەۋكىتى ھەيۋەتلىك پىلدىن زورراق ئىدى. بېشىدا تاجدارلىقنىڭ نىشانىسى، يۈزىدە بولسا، سەلتەنەتنىڭ نۇرى كۆرۈنۈپ تۇراتتى. لېكىن مۇشەققەت تاشلىرى ئۇنىڭ بېشىنى يارغان، خارلىق تىكەنلىرى پۇتىغا سانجىلغانىدى. پېشانىسىدە مۇھەببەت دەردى، يۈزىدە غېرىبلىقىنىڭ غۇبارى كۆرۈنۈپ تۇراتتى. گەۋدىسىدە بىناۋالىقتىن كۆپلىگەن ئەسەرلەر، يۈزىدە دوستلۇقتىن خەبەرلەر بار ئىدى. قولىدىكى گۈرزىدەك كەكىسىنىڭ زەربىسى بىلەن ئىلىبىرس تېخىمۇ توپىدەك

يانجىلىپ كېتەتتى.

ئەلقىسسە، شىرىن پەرھادنى كۆرۈپ ھەيرانلىقتىن تىلى سۆزگە كەلمىدى. تەئەججۈپ بىلەن بىراقلا ھالسىزلىنىپ قالدى. ئۇنىڭ چىرايىنى كۆرۈپ يۈرىكى دولقۇنلاندى. بىردەم ئۇنىڭ شىددىتىدىن يىغلىسا، بىردەم دەرد-ئازابىدىن كۆڭلى بۇزۇلدى. نەزمە:

كۆرۈنگەچ كۆزگە مۇنداق چېھرى ئانىڭ،
ئىچىگە سالدى شورىش مېھرى ئانىڭ.
گەھى ئەشكى يۈگۈردى شىددەتىدىن،
گەھى كۆڭلى بۇزۇلدى مىھنەتىدىن.

ئۇ سىرلار پەردىسىنى ئېچىشتىن بۇرۇن، ئېتىنى پەرھادنىڭ يېنىغا راق سۈرۈپ، سۆزگە ئېغىز ئاچتى، يەنى قىپقىزىل لېۋىدىن گۆھەرلەرنى چاچتى، سۆز غۇنچىلىرىنى تۆكتى:

— ئەي، دۇنيادا يېگانە، كۆك ئاسمان تېغى ئىچىدە يالغۇز بولغان نادىر يىگىت! سېنىڭ بۇ ھالىتىڭدىن كۆپلىگەن ئاجايىپلىقلار كۆرۈنۈپ تۇرۇپتۇ. بۇ ئاجايىپلىقتىن، رەنجى-مۇشەققەتلىرىڭ تېخىمۇ ئەجەبلىنەرلىك كۆرۈنىدۇ. سەن بۇ جاھاندا ھېچكىمگە ئوخشىمىغىنىڭدەك، قىلغان ئىشلىرىڭمۇ، ھېچكىمنىڭ ئىشلىرىغا ئوخشىمايدۇ. بىز ساڭا بۇ ئىشلارنى تاپشۇرمىغان ئەھۋالدا، ئۆز خاھىشىڭ بىلەن كېلىپ بېجىرىپ، كۆڭلىمىزنى چەكسىز خۇشال قىلدىڭ. بۇ ئىشتىن مۇۋەپپەقىيەت قازىنىشقا كۆپ ئاجىز ئىدۇق. ئولۇغ مۆجىزە يارىتىپتۇ. ئەگەر ساڭا يۈز قەرنە① مىننەتدارچىلىق بىلدۈرسەكمۇ، بىر كۈن قىلغان ئىشىڭنىڭ ئۆزرىسىنى ئادا قىلغىلى بولمايدۇ. بۇ ئىشلىرىڭنىڭ ئالدىدا ئۆزرە ئېيتىش ئۈچۈن بىزدەك يۈز كىشى بولسىمۇ كەملىك ھېس قىلىدۇ. مىننەتدارچىلىقىمىزنى ئادا قىلالمىساق، ئۇلۇغ تەڭرىدىن يانغاي، — دەپ بىر تاۋاق ئۈنچە-ياقۇتلارنى كەلتۈردى ھەم ئۇنى پەرھادنىڭ ئالدىغا قويدى ۋە:

— بۇ ئۈنچە ياقۇتلار سېنى مۇكاپاتلاشقا لايىق ئەمەس، — دېدى ئۇ ئۆزرىخاھلىق ئېيتىپ ۋە تاۋاقتىكى ئۈنچە، ياقۇتلارنى پەرھادنىڭ بېشىغا چاچقۇ قىلدى. پاساھەتلىك سۆزلىرى بىلەن پەرھادنىڭ دىلىغا ئىلھام بەردى.

پەرھاد خۇددى مەجنۇندەك ئۆزىنى يوقىتىپ قويدى. تومۇرىنىڭ جىددىي سوقۇشى ئۇنىڭ جىسمىنى تىلىپ، كۆڭلىنىڭ بىزەۋىتىلىكى كۆكسىنى تېشىپ چىقىشقا ئىنتىلەتتى. تېنىگە چۈشكەن تىترەكتىن تىنىچلىنالمىدى. ئۇ شىرىنغا قاراپ:

— جانلارنى پەرۋىش قىلغۇچى نەپەسلىرىڭدىن ئۆلەر ھالغا چۈشتۈم، تاۋۇشۇڭنى ئاڭلاپ ئۆمۈر قېيىنچىلىقىدىن قۇتۇلدۇم، — دەپ تۆۋەندىكى بېيىتلارنى ئوقۇدى:

مېنى غۇربەت ئارا بىچارە ئەتكەن،
دىيارۇ مۈلكىدىن ئەۋارە ئەتكەن.
چىقىپ جانىم ئۇنۇڭدىن بولغاچ ئاگاھ،
يۈزۈڭنى كۆرمەي ئۆلدۇم ئاھ، يۈز ئاھ!

پەرھاد يۈز-كۆزىدىن تۇپان سېلىنى ئاققۇزۇپ تۇراتتى. تۇيۇقسىز شامال چىقىپ ئۇ ئاي يۈزلۈكنىڭ يۈزىدىكى نىقابىنى ئېچىۋەتتى. پەرھاد ئۇ جاھاننى زىننەتلىگۈچىنىڭ جامالىنى كۆرۈپ ئۆزىنى ئىزدەپ يۈرگەن ۋە ھېلىقى جاھانىنەما ئەينىكىدە ھۆسنىنى كۆرۈپ مەجنۇن

① قەرنە — بىر قەرنە 30 يىل ھېسابلىنىدۇ.

ئۇيغۇر كىتاب تورى www.uyghurkitap.com

بولغان گۈزەل ئىكەنلىكىنى بىلدى. ئەگەر كىشى ئەينەكتە ئۇنىڭ ئەكسىنى كۆرۈپ ھوشىدىن كەتسە، ئۇنىڭ ئەينەن ئۆزىنى كۆرگىنىدە قانداقمۇ جاندىن كەچمەي تۇرالىسۇن؟ بىراۋ مەي توغرىسىدىكى سۆزلەرنى ئاڭلاپ مەست بولۇپ قالسا، ئۇنى ئىچكەندىن كېيىن قانداقمۇ يەر بىلەن تەڭ پەس بولماي قالسۇن؟

پەرھاد ئۇ قىزنىڭ ئاشۇ پەرى ئىكەنلىكىنى بىلگىنىدىن كېيىن، ئوتلۇق يىغان تارتقىنىچە يىقىلدى. شىرىن ئۇنى بۇ ھالدا كۆرۈپ، جېنى چىقىپ كەتتىمىكىن، دەپ گۇمان قىلدى. پەرھادنىڭ ئوتلۇق ئاھىدىن شۇنداق بىر تۈتۈن چىقتىكى، گويا بۇلۇت ئاينى باسقاندەك قاراڭغۇلۇق پەيدا بولدى. ۋاپادارلىق چىرىغىنىڭ نۇرى قالمىدى.

شاپۇر دەرھال پەرھادنىڭ قېشىغا يېتىپ كېلىپ، بېشىدىن پەرۋانىدەك ئايلىنىپ، زار-زار يىغلاپ، ئۇنىڭ بېشىنى ئۆز قۇچىقىغا ئالدى ۋە:

— دەرد-ئەلەمدىن ئۆزگە قىسمىتىڭ يوقكەن. سېنىڭ غېرىبلىقتا تارتقان دەرد-ئەلەملىرىڭمۇ يېتەرلىك ئىدى. ئۆمرۈڭنىڭ چىرىغى ۋاقىتسىز ئۆچتى. ۋاپا يولىنى كېزىپ، ئەمدىلا مەنزىلگە يەتكىنىڭدە، مەشۇقىڭنى بىر كۆرۈش بىلەنلا جان بەردىڭ. ۋادەرىغ! پەزىلەتلىرىڭ، بىلىملىرىڭ، ئاقىللىقىڭ، ھايالىقلىقىڭ ۋە تەمكىنلىكىڭگە مىڭلارچە ئەپسۇس! سېنىڭ پاك قەلبىڭ ئۈچۈن ھەسرەتلىنىمەن، چەككەن قايغۇلۇق يىغالىرىڭ ئۈچۈن ئازابلىنىمەن، — دەپ بۇ بېيىتنى كۈيلىدى:

كەمالى، فەزلى ئايىنىڭدىن ئەفسۇس،
ھەياۋۇ ئەقل تەمكىنىڭدىن ئەفسۇس.
زەمىرۇ رەئيى پاكىڭدىن دەرىغا،
فىغانى دەردناكىڭدىن دەرىغا.
قولۇڭدىن ھەيفۇ شەستىڭدىن داغى ھەيف،
شۇكۇھى زور دەستىڭدىن داغى ھەيف.
قانى فەررۇ شۇكۇھۇ زور دەستىڭ،
تەۋانالىغ ئارا يۈزمىڭ شىكەستىڭ.
بەشەر خەيلىدە سەن بولماي مەلەك سان،
نېدىن بولماس بارى يەر بىرلە يەكسان.
نە شەھ باشىغە ئەفسەر ئېردىڭ ئېركىن،
قايۇ ئەفسەرغە گەۋھەر ئېردىڭ ئېركىن.
نە كىشۋەر تۇشتى ئېركىن ماتەمىڭغە،
قايۇ ئەل قالدىلار ئېركىن غەمىڭغە.
نە خاقان سوگۈك ئىچرە قالدى، ئايا،
قايۇ ئىقلىم ئېلى قوزغالدى، ئايا.
چېكىپ رەنجىڭ ماڭا غەم بولدى پاداش،
كى ھەرگىز كۆرمەگەي ئېردىم سېنى كاش.

شاپۇر شۇ سۆزلەرنى ئېيتىپ زار-زار يىغلىدى. ئۇنىڭ يىغىسى بىرئاز پەسەيگەندىن كېيىن مېھىنبانۇ بىلەن شىرىن ئۇنى ئۆز يېنىغا چاقىردى. ئۇلار شاپۇردىن پەرھادنىڭ ئەھۋالىنى سورىدى. شاپۇرمۇ بىلگەن ئەھۋاللارنى بايان قىلدى. ئۇنىڭ سۆزلىرىنى ئاڭلاپ، شىرىن بىلەن مېھىنبانۇمۇ زار-زار يىغلىدى. كېيىن پەرھادنى شاھلارچە بىر كاجۇۋىغا سېلىپ، ئوردىغا قايتماقچى بولدى. نازىنىن قىزلار پەرھاد ياتقان كاجۇۋىنى كۆتۈرۈپ، ئالدىدا گۈزەللەر يىغلاپ ماڭدى. پەرھادنى ئوردىغا ئېلىپ كېلىپ، بارگاھنىڭ بۇرجىكىدە شاھانە بىر تەختنى قويدى. تەختنىڭ ئۈستىگە ئېسىل بىساتلارنى سېلىپ، ئۇنى ئۈستىگە ياتقۇزدى.

پەرھاد نە ئەلنىڭ ئەھۋالىدىن، نە ئۆزىنىڭ ھالىدىن خەۋەرسىز ئىدى. لەزمە:

كېتۇر ساقى، شەرابى بىخۇدانە،

كى بىخۇدلۇق بىلە بولدۇم فەسانە.
ئەجەب بىھوش بولۇپمەن ئىشق ئارا بىل،
مېنى بىر جام ئىلە بىھوشراق قىل.

* *

سىرلار مەنبەلىرىدىن رىۋايەت قىلغۇ-
چىلار ۋە يوشۇرۇن بەلگىلەردىن بىشارەت
بەرگۈچىلەردىن بىرى، ئاشۇ ئىشق-مۇ-
ھەببەت ۋە مېھىر-شەپقەت سەھىپىلىرىنىڭ
مۇئەللىپى، مەنىۋى دۇنيانىڭ ھۆكۈمرانى
ئەمىر مىرزا ئەلىشىر بۇ ئاجايىپ يېقىم-
لىق ۋە تەسىرلىك قىسسىدىن تۆۋەندىكى-
چە رىۋايەت قىلىدۇ:

ئۇ كاجۇۋىنىڭ لەۋھەلىرىگە قەلەم
تارتقۇچى كىشى، بۇ قىسسىگە مۇنداق قە-
لەم تەۋرىتىدۇ:

ۋاقتىكى، پەرھاد ھوشىدىن كەتكەنـ-
دىن كېيىن، ئۇنى بىھوش ھالىتى بويى-
چە تەخت ئۈستىگە ياتقۇزدى. ئۇ تىرىك-
لىك ئالىمىدىن خەۋەرسىز ئىدى. جىسمى-
دا بولسا نەپەستىن ئەسەرمۇ يوق ئىدى.
شۇ ھالدا ئىككى كېچە-كۈندۈز ياتتى.
بەزى-بەزىدە نەپەس ئالسىمۇ كۆزىنى
ئاچالمايتتى. ئۈچىنچى كېچىسى ئەل كۆ-
زى ئۇيقۇغا بارغاندا، ئۇ، كۆز ئېچىپ ھو-
شىغا كەلدى-دە، شاھانە تەخت ۋە بارى-
گاھنى، ئۆزىنىڭ تەخت ئۈستىدە شاھ-
لارچە ياتقانلىقىنى كۆردى. ئۇ ئۆز ئەھ-
ۋالىنى ئويلاپ كۆردى. ئويلىغانسېرى تې-
خىمۇ ھەيران بولدى. ئاخىرى ئۇ ئاي،
ياق، ئاي ئەمەس بەلكى دۇنيانى زىنـ-
نەتلەپ تۇرغان قۇياش ئۇنىڭ بېشىغا
نۇر چاچقان ۋە ئۇنىڭ بىلەن سۆزلەش-
كەنلىكى ئېنىق يادىغا كەلدى. شىرىنـ-
نىڭ سۆزى بىلەن ئۆزىدىن كەتكەنلى-
كىنى بىلىپ، نومۇس كۈچىدىن بۇلۇتتەك
تەرگە غەرق بولدى-دە، ياتقان ئۆيىدىن
چاقماق تېزلىكىدە سەكرەپ تۇرۇپ چى-
قىپ كەتتى. پاراسەت بىلەن بىلدىكى:
«ئۇ دىلغا ئارام بەرگۈچى ئاي ھالىمغا
ئېتىبار قىلغان بولسا كېرەك، ئۆزى مې-
نى ئۆلتۈرۈشكە ئېغىز ئېچىپ، يەنە ھازا
بىلەن بېشىمنى سىلىغان ئوخشايدۇ» دەپ،
ئىچ-ئىچىدىن سۆيۈندى. ئاندىن دەرھال
تاغ تەرىپىگە راۋان بولدى. خىجالەتچى-
لىكىدىن چۆللەرنى بىسىپ، كۆپ ھەرى-
كەتلەر بىلەن قېزىلىۋاتقان ئېرىققا يې-
تىپ كەلدى. ئۇ يەرگە تەر ئاققۇزۇپ،
مېتىن ۋە كەكىسىنى تېپىپ كېلىپ، دەر-
ھال ئۆزىنىڭ ھۈنىرىنى كۆرسىتىشكە كى-
رىشىپ كەتتى. پەرھاد ئۆز-ئۆزىگە: «ئۇ
پەرى يۈزلۈك گۈزەل مەندەك مەجنۇنغا
شۇنچىلىك مېھىر-شەپقەت كۆرسىتىپتۇ.
ھوشۇمدىن كەتكىنىمدە ئىززەت ۋە مەر-
ھەمەت قىلىپ بېشىمنى سىيلاپتۇ. ئۇنىڭ
ياخشىلىقلىرى قانچە قىلسامۇ، تىلىم بى-
لەن رەھمەت ئېيتسامۇ ئادا بولماس.
ئۇنىڭ پۈتۈن ئىستىكى شۇ ئېرىقنى قې-
زىش ۋە بۇ ئىشنى تاماملاش ئۈچۈن كۆپ
ھىممەت كۆرسىتىشتىن ئىبارەت. ئۈمىدىم
شۇكى، بۇ ئۆمرۈم مەن بىچارىگە مۆھلەت بەر-
سە، ئۇگۈزەلنىڭ مۇرادىنى ھاسىل قىلسام شۇ-
نىڭ بىلەن بۇ دەردىمگىمۇ داۋا قىلسام»
دەيتتى. بۇلارنى ئويلاپ يېڭىباشتىن ئىش-
قا چۈشۈپ كەتتى ۋە تاشلاردىن كۆككە
چاڭ چىقىرىشقا باشلىدى. قاتتىق تاشلار-
نى يونۇشتا شۇنداق كۈچ چىقاردىكى،
كۆكتە پەرياد كۆتۈرۈلدى. ئۇ مېتىنىنى
ھەرقاچان تاشقا ئۇرغاندا ئاسمان گۈمـ-

بىزدىگە غەۋغا چۈشەتتى. ئۇنىڭ ئاھىنىڭ تۈتۈنى مېتىنىدىن چىققان چاڭ-توزانلار بىلەن قوشۇلۇپ، كۆپكۆك ئاسماننى كۆزدىن يوقىتاتتى. ئۇنىڭ دەرد-قايغۇسىنىڭ تۈتۈنى مېتىنىنىڭ چاڭ-توزانلىرى بىلەن قوشۇلۇپ، ئەرمەن تېغىنىڭ چېگىرىسىنى قاپلىدى. بۇنى قايغۇ-دەردنىڭ چاڭ-توزىنى دېمە، بەلكى ئۇ باھار بۇلۇتى بولۇپ، يېغىن ئورنىغا تاش-بوران ياغقىنىدۇر. ھەربىر ئۇرغاندا تاشلارنىڭ ئىچىگە پېتىپ كەتكەن مېتىنى ھەر نەپەستە چاقماقتەك يالتىراپ كۆرۈنەتتى. ئۇنىڭ تاشلارنى قېزىشى ۋە پارچە-پارچە قىلىپ ئىرغىتىشى — كەتمەن بىلەن لاينى ئېلىپ ئاتقاندەك ياكى تارتقۇ بىلەن قارنى تارتقاندەك ئىدى. كېچە-كۈندۈز تىنىم تاپمايتتى. ھەر كۈنى خالايىقلار ئۇنى تاماشا قىلىش ئۈچۈن تۇشمۇ تۇشتىن توپ-توپ بولۇپ كېلەتتى. ئۇنىڭ ئىشىغا نەزەر سالغان كىشىلەر ھەيرانلىق بارمىقىنى چىشلىمەي قالمايتتى. ئۇ قاتتىق تاشلارنى شۇ خىلدا كولاپ، تاشلارنىڭ باغرىغا توپىلاڭ سالاتتى.

ئەلقىسسە، ھېكايە قىلغۇچى قالغان ئىشلارنى تۆۋەندىكى سۆزلەر بىلەن باشلايدۇ:

پەرھاد ئاشۇ كېچىسى مېھىنبانۇ بىلەن ئۇ ئاي يۈزلۈكنىڭ ئۆيىدە ھوشىغا كېلىپ، دەررۇ تاغ تەرەپكە قاراپ ماڭدى. شاپۇر پەرھادنى ئىزدەپ ئارقىسىدىن يېتىپ بېرىپ، ئۇنى تاغدىن تاپتى ۋە غەمدىن ئۆزىنى ئازاد قىلدى. ئۇ پەرھادنىڭ ئايىغىغا باش قويدى. قەسىردىكى خىرە كۆزلەر تاڭدىن نۇر تېپىپ قارىغىنىدا پەرھاد بىلەن شاپۇرنى تاپالمىدى. بۇ چاغدا شىرىننىڭ كۆزى غەمدىن [illegible]لاشتى. ئۇنىڭ يۈرىكىگە ئايرىلىش [illegible] تۇتىشىپ، خۇشاللىقىنى يوقاتتى. ئۇ ئۆزىگە قارىسا، ئىختىيارى قولىدىن كېتىپ، ھىجران ئوقىغا نىشان بولۇپ قاپتۇ. شىرىن پەرھادنىڭ پىراقىدا يىغلاپ، باھانە كۆرسىتىپ:

— مەن تاغ ئارىسىدا بۇ ئىشلارنى تەييارلاپ، ئېرىق قېزىشنى باشلىغانىدىم، ئۇلۇغ تەڭرى مېنىڭ بۇ قىيىنچىلىقلىرىمنىڭ زايا كەتمەسلىكى ئۈچۈن ئۇ يىگىتنى بۇ يەرگە كەلتۈردى. شۇڭا ئۇنى تاپماق يۈز قەرنە يىل تىرىشقان بىلەنمۇ، ئۇ ئېرىق ھەرگىز قېزىلىپ پۈتمەيدۇ. ئەتراپقا ئادەم چاپتۇرۇپ، ئۇنى ئىزدەپ تېپىشىمىز لازىم ئىدى، — دېدى.

مېھىنبانۇ ئۇ ئاي يۈزلۈكنىڭ ئالدىراۋاتقانلىقى ۋە تاقەتسىزلىنىۋاتقانلىقىنىڭ سەۋەبىنى پەملىدى. تاش چاپقۇچىنىڭ نەپسىدىن چىققان بىر ئىسسىق يالقۇن ئۇنىڭ تاشتەك قەلبىنى يۇمشىتىپتۇ. مېھىنبانۇ ھازىر نەسىھەت بىلەن ئۇنى ئۆزىگە كەلتۈرۈشنىڭ ۋاقتى ئەمەسلىكىنى بىلدى. بۇ ھەقتە كۆپلىگەن ھېكمەتلەرگە رىئايە قىلىپ، پەرھادنى تېپىشقا جىددىي ھەرىكەت قىلدى. شۇ ئەسنادا ئۇنىڭ خەۋىرى يېتىپ كەلدى. ئۇ بۇرۇنقىدەك ئېرىقتا تاش قېزىۋاتقانمىش. بۇ خەۋەرنى ئۇ ئاي يۈزلۈككە يەتكۈزۈشتى.

بۇنى ئاڭلىغان شىرىنگە ھېسابسىز خۇشاللىق يۈزلەندى، لەۋلىرى گۈل بەرگىدەك خەندان ئېچىلىپ، قايغۇلۇق كۆڭلى پارە-پارە بولدى. شۇنىڭ بىلەن شىرىن: «قانداق قىلىپ ئۇنى كۆرەلەرمەن، ئارقا تەرەپتىن بىر جاي تېپىپ، ئۇنى

تولۇق كۆرۈپ تۇراي، ئەمما ئۇ مېنى كۆرمىسۇن، مۇبادا مېنى كۆرسە ھالسىزلىق ۋە ھوشسىزلىق يەنە باشلانسا، بۇ سىرلار پەردىسى تېخىمۇ ئاشكارىلىنىپ قالغۇسى» دەپ ئويلىدى.

مېھىنبانۇمۇ پەرھادنىڭ قېشىغا بېرىشنى ئۆزىگە ئادەت قىلغاندى ۋە داۋاملىق ئۇنىڭ ئەھۋالىنى سوراپ، يوشۇرۇن قايغۇلىرىنى بىلىشكە ئىنتىلەتتى. ئۇ پەرھادنىڭ كۆپ ھۈنەرلەرنى بىلىدىغانلىقىنى، نۇقسانلاردىن خالىي ئىكەنلىكىنى، ئەمما ئۇنىڭ كۆڭلىدە كۈندىن-كۈنگە مۇستەھكەملىنىۋاتقان بىر مۇھەببەت رىشتىسىنىڭ بارلىقىنى پەملىدى، شۇڭا مېھىنبانۇ: «نەسلى ئېسىل شۇ يىگىت ماڭا ئوغۇل بولسا ئىدى» دەپ ھەۋەس قىلاتتى.

شىرىن بولسا، ھىجران ئازابىدىن زارلىنىپ، كېچە تاڭ ئاتقۇچە ئۇيقۇسىز ئۆتەتتى. دەردىنى ئېيتىشقا بىرەر دەردىشى يوق ئىدى. كېچە-كۈندۈز يېمەك-ئىچمەكتىن ۋە ئۇيقۇدىن قالغاندى. ھەمدەم بولغۇدەك كىشىسى بولمىغاچقا، ئەھۋالىنى ئېيتىشقا نومۇس يول قويمايتتى. پەرھادنىڭ قېشىغا باراي دېسە، ئۇنىڭ تاقەتسىزلىنىپ، ئۆزىنى تۇتالماي قېلىشىدىن ئەنسىرەيتتى. بارماي دېسە، ئۇ گۈل يۈزلۈكنىڭ غەمكىن كۆڭلى تېخىمۇ بىئارام بولۇپ، مىسكىن جېنى پىراق ئوتىدا كۆيەتتى. ئۇ داۋاسىز دەردكە مۇپتىلا بولغاندى. نەزمە:

كېتۈر ساقىي، مەيى گۈلرەڭگى خۇشبۇ،
كى ئۇرغاي چارەسىز دەرد ئوتىغە سۇ.
مۇنىڭدەك مەي ماڭا ئارمان بولۇپدۇر،
كى دەردىم ئەسرۇ بىدەرمان بولۇپدۇر.

* *

سىرلار مەنبەلىرىدىن رىۋايەت قىلغۇچىلار ۋە يوشۇرۇن بەلگىلەردىن بىشارەت بەرگۈچىلەردىن بىرى، ئاشۇ ئىشق-مۇھەببەت ۋە مېھىر-شەپقەت سەھىپىلىرىنىڭ مۇئەللىپى، مەنىۋى دۇنيانىڭ ھۆكۈمرانى ئەمىر مىرزا ئەلىشىر بۇ ئاجايىپ يېقىملىق ۋە تەسىرلىك قىسسىدىن تۆۋەندىكىچە رىۋايەت قىلىدۇ:

بۇ رەڭمۇرەڭ ۋەقەلەرنى زىننەتلىگۈچى ئۇستاز قەلەمنى تۆۋەندىكىچە خۇش خەتكە تارتتى:

ئەلقىسسە، پەرھاد تاشلارنى پارچىلاپ ئېرىق قېزىشنى داۋاملاشتۇردى. ئۇ كۆڭلىدە: «بۇ ئىش تاماملانسا، ئۇ گۈزەل يار تاماشا قىلغىلى بۇ يەرگە كەلسە، ئۇنىڭ تولغان جامالىنى يەنە بىر قېتىم كۆرۈپ، روھلاندۇرغۇچى سۆزلىرىنى ئاڭلىسام ئارمىنىم قالماس ئىدى. خۇشاللىقتىن بۇ مۇڭلۇق جېنىم چىقىپ ئۇنىڭغا تەسلىم بولارىدى» دەپ ئويلايتتى ۋە: «ئەگەر ئۇ ئۆزى بۇ تەرەپكە كەلمىگەندىمۇ، بۇ ئىشلارغا نىسبەتەن ئۇنىڭ ھىممىتى بەك زور، لېكىن بۇ ئىشنىڭ ۋۇجۇدقا چىقىشى تولىمۇ مۇشكۈل، مۇبادا چارە-ئامال تېپىپ، بۇ قىيىن ئىشلارنى ئورۇندىسام، ئۇ گۈزەللەرنىڭ ئۇلۇغۋار شاھى ئاڭلىسا، ئارزۇسىنىڭ ئاسانلىق بىلەن ۋۇجۇدقا چىققانلىقىنى كۆرۈپ، مېنىڭدىن رازى بولىدۇ» دېگەن ئۈمىد بىلەن تاڭدىن كەچكىچە بىر نەپەس ئارام ئالماستىن تاش چېقىشنى داۋاملاشتۇراتتى. مۇھەندىس (ئىنژېنېر) لەرگە ئوخشاش ئېرىقنىڭ ئىككى يېنىغا ئىككى جەدۋەل (سىزىق) تارت-

ئۇيغۇر كىتاب تورى www.uyghurkitap.com

تى. ئېرىقنىڭ بۇ قىرغىقى بىلەن ئۇ قىرغىقىنىڭ ئارىلىقى ئۈچ گەز، چوڭقۇرلۇقى ئىككى گەز ئىدى. بىراق ئۇنىڭ ھەربىر تارتقان سىزىقى ئۇزۇنىسىغا مىڭ گەزدىن ئاشاتتى. پەرھاد بۇ مىڭ گەز ئېرىقنى تاماملاپ، يەنە مىڭ گەز سىزىق تارتىشقا باشلايتتى. بۇ مىڭ گەز يەردىكى تاشلارنى مېتىن بىلەن پارچە-پارچە قىلىپ تاشلايتتى. بۇرۇنقى ئىككى يۈز تاش چاپقۇچىلار پەرھاد چاپقان تاشلارنى توشۇپ، ئېرىقنىڭ ئىچىنى تازىلايتتى. پەرھاد كەكىنى ئېلىپ، ئېرىقنىڭ قىرغاقلىرىنى يونۇپ، سىلىقلاپ، ئېرىق ئىچىدە يەنە قىرىندىلارنى پەيدا قىلاتتى. ئۇ كەكىنى قولىغا ئېلىپ يۈز گەز ئۇزۇنلۇقتىكى تاشلارنى تۈپتۈز سىلىقلاپ، ئەينەككە ئوخشاش يالتىرىتىۋېتەتتى-دە، ئۇنىڭدا سۇدا ئەكسىنى كۆرگەندەك چىرايىنى كۆرگىلى بولاتتى. ئىككى تەرەپتىن تاشلارنى بىر-بىرىگە باغلاپ، ئاستىنى بولسا، چىشتەك جىپسىلاشتۇرۇپ چىقاتتى. بىرەر يەرنىڭ تۈپىسى كۆرۈنۈپ قالسا، ئۇ يەرنىمۇ مېھنەت ۋە زەخمەت تارتىپ، ئالا قويماي ياساپ، ئەينەكتەك تۈپتۈز قىلىۋېتەتتى. بىراق ئۇ ھېرىپ-چارچاشقا قارىماي، تاش-تاختىلارنى بىر-بىرىگە ئۇلاپ، مۇھەندىسلەردەك تەكشى ھەم سىلىقلاپ باراتتى. ئۇ ھەربىر تاشنى شۇنچىلىك جىپسىلاشتۇرۇپ چىقتىكى، تاشلارنىڭ ئارىلىقىدىن ھېچكىم بىرەر دەز تاپالمايتتى. ئەگەر ئالدىغا بىرەر تاغ كېلىپ قالسا، ئۇنى چېپىش ئۈچۈن ئالدى بىلەن كەكىسىنى ئوتتا تاۋلايتتى ۋە ئۇنى بىر تامچە سۇ بىلەن سۇغىراتتى، ئاندىن تاغنىڭ چوققىسىغا چىقىپ تاشلارنى قازاتتى.

چوققىلارنى ئاغدۇراتتى. شۇڭا ئۇ «كوشەكچى» (تاغ قازغۇچى) دېگەن لەقەم بىلەن شۆھرەت تاپقاندى. ئۇ تاشلارنى ئاغدۇرۇشقا بېلىنى باغلىغان بولۇپ، بىرەر زەربە بىلەن تاغنىڭ بىر قىسمىنى يىقىتاتتى. تاغنىڭ چوققىسىغا بىر زەربە ئۇرۇش بىلەن چوققىسىنى يەرگە تەگلەشتۈرۈپ قوياتتى. ئارقا-ئارقىدىن ئۇرغان مېتىنىنىڭ زەربىسىدىن تاغنىڭ چوققىلىرى بىر-بىرلەپ تەرەپ-تەرەپكە ئۇچۇپ كېتەتتى. مېتىنىنىڭ ئارقىسى بىلەن ئۇرغاندا ئۇچۇپ چىققان تاشلار ئاسماندىكى ئايغا تېگىپ كەتكىلى ئاز قالاتتى. ئاي بۇ تاشلاردىن ئېھتىيات قىلغىنى ئۈچۈپ ئەتراپىغا قوتان باغلاپ، قوتانىنى ئۆزىگە قالقان قىلغاندى. يۇلتۇزلارنىڭ ھەرىكەتلىنىۋاتقانلىقى پەرھادنىڭ ئۇرغان مېتىنىدىن ئۇچۇپ چىقىۋاتقان ئۇششاق تاشلارنى كۆرۈپ، بېشىنى قاچۇرغانلىقى ئىدى. پەلەك ھەر نەپەستە يەر ئۈستىگە ياغدۇرۇش ئۈچۈن، ئۇ ئۇششاق تاشلارنى ئوغرىلايتتى. پەلەك ھېلىغىچە جاپا تاشلىرىنى ياغدۇرۇشتىن توختىمىدى. بۇ تاشلار ئاشۇ تاشلاردىن بولۇپ، تاكى مۇشۇ دەملەرگىچە تۈگىمىنى يوق.

پەرھاد تاغنىڭ چاڭ-توزانلىرىنى ئاسمانغا چىقىرىپ، تاغنى ئىككى-ئۈچ كۈن ئىچىدىلا ئورنىدىن قومۇرۇپ تاشلايتتى. ئېرىقنىڭ بىر قىسمىنى قازغۇچە، ئۆز ھۈنىرى بىلەن يۈزلىگەن بابىلىنىڭ سېھىرلىرىنى كۆرسىتەتتى. بىر تاغنى يەر بىلەن تەگلەشتۈرسە، يەنە ئېرىق قېزىشقا قول سېلىپ، پەركارنى ئاۋۋالقى سىزىققا توغرىلاپ تارتىپ، كېچە-كۈندۈز ئېرىق قېزىشنى داۋاملاشتۇراتتى. شۇنداق

ئىرىشچانلىق كۆرسىتىپ، قىسقا مۇددەت ئىچىدە
ئېرىقنىڭ بېشىنى قەسىرگە يەتكۈزدى.
ئۇ يەردىمۇ يەنە تاشلارنى كېسىپ، يونۇپ
بىر كۆل قازدى. كۆلنىڭ ھەر تەرىپى
ئاتمىش گەزدىن كەڭ ئىدى. ئۇنى كۆل
دېگەندىن كۆرە، دەريا دېگەن ياخشىراق.
ئۇنىڭ سۈيى «ئابى ھايات» (تىرىكلىك
سۈيى) دەك سۈزۈك ھەم پاكىزە ئىدى.
ئۇ قەسىرنىڭ ئالدىدا بىر تاش بار ئىدى.
ئۇنىڭ ئېگىزلىكى پەلەكتىن ئاشقان بو-
لۇپ، ئايلانمىسى پەركار (سىركول) بىلەن
سىزغاندەك يۇمىلاق ئىدى. ئومۇمىي ئاي-
لانمىسى بەش يۈز گەز كېلەتتى. تاش
كەسكۈچى پەرھاد بۇ تاشقا مېتىنىنى
توغرىلاپ ئۇرۇشقا باشلىدى. تاشنىڭ ئى-
چىنى، ئەتراپىنى يونۇپ، قىسقا مۇددەت
ئىچىدە يۈكسەك ئاسماندەك بىر قەسىرنى
بىنا قىلدى. ئۇنىڭ بىر گۈمبىزىنى سۇ
تەرىپىگە ياسىدى. ئايۋىنىنى بولسا، كۆك
گۈمبىزىگە يەتكۈزدى. ئىچىگە شۇ ئايۋان-
غا لايىق بىر گۈمبەز، گۈمبەزگە لايىق
يەنە بىر دالان ياسىدى. يەنە ئۈچ تەرى-
پىگىمۇ ئۈچ گۈمبەز بىلەن ئۈچ ئايۋان
ياساپ، ئۇنىڭ ھەر بىرىنى زۇھەل يۇل-
تۇزىغا ئوخشاش تەييار قىلدى. ئۇنىڭدىن
پەلەك گۈمبىزى خىجالەت بولۇپ قالغىنى
ئۈچۈن ھازىرغىچە بېشىنى ئېگىپ تۇرىدۇ.

ئەلقىسسە، پەرھاد بۇ يەردە كۆپلى-
گەن راۋاقلار ۋە پەنجىرىلەرنى ياسىدى.
ياسالغان ھەر بىر ئۆي گۈزەللىك ۋە يو-
رۇقلۇقتىن بەلگە بېرىپ تۇراتتى. پەرھاد
ئالەمنى گۈزەللەشتۈرگۈچى بۇ خىل قە-
سىرنى يونۇپ پۈتتۈردى. قەسىرنىڭ ھەر
بىر بۆلەكلىرى بىر پۈتۈن تاشتىن ياسال-
غاندى. قەسىرنىڭ ئايۋىنىغا يۈزلىگەن
سىخىمىلارنى، سىخىمىلارغا مۇۋاپىق رەسىملەر-
نى سىزدى. تاشنى يونۇش ئارقىلىق ئۇ سەرۋى
قامەت، گۈليۈزلۈكنىڭ سەلتەنەت تەختى-
نى ياساپ چىقتى. تەخت ئۈستىگە ئاشۇ
پەرىلەر شاھىنىڭ رەسىمىنى، ئۇنىڭ ئال-
دىدا پەرىلەرنىڭ يەرگە يۈزىنى قويۇپ،
خىزمىتىگە تەييار تۇرغانلىقى ئەكس ئەت-
تۈرۈلگەن سۈرەتلەرنى سىزدى. بۇ سۈ-
رەتلەر گەرچە جانسىز بولسىمۇ، لېكىن
شىرىنىنىڭ رەسىمى ئۇلارغا جان كىرگۈز-
گەندى. ئەنە شۇنداق يۈز مىڭلىغان ئاجا-
يىپ مىساللارنى سىزىپ، ئۆزىنىڭ سۈرى-
تىنى بولسا، ئۇ شوخ پەرىنىڭ ئالدىدا
ھالسىزلانغان تەخلىتتە تەسۋىرلىگەنىدى.
ئۇ ئاي سۈرەتلىك قەيەردە پەرھادقا نە-
زەر تاشلاپ، ئۇنى ھوشىدىن كەتكۈزگەن
بولسا، شۇ يەردىكى ئۆزىنىڭ ھوشسىزلىق
ھالىتىنىڭ ئەينەن تەسۋىرىنى سىزغانى-
دى. بۇ ئىشلاردا شاپۇر ئۇنىڭغا ياردەم
بېرىپ، ئۆز قەلىمى بىلەن ھەربىر سۈ-
رەتكە زىننەت بېرەتتى. پەرھاد شىرىننى
سىزسا، شاپۇر باشقىلارنى سىزاتتى. پەر-
ھاد جانىۋارلارنىڭ سۈرىتىنى سىزسا،
شاپۇر باشقا تەسۋىرلەرنى سىزاتتى. پەر-
ھاد شۇ تەرىقىدە ئۇ ئاينىڭ سۈرىتىنى،
ئۆزىنىڭ تاش ئۈستىدىكى سۈرىتىنى سى-
زىپ چىقتى. پەرھاد ئۇ ئاي يۈزلۈك، جا-
نانى زىننەتلىگۈچىنىڭ سۈرىتىنى سى-
زىۋاتقىنىدا بەزىدە ئاھ-ۋاھ چېكەتتى.

شۇ تەرىقىدە ھېلىقى قەسىرنى زىن-
نەتلىدى. بۇ قەسىر گۈزەللىكتە چىنىنىڭ
سۈرەتخانىسىغا ئوخشىدى. ئاخىرى قەسىر-
نى شۇنداق زىننەتلەپ پۈتتۈردى. كۆل-
نىمۇ ياساپ تۈگەتتى. ئاندىن كېيىن بىر
ئېرىق قازدى، بۇ ئېرىق قەسىرنىڭ ئەت-

ئۇيغۇر كىتاب تورى www.uyghurkitap.com

رايىمنى ئايلىنىپ ئۆتەتتى. ئېرىقنىڭ بىر ئۇچى ئۇ دەرگاھنىڭ ئوتتۇرىسىدىن ئۆتۈپ، شەھەر تەرىپىگە قويۇلاتتى. ئېرىقنىڭ ئېگىزلىكى ئىككى مىڭ گەز كېلەتتى. سۇ ئۇ يەردىن تۆۋەنگە قاراپ ئاقاتتى. بۇ ئېرىقنىڭ سۈيى بىلەن تۆۋەندە باغۇ-بوستانلار بەرپا قىلىنىشى مۇمكىن ئىدى.

تاش كېسىش ئىشلىرى ئاخىرلاشقاندىن كېيىن، تاش كەسكۈچى سۇنى باغلاپ، شەھەرگە باشلاش ئۈچۈن سۇنىڭ بېشىغا قاراپ ماڭدى. بۇ خەۋەر شەھەر خەلقىگە ئاڭلىنىپ، شەھەرگە غۇلغۇلا چۈشتى. شەھەر خەلقى بۇ ئىشنى كۆرگىلى تاغ باغرىغا قاراپ ماڭدى. تاماشا كۆرگىلى ماڭغان خەلقنىڭ تولىلىقىدىن تاغۇ-تۈز كۆرۈنمەي قالدى. ئەگەر ئۇلارنىڭ ئۈستىدىن يىڭنە تاشلىسا يەرگە چۈشمەيتتى.

پەرھاد ئېرىقنى ياقىلاپ ماڭماقتا ئىدى. بىچارە شاپۇرمۇ پەرھادنىڭ يېنىدىن ئايرىلماي بىللە ماڭدى. تەڭداشسىز ھۈنەرۋەن پەرھاد كېتىۋېتىپ، كۆزىدىن توختىماي ياش تۆكەتتى. دىلبىرىنىڭ خىيالى ئۇنىڭ جېنىغا چۈشۈپ، ۋەيرانە خاتىرىگە ئوت تۇتاشقانىدى. قايغۇدىن كۆز يېشىنى توختىتالماي، يېشى ئېرىق سۈيىدەك ئاقاتتى. قايغۇ ئۇنى ھوشىدىن جۇدا قىلىپ، بىچارىلىقتىن كۆزىنىڭ سەل يامغۇرىنى ياغدۇراتتى. ئۇ: «شۇنچە كۆپ خەلق بۇ تاغ-دەشتكە تولۇپ، تاماشاغا كەپتۇ، بىراق ئۇ ئاي قايسى تاغدىن چىقىپ كېلەر؟ مۇبادا ئۇمۇ تاماشا قىلغىلى كېلىپ قالسا، مەن بىچارە ئۆلمەي قالسامەن، ئەگەر كەلمىسە، ناتىۋانلىق بى-لەن ھالاك بولارمەن!» دېگەن [illegible] ئارىسىدا جىمىپ قالدى. خالايىقلار پەرھادنىڭ كەيپىياتىدىن ئەھۋالنى پەملەپ، ئۇنىڭغا مەدھىيە ۋە ئاپىرىنلار ئوقۇيتتى.

مېھىنبانۇ بۇ خەۋەرنى ئاڭلاپ پەرھادنىڭ ئارقىسىدىن ھېسابسىز لەشكەر بىلەن ئاتلىنىپ چىقتى. ئۇنىڭ ھەيۋىتىگە ئەلنىڭ ئەقلى يەتمەيتتى. كۆپلىگەن تەكەللۇپلارغا ھېچكىم دىققەت قىلمايتتى. مېھىنبانۇ پەرھادنىڭ ھەر قەدىمىگە پۇللارنى، ھېسابسىز جاۋاھىرلارنى چاچاتتى. لېكىن بېشىغا چېچىلغان ئۇنچە-ياقۇتلار ھىجران تاشلىرىدەك كۆرۈنەتتى.

پەرھادنىڭ ئارقىسىدىن كۆك سۈپەتلىك ئاتلىقلار يۇلتۇزدەك تېز سۈرئەت بىلەن كېلىۋاتاتتى. تېز يۈرگەنلىكتىن ئاتلارنىڭ ئاياغلىرى قاپىرىپ كەتكەنىدى، پەرھادنىڭ كۆڭلىدىن: «بۇ ئاتلىقلار بىردەم توختاپ ئارام ئالسا ئىدى، بۇ چاپقۇر ئاتلارنىڭ ئاياغلىرىغا سۆيسەم» دېگەن خىيال چېكەتتى. خالايىق پەرھادنىڭ ئەھۋالىنى كۆرۈپ، ئۇنىڭ كۆڭلىدىكى دەردنى چۈشىنىپ، زار-زار يىغلىشاتتى.

پەرھاد تېز قەدەم تاشلاپ ئىلگىرىلىمەكتە ئىدى. خالايىق ئۇنىڭ ئارقىسىدىن دۆۋە-دۆۋە تاغدەك ئەگىشىپ ماڭدى. ئۇ قەيەرگە قەدەم قويسا، خەلقمۇ ئۇنىڭ ئارقىسىدىن شۇ تەرەپكە يۈزلىنەتتى. شۇ ھالدا مېڭىپ سۇنىڭ بېشىغا يەتتى. ئۇ: «زامانغا غەۋغا سالغۇچى گۈزەل كېلىپ قالارمىكىن» دەپ، سۇنى ئاچماي، دەم ئېلىشنى باھانە قىلىپ، توختاپ تۇردى. ئۇنىڭ كۆزلىرىدىن ياش تۆكۈلەتتى. يۈرىكىدە ئوت كۆيەتتى. كۆزى تۆت بولۇپ ئەتراپقا قارايتتى. نەزمە:

كېتۇر ساقى مەيى دەفئ ئەت خۇماردىم،
كى، ئۆلتۈردى خۇمارى ئىنتىزاردىم.
خۇمارى ھەجر بەس مۇھلىك بەلادۇر،
ئاڭا يا ۋەسل يا خۇد مەي دەۋادۇر.

* *

سىرلار مەنبىلىرىدىن رىۋايەت قىلغۇچىلار ۋەيوشۇرۇن بەلگىلەردىن بىشارەت بەرگۈچىلەردىن بىرى، ئاشۇئىشق - مۇھەببەت ۋە مېھىر - شەپقەت سەھىپىلىرىنىڭ مۇئەللىپى، مەنىۋى دۇنيانىڭ ھۆكۈمرانى ئەمىر مىرزا ئەلىشىر بۇ ئاجايىپ يېقىملىق ۋە تەسىرلىك قىسسىدىن تۆۋەندىكىچە رىۋايەت قىلىدۇ:

بۇ تاغ ئارىسىدا تاشلارنىڭ باغرىنى يارغان كىشى پاك ۋە سۈزۈك سۈيىنى مۇنداق ئېقىتتى:

ۋاقىتكى، پەرھاد سۇ ئېچىشقا ماڭغاندا، شىرىنگە تەرەپ - تەرەپتىن: «ئېرىق قازغان ئۇ پاك ۋە ساددا كىشى كۆككە ئوخشاش قەسىرنى ياساپ، ئۇنىڭ يېنىغا يەنە تالاي ئىشلارنى ئىشلەپتۇ. قەسىرنىڭ پەنجىرە - تاملىرى ئاسمانغا يېتىپتۇ. ئۇ ئۆز قەلىمى بىلەن ناھايىتى چىرايلىق نەقىش ۋە رەسىملەرنى سىزىپتۇ. بۇلارنى كۆرسە، كىشىلەر خۇشاللىقتا چۆمۈلىدۇ. بۇ خىل ئىشلار ئادەمزاتنىڭ قولىدىن كەلمەيدۇ، ئۇ تاش كەسكۈچى يۈزلىگەن قايغۇ تاغلىرىنى كۆڭلىگە سىغدۇرۇپ، كۆزىدىن تۈمەننىڭ غەم سەللىرىنى تۆكۈپ، ئاھىدىن ھەر نەپەستە ئوت چېچىپ، سۇ ئېچىشقا مېڭىپتۇ» دېگەن خەۋەرلەر يېتىپ كەلدى. گۈزەل شىرىننىڭ يوشۇرۇن كۆيۈشتىن ئارام تاپالمايتتى. بۇ خەۋەرنى ئاڭلاپ، سەۋرى - تاقىتى تۈگىدى. ئىپ-
كىن ئۇ ھوشىنى يىغىپ: «دەرھال ئات كەلتۈرۈڭلار!» دەپ بۇيرۇق قىلدى. ئۇنىڭغا تېزلىكتە بوز ئاتنى كەلتۈردى. بۇ ئات پەلەكتەك يۈرۈشلۈك، ئۇنچە - مەرۋايىتتەك يالتىراق ئىدى. شىرىن گويا شەرق قۇياشى پەلەك ئېتىغا مىنگەندەك ئۇ ئاتقا مىنىپ، سۇ سەيلىسىگە راۋان بولدى ۋە مېھىنبانۇغا: «مەن سۇ بويىغا بېرىپ، بىر پەس توختاپ تۇرىمەن. ئۇ تاش قازغۇچى مەن يېتىپ بارغۇچە ئېرىقتا سۇ ئاچمىسۇن» دەپ، دەرھال كىشى چاپتۇردى. مېھىنبانۇ بۇ خەۋەرنى ئاڭلاپ خۇشال بولدى. ئۇ دىلى سۇنۇق پەرھادنىڭ قېشىغا يېتىپ كېلىپ:

— بىزدىن ساڭا مالاللىق يەتتى، شۇڭا بىزگە خىجالەتچىلىكتىن باشقا ئىش قالمىدى. كۆپ ھۈنەر ئىشلىتىپ، جاپا تارتتىڭ. ئەمدى بىردەم ئارام ئالغىن. ئۇ گۈلىيۈزلۈك سەرۋى يولغا چىقىپتۇ. بۇ يەرلەرنى ئۆز جامالى بىلەن يورۇتۇپ، ئېرىق بويىدىن سەرۋى گۈلدەك ئورۇن ئالىدۇ» دەپ، پەرھادقا ئۆزرىلەرنى ئېيتىپ، كۆپ مېھرىبانلىق كۆرسەتتى. شۇ يەرگە تەخت قويۇشقا ئەمىر قىلدى. ئۆزى تەختكە چىقىپ ئارام ئالدى. پەرھادنى سۆز بىلەن رام قىلىپ، دەرھال يەرگە يىپەك زىلچىلارنى سالدۇرۇپ، ھالى پەرىشان پەرھادنى ئولتۇرۇشقا تەكلىپ قىلدى. پەرھاد تەزىم بەجا كەلتۈرۈپ، دەردلىك ئاھى بىلەن خالايىقنى ئۆرتەپ، گويا پەرىشتە پەلەك ئالدىدا ئورۇن تۇتقاندەك مېھىنبانۇنىڭ ئالدىغا كېلىپ، ئۇنىڭ خىزمىتى ئۈچۈن ئورۇن ئالدى. مېھىنبانۇ پەرھادقا مەرھەمەت قىلىپ، كۆڭلىنى ياساپ، شەپقەت بىلەن

سۆزلىسە، پەرھاد ئۇنىڭدىن ھايا قىلىپ، كۆزىنى يەرگە تىكەتتى. ئۇنىڭ ئۇلۇغلۇقى، ئەدەبلىكلىكى بىلەن ئۆزىنى خەلققە، گويا تاغ ئالدىدىكى خەس-خەشەكتەك كۆرسەتتى. بەزىدە مېھىنبانۇغا ئەدەب بىلەن جاۋاب بېرەتتى. ھەر بىر سۆزى سۈزۈك ئۇنچىدەك ئىدى. ئۇنىڭ سۆزىدىن زېرەكلىكى، يۈزىدىن بولسا، ئەقىل-پاراسىتى بىلىنىپ تۇراتتى.

ئۇلار شۇنداق رەسىم-قائىدىلەر بىلەن سۆزلىشىۋاتقاندا، يىراقتىن تۇتىيا رەڭلىك چاڭ كۆتۈرۈلدى. بۇ چاڭ-توزان تولغىنىپ، يۇقىرى ئۆرلەپ، ئاسمان ئەمەس، بەلكى قۇياشنىڭ كۆزىنىمۇ روشەنلەشتۈرگەندى. ئۇلار بۇ سۈرمە رەڭلىك چاڭ-توزاننى كۆرۈپ: «پەلەك سۈرمە بىلەن بىرلىشىپ كېتىپتۇ، بۇ گۈزەللىك ئاسمىنىدىكى نۇرلۇق ئاينىڭ چاڭ-توزىنى. نەزمە:

ھەمانا خوبلار سۇلتانىنىڭدۇر،
جەمالى ئەۋجى مەھ تابانىنىڭدۇر.
ئۇ بۇ تەرەپكە ئېتىنى سۈرۈپتۇ،
شۇڭا ئۇنىڭ چاڭ-توزانىدىن شەرق قۇياشىمۇ كۆرۈنمەي قالدى» دېيىشتى.

خالايىقنى سۇنىڭ بېشىدىن، بەلكى پەرھاد بىلەن مېھىنبانۇنىڭ قېشىدىن يىراقلاشتۇردى. بۇ ئەھۋالنى كۆرگەن پەرھادنىڭ تېنىگە تىترەك چۈشتى. ئۇنىڭ ھارارىتى جىسمىدىكى قانلارنى قۇرۇتتى. مېھىنبانۇ كېلىپ پەرھادقا نەسىھەت قىلىشقا باشلىدى. ئۇ شېرىننىڭ بېشى بىلەن قەسەمياد قىلىپ دېدىكى:

— ئەي ئوغلۇم، ئۆزۈڭنى بەردەم تۇت. كۆڭلۈڭ بىلەن كۆزۈڭنى ئاسرا. مۇبادا ھوشۇڭنىڭ يىپى چۇۋۇلسا، بىرنەچچە يىل قىلغان ئىشلىرىڭنىڭ ئۈنۈمى يوقىلىدۇ. مەجنۇنلۇقۇڭ سېنى مەغلۇپ قىلىۋەتسە، ئۇ پەرى سۈرەتلىك ئەل-جامائەت ئالدىدا خىجالەتچىلىكتە قالىدۇ. شۇڭا ئۆزۈڭنى تۇتۇۋال. شۇنى بىلىشىڭ كېرەككى، بۇ زامانىنىڭ كىشىلىرى ئەيىب ئىزدىشىدۇ. بۇ ئىشىڭ ئۇلارغا باھانە بولۇپ قالمىسۇن. ئۆزۈڭنىمۇ، مېنىمۇ، ئۇ ھۆرنىمۇ پەرىشان قىلمىغايسەن، — مېھىنبانۇ پەرھادقا شۇ خىلدا كۆپ تەلىم بەردى ھەم تەسىرلىك قەسەملەرنى ئىچتى.

ناتىۋان پەرھاد ئۆزىنى تۇتۇۋالغۇچە، ئۇ گۈزەل پەرھادنىڭ قېشىغا كېلىپ قالدى. ئۇ نۇرلۇق يۈزى بىلەن ئالەمگە ئوت ياقتى. خالايىق سەمەندەرگە ئوخشاش ئوت ئىچىدە قالدى. ئۇ گۈزەلنىڭ يۈزى ئۈستىدىكى چاچلىرىنى ئەنبەر ھىدلىق دېمەك، بەلكى ئۇ ئوتتەك يانغان يۈزلەر قارا ئەنبەرگە ئوخشاش تۈتۈننى كۆرسەتكەنلىكىدۇر. ئۇ ئوتنىڭ يالقۇنى جاھاننى ئۆرتەپ، تۈتۈنى يۈز خانۇماننى قارا قىلدى. ئۇ گۈل يۈزلۈك سەرۋى ناھايىتى تېز يۈرۈپ كەلگەنلىكى ئۈچۈن يۈزىنىڭ ئوتىدىن سۇ ئېقىپ، سۇدىن گۈزەللىك بۇلىقى نامايان بولدى. بۇ سۇ گوياكى كۆڭۈلنى ئېلىپ قاچقۇچى ئاپەت سېلىگە ئوخشايتتى. يۈزىدىكى مېڭى گۈل ياپراقلىرى ئارىسىدىكى قارغىدەك، تەر باسقان گۈلدەك يۈزى سۇ ئىچىدىكى باغدەك كۆرۈنەتتى. ئۇنى سۇ دېمەك، بەلكى ئۇ تىرىكلىكنىڭ سۈزۈك سۈيىدۇر. بۇ سۇنى خىزىر بىلەن ئىسكەندەرمۇ تاپالمىغان. بۇ سۇ كۆركەملىكتە گۈل ئۈستىدىكى شەبنەمدەك يالتىرايتتى ۋە سۇمبۇل چېچىغا ھەر نەپەستە يۈز تامچە چېچىلىپ

تۇراتتى. بۇ تامچىلار چىچىنىڭ زۇلمەتتەك تۇتۇنى ئىچىدە يۈزمىڭ ئىسكەندەر سەمەندەرگە ئوخشاش ياتقاندەك ئىدى. ئۇنىڭ ئات ئۈستىدىكى رەنا قەددى-قامىتى ھەممىگە بالايىئاپەتلەرنى چاچاتتى. گويا ئاي بۇلۇت ئىچىگە يوشۇرۇنغاندەك، ئۇ گۈزەل قۇياشتەك يۈزىنى نىقاب ئىچىگە يوشۇرغانىدى. زامانغا غەۋغا سالغۇچى گۈزەل شۇ تەخلىتتە يېتىپ كەلدى. ئۇنىڭ ئېتىنىڭ تاقىسى زامانىنىڭ بېشىنى ئېزىدىغاندەك ھالەتتە ئىدى. مېھىنبانۇ دىلسىز پەرھادقا قاراپ:

— قېنى تېز ماڭغىن، ئۆز ئىشىڭغا مەشغۇل بولۇپ، قول سالغىن. زامانىنىڭ ئاپىتى بولغان ئۇ گۈزەل بۇ ياققا يول ئاپتۇ. سەن ئۇ تەرەپكە نەزەر سالما، مەسلىھىتىم شۇ. بۇ ساۋاقلارنى ساڭا غەرەزسىز ئېيتتىم، — دېدى.

ئۇ جاپاكەش مېھىنبانۇغا تەزىم بەجا كەلتۈرۈپ، شاپۇرنىڭ قولىنى تۇتقىنىچە مېتىنىنى قولىغا ئېلىپ، سۇ ئېچىشقا تۇتۇش قىلدى. گۈزەل پەرىزاتمۇ بۇ جايغا دەرھال يېتىپ كەلدى. ئۇ كۈلۈمسىرىگەن ھالدا ئېرىقنىڭ ئىچ-سىرتىغا نەزەر سېلىپ، ھەردەم بېشىنى تەۋرىتەتتى. بۇ يەردىكى ئىشلارغا قارىغانسېرى ھەيرانلىقى ئېشىپ، ئارقا-ئارقىدىن ئاپىرىنلار ئوقۇيتتى. ئۇ گۈزەل پەرھادقا مەدھىيە ئېيتىشتىن باشقا سۆز تاپالمايتتى.

ئەلقىسسە، مەجنۇن پەرھاد سۇ ئېچىشقا مېتىن ئۇرۇپ، تېزلىك بىلەن ئېرىقنىڭ توغىنىنى ئاچتى. ئۇ سۇنىڭ ئالدىدا يۈرۈپ، ئېرىقنى ئوڭشىدى، سۇ توسۇلۇپ قالغان يەردىكى تاشلارنى ئېلىپ تاشلىدى. ئېرىق تۈگمەنىنىڭ نورىغا ئوخشايتتى. سۇ خۇددى تۈگمەن نورىدىن چۈشكەندەك تېز ئېقىشقا باشلىدى. بۇنى كۆرگەن ئەتراپتىكى خالايىق ئىچىگە غەۋغا چۈشۈپ، شاۋقۇن-سۈرەن كۆتۈرۈلدى. ئېرىقنىڭ ئىككى قىرغىقىدىكى خۇشاللىققا چۆمگەن كىشىلەر ناخشىلارنى كۈيلەپ، سازەندىلەر ئېرىقتىكى سۇنىڭ شاۋقۇنىغا جور بولۇپ مۇزىكا ياڭراتتى.

مېھىنبانۇ بىلەن شىرىن سۇدىن ئىلگىرى قەسىر ئالدىغا يەتمەكچى بولۇپ، ئات سۈرۈشتى، لېكىن سۇ شۇنداق تېز ئاقتىكى، ئۇنىڭ سۈرئىتىگە چاپقۇر ئاتلارمۇ يېتىشەلمىدى. كىشىلەر سۇغا ئەگىشىپ بىرىنىڭ ئۈستىگە بىرى يىقىلىشىپ، توپ-توپى بىلەن يۈگۈرۈشەتتى.

پەرھاد خالايىقنىڭ ئارقىسىدىن ماڭدى. ئەمما كۆزى ئۇ ھۆر-پەرىزاد تەرەپتە ئىدى. ئۇ گۈزەل ئون ياغاچلىق يولغا ئات چاپتۇرغانىدى، پۈتۈن تاغ ۋە چۆلنىڭ ئىچى ئادەملەرگە تولۇپ كېتىپتۇ. ئۇ يەنە يەتتە-سەككىز ياغاچلىق يولغا چاققانلىق بىلەن ئات سالدى. شامالدەك ئۇچۇۋاتقان ئاتقا ئۆزىنىڭ تۇياقلىرى يۈك بولۇپ قالغاندەك تۇيۇلدى. ئات تېز چاپقانسېرى ئۇ پەرى سۈپەتلىك گۈزەل يىقىلىپ كېتىشتىن ئەندىشە قىلىشقا باشلىدى ۋە كۆپ كۈچىنىپ چاپقۇر ئاتنى توختىتىشقا ئۇرۇندى. ئۆزىمۇ ئارام ئالماقچى بولدى. ئەمما، ئۇ چاپقۇر ئات توختىماي ھەدەپ چېپىشقا پۇتلىرىنى ئالماشتۇراتتى. ئۇ گۈزەل يىقىلىش خەۋپىدە تۇرغىنىدا، ئاشىق پەرھاد گۈزەل يارنىڭ يەلتاپان ئاتتىن يىقىلىپ كېتىدىغانلىقىنى سەزدى. ئۇ مەجنۇنلارچە ئېگىلىپ تەزىم بەجا كەلتۈردى-دە، قۇياش ئاست-

كىتاب تورىبكتى www.uyghurkitap.com

دىكى كۆكتەك ئېگىلىپ، يەلتاپان ئاتنى دىلنى تارتقۇچى گۈزەل بىلەن قوشۇپ گەجگىسىگە ئالدى ۋە بىر قولى بىلەن ئاتنىڭ ئالدىنقى پۇتىنى، يەنە بىر قولى بىلەن كەينى پۇتىنى مەھكەم تۇتتى. ئۇ يەلتاپاندىنمۇ تېزلىك بىلەن نەچچە مىل يول باستى. يولنىڭ چاڭ-توزانلىرى ئەلنىڭ كۆزىگە سۈرمە بولدى.

مېھىنبانۇ بۇ ئىشلارنى كۆرۈپ تۇراتتى، لېكىن بۇنىڭغا ئىلاج يوق ئىدى.ئاشىق پەرھاد ئىككى-ئۈچ ياغاچلىق يولنى باستى. ئاخىرى قەسىر بىلەن كۆل كۆرۈندى. ئۇ ئات ۋە ئۇنىڭ ئۈستىدىكى گۈزەلنى قەسىرنىڭ ئايۋىنىغا ساق-سالامەت ئېلىپ كېلىپ، يەرگە قويدى. شۇنداق قىلىپ پەرھاد ئۇ سەرۋى بويلۇق گۈزەلنى سۇ بىلەن تەڭ قەسىرگە يەتكۈزدى ۋە قەددىنى تۈزۈپ، گۈزەلنىڭ بېشىدىن ئايلاندى. ئۇنىڭغا تەزىم بەجا كەلتۈرۈپ، زار-زار يىغلىغىنىچە قەسىردىن قايتىپ تاغقا چىقىپ كەتتى. ئۇ تاغ ئۈستىگە باھار بۇلۇتىدەك ياش تۆكۈپ، پىغان چەكتى.

پەرھاد تاغ ئۈستىگە بۇلۇتتەك چىقىپ كېتىۋاتقىنىدا. ئېرىقتىن سۇ سەلدەك ئېقىپ كەلدى. بۇ سۇ بىلەن كۆل ۋە ئېرىقلار لىپمۇلىپ تولۇپ، قەسىر ئەتراپىنى ئايلانغاندىن كېيىن دەشت تەرەپكە قاراپ ئېقىشقا باشلىدى. بۇ ئېرىقنىڭ ئىسمىنى «بەھرۇل-ھايات» (ھاياتلىق ئېرىقى) دەپ ئاتىدى. كۆككە ئوخشاش كۆلگە بولسا، «بەھرۇن-نەجات» (نىجاتلىق دېڭىزى) دەپ ئات قويدى.

ئەي ساقى، سەن ماڭا دېڭىزدەك كەڭ كۈپتا شاراب كەلتۈر، قەدەھ كېمىسىنى ئۇ دېڭىزغا سال. جېنىمنىڭ ھاياتلىقى ئۇنى پاك-پاكىز ئىچىشتە، ئۇ مېنىڭ نىجاتلىقى ئاشۇ شاراب دېڭىزىنى ئۈزۈپ كېتىشتەدۇر. نەزمە:

كېتۈر ساقى، تەغارى بەھرى تىمسال،
قەدەھ كىشتىسىن ئول مەي بەھرىغە سال.
ئارىغ ئىچمەك ئېرۇر جانىم ھەياتى،
تۈگەتمەك بەھرى مەي ئۆمرۈم نەجاتى.

* *

سىرلار مەنلىرىدىن رىۋايەت قىلغۇچىلار ۋە يوشۇرۇن بەلگىلەردىن بىشارەت بەرگۈچىلەردىن بىرى، ئاشۇ ئىشق-مۇھەببەت ۋە مېھىر-شەپقەت سەھىپىلىرىنىڭ مۇئەللىپى مەنىۋى دۇنيانىڭ ھۆكۈمرانى ئەمىر مىرزا ئەلىشىر بۇ ئاجايىپ يېقىملىق ۋە تەسىرلىك قىسسىدىن تۆۋەندىكىچە رىۋايەت قىلىدۇ:

ۋاقتىكى، سۇ تاش كۆلدە دولقۇنلىنىشقا باشلىدى، بۇ يەر خالايىققا خېلى ۋاقىتلارغىچە سەيلە-تاماشا ئورنى بولۇپ قالدى.

مېھىنبانۇ بىلەن شىرىن بۇ مۈشكۈل ئىشلارنىڭ تۈگىگەنلىكىدىن خۇشال بولدى. ۋە چىرايلىق قۇرۇلغان بۇ قەسىرنى باشتىن-ئاياغقىچە يىپەك گىلەملەر بىلەن زىننەتلەپ، ئىمكانىيەتتىن ئارتۇق ئەيش-ئىشرەت تۈزۈپ، ئۆزۈنىراق كۆڭۈل ئېچىشنى بۇيرۇدى. بىراق ئۇ گۈليۈزلۈكنىڭ يۈزى تارتقان دەردلىك ئاھىنىڭ تەسىرى بىلەن كىشىنىڭ كۆزىگە ئايدەك سېرىق كۆرۈنەتتى. ئۇئاي يۈزلۈك دىلسىز پەرھادنىڭ قايغۇسى بىلەن يۈرىكى ناھايىتى كۆپ سىقىلغانىدى. مېھىنبانۇ ئۇ گۈزەلنىڭ خىيالىنى بىلىپ، مۈشكۈللۈكتە

قالدى. بۇ ئىشقا چارىسىمۇ تاپالمىدى. چۈنكى بۇ خرۇستال ئەينەك بىلەن گرانىت تاش ياندىشقىنىدەك نازۇك بىر ئىش ئىدى. مېھىنبانۇ پەرھادنىڭ مەجنۇنلۇقىنى، ئۇ گۈزەلنىڭمۇ قولدىن چىقىپ كېتىۋاتقانلىقىنى سەزدى. ئۇ ئاي يۈزلۈككە قاراپ:

— ئەي جېنىمنىڭ رىشتىسى، بۇ مۇڭلۇق جېنىمنى جامالىڭ بىلەن شادلاندۇرۇپ كېلىۋاتىمەن. بۇ شەيدا يىگىت كۆپ جاپالارنى چەكتى. ئۇنىڭ ھەققىگە يۈزمىڭ خەزىنە ئازلىق قىلىدۇ. ئەمما ئۇنىڭ ھېچنەرسىگە ئېھتىياجى يوق، شۇڭا خەزىنىلەرگە پەرۋا قىلمايدۇ. مۇۋاپىقى شۇكى، ئۇ بىزنىڭ مۇرۇۋۋەت قىلىشىمىزغا سازاۋەر بولۇشى لازىم. ياخشى سۆزلەر بىلەن ئۇنىڭ كۆڭلىنى كۆتۈرەيلى. كىشى ئەۋەتىپ ئۇنى مېھمان بولۇشقا تەكلىپ قىلىپ، ئۇنىڭغا ئىككىمىز مېھماندارچىلىقىمىزنى نامايان قىلايلى، ئۇنى شاھانە كۇرسىغا ئولتۇرغۇزۇپ، ھۆرمەت-ئېھتىرام بىلەن كۆڭلىگە تەسەللى بېرەيلى. بۇ ئارقىلىق ئۇنى ئۆزىمىزگە رام قىلىپ، كۆڭلىنى خۇشال قىلىشىمىز لازىم. بۇ ئىشلارغا ئۇ ئانچە ئېتىبار قىلماي قالغاندىمۇ، بىز قىلىشقا تېگىشلىك مەجبۇرىيىتىمىزنى ئادا قىلغان بولىمىز. گەرچە بۇ ئىشلاردىن ئۇنىڭ كۆڭلى رازى بولمىسىمۇ، ئەلنىڭ ئېتىرازى ۋە تاپا-مالامەتلىرى بىزدىن ساقىت بولغۇسىدۇر، — دېدى.

بۇ سۆزلەردىن ئۇ لەيلى رۇخسارنىڭ يۈزى گۈلدەك ئېچىلدى. مېھىنبانۇ گۈزەلنىڭ رايى بويىچە، دەرھال پىلانلانغان بارلىق ئىشلارنى بېجىرىشكە پەرمان چۈشۈردى. بېجىرگۈچىلەر مېھىنبانۇنىڭ رەسىم-قائىدىلىرىنى بىلگەنلىكى ئۈچۈن شۇ سائەتتىلا بەزمىنىڭ لازىمەتلىكلىرىنى تەييارلاپ تۈگەتتى. بۇ ئىشلار پۈتكەندىن كېيىن، مېھىنبانۇ ئۇ لەيلى رۇخسارغا:

— كۈندۈزى پەرھاد ياسىغان يورۇق ئايۋاننىڭ كۆل ئۈدۈل كۆرۈنۈپ تۇرىدىغان تەرىپىدە شاراب ئىچىشنى باشلايمىز. بۇنىڭدىن مەقسىتىمىز سۈنى كۆرۈپ ئولتۇرۇشتىن ئىبارەت. قاراڭغۇ تۈن جاھانغا مۇشك چېچىپ، ئاندىن پەلەك ئاق چىرىغىنى ياندۇرغاندا قەسىر ئىچىدە ئارام ئېلىپ قەدەھ كۆتۈرەيلى، — دېدى. شۇنىڭ بىلەن ئىككى ئەقىللىق، دانىشمەننى ئەتراپنى ئىزدەپ، پەرھادنى بۇ سورۇنغا ئېلىپ كېلىشكە ئەۋەتتى. ئۇلار ھىجرانلىقتا قالغان ناتىۋاننى ئىزدەپ تاپتى. ئۇنىڭ بېشىغا كەلگەن بالا ۋە تارتقان دەرد-ئازابى ھېسابسىز ئىدى. ئۇ دەردمۇشەققەتتە تاقەتسىزلەنگەن بولۇپ، غەم-ئەندىشە ئوتى ئۇنىڭدىن يالقۇنلاپ تۇراتتى. پەرھادنى تاپقاندىن كېيىن، ئۇنى كۆرگۈچىلەرگە مالاللىق يۈزلەندى. ئۇلار پەرھادقا دەرھال تەسەللى بېرىشكە باشلىدى. ھىجرانلىقتا قالغان ناتىۋان ئۇلارنىڭ ئايىغىغا باش قويۇپ، سەلدەك ياش تۆكتى ۋە:

— ئەي جېنىمنىڭ ئۈمىدلىرى، ئەبەدىي ئۆمۈرلۈكلىرىم، ئىزلىرىڭىزلارنىڭ چاڭ-توزانلىرى — مېنىڭ تاجۇ تەختىمنىڭ پەخرىدۇر. ئېيتقىنىڭلارنى قىلماسلىققا ھەددىم يوق، — دېدى.

ئۇلار بۇ سۆزلەرنى ئاڭلاپ خۇشال بولدى. پەرھادقا شاھلارغا مۇۋاپىق ئىززەت-ھۆرمەت كۆرسەتتى. ئۆزلىرى بولسا، لەشكەرلەر سۈپىتىدە يۈرۈپ، پەرھادنى

ئۇيغۇر كىتاب تورى www.uyghurkitap.com

شاھانە بەزمىگە باشلاپ كەلدى.

مېھىنبانۇ پەرھادنى چەكسىز ھۆرمەت بىلەن كۇرسى ئۈستىدە ئارام ئېلىشقا تەكلىپ قىلدى. مېھىنبانۇ نېمىنى بۇيرۇسا، ئۇنىڭ ھەممىسىنى ئورۇندىدى. شاپۇرمۇ مېھىنبانۇنىڭ ئىشارىتى بىلەن كۇرسى ئۈستىدىن ئورۇن ئالدى. پەرھاد كۇرسى ئۈستىگە چىقىپ ئورۇنلاشقىنىدىن كېيىن، مېھىنبانۇ پەرھادقا قاراپ سۆز باشلىدى. ئۇ نۇقسانسىز ئۆزرىلەرنى ئېيتتى ۋە يېقىملىق سۆزلەرنى ئادا قىلدى.

پەرھادمۇ ئۇنىڭ بارلىق سۆزلىرىنى چۈشىنىپ، خىجالەتلىك بىلەن جاۋاب بەردى. ئادەمگەرچىلىك سۆزلىرى ئاياغلاشقاندىن كېيىن، دەرھال تۈرلۈك نېمەتلەرگە تولغان سان-ساناقسىز داستىخانلار سېلىندى. نېمەتلەرنى يەپ، ئىشتىھا تۈتۈلغاندىن كېيىن، ساقىلار بەزمىگە مەي شىشىلىرىنى كەلتۈرۈشكە باشلىدى. پادىشاھلارغا خاس شۇنداق بەزمە تۈزۈلدىكى، بۇنداق بەزمىنى تەتۈر ئايلانغۇچى پەلەك كۆرۈپ باقمىغانىدى. شىشىلەردىكى مەيدىن جانلار قۇۋۋەتلەندى. ھەر بىر قەدەھ گوياكى بىر پارچە ياقۇت ئىدى. گۈل رەڭلىك مەيلەر سۈزۈكلۈكىدىن چاقناپ تۇرغان قىزىل ياقۇتتەك كۆرۈنەتتى. ياقۇت ئىدىشلار بىر قەلئە، ئىچىدىكى مەي تىلسىم قىلىنغان خەزىنە ئىدى. بۇ تىلسىمنى تاپقان كىشى ناۋادا ئۇنى ئاچسا، ئۇنىڭ خاسىيىتىدىن تەلۋە بولۇپ يىقىلاتتى.

ۋاقتىكى، مېھىنبانۇ بۇ ياقۇت رەڭلىك مەينى ئىچتى ۋە پەرھاد بىلەن شاپۇرغا تۇتتى. ئۇلارمۇ ئىچىشكە باشلىدى. زىياپەت ئورنى — جەننەت بېغىدىن نىشانە، شاراب — ھاياتلىق سۈيىدىن نەمۇنە ئىدى. پەرھاد خۇش مۇئامىلىلىك بىلەن تەبەسسۇم قىلسا، ساقىلارمۇ ئۇنىڭغا شېرىن سۆزلەر بىلەن يېقىملىق مۇئامىلە قىلاتتى. سازەندىلەر خۇش ئاۋازى بىلەن كۈيلىگىنىدە، جانلار ئويناپ ئۆز پەردىسىدىن چىقىپ كېتەتتى.

بۇ بەزمىدە ئون گۈزەل قىز بار ئىدى. ئۇلارنىڭ ۋۇجۇدى گۈلگە، قەددى-قامىتى سەرۋىگە ئوخشايتتى. ئۇلار شېرىنىنىڭ مەخسۇس قىزلىرى ئىدى. مېھىنبانۇمۇ ئۇلارنى ياخشى كۆرەتتى. ھەر بىرى بىر پەزىلەتكە ئىگە بولۇپ، ئۆز ئىلمىدە ماھىر ئىدى. نەزمە:

بىرى ئەشئار بەھرى ئىچرە غەۋۋاس،
بىرى ئەدۋار دەۋرى ئىچرە رەققاس.
بىرى مەنتىق رۇسۇمىدە رەقەمكەش،
بىرى ھەيئەت رۇقۇمىغە قەلەمكەش.
بىرىنىڭ شىۋەسى ئىلمى ھەقايىق،
بالاغەتتە بىرى ئايتىپ دەقايىق.
بىرى تەئرىختە سۆز ئەيلەپ فەسانە،
بىرى ھېكمەت فەنى ئىچرە يېگانە.
ھېساب ئىچرە بىرىنىڭ زېھنى بارىپ،
مۇئەممادە بىرىسى ئات چىقارىپ.
بۇ فەنلەردە بۇلار بىر-بىردىن ئەھسەن،
يۈز ئول فەنلىق ئارا ھەرقايىسى يەكفەن
دىلارامۇ دىلارايۇ دىلاسا،
گۈلەندامۇ سۇمەنبۇيۇ سۇمەنسا.
پەرىچەھرە پەرىزادۇ پەرىۋەش،
پەرى پەيكەر زىھى ئون ئىسمى دىلكەش.

ۋاقتىكى، لېپمۇلىپ تولغان دەۋر قەدەھى ئايلىنىشقا باشلىدى. بەزمە ئەھلىنىڭ مېڭىسى گويا ئاشۇ بەزمىنىڭ ئۆزىدەك قىزىدى. مېھىنبانۇ ئۆزىنىڭ

كامالىتىنى كۆرسىتىپ، ئۇلاردىن نازۇك سوئاللارنى سورايتتى. ئۇ بىرەر ئىشارەت قىلسا، بۇلار يىقىملىق سۆزلەر بىلەن جاۋاب بىرەتتى. پەنلەر بازىرى ئىچىدە غەۋغا كۆتۈرۈلدى. ئۇلارنىڭ بۇ غەۋغاسى ئاتارود① قا يەتتى. ھەر بىر گۈزەل ئۆزى بىلگەن پىنىدىن ئاجايىپ ئىشلارنى كۆرسىتىشكە باشلىدى.

ۋاقتىكى، پەرھاد ئۇلارغا دىققەت قىلىپ، ئۇنۇتقان سۆزلىرىنى ئېسىگە ئالدى. ئۇ شارابىنىڭ كۈچىدىن غەيرەتلىنىپ، ئارقا-ئارقىدىن قەدەھ كۆتۈرەتتى. ئۇ ئۆزىنىڭ پاك تەبىئىتى ۋە ئۆتكۈر زېھنى بىلەن ئۆز زامانىسىنىڭ كامالەت ئىگىسى ئىدى. پەرھاد روشەن تەبىئىتى بىلەن ئەتراپقا نەزەر تاشلاپ، ھەر بىر قىزغا ئىگىلىگەن پېنى بويىچە سوئال قوياتتى. ئەمما گۈزەللەر جاۋابقا ئاجىز كېلەتتى. ئۇلار بۇنداق قىيىن مەسىلىنى ئاڭلاپ باقمىغانىدى. شۇڭا بۇ تېپىشماقنى يېشىش ئۈچۈن بىر ھەرپمۇ تاپالمايتتى. پەرھاد بىرنەچچە جۈملە پاساھەتلىك سۆز بىلەن ئۆزى قويغان مەسىلىنى يېشىپ بېرەتتى. ئۇنىڭ ئىدراكى نۇقسانسىز ئىدى. ھەر بىر سۆزى بىر ئېسىل گۆھەر ئىدى. ئۇ بىلىم ئىگىسى ھەر قاچان سۆزگە تىل ئاچسا بەزمىدىكىلەر ئەقىل-ھوشىدىن ئايرىلاتتى. مېھىنبانۇ ئۇنىڭ سۆزىدىن ھەيرەتتە قېلىپ، كەمتەرلىك بىلەن ئۆزىنى چەتكە تارتاتتى. پەرھادنىڭ سۆزلىرىدىن تەگرى سىرلىرى ئايان، جامالىدىن شاھلىق نۇرى نامايان بولاتتى. ئۇنىڭ يۈزى نۇرلۇق ئايدەك قىزارغانىدى. ئەمدىلا خەت تارتىشقا باشلىغان ساقال-بۇرۇتى ئاينىڭ قوتانلىقىنىغا ئوخشايتتى.

مېھىنبانۇ دانىشمەنلەرنىڭ شاھى ئىدى، شۇڭا ئۇ: «تاش كەسكۈچى بۇ يىگىت گۆھەر قادالغان تاجدىن بېشىنى قاچۇرغان. ئۇلۇغلۇقىدىن ئۆزىنى كەمتەر تۇتۇپ، بۇ بەزمىدە ئاز سۆزلەۋاتىدۇ. كىشىلەر گۆھەرنى شەبنەم دەپ ئاتىۋالسىمۇ، ئاخىر ئۇنىڭ گۆھەر ئىكەنلىكى ناھايىتى تېز ئاشكارىلىنىدۇ» دەپ جەزملەشتۈردى ۋە تەختتىن چۈشۈپ پەرھادنى ئەدەب بىلەن تەختكە تەكلىپ قىلدى. پەرھادمۇ كەمتەرلىك بىلەن:

— جېنىم بىلەن مىننەتدارمەن، ئەگەر بالا تىغىنى كىرپىك بىلەن يېرىش، تىرناق بىلەن يەردىن قۇمۇرۇشقا بۇيرۇساڭمۇ ئۇنىڭدىن ھەرگىز باش تارتمايمەن. بۇ ئىشلار ماڭا تەختكە چىقىشتىن يۈز ھەسسە ئاساندۇر. گادايدىن سەلتەنەت تەختى كۆپ يىراق تۇرىدۇ. ئۇنىڭغا تۇپراق ئۈستىدە يېتىش ياخشىراقتۇر، — دېدى.

مېھىنبانۇ پەرھادتىكى ھېسابسىز ئەدەب-ھايانى كۆردى ۋە ئۇنىڭ ئارزۇسىنى ئورۇندىماقچى بولدى:

— ئەگەر سەن تەختتە ئولتۇرۇشنى خالىمىساڭ، مەنمۇ يەردە ئولتۇرۇشۇم لازىم، — دېدى-دە، زىننەتلىك تەختنى ئۇ يەردىن ئالدۇرۇۋەتتى. يەرگە پارقىراپ تۇرغان پالاس ۋە شاھانە بىساتلارنى سالدۇردى. بىسات ئۈستىگە پەرھادنى ئولتۇرغۇزۇپ، ئاندىن كېيىن ئۆزى ئولتۇردى.

ئىككىنچى قېتىم مەي قەدەھلىرى ئايلىنىشقا باشلىدى. يالغۇز پەرھاد يەنە سۆز گۆھەرلىرىنى چاچتى. سۆزى بىلەنلا ئەمەس، بەلكى ئىككى كۆزى ئۇنىڭدىن ئار-

② ئاتارود — مىركۇرى سەييارىسى.

تۇق گۆھەرلەر چاچتى. ئۇ ئاينىڭ ھىجرىدىن جېنىغا تاقەتسىزلىك بىلەن پىراق ئوتى چۈشۈپ، قايغۇسىدىن پەلەك ئايۋىنى ئېگىلىپ كەتتى.

بۇ چاغدا ئۇ پەرى سۈپەتلىك گۈزەل پەردە ئارقىسىدىن بەزمىنىڭ پۈتۈن ئەھۋالىنى كۆرۈپ تۇراتتى. كۆزىدىن تىنىماي ياش تۆكەتتى. بەزىدە ھوشىدىن كېتىپ، بەزىدە ھوشىغا كېلەتتى. ئۇ پەرىگە ئوخشاش كىشىلەر نەزەرىدىن ئۆزىنى يوشۇرغان بولۇپ، باشقىلارنى كۆرۈپ تۇراتتى، لېكىن باشقىلار ئۇنى كۆرمەيتتى.

بىراق مېھىنبانۇ شىرىننى باشقىلارنىڭ كۆزىدىن قوغدايتتى. پەرھادنىڭ ئالماسنىمۇ يۇمشاتقۇچى كۆزىنىڭ ئۇنىڭغا چۈشۈپ قالماسلىقىنى ئويلايتتى. لېكىن شىرىننىڭ كۆز يېشى بېشىدىن ئاشقان، پەرھادنىڭ ئوتلۇق ئاھىدىن ئالەمگە ئوت تۇتاشقانىدى. مېھىنبانۇ: «بۇ مۇڭلۇق يىگىتتەك ساپ گۆھەرنىڭ ئالەمدىن تېپىلىشى مۇمكىن ئەمەس. ماڭا ئۇنىڭ بارلىق ئەھۋالى روشەن بولدى. ئۇنىڭ ئادىتى، پاكلىق ۋە راستچىللىق ئىكەن. شىرىنگە بىر دۆۋەت قاراشقا تاقەت-مادارى يەتمەيدۇ. ئەگەر قارىسا جېنى چىقىپ خاراب بولۇشقا يېقىنلىشىدۇ. بۇ ئىنسان سۈرىتىدە كەلگەن پەرىشتە ئىكەنلىكى ھەر بىر پەزىلىتىدىن ئېنىق كۆرۈنۈپ تۇرىدۇ. ئۇنىڭدا يامان نىيەتنىڭ بولۇشى مۇمكىن ئەمەس. كۆزى ۋە قەلبىدە پاكلىقتىن باشقا نەرسە يوق. ئۇنىڭ ئەسىر بولغان جېنى ئىشتىياق ئوتىدا كاۋاپ بولۇۋاتىدۇ. ئۇنىڭ قولىنى تۇتقىنىم ياخشى. ئەگەر ئۇنداق قىلمىسام، ئۇ ھالاكەتلىك قايغۇ بىلەن جېنىدىن ئايرىلسا، قان قەرزى بويىنۇمغا چۈشۈپ قالىدۇ» دېگەن خىياللارنى كۆڭلىدىن كۆچۈردى-دە، خادىملىرىغا:

— ئۇ ياخشىلارنىڭ شاھى ۋە گۈزەللىكنىڭ چوققىسىغا ئېرىشكەنلار، مېھماندارچىلىق قائىدىسى بويىچە بىردەم بۇ يەرگە چىقىپ، ئايدەك يۈزى بىلەن مېھمانىنىڭ كۆزىنى يورۇتسۇن، يېقىملىق سۆزى بىلەن ئۇنىڭ جېنىنى، يۈزى بىلەن ئۇنىڭ كۆزىنى مېھمان قىلسۇن، — دەپ بۇيرۇدى.

شىرىن پەردىنىڭ ئارقىسىدا تۇرۇپ بۇ سۆزلەرنى ئاڭلىدى ۋە جېنى ئارام تېپىپ، دەرھال بەزمىگە قەدەم قويدى، ئۇنىڭ چىرايلىق قەدەم تاشلىشىدىن ئالەم قوزغىلىپ كەتتى. چۈنكى ئۇنىڭ يۈزىدە مۇھەببەت ئوتىدىن ئەسەرلەر، كۆزىدە ياش سېلىدىن خەۋەرلەر بار ئىدى. ھىجران سەۋەبىدىن ئاققان كۆز يېشى بىلەن كىرپىك ئوقلىرىنى سۇغىرىپ، پەرھادنىڭ مېتىنىدەك ئۆتكۈرلەشتۈرۈۋېتەتتى. پەرھاد تاشلارنى پارچىلىغان بولسا، ھازىر شىرىن كۆز يېشى بىلەن قېنىنى تۆكمەكتە ئىدى. ئاغزىدىن چىقىۋاتقان ئاھىنىڭ شامىلى پەسەيمەيتتى. بۇ شامال بىلەن زۇننار چاچلىرىنىڭ تۈگۈنلىرىنى ئاچاتتى. چاچلىرىنىڭ ھەر بىر تالاسى يۈزلەپ ئىمانلىقلارنى كۇپرىلىق چۈلۈۋۈرىغا باغلاپ قوياتتى. يۈزىنىڭ ئوتىغا كۆز يېشىدىن سۇ چېچىپ، خەلقنىڭ كۆيمىكىگە تېخىمۇ كۆپرەك ئىسرىق سالاتتى. قاشلىرىدىكى تۈگۈنلەردىن ئۇنىڭ غەم قايغۇسى بىلىنىپ تۇراتتى. ئۇنىڭ جاھاننى زىننەتلىگۈچى جامالى زامانغا مىننەت قويسا، بۇ ئىشتىن زامانمۇ جانلارغا مىننەت قوياتتى. قۇياشتەك چىرايى بىلەن جاھاننى يورۇتۇپ، قاشلىرى بىلەن پەلەك

تاقىنىڭ ئايۋىنىنى روشەنلەشتۈرگەنىدى. ئۇنىڭ قىزىل ياقۇتتەك لېۋى جانغا ئوت ياقسا، پەردىلەنگەن چېھرىسى جاھانغا ئوت ياقاتتى. ئۇ، تۆت ئاسمان پەردىسى كەينىدىن قۇياش يۈز كۆرسەتكىنىدەك، پەردىلەر كەينىدىن چىراي كۆرسەتتى. شۇنىڭ بىلەن گويا قۇياش نۇرىدىن زەررىلەر كۆتۈرۈلگەندەك، پۈتۈن بەزمە ئەھلى دەرھال ئورنىدىن قوزغىلىشىپ، تىك تۇرۇشتى. بۇ پەيتتە پەرھادنىڭ جېنىغا شۇنداق بىر ئوت تۇتاشتىكى، بۇ ئوت ئۇنىڭ پاك جىسمىنى كۆيدۈرۈپ كۈلگە ئايلاندۇردى. ئۇ ئايغا نەزىرى چۈشۈشى بىلەن بىر ئاھ تارتتى ۋە بۇ ئاھىنىڭ تۈتۈنىدىن يەتتە ئاسمان قارىيىپ كەتتى. ئۇ ھوشىنى يوقىتىپ، يىقىلىشقا ئاز قالغانىدى، لېكىن مەيىنىڭ كۈچى ئۇنىڭغا مەدەتكار بولۇپ، يىقىلىشتىن ئامان قالدى.

مېھىنبانۇ شىرىنىنى ئۆز يېنىغا تەكلىپ قىلدى. شىرىن كېلىپ مېھىنبانۇ بىلەن يانمۇيان ئولتۇردى. ئۇ گوياكى قۇياش ئاينىڭ يېنىدا مەنزىل تۇتقاندەك ئورۇن تۇتتى. پەرھاد ئۆز ئورنىغا كېلىپ ئارام ئالدى. ساقىلار ئارقىمۇ ئارقا قەدەھ تۇتۇشقا كىرىشتى. پەرى مەيگە لىپمۇلىپ تولغان قەدەھتىن ئىچىپ، ئۆزىنىڭ مەجنۇنىغا ئوخشاش سەرخۇش مەست بولۇپ قالدى. مەيىنىڭ تەسىرى بىلەن يۈزىدىن رومالنى كۆتۈردى ۋە ئادەمگەرچىلىكىنى نامايان قىلدى. ئۇ پەرھادقا قاراپ تىلىدىن:

— ئەي، ئالەم خەلقىنىڭ نادىرى ۋە يېگانىسى. سېنىڭ زاتىڭ ئۇلۇغ ئىشلارغا قادىردۇر. سېنىڭ ھۈنىرىڭ، كامالىتىڭ ۋە پەزىلىتىڭ ئالدىدا پۈتۈن جاھان خەلقى ئاجىزدۇر. كىمكى سېنى تەرىپلىمەكچى بولسا، ئېنىقكى، ئۇنىڭ ئېيتقانلىرى قۇياشنى روشەن، پەلەكنى ئېگىز دېگەنلىك بىلەن باراۋەر بولىدۇ. ۋۇجۇدۇڭنى، جېنىڭنى بۇ دەۋران بارلىق بالالاردىن ئاسرىسۇن. يولۇڭغا قانچە خەزىنىلەرنى چېچىپمۇ ئۆزرىمىزنى ئادا قىلالمايمىز، — دېگەنگە ئوخشاش ئەڭ چىرايلىق مەرۋايىتلارنى تۆكتى. ھەسرەتلىك پەرھاد ئۇنىڭدىن ھايا قىلىپ، تام سۈرەتلىرىدەك قېتىپ قالدى. ئۇ گۈزەل سۆز گۆھەرلىرىنى تۆكتى ۋە بېشىنى كۆتۈرۈپ، پەرھادقا قەدەھ تۇتۇش ئۈچۈن ئورنىدىن تۇردى. ئون ئىشتا ماھىر بولغان ھېلىقى ئون قىزنىڭ ھەر بىرى جاۋاھىرلارغا تولغان بىردىن تاۋاقنى تۇتۇپ تۇراتتى. شىرىن نەگە قەدەم قويسا، ئۇلار شۇ ياققا لەلى-ياقۇت، ئۈنچە-مەرۋايىتلارنى چاچاتتى. پەرھادمۇ جاۋاھىر چاچقاندىن يۈز ھەسسە ئارتۇق كۆز مەرۋايىتلىرىنى چاچاتتى.

ئۇ پەرى شۇ شەكىلدە ئاستا قەدەم تاشلىغىنىچە پەرھادنىڭ يېنىغا كېلىپ ئولتۇردى ۋە ياقۇت لېۋىگە قىزىل ياقۇتتەك مەينى تەگكۈزۈپ تۇرۇپ، پەرھادقا:

— بۇ قەدەھنى سېنىڭ ئىشقىڭنىڭ ھۆرمىتى ئۈچۈن ئىچىمەن، — دېدى. نەپىس يېپەككە ئورالغان شەمشاد قامەتلىك شىرىن، مەينى سۈمۈرگەندە، پەرھاد ھوشىنى يوقىتاتتى. ئۇ مەيگە لىپمۇلىپ تولغان قەدەھنى قولىغا ئېلىپ پەرھادقا تۇتتى ۋە ئۇنىڭغا دېدى:

— سەن مۇ مېنىڭ ئىشقىمنىڭ ھۆر-

www.uyghurkitap.com

مىتى ئۇچۇن ئىچكەن.

شىرىن تۇتقان شارابتا ئىككى خىسلەت بار ئىدى. بىرى — كىشىگە هاياتلىق بېغىشلىسا، ئىككىنچىسى — ئۆلۈمگە ئېلىپ باراتتى. ئۇ ئاشىق مەينىڭ پۇرىقىدىن ئالىلىقاچان مەست بولغانىدى، لېكىن بۇ ساقىنىڭ مەستكە قولداش بولغانلىقى ئەجەبلىنەرلىك ئىش.

پەرهاد، شىرىن تۇتقان قەدەهنى دەرهال قولىغا ئېلىپ، قەدەھ نەقىشلىرىنىڭ نىشانىسىنى قالدۇرمىغۇدەك ئەلپازى بىلەن خۇدىنى يوقاتقان هالدا سۇمۇرۇپ ئىچىۋەتتى. ئەگەر بۇ قەدەھ ئاسمان قەدەهىدەك يوغان بولغاندىمۇ بىر تامچە قالدۇرماي سۇمۇرگەن بولار ئىدى. شۇنداق قىلىپ ئۇنىڭ ۋۇجۇد نەقىشلىرى كۆڭلىدىن يۇيۇلدى. كۆڭلىمۇ ئۇنىڭ ۋۇجۇدىدىن قۇتۇلدى. ئۇ ئۆزىنى ئۆزلۈكىنىڭ قايغۇسىدىن، بەلكى پۈتۈن پانى ئالەمدىن قۇتۇلدۇردى. پەرهاد قەدەهنى زامانىنىڭ يېگانىسىغا تاپشۇردى ۋە ئۆزىنى تۇپراققا تاشلاپ، بېشىنى ئۇ گۈزەلنىڭ ئايىغىدا قويدى - دە، بۇ ئالەمدىن باشقا بىر ئالەمگە كەتتى.

پەرىزات پەرهادنىڭ بېشىنى كۆتۈرمەكچى بولۇپ قارىغانىدى، ئۇنىڭ جىسمى يىقىلىپ، ئۆزىنىڭمۇ ئۆزلۈكىدىن كەتكەنلىكىنى سەزدى. بۇ ئەهۋالنى كۆرگەن شىرىنمۇ پەرهادنىڭ يېنىغا يىقىلىپ، هوشسىزلىق دۇنياسىغا كەتتى.

بەزمە ئەهلى پەرهاد بىلەن شىرىننىڭ بۇ ئەهۋالىنى كۆرۈپ، سىناپ بېقىش ئۈچۈن هەر ئىككىيلەننىڭ ئاغزىغا دەرهال ئەينەك تۇتتى. بىراق، ئۇلارنىڭ نەپەسىدىن هېچبىر ئەسەر تاپالمىدى.

پۈتۈن بەزمە ئەهلىدىن پەرياد - پىغان كۆتۈرۈلدى. نەزمە:

كېتۈر ساقى، ماڭا مىرئاتى جامى،
كى ئاندىن تاپقامەن جانان نىشانى.
چۇ جانان ئەكسى كۆرگۈزگەي بۇ كۆزگۈ،
ئۆزۈمدىن بارغامەن ئول نەۋئىكىم سۇ.

(داۋامى كېيىنكى ساندا)

گۈلزارى بىنىش

(داستان)

موللا سابىر بىننى ئابدۇلقادىر (ناقىس)①

نەشرگە تەييارلىغۇچى: مەھەممەتتۇردى مىرزىئەخمەت

*

تەئالەللاھ، ئۇلۇغ ئاتلىغ خۇداسەن،
شەرىكۇ شۇبھە، نۇقساندىن جۇداسەن.
قىلىپ زاتىڭ تەقازا ئۆز ۋۇجۇدۇڭ،
ئۆزۈڭدىن ـ ئوق ئىمىش ئەلبەتتە بۇدۇڭ.
ئىرۇر ۋاجىب ۋۇجۇدۇڭ جايىز ئىرمەس،
ۋۇجۇدۇڭ ھىچ ئىشدا ئاجىز ئىرمەس.
ئۆزۈڭدىن ئولدى شەھلىق تەختۇ تاجىڭ،
ئۆزۈڭدىن غەيرىگە يوق ئىھتىياجىڭ.
ئەزەلدۇرسەنكى، مازىدا ۋۇجۇدۇڭ
بار ئىردى دائىمى، بولماي نەبۇدۇڭ.
ئەبەد ھەم سەنكى، مۇستەقبەلدە پىشە
ۋۇجۇدۇڭغە ئىرۇر بولماق ھەمىشە.
بۇدۇر زاتىڭغە ئىسباتى قەدەملىك،
كىم ئولماق ئەسلە مەسبۇقى ئەدەملىك.
ۋۇجۇدۇڭدىن بولۇپ ئىمكان نەمۇدار،
بولۇپ ئالەم ھەمە سەندىن خەبەردار.

*

ئەگەر ئىمكانغە خۇد ئەندازە يوقتۇر،
ھۇدۇسەتدىن بىرىسى تازە يوقتۇر.
قەدەم بىرلە ھەۋادىسنىڭ ئاراسى،
نە يەڭلىغدۇر ئاڭا يەتمەك قىياسى.
جۇ زاھىر سەندىن ئول بىھەد يىراقدۇر،
يەقىن دىبسەم يىراقدىن ياخشىراقدۇر.
نىچۈنكىم بولمىسە ئىمكان زۇھۇرى،
ئەمەس ۋاجىب سارى فىكرەت ئۇبۇرى.
تاپار ۋاجىبغە ئىنسان ئەقل ئىلە يول،
ئىرۇر ئىمكان دەلىلۇ ئەسلى مەدلۇل.
بۇ ئىمكانلارگە ۋاجىب مەزھەرىدۇر،
ھەمە ئىمكان بارى ۋاجىب نەرىدۇر.
نە مۇمكىنكىم زۇھۇر ئەتتى ئەدەمدۇر،
زۇھۇرى سايەئى نۇرى قەدەمدۇر.
ھەم ئىمكانى سىفاتى جىسمۇ جەۋھەر،
ئەيان بولمىش سەمائۇ بەھر ئىلە بەر.

① ۋۇرنىلىمىزنىڭ 1989 ـ يىللىق 1 ـ، 2 ـ سانلىرىدا شائىر موللا سابىرنى قىسقىچە تونۇشتۇرۇپ، ئۇنىڭ بىر قىسىم لىرىك شېئىرلىرىنى ئېلان قىلغانىدۇق. بۇ قېتىم ئۇنىڭ «گۈلزارى بىنىش» داستانىنى ئېلان قىلدۇق.

www.uyghurkitap.com

ئىرۇر ئالەم ھەمە ئەئزازۇ ئەجسام،
ئاڭا ۋاجىب ۋۇجۇدى ئىللەتى تام.
ئەگەر ئول بولمىسە قايدىن بولۇر بۇ،
كى مۇمكىندىن نەمۇ، قىلغايمۇ بىر مو.①
نېچۇككىم بولمىسە ئوتنىڭ ۋۇجۇدى،
قاچان زاھىر بولۇر بىر زەررە دۇدى.
ئەگەر بولماس زۇھۇرى مېھرى ئەنۋەر،
نېچۇك زەرراتقە ئۇرماق بولۇر پەر.
ئانىڭدەك گەر سېنىڭ يوق بولسە زاتىڭ،
داغى زاتىڭ بىلە قايىم سىفاتىڭ.
قاچان بولغاي ئىدى مەۋجۇد ئەئيان،
ئەرز بىرلە جەۋاھىر جۇملە ئىمكان.
قەدىمۇ ھەييۇ قادىرسەن خۇدايا،
ئەلىمۇ غەيبۇ ھازىرسەن خۇدايا.
ئەرز ھەم جىسىم ئېرمەسسەن مۇسەۋۋەر،
داغى مەھدۇد ھەم ئېرمەس مۇقەددەر.
ئەمەسسەن بەئز ـ بەئز ئولماقغە لايىق،
ئەمەسدۇر ھېچ نېمە زاتىڭغە سابىق.
داغى ئەجزا ئەمەسسەن ھەم مۇرەككەب،
ھەم ئول ۋەسفىڭە ئەشيادىن مۇرەتتەب.
رەۋا ئېرمەس ساڭا تۇتماق مەكان ھەم،
ساڭا جارى ئەمەسدۇرلار زەمان ھەم.
ئەمەسدۇر ھېچ نېمەرسە سەنگە ئوخشە،
مۇجەسسەم ھەم ئەمەسسەن تەنگە ئوخشە.
ئەمەسدۇر تاشقارى ھەم ھېچ مۇمكىن،
سېنىڭ ئىلمى مۇھىتى قۇدرەتىڭدىن.
جەھانۇ ھەر نېمە بولسە نەمۇدار،
سېنىڭدۇر پارچەسى، سەنسەن جەھاندار.
جەھاندۇر كۈندۈزى بىر بوستانىڭ،
قارا گۇ كېچەلەر ھىندۇستانىڭ.
مەلەكدۇر تۇتىلار ئول بوستاندا،
نۇجۇم ئېرمىش ئېلىڭ ھىندۇستاندا.
غۇلامى دەرگەھىڭدۇر شەمسى ئەنۋەر،
ئېرۇرسەن پادشاھى مېھرپەرۋەر.

سېنىڭ كۈلكۈڭ بەھارى ئافەرىنىش،
سېنىڭ ئۇتقۇڭ نەسىمى ئەقلۇ دانىش.
ئەجەب ئالىي كەرەملىك پادىشەھسەن،
بېرۇرسەن پارچە شەملەرغە كۈلەھ سەن.
قايۇ شاھىكى شاھى بەھرۇر بەردۇر،
ئىنايەت خىرمەنىڭدىن بەھرەۋەردۇر.
چۇ بىلدىم پارچە مۇمكىنىنىڭ ۋۇجۇدى،
ئەمەس مۇمكىن ساڭا بولماي سۇجۇدى.
خۇدادۇرسەن جەمىئى ئەيبدىن پاك،
نېچۇك يەتسۇن سېنىڭ ۋەسفىڭگە ئىدراك.
ئۆزۈڭ بەرگەچ مەدەد، بارا، خۇدايا،
تىلىمنى ئەيلەدىڭ بۇ سۆزگە گويا.
ۋەگەرنە بارمۇدۇر ھەددى بۇ قۇلنىڭ،
دېگەي ۋەسفىن يۈزدىن كۆرمەسدە گۈلنىڭ.
ئەجەب ھەيرەتكى مۇمكىندىن ئەيانسەن،
نەزەر قىلسام ئەيان ئېرمەس نىھانسەن.
نىھان دېسەم داغى پەيدا ئېرۇرسەن،
ئەگەر پەيدا دېسەم قايدا ئېرۇرسەن.
بۇ ھەيرانلىقدە گۇم بولدى خىرەد ھەم،
دېدى دىل: «ئەي خىرەد ۋەللاھۇ ئەئلەم.
ئەگەر ئاقىل ئېرۇرسەن ئەي خىرەدمەند،
دېگىل، ھەق ۋەسفىگە باردۇرمۇ پەيۋەند.
سىپاسىنى دېسە يۈز مەندەك ئادەم،
دېمە ئادەم، دېگىل يۈز مۇنچە ئالەم.
ئانىڭ خۇرشىدى كۈنھىغە يېتەلمەس،
دېمە خۇرشىد بىر زەررە دېيەلمەس.
دېدى ناقىس بۇ يەردە زەررەئى سۆز،
توقۇپ فىكرەت دۇكانىدا قارىچ بۆز.
ئىدى تەمھىدى ئايتۇر داستانىنىڭ،
«بەھار دانىش» ئاتلىغ گۈلىستانىنىڭ.
كەل، ئەي ساقى، كەرەم قىل جۇرئەئى مەي،
ئىچىپ ئەيلەي تۇمارى ھەمدىنى تەي.
ئالىپ ئىلكىمگە چەڭگى نەئتى ئەھمەد،
تاپاي چالىپ ئانى بۇيى مۇھەممەد.

① بۇ مىسرا قول يازما نۇسخىسىنىڭ قۇر ئىچىدە «كى مۇمكىندىن نە مۇمكىندۇركى بىر مو» دەپ يېزىلغان، ئەمما ھاشىيەسىدە يۇقىرىقىدەك ئۆزگەرتىپ قويۇلغان.

ناقىسى مەھزۇننىڭ ئىشتىياق ئىچرە مەھمەلى نەئت ئەترافىن مەجنۇنۋار دەۋر قىلغانى، ئۇل مەھمەل ساھىب جەمالى لەيلەسى، يوقكىم، خەيالى شۇئلەسىدىن جىسمۇ جانىغە ئوت تۇتاشىپ، بىھۇش يىقىلغانى، ئول بىھۇشلۇقدا ئاجىزلىق قۇدۇغىغە تىقىلغانى

نىسارى باشىدىن تا يەۋمى مەھشەر،
ھەبىبى ھەقغەكىم، بەرھەق پەيەمبەر،
نۇبۇۋۋەت بەھرىنىڭ ئىنجۇسى دۇرى ئول،
سەمائى مەئرىفەتنىڭ ئەختەرى ئول.
ئىنرۇر گۇلزارى ۋەھدەت بۇلبۇلى ھەم،
خۇدالىق باغىنىڭ رەڭگىن گۇلى ھەم.
ھۇمايىدۇركى پەرۋازىغە ھەد يوق،
ئۇچاردا بالۇ پەردىن ھەم مەدەد يوق.
كېلىپدۇر پەر ئۇرۇپ ئول لامەكاندىن،
ئەمەس ئاگەھ خىرەد ئول ئاشياندىن.
ئەھەد مىشكاتىدا گۇم ئىردى نۇرى،
بولۇپ ئەھمەد نەمۇ قىلدى زۇھۇرى.
جۇدا بولغاچ ئەھەددىن بولدى ئەھمەد،
جۇدا يوقكىم، ئەھەد بولدى ئاگا ھەد.
يوق ئولسە ئول ئالاردىن مىمى مەھدۇد،
زۇھۇر ئەتكەي ئەھەدكىم ئىردى مەشھۇد.
ئىرۇر بۇ سۆز زىھى نازۇك ئىشارەت،
كىم ئەتكەي تارلىق سەھنى ئىبارەت.
ئىشتىكىل ۋەسفىدە ئەمدى ئاچوق سۆز،
نۇبۇۋۋەت خاتەمىغە ئول ئىرۇر كۆز.
دېمىش گەرچە كېيىن بولدى زۇھۇرۇم،
ۋەلې مەۋجۇد ئىدى ئەۋۋەلدە نۇرۇم.
ئەزەل دەرياسىنىڭ دۇررى يەتىمى،
رىيازۇل-قۇدسىنىڭ خۇش بۇ نەسىمى.
گۇلىدۇر بائىسى تەكۋىنى ئىجاد،
جەھان گۇلزارى ئول گۇلدىن ئىرۇر شاد.
ئەجەب گۇلدۇر ئاچىلمىش پاك سۇرەت،
جەھانغە كۆرسەتىپ رۇخسارى جەننەت.
جەھاننىڭ مەخزەنى ئول دۇرغە مۇشتاق،
تۇتۇپ ئول بۇيى گۇل ئەترافى ئافاق.
دىماغىكىم تاپىپ ئول تۇفە بۇنى،
يىراق تاشلاپ جەننەتى ئارزۇنى.

تەمەننايى گۇلى كۆڭلىگە غالىب
بولۇپ، بولمىش ئانىڭ ۋەسلىگە تالىب.
تەلەب ئىچرە بولۇپ ھەقدىن ئىنايەت،
يېتىپ ۋەسلىگە تاپمىشدۇر سەئادەت.
سەئادەت كۆركى نۇرى دىنى ئىسلام،
قىلىپدۇر سۇبھى ئەبيەز زۇلمەتى شام.
بۇ گۇل ۋەسفىن دېسەم مىڭ يىل ئەگەرمەن،
يەقىندۇركىم بولۇر قىلغان سۆزۈم زەن.
ئىرۇر ۋەسفى ئانىڭ خاسى خۇداۋەند،
ئانىڭدىن ئۆزگەنىڭ بولغاي تىلى بەند.
دېمىش شەئنىدە ئەرسەلناكە رەھمەت،
بۇدۇر ۋەسفى زىھى ئالىي كەرامەت.
داغى «تاھا» ۋۇ «ياسىن» دۇر سىفاتى،
قىياس ئەت بۇ سىفەتدىن پاك زاتى.
لئەمرەكدىن قويۇپدۇر باشىغە تاج،
رەفىقى جىبرەئىلدۇر، قەسدى مىئراج.
ئىرۇر ئەخلاقى ھەق ئانىڭ شىئارى،
كەلامۇللاھ قالىپدۇر يادكارى.
كەلامى ھەق ئاڭاكىم بولدى نازىل،
نېتاڭ بولسە ئانىڭ ۋەسفىگە قايىل.
مۇھەممەددۇر ئاتى مەھمۇدۇ ئەھمەد،
ئەھەددىن خالى قىلماقىغە قەنى ھەد.
خۇدانىڭ سارىدىن ھەم، خەلقىدىن ھەم،
دۇرۇدى بىئەدەد بولسۇن دەمادەم.
مۇھەممەدكىم ئۆزى نۇرى خۇدادۇر،
ھەمە ئەسھابى ھەم نەجمى ھۇدادۇر.
ئۇلاركىم ئىردى پەيغەمبەرغە ساھىب،
بولۇپ مەجزۇبى نۇرۇللاھ جازىب.
ئۇلاركىم بارچە غەرقى نۇرى ھەقدۇر،
دەبىرىستانى ۋەھدەتدىن سەبەقدۇر.
ئەگەر بۇدۇر زۇھۇرى زاتى ئەسھاب،
سىفاتىدا كۆڭۈل فىكرى يېگەي تاب.

www.uyghurkitap.com ئۇيغۇر كىتاب تورى

دۇرۇدى بىمەدەد ئىقبالى سەرمەد،
غەزەل سۇبھى ئەبەد شامى بولۇپ ھەد.
خۇدادىن بارچە ئالەمدىن ھەمىشە،
ئاڭا ئادەت مۇڭا گەر بولسە پىشە.
بولۇر ئاندىن ۋەلى مۇندىن ئىرۇر كەم،

ئەقىدەم بۇدۇرۇر، ۋەللاھۇ ئەئلەم.
كەل، ئەي ساقى، ئاياق تۇتقىل قىلىپ بەزم،
ئىچىپ ئەيلەي دىماغىمنى مۇئەتتەر.
بولۇپ مەستى ئەبەد ئەيلەي نەچە سۆز،
خىرەددىن كۆز يۇمۇپ، سۆزدىن ئاچاي كۆز.

سۆز گەۋھەرى ۋەسفىدەكىم، ئىنسان سەدەفى بەتنىدە ئەھەدىيەت دەرياسى رىشھەسىدىن پەيدا، بەلكى ئول گەۋھەر جەۋھەرى ئول رىشھە لەمئەسىدىن ھۇۋەيدادۇر. قىيلۇ قال ئەتمەك بۇ مەقالى ھۇما تىمسال تەمەنناسى بىلە خەيالى مەھال قىلىپ ھالدىن كەتمەك

ئىرۇر سۆز تۇتىمى ئەنقا نىشانە،
ۋەلېكىن ئادەم بولۇپدۇر ئاشىيانە.
ئەگەر بۇ ئاشىيانە خۇد خەزەفدۇر،
ۋەلېكىن ئول دۇرغە مەخزەندەك سەدەفدۇر.
ئەمەس ئىردى خەزەفدىن جىسىم مەئلۇم،
نە مەئلۇمىكى يوقلۇغلۇقدا مەئدۇم.
تۇلۇئ ئەتمەككە ھۇسنى سۇبھى سادىق،
ئەقازا ئەيلەدى مەتلەئ مۇۋافىق.
سىفاتى ھۇسنى شەرھىنى تىلەپ ئول،
ئاچىلدۇردى ئىرادەت باغىدىن گۈل.
بۇ گۈلدۇر مەئنىمى ئەرۋاھى ئادەم،
دېدىم گۈلدۇر، بۇ گۈلدىن ئۇرمادىم دەم.
زۇھۇر ئەتتى بۇ گۈل ئادەم يەرىدىن،
جۇدالىق ئىستەدى باغى پەرىدىن.
بۇ گۈل بولغاچ نەمۇدارى بۇ يەرنىڭ،
سۈيىن ئىچتى جەمىئى بەھرۇ بەرنىڭ.
كۆكەرگەچ كۆز ئاچىپ ئول بولدى نازىر،
قارايدۇركىم جەمالى تۇرفە ھازىر.
كۆزى تۇشكەچ ئەجايىب بولدى شەيدا،
دېدى قىلسام ئاڭا ۋەسفىنى ئىنشا.
تاپالماي ئارزۇ ئول يەرگە چۆكتى،
تەھەييۇردىن غۇبارىستانغە بۇكتى.
كېلىپ رەھمەت نەسىمى ئول تەرەفدىن،
نەمايان بولدى سۆز دۇررى خەزەفدىن.
خەزەف ئىرمەس گۆھەركانى سەدەفدۇر،
كى گەۋھەردىن ھەۋادىسغە ھەدەفدۇر.
سەدەف تاپقاچ گۆھەردىن ھۇسنى مۇتلەق،

سەدەف ناتىق گۆھەرنى ئەتتى مەنتەق.
بىلەلمەيمەنكى، ناتىق جانمۇ يا تەن،
ۋەيا زاتىكى ئايتۇر ھەر زەمان مەن؟
داغى ھەيرەتدەمەن ناتىقنى بىلمەي،
ئاياغى فىكرىدىن ئىشكەل ئاچىلمەي.
خەيال ئەتتىمكى بۇ يازغان رەقەمدىن،
تەرەششۇھ ئەيلەمىش نەۋكى قەلەمدىن.
دېسەم جاندىن ئەگەر تەن قايدا قالدى،
ئەگەر تەندىن دېسەم جان قايدا قالدى؟
دېسەم سۆزدىن ئىرۇر بۇ تۇرفە مۇشكىل،
كى سۆز ئەيلەر داغى بۇ مۇشكىلىم ھەل.
ئەجەب سۆزدۇركى ۋەسفى سۆزدىن ئولمىش،
ئۆزىنىڭ ۋەسفى گويا ئۆزدىن ئولمىش.
ئىرۇر مەنتىق كىتابىدە بۇ مەنتەق،
كى بولسە ھەر نىمەرسە شەيئى مۇتلەق.
ئانىڭ تەئرىفى بولسە نەفس ئول شەي،
مۇئەررەفنى دېگەي ئاقىل كىشى غەي.
بۇ سۆزدىن ھەيرەتىم بولدى زىيادە،
سۈرەلمەي رەخشى سۆز، قالدىم پىيادە.
بۇ ھەيرەت بىرلە ئىش پايانغا يەتمەس،
باشىمدىن سۆز خەيالى داغى كەتمەس.
كېلەي سۆز باشىغە ئەمدى قىلاي سۆز،
توقۇي ئۆز بىلگەنىمچە ئەتلەسۇ بۆز.
دەپ ئىردىم سۆز باشىدا بىر ئىبارەت،
ئىبارەت ئىرمەس ئىردى ئول ئىشارەت:
سۆز ئاتلىغ گەۋھەرىكىم بولدى پەيدا،
ئەھەد دەرياسىدىن ئىردى ھۇۋەيدا.

ئىچۈككىم سانىئى ئىمكانى ئالەم،
يارانتى قۇدرەتىدىن جىنسى ئادەم.
قىلىپ كانى گۆھەر ئادەم ۋۇجۇدىن،
تۆكۈپ باشىغە ئىھسان بىرلە جۇدىن.
ئەتا ئەيلەپ قۇلاق، باش، تىل بىلە كۆز،
ئىشىتمەك، كۆرمەكۇ ھەم سۆزلەمەك سۆز.
قىلىپ قادىر بۇ تىلنى ھەر بەيانغە،
نىھانىنى جىلۋەگەر ئەيلەپ ئەيانغە.
بۇ كۆزكى كۆرسەتىپ ھەر گۈلىستانىنى،
دىدۇرتۇپ تىلغە ئاندىن داستانىنى.
قۇلاقغە يەتكۈرۈپ شىرىن خەبەرلەر،
چىقارىپ تىل بىلە ئاندىن شەرەرلەر.
گۈلىستان گۈللەرىدىن سىررىدىن قىلۇر فاش،
بىرىدىن ئاق يۈز ياساپ، بىرىنى قارا قاش.
ئەگەر بولسە ئەزەلدىن ئۇشبۇ مەقدۇر،
ئىرۇر تىل سۆز دىمەك بابىدە مەجبۇر.
بۇكىم ئەيلەر گەھى سۆز فىتنە ئەنگىز،
گەھى ئەيلەر ھىكاياتى شەكەررىز.
گەھى ئەيلەر تەكەللۇم بوستاندىن،
گەھى سۆزلەر قىلۇر ھىندۇستاندىن.
قۇلاق، كۆز ھەرنەكىم كۆرگەي، ئىشىتكەي،
ۋەيا قول بىر نىمە كاغەزغە بىتكەي.
تىل ئەيلەر ئانى ئايتىپ ئاشكارا،
ئانىڭدىندۇر مۇئەسسەر سەڭگى خارا.
قايانكىم كۆز كۆرۈپدۇر بىر جەمالى،
ۋەيا ئاڭلار قۇلاق شىرىن مەقالى.
جەمال ئاندىن تاپار ئانداغ تەراۋەت،
كى ئول ئايغاچ كىتەر ئەلدىن سەلامەت.
قۇلاقغە كىرسە ھەم سۆزنىڭ نەفىرى،
بولۇر تىلدىن ئاچۇق مافىز-زەمىرى.
بولۇر تىلدىن ھۆۋەيدا دەفتەرى ئىشق،
تىگەر تىلدىن جەھانغە خەنجەرى ئىشق.
بەلى كۆزدىن بولۇر ئاشىق گىرىفتار،
بولۇر ھۆسن ئەھلىگە كۆرگەچ خەرىدار.
گەھى ئاڭلاپ قۇلاغ ھەم غايىبانە،
كىيەر بەئزى لىباسى ئاشىقانە.
ئەگەر تىل بولمىسە ئاۋازە يوقتۇر،
جەمالى ئىككىسىگە غازە يوقتۇر.
بولۇپدۇر جىلۋەگەر تىلدىن گۈلى ئىشق،
ئوقۇر دەستانىنى گۈلدىن بۈلبۈلى ئىشق،
بولۇپدۇر مۇنچە شورىشلار زەباندىن،
زەبان تەن بولسە بۇ ئەلبەتتە جاندىن.
بۇ سۆزدىن سۆز مەقامى كۆپ بىيىكدۇر،
بۇ سۆزنى بىلگەلى دانا كىرەكدۇر.
دىدىم سۆز گەۋھەرى ئىرمىش شەرەرلىك،
مۇھەببەت ئوتىدىن بولمىش ئەسەرلىك.
بولۇپدۇر زاھىرى سۆز ئىككى قىسمى،
ئەگەرچە بىردۇر ئانىڭ ئىسمى-جىسمى،
بىرىدۇر نەسر بۇ ھەم ئەسرۇ خۇشدۇر،
كۆڭۈل كانى ئارا گويا كۇمۇشدۇر.
بىرىنى نەزم ئات قويمىش تىزىلغاچ،
كۆڭۈل ھەيران مۇنىڭ نەقشى سىزىلغاچ.
بۇ سۆز تەئرىفىدۇركىم، بۇ دىگەن سۆزە
مۇنى بىلگەي دىلى تاپقان كىشى كۆز.
ئەمەس ئول سۆزكى، دەرلەر خەيلى نادانە
دىمەي نادان، ئانى دەي مەھزى ھەيۋانە
ئىرۇر گەرچە ئۇلار ھەيۋانى ناتىق،
قاچان سۆزلەر ئۇلار ھەيۋانغە لايىق.
ئۇلارنىڭ سۆزلەرى مەھزى سەدادۇر،
رىزايى نەفس بىرلە ماجەرادۇر.
سۆز ئولدۇركىم بولۇر تەئسىرى ئانىڭ،
زەرۇردۇر قىلمىسە تەئخىرى ئانىڭ.
ئول ئولسۇن نەسر يا نەزمى مۇنەققەش،
ئىرۇر گەر ئىشقىدىن بولغاندا دىلكەش.
مەسائىل بولسە ئول سۆز داغى ئوبدان،
ئانىڭدىن ياخشىدۇر تەفسىرى قۇرئان.
ئەگەر بولسە پەيغەمبەردىن رىۋايەت،
ۋە يا بولسە سەھابەدىن ھىكايەت.
بۇدۇر سۆز ياخشىسى، سامىئ، ئىشىتكىلە
ئىشىتكىل، يا ئوقۇغىل، خاھى بىتكىل.

سۆزۇم باردۇر دەبان قىلمە ئەمەس سۆز،
بىلىنگەي سۆز بىلە مىقدارى ھەر ئۆز.
دېگىل سۆزنى ئىچىدە مەغزى بولسە،
قايۇ مەغزىكى، سۆزلەر نەغزى بولسە.
ئىشىتكىل بولسە پىستە مەغزىدىن ئار،
بولۇر ئەھلى مۇھەببەت ئالىدا خار.
ئىشىتكىل سۆز، ئەگەر بىلمەس ئىسەڭ سۆز،
قۇلاق بول ئاڭلاغىل يا بول كۆرەر كۆز.
ئىشىتتىڭ سۆز مەقامىن، ئەي خىرەدمەند،
ئەگەر سۆز بىلمەسەڭ ئاغزىڭغە سال بەند.
بۇ سۆزلەركىم دېدىم سۆز بابىدا مەن،
ئەگەرچە سۆز ئەمەس، ئەمما ئېرۇر فەن.
ۋە گەرنە سۆز قىلۇر ھەددىم قايانىدۇر،
كى ناقىسلىغ دېگەن سۆزدىن ئەياندۇر.
بۇ سۆزلەرگە كەمال ئەھلى كېرەكدۇر،
كەمال ئەھلى جەھاندا بىدبرەكدۇر.
ئۆزى يوقدۇر ئۇلارنىڭ سۆزى باردۇر،
سۆزى بولدى، بىلىڭلار، ئۆزى باردۇر.

بولۇپدۇرلار ئۇل ئەرلەر ئەل ئار
ئانىڭدەككىم بەيابان ئىچرە شەبنەم①
ئۇلار يوق دەپ ئۆزۈڭنى كۆپ ئاشۇرمە
ئاشۇرماقدىن ئۆيۈبىڭنى ياشۇرمە.
مۇرادىلىڭ يوق دېمەكلىكدىن بەيان قىل،
جەمالى مۇددەئايىڭنى ئەيان قىل.
بەيان ئەتسەم بۇ يوقلۇقدىن ئىشارەت،
دېدىم يوقلۇقنى كەملىكدىن كىنايەت.
ۋەگەرنە بۇ جەھان خالى ئەمەسدۇر،
كى يۈز تىۋە ئىچىدە بىر جەرەسدۇر.
تۇگەت ناقىس بۇ سۆزلەردىن خەيالىڭ،
زۇھۇر ئەتتى خەيالاتى مەھالىڭ.
قىلىپ سۆز ۋەسفىنى قىلدىڭ بۆلەك سۆز،
ئىگىلدى فىكرەتىڭ ئەندازەدە تۈز.
كەل، ئەي ساقى، رەۋايى جۇملە ھاجات،
چۇ سەندىندۇر ئىچۇر جامى مۇناجات.
مېنى مەست ئەيلەگىل بىر جام بىرلە،
ۋىدادى ئەيلەي خەيالى خام بىرلە.

نازىم ناقىس نۇقسان ھۇجۇمى ۋە ھىرمان نۇجۇمى ھۇجۇمىدىن رىدايى خاكسارلىغ
باشىغە سالىپ، ئەجزى ئىنكىسار ئەرەفاتىدا مۇناجاتغە تىل چېكىپ
كېلىپ ھاجات قىلغانى ۋە ئۇل تەلەب يولىدا جەۋاھىراتى
فىكرەت خىراجات ئەيلەپ، كەئبەئى مەتلۇب
سارى يول ئىستەگەنى

ئىلاھا، يوقنى بار ئەتكەن ئۆزۈڭسەن،
بۇ ناقىس قۇلنى زار ئەتكەن ئۆزۈڭسەن.
بىلەلمەيمەن نە تەندۇرمەن، نە جانمەن،
نە باتىندىن بولۇپدۇرمەن ئەيانمەن.
ئېرۇر فىكرىم ھەمە نۇقسان ھۇجۇمى،
رۇجۇم ئولدى ماڭا ھىرمان نۇجۇمى.
ئېرۇرمەن زەررەئى بىئېتىبارى،
بەيابانى جۇنۇندا خاكسارى.
زۇھۇر ئەتكەچ بەيابانىدا غۇبارىدىم.

ئاسىلدى دامەنىمغە ئىنكىسارىم.
كى مەن نې مەنكى بولمىشمەن گىرىفتار،
قىلۇرمەن دائىما مەنلىكنى ئىزھار.
دېگەنمەن مەنمۇدۇرمەن يا بۆلەكمۇ،
سېنىڭدىن ئۆزگەگە مەنلىك كېرەكمۇ.
يوق ئەت بۇ مەننى مەندىن، ئەي خۇدايا،
يوق ئولغاچ مەن، ئۆزۈڭنى ئەيلە پەيدا.
بۇ يوقلۇقدا كۆرەي پەيدالىغىمنى،
ئۆزۈڭنىڭ ھۇسنىڭە شەيدالىغىمنى.

① بۇ مىسرا قول يازما نۇسخىنىڭ قۇر ئىچىدە «ئانىڭدەككىم، قىزىل گۇل ئۆزرە شەبنەم» دەپ يېزىلغان بولۇپ، ھاشىيەدە يۇقىرىقىدەك ئۆزگەرتىلگەن.

ئەگەر يوق بولمىسە مەنلىك ئارادىن،
خەلاس ئولماق ئەمەس مۇمكىن بەلادىن.

داغى بىلدۇر ماڭا، پەرۋەردىگارا،
نە ئىشقە كەلگەنىمنى ئاشكارا.

بولۇپدۇر مەنزىلىم ئانداغ بەيابان،
كىم ئاندا ھىچ سۇ بولماس نەمايان.

كۆرۈنۈر ھەرتەرەفدە بىر بۇلاغى،
يەقىن بارسام ئىرۇر بىر خەستە داغى.

كۆرۈنۈر گەھ يىراقدىن مىيۋەزارى،
يەقىن بارسام ئىرۇر دىلنىڭ غۇبارى.

قۇرۇپ ئىككى لەبىم بىر نەمگە مۇشتاق،
قۇرۇق گۈل ئۇيلەكىم شەبنەمگە مۇشتاق.

سالىپ باشىمغە ئاجىزلىق رىداسىن،
سۇلۇغلۇق تاغىدا ئەسقا نىداسىن.

ھەرىمى بارگاھىڭغە يېتۇردۇم،
فىدالىق جانى مەھزۇننى كېتۇردۇم.

ئىرۇرسەن سامىئى ئاۋازى ھاجات،
قەبۇل ئەيلە فىدا بىرلە مۇناجات.

قەبۇلۇڭدىن چىكىپ ئەففانۇ ھەسرەت،
تەلەبدە ئەيلەدىم فىكرەت خىراجەت.

ئىرۇر ھاجەت بىرى ئۆزدىن قۇتۇلماق،
قۇتۇلماق يوقكى، ئۆزلۈكدىن يوق ئولماق.

بىرى بۇدۇركى يوق بولغاچ بۇ ئۆزلۈك،
تىلىمنى تۇتى قىلساڭ ياخشى سۆزلۈك.

بىرى بۇكىم تىلىمنى تۇتى قىلغاچ،
ئاڭا مىرئاتى دىلنى ئەيلە مىئراج.

دىلىم ئايىنە بولغاچ قالمىسە زەڭ،
جەھاننىڭ گۈللارىدىن تۇتمىسە رەڭ.

بىرى بۇكىم تىلىم سۆزگە كىرىشكەچ،
دىبەم ھۇسنۇڭ گۈلىن بۇيىنى ئەسكەچ.

بىرى بۇكىم دىگەچ ھۇسنۇڭ گۈلىنى،
ئۇنۇتسام بۇ جەھاننىڭ بۇلبۇلىنى.

بىرى بۇكىم ئۇنۇتقاچ بۇلبۇلى دۇن،
ئۆزۈمنى ئەيلەسەڭ ئىشق ئىچرە مەجنۇن.

قىلىپ مەجنۇن كەرەم قىلساڭ تەھەييۇر،
تەھەييۇردىن تولا بولسە تەفەككۇر.

تەفەككۇر لەشكەرى تۇتسە جەھاننى،
تۆگەتسەم تەي قىلىپ بۇ داستاننى.

ئەگەر سەن قىلماساڭ ھاجەت رەۋالىغ،
زۇھۇر ئەتكەي بۇ قۇلدىن بىھەيالىغ.

نىچۇك بولغاي ھەيا ھەركىم ئارادە،
يىراق يولنى قىلىپ يۇرسە پىيادە.

يىراقدۇر مەتلەبى كۆڭلۈم تەرىقى،
بولۇپدۇرمەن ئۇلۇغ دەريا غەرىقى.

تىلەر سەندىن بۇ سەرگەندان كەمىنە،
بۇ يول قەتئىگە رەخشى يا سەفىنە.

ئەتا قىلغىل كەرەم ئەيلەپ تەلەبنى،
سۇغارغىل رەھمەتىڭدىن تەشنە لەبنى.

ئەگەرچە ئاسىيۇ شەرمەندەدۇرمەن،
كەرەم قىلماقغە لايىق بەندەدۇرمەن.

ئەگەرچە زەررەدىن كۆپتۇر گۇناھىم،
ۋەلى خۇرشىدى زاتىڭدۇر پەناھىم.

گۇناھىمدىن مىنى ھىرماندا قويمە،
تۇمەنىمنىڭ داغ ئىلە ھىجراندا قويمە.

ئۆزۈڭ سالدىڭ بۇ سەۋدانى باشىمغە،
تەرەھھۇم قىل ئاقىزغان كۆز ياشىمغە.

ئىنايەت قىل ماڭا بىر ئىھتىمامى،
كى بولغاي بۇ كىتابىم ئىختىتامى.

كەل، ئەي ساقى، تەمام بولدى مۇناجات،
دېيىلدى ھەرنەكىم بار ئىردى ھاجات.

كېتۇر بىر جامى مەي كۆڭلۈمنى رەۋشەن،
ئانى ئىچكەچ يوق ئولسۇن نەفس دۇشمەن.

نازىمى دىلرىش نەفسى كافىركىشىنىڭ ئەقل نىگەھبانەنى غافىل تاپىپ، بەدەن مۈلكىگە يەغما ۋە تاراج سالىپ، شەھەنشاھى دىلغە غالىب كېلۇر ھالەتىدە ئەقلى ئاگاھ بولۇپ، مەملەكەتى بەدەننى ھەۋاس لەشكەرى بىلە مۇھاسىرە قىلىپ، نەفسنى ئەسىر قىلىپ، سىياسەت بىرلە قەيدى ئىنقىيادغە كىرگۈزگەنىدىن كېيىن، شاھى دىل ھەم تەركى غەفلەت ئەيلەپ، دۈشمەن شەررىدىن پەناھ تىلەمەكنى پىشە قىلىپ، دەرگاھى مۇتەۋەججىھ بولدى دېگەن تەمسىل زەمىنىدە شىكەستەلىق زەۋرەقى

بىرلە مەلامەت دەرياسىغە چۆمۈپ، ئۇل دەريا تەلاتۇمىدىن ئىزتىراب گىرداۋىغە
چىققاندا، ئۆزىنىڭ نابۇدلىغىنى مۇشاھىدە قىلغاچ، سەلامەت ساھىلىغە
ئۇلاشقانىنى بەيانى ئىشارەت قىلۇر، ۋەھۇۋە ئەلا بىزاتىس-سۇدۇر

ئىرۇر تەن مۈلكى شەھرىستانى ئەئزەم،
ئىچىدە يۈز تۈمەن دەريايى قۇلزەم.
تىكىلگەن ھەرتەرەف بىر شامىيانە،
تىلىسماتى سىكەندەردىن نىشانە.
مەساجىد خانەقەھ بىرلە سەۋامىئ،
ياسانغان ھەرتەرەفدە تۇرفە رافىئ.
شەھەنشاھى بۇ شەھرىستان ئىرۇردىل،
رەئىيەت پەرۋەرۇ سۇلتانى ئادىل.
ھەمە ئەترافى ئالەمدىن خەبەردار،
ئانىڭ خەيلى ئىچىدە ئەقلى سەركار.
نىچۇك ئەمر ئەيلەسە مەشمۇلى شامىل،
ئەساكىر بارچەسى ئەمرىگە شاغىل.
تەدابىرى ئۇمۇرى يەتتە ئىقلىم،
مۇھىتى ھۆكمىدە بىر چەشمەئى مىم.
كۆڭۈل ئەيۋانىدا يۈزمىڭ خەزىنە،
جەۋاھىرھايى فىكرەتدىن دەفىنە
مۇھەييا بارچە شەھلىغىنىڭ ياراغى،
يوق ئىردى ھىچ تەرەفدىن بىيىمى ياغى.
ئەدالەت بىرلە ئەتكەچ ھۆكمىرانلىغ،
ئىدى بۇ مەملىكەت بىھەد ئەمانلىغ.
مۇنەۋۋەر ھەر تەرەف فانۇسى ئىسلام،
يەرى يوقكىم ئەمەس مۇجەررى ئەھكام.
نىگەھبانلىغىغە ئىردى ئەقىل مەئمۇر،
رەئىسى جۇملە ئەئزا بارچەدىن زۇر.
ئەگەرچە شەھغە يوق ئىردى نەزىرى،
بۇ ئىردى شاھىنىڭ ئوڭ قول ۋەزىرى.
ئىدى شەھدىن ئاڭا بىھەد ئىنايەت،
ئاڭا تەفۋىز ئىدى ھۆكمى ۋىلايەت.
ۋەزىر ئىردى ئانىڭ ئەمرىگە مەشغۇل،
ئىدى شەھغە نەكىم ئول قىلسە مەقبۇل.
بۇ قىلغاچ ئىشنى شەھ تاپىپ فەراغەت،
قىلۇر ئىردى مەساجىددە ئىبادەت.
ۋەزىرى ئەقل مەسنەددە تۇرۇپ جاي،
سۈرۈپ ھەرلەھزە رەئيى ئالەم ئاراي.

بۇ شەھر ئەھلىگە ئەيلەپ پاسىبانلىق،
ئەمەسدۇر پاسىبانلىق بەلكى خانلىق.
ئەمان ئىستەپ قىلىپ كۆپ سەئيى مەشكۇر،
قىلىپ شەھ خىزمەتىن ئىمكانى مەقدۇر.
ھۆكۈمەت بادەسىدىن ئىردى سەرمەست،
كۆرەر ئىردى ئۆزىدىن ئۆزگەنى پەست.
بار ئىردى نەفس ئاتلىغ چاپلۇسى،
خەيالى ئەقل ئورنىدا جۇلۇسى.
ھەمىشە ئىستەر ئىردىكىم بەھانە،
مەكانى بولسە شەھلىغ ئاستانە.
ۋەزىرى ئەقلىنى [ئول] مەئزۇل ئەيلەپ،
ئۆزىن شەھ قاشىدا مەئقۇل ئەيلەپ.
ھۆكۈمەت تاپسە ئاندىن بىر نەفەس ئول،
بەدەن مۈلكىگە تاپسە دەستى رەس ئول.
رىئايانى ئۆزىگە رام قىلسە،
سالىپ خىزمەتكە بىئارام قىلسە.
بۇزۇلسە مەملىكەتدە رەسمۇ ئايىن،
دىمە ئانداغ، دىگىل ئەھكام ئىلە دىن.
شىئارى كافىرىستان بولسە جارى،
مەساجىدلاردا بۇتلارنىڭ نىگارى.
مەن ئول بۇتخانەگە بولسام بەرەھمەن،
رەئىيەت قىلسە، ھەرئىش بۇيرۇسام مەن.
ھۆكۈمەت تەختىدىن شەھنى يىقىتسام،
يىقىلغاچ تىغ ئىلە خۇنىن ئاقىتسام.
ئانىڭ ئورنىدا قىلسام پادىشاھلىغ،
ۋەزىرى ئەقل قىلسە ئۆزرەخاھلىغ.
ۋەلى ئىردى بۇ ئىشدىن ئەقل ئاگاھ،
تاپالماس ئىردى ئول مەلئۇن ئاڭا راھ.
ھەسەددىن ئۆرتەنۇر ئىردى دەما-دەم،
ھەمىشە كۆڭلىدە ئىردى ئۇشۇل غەم.
بەناگەھ بىر كۈنى ئەقل ئولدى غافىل،
بۇ مەلئۇن ئىلكىگە ئالدى سەلاسىل.
شەياتىن لەشكەرىگە داد قىلدى،
سەلاسىل تەبرەتىپ پەرياد قىلدى:

كى «ئەي مېھرۇ ۋەپالىق خوشلىقالار،
مەنى بىچارەگە ھاجەت رەۋالار.

بار ئېردى مۇشكىلىم، ھەلدىن ئەسەر يوق،
جەھاندا مۇشكىلى ئاندىن بەتەر يوق.

تاپالماي بۇ جەھاندا بىر مەدەدكار،
ئىدى كۆڭلۈمدە پۈشىدە بۇ ئەسرار.

مەدەدكار ئولسە ھەم ئىمكانى ھەل يوق،
نېچۈنكىم مەللى مۇشكىل بىئەجەل يوق.

يېتىپدۇر ۋەقتى ھەللىنىڭ بۇ سائەت،
نە بولغايكىم سىلەر ئەيلەپ ئىنايەت.

كىرىپ ئارقامغە لەشكەر بولساڭىزلار،
ئەمەس لەشكەركى، ياۋەر بولساڭىزلار.»

شەياتىن سوردى: «ئەي ئەيبارى كامىل،
نېچۈك مۇشكىلدۇرۇر، ئايغىل بۇ مۇشكىل.»

دېدى مەلئۇن نېكىم مەزكۇر بولدى،
شەياتىن ئاڭلاغاچ مەسرۇر بولدى.

قىلۇرمىز دەپ بۇ مەلئۇن مۇشكىلىن ھەل،
ياراغ - جابدۇق ئالىپ بولدى مۇكەممەل.

بۇلارنى باشلابان كەلدى بۇ مەلئۇن،
يۈگۈردى قەلئەگە تۇرماي ئۇشۇل كۈن.

ۋەزىرى ئەقل تا كەلگۈنچە ئۆزگە،
بۇ مەلئۇن ئۇردى تۇپراق بىرلە كۆزگە.

يۈگوردى قەلئەنى بىردەمدە ئالدى،
ئۆزىنىڭ ئاتىنە نەققارە چالدى.

كۆرۈپ سۇلتاننى مەسنەد ئۆزرە تەنھا،
تاپىپ فۇرسەت غەنىمەت قىلدى يەغما.

تۇتۇپ شەھ گەردەنىگە سالدى زەنجىر،
نە زەنجىر، ئول تەنابى مەكرۇ تەزۋىر.

بولۇپ فارىغ بۇ ئىشدىن نەفس تاغى،
دېمە تاغى، دېگىل بەدبەخت ياغى.

خەيال ئەتتىكى، مەن بولدۇم بۇ كۈن شاھ،
چىقاي مەسنەدگە ئەيلەي ئەلنى ئاگاھ.

قىلاي شەھر ئىچرە مەسجىدلەرنى ۋەيران،
سالاي بۇتخانە، ئاتاشخانە ھەريان.

بەرەھمەنلىك قىلاي بۇتخانەلەردە،
ياقاي ئوتلارنى ئاتەشخانەلەردە.

رەئىيەت ئەيلەسۇن بۇتغە ئىبادەت،
قىلىپ ئوتخانە ئەترافىن زىيارەت.

بەدەن شاھىغە يەكسەر ياغى بولسۇن،
ياغى ئېرمەسكى، دۈشمەن باغى بولسۇن.

زۇھۇر ئەتمەپ ئىدىكىم بۇ خەيالى،
ۋەزىرى ئەقلىنىڭ يۈتكەلدى ھالى.

كۆزىن ئاچىپ نەزەر قىلدى بەدەنگە،
بەدەن ئېرمەسكى، ئىقلىمى چەمەنگە.

كۆرۈپ ئول لەھزە ئاندا بۇ ئەلامەت،
تۆكۈپ ياش كۆزىدىن، ئەيلەپ نەدامەت.

تۇرۇپ ئۆز جايىدا ئاۋاز قىلدى،
ھەۋاسى خەمسە ئالدىغە يىغىلدى.

دېدى: «ئەي پۇت، ئەلەمنى راست قىلغىل،
غەزات ۋەقتى ئۆزۈڭ ئاراست قىلغىل.»

دېدى: «ئەي قولكى، سەن تۇتقىل كەمىننى،
كۈشادە قويمە چەپ بىرلە يەمىننى.»

قۇلاققە دېدىكىم: «بارشىل قۇلاق سال،
شەھەنشەھ قايدادۇر ئاندىن خەبەر ئال.»

دېدىكىم كۆزگە: «سەن بولغىل نىگەھبان،
بولۇر دۈشمەن تۇغى قاندىن نەمايان.»

دېدىكىم تىلغە: «ئەي دەرۋازەبانىم،
ئەمەس دەرۋازەبانىم، پەھلەۋانىم.

ساڭا خىزمەت بۇكىم، دەرۋازە تۇسقىل،
بۇ يولدىن چىقسە دۈشمەنلەر سوقۇشقىل.

كىرەرمەن قەلئەگە ئەيلەپ تەۋەككۈل،
سالۇرمەن خەسىلەر ئىچرە غۇلاغۇل.

سىلەر بارماي يىراق، ئەيلەڭ مۇھاسىر،
خۇدادۇر بەندەسىگە يارۇ ناسىر.»

مۇنى دەپ قەلئەگە ئات قويدى ئول دەم،
شەياتىن جۇرئەتىدىن ئەيلەدى رەم.

چۇ كۆردى نەفسى بەدكىردارۇ بەدكىش،
كېتەپدۇر ئىلكىدىن ھەرنە قىلۇر ئىش.

قاچالماي ھەر تەرەف نەززارە قىلدى،
باشىن يەرگە ئۇرۇپ يۈز پارە قىلدى.

ھەۋاسى خەمسە باتىن بولدى ھازىر،
بۇ مەلئۇننى كۆرۈپ ئول نەۋئ قاسىر.

سالىپ بويىنىغە غۇل، ئىلكىگە لۈكنى،
ئايالار سۆدرەگەن يەڭلىغ مۇشۇكنى.

ئەسىر ئەيلەپ ئانى زىنداننە سالدى،
يېڭى باشدىن يەنە نەققارە چالدى.

www.uyghurkitap.com

خەلاس ئەتتى شەھەنشەھنى ئۇشۇلدەم،
دېدى شەھر ئەھلى يەكسەر خەيرمەقدەم.
بۇزۇپ بۇتخانەۋۇ ئوتخانەلەرنى،
ئىمارەت قىلدىلار ۋەيرانەلەرنى.
فەراغ ئۇلغاچ بۇئىشدىن ئەقلى دانا،
شەھەنشەھغە قاراپ دېدى «ئەتەئىنا».
كېتۇردى نەفسى مەلئۇننى ئۇشۇلدەم،
مىسالى ئەبدىرەھمان ئىبنى مۇلجەم.
غەزەبدىن شاھ ھۇكم ئەتتى ئۆلۈمگە،
دېدى: «ئەي بائىس ئۇلغان مۇشكىلۇمگە.
جەزاسى ئۇشبۇدۇركىم بولسە ياغى،
قىلىچدۇر ياغى بولغانىنىڭ تاياغى.»
دېدى يىغلاپ تۇرۇپ: «ئەي شاھى جەمجاھ.»
چۇ كۆردى بۇ غەزەبنى نەفسى بەدخاھ.
«ئازىپدۇرمەن، خەتا قىلدىم، يېڭىلدىم،
ئۆزۈم ئاجىزلىغىنى ئەمدى بىلدىم.
كەچۇرگىل، ئەفۋ قىل قىلغان گۇناھىم،
كەمىنە بەندەمەن، سەن پادىشاھىم.
تۇتاي ئەمرىڭ يولىن مۇندىن كېيىن مەن،
كى ھەرگىز بولمايىن مۇلكۇڭغە دۇشمەن.
گۇناھىن ئەفۋ قىلدىلار شەھەنشاھ،
خەلاس ئۇلدى ئۆلۈمدىن نەفسى گۇمراھ.
چىقىپ شەھ مەسنەد ئۆزرە تۇتتى ئارام،
دېدى: «شەھلىقغە ئېركەنمەن تەخىخام»
نىزامى مەملەكەتنى تۈزدى باشدىن،

كېچىپ ئەيشۇ فەراغەت بىرلە ئاشدىن
يۈزىن كەلتۇردى دەرگاھى ئەھەدگە
مۇناجات ئەتتى ئەللاھى سەمەدگە:
«كى ئەي ھەر ئىككى ئالەمنىڭ خۇدايى،
ئېرۇرمەن مەن گەدايىڭنىڭ گەدايى.
ئەمەس ئېردىمۇ مەن، بارا، خۇدايا،
مۇنىڭدىن ئىلگەرى سەن بىرلە پەيدا.
نە بائىسدىن مېنى سالدىڭ بۇ زىنداں،
يىراق ئەيلەپ ئۆزۈڭدىن كۆرسەتىپ جان.
ئەگەر بىر بولسام ئېردى سەن بىلە مەن،
نېچۈك قەسدىمگە تۇشكەي ئېردى دۇشمەن.
نەسىبىم بولسە بۇ، يوق مەندە چارە،
ئەگەر قىلسام ئۆزۈمنى پارە-پارە.
بىلۇرمەن ئاقىبەت شەھر ئولسە ۋەيران،
نىدا قىلغۇڭ ئۇيان بارمە، بۇيان يان.
ئۇمىدىم بۇكى تاپقايمەن ۋىسالىڭ،
كەرەم قىلغاندا كۆرگەيمەن جەمالىڭ.
بۇ ئىش يەتكۇنچە، ئەي پەرۋەردىگارىم،
ساڭا تەفۋىز قىلدىم يوقۇ بارىم.
بۇ قۇلنى شەررى دۇشمەندىن ئەمان تۇت،
باشىمغە ئۆز پەناھىڭ سايەبان تۇت.
كەل، ئەي ساقى، يوق ئۇلدى ئەمدى دۇشمەن،
يۈزۈڭدىن ئەيلەگىل كۆڭلۈمنى رەۋشەن.
كېتۇر جامى، ياناچ ئۇلغاي ئاڭا ئاج،
مەيىن ئىچكەچ بولاي سەرمەستى مېئراج.

ئول رىسالەت قافىلىنىڭ سەمۇرغى بەلەند پەرۋازى مېئراجى زىكر ئەيدەكىم، بۇ رىسالەئى بىنەۋالەگە بائىسى فەخر ۋە سەبەبى ئېئتىبار ئۇلغاي. «سۇبھانەللەزى ئەسرا» بىشارەتىدىن بالۇ پەرى راست بولغاچ جەھان خاكىدىن ئالەم تەرەفىگە فەرۋاز ئېتىپ، كۆز يۇمۇپ ئاچقۇنچە، ۋە بەلكى ئاچۇق كۆزنى يۇمغۇنچە زەمان ئاراسىدا مەلەكۇت شەھرىستانىنى كېزىپ، جەبەرۇت نەۋاھىسىغە ئولاشقانى. ئول نەۋاھىدىن دەنى فەتەدەلى ئىشارەتىدىن قۇۋۋەت ھاسىل قىلغاچ لامەكان فەزاسىغە ۋاسىل بولۇپ، تەھىيەت سەرچەشمەسىدىن تەھارەت قىلىپ، ھەيرەت مېھمانخانەسىدە مەئرىفەت خانىدىن سىيراب بولۇپ، ھەقىقەت ئاشيانەسىدىن خەبەر تاپىپ، يانىشىدا تەرىقەت شەھبازىن سەيد ئەتكەچ كېلىپ، شەرىئەت ئۆلەكخانەسىدە ئارام تۇتقانى. سەلەۋاتۇللاھى ئەلەيھى ۋە ئالىھى ۋەسەللەم

ئىدى ئەھمەدكى نۇرى مېھرى ۋەھدەت،
ئاڭا ئاشىق ھەمە زەرراتى كەسرەت.
ئىدى ئول نۇر سەيرى لامەكاندا،
ئەسەر يوق ئېردى ئاندىن بۇ جەھاندا.

قايان ئېردى جەھان، بولماسدا ئول نۇر،
ئەمەس ئېردى جەھاندىن ئىسمى مەشھۇر.
قاچانكىم شۇئلەسىن ئول قىلدى پەيدا،
تىفەيلىدىن جەھان بولدى ھۇۋەيدا.
بولۇپ پەيدا، ئەدەمدىن قىلدى پەدرۇد،
زەمىنۇ ئاسمان ئاندىن تاپىپ جۇد.
تىفەيلىدىن مۇكەررەم بولدى ئادەم،
ئۇلۇغلۇق تاپتى ئاندىن ئەرشى ئەئزەم.
ئىدى لەۋھۇ قەلەم يوقلۇقدا مەئدۇم،
ئول ئولغاچ بۇ ئىكەۋ ھەم بولدى مەئلۇم.
بىھىشت قايدا ئىدى، دەۋزەخ قايانىدا،
يوق ئېردى غەم ئۇلاردىن بۇ جەھاندا.
بۇلۇپ ۋەقتىكى ئەھمەد نۇرى زاھىر،
تۆرەلدى رۇھى مۇئمىن، جانى كافىر.
ياساپ مىئمارى قۇدرەت بۇ ئىكى جاي،
ئۇلار ئۇچۇن مەنازىل قىلدى بەرپاي.
بۇ مەئنىگە ئاچىپ كۆز، ئاڭلاغىل سۆز،
كى كۆرسەتمىش جەھان ئول نۇردىن يۈز.
بۇلاركىم نۇرنىڭ پەيداسى ئېردى،
ۋىسالىنىڭ بەسى شەيداسى ئېردى.
ۋەلې بۇ تۇرفەدۇر، ئەي نۇكتەرەسلەر،
رىكاكەت تەبئىلىغ نازۇك نەفەسلەر.
قىلىپ نۇرىنى پەيدا شاھى غالىب،
ئىدى زاتى بىلە ۋەسلىغە تالىب.
قىلىپدۇر نۇكتەلەر ئەھلى ئىشارەت،
كىتابى مۇئتەبەرلەردىن رىۋايەت.
مۇھەممەدكىم زۇھۇر ئەتتى جەھانغە،
ئىدى مۇشتاق بىھەد ① لامەكانغە.
بۇ ئىمكان قەيدىدىن ئېردى سەبۇكبار،
غىزا ئېردى ئاڭا تەسبىھۇ ئەزكار،
ئانىڭدەك بولسە شايەد كىردىگارى،
نەسىپ ئەتكەي ئۆزى كەلگەن دىيارى.
داغى دەبدۇر «سىپەر» دانالارى سۆز،
بۇ يەڭلىغكىم ئىشىت، سامىئ قويۇپ يۈز②.
زەمىنۇ ئاسمان بولغاندا مەخلۇق،
مۇھەممەد جىسمىدىن ئېردى ئەسەر يوق.
مەنىيەتدىن ئىكەۋلەن سۆز تالاشتى،
سۇئال ئىلە جەۋابى ھەددىن ئاشتى.
دېدىكىم ئاسمان: «سەندىن بىيىكمەن»،
زەمىن دېدىكى: «ئىشرەتكە كېرەكمەن»
فەلەك دېدىكى: «مەن نۇرانىدۇرمەن»،
دېدى يەر: «مەن جەۋاھىر كانىدۇرمەن»،
فەلەك دېدى: «مەلائىك مەنزىلىمەن»،
دېدى يەر: «خۇب رەۋلەر مەھمىلىمەن».
فەلەك دېدىكى: «مەن جەننەت مەكانى»،
دېدى يەر: «مەندەدۇر ئاشىق فىغانى».
فەلەك دېدى: «مېنىڭدۇر مېھرى ئەنۋەر»،
دېدى يەر: «مەندەدۇر بارچە پەيەمبەر».
فەلەك دېدى: «مېنىڭدۇر بارچە يۇلدۇز»،
دېدى يەركىم: «مېنىڭدۇر كېچە ـ كۈندۈز».
فەلەك دېدىكى: «مەن ئالەم پەناھى»،
دېدى يەر: «مەن ئەرەنلەر سەجدەگاھى».
فەلەك دېدى: «مېنىڭدۇر ئەرشى ئەئزەم»،
دېدى يەر: «مەندە تۇربەتگاھى ئادەم».
فەلەك دېدى: «مېنىڭ تۇبىئى خۇش قەد»،
دېدى يەر: «مەندەدۇر جىسمى مۇھەممەد».
بۇ ھۇججەتدىن فەلەكنى قىلدى خامۇش،
فەلەك دەر سۆزىنى قىلدى فەرامۇش.
بولۇپ يەر ھۇججەتىدىن ئەسرۇ مۇلزەم،
تۇبەن سالىپ يۈزىن، قىلدى قەددىن خەم.

① قول يازما نۇسخىنىڭ ھاشىيەسىدە «لەفزى ‹بىھەد›، نى لامەكانىنىڭ سىفەتى قىلسە ھەم بولۇر، مۇشتاققە ھەم بولۇر» دېگەن ئىزاھات بېرىلگەن.

② قول يازما نۇسخىنىڭ قۇر ئىچىدە بۇ بېيىت مىسرا «ئەي سامىئى سۆز» دەپ بېرىلگان، ھاشىيەدە يۇقىرىقىدەك ئۆزگەرتىپ قويۇلغان.

ئۇيغۇر كىتاب تورى www.uyghurkitap.com

ئىچىن ئۆرتەپ مۇھەممەد ئىشتىياقى،
دەر ئىبىردى: «ۋاھ، فىراقى، ۋاھ، فىراقى!»
تىلەر ئىبىردى ۋىسالىنى خۇدادىن،
ئىلىنك يىغماي تىلەك ئىچرە دۇئادىن.
تاپىپ ئول ئارزۇسىدىن بىشارەت،
دۇئاسى بولدى مەقرۇنى ئىجابەت.
بۇ بىسائىسىدىن خۇدايى غەيرى مۇھتاج،
ھەبىبىغە مۇيەسسەر قىلدى مىئراج.
ئىدى بىر كېچەئى فەرخۇندە فامى،
كېچە ئىرمەس، تەجەللى سۇبھى شامى.
نە شامىكىم، كۆڭۈلنىڭ سۇبھىدىن ئاق،
ئەبىرى ئاسمانۇ مۇشكى ئافاق.
تەجەللى مىھرىدىن ئىردى ئاگا بەدر،
كەمىنە چاكەرىدۇر لەيلەتۇل-قەدر.
ئەجايىپ كېچەئى فەرخۇندە ئىقبال،
قاراسى مەھ جەبىنلەر لەئلىگە خال.
بۇ كۈندۈزلەر ئانىڭدىن بىر نىشانى،
نىشان ئىرمەسكى، مۇرغى پۇر فىشانى.
دېسەم بۇ كېچەنىڭ ۋەسفىنى مىڭ يىل،
كېتىپ ھەر يىلدا مۇنداغ نەچچە مىڭ تىل.
داغى مىڭدىن بىرى، پايانغە يەتمەس،
نۇجۇمى خىرمەنىدىن دانغە يەتمەس.
مۇنىڭدەك كېچەئى فەررۇخ خىتابى،
تۇلۇئ ئەيلەپ ئىنايەت ئافتابى.
خىتاب ئەتتى فەلەككە: «ئەي فەلەك، تۇر،
تەھەررۈكنى سۇكۇنەت خاكىغە ئۇر.»
دېدى ئاي بىرلە كۈنگە: «بولمە سايىر،»
دېدى: «پەر ئۇرماغىل، ئەي نەسرى تايىر①».
مەلەكلەرگە دېدىكىم: «ئەي مەلائىك،
قويۇڭلار ئاسمانلارگە ئارائىك.»
دېدى دەۋزەخقە: «يوق قىلغىل ھەرارەت.
بۇ كېچە كۆيمەسۇن ئەھلى شەرارەت.»
دېدى جەننەتكە: «زىينەت قىل ئۆزۈڭگە،
كى سۈرگىل غازەۋۇ ئوسمە يۈزۈڭگە.»
دېدى تۇبىغە: «يۇغىل بەرگۇ شاخىڭ،
قىلىپ تەئجىل تەرك ئەيلەپ تەراخىڭ②.»
دېدى ئاندىن كېيىن: «ئەي ئەرشى ئەئزەم،
ئۆزۈڭدىن ئەۋجى رىفئەت ئەيلەگىل كەم.»
دېدى لەۋھۇ قەلەم، كۇرسىغە داغى:
بولۇڭلار ھەر بىرىڭلار ئۇرفە باغى.»
سىرافىلغە دېدىكىم: «ئەي سىرافىل،
بۇ كېچە سۇرنى جايىدا قويغىل③.»
خىتاب ئەتتى داغى: «ئەي قابىزى رۇھ،
بۇ كېچە قىلماغىل ھېچكىمنى مەجرۇھ.»
مىكائىلغە دېدى: ئەي قاسىمى رىزق،
دەرەڭ قىل كەيلى ئەھلى تائەتۇ فىسق④.»
دېدى جىبرىلغە: «ئەي نامۇسى ئەكبەر،
مۇزەييەن قىل ئۆزۈڭگە بالۇ شەھپەر،
ئىبرۇر بۇ كېچە نۇرى سۇبھى سادىق⑤،
بولۇر خۇرشىد ۋەسلىغە مۇۋاپىق.

---

① قول يازما نۇسخىدا بۇ سۆزنىڭ ئۇدۇلىغا «تۆرتۈنجى ئاسماندا بىر يۇلدۇزنىڭ نامى» دېگەن ئىزاھات بېرىلگەن.

② قول يازما نۇسخىسىدا بۇ مىسرانىڭ ئۇدۇلىغا «ھەرىكەت ئەيلەپ، جىلۋەگەر بولغىل» دېگەن ئىزاھات بېرىلگەن.

③ بۇ مىسرانىڭ ئۇدۇلىغا «يەنى تەۋازىئ بىلە بول» دېگەن ئىزاھات بېرىلگەن.

④ قول يازما نۇسخىدا بۇ مىسرانىڭ ئۇدۇلىغا «يەئنى تەقسىمى رىزقىغە مەشغۇل بولمە» دېگەن ئىزاھات بېرىلگەن.

⑤ بۇ مىسرانىڭ ئۇدۇلىغا «كىنايە ئەز مۇھەممەد سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەم» دېگەن ئىزاھات بېرىلگەن.

بارىپ جەننەتكە ئايغىل بىر بۇراقى،
كى بولغاي كۆڭلىدە دەردۇ فىراقى.
سۇغارغىل ئانى كەۋسەر ئابى بىرلە،
سۇپۇرگىل كاكۇلۇڭنىڭ تابى بىرلە.
ياپۇغ قىلغىل ئاڭا جەننەت ھەرىرىن،
داغى سەپ ئۈستىگە جەننەت ئەبىرىن.
قىلىپ ھەر نەرسەدىن ياخشى مۇزەييەن،
رەفىق ئەيلەپ ئۆزۈڭگە بىر نەچە تەن.
نۇزۇل ئەت ئاسماندىن يەر تەرەفكە،
يېتەرسەن بۇ كېچە ئانداغ شەرەفكە.
كى مۇندىن ئىلگەرى، مۇندىن كېيىن ھەم،
مۇنىڭدەك خىزمەتى يوقتۇر مۇكەررەم.
تۈشۈپ يەرگە جەھاننى دەۋر قىلغىل،
كى ئاندىن يەسرەبى بەتھاغە بارغىل.
ئۇ يەردە بار «قۇرەيش» ئاتلىغ قەبىلە،
قەبىلە ئىچرە بىر بەيتۇل-جەلىلە.
مۇتەللىپ نەسلىدىن بىر نەۋجەۋانى،
غەرىبۇ مۇزتەرىب ئازۇردە جانى.
ئېرۇر تالىب ۋىسالىغە بەغايەت،
قىلۇرمەن بۇ كېچە ۋەسلىم ئىنايەت.
ئىشى دائىم ۋىسالىمنى تەلەبدۇر،
جەمالىم شەربەتىگە تەشنە لەبدۇر.
دىلىدا بار ئانىڭ كۆپ ئارزۇسى،
جىگەر خۇنابىدىن دائىم ۋۇزۇسى.
ھەرىمىم كەئبەسى ئانىڭغە مەتلۇب،
كۆرەر ئۆز جانىدىن ۋەسلىمنى مەھبۇب.
بولۇپ بۇ كېچە ئانىڭ مىيزبانى،
قىلۇرمەن خىلۋەتىمدە مېھمانى.
سالىپ دەستۇرخان ئالدىغە ھەدىسىز،
تىزىپ نېئمەتلەرىم خانىن ئەدەدسىز.
قىزىتىپ ئىشق ئوتىدىن بەزمە ئۈلفەت،
تۇتۇپ ئىلكىم بىلە جامى مۇھەببەت.
ئارادىن مۇرتەفەئ ئەيلەپ نىقابىم،
قىلىپ زاھىر جەمالى ئافتابىم.
قىلىپ مەستى ئەبەد، ھالىن سورارمەن،

نەكىم ئەرز ئەيلەسە ئاڭلاپ تۇرارمەن.
بېرۇرمەن ھەرنەكىم قىلسە تەلەب ئول،
قالۇر ھەيرەتدە لۇتفۇمدىن ئەجەب ئول.
بارىپ يەتكۈر سەلامى بىنىھايەت،
ئۆي ئىچرە كىرمەگىل بولماي ئىجازەت.
ئىجازەتدىن كېيىن تەشرىف قىلغىل،
بۇ مېھمانخانەگە تەكلىف قىلغىل.»
يېتىشكەچ جىبرەئىلغە بۇ سەئادەت،
ئۇچۇپ جەننەت سارى قىلدى ئىرادەت.
كىرىپ جەننەتكە كۆردى بىر بۇراقى،
باشى گەۋھەر ئىدى، ئالتۇن تۇۋاقى.
كۆزى مەرجان، لەبى ياقۇتى ئەھمەر،
تىشى دۇردىن، قۇلاغى مۇشكى ئەزفەر.
ئىدى سۇنبۇل بىلە گۇل دۇمۇ يالى،
مۇزەييەن ھۇردەك دىلكەش جەمالى.
زەمىنغە باسماغان ئانىڭ ئاياغى،
ئۇچاسى كۆرمەگەن ئاسىبى داغى.
ئۆزى فىكرەت قۇشىدىن چۇستۇ چالاك،
كۆزى ياشلىغ دىلى بىھەد ئەلەمناك.
كېلىپ رۇھۇل-ئەمىن بەردى سەلامى،
يەتۈردى ھەقتەئالانىڭ پەيامى.
داغى ئايدى مۇھەممەددىن خەبەر ئول،
ئېشىتكەچ كۆپ سۆيۈندى شاھى دۇلدۇل.
ئىچۈرۈپ سۇ ئاڭا كەۋسەر كۆلىدىن،
ئۇچاسىغە ياپىپ جەننەت جۇلىدىن.
بېرىپ زىينەت ئاڭا ئىمكاندىن ئارتۇق،
نەكىم ئايسام داغى ئايغاندىن ئارتۇق.
ئالىپ يەرنىڭ يۈزىگە بولدى نازىل،
قىلىپ يەر ئۈستىدە سەيرى مەنازىل.
كېيىن دەم قىلدى بەتھاغە ئىرادە،
دەر ئېردى: «قايدادۇر ئول شاھزادە؟»
ئىدى ئول كېچە ئول شەھنىڭ مەكانى،
ئەسىھ قۇل ئىچرە بەيتى ئۇممۇھانى.
بارىپ ئېردى كۆزى ئۇيقۇغە ئانداغ،
كى ئېردى كۆز يۇمۇغلۇق كۆڭلى ئويغاغ.

ئىجازەت بىرلە ئۇل شىردىن شەمايىل،
سەئادەت ھۇجرەسىغە بولدى داخىل.
ئىشىت، سامىئ، بۇ يەردە نۇكتەئى خۇب،
ئەجايىپ نۇكتەكىم شىرىنۇ مەرغۇب.
خۇدايى لامەكان ھەيىيى تەۋانا،
ئېرۇر ھەر ئىشقە بولماس چاغدا دانا.
كى ئۇل كېچە ئۇچۇن ئىلىمىدە مەئلۇم،
قىلىپ رۇھۇل-ئەمىندىن سەلبى مەئدۇم.
ۋۇجۇدۇ ئاتىنى قىلغاندا مەقدۇر،
قىلىپ ئېردى ئانىڭ جىسمىنى كافۇر.
كى تا ئۇل شاھى ئەۋ ئەدنايى قۇربەت،
بۇ كېچە ئۇيقۇدىن گەر تاپسە راھەت.
ئويانماقدىن ئۇيالۇر جىبرەئىلىم،
بۇ كەلگەندىن خەبەر تاپماس خەلىلىم.
تۇتۇپ ئاتىن چاقىرماقدىن ئۇيالغاي،
بولۇپ بىچارە، كۆپ ھەيرەتدە قالغاي.
بۇ كىم جىسمى ئانىڭ كافۇر بولسە،
قاچانكىم سۆزلەمەك مەئزۇر بولسە.
ئاياغىغە سۈرۈپ جىسمىنى ئۇل دەم،
قىلىپ كافۇردىن ئۇيقۇ ئوتىن كەم.
ھەبىبىم جىسمىنى بىدار قىلغاي،
ھەدىسى كەشفى بۇ ئەسرار قىلغاي.
چۇ كۆردى ئانى دىل نامۇسى ئەكبەر،
ياتىپدۇر ئۇيقۇ ئىچرە ۋەردى ئەھمەر.
ئەدەب بىرلە ئاياغى سارى كەلدى،
كۆزىدىن ياش بۇلاغى جارى كەلدى.
كەفى پايىغە بەس سۈركەپ يۈزىنى،
بىلىندۇردى مۇھەممەدكە ئۆزىنى.
ئويانىدى شۇل زەمان ئۇل شاھى لەۋلاك،
قىيام ئەيلەپ تەھارەت ئەيلەدى پاك.
ئىشىتكەچ خۇش خەبەر رۇھۇل-ئەمىندىن،
فەلەككە بولدى ئازىم بۇ زەمىندىن.
قىلىپ ھازىر بۇراقى خۇش ئىنانىنى،
چىقارىپ ئۈستىگە شاھى جەھانىنى.
ئالىپ چۇلبۇرنى جىبرىل سەبۇك پەر،

ئالىپ يۈردى مۇھەممەدنى باسىپ پەر،
يۈرۈپ ئاندىن بۇراقى بەرقى رەفتار،
كىشى بولغۇنچە يۈرمەكدىن خەبەردار.
كېتۈردى مەسجىدى ئەقساغە ئانى،
ئۇ يەردە تۇردىلار ئەندەك زەمانى.
يىغىلدىلار نەبىلەر رۇھى شول دەم،
دېدىلەر: «مەرھەبا» ۋۇ «خەيرى مەقدەم».
كۆرۈشۈپ بارچە بىرلە قىلدى ئۇلفەت،
ئىمام ئولدى ئوقۇدى ئىككى رەكئەت.
داغى دەپ «ئەلۋىدائ» ئاندىن ئۆرۈپ پەر،
فەلەك پەيمايلىغ قىلدى قويۇپ يەر.
بۇراق ئەيلەر ئىدى يۈرمەكدە تەئجىل،
جىلاۋىدا سۈدۈس گوياكى جىبرىل.
يېتىشتىلەر بىرىنچى ئاسمانغە،
بىلىندى كەلگەنى دەرۋازەبانغە.
ئاچىپ دەرۋازەنى تەئزىم قىلدى،
ئەدەددىن تاشقارى تەكرىم قىلدى.
ئىشىت سامىئ بۇ ناقىلدىن رىۋايەت،
ئەمەس قىلماق فەلەك زىكرىنى ھاجەت.
مەلائىكدىن دېمەسمىز بىز داغى سۆز،
سەيرىنى كۆر بارىپ، ئەي ساھىبى كۆز.
ئۆتۈپ ئاندىن ئىگىز بىر يەرگە يەتتى،
ئەمەس يەر، قەلئەئى مەرمەرگە يەتتى.
ئىدىكىم بۇ ئىككىنچى ئاسمانى،
بار ئېردى ئاندا ھەم دەرۋازەبانى.
بىلىپ ئۇل ھەم ئىشىكنى ئاچتى ئۇل دەم،
سەلام ئەتتى پەيەمبەرگە بولۇپ خەم.
ئۈچۈنجى ئاسمان بولدى نەمايان،
مۇنىڭدىن ئۇل تەرەپ كەتتى شىتابان.
ئۈچۈنجى ئاسمانغە بولدى ۋاسىل،
مەلائىك ئارزۇسى بولدى ھاسىل.
ئۆتۈپ تەئجىل بىرلە بۇ فەلەكدىن،
يېتىپ تۆرتۈنجىگە سوردى مەلەكدىن،
كى «ئەي دەربان، بۇ يەر قايسى فەلەكدۇر،
مۇنىڭدا بارچەدىن كۆپرەك مەلەكدۇر؟»

دىدى دەربانكى: «ئەي جانلار فىدايىلىق،
بىلۇر ياخشى بۇ ئىشلارنى خۇدايىلىق.»
ئۆتۈپ ئاندىن مەقامىغە ئۇلاشتى،
ۋۇجۇدى جىبرەئىلغە ئوت تۇتاشتى.
بولۇپ لەرزان دىدىكىم: «يامۇھەممەد،
بۇ يەردىن ئۆتكەلى يوقتۇر ماڭا ھەد.»
بۇ يەردە بولدى پەيدا مۇرغى رەفرەف،
دىدى: «يا ئەھمەدا، قويغىل ماڭا كەف»
بۇراق ھەم جىبرەئىل ھەم مۇندا قالدى،
ئىشار تىلەر تۇلاكىم مۇندا قالدى.
ئۇچۇپ رەفرەف چۇنان بولدى شىتابان،
فەلەكلەر سۇرئەتىدىن بولدى ھەيران.
ئۆتۈپ توققۇز فەلەك يەتتە سەمادىن،
خىتابى ئاڭلادى: «كەل» دەپ خۇدادىن.
قەدەم يۆتكەر ئىدىكىم ئاندا ئول نۇر،
سەمانىغە كەھرەبا قىلغان كەبى زور،
دىمە، سامىئكى، سەن تەھقىر قىلدىلىق،
سەمانۇ كەھرەبا تەفسىر قىلدىلىق.
غەرەز بارماقداكى تەئجىل - ئوقدۇر،
سەمانۇ كەھرەبانىلىق دەخلى يوقدۇر.
ئەلاھازاكى ئول ساھى فەلەك يول،
ئىدى ئول كىچەسى ئانداغ خۇدا جۇل.
كى ھەربىر لەھزەدە يۈزمىلىق ھىجابى،
كىسىپ، ئول بەزمى ئۇلفەت ئافتابى،
ئۇلاشتى ئەرشى ئەئزەمگە بەناگاھ،
ئۇچۇن ئول ئەرشى ئەئزەم كەتتە دەرگاھ.
مۇبارەك كەفشى سالماقلىقنە تۇردى،
ئوشۇلدەم بۇنىڭداكىم شۇئلە ئۇردى:
«ئايا ئەھمەد، ئاياغدىن ئالمە نەئلەين،
ئاڭادۇر خاكى نەئلىلىق سۇرمەئى ئەين.»
بۇ يەردە بار ئىرۇر بۇزۇرگ لەتىفە،
كى مۇسا ھەم ئىدى مۇرسەل خەلىفە.

زۇھۇر ئەتكەن چاغىدىن تا رۇجۇئى،
ئىدى دەريا كۆزى ئىچرە دۇمۇئى.
دەر ئىردى دائىماكىم: «رەببى ئەنزەر،
كى ھۇسنۇڭ لەمئەسىدىن قىل مىنى پەر.»
كىلۇر ئىردى ئىدا ھەر ئايىسە ئانى،
جەۋابى باسەۋابى «لەن تەرانى.»
بۇ ئەھمەد ھەم ئانىڭدەك بىر نەبىدۇر،
رىيازى مەئرىفەتنىلىق گۈلشەنىدۇر.
مۇڭا مۇنداغ قىلۇر لۇتفۇ كەرەمنى،
ئاڭا ئانداغ سالۇر ھەجرۇ ئەلەمنى.
داغى مۇسا چىقاردا تۇرى سىينا،
نىدايى كەفش سالماق بولدى ئىما.
كى تا بىلگەي ھەمە مەۋجۇدۇ مەخلۇق،
بۇ ئاشىقدۇر مۇھەممەد ئىردى مەئشۇق.
چۇ يەتتى بۇ نىدايى با شەرافەت،
كەفش ئالماسدىن ئول نۇرى ھىدايەت.
چىقىپ ئەرش ئۈستىگە ئۆتتىلەر ئاندىن،
خەبەردار ئولدىلاركىم لامەكاندىن.
كۆرەر ئول لامەكان ئانداغ مەكاندۇر①،
كى ئاندا نە مەكانۇ نە زەماندۇر.
ئىگىز يوق پەست يوق چەپ بىرلە ئوڭ ھەم،
كىچە - كۈندۈزمۇ يوق ئىلگەرى - سوڭ ھەم.
شەمال يوق، ئوتمۇ يوق، تۇپراقۇ سۇ يوق،
شەجەر يوق، گۈلمۇ يوق ھەم رەڭگۇبۇ يوق.
قالىپ ھەيرەتدە بىلمەي قالدى ئۆزنى،
نە ئۆزكىم، بىلمەس ئىردى قاشۇ كۆزنى.
داغى ئولدەم نىدا كەلدىكى: «ئەھمەد،
يەقىن كەلگىل، يەقىن كەلگىل، مۇھەممەد.»
بولۇر ئىردى زىيادە ئانچە ھەيرەت،
«يەقىن كەلگىل» دىگەچ ئول رەببى ئىززەت.
بۇ ھەيرەتدە كەرەم قىلدى خۇداۋەند،
نىدايى: «ئەھمەدا، كۆزدىن كۆتەربەند.

① قول يازما نۇسخىنىڭ قۇر ئىچىدە بۇ سۆز «نىھاندۇر» ئىلىنىپ، ئۇنىڭ ئۇ-دۇلىغا «بەمەئنى خىلۋەت» دەپ ئىزاھات بىرىلگەن. ھاشىيەدە بولسا يۇقىرىقىدەك ئۆزگەر-تىلگەن.

www.uyghurkitap.com

كى قىلغاي تا تەبەللى زاتى پاكىم.
كۆرۈپ بىلگىلىكى مەن كىم سەن داغى كىم.»
دېدى ئەھمەد: «خۇدايى پاكدۇرسەن،
كى مەن بىر بەندە ھەيرەتناكدۇرمەن.»
ئۇشۇلدەم ئالدى بۇرقەئنى يۈزىدىن
تەجەللى قىلدى نۇرىنى ئۆزىدىن.
مۇھەممەد نۇرى ئول نۇرغە قوشۇلدى،
ئىكىلىك يوق بولۇپ بىرلىكدە بولدى.
بولۇپ دەريايى ۋەھدەتكە ئەجەب غەرق،
ئۆزىنىڭ بارۇ يوقىن قىلمادى فەرق.
ئەھەددىن ئۆشتى چۇن ئەھمەدكە نۇرى،
ئەھەد بولدى بۇ ئەھمەدنىڭ زۇھۇرى.
ئەھەد ئەھمەدكە قىلدى مېزبانلىق،
بۇ ھەم قىلدى ئەھەدكە مېھمانلىق.
يايىپ دەستۇرخان كۆپ قىلدى ئىنئام،
«نېچۈك دەستۇرخاندۇر؟» دېمە، ئەي خام.
تۆكۈپ ئالدىنە نېئمەتھايى ئەسرار،
مۇھەببەت شىيۋەسىنى قىلدى ئىزھار.
يەدى قۇدرەت بىلە مەي تۇتتى بىر جام،
مۇھەممەد بولدى نۇش ئەتكەچ سۈچۈك كام.
ئىچىپ مەينى تولا قىلدى تەھىيەت،
ئەھەددىن كەلدى ئەھمەد سارى رەھمەت.
مۇھەممەد كۆردى ئول ھالەت خۇدانى،
«نېچۈك كۆردى؟» دېمە، قوي ماجەرانى.
خۇدا ئايدى داغى: «ئەي غەرقى دىيدار،
نە كەلتۈردۈڭ، نە تۈرلۈك ھاجەتىڭ بار؟»
دېدى ئەھمەد: «خۇداۋەندا، بىلۇرسەن،
نە قىلساڭ سەن ئانى ياخشى قىلۇرسەن.
ئەمەس ھەر بەندەگە ئۆزىچە كەلمەك،
بۇ يەڭلىغ بارگەھدە ئۆكتە سۈرمەك.
كېلىپدۇرمەن سېنىڭ لۇتفۇڭ بىلە مەن،
تىكەن ئېردىم بولۇپمەن ئەسرۇ گۈلشەن.
ۋەلې سورغاچ ئۆزۈڭ ھاجەتلەرىمنى،
دېمەي ئىمكانى يوق غايەتلەرىمنى.
كى ئاختاردىم، خۇدايا، بارچە ئالەم،
تاپاي دەپ دەرگەھىڭدە تۆھفەڭنى [illegible]
تاپالماي ھېچ نېمە دەرگەھىڭگە لايىق،
كۆزۈمنىڭ ياشىدەك نەرسە مۇۋافىق.
تۇمەن مىڭ ئەجزىملە كەلتۈردۈم ئانى،
شۇبۇدۇر بارۇ يوقۇمنىڭ بەيانى.
خۇداۋەندا، ئەگەر ھاجەت سورارسەن،
بەيان قىل، دەپ كەرەم ئەيلەپ تۇرارسەن.
مېنىڭ ھاجەتلەرىمنىڭ سانى يوقتۇر،
بارىنى بەرمەسەڭ ئىمكانى يوقتۇر.
كى بەرسەڭ سەن ماڭا ئۇممەتلەرىمنى،
ئەگەرچە قىلمامىش سۈننەتلەرىمنى.
ئۇلارنى باشلابان جەننەتكە كىرسەم،
ئۇلارنىڭ ھەرنە ئەھۋالىنى بىلسەم.»
دېدىكىم ھەق تەئالا: «ئەي نىكۇ خۇي،
يېمە ئۇممەت غەمىن تاشلاپ ماڭا قوي.
قىلۇرمەن ھەرنە قىلسام مەن ئۇلارگە،
تەرەددۇد قىلمە ئەھۋالىن بىلەرگە.»
دېدى: «يارەب، ئۇلار بىچارەدۇرلار،
گۇنەھىنىڭ دەشتىدە ئاۋارەدۇرلار.
تىلەرمەن ئۇممەتىم يازۇقلارىنى،
كۆچۈرگىل مەن ئۈچۈن بار-يوقلارىنى.»
يېتىشتى ئېرسە مۇنداغ مېھرىبانلىغ،
كى «ئۇممەت گەرنېچە قىلسە يامانلىغ.
ئۇلارنى قىلماغۇم رەسۋا جەھاندا،
ئۇتارمەن ئەيبۇ ئىسيانىن نىھاندا.
قاچان قىلسام قىيامەت بۇ جەھاننى،
قىلۇرمەن مەغفىرەت مەن خاھلاغاننى.»
دېدى ئەھمەد يەنە: «بارا، خۇدايا،
ئېرۇر سەندىن كەرەم بىرلە ئەتايا.
ماڭا تا ئۆتمەسەڭ ئۇممەت گۇناھىن،
ماڭا تاپشۇرماساڭ زىللى پەناھىن.
كۆتەرمەسمەن باشىمنى سەجدەگەھدىن،
داغى يانىمام كەرەملىك بارگەھدىن.»
خىتاب ئەتتى يەنە ئول ھەييى قادىر،
دېدىكىم: «ئەھمەدا، قىل ئۆزنى سابىر،

كى قىلغۇم ئۇممەتىڭنى ئۈچ پەرىقە،
ساڭا بەرگۈم بىرىنى ھەر تەرىقە.»
يەنە ئول سەييىدى سۇلتانى ئەبرار،
قويۇپ باش سەجدەگەھكە يىغلادى زار:
«كەرىما، ھەيىي قەييۇما، سەبۇرا،
رەھىما، جۇرمى بەخشايا، غەفۇرا.
ئەتا قىل ئۇممەتىمنىڭ بارچەسىنى،
يەنە ئول ئىككى قالغان پارچەسىنى.»
يەنە يەتتى خۇدادىن بۇ خىتابى،
كى «ئەي سائەت كۆنىنىڭ ئافتابى.
كۆچۈردۈم مەن يەنە بىر پارە ئۇممەت،
ئۇلارغە ئەيلەگۈمدۇر لۇتفۇ رەھمەت.»
داغى يىغلادى پەيغەمبەر بەغايەت،
تىلەر ھەقدىن كەرەم بىرلە ئىنايەت.
دىدىكىم: «ئەي خۇداۋەندى جەھاندار،
مېنىڭ سەندىن بولەك ياخشى كىمىم بار؟
ئېرۈرسەن مېھرىبان پەرۋەردىگارىم،
سېنىڭدۇر جىسمۇ جانۇ يوقۇ بارىم.
مېنىڭ ئۇممەت ئۈچۈن تۈرلۈك غەمىم بار،
ئۇلارنىڭ ھالىدىن كۆپ ۋەھشەتىم بار.
كۆچۈر قالغان يەنە بىر پارەنى ھەم،
كى چىقسۇن خاتىرىمدىن بۇ ئۇلۇغ غەم.»
دىدى ھەق: «ئەھمەدا، غەم قىلمە ئاندىن،
ئېرۇر ئۇممەتدە كۆپ ياخشى - ياماندىن.
ئۇلار سەندىن ئەمەسدۇر، مەن يارتقان،
ئۇلار كەلتۈرسە سىدقى بىرلە ئىمان.
يەنە تەرك ئەتمىسە مەن بۇيرۇغاننى،
يىراق قىلسە ئۆزىدىن ھەر ياماننى.
قىلۇرمەن دوزەخ ئوتىدىن ئەمان مەن،
كى مەن سەندىن ئۇلارغە مېھرىبانمەن.»
دىدى ئەھمەد خۇداغە: «ئارى، ئارى،
ئېرۈرسەن بارچەنىڭ پەرۋەردىگارى.
كەرەم ئەيلەپ ماڭا، ئەي پادىشاھىم،
قەبۇل ئەيلەپ مېنىڭ ئەفغانۇ ئاھىم.
ماڭا بەرگىل ھەممە ئۇممەتنى بول كۆن،
سوراي ياخشى - يامانىنى مەن ئول كۆن.»
دىدى: «يا ئەھمەدا، كۆپ قىلمە قايغۇ،
دېمە بۇ بادەدە كۆپ مۇنچە ئۇ - بۇ.
بېرۈرمەن روزى مەھشەردە ساڭامەن،
كى سەن مەندىن ئۇ كۆن رازى بولۇرسەن.»
بولۇپ خۇشھال ئۇ سەرۋەر قويۇپ باش،
تۆكۈپ ئىككى كۆزىدىن بېشەدەد ياش.
ئەدا قىلدى خۇداغە شۇكرى ئېھسان،
ئىشارەت يەتتى ھەقدىن: «ئەمدى قوپ يان.
بارىپ ئەمدى تەماشا ئەيلە جەننەت،
بارىپ كۆرگىل ھەمە ئاسارى رەھمەت.
بولۇپ فارىغ داغى دوزەخ سارى بار،
بارىپ ئول يەردە كۆرگىل جايى ئەشرار.
داغى سەير ئەيلەگىل توققۇز فەلەكنى،
نېچۈك خەلق ئەيلەمىشدۇرمەن مەلەكنى.
يەنە كۆرگىل بارىپ ئەرۋاھى ئادەم،
قەلەمنى، لەۋھىنى، كۆرسى بىلە ھەم.
كۆرۈپ فىكر ئەيلەگىل ئاسارى قۇدرەت،
نە يەڭلىغدۇر، نە تۈرلۈكدۇر، نە قىسمەت
بىل، ئەي مۇرغى فەلەك پەيما سەبۇكبار،
ھەقىقەت ئاشيانىدىن خەبەردار.
مۇھەببەت جامىدىنكىم چۈن مەي ئىچتىڭ،
لىباسى مەستلىغ قەددىڭغە پىچتىڭ.
داغى پەرۋاز ئۇرۇپ ئەرش ئۈستىگە بار،
مەئارىف خىرمەنىدۇر ئاندا تەييار.
يىغىل ئول دانەدىن قانچە تىلەرسەن،
نە ئول مىقدارىكىم ھەددىن ئۆتەرسەن.
تەرىقى ئاسمانلارنىكىم تۇرۇپدۇر،
مەلائىكلار ئانىڭ بىرلە يۇرۇپدۇر.
بۇ يوللارنى كېزىپ ھەددىنى بىلگىل،
بۇ يول قەتئىدە خەم بولغىل، ئېگىلگىل.
بارىپ مۇشتاقلارغە جام تۇتقىل،
شەرىئەت قەسرىدە ئارام تۇتقىل.
چۇ كۆردۈك مۇنچەنى مەستى ئەبەد بول،

www.uyghurkitap.com

يوق ئەت ئەھمەد، ئەگەر بولساڭ ئەھەد
بول①.
دېگىل ئۈممەتلەرىڭغە، يا مۇھەممەد،
سەلامى شەۋقى بىئەندازە، بىھەد.
ئۇلار ئەھد ئەيلەسۇنكىم بۇ جەھاندا،
ئۆزىنى تاپماغاي ھەرگىز ياماندا.
نە قىلساڭ سەن، ئانى قىلسۇن ئۇلار ھەم،
بىرەردەم بولماسۇن دۇشمەنگە ھەمدەم.
داغى بىر يىلدا ئالتە ئاي روزە تۇتسۇن،
دىلىنى روزە شەمئىدىن يارۇتسۇن.
يەنە ھەر كۈندە ئەللىك ۋەقت نەمازىن،
ماڭا ئەيلەسۇن ئەجزۇ نىيازىن.
مەن ئايغانىنى قىلىپ ئىخلاس بىرلە،
بۇيان كەلسۇن تەرىقى خاس بىرلە.
نەكىم قىلمە دېدىم ئەلبەتتە ئانى
دېسۇن باردۇر مۇنىڭ بىزگە زىيانى.
يىراق بولسۇن ئانىڭدىن، تا قىيامەت
كېچەرمەن مەن، قىلۇرسەن سەن
شەفائەت.»
مۇنىڭدەك يۈز تۈمەن ئەسرارى پىنھان،
ئەھەددىن ئاڭلادى ئەھمەد نەمايان.
قاچانكىم ئەمرى «يان» يەتتى خۇدادىن،
خۇدايى لامەكان بىئىنتىھادىن.
كېيىن قويدى قەدەم ئەھمەد ئۇشۇل دەم،
بۇ يەڭلىغ مەرھەمەتدىن شادۇ خۇررەم.
بارىپ سەير ئەيلەدى بوستانى جەننەت،
كۆرۈپ شۇكر ئەيلەدى مىڭ قىسمى
نېئمەت.
ئۇ يەردىن كەلدى دەۋزەخ سارىغە ئول،
ئىدى رۇھۇل - ئەمىن باشلاغۇچى يول.
كۆرۈپ دەۋزەخنى كۆپ بولدى ھەراسان،
دېدى: «بارا، خۇدايا، ئەيلە ئاسان».
داغى سەير ئەيلەدى ئول ئاسمانلار،
ھەمە قۇددۇسىيان، سۇبىبۇھىيانلار.
كېلىپ لەۋھۇ قەلەم، كۈرسىنى داغى،
بۇ ئۇچىنى كۆردى گويا چار باغى.
ئەجايىبدىن - ئەجايىب بولدى ھەيران،
بۇ ھەيرانلىق بىلەن ئول ماھى تابان.
قىلىپ تەھسىن ئاناڭ قۇدرەتلەرىغە،
زىغەيرە كۆپ ئالىپ ئۈممەتلەرىغە.
يانىپ يول ئۆزرە مۇساغە يولۇقتى،
تانۇشماسلىق تانۇشماق بىرلە قوپتى.
دېدى مۇسا: «قايان باردىڭكى، ئەھمەد؟»
دېدى بارغان يەرىمنى بىر - بىر مۇھەممەد.
بەيان قىلدى ھەمە ئۈممەت ئىشىنى،
نە يەڭلىغ مەرھەمەتلەر كۆرمىشىنى.
نەمازۇ روزەنىڭ مىقدارىن ئايىتتى،
بۇيۇرغان ئەمرلەرىنىڭ بارىن ئايىتتى.
دېدى مۇسا: «بۇ يەردىن، ئەھمەدا، يان،
ئېرۇر ئۈممەت بەسى ئاجىز مىزاجان.
داغى بارىپ ئۇلار ھالىن بەيان قىل،
كۆزۈڭنىڭ ياشىنى بىھەد رەۋان قىل.
دېگىل، (ئەي زۇلكەرەم، مەئبۇدى يەكتا،
كۆڭۈلگە بۇ تەمەننا بولدى پەيدا.
كى ئۈممەتدىن يەنە ئەندەك غەمىم بار،
ئەمەس ئەندەك داغى بىھەد كەمىم بار.
ئەگەر پۈتكەرمەسەڭ بۇ كەملەرىم سەن،
يانىپ مۇندىن قۇرۇغ، كىمدىن تىلەرمەن.»
دېسە ئول، (غەمنەدۇر ئول، كەم نەدۇر ئول،)
(نەمازۇ روزە،) دەپ ساھىب نەدەم② بول.
بۇ سۆزدىن ئول رەسۇلى شاھى ئەبرار،
فىراقۇ دەردى ئۈممەتكە گىرىفتار.

① قول يازما نۇسخىدا بۇ مىسرانىڭ ئۇدۇلىغا «يەنى مەيدە فەنا بولۇپ بەقا ھاسىل قىل» دېگەن ئىزاھات بېرىلگەن.

② قول يازما نۇسخىنىڭ قۇر ئىچىدە بۇ سۆز «سابىت قەدەم» دەپ يېزىلغان. ھاشىيەسىدە يوقىرىقىدەك ئۆزگەرتىلگەن.

تەمىيەت بارىگاھىغا قويۇپ يۈز،
دېدى مۇسا بەيان ئەتكەن ھەمە سۆز.
ئىدايى مەرھەمەت كەلدى خۇدادىن،
دەلىلى بەندەگانى بىنەۋادىن.
كى «بەردىم، ئەھمەدا، بۇ مەتلەبىڭنى،
تىلەپ تەبرەتمەگىل ئەمدى لەبىڭنى.»
«سىيەر» دانالارى ئايتىمىش ئانىڭدا،
كى مۇسا ئايغان «ئەي ئەھمەد، يانىڭ»دا.
يانىپ بارىپ، بارىپ ياندىكى ئۈچ يول.
ئۈچۈنچىدە تىلەكى بولدى مەقبۇل.
نەمازدىن كۈندە بەش يول فەرز بولدى،
مۇسۇلمانغا ئەداسى قەرز بولدى.
قىرق بەشنى مۇئاف ئەتتى خۇداۋەند،
پەيەمبەر بىنەھايەت بولدى خۇرسەند.
بەشى كەم بولدى ئالتە ئاي رۇزەدىن ھەم،
تىفەيلى ئىززەتى ئول فەخرى ئالەم.
دېدى مۇساغا بۇ ئەسرارلارنى،
خۇدايىمغا دېگەن گۇفتارلارنى.
دېدى مۇسا: «داغى يانساڭ ئىدى خوب،
ئىبادەت ئىككۈەتى ئۈممەتكە مەرغۇب.»
دېدى ھەزرەتكى: «بەسدۇر، ئەي بەرادەر،
بۇ يانماقلاردا كۆپ باستى مېنى تەر.
دا ى ئىككۈەت دېمەكلىكە ھەيادۇر،
ۋەگەرنە ھەرنەكىم دېسەم رەۋادۇر.»
بۇ يەڭلىغ كۆردى بىھەد مېھرىبانلىغ،
دېدى: «يا رەب، كۆڭۈل تاپتى ئەمانلىغ.»
ئالىپ رۇخسەت خۇدادىن ياندى ئول شاھ،
چىقىپ ئالدىغا تۇردى مېھر ئىلە ماھ.
ئەتارۇد، مۇشتەرى، جەۋزاۋۇ بەھرام،
زۇھەل، سەرتان بىلە زۇھرايى خۇش فام.
داغى مۇندىن بۆلەك ساھىب بۇرۇجان،
مەلائىكلەر بىلە ئەرۋاھى ئىنسان،
مۇبارەكبادلىقلار قىلدى ئانى،
دېدى: «ئەي ئالەمىلەرنىڭ ئەمانى؛
جەمالىڭغا بەسى مۇشتاق ئېردۈك،
خۇدادىن مەقدەمىڭ دائىم تىلەردۈك.
بىھەمدۇللاھكى، ھاسىل بولدى مەقسۇد،
زىھى مەۋلا، زىھى بەندە، زىھى جۇد.»
بۇلاردىن خەيرباد ئەيلەپ پەيەمبەر،
فەلەكدىن ئۆردىلار يەر سارى شەھپەر.
جەھاننى دەۋر ئېتىپ بەتاغە كەلدى.
يەنە ئول ھۇجرەئى ۋالاغە كەلدى.
كۆرەرلەركىم ئېشىك زەنجىرى لەرزان،
تۇرۇپدۇر گويىيا چىقاندىكى ئان.
داغى ياتقان ئورۇن ئىچرە قىزىغلىغ،
بۇرۇدەتدىن ئەمان ئېردى ئىسسىغلىغ.
كېلىپ شۇكرانەلەر قىلدى خۇداغە،
قويۇپ يۈز ئاستانى كىبرىياغە.
تالىڭ ئاتقاندا ھەرەمگە قىلدى تەشرىف،
يەقىن بىرلە يىراقنى ئەتتى تەكلىف.
جەمىئى كۆرگەننى قىلدى ئىزھار،
يەقىن تەھسىن، يىراقلار قىلدى ئىنكار.
سۆزۈم بار، تۇت قۇلاق، ساھىبى زەمانى،
بۇ گۈلشەن گۈللارىنىڭ باغبانى.
كى مەۋلانا مۇئمىن ئول دۇررى ناياب،
ئىشارەتلەر پۈتۈپدۈرلار نەچە باب.
بىرى بۇدۇر ئۇلاردىن، ئەي نىكۇ ھال،
كى شەھبازىكى تۇتسە گەر پەرۇ بال①،
قايۇ سەييادكىم سەيد ئەتسە ئانى،
ئۇي ئىچرە ھەبس ئېتىپ قەيد ئەتسەئانى.
پۇتىنغا باغلاسە چۇبى ئاغىر ھۆل،
سۇيى ئول چۇبىنىڭ بولسە ئەگەر كۆل.
ئۇچالماس جانىۋەر تاكىم نەمى بار،
قاناتۇ قۇيرۇغى يوقدەك غەمى بار.
مەگەر ۋەقتىكى بۇ خۇرشىدى ئەنۋەر،
ياغاچ ە بولسە ئون كۈن سايە گۇستەر،

① قول يازما نۇسخىدا بۇ مىسرانىڭ ئۇدۇلىغا «كىتابى سىيەر» دېگەن ئىزاھات قوشۇپ قويۇلغان.

www.uyghurkitap.com ئۇيغۇر كىتاب تورى

يىنىك بولغاچ ياغاچ پەرۋاز قىلغاي،
ئۈزىنى بەلگۈلۈك شەھباز قىلغاي.
يۇمۇپ ئاچقۇنچە كۆز كەزگەي جەھاننى،
تاپىپ كەلگەي ئۆزى كەتكەن مەكاننى.
ئانىڭدەككىم ۋۇجۇدى ئول شەھەنشاھ،
بۇ كىچە سىررىدىن ئېرمەسدە ئاگاھ.
ئىدى دۇرراجى باغىستانى ئىمكان،
تەبىئەت خانەسىدە بەند بولغان.
ئاياغىدا بەشەرلىك ھۆل ياغاچى،
بۇ زۇلمەتخانەنىڭ ئېردى سىراجى.
كۆڭۈل بەرمەي بۇ خانى بوستانغە،
تەپىدە ئەيلەر ئېردى لامەكانغە.
ۋەلې بولغاچ تەبىئەت قەيدىدە بەند،
بەشەرلىك چۇنغە كۆچ ئۆرسە ھەرچەند؛

مۇيەسسەر يوق ئىدى پەرۋاز قىلماق،
ئۆزىن ئەفلاك ئارا شەھباز قىلماق.
قاچانكىم نۇرى ۋەھدەت ئافتابى،
باشىغە پەرتەۋىدىن سالدى تابى.
قۇرۇدى ئول ياغاچ بولدى سەبۇك سەلڭ،
بۇ قىلدى لامەكان سارىغە ئاھەڭ.
ئۇچۇپ سەير ئەيلەدى ئول لامەكاننى،
كۆرۈپ كەلدى بارىپ ئىككى جەھاننى.
مۇنىڭدەك نۇكتەلەر كۆپدۇر «سىيەر»دە،
زەمان كەملىك قىلۇر دىسەڭ بۇ يەردە.
كەل، ئەي ساقى، تۇگەندى ئەمدى مىئراج،
فەراغەت ئۇيقۇسىن تەرك ئەت، كۆزۈڭ ئاچ.
ئىبادەت جامىدا تۇتقىل ماڭا مۇل،
ئېرەي ئىچكەچ مەئانى باغىدىن گۈل.

نازىمى بىباك ھەيرەتناك كۆڭلىگە ئۇشكەن خەيالى خام ۋە فىكرى نائەنجاملارىنى سەفھە ئەرسەسىدە جىلۋەگەر قىلىپ، مۇلاھىز ئەتمەك ئۈچۈن تەرتىپ بەرگەن خەيالاتى ئەسرارى ھەقايىقكى، ئىبارەت دۇررى مەئانى ۋە مەئارىفدىن يەئنى ئول رەۋزەئى دىلكەش ۋە ھەدىقەئى مۇنەققەشكى، مەئارىف ۋە مەئانىدۇر. ئۇرفە باغىدۇرلاركى، ھەربۇلبۇلى بىئار ۋە ئۇتىمى شىرىن گۇفتارگى گۈلزارى تەمەنناسى بىلە پەرۋاز ئۇرغاندا، دىۋار ئۇستىدەكى خارگى نەشتەرى ئابدادىن پۈر ئازارراقدۇر. باسىپ ئۆتمەگۈنچە تامدىن ئۆتەلمەس. ئەمما تامدىن ئۆتۈپ ئول گۈلزار گۈللارىنىڭ سۈنبۈلى تارىغە گىرىفتار بولسە، يۈز ئانچە دىل فىكارلىغ چەكسە ھەم تا مىنقارىن چۈەۋرەمەگۈنچە كەتمەكنى ئىختىيار ئەتمەس، بەلكى ھىچ تەرەفكە كېتەلمەس، كەتسە ھىچ يەرگە يېتەلمەس

ئۆزىن بۇلبۇل كەبى تەير ئەيلەگەنلەر،
مەئانى باغىنى سەير ئەيلەگەنلەر.
بۇ يەخلىغ ئەيلەمىشدۇر نۇكتەرانلىغ،
دىمەيكىم نۇكتەرانلىغ، پۈر فىشانلىغ.
كى مەئنى باغىدۇر ئارىغە دىلكەش،
ئىبارەت تامىدۇر ئەسرۇ مۇنەققەش.
لۇغاتى رەڭ بەرەڭدۇر خارى ئانىڭ،
لەتايىفلار ئېرۇر گۈلزارى ئانىڭ.
گۈلى گۈلزارى مەزمۇنى بەدايىئ،
گۈلى بۇلبۇللارى ئەفكارى ۋازىئ.

بۇ گۈللار غۇنچەسى ئېرمىش دەقايىق،
ئاچىلغاندا زۇھۇر ئەتكەي ھەقايىق.
ھەقىقەتدە بۇ باغ مىئمارى ھەقدۇر،
مۇسەننىفلەر ئانىڭدىن بىر ۋەرەقدۇر.
مۇنى بىلگىل كىشى قىلسە ئىمارەت،
ئىمارەت يوقكى، باغى باتەراۋەت.
ئەگەر لاي بولماسە تامى پۇتەرمۇ،
كۆچەتسىز يەرنى ھىچكىم باغ دەرمۇ.
ئىمارەت مايەسى تۇپراق بىلە سۇ،
ئىمارەت لازىمدۇر ئۇ بىلە بۇ.

ياغاچ گەر بولماسا قايدا كۆچەتدۇر،
ئېرۇر باغ بولماقى ئانىڭغە مەقسۇر.
مۇھىتى تام بىلە بولماس زەمىن باغ،
ئەگەرچە تامىدۇر گويا ئېگىز تاغ.
مۇنى ئاڭلاپ داغى ئاڭلا ئىشارەت،
ھۇرۇف ئېرمىشكى خىشتى ھەر ئىبارەت.
ئىبارەت بولماسە مەئنى قاياندۇر،
ھەمە يوقلۇق بىلە كۆزدىن نىھاندۇر.
يوق ئېردىكىم ئىمارەتلەر جەھاندا،
ھۇرۇفۇ ھەم ئىبارەتلەر نىھاندا.
بار ئېردى قادىرى خەللاقى ئالەم،
ئۆزى ھېكمەت بىلە خەلق ئەتتى ئادەم.
قىلىپ ئادەم بىلە ئالەمنى ئاباد،
ئىمارەت ئەيلەمەككە قىلدى مۇنقاد.
قىلىپ ئادەمگە تىل بەردى كەرامەت،
بىلىندۇردى داغى ھەرفۇ ئىبارەت.
ئىبارەت چۇن ئىدى مەئنىگە ئاشىق،
بۇ ھەم ئېردى ئاڭا يارۇ مۇۋافىق.
مۇنى قىلدى ئانىڭ ئىچىدە پىنھان،
ئىكەۋلەن بىر بولۇپ بولدى تەنۇ جان.
ئەگەر ئاردىن ئىسەڭ سەن مەئنى ئۇشبۇ،
دېدىم مىئمارى ھەقدۇر يەئنى ئۇشبۇ.
چۇ تاپتى باغ ئىلە گۈلزارى تەركىب،
بېرەي ھەق خاھلاسە گۈللارغە تەرتىب.
تىلەرسەن، بۇلبۇلا، گەر ۋەسلى گۈلزار،
نەچە يىل ئىشقىدا قىلغىل ئۆزۈڭ زار.
دېمەسمەنكىم سېنى مەن بۇلھەۋەس بول،
مۇنى دەرمەنكى ئازادى قەفەس بول.
قەفەسدۇر ھەر ھەۋەسكىم سەندە باردۇر،
نېچۈك شەھۋەتكى مۈلكى تەندە باردۇر.
قەفەسدىن خارىج ئولغىل تا نەفەس بار،
ئىبارەت تامىنىڭ ئاستىدا بول خار.
ئانىڭدەك خاركىم تەرك ئەيلەگىل سەر،
ئۆرۈپ تىل بىرلە دائىم تامغە خەنجەر.
چىقارغىل تام ئارا كۆپ زىنە پايە،

قەدەم قوي تامغە ئاندىن غەيرى تايە.
كۆتەرمەي كۆز بۇ تام ئۈستىگە پۈت قوي،
دېمىشلەر خەس-خەدەك ئېرمىش مەدەد موي.
ئاياغىڭغە ئەگەر سانچىلسە خارى،
تەھەممۇل ئەيلەبان كۆپ قىلمە زارى.
تىكەن قاتتىق تۇمۇردەك بولسە مەھكەم،
ئاياغنى تارتماغىل ھەم قىلماغىل غەم.
تىكەننى كۆر ئالىپ قايسى تىكەندۇر،
كى ئازغان شاخدۇرمۇ يا يىكەندۇر.
تىكەندىن ھەر نەچە چەكسەڭمۇ ئازار،
ئۇنۇتمە بۇ تىكەن ئاتىنى زىنھار.
ئۇنۇتساڭ گەر تىكەن ئاتىنى، بۇلبۇل،
تۇشەلمەي تامدىن مەبھۇم قالۇر گۈل.
تىكەندىن ئۆتمەيىن گۈل ۋەسلى مۇشكىل،
تىكەننىڭ قەتئى ئەيلەر مۇشكىلىڭ ھېل.
قاچانكىم بۇ تىكەنلەر بولدى مەقتۇئە
بولۇر ھازىر ساڭا گۈلزارى مەتبۇئ.
مەئانى غۇنچەسى بولغاي نەمايان،
كۆرۈنمەك بىرلە ئۇزمەكلىك نە ئىمكان.
مەشامىڭغە ئەگەر بىر گۈل نەسىمى،
يېتىشسە گەر بولۇپ ئەنبەر شەمىمى.
ئۈزەلمەسسەن كۆڭۈل بۇ باغدىن سەن،
تىلەرسەن بۇيىنى ياپراغدىن سەن.
تۇشەر كۆڭلۈڭگە ۋەسلى گۈل فىراقى،
ئىچىڭنى ئۆرتەگەي گۈل ئىشتىياقى.
مۇنىڭدەك بولدى كۆرسەڭ ئانچە ئازار،
كى قىلسە كۆزلەرىڭنى خار ئەفكار.
بولۇر بارغانچە كۆپرەك ئىشتىياقىڭ،
بەرابەر بولغۇسى ۋەسلۇ فىراقىڭ
بولۇر دائىم كۆڭۈلدە گۈل ھەۋاسى،
مەكان ھەم مەئنى گۈلزارى فەزاسى.
دېمە گۈل قايسىدۇر ھەم قايسى بۇلبۇل،
لەتايىف گۈل دېدىم، بۇلبۇل تەئەممۇل.
بۇدۇر گۈل قەسدىدە ئەھۋالى ئىنسان،
بۇ گۈل زەۋقى ھەمە ئالەمگە يەكسان.

www.uyghurkitap.com

مۇنى بىلگىل جەماداتۇ بەنادات،
قىلۇرلار ئارزۇ كەسبى كەمالات.
ئىشتىكىل ئەمدى بىر سۆز ئىبتىبارى،
سۆز ئېرمەس خەستە كۆڭلۈمنىڭ غۇبارى.
فەلەككىم هەر كىچە گۈلشەندەك ئولغاي،
هۇجۇم ئەتكەچ نۇجۇمى بىرلە ئول ئاي.
بۇ گۈللاركىم يارۇر ئەترافى ئافاق،
ئېرۇرلار مەئنى گۈلزارىغە مۇشتاق.
تىلەپ گۈلزارى مەئنى ۋەسلىنى فاش،
تۆكەرلەر ژالە يەڭلىغ هەر سەھەر ياش.
ۋەلې بولماس بۇ گۈل ۋەسلى مۇيەسسەر،
تۈزۈپ كەتكۈنچە گۈلنىڭ ھەسرەتىن يەر.
يەنە كۆرگىل زەمىنى ئۇشبۇ ئالەم،
ئېرۇر مىڭ نەۋئى گۈل بىرلە مۇكەررەم.
ئېرۇر هەر بۇرجىدا باغى تەرەبناك،
گۈلۈ گۈلزارى بىر-بىردىن ئېرۇر پاك.
بۇ يەڭلىغ گۈللارىكىم ئاندا باردۇر،
گۈلىنىڭ ۋەسفى كۆپ ھەرياندا باردۇر.
بۇ گۈللار ۋەسلىنى بىلمەي غەنىمەت،
تىلەر گۈلزارى مەئنى بىرلە ئۈلفەت.
قىلىپ سەرۋۇ سەنەۋبەر بويىدىن قەد،
ھىنا رەڭگى بىلە ئەيلەپ قىزىل خەد.
سالىپ كاكۇل بىنەفشە تارى بىرلە،
قىلىپ نەرگىسنى كۆزمىڭ زارى بىرلە.
چېكىپ سەۋسەن تىلى بىرلە فىغانلار،
ئوقۇپ ھەرلەھزە تۈرلۈك داستانلار.
ئالىپ ئىلكىگە رەڭگىن لالەدىن جام،
تىلەر مەئنى گۈلىنى سۇبھ ئىلە شام.
ۋەلې بولماس ئاڭا ھاسىل بۇ مەقسۇد،
چېكىپ ھەسرەت بۇلۇتدىن تۆرلەتۇر دۇد.
نە ئۈچۈنكىم بۇ گۈلشەن باغبانى،
دېمەيكىم باغبان، دەي ئانى بانى.
قىلۇردا مەئنى گۈلزارىنى پەيدا،
قىلىپ ئىنسان زەمىرىنى ھۇۋەيدا.
مۇنى مەئشۇقۇ ئانى قىلدى ئاشىق،
بۇ بۇلبۇلغە ئۇ گۈلنى قىلدى لايىق.
بۇ گۈلدىن ھالى ئىنسان خالى ئېرمەس،
بۇ گۈلدىن خالى ئىنسان ھالى ئېرمەس،
بۇ گۈلدىن خالى بولغان ئېرمەس ئادەم،
ئەلىفدىن خالىدۇر «ئادەم» بولۇر «دەم»
كىنايەتدۇر ئەلىف بۇ پەردە گۈلدىن،
نە بولغاي گۈل ئېرۇر ئەسرارى كۈلدىن.
ئىشىتتىمىڭ بۇ سىفەت گۈلزار نامىن،
ئىبارەت ئاڭلادىڭ ئەترافى تامىن.
لۇغەتلەرنى دېدىڭ ئول تام ئۆزرە خار،
ئانى باسقاچ ئاياغىڭ چەكتى ئازار.
يېدىڭ ئازارۇ ئەمما قاچمادىڭسەن،
ۋەلې گۈلزارغە كۆز ئاچمادىڭسەن.
ئىشىت گۈلزار ۋەسفىن بۇلبۇل ئەمدى،
قىلۇر مىنايى كۆڭلۈم قۇلقۇل ئەمدى.
ئېرۇر گۈلزارى مەئنىلەر لەتائىف،
ئۆزەر گۈل ھەر كىشىكىم بولسە تايىف.
ئەمەس تايىف ئۇلار كىم خۇدنەمادۇر،
گىرىفتارى ھەۋەس بىرلە ھەۋادۇر.
بۇ گۈلنىڭ تائىفى كەچكەي ھەۋادىن،
ھەۋا ئېرمەس جەمىئى ماسەۋادىن.
بۇ گۈل گۈلزارىدۇر ئانداغ مۇزەييەن،
كى ھەر بىر شاخىدا مىڭ گۈل مۇئەييەن.
ئېرۇر ھەر گۈلدە مىڭ غۇنچە مۇدەۋۋەر،
نىھان ھەر غۇنچەدە مىڭ بەھر ئىلە بەر.
بۇ گۈللار رەڭگىدىن ئىمان مۇنەۋۋەر،
ئىسىدىن ئىككى ئالەمدۇر مۇئەتتەر.
جەمالى ھەر بىرىنىڭ ئەينى خۇرشىد،
داغى ھەر بەرگىدۇر بىر تاجى جەمشىد.
ئېرۇر ھەر شاخى بىر سەدرە نىشانى،
ئانىڭدا جىبرىئىلى ئاشيانى.
ئېرۇر ھەر گۈل ۋىساقى ئەسرۇ بالا،
كى يەتكەي پەستى ئانىڭ ئەرشى ئەئلا.
ھەقىقەتدە گۈلۈ گۈلزار بىردۇر،
قۇلاق سالغىل بۇ گۈللارغە يەقىن تۇر.

ئىرۇرسەن تالىبى گۆل، بولمە تالىب،
كى يەئنى تالىبىكىم نەفسى غالىب.
چۈ بولدۇڭ بۇ سىفەتلىك گۈلدىن ئاگاھ،
بۇ سۆزنىڭ باتىنىدۇر سەيرى فىللاھ.
بۇ باتىندىن ئىبارەت ئىردى قاسىر،
گۈلۈ گۈلزارۇ غۇنچە بولدى ناسىر.
خەيالىم يوققارى، ھەيرەت زىيادە،
بىلەلمەن كۆڭلۈمە نىدۇر ئىرادە.
بۇ سۆزنىڭ نى ئىكەنىن ھەم بىلەلمەم،
مۇنىڭدىن ئۆزگە سۆزنى ھەم دىيەلمەم.
كۆتۈبدا ھەم داغى كۆرگەن ئەمەسمەن،
كىشىلەردىن داغى ئىشىتكەن ئەمەسمەن.
مەئانى دەپ مەئارىفنى دىدىمۇ،
كى گۈللار دەپ لەتايىفنى دىدىمۇ؟
مەئارىف قايسىدۇر، قايسى مەئانى،
لەتايىف قايسىدۇر نىدۇر بەيانى؟
بۇ باغ قايسى، نىدۇر گۈلزار ئىلە گۆل،
نەدۇر غۇنچە، نەدۇر ئول خارۇ بۇلبۇل؟
نەدۇر ئول سۆز، نەدۇر ئول سەيرى فىللاھ،
سىفەت قايسى، نەدۇر ئول بولماق ئاگاھ؟
كۆڭۈل قايسى، خەيالىم قايسىدۇر ھەم،
ئىرۇر سۆزلەتكۈچى سىررىغە مەھرەم.
بىلەلمەسلىك قايان، بىلمەك قاياندۇر،
كى ئەي ھەيرەت مىنى ئارقامغە ياندۇر.
قىلاي سۆز، بۇ سۆزۈم پايانغە يەتسۈن،
پۈتۈلسە سەفھەگە ھەريانغە كەتسۈن.
كەل، ئەي تالىب، داغى بىباك بولغىل،

بۇ گۈللار پاك گۈلدۇر پاك بولغىل.
ئۆزۈڭنى ئىردىتىپ شەبنەم سىفەت بول،
تاپارسەن ئىردىساڭ گۈلزارغە يول.
فەنا بول، گۆل تەلەب قىلساڭ فەنا بول،
بولۇپ يوق، باغبانغە ئاشنا بول.
چۈ بولدۇڭ ئاشنا گۈلزارغە كىر،
كۆڭۈلنى قىل جەمالى گۆل بىلە سەير.
چۈ بولدۇڭ بۇ سىفەت گۆل كەلدى قولغە،
ۋەگەرنە سال ئۆزۈڭنى توغرى يولغە.
بۇ يەڭلىغ بولماغاننى دىمە بۇلبۇل،
مەلەخدىن ھەم تۈبەنرەك نەرسەدۇر ئول.
ئەگەر تالىب بۇ يەڭلىغ چەكسە مىھنەت،
مەئانى گۈللارىغە تاپسە ئۈلفەت.
ئەگەرچە بولسە ناقىس، بولدى كامىل،
بۇ گۈللاردۇر ئانىڭ ۋەسلىگە مايىل.
مەئانى بەھرىنىڭ غەۋۋاسى ئولدۇر،
ئىبارەت كىشتىسىنىڭ خاسى ئولدۇر.
بۇدۇر گۈلزارى مەئنىنىڭ بەيانى،
خۇدادۇر بارچەسىنىڭ باغبانى.
ئىرۇر خاھىش ئانىڭدا بەرسە كىمگە،
قاراپ تۇرماس بۇ يەڭلىغ دىگەنىمگە.
بىرۇر ئەلبەتتە ھەركىم بولسە ئاشىق،
مەئارىف گۈللارى ئاشىققە لايىق.
كەل، ئەي ساقىكى، سەير ئولدى بۇ گۈلزار،
ئىرۇرمەن ئىشق جامىغە خەرىدار،
ماڭا بەر ئىشق جامىنى لەبا لەب،
قىلاي سۆز ئىشقدىن ئىچكەچ خۇدا دەپ.

ئىشق ۋە ھۆسن بابىدەكىم، فىكر مۇھەندىسى ئانىڭدىن لال ۋە خىرەد مۇسىچەسى
بىپەرۇ بالدۇر، ئول مىھرى ئالەم سوز ۋە نەيىيەرى جەھان ئەفرۇز ھەم ئىككىسىدۇر،
ئول بىرىنىڭ سوزىشىدىن ئىنسان ئالەمى سىينەسى بازارىدە غەۋغاۋۇ غۇلغۇلە، بۇ
بىرى شورىشىدىن جەھان گۈلزارى ئەرسەسىدە يەغماۋۇ زىلزىلەئەۋدار دۇرۇر. ئول زىلزىلە،
بۇ غۇلغۇلەسى يوق يەر تاپىلماس، ۋە بۇ غۇلغۇلە ھەم ئول زىلزىلە
زاھىر بولماغۇنچە پەيدا بولماس. بۇ تەسەۋۋۇردۇركى، ئىشق ۋە ھۆسن
ھەقىقەتىدە بىر ئەنقايىدۇركى، ۋەھدەت ئاشيانىدىن پەرۋاز ئۇرۇپ،
كەسەرات شاخسارىدا ئارام تۇتقان، دۇندا ئىكەندە ھەر بىرىگە
بۆلەك ئات، باشقىچە سىفات. ئەمما ئاندا ئىككەندە
ئىككىلىك يات، ئىككىسى دىمەككە بەسى ئۇياتدۇر

ھەقايىق بەھرىگە چۆمگەن شۇناۋەر،
جەمالى ئىشقىنى كۆرگەن دىلاۋەر.

ئۆزى ھەر كىمكى بولسە سورمە ئانى،
بۇ يەڭلىغ ۋەسف قىلمىش داستانى.

www.uyghurkitap.com

كى ئىمكان باغچەسى مەۋجۇد تەمەس چاغ،
ھەۋادىس شاخى كۆرسەتمەسدە ياپراغ.
بار ئىردى خىلۋەتى ۋەھدەتدە بىر نۇر،
كى ئۆز ھۆسنىگە ئول نۇر ئىردى مەغرۇر.
ئۆزىگە ئاشىق ئىردى گاھى مەئشۇق،
مەتائى ھۆسنىگە ئۆز خىلۋەتى سوق.
مەتائىدىن ئۆزى ئىردى خەبەردار،
ئۆزى ئۆز ھۆسنىگە ئىردى خەرىدار.
قىلىپ ئۆز ھۆسنىنى ئۆزى تەماشا،
نىھاندىن چىقماقىن قىلدى تەقازا.
كى تا ئەيلەپ جەمالىن ئاشكارا،
ئىشىتكەي ھايۇ-ھۇيى، ئەي نىگارا.
بەلى جارى بولۇپدۇركىم بۇ ئادەت،
قايۇ ھۆسنىگە ئول تاپسە زىيارەت.
تەقازا ئەيلەگەي چىقماق نىھاندىن،
تەماشايىن يىغىلغاي ھەر قايانىدىن.
ئانىڭدەككىم ئەگەر ئەفرادى ئىنسان،
ئىچىدىن بولسە بىرنىڭ ھۆسنى تابان.
ئوغۇل بولسۇن چىرايلىق ياكى قىز ئول،
مۇبادا تاپسە ئۆز ھۆسنىگە ئول يول.
ئۆزى بولغاي بۇرۇن ھۆسنىگە شەيدا،
بولۇر ئاندىن كىيىن مۇنداغ تەقازا.
قىلاي ھۆسنۇمنى ئەل ئىچرە نەمايان،
فىدا قىلسۇن ماڭا كۆرگەن كىشى جان.
چىقار ئۆيدىن تالاغە سۇبھە ئىلە شام،
يۈرۈپ زىينەت ئۆزىگە ئەرتە-ئاخشام.
جەمالىن كۆرگەچ ئەل بولغاي گىرىفتار،
مەتائى ھۆسنىگە بولغاي خەرىدار.
ئاتا ئاڭلاپ بۇ ئىشنى قىلسە پىنھان،
دىسە: «بۇندىن كىيىن بولمە نەمايان.»
دىگەي «مەئقۇل»، ئەمما توختايالماس،
كى ئاشىق جىزبەسى تۇرغالى قويماس.
ئىشىكنى باغلاسە تۈڭلۈكتە بارغاي،
قويۇپ شاتۇ، باشىن ئاندىن چىقارغاي.
يەنە كۆرگىل مۇنىكىم ھەركىمەرسە،
ئوقۇپ تاپسە كىتابدىن بىر نىمەرسە.
كى بولسە ئول نىمەرسە مەئنىسى خۇب،
بولۇر ئەۋۋەل ئانىڭ كۆڭلىگە مەرغۇب.

بولۇر شەيدا ئۆزى ئانىڭغە ئەۋۋەل،
بىرۇر زىننەت ئاڭا ئەيلەپ مۇكەممەل.
تۈشەر ئاندىن چىقارماقىنىڭ ھەۋاسى،
كى كۆڭلىن كۆيدۈرۈپ ئانىڭ زىبىاسى.
تاپىپ بىر مەئنىرەس ئايتۇر ئوشۇلدەم،
ئەگەرچە نەفئى يوقتۇر ھىچ نىمە ھەم.
ۋەگەرنە ئەيلەگەي كاغەزگە تەھرىر،
قىلۇر كۆڭلى ئارا تۈشكەننى تەقرىر.
مۇنىڭدەككىم ئەزەلنىڭ شاھىدى ھەم،
يۈزىنى كۆرسەتۇرگە قىلدى ئالەم.
بىرىنى ئەرش قىلدى، بىرنى تۇبى،
بىرىنى فەرش قىلدى بىرنى چۇبى.
بىرىنى ئاسمان قىلدى، بىرىن يەر،
بىرىنى قىلدى دەريا، ئول بىرىن بەر.
بىرىن جەننەت قىلىپ، بىرنى جەھەننەم،
بىرىن جىن ئەيلەدى، ئول بىرنى ئادەم.
بىرىن قىلدى مەلەك، بىرنى پەرىزاد،
جەھان دەپ قويدى ئاتىن قىلدى ئاباد.
باقىپ قىلدى فەلەككە بىر تەبەسسۇم،
تۆرەلدى ئاي بىلە خۇرشىدۇ ئەنجۇم.
چۇ قىلدى كۈن يۈزى ئالەمنى رەۋشەن،
ئىدىكىم نىلۇفەرمەن، ئاشىقىڭ مەن.
يۈزىنىڭ نۇرى ئۇرغاي شەمئىدىن سەر،
بولۇپ پەرۋانە ئاشىق ئۆرتەدى پەر.
جەمالىدىن نىشان بەرگەچ قىزىل گۈل،
ئوقۇر مىڭ داستان ئىشقىدا بۇلبۇل.
ئۆزىدىن پەرتەۋى تا ئىردى يۈسۈف،
زىلەيخا ھەسرەتىدىن يەر تەئەسسۇف.
جەمالىدىن ئەسەر تاپقاچ دىلئارام،
قىلىپتۇر يەتتە مەنزەر خەستە بەھرام.
ئۈزارىدىن چۇ ئۈزرا يۈز يورۇتتى،
كۆرۈپ ۋامىق ئانى خۇنابە يۇتتى.
كۆرۈنگەچ لەيلىدە ھۆسن زىبىاسى،
بولۇپدۇر خەستە مەجنۇن مۇبتەلاسى.
چۇ تاپتى ھۆسن شىرىن لەمئە ئاندىن،
بولۇپ فەرھاد ئاشىق كەچتى جاندىن.
يۈزىدىن بەھرەۋەر بولغاچ نەمۇدار،
ئىرۇر ئاشىق ئاڭا شاھى جەھاندار.

ئۇ كۈندىن زەررە بولغاچ خانى مەھرەم،
فىراقى بارىدىن ناقىس قەدى خەم.
ئېرۇر ناقىس كۆزى ئەفلاكى شەبنەم،
ئېرۇر ناقىسقە مېھرى ۋەسلىدىن غەم.
ئەلا ھازا قايانىدىن ھۇسن ئالۇر فاش،
كۆز ئاچساڭ ئىشىق ئانىڭ يانىدا يولداش.
ئانىڭدىن مۇنچە نۇران ئاسمانلار،
مۇنىڭدىن ئانچە نالان خەستە جانلار.
ئانىڭدىندۇر جەھان ئىچرە تەزەللۇل،
مۇنىڭدىندۇر خەلايىق ئىچرە غۇلغۇل.
ئەگەر ئول بولماسە بۇ يوق جەھاندا،
ۋەگەر بۇ بولماسە ئۇ ھەم نىھاندا.
كېتەر ھەر ئىككىسى بىر ئاشيانغە،
دېمەيكىم ئاشيانغە، لامەكانغە.
قالۇر خىلۋەتدە يالغۇز ھۇسنى مۇتلەق،
دېمەيكىم ھۇسنى مۇتلەق، دەي ئانى ھەق.
ئىشىتتىڭ ھەق سىفاتىن سۆز باشىدا،
ئەمەس لازىم دېمەك ئانىڭ تاشىدا.
بىلىندى، سامىئا، چۈن ئىشقىدىن سۆز،
ئانىڭ قانۇنى سازىن ھۇسنىدىن تۈز.
ئانىڭدىن تۈزمەسەڭ ئىشىق ئىچرە قانۇن،
ئەمەس ئاشىق، ئېرۇرسەن جىننى مەجنۇن.
بۇدۇركىم ھۇسن ئىلە ئىشىق ئولدى ئىزھار،
چۇ بىلدىڭ مۇنچەنى، كۆپ قىلمە ئەسرار.
كىم ئېرمىش ئىشىق مەيدانى بەسى كەڭ،
بولالماس رۇبىنى مەسكۇن سۇلسىغە تەڭ.
ھەم ئېرمىش ھۇسن خۇرشىدى ئەجەب زۇر،
فەلەك خۇرشىدى ئاندىن زەررەئىدۇر.
ئەگەرچە ھەر بىرىگە باشقەدۇر ئات،
ھەقىقەتدە ئەمەسدۇر ئىككىسى يات.
بۇ بولسە ئىشىق بىرلە ھۇسنگە ھال،
قالۇر ھەيرەتدە تەڭ ھەر زەررەدىن قال.
بولۇپ دەم ئۇرمە، ناقىس، ئىشقىدىن دەم،
كىم ئېرمىش ئىشىق ھەرفى ئەسرۇ مۇبھەم،
ئىشىت توختاپ تۇرۇپ ئەندەك لەتىفە،
كى دەپدۇر رەھمەتۇللاھ بۇ ھەنىفە:
«دېدىم دەرسۇ مەسائىل، ئىلمۇ تەفسىر،
بەيان قىلدىم داغى رۇئياغە تەئبىر.
ۋە لېكىن ئىشقىدىن سۆز ئايمادىم مەن،
بىلەلمەم ئىشىق قايدىندۇر مۇبەرھەن.»
ئانىڭدەك چوڭ كىشى دېسە مۇنىڭدەك،
قاچان بىلگەي سىنىڭدەك بولسە لەك ـ لەك.
يېغىپ تىل ئىشقىدىن، ھالىڭنى ئايغىل،
جەھاندىن كەلگەن ئىقبالىڭنى ئايغىل.
دېگىل داغى سەبەب قىلماقغە تەئلىف،
نە ئېردىكىم چېكىپسەن مۇنچە تەكلىف؟
يەنە ئايغىل كىتابىڭغە نەدۇر ئات،
داغى ئانىكى سەن كىمسەن، نېچۈك زات؟
چۇ كەلتۈردۈك بۇ سۆزلەرنى بەيانغە،
بولۇپ فارىغ شۇرۇئ قىل داستانغە.
كەل، ئەي ساقى، تۈگەندى ئىشقىدىن سۆز،
ماڭا بىر جامى مەي بەرگىل قىزىل يۈز.
ئىچىپ مەستانە بولغاچ ھال ئايتاي،
ماڭا نى قىلدى چەرخى زال ئايتاي.

ناقىس ناتەۋانى بەدەرمان خەللاقى جەھان مۇشەييەتى مۇئەسساسىچە نىھانخانەئى ئەدەمدىن شەھرىستانى ۋۇجۇدغە ئەيان بولۇپ، نەفسى بىئەمان يامانلىقى سەبەبى بىلە زەنجىرى خۇدران بىرلە باغلانىپ، ھەۋايۇ ھەۋەس زىندانىغە مۇبتەلالىقى ئىزھارى زەمىندە بىۋەفا دەۋراندىن باشىغە كەلگەن بىسەرۇ سامانلىغ ۋە ۋادەئى ھىرماندا يۈز كەلتۈرگەن سەرگەردانلىقىدىن ھەيران قالغانىنى ۋە داغى رىسالەئى بىنەۋالەكى، شۇبۇ زەمانەدەكى قەبالە ئاندىن خۇب ۋە خەلايىق كۆڭلىگە مەرغۇبراقدۇر. «بەھارى دانىش» نىڭ مەزمۇنلارىدىن فەلجۇملە تەھرىر رىشتەسىغە تىزىلغاچ «گۇلزارى بىنىش» ئات قويۇپ، ۋەجھى تەسمىيە ۋە سەبەبى تەئلىفكە ئۆز خەيالى مەجالىچە ۋەجھى

ئايغانى

بۇ نۇقسان نامەنى شەرھ ئەيلەگەن قۇل،
تۈكەر مۇنداغ كۆڭۈل مىناسىدىن مۇل.
كى ئاڭلاپ، سامىئا، تۇرغىل زەمانى،
بىلىپ ناقىسلىغىن ئەيب ئەتمە ئانى.

www.uyghurkitap.com

ئىدى بۇ ناتەۋان يوق، جانى ھەم يوق،
تاپارغە بارلىق دەرمانى ھەم يوق.
خۇدايى لامەكان مەئبۇدى ئالەم،
نىگەھبانى جەھان مەسجۇدى ئادەم.
قىلۇر ۋازىئىدىن ئىزاھارى قۇدرەت،
بۇ يوقنىڭ بارلىغىن قىلمىش ئىرادەت.
كى كەلتۈرمىش ئەدەمدىن بۇ جەھانغە،
جەھان ئېرمەس مۇھىتى بىگەرانغە.
دىمە يالغۇز مېنى ئول قىلدى پەيدا،
ھەمە ئالەم ئېرۇر ئاندىن ھۇۋەيدا.
ئۆزىنىڭ بارلىغى ھەم ئۆزىدىندۇر،
ۋەلې بۇ بارلىقدىن دىمە گەپ ئۇر.
قەدىمدۇر بۇ ئۇ ھادىسىدۇر، نە دەرسەن،
مۇنى بىلسەڭ ئانى ھەم فەھم ئېتەرسەن.
ئەجەبكىم مۇندا ئېردىم، ئاندا كەتتىم،
ئۆزۈمنى تاشلادىمەن، قايدا كەتتىم.
كېلەي ئاندىن بۇيان يانسۇن سۆزۈم ھەم،
بۇيان باقسۇن، ئۇيان باقماي كۆزۈم ھەم.
كى تا كەلدىم جەھانغە، ئەي بەرادەر،
كۆرەرمەنكىم ھەمە غەمدۇر سەراسەر.
دىبدىم: «ۋا ھەسرەتا!» فەرياد قىلدىم،
ياراتقان خالىقىمغە داد قىلدىم.
ئاتام بىرلە ئانام كۆرگەچ يۈزۈمنى،
سالىپدۇر ئاغزىمە ئەمچەك ئۆزۈمنى.
شۇرابىمەن ئول ئۆزۈمنى ئىككى-ئۈچ يىل،
چىقىپدۇر ئىككى-ئۈچ يىلدا ماڭا تىل.
تىلىم چىققاچ ئۆزۈم بەرمەك قالىپدۇر،
قولۇمغە نان بېرىپ، ئاشقە سالىپدۇر.
يېمەك-ئىچمەك بولۇپدۇر مەنگە ئادەت،
تاپىپدۇرمەن بۇ ئىككىدىن ھەلاۋەت.
بالام دەپ بۇ ئىكۆيلەن مەن بەلانى،
بەلا قايسىكى، مەندەك مۇبتەلانى.
قويۇپ ئېركەن تۇغۇلغاندا ماڭا ئات،
نە ئاتكىم، مەندىن ئول ھەيھاتۇھەيھات.
بەلى بولسە جەھاندا ئادەتىم بۇ،
ئاتىمدىن مۇمكىن ئېرمەسدۇر سەرى مو.
جەھانكىم بولسە مۇنداغ جانغە جابىر،
نە ئىمكاندۇر بۇ تەن بولماققە سابىر.

ئەلا ھازا، ئەلا ھازا، ئۆتۈپ يىل،
مېنى مەكتەبغە بەرمىشدۇر ئىكەۋ، بىل،
ئوقۇپمەن ئالتە يىل مەكتەب ئىچىدە،
ئىچىپ سۇ بىرلە ئاش-نان يەپ ئىچىدە.
تانۇپدۇرمەن ئوقۇپ ئاقۇ قارانى،
مۇئەددەبدىن ئاتام ئالىپ دۇئانى.
بۇ زىنداندىن خەلاس ئەيلەپ ئوشۇل دەم،
بېرىپدۇر مەدرەسەگە مەئدەنى غەم.
ئوقۇپ «كافىيە» يەتكەچ «شەرھى موللا»،
بولۇپمەن بىر پەرى ھۆسنىگە شەيدا.
بۇ بولغاچ كۆڭلۈمە ئەقلىم كېتىپدۇر،
كى يەئنى ئول پەرى تاراج ئېتىپدۇر.
ئۆتۈپدۇر ئالتە يىل بۇ شىيۋە بىرلە،
ئاغىز تاتلىق قىلىپ ئول مىيۋە بىرلە.
مۇنىڭ كۆڭلىن ئالۇرمەن دەپ مەنى زار،
قىلىپمەن ھۇجرەدە دۇتارۇ سىتار.
گەھى تەييار ئېتىپ جىنسى تەنەئئۇم،
گەھى پەيدا قىلىپ نەۋھى تەرەننۇم.
تۈگەپدۇر «شەرھى موللا» بۇ ھەۋەسدە،
داغى كۆڭلۈم قۇشى ئېرمىش قەفەسدە.
شەرىكلەر باشلاسە «شەرھى ۋەقايە»،
چىقىپمەن ئارقەسىدىن تايە-تايە.
بۇ ھالەتتە ئۆزۈم سارى قاراپمەن،
جەھانىنىڭ دەۋلەتىگە ئالدىراپمەن.
كىيىپمەن خاسە كۆڭلەك بىرلە چىت تون،
بولۇپمەن مەئنىيۇ سۈرەتدە مەجنۇن.
چىقىپدۇر يەتتە-سەككىز-توققۇز ئەھباب،
لىباسى خۇبۇ ئەمما غەيرىي تۇللاب.
قوشۇلمىشمەن بۇلارگە ئەرتە-ئاخشام،
ئۆزۈم نادان ئوقۇغان ئىلىم ھەم خام.
بۇ خام بولغاچ چىقىپمەن تاشقارىغە،
ئۇلار بىرلە بارىپمەن ھەر سارىغە.
بارىپ مەيدانغە نەششە چەكسە گاھى،
چېكىپمەن مەنمۇ ھەم بىلمەيكى ماھى.
ئۆتۈپدۇر بۇ بىلە ئۈچ يىل ئارادىن،
كېلىپدۇر بىر بەلا نازىل خۇدادىن.
ئەكەن ئول چاغ بۇ يەرلەر دارى ئىسلام،
دىيار ئەھلىمۇ ھەم ئىسلامغە رام.

ئاتى سۇلتانلارىنىڭ ئىردى يەئقۇب،
شەرىئەت پىشەۋۇ شەھلىققە مەرغۇب.
قويۇپ ئىركەن بۇ يەردە ھاكىمىنى،
ئىگىز تەلىنىڭ نىھالى پۇرخەمىنى.
ئىدى ئەل ئىچرە ئانىڭ ئاتى مىرزام،
بويى قىسقە ئۇچاسى دوك قاراقام.
ئۆزى بەدخۇيۇ بەدئەۋزائۇ زالىم،
داغى سەركەردەلىك بابىدا ھاكىم.
ئىدى كۇنلەردە بىر كۇنكىم جەھاندا،
ئىدىم مەست ئۇلغانىمىدىن بىر نىھاندا.
كىرىپ ئىككى ياساۋۇل تۇتتى بەلدىن،
خەبەر بەرگەن كەبى مەرگى ئەجەلدىن.
ئالىپ باردى مىنى مىرزا قاشىغە،
مىنى تەكلىف قىلدى ئول ئاشىغە.
فەراغىدىن كىيىن گەپ سوردى مەندىن،
سەۋال ئىلە جەۋابلار ئۆتتى چەندىن.
قاشىدا تۇرغالى ئول قىلدى تەئيىن،
تىلىمغە كەلمەدى يا سىن ۋەيا شىن.
بۇ يەردە ئىككى يىل قىلدىم سىپەھلىك،
ھەمە قىلغان ئىشىم ئىردى تىبەھلىك.
تولا چەكتىم جەفاۋۇ جەۋرى بىھەد،
ئوقۇشىنىڭ يولىغە باغلاندى بىر سەد.
تەلەب قىلدىم خۇدادىن ھەر زەمانى،
كى ئەي، دەرماندە بىكەسلەر ئەمانى.
مىنى قىلغىل يىراق ئۇشبۇ بەلادىن،
ئاچىلدى غۇنچەئى مەتلەب دۇئادىن.
قۇتۇلدۇممەن ئانىڭدىن ئەسرۇ ئاسان،
ۋە لىكىن قالغان ئىردى ئەندەكى جان.
بۇ يەردە تۇرمادىم، كەتتىم شەھەرگە.
قايۇ شەھرىكى، مۇلكى كاشغەرغە.
بار ئىردى ئاندا ئالى ئاستانە،
ئاتى ئافاقۇ ئەمما بىر نىشانە.
ئۇ يەردە بار ئىكەن بىر خانىقاھى،
مىنىڭدەك يولدىن ئازغانلار پەناھى.
مۇدەررىس ئاندا بىر ئالىي كەرامەت،
بۇخارالىق، ئاتى موللا ئىنايەت.
ئۆزۇمنى خىزمەتىدە فاش قىلدىم،
ھەمە ئەسرارغە سىرداش قىلدىم.
بەش-ئون ئادەمگە ھەم دەرس ئەيلەدى ئول،
داغى كۆرسەتتى تەھسىلغە تولا يول.
ئوقۇدۇم «ھاشىيە»، «شەرھى ۋە قايە»،
يەقىن ئىردى تۇگەپ، قىلماق «ھىدايە»،
يەنە پەيدا بولۇپ بەش-ئون ھەماقەت،
دىدىلەر: «كىمدەدۇر بۇ ئىشقە تاقەت.
يۇرۇيلى بەئزى-بەئزى مەشرەپ ئويناپ،
قىلالى كۆڭلىمىزنى خۇش بەھەرباب.»
يەنە قويدۇم ھەۋەس بازارىغە يۇز،
ئاران تۇرغان كىشىگە ياقتى ئول سۆز.
بۇ بازار ئىچرە يۇردۇم بىر يىرىم يىل،
كى بولماپدۇر ماڭا ھىچ نەرسە ھاسىل.
مەگەر چەكمەك تاماكۇ، ناسبۇ ھەم،
داغى مەئجۇن ئارا ئەفيۇن قىلىپ زەم.
يەنە خۇش رەۋ ئوغۇللار بىرلە يۇرمەك،
ئولارغە مەشرەب ئەيلەب دەۋر سۇرمەك.
داغى شەترەنج ئىلە كاغەز قىمارى،
چاپىقۇ بۆرى قوي بىرلە قاتارى.
داغى كۆڭلۇمدە قورقۇشدىن ئەسەر يوق،
ئۆزۇم كىم ئىركەنىمدىن ھەم خەبەر يوق.
زەمانە كەگرۇلۇك نىئمەت فەراۋان،
كىمەرسە يوق ئىدى كۆڭلى پەرىشان.
ئىدى ئەيشۇ تەرەب خەلق ئىچرە مەئمۇر،
خۇدا قىلدى غەزەب، خەلق ئولدى مەقھۇر.
چۇ تۇشتى ناگەھان مۇنداق ئەلالا،
كى ئۆلمىشدۇر ئاتالىق شاھى ۋالا.
داغى خاقانى چىنىنىڭ لەشكەرى ھەم،
يەقىن كەلدى قاراڭغۇ بولدى ئالەم.
قاچىپ ئەنجانغە كەتتى بارچە ئەسكەر،
بۇلار قاچتى، يېتىپ كەلدى ئۇ لەشكەر.
ئۇ لەشكەر كەلدى، مەن كەلدىم بۇ يانغە،
مۇنگلىق بىرلە ھەم تويماي ئۇ يانغە.

ئۇيغۇر كىتاب تور بېكىتى www.uyghurkitap.com

نەچە كۈن مۇزتەرىب ئۆتتى ئارادىن،
ئۇلار ئالدى، بۇ يۇرتلارنى قەزادىن.
ھەكىمۇ ئىشىكئاغە چۈن بولدى مەنسۇب،
ھەكىمىكىم سۈپۈرگىدەك قۇرۇغ چۆب.
تۈزۈپ ئۇرداۋۇ داغى مىرزاخانە،
سالىپ ئاتخانەۋۇ نەققارەخانە.
يىغىپ دارۇغەۋۇ بەگزادەلەرنى،
داغى خەت قىلغۇچى ئازادەلەرنى.
پەقىرنى ئىستەتىپ تاپتۇردى بىر كۈن،
دېدى: «مىرزا بولۇپ، ئالدىمدا تۇرسۇن.»
بولۇپ مىرزا ئانىڭغە ئىككى-ئۈچ يىل،
ھەرامغە قول، يامان سۆزگە ئۇزاب تىل.
ئەدەددىن تاشقارى بىباك بولدۇم،
ئاخىردەم تەۋبە قىلدىم، پاك بولدۇم.
دېمە: «مۇنچە گۈنەھكىم ھەددى يوقتۇر،
قوشۇلۇپ بىر-بىرىگە ئىردى كۆپ زور.
كىشىكىم بۇ سىفەت بىباك بولغاي،
نېچۈك بىر تەۋبە بىرلە پاك بولغاي.»
مۇنى بىلگىلكى، بىر كافىر نەچە يىل،
خۇدانىڭ يادىغە بىر سۈرمىسە تىل.
خۇدانى بىلمىسە پەيغەمبەردىن ھەم،
گۈنەھلەر قىلسە داغى ئالەم-ئالەم.
دېسە ئىخلاس ئىلە بىر كۈن بەناگاھ:
«جەھاندا يوق ئىلاھ ئىللاھۇۋەللاھ.»
داغى دېسە: «نەبىيىمىدۇر مۇھەممەد.»
ئوشۇل دەم تاپقاي ئول ئىقبالى سەرمەد.
بۇ ناقىس گەرچە كۆپ ئىردى گۈنەھكار،
ۋەلې ئىردى خۇدا بارىغە ئىقرار.
خۇدا بىر دەر ئىدى، پەيغەمبەرى ھەق،
داغى فاسىق ئەمەس ئىردىكى مۇتلەق.
قىلۇر ئىردى گەھى-گاھى ئىبادەت،
داغى گاھى كىچەلەردە تىلاۋەت.
گەھى ئەيلەپ بەيان ئەلگە مەسائىل،
گەھى تەسبىھۇ ئەزكارۇ دەلائىل.
ۋەلى كۆرمەس ئىدى بۇ ئىشلارىنى،
بىلۇر ئىردى گۈنەھ قىلمىشلارىنى،
ئۈمىد ئولدۇركى، ئول خەللاقى ئالەم
قەبۇلى تەۋبە ئەيلەپ، قىلسە مەھكەم.
ئانىڭدىن سوڭ يەنە مەشغۇل بولدۇم،
ئۆزۈمنى يوق قىلىپ مەجھۇل بولدۇم.
ئوقۇدۇم دەرس تا قىلدىم «ھىدايە»
باشىمغە سەئيي مۇرغى سالدى سايە.
«ئەقايىد شەرھى» بىرلە ھەم خەيالى،
ئىكى دەفتەر ھىدايە بولدى خالى.
خۇدانىڭ فەزلىيۇ ئەمدادى ئەرۋاھ،
داغى ئۇستاز لۇتفىدىن تاپىپ راھ.
ئۇلاندىم مەسنەۋىي ئەئزەمغە مەن بەس،
كى يەتكەندەك ئۇلۇغ دەرياغە بىر خەس.
كەرەم قىلغاچ خۇداۋەندىم ھىدايەت،
داغى تەۋزىھ ھەم بولدى بىدايەت.
بۇ مۇددەتلەركى ئۆتمىشدۇر ئارادىن،
بەيان قىلماپ ئىدىم ئول ماجەرادىن.
بەيان ئەتكۈم يەنە بىرمۇنچە ھالىم،
ئەگەرچە بولسەمۇ نۇقسى كەمالىم.
چۇ يوق ئىردى ھۇنەر يا يەر-زەمىن، باغ،
قەشاقەتدىن ئىدى كۆڭلۈم ئارا داغ.
ئىدىم گەرچە ئەل ئىچرە تۇرفە قەششاق،
ۋەلې خەتكە ئىدىم بىر تەرزى مەششاق.
قىلىپ خەت ئۆتكەن ئىردى روزگارىم،
بېرىپ رىزقىمنى ئول پەرۋەردىگارىم.
داغى ئالغان ئىدىم بىرمۇنچە خاتۇن،
قىلىپ كۆزۈمنى قان، ئەيلەپ جىگەر خۇن؛
قىلۇر ئىردىم گەھى بۇلارگە ئىتپاق،
بولۇپ گاھى بۇ جاندىن تاقەتىم تاق.
تاپىپ ئىككى ئوغۇل ئىككى ئانادىن،
ئاناسىن قويدۇمۇ كەچتىم بالادىن.
ئاناسى ئەرگە تەگدى، ئوغلى ئولدى،
ئۆلۈپ ھەر ئىككىسى يەرگە كۆمۈلدى.
فىراقىدىن تولا دىۋانە ئىردىم،
ئۆزۈم ھۇشيار ئەمەس، مەستانە ئىردىم.
گەھى خاتىرغە كەلسە بۇ ئوغۇللەر،
كۆزۈم دەريا يۈزۈمنى ئەيلەبان بەر.

كۆڭۈل دەردىن قىلىپ كاغەز ئۆزە نەزم،
قىلۇر ئېردىم جۇدالىق ئاچچىغىن كەزم.
گەھى ئەيلەپ فەلەكدىن ھەم شىكايەت،
غەزەللەر ئايتۇر ئېردى بىنىھايەت.
ۋەلې بىلمەس ئىدىم بىر ئىستىلاھى،
كى ئولغاي شېئىر ئەھلىنىڭ سەلاھى.
دەر ئېردىم گاھى-گاھى بىر رۇبائىي،
سالۇر ئېردىم تەخەللۇسغە بۇ «داغىي».
كۆرەر ئېردىم تولا شائىر كىتابىن،
ئوقۇر ئېردىم ۋەرەقلاپ بابۇ بابىن.
نەۋائىي: «خەمسە»ۋۇ «بىدىل»، «گۇلىستان»
ئىراقىي، سەئدىيۇ، جامىي، نەيىستان.
گەھى سايىب، گەھى نازىم گەھى خاك،
گەھى ھافىز گەھى تەنزىمى ئەفلاك.
ئالىپ مەزمۇنلارىنى گاھى-گاھى،
قىلۇر ئېردىم ئانى فىكرەتغە راھى.
ئۆتۈپ مۇنداغ نەچە يىللار، نەچە ئاي،
كېلىپ دېدى ماڭا بىر ئاشناباي:
«ئالىپ ئېردىم بىرەۋدىن بىر كىتابى،
ئىشىتمەي سۆزلەرىن بولدۇم كەبابى.
ئۆزى فارسى، ‹بەھار دانىش› ئاتى،
ئىمىش ھىندۇستاندىن ئەسلى زاتى.
بىلۇرگە سۆزلەرىن كۆپ ئىشتىياقىم،
ئۆزۈم ئامىي ئۇچۇن كەردۇر قۇلاقىم.
ئەگەر بۇ خەستەگە ئەيلەپ تەرەھھۇم،
بۇ فارسىي تۈركىغە بولسە تەرجۇم.
ئوقۇتۇپ سۆزلەرىدىن بەھرە ئالسام،
ئەمەل قىلسام ئۆزۈمنى يولغە سالسام.»
ئانىڭ چۈن نەسىر ئېردى مۇددەئاسى،
ماڭا تۇشمەي قەبۇلنىڭ ھەۋاسى.
نەچە كۈنلەر ئۆتۈپ كەتتى ئارادىن،
يەنە بىر كۈن كىرىپ كەلدى تالادىن.
داغى قىلدى ئۆزى ھالىنى ئىزھار،
دېدىم ئاخىر ئاڭا: «مەندە نەھەد بار؟
كى مۇنداغ ئىش مېنىڭ كەلگەي قولۇمدىن،
ئازىپ تۇرسام ھەمىشە ئۆز يولۇمدىن.»
بولۇپ ياندى بۇ سۆزدىن ئەسرۇ مەئيۇس،
كى يارىلغان كەبى كۆڭلى ئارا كۈس.

ماڭا كىم ئېردى «داغىي» دەپ تەخەللۇس،
دېدىم «ناقىس» قىلىپ بىر كۈن تەفەھھۇس.
دېگەچ «ناقىس» دىلىم بولدى كۇشادە،
يېتىشكەندەك ئېشەك، قالغاچ پىيادە.
تۇرۇپ بىر كۈن خەيال ئەتتىمكى مۇنداغ:
«نې دەپ قويدۇم ئۇبايىنىڭ كۆڭلىگە داغ.
ئىدى ئول بايىنىڭ ئاتى داۋۇدئاخۇن،
ئېزىلگەندۇر ئانىڭ كۆڭلىدە ئەفيۇن.
دېمەي ئەمدى ئاڭا بىر جەھد ئەيلەي،
زېرىكمەسلىككە ئەۋۋەل ئەھد ئەيلەي.
قىلىپ مەنزۇمە تۈركى لەفزى بىرلە،
تىرىك بولسام خۇدانىڭ ھىفزى بىرلە.»
مۇنى دەپ ئەيلەدىم ھەققە تەۋەككۈل،
دېدىم: «يا رەب، ماڭا بەر فىكرىدىن مول.»
بۇ قاتتىق يولغە ئېرسە بولدۇم ئازىم،
يېتەرگە فىكرەتىم ھەم بولدى جازىم.
ئىشىت ئەمدى يەنە بىر نۇكتە سامې،
كى بولدى بۇ رىسالە ئىسمى لامې.
بۇ يەڭلىغكىم كۈنى قىلدىم تەخەييۇل،
«بەھارى دانىشى»نى ھەم تەئەممۇل.
ئوقۇپ كۆردۈم ئانىڭ باشدىن-ئاياغى،
ئىبارەت گۇللارىدىن تۇرفە باغى.
دېدىم كۆڭلۈمدە كىم: «بولسە بەھاران،
ئاچىلۇر لالەۋۇ گۇللار نەمايان.
قىلىنسە خەتلەرى گەر تۈركى تەھرىر،
ئاچىلسە تۈركى بىرلە فارسى زەنجىر،
ئولۇر گويا بەھار ئولغاندا گۇللار،
سەبا بىرلە يۈزىن قىلمىش نەمۇدار.
نەمۇندارۇ نەمابان بولسە گەر زەم،
بولۇر بىنىش كۆرۈنگەچ مەئنى مۇبھەم.
مۇنى زەم ئەيلەسە گۇلزارغە ھەس،
بولۇر، گۇلزارى بىنىش، ئۇشبۇ سۆز بەس.»
سەبەب بۇكىم، ئىشتىكىل، خاس ئىلە ئام،
مۇڭا «گۇلزارى بىنىش» ئەيلەدىم نام.
كەل، ئەي ساقى، تۈگەپدۇر ئەمدى ئەھۋال،
قولۇڭغە شىشەئى ھىندۇستان ئال.
بولۇپ تۈركانەۋەش تۇتقىل ماڭا مەي،
ئىچىپ بىر داستان تۈركانە سۆزلەي.
(داۋامى كېيىنكى ساندا)

غەزەللەر

خوجا جاھان ئەرشى

نەشرگە تەييارلىغۇچى: ئەخمەت ھېمىت
ئابلەت ئابلىز

بىز ژۇرنىلىمىزنىڭ 1987 - يىللىق ئومۇمىي 21 - سانىدا لىرىك شائىر خوجا جاھان ئەرشى دىۋانىنىڭ ئاپتونوم رايونلۇق مۇزېيدا ساقلىنىۋاتقان نۇسخىسىغا ئاساسەن نەشرگە تەييارلانغان شېئىرلىرىنى ئېلان قىلغان ئىدۇق. بۇ قېتىم يولداش ئابلەت ئابلىز تەرىپىدىن تەھرىر بۆلۈمىمىزگە ئەۋەتىلگەن ئەرشى دىۋانىنىڭ يەنە بىرقول يازما نۇسخىسى ۋە ئەرشى، فۇتۇھى دىۋانلىرىنىڭ ئاپتونوم رايونلۇق قەدىمكى ئەسەرلەر ئىشخانىسىدا ساقلىنىۋاتقان ئىككى قول يازمىسىنى سېلىشتۇرۇپ تەكشۈرۈش ئارقىلىق، ئەرشى ۋە فۇتۇھىلارنىڭ مۇزېيدا ساقلىنىۋاتقان قول يازمىدا ئۇچرىمىغان يەنە بىر قىسىم غەزەل ۋە مۇخەممەسلىرى بارلىقى مەلۇم بولدى. كىتابخانلىرىمىزنى ئەرشى ۋە فۇتۇھى شېئىرلىرىنىڭ يەنىمۇ تولۇقلانغان تېكىستى بىلەن تەمىنلەش مەقسىتىدە بۇ يېڭى تېپىلغان شېئىرلارنى ئېلان قىلدۇق.

— مۇھەررىردىن.

ئاتەشىن لەئلىڭىم ئوت لەبدىن نەمۇدار ئەيلەمەك،
بۇلئەجەبكىم ئوتدىن ئوت ئىزھارى ئازار ئەيلەمەك.
رەسم ئاڭاكىم دەفتەرى ھۇسنىن كۆڭۈل قىلسە ھەۋەس،
يەلدە سارۇلغان ۋەرەقلەردىنمۇ ئەفكار ئەيلەمەك.
دېمەسە بىلمەس كۆڭۈل دەردىنى، دېسە قەھر ئېتەر،
مۇشكىل ئولدى ئاسراماغلىق يا ھەم ئىزھار ئەيلەمەك.
بىلمەدىم ۋەجھىن نېدىندۇر ئەيلەبان قەتئى نەزەر،
زار كۆڭلۈم زار ئەيلەپ زار ئۆزە زار ئەيلەمەك.
يوق ماڭا خىلۋەت، ۋەلې بار ئۆزگەلەرگە، تۇرفەكىم،
يارنى ئەغيار ئېتىپ ئەغيارنى يار ئەيلەمەك.
ئاچمە كۆز گۇستاخ ئولۇپ، ئۇيقۇ چاغىدا ئانىكىم
خۇپ ئەمەس كىرپىك سەداسى بىرلە بىدار ئەيلەمەك.
يوقسە جان قەسدى ئاڭا، ئەرشى، نېدىن دەرسەن بۇ كىم:
لەبنى بىر ئەفسۇنگەرۇ كۆزلەرنى ئەييار ئەيلەمەك.

*　　　　　*

تۈن ئۇلسە كەلمەگەچ ماھىم، كۈن ئۇلسە مىھرى رەخشانىم،
بولۇر بىتابلىغدىن زەررە يەڭلىغ مۆزتەرىب جانىم.
دىمە تۈنلەر ئارا كۆرگەچ بۆلۈتدىن ئوت چاقنىمىشدۇر،
شەرەرلەر ئۆرلەتۈر كۆڭلۈم ئوتىدىن دۇدى ئەفغانىم.
تامىپ يەر يۈزىگە ئەشكىم نىشان كۆرگۈزسە كۆرگۈزسۈن،
نە چاغ مەخفى قىلۇر ئۆزنى كۆڭۈلدە داغى پىنھانىم.
جەھان تەركىن تۇتۇپ تاپتىم تەجەررۇد رۇتبەسىن ئانداغ،
قەبۇل ئەتمەس قەبا گەر ھۆللەدىندۇر جىسمى ئۈريانىم.
ئەمەس كەۋكەب فەلەك ئايىنەسىدە كۆرگۈزۈپ ئەكسىن،
جەھان سەتھىدە گەۋھەردەك ساچىلغان ئەشكى غەلتانىم.
كۆز ئايتۇر تۇتمە جاندىن كۆزلەر ئىلە غەمزە خۇنرىزىم،
لەب ئايتۇر كۆڭلۈك ئۆلسۈن يوق مىنىڭكى ئابى ھەيۋانىم.
دىسە كۆكسۈڭنى تۇت ئەرشى، ئاتاي دەپ كۆزلەرىم ئۈستۈن،
دىيەلگەيمەن دەپ ئول ئافەتكە شايەد بەندە فەرمانىم.

*　　　　　*

ئۆزارى ئۆزرە نىقابىن نەزارە ئەيلەمەدىم،
نەزەردە پەردەئى غەيرىڭنى پارە ئەيلەمەدىم.
فىراق تىغى بىلە دەم بەدەم بەلا تاشى،
يىتىشسە كۆكسۈمى تۇتتۇم، چارە ئەيلەمەدىم.
تىنىمدە ناۋەكى زەخمىن نىھايەتىن سورما،
زىبەسكى بىھەد ئىررۇر دەپ شۇمارە ئەيلەمەدىم.
كەۋاكىب ئۆيلە فەلەك چىھرەسىغە دۇر زىينەت،
چۇ تىرە ئاھ ئىلە مەن ئانى يارە ئەيلەمەدىم.
قارا كۆزۈم قارا زۈلفۈڭ قاراسىدۇر ئۆزدىن،
كۆزۈم قاراسىن ئىزىپ ئانى قارە ئەيلەمەدىم.
تىلەر چۇ زۇھد ئىلى ھەر تۈن ئۇلسە جەننەتكىم
بىجۇز ۋىسالىڭە مەن ئىستىخارە ئەيلەمەدىم.
قىلىپ نىھان جىگەرىم زەخمى كۆز ياشىم زاھىر،
مەن ئوتلۇغ ئاھ ئۆرۈپ ئاشكارە ئەيلەمەدىم.
كۆيۈپ فىراقىدا مەخپى كۆل ئىچرە قالمىشمەن،
ئەجەبكى ئوت كەبى بىر دەم شەرارە ئەيلەمەدىم.
نى تاڭ چۇ بەزمىدە ئەرشىنى يوقلاسە مەھۋەش،
زىبەس چۇ كويىدىن ئانىڭ كەنارە ئەيلەمەدىم.

ئۇيغۇر كىتاب تورى
www.uyghurkitap.com

* *

ئىككى بۇت بىر كىچە كۆڭلۈم كافىرىستان ئەيلەبان،
ئالدىلار ئىمانۇ دىنىم ئانچە ئىمكان ئەيلەبان.
بىرى لۇتۇق ئەيلەپ ھەممىشە تىيرە كۆڭلۈم يارۇتۇر،
شۇئلەئى نەرگىسلەردىن شەمئى شەبىستان ئەيلەبان.
بىرى گاھى قالپاقىن ئەگرى قويۇپ گەھ سىندۇرۇر،
سىندۇرۇر جانۇ كۆڭۈل مۈلكىنى ۋەيران ئەيلەبان.
بىرى خەتتى بىرلە چەكتى گۈل ئۈزە تۈرلۈك رەقەم،
لالەۋۇ رەيھانىنىكىم رەشكى گۈلىستان ئەيلەبان.
بىرى ئىشق ئەھلىنى قەيد ئەتمەككە دامى سۈنبۈلىن،
كۆزگۈ مەۋجىدەك ئۈزار ئۈزرە پەرىشان ئەيلەبان.
بىرى ئەخزەر تون كىيىپ باشىغە ھەم گۈلنار بۆرك،
گويىيا باشىدا گۈل سەرۋى خىرامان ئەيلەبان.
بىرى كىيدى قىرمىزى تون ئەستەرىن نەيرەڭ ئېتىپ،
كۆزگۈ ھالىدەك گۈلى رەئنانى ھەيران ئەيلەبان.
بىرى شىددەت بەلگۈرۈر، بىرى جەمالىن كۆرسەتۈر،
بىرى گەر ئۆلتۈرسە، بىرى لۇتفۇ ئېھسان ئەيلەبان.
بىرى قاش ياسى بىلە كىرپىك ئوقىنى كەزگەرىپ،
ئاتتى ۋەھكىم ئول ئىككەۋگە جانىنى قۇربان ئەيلەبان.
بىرى نۇشى لەب بىلە گەر دىيسە كامى جان بىرەي،
رەشكىدىن ئۆلتۈرمىش ئول بىر تىيرى باران ئەيلەبان.
ئەرشى ئول دامەن نەھەد تۇتغىل نەۋائى دامەنىن،
نەيلەگۈڭ ناياب ئىش ئىستەپ ئۆزگە بۇھتان ئەيلەبان.

* *

ئىشق ئوتى كۆيدۈردى ئانداغ يوقۇ بارىم نەيلەيىن،
ئالدى ئىلكىمدىن ئىنانى ئىختىيارىم نەيلەيىن.
كۆيدۈرۈپ كۆل قىلسە جەھرى كۆرمەسەم پەرۋانەدەك،
ئۆرتەسە ۋەسلىدە داغى ھەرنە بارىم نەيلەيىن.
كۆرمەسەم بىردەم ئانى ھەرگىز قەرارىم يوق ئىدى،
بىر يولى ئانداغ كۆزۈمدىن ئۆچتى يارىم نەيلەيىن.
بىر كۆرۈندۈردى قاراسىن قاراسام ھەرنېچەكىم،
بىقەرارىم ئەيلەدى ئالغاچ قەرارىم نەيلەيىن.
بىر زەمان شەمئى ۋىسالىڭدىن جۇدا بولغايمىدىم،
قۇدرەتىم بولسە ئىدى يا ئىقتىدارىم، نەيلەيىن.
تۇرماغىمنىڭ بائىسى دەھر ئىچرە ئېردى ئۈلفەتىڭ
قالمادى ئەمدى جەھان ئىچرە تۇرارىم نەيلەيىن.

ئەرشىيا، ھەرنىچە قىلدىڭ ئىشقىدا كۆپ نالەلەر،
ھېچ يەرگە يەتمەيىن بۇ ئاھۇ زارىم نەيلەيىن.

*　　　　*

تاكى، ئەي زالىم، ماڭا جەۋرۇ ستەم كەم قىلغاسەن،
بۇ نىھالى قامەتىم غەم بىرلە خەم كەم قىلغاسەن.
يۈز نىگاھى لۇتف ئىلە ئەغيارنى سەرشار ئېتىپ،
گۇلشەنى لۇتفۇڭنى مەندىن نىچەكىم كەم قىلغاسەن.
جۇرئەئى جامى ۋىسالىڭدىن مۇيەسسەر ئەتمەيىن،
كىم ئەرۇسى ئىشقىڭ ئىلە مۇتتەھەم كەم قىلغاسەن.
ۋادەئى ھىجران ئارا ئەيلەپ مىنى خارۇ زەلىل،
ۋەسل ئارا ئەغيارلارنى مۇھتەرەمكىم قىلغاسەن.
ئىشقىڭە جانىنى بەرگەن ئەرشىنى ئەيلەپ گەدا،
بۇلھەۋەس ئەغيارلارنى مۇھتەشەمكىم قىلغاسەن.

*　　　　*

كۆڭۈل ئالۇردا نە مۇئجىز نەما ئىمىشدۇكسەن،
كۆڭۈل بېرۇردە كۆڭۈلگە جىلا ئىمىشدۇكسەن.
دېدىمكى: «لەئلى لەبىڭ تۇت ماڭا ئۆپۈپ قويايىن،»
دېدىكى سەسكەنىبان: «بىھەيا ئىمىشدۇكسەن.»
كويۇڭدا ياتتىم ئىسە ياستانىپ ئىلاجىم يوق،
نە رەھم ئەيلەگۈڭۇ بىر بەلا ئىمىشدۇكسەن.
دېدىمكى: «ھالىمى ئايىتاي ساڭا»، دېدى: «بىلدىم،
كى ئىشق كوچەسىدە بىر گەدا ئىمىشدۇكسەن.»
كويۇڭ سارى بارۇرۇمدا قاچان سىنى بىلدىم،
بۇ خەستە جانىمە مۇنداغ جەفا ئىمىشدۇكسەن.
بۇ ناز بىرلە ئانى كۆرگەچ ئايدىم: «ئەي كافىر،
سەنەملە قاشىدا خوش خۇدنەما ئىمىشدۇكسەن.»
ئاياغى ئاستىدا كۆرگەچ كۈلۈپ دېدى: «ئەرشى،
كەمەندى زۇلفۇمە خوش مۇبتەلا ئىمىشدۇكسەن.»

*　　　　*

بارىپ سەنەمكەدەگە سەجدە ئاشىقانە قىلاي،
كى مەنئ ئەيلەسە زاھىد، مەن ئانى يانە قىلاي.
قاشىڭ قىلىچى دەمىگە فىدا قىلىپ بۇ كۆڭۈل،
قەبۇل تۇتسەكى جان باشىن ئاشىيانە قىلاي.
كۆڭۈل ئۆيىن غەم شوخىغە ئەيلەبان مەئۋا،
كۆزۈم قاراغىن ئانىڭ ئوقىغە نىشانە قىلاي.

www.uyghurkitap.com

خەيالى زۇلفى پەرىشانىدىن ئېتىپ تارى،
كۆكۈل دەمامەسىدە سەۋتى ئاشىقانە قىلاي.
كى ھۆسن شۇئلەسىدىنكىم يارۇت كۆزلۈك، ئەرشى،
كى شامى ھەجرىنى تا سۇبھى سادىقانە قىلاي.

*　　　　　　*

جىنسى ئادەمدىنمۇ بۇ يا ھۆرى جەننەت يا پەرى،
يا ئېرۇر رۇھى مۇجەسسەم يا مەلائىك شەھپەرى.
بەرقدەك جەۋلان قىلىپ ئوتلار ساچىلدۇرغان چاغى،
فەخرى رازى بولسە بۇ دەم بولغاي ئېردى ئازەرى.
چەرخ ھەرگىز كۆرمەگەچ ئۆمر ئىچرە مۇنداغ چەرخكىم،
چەرخ ئۈستۈن چەرخ ئۇرغاي، ئاندىن ئارتۇق مەن قارى.
نازغىنىپ ھەريان نەھالى ئىشقدەك قىلغاچ خىرام،
مەست ئولۇپ تاۋۇسى جەننەت مەھۇ ئولۇر كىبكى دەرى.
تۇرفە جەۋلان بۇ چەمەندە قىلغاچ ئول گۈل پىرەھەن،
يەر ئۈزە گۈل بەرگى تىترەر كۆكدە مىھرى خاۋەرى.
بۇلئەجەب قىلماسسەن ئانداغ جىلۋە قىلغاچ تەركى ھۇش،
ئەي كۆڭۈل، كەلگىلكى ئەمدى مەن بىرىيۇ سەن نارى.
جان نۇقۇدىنى نىسار ئەتمەي نېتەي، گەر ئەيلەسە،
شىيۋەلەر بۇ شوخ شەك مايىل بولۇبان ھەر سارى.
راست رەفتارلىك رەۋان شەكلىن مۇسەۋۋەر ئەيلەمىش،
جان ئارا پۈتكەن ئەلىفسەن ياكى جانان سەرۋەرى.
ئەرشى، كەل، ئەمدى خەرابات ئەھلىدىن دەريۈزە ئەت،
جامى بىخۇدلۇقدىن ئانى سىپقارىپ پىرى ھەرى.

*　　　　　　*

زىھى تۈرلۈك نەۋا قۇشلار تىلىدىن ھەمدىلىك ئاياتى،
مۇلەۋۋەن باغ ئارا گۈل يافراغىدەك سۈنئۈك ئىسباتى.
جەھان مەھرولارىغە ئۆزلۈكىدىن بۇد ئەمەس مۇمكىن،
كى بىل ھۆسنۈك زۇھۇرىغە ئېرۇرلار بارچە مىرئاتى.
بىرەۋ قەھرىلىك ھەراسىدىن مەگەر تەقۋىغە ئەيلەر جەھد،
كى مەن لۇتفۇڭغە ئەيلەپ تەكيە بولمىشمەن خەراباتى.
خىرەد پىرىغە نې ھەد زاتىڭ ئەۋسافىدا دەم ئۇرغاي،
ئاشار كۆك تاقىدىن ئول دەم مەگەر ھەيھاتۇ ھەيھاتى.
كىشى بىھەد سىفاتىڭ مەزھەرىنىڭ ھىكمەتىن بىلمەس،
بولۇپ بەئزى خەرابات ئەھلىدىن بەئزى مۇناجاتى.
مەزاھىردە ئاتىم، لېكىن نېگە بىر نازىش ئەتمەسمىز،

قۇياش نۇردىن ئۇلسە زەررەلەرنىڭ كۆپ مۇباھاتى.
سىفاتى ۋەسفىدە ھەركىمكى ھەد ئىستەر ئىمىش ھەددىن،
تۈگەنمەس مىڭدە بىرى مىڭ يىل ئۇلسە ئۆمرۈ ئەۋقاتى.
ئاتانماق قەسد ئېتەرسەن دەھر ئارا گۆزمنامىلىق ئىستە،
كىشى يوق ئەيلەسە ئاتىن قالۇر باقى ئانىڭ ئاتى.
نە ھەد، ئەرشى، ساڭا ۋەسفىن دېمەكدە چەك قارا تىلنى،
بەيانۇ ۋەسفىدىن چۈنكىم مۇقەددەسدۇر ئانىڭ زاتى.

* *

تاپماساڭ گەر ھۇش باتەن ئەھلى كارى-بارىدىن،
ئال نەسىب ئەتمەك ھەزەر بارى بۇلار ئىنكارىدىن.
دۇردكەشلەر بىر نەفەسدە كۆيدۇرۇپ كۆل قىلغۇسى،
ئەي فەلەك، قىلغىل ھەزەر بۇ ئاھ ئاتەشبارىدىن.
تاز غەفلەتدىن تۇشۇپدۇر بويىنۇمە بەند ئۆزرە بەند،
يارەب، ئەت خالىس كۆڭۈل بويىنىن باغىر زىننارىدىن.
قىل تەسەۋۋۇر جۇملە ئالەم سۇرەتىن مەھز خەيال،
لىبك باردۇر جىلۋەگەر زەمىندە ھەق ئاسارىدىن.
ئەندەك ئەر باقى ئېرۇر بارلىغ ئۇقۇشىدىن ئەسەر،
مۇمكىن ئېرمەس شىممەئى بۇي ئالماغىڭ ئەسرارىدىن.
ئالەمۇ ئادەمگەدۇر نۇرى سىفاتىدىن سەبۇت،
مەھۇ مۇتلەق ئولغۇسى كۆرسەتسە گەر دىيدارىدىن.
خاھلاسا ئول ئارىفىكىم بىر نەزەردە مەھۇ ئېتەر،
بولسە كىمنىڭ كۆڭلىدە يۈز نەقش يوقۇ بارىدىن.
مېھرى مۇتلەق پەرتەۋىدىن بارچە ئەل مەھرۇم ئەمەس،
قىلغۇسى دەريۇزە ئەرشى زەررەئى ئەنۋارىدىن.

مۇخەممەس

مەنى، ئەي دوستلار، ھەر يەردە بولسام ياد ئەيلەڭلەر،
تىلەپ ھەقدىن مېنىڭ سىھھەتلىكىم فەرياد ئەيلەڭلەر،
كۆڭۈلدىن گىينەۋۇ بەئزۇ ھەسەد بەرباد ئەيلەڭلەر،
دۇئايى خەير ئىلە بۇ خەستە رۇھۇم شاد ئەيلەڭلەر،
ماڭا لۇتف ئەيلەبان غەم قەيدىدىن ئازاد ئەيلەڭلەر.

غەرىبۇ بىكەسۇ بىچارەلىكىمنىڭ ھالىنى دەيمۇ،
يېتىملىك، ئاجىزۇ يالغۇزلۇقۇمنىڭ ھالىنى دەيمۇ،
غەرىبلىق دەشتىدە يەتكەن ئەلەمنىڭ ھالىنى دەيمۇ،

مەنى ئەۋۋارە قىلغان ئول سەنەمنىڭ ھالىنى دەيمۇ،
مېنىڭ بۇ دەردىمە، تەگرى ئۆچۈن، بىر چارە ئەيلەگىلەر،

ماڭا جەۋرۇ جەفا ئەيلەرگە ئالەم ئەھلىدۇر مايىل،
زەئىفۇ ناتەۋان ھەم بولسام ئۆز ئۇقسانىمە قايىل،
ۋىسالىدىن رەقىبى بەھرە ئالدى بەندەگە ھاسىل،
مەنى ئەۋۋارە قىلغان دائىما ئول رەھمى يوق جاھىل،
كۆڭۈلگە جۆز رىزا كەلسە، باشىم يۈز يارە ئەيلەگىلەر.

بەلا دەشتىدە مەندەك يوقتۇ رەسۋايى جەھان بولغان،
بۇ غۇربەت كىشۋەرىدە ساكىن ئول دەيرى فەنا بولغان،
ئەجەلدىن ئىلگەرى دەۋزەخ ئوتىغە مۇبتەلا بولغان،
ئۆلۈسىنى ساقلا، يا رەب، دەردلەردىن كىم، ماڭا بولغان،
رىزا گەر بەرمەسەم بۇ زۇلمغە يۈز قارە ئەيلەگىلەر.

پەرىشان ئەيلەدى ھالىم مېنىڭ بۇ دەشت-سەھرالار،
كۆڭۈل مۈلكىنى ئالدى ھەجر ئوتى بىدادى يەغمالار،
... ... ①

* *

ئەيكى، ياغلىق تىكمەك ئىزدەرسەن بۇ رەڭ تەدبىر قىل،②
يەئنى باغرىم قانىدە جان رىشتەسىن تەغيىر قىل.
ئىگنەنى خۇندىن كۆزۈم مىژگانىدىن تەييار ئېتىپ،
ئەيكى، قان ئىچمە، كۆزۈڭنىڭ رەگلەرىدىن تەھرىر قىل.
ئاندا گەر قەۋسى قۇزەھ شەكلىنى چەكمەك ئىزدەسەڭ،
ۋوسمەلىك يادىڭ قاشىڭ نەقشى بىلە تەئبىر قىل.
... ... ②

---

① بۇ مۇخەممەس قول يازمىدا مۇشۇ جايىدىن باشلاپ كۆچۈرۈلمەي قالغان.
② قول يازمىدا غۇرۇھىمىنىڭ بۇغەزىلى تولۇق كۆچۈرۈلمەي قالغان.

شېئىرلار

گەدائىي

نەشرگە تەييارلىغۇچى: ھەسەن سىلىم

مەۋلانا گەدائىي مىلادى 1403 – 1404 – يىللار ئەتراپىدا تۇغۇلغان، XV ئەسىرنىڭ ئاخىرلىرىغىچە ھىراتتا ياشاپ ئىجاد ئەتكەن مەشھۇر لىرىك شائىر. ئۇنىڭ شېئىرلىرى ئۆز دەۋرىدە تۈركىي خەلقلەر ئارىسىدا كەڭ تارقىلىپ، زور شۆھرەت قازانغان. ئۇلۇغ مۇتەپەككۇر شائىر ئەلىشىر نەۋائىي مەۋلانا گەدائىي ھەققىدە ئۆزىنىڭ «مەجالىسۇن – نەفائىس» ناملىق ئەسىرىدە توختىلىپ ئۆتىدۇ. گەدائىينىڭ مەشھۇر تۈركىگوي شائىر ئىكەنلىكىنى، ئوبۇل قاسىم بابۇر دەۋرىدە ئۇنىڭ شېئىرلىرىنىڭ شۆھرەت قازانغانلىقىنى ئېيتىپ، ئۇنىڭ ئىجادىيەت ئەنئەنىلىرىدىن بىرقانچە بېيتىنى مىسال كەلتۈرىدۇ ۋە ئۇنى تەرىپلەيدۇ. ئاخىرىدا: «مەۋلانانىڭ يېشى توقساندىن ئۆتۈپتۇ» دەيدۇ. نەۋائىي يەنە «مۇھاكىمەتۇل – لۇغەتەين»دىمۇ گەدائىينىڭ ئىسمىنى چاغاتاي ئەدەبىياتىنىڭ مۇھىم ۋەكىللىرى قاتارىدا تىلغا ئالىدۇ. بۇنىڭدىن گەدائىينىڭ ئۆزى ياشىغان دەۋر ئەدەبىياتىدا تۇتقان ئورنىنى كۆرۈۋېلىشقا بولىدۇ.

گەدائىي شېئىرلىرى تېماتىك مەزمۇن جەھەتتە ئۆز دەۋرىدىكى ئىلغار ئېقىمغا ۋەكىللىك قىلىدۇ. پاك سۆيگۈ – مۇھەببەتنى، ھايات گۈزەللىكلىرىنى كۈيلەش گەدائىي شېئىرلىرىدا ئاساسلىق ئورۇننى ئىگىلەيدىغان مۇھىم تېمىلاردىن بىرى. ئۇنىڭدىن باشقا يەنە ئۆز دەۋرىدىكى بەزى ئىجتىمائىي مەسىلىلەرگە ئائىت مەزمۇنلارمۇ گەدائىي شېئىرلىرىدا خېلى روشەن ھالدا ئۆز ئىپادىسىنى تاپقان. گەدائىي شېئىرلىرىغا يەنە قويۇق ۋەتەنپەرۋەرلىك ئىمدىيە سىڭگەن. ئۇ ئۆز ئەسەرلىرى ئارقىلىق ئۆزى ياشىغان ھىراتنىڭ گۈزەل باغۇ – بوستانلىرىنى، يېقىملىق ھاۋاسى ۋە جان بېغىشلىغۇچى زىلال سۇلىرىنى چوڭقۇر مۇھەببەت بىلەن قىزغىن كۈيلەيدۇ.

گەدائىي شېئىرلىرى ئۆزىنىڭ دۇنياۋى ئىلغار تېمىلىرى بىلەنلا ئەمەس، بەلكى پىششاق گۈزەل بەدىئىي ئۇسلۇبى بىلەنمۇ چاغاتاي ئەدەبىياتىدا كۆزگە ئالاھىدە تاشلىنىپ تۇرىدىغان مۇنەۋۋەر مەدەنىي مىراسلاردىندۇر.

ژۇرنىلىمىزنىڭ بۇ سانىدا ئۆزبېكىستان ئەدەبىيات – سەنئەت نەشرىياتى تەرىپىدىن 1988 – يىلى نەشر قىلىنغان «ھايات ۋەسپى» ناملىق كىتابقا كىرگۈزۈلگەن گەدائىي شېئىرلىرىدىن بىرقىسمى تاللاپ تونۇشتۇرۇلدى. — مۇھەررىردىن.

ئۇيغۇر كىتاب تورىكتىپى www.uyghurkitap.com

غەزەللەر

ئاھكىم، دىۋانە كۆڭلۈم مۇبتەلا بولدى يانا،
بۇ كۆڭۈلنىڭ ئىلكىدىن جانغە بەلا بولدى يانا.
دوستتىن ئايىردى بۇ چەرخى جەفاگۇستەر يانا،
ئەي دەرىغا ھاجەتى دۇشمەن دەۋا بولدى يانا.
نېچە بولسۇن، ساقىيا، ئاخىر غۇبارى خاتىرىم؟
تۇت مەيى سافىيكى ھەڭگامى سەفا بولدى يانا.
خۇشدۇرۇر، ئايا، پەرى پەيكەر بىلە گۈلگەشتىكىم،
بوستان باغى ئىرەمتەك دىلكۇشا بولدى يانا.
ئاق ئەۋىندىن قويماس ئىردىڭ چىققالى، ئەي شۇم رەقىبە
شۈكرى لىللاھ، بارىكىم، يۈزۈڭ قارا بولدى يانا.
چىنى زۈلفىندىن دەم ئۇرماغلىق نې نىسبەت، ئەي ئەبىرە
بۇ كىنايەت بارى سەندىن، بەس، خەتا بولدى يانا.
شاد بولغىل، ئەي گەداكىم، مەۋسۇمى نەۋرۇزدىن،
گۈلبۈنى ئۈممىد بابەرگۇ نەۋا بولدى يانا.

*　　　*

ئەي كۆڭۈل، دىلبەر خەيالى چۈنكى ھەمدەمدۇر ساڭا،
ۋادىئى ھىجران ئىچىندە ئۆزگە نې غەمدۇر ساڭا؟
ئەلھەق، ئۇشبۇ لۇتفى خۇلقۇ ھۇسنى ئىستىغنا بىلە
كىشۋەرى كۆرك ئىچرە سۇلتانلىغ مۇسەللەمدۇر ساڭا.
ئول كۆزى ئوتلۇقنى سەۋدۇڭ ئۆز ھەددىڭنى بىلمەيىن،
ئىشق ئوتى ھەر نېچە كۆيدۇرسە، ھەنۇز كەمدۇر ساڭا.
قان يۇتارمەن رەشك ئېلىندىن ھەر كىچە تاڭغە تەگىن،
كىم، نېچۈك بادى سەبا ھەمرازۇ ھەمدەمدۇر ساڭا.
ئەيب ئەمەستۇر، گەر پەرىشانسەن داغى ئاشۇفتە ھال،
ئەي گەدا، چۈن ئارزۇيى زۈلفى پۇرخەمدۇر ساڭا.

*　　　*

تۇشتۇم، سەنەما، سەندىن يىراغ، ئاھ دەرىغا،
تويغۇنچە يۈزۈڭ كۆرمەيىن، ئەي ماھ دەرىغا!
ئىشرەتتە ئىكەچ دەۋلەتى ۋەسلىڭدىن ئۈممىدىم،
ئەي ۋايكى، كۆز تەگدى بەناگاھ، دەرىغا!

كۆڭلۈمكى مەئىشەتلەر ئىلە ئۆرگەنىپ ئىردى،
قان بولدى بەكامىمىنكى دىلخاھ، دەرىغا!
ھەجرىڭ ئىلىدىن جانغە تەمەتتۇئ بۇ يۈرۈشدە،
چۈز مىھنەتۇ غەم بولمادى ھەمراھ، دەرىغا!
بىچارە گەدا سارى ئىنايەت كۆزى بىرلە
بىر كۆن نەزەرى قىلمادىڭ، ئەي شاھ، دەرىغا!

*　　　*

ۋەسلى نىگارۇ، فەسلى بەھارۇ شەرابى ناب،
ھەر كىمگە دەست بەرسە زەھى بەختى كامياب.
بوستانۇ باغ فەرقىنە كۆركىم، نى تارتادۇر،
ھەر دەمبەدەم تەكەللۇف ئۈچۈن سايەبان سەھاب.
كەسبى كەمال قىلدى چەمەن بادى سۇبھىدىن،
ئەھسەن، ئەي نەسىم ھەمىن بولغاي ئىكتىساب.
مەھبۇبى گۈلئۈزار ئىلە بىر كۈنجى باغدا
ئەيش ئەتكى، بەس غەنىمەت ئىرۇر غۇررەئى شەباب.
بىر-بىر ۋەرەق مۇتالەئە قىلدى گەدا بارىن،
دىۋانى كۆرك ئىچىندە سىنى تاپتى ئىنتىخاب.

*　　　*

سەرۋەقتىمىزغە بىر گۈزەر ئەتتىڭ، ئەجەب-ئەجەب،
ناگاھ كۆز ئۈچىدىن نەزەر ئەتتىڭ، ئەجەب-ئەجەب.
يۈز كۆرسەتىپ گۈنەش كەبى بۇرجى كەمالدىن
شامى فىراقۇمى سەھەر ئەتتىڭ، ئەجەب-ئەجەب.
ئول غۇنچە ۋەسلىدىن ماڭا، ئەي بادى ئەترسا
ئەلتاف ئىيتىپ خۇشخەبەر ئەتتىڭ، ئەجەب-ئەجەب.
ھەجرىڭ قاراڭغۇسىدا گىرىفتار ئىكەچ كۆڭۈل،
كۆڭلۈم ئەۋىنى پۇر شەرەر ئەتتىڭ. ئەجەب-ئەجەب.
خۇلقى كەرىم بىرلە ۋەفا ئادەتىن تۇتۇپ،
جەۋرۇڭ تەرىقەسىن دىگەر ئەتتىڭ، ئەجەب-ئەجەب.
ئول تاش باغىرلى كۆڭلىنە ئاخىر نىياز ئىلە،
ئەي ئاھى سۇبھىدەم، ئەسەر ئەتتىڭ ئەجەب-ئەجەب.
مۇنچە تەكەببۇرۇڭ بىلە، ئەي ھۇسن ئىلىنە شاھ،
بىر كۈن گەدا بىلەن بەسەر ئەتتىڭ، ئەجەب-ئەجەب

ئۇيغۇر كىتاب توربېكىتى www.uyghurkitap.com

* *

ئەي مەلاھەت باغىدە باشتىن ئاياق ئابى ھەيات،
سەنسىزدىن، ۋەللاھ، ماڭا ئەينى مەمات ئېرۇر ھەيات.
رەشكى باغى جەننەت ئېرمىش، بىلمەدۈك قەدرىن، دەرىغ،
شەيئەللاھى، خىيابان ھەببەزا، شەھرى ھىرات.
ئول مەراتىبغە يېتىپمەن ئىشقىڭ ئىستىغناسىدىن،
كىم مېنىڭ كۆزۈمغە بىر خەسچە كۆرۈنمەس كائىنات.
ھەر نىچەكىم بەستەئى بەندى بەلادۇرمەن، ۋەلى
باردۇر ئۈممىدىمكى، بىر كۈن تاپقامەن غەمدىن نەجات.
سۈنبۈلۈ گۈل بىتكۈسىدۇر تۇپراغىمدىن بىگۇمان،
زۈلفۇ يۈزىڭ ھەسرەتىندە چۈنكى قىلغۇمدۇر ۋەفات.
ئول شەمايىلغە مۇقەييەد بولماسۇن، نېتسۇن كىشى،
كىم كۆڭۈل ئالماق ئۇچۇن ھۆسنۈڭدا ئېرۇر يۈز جىھات.
مەن گەدائى خەستەنى بارى ساغىنغىل كەچ-كەچ،
گەر مۇيەسسەر بولماسا سورماق، ئەزىزىم، بات-بات.

* *

ھۆسن ئىچىندە بىر سېنىڭتەك دىلرەبا بولغايمۇ ھېچ؟
ئىشق ئىلىغە داغى مەندەك مۇبتەلا بولغايمۇ ھېچ؟
يا رەب، ئول لەئلى لەبىڭدىنكىم، ئېرۇر تەفرىھى رۇھ،
بۇ مېنىڭ دەردىمغە ئۈممىدى دەۋا بولغايمۇ ھېچ؟
ئىلتىفات ئەتمەي رەقىب ئەسرۇ قىلۇر بىگانەلىق،
ئول ئۆلۈملۈك بىزگە بىر كۈن ئاشنا بولغايمۇ ھېچ؟
دەست بەرمەس چۈن ياۋۇقدىن ھاسىد ئىلگىندىن سەلام،
كۆز يېتەر يەردىن ھەبىبىم مەرھەبا بولغايمۇ ھېچ؟
ئەسرۇ بىپەرۋالىغىڭنى ھەددىن ئاشۇردۇڭ ماڭا،
ئىلتىفاتىڭ ئول بۇرۇنقىتەك يانا بولغايمۇ ھېچ؟
ئىشتىياقۇ دەردۇ ھەسرەت بىرلە مۇنداق خارۇ زار،
ئاستانىڭدىن يىراق ئولسام، دەۋا بولغايمۇ ھېچ؟
گەرچە يوقتۇر كۆرك ئىچىندە سەن بىكىن سۇلتان، بېگىم،
بەررۇ بەھر ئىچرە مېنىڭتەك بىر گەدا بولغايمۇ ھېچ؟

* *

گەر دەست بەرسە، خۇش تەرەبىدۇر ئەلەس-سەباھ،
مەھبۇبى گۈلئۇزار ئىلە رەيھان ئىچىندە راھ.

لەئىلىڭ خەيالى گەرچە رەۋانبەخش ئىرۇر، ۋەلې
جان سەيد ئېتەر مۇئايەنە بۇ لۇتفى ئىستىلاھ.
بوينۇڭدە ئول مەنۇم قارا قانىم دۇرۇر، بىگىم،
مۇشكىن سەلاسىلىكىم كۆرۈنۈر ساڭا ۋىشاھ.
ئىنسافە كەل نې بولدى قەددۇ قامەتىن كۆرۈپ،
بەھرى خۇداي خاجە، مۇئەززىن مەنۇ سەلاھ.
بىر لەھزە گەر دەم تۇرسە گەدا سەنىسىز، ئەي سەنەم،
سۇدەك ئىشىكىڭ ئىتىنە بولسۇن قانى مۇباھ.

* *

كۆرمەدىم ھېچ كىم جەھاندە ئافەتى جان، شوخ-شوخ،
ئۆزى كافىر، سۆزى شەككەر، كۆزى فەتتان، شوخ-شوخ.
ۋاقىف ئېرمەس زەررەئى ئىسلامۇ ئىماندىن مەگەر،
ئول سىيىنىڭ جادۇ قاراقىڭكىم قىلۇر قان، شوخ-شوخ.
نەيىمىرى نەئزەم ئېرۇر چولپان ئىلە قىلغان قىران،
ئول بەناگۇش ئۆزرە ئانداق دۇررى غەلتان، شوخ-شوخ.
مۇئجىزاتى ھۇسن ئىلە ھەر دەم كەلىمۇللاھدەك،
جان چىرىكىنى قىرار ئول زۇلفى سۇبھان، شوخ-شوخ.
تا تىرىكدۇر، سەندىن ئۆزگە قىلماغاي ھەرگىز گەدا،
ئەي يۈزى گۇل، قامەتى سەرۋى خىرامان، شوخ-شوخ.

* *

ئەي نەئىمۇ نازى ئالەمدىن ماڭا دىلدار ئۇممىد،
دىلرەبالارنىڭ ئىچىندە جانۇمە دىيدار ئۇممىد.
باك ئەمەسدۇر، بارچە ئەل گەر بىزگە ئەغيار ئولسالار،
جۇملەئى زەرراتى ئالەمدىن سەن-ئوقسەن، يار، ئۇممىد.
رەسم ئېرۇر بىمارە بەرمەك ھەر نې كۆڭلى ئارزۇلار،
خەستە كۆڭلۇمگە ئېرۇر ئول لەئلى شەككەر بار ئۇممىد.
مۇزتەرىب بولۇپ، پەرىشانلىقدىن ئۆزگە كۆرمەدى،
كىمكى تۇتسا مەن بىكىن ئول زۇلفى ئەنبەربار ئۇممىد.
مۇلتەفىت بولماي، بىگىم، ھەر نېچە ئىككىم كۆرسەتىمىز،
مەن گەداغە ھەزرەتىڭدە باردۇرۇر بىسيار ئۇممىد.

* *

كۆزۈڭكىم دەم-بەدەم يۈز مىڭ تۈمەن تۇرلۇك قىران ئەيلەر،
ناموق زەرراتى ئالەمنى ئۆزىتەك ناتەۋان ئەيلەر،

مەگەر تاپقاي نىشانى ناگەھان لەئلىڭنىڭ ھالىندە،
كۆزۈم ياش ئەلچىسىن ھەر دەمدە يۈز سارى رەۋان ئەيلەر.
ئەجەب ئەييارى پۈرفەندۈر سېنىڭ جادۇ قاراقىڭكىم،
زەمانى يۈز كۆڭۈل بىرۇر، زەمانى قەسدى جان ئەيلەر.
مېنىڭ بۇ ئوتلۇق ئاھىمدىن فەلەكنىڭ باغرى سۆۋ بولدى،
دېمەسسەن بارى (بىر) كىم، بۇ نې فەريادۇ فىغان ئەيلەر.
مۇنەۋۋەر تەلئەتىڭ، ئەي جان، نىقابى زۇلف ئاراسىندە،
قۇياشدۇركىم ئۆزىگە مۇشكى تەردىن سايەبان ئەيلەر،
كۆزۈڭ گەر بىر قىيا باقسا، خەلايىقنى قىرار غەمزەڭ،
مۇسۇلمانلىقدىن ئېرمەس، بۇكى ناھەق مۇنچە قان ئەيلەر.
كۆزۈڭ ئول قاش ياسىندىن قاچانكىم ئوق ئاتار بولسا،
قامۇق خاكىلارىندىن بۇ گەدانى-ئوق نىشان ئەيلەر.

* *

ھەر قاچان لەئلىڭ تەبەسسۇم قىلسە، شەككەر ساچىلۇر
چۇن تەكەللۇمدىن دەم ئۇرسا، دۇررۇ گەۋھەر ساچىلۇر.
غالىبا سەن سۇمبۇلۇڭنى تارىدىڭ، ئەي جان، بۇ كۈن
كىم، نەسىبى سۇبھەدەمدىن ئەنبەرى تەر ساچىلۇر.
ئاي يۈزۈڭنۈڭ ھەسرەتىندە ھەر كېچە تاڭغا دېگىن،
كۆزلەرىمنىڭ ياشىدىن يەر ئۆزرە ئەختەر ساچىلۇر.
غايەتى ئەئلا مەراتىبدىن دۇرۇركىم، ھەر سەھەر
مەقدەمىڭدە گۈنبەدى ئەفلاكدىن زەر ساچىلۇر.
بۇ گەدا ھەسرەت بىلە كۆز مەئدەنىدىن دەم-بەدەم.
لەئلىڭ ئۈچۈن ھەر قايان ياقۇتى ئەھمەر ساچىلۇر.

* *

ھەر نېچەكى سەنتەك ماڭا دىلدار تاپىلماس،
مەندەك ساڭا ھەم يارى ۋەفادار تاپىلماس.
فەھم ئەتكەلى بۇ خەستە كۆڭۈل سىررىنى، ئەي جان،
ئاغزىڭ كەبى بىر مەھرەمى ئەسرار تاپىلماس.
ئەي كۆزلەرى چولپان، بۇ قەمەر دەۋرىدە ھەققا،
يۈزۈڭ كەبى بىر مەزھەرى ئەنۋار تاپىلماس.
فۇرسەتنى غەنىمەت تۇت، ئايا مېھر ئىلە ماھىم،
كىم دائىمۇل-ئەييام بۇ دىيدار تاپىلماس.

يۈزۈڭ سىفەتىدۇر چۇ گەدا سۆزلەرى دائىم،
ھېچ قايدا مۇنىڭدەك يانا ئەشئار تاپىلماس.

* *

ئاي يۈزۈڭ بۇرجى لەتافەتتىن تۇلۇئ ئەتكەن قۇياش،
زەررەتەك مېھرىڭغە بولدى كۆكتە سەرگەردان قۇياش.
تۈشدە كۆرمىش ئارەزىڭنى زاھىرەن، بىر كۈن يەنە،
ئانى ئىستەپ كېچەيۇ كۈندۈز يۈرۈر ھەيران قۇياش.
ھۇسن سارىدىن نە لاف ئۇرسۇن يۈزۈڭ ئالىداكىم،
بىر ئەرۇس قۇلدۇر ساڭا سەرگەشتەيۇ ئۇريان قۇياش.
ئاي يۈزۈڭ نەززارەسىندىن قالۇر ئېرمىش بىنەسىب،
ئانىڭ ئۇچۇن كەچقۇرۇن ھەر كۈندە يىغلار قان قۇياش.
كۆرگەلى پەرى جەمالىڭنى ئىلىكتىن بارىبان،
بولدى مەجنۇنۇ يۈرۈر بىپايۇ سەر ھەر يان، قۇياش.
باقى بولسۇن دەۋلەتىڭكىم دەۋرى ھۇسنۇڭدە، بېگىم،
بىر تىلەنچىدۇركىم، ئېرۇر دەربەدەر دەۋران قۇياش.
كىم ياۋۇتۇر بارى سەنتەك بىنەۋانى، ئەي گەدا،
ئول ئىشىكىكە كىم بولا ئالماس ئاڭا دەربان قۇياش.

* *

كامۇ ناكام ئىشىكىڭدىن كەتتىم، ئەي جان، ئەلۋىدائ!
چۈن قەزادىن مۇنداق ئېرمىش ھۆكمۇ فەرمان، ئەلۋىدائ!
دەۋلەتىڭدىن خۇش كەچۇردۇم مۇددەتى ئۆمرى ئەزىز،
ھەببەزا، ئول كامۇ زەۋقۇ ئەيشۇ جەۋلان، ئەلۋىدائ!
بەس سۇدائ ئېردى فىغانىمدىن ئۇلۇسقا، ئەي بېگىم،
مۇشكىل ئىشنى قىلدىم ئاخىر ئەلگە ئاسان، ئەلۋىدائ!
جويى نەۋنىڭ سۈيى ئېرمىش ئابى كەۋسەر شەكسىزىن،
رەۋزەئى رىزۋان داغى باغى خىيابان، ئەلۋىدائ!
ئەي دەرىغاكىم، تەغافۇل بىرلە كەچتى مۇنچە ئۆمر،
بىلمەدىم قەدرى شىمالۇ باغى زاغان، ئەلۋىدائ!
نېچەكىم، قانىمدىن ئىچتى سۇ نىھالى قامەتىڭ،
تاپمادىم سەندىن بەر، ئەي سەرۋى خىرامان، ئەلۋىدائ!
گەر گەدا باردى ئىلىكتىن، باك ئەمەس، سەن ياخشى قال،
كامرانلىق بىرلە، ئەي سۇلتانى خوبان، ئەلۋىدائ!

ئۇيغۇر كىتاب تورىبېكىتى www.uyghurkitap.com

* *

ئەي ساچىلىق يەلدا، يۈزۈك نۇرى تەجەللىدىن چەراغ،
تەلئەتىڭ كۆرگەن كىشىگە جۈملە ئالەمدىن فەراغ.
مۈددەتىدۇركىم، كېتىپتۇر مەندىن ئەۋۋارە كۆڭۈل،
بىر سەلاسىلدە ئەسىر ئېرمەش، بۇ كۈن تاپتىم سوراغ.
خۇش ياراشۇر سۈنبۈلۈك ئول بەرگى نەسرىدىن ئۈستىنە،
سەفھەئى ماھ ئۆزرە گوياكىم تۇشۇپتۇر پەررى زاغ.
كۆيگەنىمنى بىخەبەر پەرۋانەدەك ئەيب ئەتمەكىم،
ئول دۇداقىڭ ئۆزرە تۈشكەن خال ئېرۇر جانىمغە داغ.
بۇ گەداغە چۈن مۇيەسسەردۇر كۆزۈك نەززارەسى،
نەيلەسۈن ئەزمى گۈلىستانۇ نىتەر گۈلگەشتى باغ.

* *

ئەي، نىھالى قامەتىڭ سەرۋى خىرامانىدىن لەتىف،
دۇرجى لەئلىڭدۇر داغى بۇ جەۋھەرى جانىدىن لەتىف.
تاك نەسىمى لۇتف ئىلە ھەر نېچەكىم جانبەخش ئېرۇر،
بولماغاي ھەرگىز ۋەلې پەيغامى جانانىدىن لەتىف.
ھەر نېچەكىم دۇررى ئۇممانىدىن چىقار دۇررى يەتىم،
كۆزلەرىمنىڭ ياشىدۇر كۆپ دۇررى غەلتانىدىن لەتىف.
ئەينى كەۋسەردۇر ھەلاۋەتلىك زۇلال ئىرنىڭ ماڭا،
تەلئەتىڭدۇر داغى يۈز مىڭ باغى رىزۋانىدىن لەتىف.
قاف تا قافى جەھان كەزگەندە سەييارى خىرەد،
كۆرمەدى شەھرى ھىراتۇ باغى زاغانىدىن لەتىف.
نېچەكىم جەننەت ھەۋاسى بولسە ئەلھەق دىلكۈشاي،
بولماغۇسىدۇر ۋەلې باغى خىيابانىدىن لەتىف.
ئەبلەرىڭ ۋەسفىندە بۇ مىسكىن گەدانىڭ سۆزلەرى
تازەيۇ سيرابۇ رەڭگىن ئابە ھەيۋانىدىن لەتىف.

* *

ئىكى قاشىڭ كەبى بىر تۇرفە يا يوق،
قىلۇرسەن رەھم بۇ كۆڭلۈمگە يا يوق.
جەھاندە گەرچە يۈزمىڭ فىتنەلەر بار،
فىراقىڭدەك ۋەلې ئەينى بەلا يوق.
نىگارا، خەستە كۆڭلۈمنىڭ ھەققىندە،
جەفا كەم قىلمە بارى، گەر ۋەفا يوق.
ۋىسالىڭنى ماڭا گەر ھەيف كۆرسەڭ،
كۆز ئۇچىدىن داغى بىر مەرھەبا يوق.
كۆڭۈلنىڭ دەردىدە، ئەي جانى شىرىن،
زۇلال ئىرنىڭدىن ئۆزگە ھېچ دەۋا يوق.
كۆڭۈلنى كىمگە باغلاي، چۈن جەھاندە،
سېنىڭدەك كۆرك ئىچىندە دىلرەبا يوق.
ئەگەر سەن ھۇسن ئېلىنىڭ خانىدۇرسەن،
جەھاندە داغى مەندەك بىر گەدا يوق.

* *

ھەر كىشىنىڭكىم سىنىڭتەك بىر سىۋەر جانانى يوق،
قىلمەسەل، بىر سۈرەتىدۇركىم، تەنىندە جانى يوق.
كىمكى تۈشتى ۋادىئى ئىشقىڭدا مەندەك ئاقىبەت،
شەكسىزدىن ئۆلمەكتىن ئۆزگە چارەيۇ دەرمانى يوق.
كىمكى كۆرمىش بولسە بىر كۈن ئاي يۈزۈڭنى دۇنيەدە،
ئۆلسە داغى بىل يەقىنكىم، زەررەئى ئەرمانى يوق.
كۆزلەرىڭنىڭ فەننىدىن بىلدىم، چىن ئىرمىش بۇ مەسەل:
«ھەر كىشىنىڭكىم كىشىگە رەھمى يوق، ئىمانى يوق».
مەن گەدادىن ئايادىڭ لەئلىڭ مەيىندىن جۇرئەئى،
ھەرگىز ئۈسرۈك كۆرمەدىم كۆزۈڭ كەبى ئىھسانى يوق.

* *

ياڭاقىڭ رەۋزەئى رىزۋاندىن ئارتۇق،
دۇداقىڭ چەشمەئى ھەيۋاندىن ئارتۇق.
قەمەر دەۋرىندە مىسرى ھۆسن ئىچىندە،
ئەزىزىم يۇسۇفى كەنئاندىن ئارتۇق.
فىراق ئوتىنە خۇد جان ئۆرتەنىپتۇر،
ئىدۇر دەپ كۆيدۈرۈرسەن ئاندىن ئارتۇق.
«كىرەكلىكتۇر ساڭا جان؟» دەپ سورارسەن!
كىرەكتۇر جان، ۋەلې سەن ئاندىن ئارتۇق.
گەدايى پىش ئەمەستۇر دەر رەقىبىڭ،
گەدادۇرمەن ۋەلې سۇلتاندىن ئارتۇق.

* * *

خىتايى كۆزلەرىڭ چىن كافىرى بىداد ئىمىش بىلدۇك،
بەسى سىھر ئىچرە كەشمىر ئىلىدىن ئۇستاد ئىمىش بىلدۇك.
دەما-دەم يىغلاغانىمدىن كۈلەر گۈل غۇنچەدەك لەئلىڭ،
مىنىڭ قايغۇرغانىمدىن كۆڭلۈك ئەسرۇ شاد ئىمىش بىلدۇك.
ئاراڭ كۆز ئۇچىدىن گەر باقسا غەمزەڭ، جان بولۇر قۇربان
ئەجەب قان تۆككۈچى پۇرمەكرۇ فەن جەللاد ئىمىش بىلدۇك.
يىگىتلىك مەۋسۇمىن خۇش تۇت، داغى فۇرسەت غەنىمەت بىل
كى بۇ ئالەم ئەساسى ئەسرۇ بىبۇنياد ئىمىش بىلدۇك.
دۇداقىڭ خەتتى ۋ خالىڭدىن كۆڭۈلنى سەيد ئېتەر غەمزەڭ،
بۇ دامۇ دانە بىرلە مۇنتەھا سەييياد ئىمىش بىلدۇك.
ئۇزالە ياتىبان قاشىڭ كۇمۇش تەخت ئۈززە سۆزلەردە،
قاراقىڭنىڭ قۇلاغىغا نى تەۋر ئىرشاد ئىمىش بىلدۇك.
دېسە بولماس، گەدا، ھەر بۇلھەۋەسنى ئاشىقى سادىق،
ھەدىسى «خۇسرەۋۇ شىرىن» غەرەز فەرھاد ئىمىش بىلدۇك.

www.uyghurkitap.com

*   *

ناز ئۇيقۇسىدا فىتنەئى بىدار ئىمىش كۆزۈڭ،
قان تۆككۈچى نەكافىرى خۇنخار ئىمىش كۆزۈڭ.
سەيدى خوتەن كەبى سۇمەنۇ لالەزار ئارا،
خۇش - خۇش كېزەر، نە نەرگىسى بىمار ئىمىش كۆزۈڭ.
كۆڭلۈمنى ئوغۇرلاپ قارا زۇلفۇڭدىن ئېلتەدۇر،
ھەي - ھەي، سەد ئافەرىنكى، نە ئەييار ئىمىش كۆزۈڭ.
غەمزەڭ چېرىكىنى تۇزۇبان تەقۋىيەت بېرۇر،
ئارى، بەلى، ھىمايەتى كۇففار ئىمىش كۆزۈڭ.
قانىمغە قەسد قىلغاچ ئوشۇل لەئلى جانفىزا،
بىلدىم ھەم ئول زەمانكى، ئاڭا يار ئىمىش كۆزۈڭ.
كۆڭلۈمنى ئالدى ئاقىبەتى مەكرۇ فەن قىلىپ،
ۋەللاھۇ بىللاھ، ئەسرۇ ستەمگار ئىمىش كۆزۈڭ.
سالدى سېنى بەلاغە، ئايا جانى مۇستەمەند،
ئەسرۇ ساڭا شەفىقۇ ھەۋادار ئىمىش كۆزۈڭ.

*   *

ئەي قامۇق سەۋدايىلەرغە مايەئى سەۋدا ساچىڭ،
ھەر خەمى جانۇ كۆڭۈلگە ئەرتەگى مەئۋا ساچىڭ.
تەگمەسۇن كۆزكىم، بۇ كۈن ھۇسنۇ لەتافەت باغىدە
ۋەردى ئەھمەر ئارەزىڭدۇر، سۇنبۇلى رەئنا ساچىڭ.
قۇللانىپتۇر بويىنىنى باغلاپ، بېگىم، ئىسبات ئىلە
نافەئى چىنۇ خوتەننى ئەنبەرى سارا ساچىڭ.
ۋەھ نې جادۇدۇركى، ھىندىستاندە سېھر ئەنگىز ئېتەر،
ھەر زەمان رۇمۇ خىتا ئېلىن قىلۇر يەغما ساچىڭ.
ئاي يۈزۈڭ نۇرى تەجەللىدۇر، بەلې، ھېچ شەك دېگۈل،
مانىئى نەززارەدۇر، نېتسۇن كىشى، يەلدا ساچىڭ.
سۇنبۇلۇڭنى تارادىڭ، ئەي ئۆمر، بولدى رۇستەخىز،
ھەلقە - ھەلقە رۇھ ئىچىندە سالدى يۈز غەۋغا ساچىڭ.
ئول سەلاسىلدىن نېچۈك ئۈزسۇن كۆڭۈل مىسكىن گەدا،
جانى شىرىن رىشتەسىدۇر چۈن ئاڭا، ھەققا، ساچىڭ.

*   *

ساقىيا، كەلكىم، ئەبىر ئامىز ئۆتەر بادى شامال،
بولدى بوستان خۇررەمۇ تاپتى ھەۋالار ئېئتىدال.

سەرۋ ئەقدامىندە خۇش مەستۇ سەرەفرازان يۈرۈر،
جۇيبار ئىچرە لەتىفۇ جانفەزا ئابى زۇلال.
ئول تار ئاغزىم رەمزىنى بادى سەبادىن سۇبھىدەم،
غۇنچەئى خەندان ئىشىتتى، تاپتى بىسيار ئىنفىئال.
تۈن كېچە ھەر نېچەكىم قىلدى فىغانلار ئەندەلىب،
ئەينى ئىستىغناسىدىن گۇل سورمادىكىم: «كەيفە ھال»؟
دەۋرى ئىشرەتنى غەنىمەت تۇتكى، ھەر ئاي باشىدە،
جامى جەم ئىسباتىغە تەئرىف ئېرۇر شەكلى ھىلال.
ئەي گەدا، گەر بۇ كېچەر دۇنيا بەقاسىز بولماسە،
بەس، قانى كەيخوسرەۋۇ ئىسفەندىيارۇ يۈز زال.

*　　*

ئەي نەسىمى سۇبھىدەم، مەندىن نىگارىمغە سەلام،
ئول ساچى سۇنبۇل، يۈزى گۇل نەۋبەھارىمغە سەلام.
لەبلەرى قەندۇ گۇلابۇ سۆزلەرى شەھدۇ شەراب،
غەمزەسى مەستانە، ئول كۆزى خۇمارىمغە سەلام.
جان نىسار ئەتسەم كېرەك بادى سەھەردەك ئاللىدە،
بەندەدىن ھەر گەھكى ئېلتۈر بولسا يارىمغە سەلام.
بوستانى ھۇسنۇ لۇتفى خۇلق ئىچىندە سەرۋىناز،
ئول سېۋەر جاندەك، ئەزىزىم، ئىختىيارىمغە سەلام.
تابۇغۇڭدا نېچەكىم ئەرز ئەيلەدى ھالىن گەدا،
دېمەدىلىڭ بىر كۈنكى، مىسكىن خاكسارىمغە سەلام.

*　　*

ئاي يۈزۈڭدۇر ئافتابى خاۋەرىم بىلمەسمۇسەن؟
بارچە خوبلاردىن سەن-ئوقسەن، دىلبەرىم بىلمەسمۇسەن؟
كېچە-كۈندۈز زۇلفۇ يۈزۈڭ شەۋقىدىن نالەلەرىم،
يەتتە گەردۇنغە يېتەر، مەھپەيكەرىم، بىلمەسمۇسەن؟
ۋەئدەلەر بىرلە دۇداغىڭ جانغە يەتكۈردى مېنى،
تاش باغىرلىق، ئەي بۇتى سىيمىنبەرىم، بىلمەسىزسەن؟
تىنمايىن قانىم تۆكەرلەر دەم-بەدەم ناۋەكلەرىڭ،
ئەي قاراقلارىڭ قىرانى ئەكبەرىم، بىلمەسمۇسەن؟
ناھەق ئۆلتۈرمەك مۇسۇلمانلىقدا زۇلمى مەھز ئېرۇر،
ئەي ساچى زۇننارۇ كۆزى كافىرىم، بىلمەسمۇسەن؟

ھەر نېچە فاش ئەتمەگەيمەن خەستە كۆڭلۈم سىررىنى،
كۆز ياشىمدىن دەردى دىلنى، دىلبەرىم، بىلمەسمۇسەن؟
شەربەتى ۋەسلىڭ ئۈچۈن مىسكىن گەدا بىمار ئېرۇر،
ئەي سۆزى شەھدۇ دۇداقى شەككەرىم، بىلمەسمۇسەن؟

* *

ئارەزىڭنىڭ ئالدىدا شەمسۇ قەمەردىن كىم دېسۇن،
لەبلەرىڭنىڭ قاشىدا شەھدۇ شەكەردىن كىم دېسۇن؟
سۇنبۇلى زۇلفۇڭ كەبى مۇشكىن سەلاسىل بار ئىكەچ،
ئەنبەرى سارا نې بولغاي، مۇشكى تەردىن كىم دېسۇن؟
تەلئەتىڭ، ئەي جان، ئەگەر بىر دەم مۇيەسسەر بولماسا،
بۇ كۆرەر كۆزنى نېتەي، نۇرى بەسەردىن كىم دېسۇن؟
ئاي يۈزۈڭ ئالىندا لافى ھۇسن ئېرۇر ئېردى قۇياش،
ئەللاھ - ئەللاھ، بارى ئول بى (پا) يۇ سەردىن كىم دېسۇن
دۇنيەنىڭ ئاقۇ قاراسىن كۆزگە ئىلمان زەررەئى،
زۇلفۇ يۈزۈڭ بار ئىكەچ، شامۇ سەھەردىن كىم دېسۇن؟
بەندەدىن گەر جان تىلەر بولساڭ، تۇفەيلىڭدۇر، بېگىم،
با ۋۇجۇدى ئول ئاغىز بۇ مۇختەسەردىن كىم دېسۇن؟
شۇم رەقىبىڭ سۆزىدۇر مىسكىن گەدانىڭ ئۆلۈمى،
يوقسە، ئىشقىڭدا، بېگىم، تىغۇ تەبەردىن كىم دېسۇن.

* *

يۈزۈڭنى رەشكى گۈلۇ ئەرغۇۋان دېمەي، نې دەيىن،
قەددىڭ نىھالىنى سەرۋى رەۋان دېمەي، نې دەيىن؟
كىشىگە چۇنكى ھەياتى مۇدام باغىشلار...
لەبىڭ زۇلالىنى مەتلۇبى جان دېمەي، نې دەيىن؟
تەرەھھۇم ئەيلەمەيىن چۇن قىرار خەلايىقنى،
كۆزۈڭنى فىتنە ئاخىر زەمان دېمەي، نې دەيىن؟
كۆڭۈل ھەرىمىدە چۇن مۇئتەكىفدۇر رۇز دائىم،
غەمىڭنى مەھرەمى رازى نىھان دېمەي، نې دەيىن؟
جەفادىن ئۆزگە گەدا چۇنكى كۆرمەدى سەندىن،
سېنى ۋەفاسىزۇ نامېھرىبان دېمەي نې دەيىن.

* *

قارا ئاتلىق ئاق بېگىم، بۇ نې يۈرۈش بولۇر، نې جەۋلان،
جىلاۋىڭنى تارتاراق تۇتكى، ئۆلۇستا قالمادى جان.

نېچە تۈند بولسە ئاتىڭ، ماڭا ناۋەك، ئۆتمە ئاتىڭ!
سەدەقىمەنۇ زەكاتىڭ نې قۇسۇر ئولۇر، نې نۇقسان.
بۇ نې ئات مىنىش بولۇر، بۇ نې قىيا باقىش بولۇر بۇ!
بۇ نې ئولتۇرۇش بولۇر بۇ، ساڭا جان نىسارۇ قۇربان
نېچە ۋەئدەدۇر، ئەزىزىمكى، ۋەفاسى هېچ بولماس،
ماڭا نې، ساڭا زىياندۇركى، دېگەيلەر ئەهدى يالغان.
دەمى ۋەسل فۇرسەتىن بىلگىلۇ دەۋرى هۇسن قەدرىن،
كى، كېچە زەمان بولۇر بۇ، داغى بات ئۆتەر بۇ دەۋران.
ماڭا هەق خىزر هەياتىن بېرىپ ئېردى، بىلمەدىم، ۋاي،
زۇلۇمات ئىمىش قارا ئات داغى بېگىم ئابى هەيۋان.
كۆز ئۇچى بىلە نەزەر قىل بۇ شىكەستە سارى نېتتى،
چۇگەداغە پادىشاهدىن تېگەدۇر بىرەرتە ئېهسان.

*　　　　*

ئەي سەبا، يەتكۈر سەلامىمنى گۇلى خەندانىمە،
ساچى يەلدا، ئارەزى ئاي، كۆزلەرى چولپانىمە!
تار ئاغىزلىق ئەهدى يالغان، سۇست پەيمان دىلبەرىم،
تاش باغىرلىق، رەهمى يوق، نامېهرىبان سۇلتانىمە!
قۇللۇغۇمنى ئەرزە قىلغىل داغى ئاندىن سوڭرە ئايت
كىم، ئايا كانى جەفا، قەسد ئەتتىڭ ئاخىر جانىمە.
هەلقەئى زۇلفۇڭ تەمەنناسىدە مەنكىم مەن بېگىم،
تىنماغۇر كۆڭلۇم، نېتەي، كېرمەس مېنىڭ فەرمانىمە.
تىغىڭىزدىن يۇز ئەۋۇرمەسلىك نې نىسبەتتۇر، ۋەلې
فىكرىم ئاندىندۇركى بەس ناهەق كىمەرسىز قانىمە.
بولدى بىريان يۇرەكىم، ئاللىندەيۇ ئۇسرۇك كۆزۈك،
ئەينى ئىستىغناسىدىن مەيل ئەتمەدى بىر يانىمە
گەرچە يۇزمىڭ دەردۇ هەسرەت بىرلە ئۆلدى بۇ گەدا،
ئۇمر دەۋلەت مۇستەدام ئولسۇن مېنىڭ سۇلتانىمە.

*　　　　*

ئەي نىگارىمنىڭ خەيالى، كۆر داغى بولغىل گۇۋاه،
كىم، نې تۇرلۇك بولدى يارسىز هالۇ ئەهۋالىم تەباه.
بولماس ئېردى زەررە ئارمان جاندىن ئايرىلماق ماڭا،
ئۆز هەبىبىمدىن جۇدا بولدۇم، دەرىغۇ دەردۇ ئاه.
بەس ئەجەب هالەتتەدۇرمەن بۇ يۇرۇشدىنكىم، ماڭا

ئۇيغۇر كىتاب تورى
www.uyghurkitap.com

نې بارۇرغە بار ئۈمىدۇ نې قالۇرغە رويۇ راھ.
مەن جەھان ئەۋۋارەسى بولغۇم، دەرىغا، بىر سەرى،
كەتكەنىمدىن شادمان بولدى رەقىبى روسياھ.
گەرچە كەتتىم دەرد ئىلە سەندىن نىيازىم ئۈشبۇ دۇر
كىم، ئۇنۇتما بەندەنى، ئەي ھۆسن ئىلىنە پادىشاھ.

* *

بىر يولى ئۇنۇتتۇڭ، سەنەما، ئەھدۇ ۋەفانى
ھەددىدىن ئاشۇردۇڭ ماڭا ئەنۋائى جەفانى.
زۇلفۇڭ كەبى ھالىمنى رەقىب ئەتتى پەرىشان،
ئەگرىم يانا گۇم قىلسۇن ئوشۇل يۈزى قارانى!
ھەر دەم تىگەر ئەلدىن ماڭا يۈز تەئنۇ مەلامەت،
ۋەسلىڭ ئۈچۈن، ئەي جان چېكەرمەن مۇنچە بەلانى،
كۆزۈم بىلە كۆڭلۈمدە مەقام ئەتتى خەيالىڭ،
قابىل كۆرۈپ ئوخشار مەگەر ئول ئابۇ ھەۋانى.
ئەي ۋايكى، ھىجران مېنى ئۆلتۈردى يازۇقسىز،
كەغىير ئىتە بىلمەن، نېتەيىن، ھۆكمى قەزانى.
تۈتتۇمكى فەلەك نۇھ بەقاسىن ماڭا بەردى،
سەنسىز نېتەيىن، ئۆمرى ئەزىزىم، بۇ بەقانى؟
ۋەسلىڭ بىلە تىرگۈزگىلۇ يا بىر يولى ئۆلتۈر،
ھا تارتۇرادۇرغۇنچە، بېگىم، خەستە گەدانى.

* *

سەنچەلەيىن جەھاندە بىر دىلبەرى مەھلىقا قانى؟
بىر داغى مەن شىكەستەدەك زۇلفۇڭگە مۇبتەلا قانى؟
كۆرك ئىلى كۆرۈبان سېنى، بارچە مۇسەخخەر ئولھىلار،
ھۆسنۇ جەمالىڭغە نې سۆز لايىق، ئاڭا ۋەفا قانى؟
بىر باقىبان قاراقلارىڭ ئاۋلادىلار كۆڭۈل قۇشىن،
جان داغى ئىنتىزار ئېرۈر، باققانى بىر قىيا قانى؟
ئۈشبۇ مەرەز ئىلاجىنى سەن نې بىلۇرسەن، ئەي تەبىب،
يار دۇداقىدىن مېنىڭ دەردىمە بىر دەۋا قانى؟
ھەجر ئىلىدىن گەداغە كۆپ جەۋرۇ جەفا تېگەر، بېگىم،
دادىنى كىمدىن ئىستەسۇن، سەن كەبى پادىشا قانى؟

قەسىدە

زەمانى سۇبھىدەم ئەندىشە بىرلە ھەمنىشىن بولدۇم
كى، مۇددەتلەر ئانىڭلە بولمىش ئىردىم ھەرقايان ھەمراھ.
دىدىمكىم بىلسە بولماس دۇنيانىڭ ئىشىنى بەئەدەل - يەۋم،
ئەگەر تاپسە زەۋالى بۇ كەمالى سەلتەنەت ناگاھ.
كىمە قالغاي بۇ مۇنچە گىرداۋ مەنسەبى ئالى،
كىم ئولغاي قابىل ئۇش مەكنەتغەيۇ، كىم بولغۇسىدۇر شاھ؟
لىسانۇل - غەيبىتىن كەلدى قۇلاغىمغە خىتابىكىم،
شەھەنشاھزادەلەرنىڭ سەرۋەرى سۇلتان خەلىلۇللاھ.
ئەتا باشكىم ئانىڭ رايى فەييازىندىن ئالۇرلار.
بۇكۇن ھەققا رىۋاجۇ فەيز بەكرۇكانى مىھرۇ ماھ.
ئەساسى بەزمىنى كۆرگەچ خىرەد ھەيران بولۇپ ئايتۇر:
زىھى ئىشرەت، زىھى ھەشمەت، ئەجايىب فەر، ئەجايىب جاھ!
مەسافۇ فۇدەزم ئىچىندە ھەم مۇزەففەر بولغۇسى لابۇد.
ئەبەدغە تەگرۇ چۇن ئىرۇر ئەزەل لۇتفى ئاڭا ھەمراھ.
ئانىڭدەك شاھ پەيدا بولمادى ئىزز بارگاھىندە
قەزا فەرراشى ئەلھەق تىككەلى بۇ خىيمەيۇ خىرگاھ
رەفىئۇلقەدر سۇلتانىكىم ئانىڭ ئاستانىغە،
تىلەنچىتەك قۇياش ھەر سۇبھىدەم بارۇركى شەيئىللاھ.
شەھا، دەۋرى قەمەردە خەلقى ئالەمنىڭ ئۇمىدى سەن،
مۇنۇڭتەك چۇن جەھاندە زىكرى خەيرىڭ تۇشتى (دەرئەفۋاھ).
ساڭا خەتم ئولغۇسىدۇر سەلتەنەت، مەردانە بول، ئەيش ئەت،
ئەمەل ئىلىنى ھىممەت ئىتەكىندىن قىلماغىل كوتاھ.
گەدا ئايتۇر دۇئايى سىدق بىرلە، مۇستەجاب ئولسۇن،
كىم ئىرۇر جۇملە زەرراتى جەھانغە بۇ دۇئا دىلخاھ.
كى بۇ شەھزادەنىڭ كۆڭلىدەكى مەتلۇبىنى بەرگىل،
بەھەققى مۇستەفاۋۇ ئالىيۇ ئەۋلادى يا ئەللاھ!

مۇستەزاد

ئەي غەمزەسى ئىتنە كۆزى فەتتان، ئۆزى ئافەت
رەھم ئەيلە بۇ جانە.
خەتم ئولدى ساڭا سەلتەنەتى مۇلكى لەتافەت،
ئەي شاھى يىگانە.

ئۇيغۇر كىتاب تورىكتىنى
www.uyghurkitap.com

شەكسىز، بۇ يۇرەك قانىنە پەرۋەردە بولۇپتۇر،
ئول لەئلى رەۋانبەخش.
پەيدايۇ مۇئەييەندۇر، ئايا قانى زەرافەت،
كۆپ قىلمە بەھانە.
چۇن قالماس ئىمىش نامۇ نىشانى سىتەمۇ جەۋر،
بېداد نېدىنىدۇر؟
داد ئەيلە بېگىم، كىم ئۆتەدۇر دەۋرى خىلافەت،
ئۇش كەچتى زامانە.
ئاتقاندە كۆزۈڭ ناۋەكى دىلدۇزنى ھەريان،
ئەي شوخى جەفاكىش.
ھەر نېچە بار ئېردى ئارادە بۇئىدى مەسافەت،
جان ئېردى نىشانە.
جاندىن رەمەقى قالدى گەدانىڭ بەدەنىندە،
ئەي رۇھى مۇجەسسەم،
شىرىن دۇداقىڭدىن قەدەرى قىلغىل ئىزافەت،
تىرگۈز ئانى يانە!

تۆرتلىكلەر

تاپماغاي غەۋۋاسى فىكرەت سەن بېكىن،
بەھرى ھۇسن ئىچرە، بېگىم، بىر جەۋھەرى.
زۇلفۇڭە ۋابەستەمەن بۇ شەھردە
سەنسىزدىن يوقسە ماڭا بىر جەۋھەرى.

خۇسرەۋا، ئۇسرۇك كۆزۈڭنۈڭ شەۋقىدىن،
خۇش سۇجۇد ئەيلەر دەما ـ دەم قوشقۇلاق.
جايى ئولدۇركىم، ساڭا خۇرشىدۇ ماھ،
قۇللۇق ئەتكەيلەر تۇتۇبان قوش قۇلاق.

گەرچە شاھا، دۇررى سىيراب ئۆزىنى
قىلدى نىسبەت سۆزۈڭە بىلمەي ياراق.
ئۆز كەمالىڭ بىرلە جۇرمىنى كەچۇر،
تالاپۇغۇڭدە چۇنكى تۇتتى قوشقۇلاق.

زۇمرەئى ئەغياردىن ھېچ غەم دېگۇل،
گەر كىشىگە ئۆز ھەبىبى يار ئېسە.
گەر قەبۇلىيەتغە قابىل كۆرسەڭىز
ئۇش تۇرۇپتۇر، جان سىزىڭدۇر بار ئېسە.

(ئەگەر) قىلسام شەككەر ئىرنىڭدىن سەۋال،
مەن گەداغە لۇتفى بىرلە كەلمە دەر.
چۇن بارۇر بولسام ياۋۇقراق قاشىغە
شۇم رەقىبى بىھەقىقەت كەلمە دەر.

فۇزۇلىي ۋە ئۇنىڭ ئىجادىي پائالىيىتى ھەققىدە

شۈكۈر يالقىن

ئۇلۇغ ئازەربەيجان شائىرى مۇھەممەد سۇلەيمان ئوغلى فۇزۇلىي (فضولى) نىڭ 1498 - يىلى كەربالا شەھىرىدە تۇغۇلۇپ، 1556 - يىلى باغداتتا 58 يېشىدا ۋاپات بولغانلىقى بىرقاتار مەنبەلەردە قەيت قىلىنىدۇ. شۇنداقلا يەنە يۇقىرىدىكى قاراشتىن خېلىلا پەرقلىق بولغان مەنبەلەرمۇ مەۋجۇت بولۇپ، ئۇنىڭ تۇغۇلغان يېرى ۋە يىلى ھەققىدە باشقىچىرەك چۈشەندۈرۈشلەر بېرىلىدۇ. بەزىلەر شائىرنىڭ ئۆز ئەسەرلىرىدىكى بىر قىسىم مەزمۇنلارنى ئاساس قىلىپ، ئۇنى نەجەفتە تۇغۇلغان دېسە، يەنە بەزىلەر ئۇنى ھىللەلىك دېيىشىدۇ. ھەر ھالدا ئۇ باغداتقا يېقىن جايلاردىن بىرىدە تۇغۇلۇپ، ئۆمرىنىڭ كۆپ قىسمىنى باغدات شەھىرىدە ئۆتكۈزگەنلىكى ۋە ئىجادىيەت بىلەن شۇغۇللانغانلىقىنى ئاساس قىلىپ ئۇنىڭ ئەدەبىي تەخەللۇسى بولغان «فۇزۇلىي» دېگەن نامىنىڭ كەينىگە «بەغدادىي» سۆزىنى قوشۇپ «فۇزۇلىي بەغدادىي» دەپ ئاتاش ئادەت ھۆكمىگە كىرىپ قالغان. ئۇنىڭ تۇغۇلغان ۋاقتىغا بەزى تەتقىقاتچىلار ئېنىق بىر نەرسە دېيىشەلمەي، ئاق قالدۇرۇشقا مەجبۇر بولۇشسا، يەنە بىر قىسىملار 1498 -، 1496 - يىلى ۋە بەزىلىرى بۇنىڭدىن ئون، ھەتتا ئون نەچچە يىل ئالدىغا سۈرۈپ كۆرسىتىشىدۇ. ۋاپاتى توغرىلىق كەلتۈرۈلگەن رەقەملەردە ئانچە چوڭ پەرقلەر كۆرۈلمىسىمۇ، بۈيۈك شائىرنىڭ يېشىنى ئومۇمەن 60 قا يەتمىگەن دېيىش ئانچە ئەقىلگە مۇۋاپىق ئەمەستەك قىلىدۇ. ئۇنىڭ ئىجادىي تەپەككۇرى شائىرنىڭ ھېچ بولمىغاندا 60 تىن ھالقىغان بىر مويسىپىت ئىكەنلىكىگە گۇۋاھلىق بېرىدۇ. رىۋايەتلەرگە ۋە خاتىرىلەرگە ئاساسلىنىپ تۇرلۇك دەۋردىكى رەسساملارنىڭ فۇزۇلىي قىياپىتىنى ئەكس ئەتتۈرۈشكە ئۇرۇنۇپ سىزىپ باققان پورتىرېتلىرىدىن قارىغاندىمۇ، ئۇنىڭ خېلى بىر ياشقا بېرىپ، ئاندىن ۋاپات بولغان بىر شەخس ئىكەنلىكى كۆزگە چېلىقىدۇ. ھەر ھالدا تۇرلۇك زاماندىكى تۇرلۇك تەزكىرىچىلەرنىڭ ۋە خاتىرە قالدۇرغۇچىلارنىڭ، شۇنداقلا ھەممە ئەدەبىيات پەتقىقاتچىلىرىنىڭ ئىسپاتلىشىدىن ۋە شائىرنىڭ ئۆز ئەسەرلىرىدىكى مەزمۇنلاردىن خۇلاسە چىقىرىپ، بىرلىككە كەلگەن پىكىرگە ئاساسلانغىنىمىزدا، فۇزۇلىينىڭ XV ئەسىرنىڭ ئاخىرىدا تۇغۇلۇپ، XVI ئەسىرنىڭ 60 - يىللىرىغىچە ياشىغان بىر زات ئىكەنلىكىدە شۇبھە يوق.

شائىرنىڭ مىللىي ياكى قەبىلىۋىي تەۋەلىكى ھەققىدە ئانچە ئىختىلاپ بو[illegible] ئۆز ئەسەرلىرىنىڭ مۇتلەق كۆپ قىسمىنى تۈركىي تىللىرىنىڭ ئوغۇز گورۇپپىس[illegible] ئازەرى شېۋىسىدە يېزىپ، ئۆزىنىڭ ئازەرى (ئازەربەيجانلىق) ئىكەنلىكىنى تولۇق ئىسپاتلىغان. لېكىن ئۇنىڭ ئەجدادىنىڭ قايسى ئازەربەيجاندىن، يەنى كاۋكاز تاغلىرىنىڭ جەنۇبىدىكى ھازىرقى ئازەربەيجان سوۋېت رېسپۇبلىكىسى تەرەپتىن ياكى ئىراننىڭ شىمالىدىكى ئازەربەيجاندىن ۋە ياكى ئانادولو (تۈركىيە) يېرىم ئارىلىنىڭ غەربىدىكى ئازەربەيجانلىقلار ئىچىدىن، ياكى بولمىسا ئىراقنىڭ ئۆزىدە ياشايدىغان ئازەرىلەر ئىچىدىن باغدات شەھىرى ئەتراپىغا كۆچۈپ بارغان كىشىلەر ئىكەنلىكى ھەققىدە ئېنىق بىر مەلۇمات يوق. فۇزۇلىي ئۆزىنىڭ تۈركىي دىۋانىنىڭ مۇقەددىمىسىدە ئىراقى ئەرەبدە تۇغۇلۇپ چوڭ بولغانلىقىنى، پۈتۈن ئۆمرىدە باشقا يەرلەرگە كەتمىگەنلىكىنى ئېيتىدۇ ۋە «ئاللاغا ھەمد ۋە مىننەتدارلىق بولسۇنكى، كەربالا تۇپرىقى باشقا ھەرقانداق مەملىكەتلەردىن شەرەپلىك ئىكەنلىكى مەلۇمدۇر ۋە شېئىرىي مەرتىۋەمنىڭ ھەرقايەردە يۇقىرى بولغانلىقى بۇ مەنىدىندۇر» دەيدۇ. پارسچە دىۋانىنىڭ مۇقەددىمىسىدە بولسا، شېئىرلىرىنىڭ نەجەف ۋە كەربالا تۇپرىقىدا يېتىشكەنلىكىنى، ئەۋلىيالار بۇرجى بولغان باغداتنىڭ سۈيى ۋە ھاۋاسىدا ئۆسۈپ-ئۇنگەنلىكىنى دەيدۇ ۋە شۇ سەۋەبدىن بارغانلا يېرىدە ھۆرمەتكە سازاۋەر بولۇشىنى تىلەيدۇ.

فۇزۇلىينىڭ بايات قەبىلىسىدىن بولغانلىقىنى ئاساس قىلىپلا ئۇنى كۇرد مىللىتىگە مەنسۇپ دەپ ئىسپاتلاشقا ئۇرۇنغان كرىمسكى، ھۇئارت ۋە مىنورسكى ئوخشاش چەتئەل شەرقشۇناس تەتقىقاتچىلىرىنىڭ ۋە ئۇلاردىن پايدىلىنىپ شۇنداق پىكىرلەرنى ئالغا سۈرگەن بەزى تۈرك ۋە باشقا تەتقىقاتچىلارنىڭ دەۋاسى ھېچقانداق تارىخىي مەنبەگە ئاساسلانغان ئەمەس. مەشھۇر تەزكىرىچى سادىقىنىڭ 1598-يىلى يېزىلغان «مەجمەئۇلھەۋادىس» دېگەن ئەسىرىدە فۇزۇلىينىڭ بايات قەبىلىسىدىن ئىكەنلىكى قەيت قىلىنغان. ھالبۇكى، قەدىمىي چوڭ بىر ئوغۇز قەبىلىسى بولغان باياتلارنىڭ بۈيۈك سەلجۇقلار زامانىدىن بۇيان ئىراقتا ئولتۇراقلىشىپ قالغانلىقى پاكىت ئىدى.

يۇقىرىقىدەك ئاساسسىز دەۋالارنى رەت قىلىدىغان ئامىللارنى فۇزۇلىينىڭ ئۆز ئەسەرلىرىدىن تېپىش تەس ئەمەس. شائىر تۈركچە دىۋانىنىڭ مۇقەددىمىسىدە ۋە «ھەدىقەتۇس-سۇئەدا» («بەختىيارلار باغچىسى») ناملىق ئەسىرىدە ئۆز ئانا تىلىنىڭ تۈركىي تىل ئىكەنلىكىنى كۆرسىتىپ ئۆتىدۇ. ئۇ يازغان نەزمىي ۋە نەسرىي ئەسەرلەرنىڭ تىلىنىڭ ئۆزىمۇ ئۇنىڭ شەك-شۈبھىسىز تۈركىي خەلقلەرنىڭ ئوغۇز-ئازەرى شېۋىسىدە سۆزلىشىدىغان بىر قەبىلىنىڭ پەرزەنتى ئىكەنلىكىنى روشەن ھالدا كۆرسىتىپ تۇرىدۇ.

فۇزۇلىينىڭ ناھايىتى ئوبدان تەلىم-تەربىيە ئالغانلىقى، ئەتراپلىق ۋە ياخشى تەھسىل كۆرگەنلىكى ئۆز دەۋرىنىڭ بارلىق ئىلىملىرىنى پۇختا ئۆگىنىپ ئالغانلىقىمۇ ئۇنىڭ ئەسەرلىرىدىن مەلۇم بولۇپ تۇرىدۇ. ئۇ ئەرەبچە، پارسچە ئەسەرلەرنىمۇ جىق يازغان بولۇپ، ئۆز ئانا تىلىنى ئۆز ئىچىگە ئالغان ھالدا ھەر ئۈچ تىلدا شېئىر ئىجاد قىلالىغان بىلىملىك ۋە قۇدرەتلىك شائىردۇر. ئىلىم-پەن گۈللەپ ياشنىغان،

بىلىم ئېلىش ئىمكانىيەتلىرى چەكسىز كېڭەيگەن ھازىرقى دەۋرىمىزدە بىرەر شەخسنىڭ تەييار بىر شېئىرنى ئۆزىگە يات بولغان باشقا بىر تىلغا ئۆبدانراق تەرجىمە قىلالىغانلىقىنى كۆرگىنىمىزدە، ئۇنىڭ بىلىمى ۋە تالانتىغا قايىل بولۇشىمىز تۇرغان گەپ. بۇنىڭدىن بەش ئەسىر ئىلگىرى، يەنى بىلىم تەرەققىياتى چەكلىك بولغان بىر دەۋردە بىر شەخسنىڭ سىستېما جەھەتتىن بىر-بىرىگە يات بولغان ئۈچ خىل تىلدا (ئازەرچە — تۈرك موڭغۇل تىللىرى سىستېمىسىدىن، ئەرەبچە — ھامىي-سامىي تىللىرى سىستېمىسىدىن، پارسچە — ھىندى، ياۋروپا تىللىرى سىستېمىسىدىن) شېئىر ئىجاد قىلالىشى ۋە قىلغاندىمۇ ئەڭ نادىر ئاجايىپ مىسرالارنى يېزىپ، شۇ تىللاردا سۆزلەشكۈچىلەرنىڭ ئاپىرىنىغا ئىگە بولالىشىنى ئويلىغاندا، فۇزۇلىينىڭ نەقەدەر تىللار ئۈستىسى ۋە چوڭقۇر بىلىم ئىگىسى ئىكەنلىكىنى قىياس قىلالايمىز. فۇزۇلىي ئىجتىمائىي بىلىملەردىن تاشقىرى، زامانىسىدىكى رىيازى بىلىملەردىن ھەندىسە، كىمىيا، ئاسترونومىيە، مېدىتسىنا قاتارلىق بىلىملەردىنمۇ ئۇنۇملۇك بەھرىمەن بولغان. ئۇنىڭ زامانىدىشى ۋە ھەمشەھرى بولغان باغداتلىق تەزكىرىچى ئەھدىنىڭ خاتىرىلىرىدىن مەلۇم بولۇشىچە، فۇزۇلىينىڭ تەپسىر، ھەدىس، فىقھ كەبى دىنىي بىلىملەردىنمۇ چوڭقۇر مەلۇمات ئىگىسى ئىكەنلىكى ئىسپاتلىنىدۇ. فۇزۇلىي ئەسەرلىرىدە خىلمۇخىل ساھەلەردىكى مەسىلىلەردىن بەھس ئەتكەندىكى كۆزقاراش ۋە پىكىرلىرى ئۇنىڭ ئۆز دەۋرى بويىچە ئېنسىكلوپېدىك مەلۇماتقا ئىگە شەخس ئىكەنلىكىنى كۆرسىتىپ تۇرىدۇ.

فۇزۇلىي مەرىپەتلىك ئائىلىدە تۇغۇلغان. ئۇنىڭ ئاتىسى ھىللە شەھرىنىڭ مۇپتىسى① بولغانلىقى بەزى تەزكىرىلەردە قەيت قىلىنغان. ئۇ ئۆز ئەسەرلىرىدە ئائىلە تەربىيىسىدىن ۋە ئۇستازلارنىڭ تەلىمىدىن تاشقىرى پۈتۈن ھايات تارىخىدا ئەڭ ئاخىرقى يىللارغىچە تىنماي ئۆگەنگەنلىكىنى بايان قىلىدۇ. بۇ ئەھۋالنى يۇرتدىشى ئەھدىمۇ ئۆز تەزكىرىلىرىدە تەستىقلايدۇ.

مەلۇماتلارغا قارىغاندا، فۇزۇلىي ئەرەبچە ئىلىملەرنى رەھمەتۇللا ئىسىملىك بىر ئالىمدىن، ئەدەبىي، شېئىرىي بىلىملەرنى شائىر ھەبىبىدىن تەلىم ئالغان. مەنبەلىرى ئېنىق بولمىغان مەلۇماتلارغا قارىغاندا، ئۇ خېلى ياش ۋاقتىدىلا ئۇستازى رەھمەتۇللانىڭ قىزىغا ئاشىق بولغان ۋە ئۇنىڭغا بېغىشلاپ:

پەرىشان ھالىڭ ئولدىم، بىلمەدىڭ ھالى پەرىشانىم،
غەمىڭدەن دەردە دۇشدىم قىلمادىڭ تەدبىرى دەرمانىم،
نە دېرسەن روزگارىم بۆيلەمى كەچسۇن گۈزەل خانىم،
كۆزۈم، جانىم، ئەفەندىم، سەۋدىگىم، دەۋلەتلۇ سۇلتانىم.

دەپ باشلىنىدىغان مەشھۇر مۇرەببە شېئىرىنى يازغان ھەمدە بۇ مۇھەببەت نەتىجىسىدە ئۇ قىزغا ئۆيلىنىپ ھايات كەچۈرگەن.

فۇزۇلىينىڭ بالىلىق ۋە ياشلىق دەۋرلىرىنى قەيەردە كەچۈرگەنلىكى ۋە شېئىرىـ

① مۇپتى — شەرىئەت قانۇن-قائىدىلىرىنى بىلىدىغان دىنىي ئەمەلدار.

www.uyghurkitap.com

يەتكە قايسى ۋاقىتتىن باشلاپ كىرىشكەنلىكى توغرىلىق ئېنىق مەلۇماتقا ئىگە بولالماقمۇ، لېكىن ھەرھالدا ئۇنىڭ خېلىلا ياش تۇرۇپلا شېئىر يېزىشقا باشلىغانلىقىنى قىياس قىلىشقا بولىدۇ. يۇقىرىدا تىلغا ئېلىنغان مۇرەببە شېئىرى ۋە بەزى قەسىدىلىرىنىڭ يېزىلىش ۋاقتىنى ئۇنىڭ تۇغۇلۇشى تەخمىن قىلىنغان يىللار بىلەن ئۆلچەپ كۆرۈلسە، بۇ پىكىر ئەقىلگە مۇۋاپىق كۆرۈنىدۇ. ئۇنىڭ شاھ ئەسىرى بولغان مۇھەببەت داستانى «لەيلى-مەجنۇن» كىتابىدا داستان قەھرىمانى بولغان ئاشىق شائىر قەيسنىڭ (مەجنۇننىڭ) ھەتتا بوۋاق ۋاقتىدا گۈزەللەرگە تەلپۈنۈش، بالا ۋاقتىدىنلا مۇھەببەتكە ئائىت شېئىر-غەزەللەرنى توقۇش ئادىتى بار ئىكەنلىكىنى تەسۋىرلىشى تاسادىپىي بىر ئەھۋال بولماسلىقى كېرەك. ئومۇمەن جاھان ئەدەبىياتى تارىخىدا ئۆتكەن يىرىك شېئىر سەنئەتكارلىرىنىڭ مۇتلەق كۆپ قىسمىنىڭ شېئىرىيەتكە ناھايىتى كىچىك ۋاقتىدىنلا ھەۋەس قىلغانلىقى مەلۇمكى، فۇزۇلىيدەك بۇ تالانت ئىگىسىنىمۇ بۇنىڭدىن مۇستەسنا دېگىلى بولمايدۇ. ئۇ تۇركچە دىۋانىنىڭ مۇقەددىمىسىدە مەھەللە مەكتىپىگە قاتناپ يۈرگەن چاغلىرىدىلا ئۆز قېنىدا بولغان شېئىرىي مۇھەببىتى ئۇرۇقىنىڭ ئۇنۇپ پىلەك تارتقانلىقىنى ۋە مەكتەپ ھاۋاسىدىن سۇ ئىچىپ، ئۇ يەردىكى قۇياش يۈزلۈك گۈزەللەردىن زوق-شوخ ئېلىپ، شېئىرلارنى يېزىشقا باشلىغانلىقىنى دەيدۇ. شۇنىڭ بىلەن بىللە ئۇ، شېئىرنىڭ بىلىم ۋە مەرىپەتتىن ئايرىلسا بولمايدىغانلىقىنى ئالاھىدە قەيت قىلىپ، بىلىمسىز شېئىرنى ھۇلسىز تامغا ئوخشىتىدۇ. فۇزۇلىي شېئىرىيەتكە كىرىشىپ ئۇزۇن ئۆتمەيلا باشقىلار تەرىپىدىن شائىر دەپ ئېتىراپ قىلىنغان.

«فۇزۇلىي» — شائىرنىڭ ئىجادىيەتتە قوللانغان تەخەللۇسى (ئەدەبىي لەقىمى) بولۇپ، بارا-بارا ئۇنىڭ ئىسمى ئورنىدا قوللىنىلىپ كەتكەن. ئۇنىڭ ئەسلى ئىسمى مۇھەممەد، ئاتىسىنىڭ ئىسمى سۇلەيمان ئىكەنلىكى بەزى تەزكىرىلەردە قەيت قىلىنىدۇ. «فۇزۇلىي — فضولي» سۆزى بىر مەنىدە «فەزل» سۆزىنىڭ كۆپلۈكى بولۇپ، «فەزىلەتلەر ئىگىسى» دېگەنلىك بولسا، يەنە بىر مەنىدە «فضله — ئارتۇقچە» دېگەنلىك بولۇپ، ھەر نەرسىگە چېپىلىدىغان، ئۆزىگە ئالاقىدار-ئالاقىسىز ھەرقانداق ئىشقا ئارىلىشىۋالىدىغان دېگەنلىك بولىدۇ. بۇنى ئاۋام تىلىدا «ئارسىز، ئەدەبسىز» دېگەنگە يېقىن بىر مەنىدە قوللىنىشىدۇ. شائىر دەل مۇشۇ مەنىنى نەزەردە تۇتۇپ، ئۆزىگە «فۇزۇلىي» دېگەن تەخەللۇسنى تاللىۋالغانلىقىنى دەيدۇ.

ئۇ پارسچە دىۋانىنىڭ كىرىش سۆزىدە ئۆزىگە تەخەللۇس بەلگىلەش ھەققىدە قىزىقارلىق سۆزلەرنى دەپ كېلىپ، «مەن يۈكسەك ئالىملار بىلەن ھەمنەپەس ۋە ھەمدەم بولالمىغانلىقىم، پادىشاھلارنىڭ ھىمايىسىدە ئۆسمىگەنلىكىم، چەت يەرلەرگە سەپەر قىلىشنى خالىمىغانلىقىم تۈپەيلىدىن چەكلىك پەزىلەت دائىرىسىدىلا قالغانلىقىم ئۈچۈن، پەقەت ئاللاھنىڭ ياردىمى بىلەنلا بارلىق ئىلىملەرنى تولۇق ئىگىلىۋېلىش پەزىلىتىگە ئۈمىد باغلاش بىلەن بىر قاتاردا، يەنە بىر مەنىدىكى (ئارسىزلىق، ئەدەبسىزلىك بۇنىڭدىن ئارتۇق بولمايتتى)، مەن ئەقلىي بەسلىشىشلەردە ئالىملارنىڭ ھۆكۈملىرىگە ئېتىراز بىلدۈرەتتىم، نەقلىي مەسىلىلەردە فەقىھلەر① نىڭ ھەق-ناھەقلىقىنى

① فەقىھ — قانۇنشۇناس

ئايرىش دەۋاسىدا بولاتتىم. ئەدەبىي ئىلمەلەردە ئىبارە گۈزەللىكى توغرىسىدىكى مۇنا-زىرىلەردە تالاش-تارتىشقا كىرىشەتتىم. بۇ ھەرىكەتلىرىمنىڭ ھەممىسى ئۆز ھەددىنى بىلمەسلىكىمنىڭ يۇقىرى باسقۇچى ھېسابلانسىمۇ، لېكىن فۇزۇلىينىڭ كامالەتكە ئىنتىلىشتىكى بىر نىشانى ئىدى.» دەيدۇ. بۇ خىل ھەممە ئىشقا چېپىلىش ھەقىقەتەنمۇ فۇزۇلىينىڭ ئۇنىۋېرسال كامالىتىدە چوڭ رول ئوينىغان بولۇشى ئېھتىمالغا ناھايىتى يېقىن.

فۇزۇلىي دىنىي ئېتىقاد جەھەتتە ئۆز مۇھىتى ۋە ئىجتىمائىي ئورنى تۈپەيلىدىن ئىسلامنىڭ شىئە مەزھىپىدە ئىدى. لېكىن ئۇ غەيرىي مەزھەپتىكىلەرگە، مەسىلەن، سۈننىي مەزھىپىدىكى مۇسۇلمانلارغا زىت ھەرىكەتلەردە بولمىغان. ئۆزىنىڭ غەزەللىرى، قەسىدىلىرى ۋە باشقا بېغىشلىمىلىرىدا مۇھەممەد پەيغەمبەرگە مەدھىيە ۋە نەئتلەر يازغان. فۇزۇلىينىڭ ئىجادىدا ۋە دۇنيا قارىشىدا سوفىزم تەسىرى ۋە ئېلېمېنتلىرى بارلىقى كۆزگە چېلىقسىمۇ، لېكىن ئۇ ھېچقاچان ئەشەددىي سوفىست بولۇپ باقمىغان ۋە شۇنداقلا ھېچقانداق سوپىلىق ئېقىمىغا مەنسۇپلۇقى بولغان ئىخلاسمەن مۇرىتلاردىن بولمىغان.

فۇزۇلىي ئۆز ئىجادىي ئەمەلىيىتىدە ئۆزىدىن ئىلگىرى ئۆتكەن شەرق ئەدەبىيا-تىنىڭ بۈيۈك نامايەندىلىرىدىن كۆپ نەرسىنى ئۆگەنگەن. ئۇلارنىڭ ئۇسلۇبىدىن، تەپەككۇرىدىن، ماھارىتىدىن ئۈنۈملۈك پايدىلانغان.

لىرىزىمدىكى ئەكس ئەتتۈرۈلگەن سەمىمىيەت، پىداكارلىق، ھېس چوڭقۇرلۇقى ۋە جۇشقۇنلۇقى فۇزۇلىي شېئىرلىرىنىڭ ئاساسلىق سۈپەتلىرىدۇر. ئۇنىڭ بىرقانچە تەرەپلىرى نۇقتىسىدىن قارىغاندا، فۇزۇلىي ئۇسلۇبىنىڭ ئەلشىر نەۋائىي ئۇسلۇبىغا بەكمۇ يېقىن كېلىدىغان ئاجايىپ بىر ئۇسلۇب ئىكەنلىكى ئېنىق. شۇنىڭ بىلەن بىللە ئۇ تىل-شېۋە تەرىپىدىن چاغاتاي شېۋىسىدە ئىجاد قىلغان نەۋائىي تىلىغا قارىغاندا، ئازەرى تىل-شېۋىسىنىڭ ۋە ئىپادىلەش تەرىزىنىڭ ئۆزگىچىلىكى-ئالاھىدىلىكىنى ناھايىتى ئوبدان ساقلىغان. فۇزۇلىي نەۋائىي ئەسەرلىرىنى كۆپ ئوقۇغان، ئۇلاردىن كۆپ پايدى-لانغان، ئىلھاملانغان، نەۋائىي شېئىرلىرىغا نەزىرەلەر يازغان بولۇشى بىلەن بىللە، يەنە ئۆزىنىڭ ئالاھىدە ئۇسلۇبىنى ساقلىغان. ئۇ چاغاتاي ئەدەبىياتىدىكى شائىرلاردىن لۇتفىنىڭ، ئازەرىي شائىرلىرىدىن نەسىمى، ھەبىبى قاتارلىقلارنىڭ ئاناتولىيىدە ياشى-غان بىرقانچە ئوسمانلى شائىرلىرىنىڭ، شۇنداقلا، نىزامى گەنجەۋى ۋە ئىران ئەدىب-لىرىدىن خۇسرەۋ، ھافىز، جامى كەبى نۇرغۇن شائىرلارنىڭ ئەسەرلىرى بىلەن يېقىندىن تونۇشۇپ، ئۇلاردىن كۆپ تەسىر ئالغان بولسىمۇ، لېكىن بۇ تەسىرات ۋە ئىلھاملارنى ئۇ يەنىلا ئۆز ئالاھىدىلىكى ۋە ئۇسلۇبى قاينىمىدا ئېرىتىپ پايدىلانغان ۋە ئەسەرلىرىگە ئۆز شەخس (ئۆزىگە خاس) تامغىسىنى باسالىغان. شۇ ئارقىلىق ئۇ تۈركىي تىللار شائىرلىرى ئارىسىدا تەقلىد قىلىش ناھايىتى مۇشكۇل بولغان ئالاھىدە بىر شەخس بولۇپ گەۋدىلەنگەن.

فۇزۇلىينىڭ ھاياتى ئۇنىڭ شېئىرلىرىدىن، قەسىدە ۋە ئەسەرلىرىدىن مەلۇم بولۇشىچە، ھامان يوقسۇزلۇق ۋە قىيىنچىلىق ئىچىدە ئۆتكەن. گەرچە ھايات چېغىدىلا ئۇنىڭ شۆھرىتى، شېئىرىي ئىستېداتى ئۆزى ياشىغان دائىرىدىن ھۆسۈپ ئۆتۈپ، كەڭ تارقالغان ۋە غەيرىي مەملىكەتلەردىمۇ ئېتىراپ قىلىنغان بولسىمۇ، لېكىن شائىرلىق بىلەنلا

جان بېقىش مۇمكىن بولمىغان ئۇ دەۋرلەردە تۇرمۇش قىيىنچىلىقىنى تا ئاخىرقى نەپەسىغىچە يەتكۈدەك تارتقان. سەپەۋىلەر، ئوسمانلى ئىمپېراتورلۇقى ۋە باشقا ھۆكۈمرانلار تەرىپىدىن قولدىن قولغا ئۆتۈپ تۇرغان ئىراق زېمىنىدە شائىرنىڭ ھالىدىن دۇرۇسراق خەۋەر ئالغۇدەك بىرەر ھۆكۈمدار چىقمىغان. قانداقتۇر بىر ئوسمانلى باغدات ھۆكۈمدارى ئۇنىڭ يازغان بىر قەسىدىسى ئۈچۈن، فۇزۇلىيغا دۆلەت مالىيىسىدىن ئازراق بىر ماھىيانە (مائاش) بېرىلىش ھەققىدە بۇيرۇق چۈشۈرگەن بولسىمۇ، لېكىن تۆۋەندىكىلەردىن بۇ ئەرزىمەس نەرسىنى تاپشۇرۇپ ئېلىش ئىمكانىيىتىگە ئىگە بولالمىغانلىقى توغرىلىق بىر ئەسىردە شىكايەت قىلغانلىقى مەلۇم.

ئۇ «لەيلى-مەجنۇن» داستانىنىڭ بىر يېرىدە زاماندىن شىكايەت قىلىپ مۇنداق مىسرالارنى يازىدۇ:

بىر دەۋردەيەمكى نەزم ئولۇپ خار،
ئەشئار بولۇپ كەسادى بازار.
بىلڭ رىشتەيە تۇرفە لەئل چەكسەم،
بىلڭ رەۋزەيە نازەنىن گۈل ئەكسەم،
قىلمەز ئاڭا ھېچكىم نەزارە،
دېرلەر گۈلە خار، لەئلە خارە.

(بىر دەۋردە ياشاۋاتىمەنكى، نەزىم خاردۇر، شېئىرلارنىڭ بازىرى كاساتتۇر. مىڭلاپ رىشتىگە ئاجايىپ ياقۇتلارنى تىزسام، مىڭلاپ باغچىلارغا چىرايلىق گۈللەرنى تېرىسام، ئۇنىڭغا ھېچكىم نەزەر سېلىپمۇ قويمايدۇ. ھەتتا گۈلنى تىكەن، ياقۇتنى تاش دەپ ئاتىشىدۇ).

گەرچە بۇ مەشغۇلات ئۆزىگە قورساق بېقىش ئۈچۈن نان تېپىپ بېرەلمىگەن بولسىمۇ، شېئىرنى ۋە شائىرلىق كەسپىنى جاھاندىكى ئەڭ مۇقەددەس، ئەڭ ئالىي نەرسە ۋە كەسىپ دەپ تونۇغان ۋە بۇ ساھەدە ئۆمۈر بويى تىرىشچانلىق بىلەن جاپالىق ئەمگەك قىلغان فۇزۇلىي ھەقىقەتەنمۇ شېئىرىي قۇدرىتىنى يۈكسەك ئورۇنغا كۆتۈرەلىگەن ئۇلۇغ شائىرلارنىڭ بىرى بولۇپ يېتىشتى.

بىز ئوقۇش ۋە ئۆگىنىپ مۇتالىئە قىلىش شەرىپىگە نائىل بولغان كلاسسىك شائىرلار ئىچىدە شېئىرىيەت ھەققىدە، شېئىرنىڭ قەدىر-قىممىتى ھەققىدە، شائىرلىق پەزىلىتىنىڭ چەكسىز يۈكسەكلىكى ھەققىدە فۇزۇلىيدىنمۇ ئارتۇق كۆپ ۋە قىممەتلىك سۆز-پىكىرلەرنى ئوتتۇرىغا قويغان يەنە بىر شەخسكە ھازىرغىچە دۇچ كەلگىنىمىز يوق. ئۇ تۈركى دىۋانىنىڭ مۇقەددىمىسىدىلا سانىئىي قۇدرەت بولغان تەڭرى ھەققىدە سۆز ئېچىپ، ئۆزىنى جانىنى پەرۋەرىش قىلىدىغان يېزىق ئىگىسى قىلغىنىغا شۈكرى قىلىدۇ ۋە:

كەمالى شېئىر كەسبى مۇمكىن ئولمەز بىمەدەد ئاندەن،
ئاڭا مىننەتكى تەبئى نەزم لۇتف ئېتمىش — كەرەم قىلمىش.

(شېئىر كەسپىنىڭ كامالەتكە يېتىشىمۇ ئۇنىڭ ياردىمىسىز مۇمكىن ئەمەس، شۇڭا ئۇنىڭغا مىننەتدارمەنكى، ئۇ ماڭا نەزىم تەبىئىتىنى ئاتا قىلىش بىلەن مەرھەمەت قىل-

غان) دەپ يازىدۇ. «شېئىرنىڭ بىر خۇسۇسىيىتى باركى، ئۇ ھېكمەتتىن ئىبارەتتۇر» دېگەن ھەزرەتى مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامغا شېئىر دەرىجىسىنى يۇقىرى كۆتۈرگەنلىكى ئۈچۈن سالاۋات ئوقۇيدۇ. ئاندىن ئۇ شېئىرنى قەدىرلىمەيدىغان كىشىلەر ھەققىدە غەزەپ بىلەن مۇنداق دەپ يازىدۇ:

شېئىر زەۋقىندەن ئولمەيەن ئاگاھ،
ئەھلى نەزمى مەزەممەت ئەيلەمەسۇن.
گەندى جەھلىنە ئېئتىراب ئەتسۇن،
ھەر كەراماتە سېھر سۆيلەمەسۇن.

(شېئىر زوقىدىن مەھرۇم بولغان كىشىلەر نەزم ئەھلىنىڭ غەيۋىتىنى قىلىشمىسۇن. ئۆزلىرىنىڭ نادانلىقىنى ئېتىراپ قىلىشسۇن-دە، ھەر بىر كارامەتكە «بۇ بىر سېھر» دېيىشمىسۇن).

يەنە بىر يەردە ئۇ:

خىرەدمەندىكى دائىم ئالەمى ئىلم ئىچرە سەير ئەيلەر،
ئەسالىبى فۇنۇنى شېئردەن ئەلبەتتە غافىلدۇر،
مەزاقى شېئر ھەم بىر ئۆزگە ئالەمدۇر ھەقىقەتدە،
ئىكى ئالەم مۇيەسسەر ئەيلەمەك غايەتدە مۇشكىلدۇر.

(ئىلىم-ئىرپان ئالەمى ئىچىدە سەير قىلىپ يۈرگەن ئەقىللىق بىلىمدان ئادەم ئەلۋەتتە شېئىر ئىلمىنىڭ ئۇسلۇبلىرىدىن خەۋەرسىزدۇر، شېئىر زوقى ھەقىقەتەن ئۆز ئالدىغا باشقا بىر ئالەمدۇركى، ئىككى ئالەمنى بىردەك قولغا كەلتۈرۈش ناھايىتى مۇشكۈل ئىشتۇر).

شېئر بىر مەئشۇقدۇر ھۇسنى ئىبارەت زېۋەرى،
جانۇ دىلدەن نازەنىن مەھبۇبلەر ئاشىقلەرى.

دەپ يازغان فۇزۇلىي سۆز-ئىبارە ھۇسنىنىڭ ئۈنچە-مارجىنى بولغان شېئىرنى گۈزەل بىر مەشۇقەگە ئوخشىتىدۇ ۋە ئۇنى جان-دىلىدىن سۆيگەن گۈزەل مەھبۇبلارنى ئۇنىڭ ئاشىقلىرى دەپ تەرىپلەيدۇ.

يەنە بىر يەردە ئۇ ئۆزىنى شېئىرىيەتتىن ئۈستۈن قويماقچى بولغان كىشىلەرگە قارىتا كىنايىلىك ئاچچىق سۆز بىلەن:

شېئر بىر زېۋەردۇر ئەمما بىز كەبى ناقىسلەرە،
ئۆلكى كامىلدۇر ئانى مۇھتاجى زېۋەر قىلمامىش.

(بىزگە ئوخشاش ناقىس-كەمتۈك كىشىلەرگە شېئىر بىر زىبۇ-زىننەتدۇر. لېكىن ئۆزىنى كامىل، يېتۈك ئادەم دەپ ھېسابلايدىغانلارنى تەڭرى مۇنداق زىبۇ-زىننەتكە موھتاج قىلماي ياراتقان) دەپ ئۇلارنى زەھەرلىك تىل بىلەن مەسخىرە قىلىدۇ.

ئەي خۇش ئولكىم، تەبئى مەۋزۇنلە بەھسى شېئىر ئېدۇب،
خوبرولەر ۋاقىفى مەزمۇنى ئەشئار ئولەلەر.
دېمەدەن فەھم ئېدەلەر كەيفىيەتى ئەسرارى ئىشق،
ئاشىقى بىچارە ھالىندەن خەبەردار ئولەلەر.

(رىتىملىق تەبىئەتلىرى بىلەن شېئىر بابىدىن سۆز ئېچىپ، گۈزەللەرنى ئى...
مەزمۇنىدىن خەۋەردار قىلىشىدۇ. شېئىر ئارقىلىق ئىشق سىرلىرىنىڭ كەيپىياتىنى چۈشە...
...دۇ ۋە بىچارە ئاشىقلارنىڭ ئەھۋالىدىن خەۋەر تېپىشىدۇ). دەپ يازغان شائىر شېئىرنىڭ كىشىلەرنىڭ ئىچكى ئەھۋالىنى بايان قىلىپ بېرىشتىكى كۈچىنى ئىپادىلەيدۇ.

غەزەلدۇر سەفا بەخش ئەھلى نەزەر،
غەزەلدۇر گۈلى بوستانى ھۈنەر.
غەزالى غەزەل سەيدى ئاسان دېگىل،
غەزەل مۇنكىرى ئەھلى ئىرفان دېگىل.
غەزەل بىلدىرىر شائىرىنىڭ قۇدرەتىن،
غەزەل ئارتۇرۇر نازىمىنىڭ شۆھرەتىن.
كى ھەر مەھفىلىنىڭ زىينەتىدۇر غەزەل،
خىرەدمەندلەر سەنئەتىدۇر غەزەل.

دەپ يازغان فۇزۇلىي ئەھلى نەزەر بولغان ياخشى زاتلارنىڭ راھەت بېغىشلىغۇچىسى غەزەلدۇر، ھۈنەر بوستانىنىڭ گۈلى غەزەلدۇر. غەزەل كېيىكىنى ئوۋلىماق ئاسان ئەمەس. غەزەلنى ئىنكار قىلغۇچى ئىلىم-ئىرپان ئەھلى ئەمەس، غەزەل شائىرنىڭ قۇدرىتىنى بىلدۈرىدۇ، غەزەل نەزىم تۈزگۈچىنىڭ شۆھرىتىنى ئاشۇرىدۇ. ھەرقانداق ئولتۇرۇشنىڭ زىننىتى غەزەلدۇر، ئاقىللارنىڭ سەنئىتى غەزەلدۇر، دەپ، غەزەل، نەزم، ئومۇمەن شېئىرىيەتنى كۆكلەرگە كۆتۈرۈپ، ئۇنىڭغا مەدھىيە ئوقۇيدۇ.

فۇزۇلىينىڭ غەزەلىيات دىۋانىدا، قەسىدىلىرىدە، داستانلىرىدا شېئىرىيەتكە، نەزمىگە، شائىرغا يۈكسەك باھا بەرگەن ۋە ئۇلارنى پىداكارلىق بىلەن ھىمايە قىلغان. يۇقىرىقىدەك مەزمۇندىكى مىسرا ۋە پارچىلار پات-پات كۆزگە چېلىقىپ تۇرىدۇ ۋە ئۇرغۇن سەترلەرنى ئىگىلەيدۇ. شۇنداقلا ئۇ ئۆزى ئۆز ئەسەرلىرى بىلەن شېئىرىيەت ئاسمىنىدىكى گۈزەل چولپان بولۇپ نۇر چاچىدۇ.

فۇزۇلىي شېئىرنى ھەقىقىي شېئىر قىلىپ يېزىشنى تەلەپ قىلىدۇ ۋە بۇ تەلەپكە بىرىنچى بولۇپ ئۆزى ئەمەل قىلىدۇ. ئۇ تۈركچە دىۋانىنىڭ مۇقەددىمىسىدىكى نەسرى بىر قىستۇرما سۆزىدە، ئۆزىدە شېئىرىي قابىلىيەت يوق تۇرۇپ، شائىرلىق دەۋاسى قىلىدىغان ۋە كىشىلەر ئارىسىدا ئۆزى بىلمىگەن شېئىر ھەققىدە قۇرۇق گەپ سېتىپ، باشقىلارنى شېئىرىيەتتىن ئىخلاسىنى قايتۇرىدىغان ۋە شېئىر ئوقۇدۇم دەپ يېپىقسىز، رىتىمسىز بىر نەرسىلەرنى ئېيتىپ ۋالاقلايدىغان «شائىر» لاردىن كۈلىدۇ. ھەتتا ئۇلارغا يامانلىق تىلەيدۇ. ھەقىقىي شائىرلارنى كۆرەلمەي ھەسەتخورلۇق قىلىدىغان ئۇنداق كىشىلەرنى:

خەزاندۇر گۈلشەنى ئىرفانە ھاسىد،
ئىلاھا، ھاسىدى خار ئەيلە دائىم،
ئىشىدۇر مەئرىفەت ئەھلىنە ئازار،
ئىلاھا، ھاسىدى زار ئەيلە دائىم.

(ھەسەتخور ئىلىم-ئىرپان گۈلشىنىنى خازاڭ قىلغۇچىدۇر. ئەي خۇدا ھەسەتخورنى

دائىم خار قىلغىن. ئۇنىڭ ئىشى مەرىپەت ئەھلىگە ئازار بېرىشتۇر، ئەي تەڭرىم، ھەسەتخورنى داۋاملىق زار قىلغىن) دەيدۇ.

فۇزۇلىي شېئىرنى بۇزۇپ ئوقۇغۇچىلارنىمۇ ئايىماي قامچىلايدۇ. ئۇلار توغرىسىدا: «ئۇلتۇرۇشلاردا ئىستىبدات دەۋاسىنى قىلىپ شېئىر ئوقۇشقان بولۇشىدۇ-يۇ، ئەمما ئۆزدىن ئاق دېتىسىزلىقى، پەمسىزلىكى ئارقىسىدا نەزمىنى نەسىردىن پەرق ئېتىشەلمەيدۇ» دەيدۇ. يەنە ئۇ:

بىنەسىب ئولسۇن نەئىمى خۇلدەدەن ئول زىشتكىم،
نا مۇلايىم لەھجەسى مەۋزۇنى نامەۋزۇن ئېدەر،
ئېشەئى لەفزى بىنايى نەزمى ۋەيران ئەيلەيۇپ،
سۇست گۇفتارى فەساھەت ئەھلىنى مەغبۇن ئېدەر.

(مۇلايىم - يېقىملىق بولمىغان لەھجىسى - شېۋىسى بىلەن ۋەزىنلىك - رىتىملىق سۆزنى ۋەزىنسىز قىلىپ ئوقۇيدىغان، تەلەپپۇز كەكىسى بىلەن نەزىم بىناسىنى ۋەيران قىلىدىغان، قاملاشمىغان سۆز ئاھاڭلىرى بىلەن پاساھەت ئەھلىنى ئالدام خالتىسىغا چۈشۈرىدىغان ئەبلەخلەر جەننەت نېمىتىدىن نېسىۋىسىز قالسۇن) دەپ ئەيىبلەيدۇ.

فۇزۇلىي شېئىرنى كۆچۈرۈپ يازغۇچى ساۋاتسىز ياكى بىپەرۋا كاتىپ - خەتتاتلارنىمۇ زادى كەچۈرمەيدۇ. ئۇلارنى:

قەلەم ئولسۇن ئەلى ئول كاتىبى بەد تەھرىرنىڭ،
كى فەساد رەقەمى سۆزىمىزنى شور ئەيلەر.
گاھ بىر ھەرف سۇقۇتىلە قىلۇر نادىرى نار،
گاھ بىر نۇقتە قۇسۇرىلە كۆزى كور ئەيلەر.

(يامان - بۇزۇپ يازىدىغان كاتىپلارنىڭ قولى قەلەمدەك قىيتىپ قۇرۇپ قالسۇنكى، ئۇلار بۇزۇق خېتى بىلەن «سۆز» ىمىزنى «شور» قىلىپ قويىدۇ. گاھىدا بىر ھەرفنى قالدۇرۇپ قويۇش بىلەن «نادىر — ئاز تېپىلىدىغان» نى «نار - ئوت» قىلىپ قويسا، گاھىدا بىر چېكىتنى كەم قىلىش بىلەن «كۆز» ىمىزنى «كور» قىلىپ قويىدۇ) دەپ ھەجۋىي قىلىدۇ.

فۇزۇلىي تولۇق مەنىدىكى مۇكەممەل بىر ئىشقى - مۇھەببەت شائىرىدۇر. ئۇنىڭ شەخسىي تەبىئىتىنىڭ ئۆزىدىلا ئەزەلدىن تۇغما ئاشىقلىق ئىستىبداتى بار ئىدى. ئۇ ئۆز ئەسلىملىرىدە ھەتتا مەكتەپكە يېڭى بارغان چاغلىرىدىلا گۈزەللەردىن ئىلھام ئېلىپ ئاشىقانە شېئىرلارنى مەشىق قىلىشقا باشلىغانلىقىنى بايان قىلىدۇ. ئۇ مۇھەببەتتىن باشقا مەزمۇنلاردىمۇ خېلى بىر نەرسىلەرنى يازغان بولسىمۇ، لېكىن ئۇنىڭ ئاساسىي ئەسەرلىرىنىڭ مەزمۇنى ئىشىق - مۇھەببەت، يار، ۋىسال، ۋاپا ۋە مۇھەببەتنىڭ دەردەلەملىرى بولغان ھىجران، پىراق، رەشك، جاپا قاتارلىق ئاشىقانە سۆزلەر بىلەن تولۇپ تاشىدۇ. ئۇ ئۆزىنىڭ مەشھۇر بىر غەزىلىنى:

بەندە مەجنۇندىن فۇزۇن ئاشىقلىق ئىستىئدادى ۋار،
ئاشىقى سادىق بەنەم، مەجنۇننىڭ ئانجەق ئادى ۋار.

(مېنىڭدە مەجنۇندىنمۇ ئارتۇق ئاشىقلىق قابىلىيىتى بار، ئەسلىدە ئەڭ ساداقەتلىك ئاشىق مەن بولۇپ، مەجنۇننىڭ پەقەت نامىلا بار) دەپ باشلايدۇ. يەنە بىر غەزىلىنىڭ ئاخىرىدا ئۇ:

بەندەن، فۇزۇلىي، ئىستەمە ئەشئارى مەدھۇ زەم،
بەن ئاشىقەم، سۆزۈم ھەمان ئاشىقانەدۇر.

(ئەي فۇزۇلىي، مېنىڭدىن باشقىلارنى ماختاش ياكى يامانلاش مەزمۇنىدىكى شېئىرلارنى تەلەپ قىلمىغىن. مەن ئاشىقمەن، شۇنىڭ ئۈچۈن سۆزلىرىم ھامان ئاشىقلارچە بولىدۇ) دەيدۇ.

دىنىي تەسەۋۋۇپچى تەتقىقاتچىلار ھامان فۇزۇلىينىڭ ئىشقى - مۇھەببىتىنى قانداقتۇر ئىلاھىيلاشتۇرۇپ، ئۇ مەجازى ئىشق ئەمەس، بەلكى ياراتقۇچىغا بولغان ھەقىقىي ئىلاھىي ئىشق دەپ تەرىپلەشكە كۆپ كۈچ چىقىرىشىدۇ. ئىنساننىڭ ئىنسانغا بولغان پاك - سەمىمىي مۇھەببىتىنى گوياكى بىر نەپسانىي، ھەتتا شەھۋانىي مۇھەببەت دەپ قاراپ، ئاق كۆڭۈل كىشىلەرگە ۋە ئۇلارنىڭ ئىشقىي ھېسسىياتىغا تۆھمەت قىلىشىدۇ. دۇرۇس، فۇزۇلىي ئۆز زامانىسى، ئۆزى تۇغۇلۇپ ئۆسكەن مۇھىتى، ئائىلىسى كۆرگەن تەربىيىسى، ئالغان تەلىمى شارائىتىدا، ئەلۋەتتە، ئۇ بىر مۇسۇلمان بولۇپ يېتىشكەنلىكىدە شۈبھە يوق. ھەتتا خېلىلا تەقۋادار، خۇداجوي مۇسۇلمان بولغان بولۇشىمۇ مۇمكىن، ئۇنىڭدىنمۇ ئۆتۈپ سوپىلىق دەرىجىسىگە يېقىنلاشقان بولۇشىمۇ ئېھتىمالغا يېقىن. چۈنكى ئۇنىڭ ئەسەرلىرىدە سېزىلەرلىك ئورۇننى تۇتقان مۇناجات، نەئت، قەسىدە ۋە بەزى غەزەللىرىدە بۇنداق ئىلاھىي - ئىدىيىۋى پىكىرلەر تەلقىن قىلىنىدۇ. لېكىن شۇنىڭغا قارىماي، فۇزۇلىيدەك ئاقىل، بىلىم - مەرىپەتلىك بولغان ئۇلۇغ بىر شەخسنى ئىنسانلارنىڭ ئىنسانلارغا بولغان ساپ مۇھەببەت - سۆيگۈسىنى ئىنكار قىلىپ، پۈتۈنلەي تەسەۋۋۇپنىڭ ئەسىرى بولۇپ قالغان، دىنىي ئەقىدىلەر چەكلىمىسىدىن بۆسۈپ چىقالمىغان ئەسەبىي بىر دىندار دەپ تونۇشتۇرۇش زادىلا توغرا ئەمەس. بۇنداق پىكىرلەرگە شائىرنىڭ ئۆز ئەسەرلىرى ئېنىق رەددىيە بېرىدۇ:

مۇھەببەت لەززەتىدىن بىخەبەردۇر زاھىدى غافىل،
فۇزۇلىي، ئىشق زەۋقىن زەۋقى ئىشقى ۋار ئۆلەندەن سور،

(زاھىد، يەنى خۇدا يولىدا ھەممىدىن ۋاز كەچكەن كىشى مۇھەببەتنىڭ لەززىتىدىن بىخەۋەر بىر غاپىلدۇر؛ ئەي فۇزۇلىي، ئىشقنىڭ زوقىنى ئىشىققا زوقى بار كىشىلەردىن سورىغىن)، دەيدۇ. يەنە بىر غەزىلىدە مۇنداق يازىدۇ:

دېر ئىمىش زاھىدكى: «ئولمەق ئەيبدۇر رەسۋايى ئىشق»،
بۇ سۆزى پاش ئېتمەسۇن، رەسۋايى ئالەم بولماسۇن،

(زاھىد: «ئىشق يولىدا رەسۋا بولۇش ئادەمگە ئەيىب» دەپتىمىش، بۇ سۆزىنى ئاشكارىلاپ قويۇپ، يەنە ئۆزى رەسۋايى ئالەم بولۇپ قالمىسۇن)، يەنە ئۇ:

ئىشقدۇر ھەرنە ۋار ئالەمدە،
ئىلم بىر قىلۇ قال ئىمىش ئانجەق،

(ئالەمدە پەقەت ئىشقىلا بار، ئىلىم دېگەن بىر قۇرۇق سۆزدىنلا ئىبارەتتۇر) دەپ، دىنىي-خۇراپىي ئىلىملەرنى ئىنكار قىلىش ۋە كىشىلەرنىڭ مۇھەببىتىنى ئىقرار قىلىش دەرىجىسىگە كۆتۈررۈلگەن زاتقا پەقەت ئىلاھىي ئىشقىنىلا كۆيلىگەن دەپ بەتنام چاپلانسا، فۇزۇلىيغا ئۇۋال بولمامدۇ؟! فۇزۇلىيدىن ئىبارەت بۇ لىرىك قەھرىمان ئۆز مەھبۇبەسىنىڭ ھامىمىغا كىرىپ يۇيۇنۇپ چىققانلىقىنى تەسۋىرلەيدىغان بىر ئاجايىپ غەزىلىدىكى مەزمۇن ھېچقانداق قىلىپ ئىلاھىيلاشتۇرغىلى بولمايدىغان تىپىك دۇنياۋى مەزمۇن ئەمەسمۇ؟ «لەيلى-مەجنۇن» داستانىنى ھەرقانداق يوللار بىلەن زورمۇزور ئىلاھىيلاشتۇرۇپ، دىنىي غايىگە مەنسۇپ قىلىشماقچى بولۇشسىمۇ، ئەمەلىيەتتە ئاشىق ۋە شائىر قەيسىنىڭ (مەجنۇننىڭ) مۇھەببىتى يەنىلا دۇنياۋى ساپ ئىشقى-مۇھەببەتنىڭ ئەڭ گۈزەل تىمسالى بولۇپ قېلىۋېرىدۇ.

فۇزۇلىي ئۆزىنىڭ غەزەللىرىدىكى نۇرغۇن مىسرالىرىدا يار، نىگار، جانان تەرىپىدىن ناھەقلىق، ۋاپاسىزلىققا ئۇچرىغانلىقىنى، ئۇنىڭدىن چەكسىز زۇلۇم كۆرگەنلىكىنى، ئازاب تارتقانلىقىنى بايان قىلىپ يارى ئۈستىدىن شىكايەت ۋە نالە-پەرياد قىلىدۇ. ئۆز يارىنى ئىنساپقا، ئادالەتكە دەۋەت قىلىدۇ:

بەنى جاندەن ئوساندىردى، جەفادەن يار ئوسانمازمۇ؟
(مېنى جېنىمدىن تويغۇزدى، يار ئۆزى جافا سېلىشتىن تويماسمۇ؟)
يار قىلمەزسە بەڭا جەۋرۇ جەفادىن غەيرى،
بەن ئاڭا ئەيلەمەزەم مېھرۇ ۋەفادىن غەيرى.

(يارىم ماڭا جەۋرۇ جاپادىن باشقىنى قىلمىغانسىرى، مەن ئۇنىڭغا مېھرۇ ۋاپادىن باشقىسىنى قىلمايمەن).

ھەزەر قىل ئاھ ئوددىندەن، زۇلمىڭى ئۇششاقە ئاز ئەيلە،
خەسۇ خاشاكە ياخمە، شۇئلەسىندەن ئېھتىراز ئەيلە.

(ئاھ ئوتىدىن ساقلانغىن، ئاشىقلارغا زۇلمىڭنى ئاز قىلغىن، خەس-چۆپ، خەشەكلەرنى كۆيدۈرۈۋەرمىگىن، ئۇلارنىڭ ئوت ئېلىپ كېتىشىدىن قورققىن) دېگەن فۇزۇلىينىڭ يار-مەشۇقەسى ئەگەر مەبۇد-ئىلاھ بولسا، ئۆزى سەجدە قىلىۋاتقان ياراتقۇچىسىنى زالىم، جاپاكار دەپ ئەيىبلەشكە ئۇنىڭ دىنىي ئېتىقادى يول قويامتى؟ ياق، ئەلۋەتتە يول قويمايتتى. دېمەك، فۇزۇلىي ئەسەرلىرىدىكى لىرىك قەھرىماننىڭ يارى مەۋھۇم ھالدىكى «ئىلاھىي يار» ياكى ھۇر-غىلمانلار بولماستىن، رېئال ھاياتتىكى رېئال مەھبۇبە، يەنى ئىنساندىن ئىبارەت دۇنياۋى ياردۇر.

فۇزۇلىي ئۆز شېئىرىي ئەسەرلىرىنىڭ ھەممىسىنى ئەرۇز ۋەزنىنىڭ ھەرخىل بەھرىلىرىدە يازغان. ئەرۇز ۋەزنىنىڭ ئۆزىگە خاس رىتىمى ۋە ئاھاڭدارلىقى فۇزۇلىينىڭ ئۆتكۈر قەلىمى بىلەن بىرلىشىپ، تېخىمۇ جاراڭلىق، ئاجايىپ يېقىملىق مۇزىكىۋى بىر ھالەتنى شەكىللەندۈرىدۇ. ئۇ ئەرۇز ۋەزنىدە زادىلا قىينالماستىن، خىلمۇخىل پىكىرلەرنى ئەركىن ۋە ئىخچام ئىپادىلەپ، رەڭگارەڭ گۈزەل شېئىرلارنى ئىجات قىلغان ماھىر سەنئەتكاردۇر. ئورنى كەلگەندە شۇنى قىستۇرۇپ ئۆتۈشنى زۆرۈر تاپىمىزكى،

ئۇيغۇر كىتاب تور بېكىتى www.uyghurkitap.com

«ھەرقانداق ئادەم ئۆزى بىلمىگەن نەرسىنىڭ دۈشمىنى» دېگەندەك دەۋرىمىزدىكى قانچە شائىر ۋە شائىرچاقلىرىمىز، ھەتتا مۇھەررىرچاقلىرىمىز، «كونا ئەنئەنىلەرنى بۇزۇپ تاشلايمىز» دېگەن دەۋانى دەستۇر قىلىۋېلىپ، ئەرۇز ۋەزنىنى ئەدەبىياتىمىزدىن بىراقلا سۈپۈرۈپ تاشلىماقچى بولۇشتەك بۇ ۋەدە ئاۋارىگەرچىلىكتە ئەسەبىيلەرچە شاپاشلاپ كېتىشىۋاتىدۇ. بۇ خۇددى يېقىن ئۆتمۈشتىكى «زوفەن يولى» دەپ ۋارقىرايدىغان، ئانىلارنىڭ چېچىنى، بوۋايلارنىڭ ساقىلىنى كېسىدىغان، ئۆتمۈشنىڭ قىممەتلىك مىراسى بولغان ئەڭ نادىر ئەدەبىي ۋە تارىخىي ئەسەرلەرنى دەپسەندە قىلىپ، ئوتتا كۆيدۈرۈشتىن لەززەت ئالىدىغان «ئىسيانكارلىق روھى» بىلەن ھەممە نەرسىنى ئىنكار قىلىدىغان «ئەزىمەتلەر»نى ئەسكە سالىدۇ. ھازىرغىچە بۇنداقلارغا بىر نەرسە دېيىشكىمۇ ئەرزىمەيدۇ، ئەلۋەتتە. لېكىن شۇنى ئېيتىش كېرەككى، ھەرقانداق شەكىل بىلەن شېئىر يېزىش مۇمكىن. مەيلى ئەرۇز ۋەزنىدە بولسۇن، مەيلى بارماق (ھېجا) ۋەزنىدە بولسۇن ۋە ھەتتا چاچما شەكىلدە بولسۇن (بۇغۇزادى شېئىرغا ئوخشىمايدۇ). ئەگەر شائىر ئۆز ئېھتىياجىغا قاتتىق تەلەپ قويالىسا، ئەسىرى ئۈستىدە جاپالىق ئەمگەك قىلالىسا، ھەرخىل شېئىرىي شەكىللەرنى ئىزدىنىپ ئۆگەنسە، ھەرھالدا ئوبدان بىر نەرسىلەرنى يازالىشى مۇمكىن. يۇقىرىقىلاردىن باشقا يەنە يېڭىدىن-يېڭى شەكىللەر ئۈستىدە ئىزدىنىپ، ئىجادىي تەرەققىيات ساھەسىدە يېڭىلىقلارنى يارىتىپ، كىتابخانلارنى ئۆزىگە جەلپ ۋە قايىل قىلالىسا، بۇ قارشى ئېلىشقا، ھەتتا ئالقىشلاشقا لايىق ئىش. لېكىن ئۆزى قانداقتۇر بىرەر تۈيۈق يولغا كىرىۋېلىپ، ساۋاتسىزلارچە مەمەدانلىق بىلەن ئەنئەنىۋى ئەرۇز ۋەزنىگە ئۆلۈم جازاسى ھۆكۈم قىلماقچى بولۇشۇۋاتقانلار ئەدەبىيات تارىخى ۋە ئەدەبىي ئىجادىيەتنىڭ مەسخىرىسىگە قالىدۇ. ئۇلارنىڭ «ئەرۇز ۋەزنىدە پىكىرنى ئەركىن ئىپادىلىگىلى بولمايدۇ» دېگەن دەۋاسىغا فۇزۇلىي شېئىرلىرى ناھايىتى ئوبدان جاۋاب بېرىدۇ: پىكىرنى ئەركىن ئىپادىلەش-ئىپادىلىيەلمەسلىكتىكى مەسىلە شەكىلدە ئەمەس، بىلىم ۋە ماھارەتتە، تىرىشىپ ئىزدىنىشتە!

فۇزۇلىي مۇرەككەپ پىكىرلەرنى تار مىسرالارغا تولىمۇ ماھىرلىق بىلەن سىڭدۈرۈپ ئىپادىلەپ بېرىشتە ھەقىقەتەنمۇ ماھىر تىل ئۇستىسىدۇر. باشقىلار ئونلاپ قۇر، ھەتتا ئۇزۇن بىر شېئىر بىلەن ئىپادىلەيدىغان بىر پىكىرنى ئۇ بىر بېيىت، ھەتتا بىر مىسرادىلا تولۇق ئىپادىلەپ تۆگىتەلەيدۇ:

بۇدۇر مەھشەر كۈنىنىڭ فەرقى، ئەي دىل، روزى ھىجراندەن،
بىرى جان دۇندىرىر جىسمە، ئۇ بىرسى ئايىرىر جاندەن.

(ئەي كۆڭۈل، قىيامەت كۈنىنىڭ ھىجران كۈنىدىن پەرقى شۇكى، بىرسى كىشىلەرگە قايتىدىن جان كىرگۈزىدۇ. يەنە بىرسى بولسا كىشىلەرنى جېنىدىن جۇدا قىلىدۇ)

سىپېھرنىڭ فارىغەم ۋەسلىڭدە ماھۇ ئافتابىندەن،
غەرەز ئىيدى ۋىسالىڭدۇر بۇ ئايۇ كۈن ھىسابىندەن.

(سېنىڭ ۋەسلىڭنىڭ ئالدىدا پەلەكنىڭ ئاي ۋە قۇياشىنى كېرەك قىلمايمەن. ئەمما بۇ ئاي، كۈنلەرنى ھېساب قىلىشىمدىكى غەرەز ۋىسالىڭ ھېيتىغا قاچان يېتەرمەنكى دېگەنلىكتىندۇر).

كۆزىمدە مەسكەن ئېتىپ خارى مۇژەمدەن ئېھتىراز ئېتمە،
گۈلى خەندانە سوردىم خارە يار ئولمەق زەرەر ۋېرمەز.

(كۆزۈمدە تۇرالغۇ جاي قىلىۋالغىن، كىرپىكلىرىمنىڭ تىكەنلىرىدىن ھەزەر ئەيلىمىگىن، ئېچىلىپ تۇرغان گۈلدىن سوراپ باقتىم، تىكەنكە قوشنا بولساڭمۇ زىيىنى تەگمەيدىكەن.)

فەلەكلەر بەرقى ئاھىمدەن سەراسەر ياندى كەۋكەبلەر،
قالەن ئودلەرە يانمىش كەۋكەبى بەختى زەبۇنىمدۇر.

(ئاھىمنىڭ چاقنىغان ئوتىدىن كۆكتە يۇلتۇزلار كۆيۈپ كەتتى. ئېشىپ قالغان ئوتلاردا كۆيگىنى بىچارە بەختىمنىڭ يۇلتۇزى بولدى.)

يىگىرلەرنى بۇنداق ماھىرلىق بىلەن ئورۇنلاشتۇرۇش فۇزۇلىي غەزەللىياتىدا ۋە داستانلىرىدا كۆپ ئۇچراش بىلەن كىشىنى ئۆزىگە مەھلىيا قىلىۋالىدۇ.

فۇزۇلىي شېئىرىيىتىدە ئىستىلىستىك ۋاسىتىلەردىن بىرى بولغان مۇبالىغە يۈكسەك دەرىجىگە كۆتۈرۈلىدۇ:

جەۋر ئودى ياخدى بەنى يانىمدە دۇرمە، ئەي كۆڭۈل،
بىر دۇتەشمىش ئاتەشەم قۇربى جەۋرىمدەن سەقىن.

(زۇلۇم ئوتى مېنى ياندۇردى، ئەي كۆڭۈل، قېشىمدا تۇرمىغىن، مەن بىر تۇتاشقان ئوتمەن، ئەتراپىمغا يېقىن كېلىشتىن ساقلانغىن.)

ئوخلاك كەلدىكچە جىسمىم دۆكسە بەغرىم قانىنى ئەندەلدۇر،
كى بەغرىم قانىنە يەر قالمەدى سىينەمدە پەيكاندەن.

(ئاتقان ئوقلىرىڭ تەككەنچە ۋۇجۇدۇم جىگىرىم قېنىنى تۆكسە، بۇ ئېتىلغان ئوقلارنىڭ كۆپلۈكىدىن كۆكسۈمدە جىگەر قېنىغا ئورۇن قالمىغانلىقتىندۇر.)

دۇن سۇبە يېتۇردۇم فەلەكە سېلى سىرىشكىم،
غەرق ئېتدى فەلەك ئۆزرە ئولەن ئەنجۇمى گىرداب.

(كېچىدىن تاڭغىچە كۆز ياشلىرىمنى كەلكۈن قىلىپ كۆككە ئاققۇزۇپ، كۆكتىكى بارلىق يۇلتۇزلارنى قايناملارغا غەرق قىلىۋەتتىم).

چىخەرمەق ئولسەلەر تەندەن چېكۈپ پەيكانىنى ئول سەرۋىنىڭ،
چىخەن ئولسۇن دىلى مەجرۇھ، پەيكان ئولمەسۇن، يارەب.

(ئەي تەڭرىم، ئۇ سەرۋى قامەت يارىمنىڭ ماڭا ئاتقان ئوقلىرىنى تېنىمدىن چىقىرىپ تاشلىماقچى بولۇشسا، جىسمىدىن چىققىنى ئوق بولماستىن، بەلكى مەجرۇھ دىلىم بولسۇن)

بۇنداق يۇقىرى سەنئەتكە ئىگە مۇبالىغىلەرگە شائىرنىڭ شېئىرلىرىدا پات-پاتلا دۇچ كېلىپ تۇرىمىز ۋە بۇ خىل ۋاسىتىنىڭ فۇزۇلىي شېئىرلىرىنىڭ بەدىئىي پاساھىتىنى تەشكىل قىلغۇچى ئامىللاردىن بىرى ئىكەنلىكىنى ھېس قىلىمىز.

فۇزۇلىي ئەسەرلىرىدە مەي، بادە، شاراب، قەدەھ، ساقى، مەيخانا كەبى مەست قىلغۇچى ئىچىملىكلەرگە ئائىت ئۇقۇملار توغرىسىدا كۆپ سۆزلىنىدۇ، بولۇپمۇ ھەيلى - ھەم-

ئۇيغۇر كىتاب تورى www.uyghurkitap.com

نۇن» داستانىنىڭ ھەر باب ئاخىرىسىدا ساقىغا مۇراجىئەت قىلىپ، ئۆزىگە مەي سۇنۇش-نى تەلەپ قىلىدۇ ۋە شۇ ئارقىلىق ئۆزىدىكى دەرد-ئەلەمىنى ئازراق بولسىمۇ بېسىش ئۈمىدىدە ئىكەنلىكىنى ئىزھار قىلىدۇ. بۇنىڭ بىلەن فۇزۇلىينى مەيپەرەس بىر ھاراق-كەش ئىدى دېگەن مەنە كېلىپ چىقمايدۇ، ئەلۋەتتە. شۇنداقلا، فۇزۇلىي تەقۋادار بىر دىنىي زات ئىدى. ئۆمرىدە ئاغزىغا كەيپ قىلغۇچى ئىچىملىك ئالمىغان ئىدى، دېيىش تېخىمۇ ئەقىلگە مۇۋاپىق ئەمەس. بۇنداق نازۇك تەبىئەتلىك مۇھەببەت كويچىسىنىڭ ئورنى كەلگەندە ئانچە-بۇنچە ئىچىپ قويۇشى تەبىئىي ھادىسە. لېكىن ئۇ كۈچلۈك ئىسپىرتلىق ھاراق بىلەن مېۋىدىن ياسالغان بادە (ۋىنو) نى ئالاھىدە پەرقلەندۈرەتتى. ئۇ بىر غەزىلىدە:

ئەرەقى مەجلىس ئىچرە قويمەڭ بادە ئىلە،
ھەرامزادەنى قويمەڭ ھەلالزادە ئىلە.

(ئولتۇرۇشتا ھاراقنى بادە بىلەن بىرگە قويماڭ، يەنى ھارامزادەنى ھالالزادە بىلەن بىر يەرگە قويماڭ.)

دەيدۇ ۋە شۇنىڭ بىلەن، ئورنى كەلگەندە، ئولتۇرۇشلاردا ئانچە-مۇنچە ئىچىپ قويۇشقا يول ئېچىپ بېرىدۇ. شائىر ئۆزىنىڭ رامىزان كېلىپ قېلىشى مۇناسىۋىتى بىلەن يازغان بىر غەزىلىدە:

رەمەزان ئاي كېرەك ئاچىلە جەننەت قەفۇسى،
نە رەۋاكىم ئولە مەيخانا ئىشىكى باغلۇ.
فەتھى مەيخانە ئۆچۈن ئوقۇيەلىم فاتىھەلەر،
ئولەكىم يۈزىمىزدە ئاچىلۇر باغلۇلۇ قەفۇ.
ئافتابى قەدەھ ئېتمەز رەمەزان ئايى تۇلۇئ،
نەبەلادۇر بىزە، يا رەب، نە قارا كۈندۇر بۇ .
رەمەزان ئولدى بۇدۇر ۋەھمى فۇزۇلىينىڭكىم،
نېچە كۈن ئىچمەيە مەي زۇھد ئىلە ناگاھ گۇتە خۇ.

(رامىزان ئېيىدا جەننەتنىڭ ئىشىكى ئېچىلىدىكەنمىش، لېكىن دەل شۇ ئايدا مەي-خانىلارنىڭ ئىشىكى ئېتىلىپ قالىدىكەن. بۇنىڭ نېمە خاسىيىتى بولسۇن. مەيخانىلارنى پەتھى قىلىش، يەنى ئېچىش ئۈچۈن پاتىھە ئوقۇيلى، بەلكىم تاقىلىپ قالغان مەيخانا ئىشىكلىرى ئېچىلىپ كېتەر. رامىزان ئېيىدا قەدەھ قۇياشى چىقمايدۇ. ئەي تەڭرىم، بىزگە نېمىدېگەن بالا-قازالىق ۋە زۇلمەتلىك كۈن بۇ؟ رامىزان كېلىشى بىلەن فۇزۇلىينىڭ غېمى شۇ بولىدىكى، نەچچە كۈنلەر مەي ئىچمەي ئۆتۈپ، زاھىد-تەقۋادارلار بىلەن بىر ئادەتكە كىرىپ قالارمۇ)دەپ قاقشايدۇ.«لەيلى-مەجنۇن»داستانىنىڭ مۇقەددىمىسىدە ئۇ:

ساقى، كەرەم ئېتكى دەردمەندەم،
غەم سىلسىلەسىنە پايى پەندەم.
غەم دەردىنە جامى مەي دەۋادۇر،
تەدبىرى غەم ئەيلەمەك رەۋادۇر.

(ھەي ساقى، كەرەم قىلغىنكى، مەن غەم زەنجىرى بىلەن پۇتۇم باغلانغان بىر

دەردمەن بىچارىمەن. غەم دەردىگە مەي جامى داۋادۇر، غەمگە قارشى تەدبىر قوللىنىش راۋادۇر) دەيدۇ.

شۇبىھىسىزكى، فۇزۇلىينىڭ دەۋاتقىنى «مەيى ۋەھدەت» ئەمەس، كەۋسەر سۈيىمۇ ئەمەس، جەننەت ئېرىقلىرىدا ئېقىپ تۇرىدىغان خۇش قىلغۇچى «مەيى ناب» لار تېخىمۇ ئەمەس، بەلكى رېئال تۇرمۇشتىكى ئىنسانلار ياسىغان ئادەتتىكى مەيلەردۇر.

باغ-بوستان، چىمەنگۈلىستان، تۇتىيۇ بۇلبۇل، نەۋباھار، ماھىتابان، مەي، بادە، شاراب، يار، نىگار، دىلبەرى جانان، خۇرشىدى ۋىسال قاتارلىقلارغا ئوخشاش، رېئال دۇنيانىڭ ھەممە گۈزەللىك ۋە ھۇزۇر ھالاۋىتىدىن بەھرىمەن بولۇشنى ئارزۇ قىلىۋاتقان ۋە بۇلاردىن پايدىلىنىش پۇرسىتىنى قولدىن بەرمەسلىككە دەۋەت قىلغان دىندار، لېكىن دۇنياۋى نازۇك ھېسسىياتلارغىمۇ ئىگە بىر شائىرنى زورمۇزور تەسەۋۋۇپچى ئاخىرەت شائىرىغا ئايلاندۇرۇپ تەرىپلەش، ئۇنى پەقەت دىنىي ئەقىدىلەر ئۆلچىمى بىلەنلا دەڭسەپ، ئۆز ئېتىقادىمىز بويىچە قاتتىق ئىشەنگەن باقىي دۇنيا جەننىتىنىلا كۆيلەيدىغان خىيالىي بىر شائىرغا ئايلاندۇرۇپ قويماقچى بولساق، يەنە تەكرارلاشقا توغرا كېلىدۇكى، فۇزۇلىينىڭ روھى بىئارام بولىدۇ. چۈنكى ئۇمەشھۇر بىرتەرجىئىبەندىنى مۇنداق باشلايدىغان تۇرسا،

كېتۇر ساقى قەدەھكىم، نەۋبەھارى ئالەم ئارادۇر،
زەمىن سەبزۇ ھەۋا جانبەخش گۈلشەن راھەت ئەفزادۇر.
پەرىشان ئولمەكىم گۈل بەرگىتەك ھالا بۇ گۈلشەندە،
نىشاتۇ ئەيش ئېچۈن ئەسبابى جەمئىيەت مۇھەييادۇر.
ئاچىلدى لالە، كۈلدى غۇنچە، كەلدى ئىشرەت ئەييامى،
زەبانى ھالى سەبزە ئىشرەت ئىماسىنە گويادۇر.
كۆر ئۆز ھالىڭنى ھەم چېكمە غەمى مازىيۇ مۇستەقبەل،
كى ھالى مەۋسۇمى گۈلگەشت دەۋرى جامى سەھبادۇر.
سەھەر گۈلزارە كىر، بىللاھ، بۇ مەۋسۇملەردەكىم ھەردەم،
تەماشا قىل گۈلىڭ دىۋانىنەكىم خۇش تەماشادۇر.
ئاچىلدى غۇنچە تۇمارىيۇ مەئلۇم ئولدى مەزمۇنى،
بۇدۇركىم، فەۋت قىلمەڭ، مەۋسۇمى گۈل، جامى گۈلگۈنى.

(ھەي ساقى، قەدەھ كەلتۈرگىنكى، ھازىر ئالەم باھار بىلەن گۈزەللەشتى. زېمىن ياپيېشىل، ھاۋا جانغا ياقىدۇ، گۈلشەن راھەت بېغىشلايدۇ. بۇ گۈلشەندە ئەمدى گۈل يوپۇرمىقىدەك پەرىشان بولمىغىن، خۇشاللىق ۋە ئەيشى-ئىشرەت ئۈچۈن ھەممە شارائىتلار تەييار. لالە ئېچىلدى، غۇنچە كۈلدى، ئىشرەت كۈنلىرى كەلدى. يېشىللىقنىڭ تىلى ئىشرەتكە چىللايدۇ. ئۆز ئەھۋالىڭنى كۆرگىن ھەم ئۆتمۈشىڭنىڭمۇ ۋە كەلگۈسىڭنىڭمۇ غېمىنى قىلمىغىن، چۈنكى ھازىر گۈل پەيزىنى سۈرىدىغان مەۋسۇم. شاراب ۋە جامنىڭ دەۋرىدۇر. خۇدا ھەققى، سەن بۇ مەۋسۇمدە تاڭ سەھەر بىلەن تەڭ گۈلزارغا كىرگىن ۋە گۈللەر ماكانىنى تاماشا قىلغىن، بۇ بەك گۈزەل تاماشادۇر. غۇنچە تۇمارى ئېچىلدى ۋە ئۇنىڭ مەزمۇنى مەلۇم بولدى، ئۇنىڭدا: گۈل مەۋسۇمى ۋە گۈلرەڭلىك

مدي جامىنىڭ پۈرسىتىنى قولدىن بېرىپ قويما، دەپ يېزىلغان.)

فۇزۇلىي ئەسەرلىرىنىڭ تىل ئىبارىسىدە مەيىن شامالدا ئوخشاش يۇمشاق ۋە يېقىملىق بىر يۇمۇر باركى، ئوقۇۋېتىپ ئۇنىڭدا دۇچ كەلگەن كىشى بىر خىل زوق ئالىدۇ.

بەنى جاندەن ئوساندىردى جەفادەن يار ئوسانمەزمى،
فەلەكلەر ياندى ئاھىمدەن، مۇرادىم شەمئى يانمەزمى.

(يارىم مېنى جېنىمدىن تويدۇرۇۋەتتى. جاپا قىلىشتىن يار ئۆزى تويمامدىكىن، ئاھىمنىڭ ئوتىدىن ئاسمان كۆيۈپ كەتتى، مۇرادىمنىڭ چىرىغى كۆيمەمدىكىن.)

مەھشەر كۈنى كۆرەم دېرەم ئول سەرۋ قامەتنى،
گەر ئاندە كۆرۈنمەسە، كەل كۆر قىيامەتنى.

(ئۇ سەرۋىگە ئوخشاش قامەتلىك يارىمنى مەھشەر كۈنى كۆرىمەنمۇ دېگەن ئۈمىدىم بار، ئەگەر ئۇ يەردىمۇ كۆرۈنمەيدىغان بولسا، شۇچاغدا مېنىڭ قوپۇرىدىغان قىيامىتىمنى بىر كېلىپ كۆرۈپ باققىن.)

فۇزۇلىي جەمئىيەتتە تۇتقان ئورنى، مەنسۇپ بولغان قاتلىمى، كەچۈرگەن ھاياتى بويىچە خەلق ئاممىسىنىڭ ئەڭ قويۇق تۆۋەن سىنىپلىرى ئارىسىدا ياشاپ، ئىجاد قىلىپ ئۆتكەن. بۇ ئۇنىڭ ئەسەرلىرىدىكى سوتسىيال تېمىلارغا دائىر مىراسلىرىدا ھامان بىر قىزىل يىپ بولۇپ، روشەن كۆرۈنۈپ تۇرىدۇ. دەۋردىن نارازىلىق، ھۆكۈمران سىنىپلارنىڭ خەلق بېشىغا سالغان دەرد-ئەلەملىرى، تۆۋەن قاتلاملارنىڭ تارتىۋاتقان جەۋرى-جاپالىرى، ئىلىم ۋە سەنئەت ئەھلىنىڭ خارلىقى ھەققىدە كۆپ يازىدۇ ۋە ئۆزى شۇنداق ئېزىلگەن قاتلاملار قاتارىدا تۇرۇپ، دەۋرگە ۋە ئەزگۈچىلەرگە قەھرۇ-غەزەپ بىلەن نەپرەت بىلدۈرىدۇ، ئۇلارنى لەنەتلەيدۇ. ئومۇمەن ئۇنىڭ بارلىق ئەسەرلىرى زۇلۇم ئەھلىنىڭ زورلۇق-زومبۇلۇقلىرىدىن شىكايەت مەزمۇنىنى ئاساسىي پرىنسىپ قىلىدۇ. ئېزىلگەن، دەرد تارتقان، بەختى كۈلمىگەن ئاممىنىڭ بىرىنچى سېپىدىكى بايراقدار ۋەكىلى سۈپىتىدە تۇرۇپ، ئۆز ئەھۋالىنى شەرھلىگەن شائىر بىر تەرجىئىبەندىدە مۇنداق دەپ يازىدۇ:

بەن كىمەم، بىر بىكەسۇ بىچارەئى بىخانۇمان،
تالىئىم ئاشۇفتە، ئىقبالىم نىگۇن، بەختىم يامان.
نەملۇ ئەشكىمدەن زەمىن، مەملۇ ئۈنىمدەن ئاسمان،
ئاھ-نالەم ناۋەكى پەيۋەستە خەم قەددىم كەمان.

(مەن كىممەن؟ مەن بىر ئادەم قاتارىغا كىرمەيدىغان بىچارە ماكانسىزمەن. تەلىيىم تەتۈر، ئىقبالىم تۆۋەن، بەختىم قارا؛ كۆز يېشىم زېمىننى، پىغانىم ئاسماننى قاپلىغان ئاھۇ-نالەم؛ ئۈزۈلمەي ئېتىلغان ئوقتەك، قەددىم كاماندەك ئېگىلگەن كىشىمەن).

شائىر يەنە بىر غەزىلىدە:

دوست بىپەرۋا، فەلەك بىرەھىم، دەۋران بىسۇكۇن،
دەرد چوخ، ھەمدەرد يوخ، دۈشمەن قەۋى، تالىئ زەبۇن.

(دوستلار پەرۋاسىز، پەلەك رەھىمسىز، دەۋران تۇراقسىز، دەرد كۆپ، ئەمما دەردلەشكۈچى يوق، دۈشمەن ئۈستۈن ئەمما، تەلىيىم تۆۋەن.) دەپ، ئۆز ئەھۋالىنى

يىغىنچاقلاپ، بىر بېيىتتىلا تولۇق ئىپادىلەپ بېرىدۇ. ئۇ ئۆزىنىڭ بىر شېئىرىدا زالىملار-نىڭ ماھىيىتىنى ئېچىپ تاشلاپ، ئۇلارنىڭ خەلقتىن ئالغانىدا زۇلۇم بىلەن ئېلىپ، خەلققە بېرەر چاغدا مىننەت بىلەن بېرىدىغان ئەپت - بەشىرىسىنى ناھايىتى ئوبدان ئاشكارىلاپ بېرىدۇ ۋە ئۇلارنى كىلشتۇرۇپ قامچىلايدۇ:

زۇلم ئىلە ئاخچەلەر ئالۇب زالىم،
ئەيلەر ئىنئام خەلققە مىننەت ئىلە.
بىلمەز ئانىكىم، ئېتدىكى خەيرە،
كۆرەچەكدۇر جەزا مەزەللەت ئىلە.
مۇددەئاسى بۇكىم، رىزائى ئىلاھ،
ئاڭا ھاسىل ئولۇر بۇ ئادەت ئىلە.
جەننەتى ئالمەخ ئولمەز ئاخچە ئىلە،
كىرمەك ئولمەز بېھىشتە رىشۋەت ئىلە.

(زالىم زۇلۇم بىلەن ئالغان پۇلنى كىشىلەرگە مىننەت قىلىپ ئىنئام قىلىدۇ. ئۇ شۇنى بىلمەيدۇكى، ئۆزىنىڭ قىلغان بۇ خىل «خەيرى-ئېھسان» لىرى ئۈچۈن خارلىق ئىچىدە جازاغا تارتىلىدۇ. ئۇنىڭ مۇددىئاسى ئۆزىنىڭ مۇشۇ ئادىتى بىلەن تەڭرىنىڭ رازىلىقىنى قولغا كەلتۈرۈشتىن ئىبارەت. لېكىن جەننەتنى پۇلغا سېتىۋالغىلى بولمايدۇ، شۇنداقلا، بېھىشتكە پارا بېرىش ئارقىلىق كىرگىلى بولمايدۇ.)

تەبىئەتكە ئەسكىلىك سىڭىپ كەتكەن، يامان خۇلق، ناچار ئىللەتلەرنى ئۆزىگە ئادەت قىلىۋالغان كىشىلەرنى ئانچە - مۇنچە ئىش بىلەنلا ئەپلەپ - سەپلەپ ئوبدان ئادەمگە ئايلاندۇرۇۋېلىش مۇمكىن ئەمەسلىكىنى، ئۇنداقلارغا ساددىلىق بىلەن ئىشىنىپ كەتمەسلىك لازىملىقىنى چۈشەندۈرۈپ مۇنداق يازىدۇ:

ھەركىمنىڭ ۋار ئىسە زاتىدە شەرارەت كۇفرى،
ئىستىلاھاتى ئۇلۇمىلە مۇسۇلمان ئولمەز.
گەر قارا داشى قىزىل قان ئىلە رەڭگىن ئېتسەڭ،
تەبىئى تەغيىر بولۇپ لەئلى بەدەخشان ئولمەز.
ئەيلەسەڭ تۇتىيە تەئلىمى ئەدائى كەلىمات،
نۇتقى ئىنسان ئولۇر ئەمما ئۆزى ئىنسان ئولمەز.
ھەر ئۇزۇن بويلۇ شۇجائەت ئىدە بىلمەس دەئۋا،
ھەر ئاغاچكىم بويى ئارتەر سەرۋى خىرامان ئولمەز.

(ھەركىمنىڭ ئەسلى زاتىدا كۇپۇرلۇقنىڭ ئەسكىلىكى بار بولسا، ھەر خىل ئىلىم-لەرنى ئۆگىنىش بىلەن ئۇنى ئوبدان مۇسۇلمان قىلالمايسەن. ئەگەر قارا تاشنى قى-زىل قان بىلەن بويىساڭ، رەڭگى قىزىرىشى مۇمكىن، لېكىن ئۇ بەدەخشاننىڭ قىزىل ياقۇتىغا ئايلانمايدۇ. تۇتى قۇشقا سۆز ئۆگەتسەڭ ئۇ ئىنساننىڭ سۆزىنى دوراپ تەك-رارلىيالىسىمۇ، ئەمما ئۆزى ئىنسان بولالمايدۇ. ھەر بىر ئۇزۇن بويلۇق شەخس شىجائەت-لىك كىشىمەن دەپ دەۋا قىلالمايدۇ، چۈنكى بويى ئۆسكەنلىكى دەرەخلەرنىڭ ھەممىسى سەرۋى خىرامان بولالمايدۇ).

www.uyghurkitap.com

فۇزۇلىي ئىجادىيەت بىلەن ئۆمۈر بويى شۇغۇللىنىپ، باي ئەدەبىي مىراس قالدۇرۇپ كەتتى. تۈركىيە، ئىران كۇتۇپخانىلىرىدا، غەربى ياۋروپا ۋە روسىيە كۇتۇپخانىلىرىدا ۋە باشقا ئورۇنلاردا ھازىرغىچە ساقلىنىۋاتقان ۋە جاھان ئەدەبىياتىدا زور قىزىقىش بىلەن ئۆگىنىپ، تەتقىق قىلىنىپ كېلىۋاتقان ئەسەرلىرىنىڭ تىزىملىكىدىن قارىغاندا، شائىرنىڭ بالىلىق ۋاقتىدىكى كىچىك مەشق دىۋانىدىن باشقا، تۆۋەندىكى ئەسەرلىرى مەۋجۇت:

بىرىنچى، 40 قەسىدە، 302 غەزەل، بىر مۇستەھزاد، بىر تەركىببەند، ئۈچ تەرجىئىبەند، ئىككى مۇسەددەس، ئۈچ مۇخەممەس، ئىككى تەخمىس، ئۈچ مۇرەببە، 42 قىتئە ۋە 72 رۇبائىينى ئۆز ئىچىگە ئالغان چوڭ بىر تۈركىي دىۋان بولۇپ، ئۇ فۇزۇلىينىڭ ئىقتىدارى ۋە سەنئەت ماھارىتىنى نامايىش قىلىدىغان ئاجايىپ بىر ئەسىرىدۇر.

ئىككىنچى، 49 قەسىدە، 410 غەزەل، بىر تەركىببەند، بىر مۇسەببە، بىر مۇسەددەس، 46 قىتئە، 105 رۇبائىينى ئۆز ئىچىگە ئالغان بىر پارسچە دىۋانى بار بولۇپ، بۇنىڭغىمۇ ئاپتور دەل تۈركى دىۋانىدىكىگە ئوخشاش نەسر ۋە نەزىم ئارىلاش بىر مۇقەددىمە يازغان.

ئۈچىنچى، فۇزۇلىينىڭ ئەرەبچە دىۋانىمۇ بولغانلىقى ھەققىدە كۆپ سۆزلەنسىمۇ، لېكىن ئۇ ھازىرغىچە تېپىلمىغان. شۇنداقتىمۇ فۇزۇلىينىڭ 11 قەسىدە ۋە بىر قىتئەدىن ئىبارەت (ھەممىسى 465 بېيىت) ئەرەبچە شېئىرلىرى بار.

تۆتىنچى، «لەيلى ۋە مەجنۇن» داستانى بولۇپ، بۇ ئەسەرنىڭ فۇزۇلىينىڭ بۈيۈك سەنئەتكار، ئۇلۇغ مۇتەپەككۇر ئىكەنلىكىنى ئىسپاتلاپ بېرىدىغان گۈزەل بىر مۇھەببەتنامىدۇر.

بەشىنچى. «بەڭ ۋە بادە» (نەشە ۋە شاراب) مەسنەۋىيسى بار. جەمئىي 444 بېيىتتىن ئىبارەت.

ئالتىنچى، «ھەفت جام»(«ساقىنامە» دەپمۇ ئاتىلىدۇ.) بۇ پارسچە ئەسەر بولۇپ، 327 بېيىتتىنى، ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ.

يەتتىنچى، «ھەدىسى ئەربەئىين» تەرجىمىسى، بۇ 40 ھەدىسنىڭ نەزمى تەرجىمىسىدۇر.

سەككىزىنچى، «ھەدىقەتۇس - سۇئەدا» (بەختىيارلار باغچىسى) ناملىق نەسرىي ئەسەر.

توققۇزىنچى، شائىرنىڭ تۈركچە مەكتۇپلىرى، بۇ مەكتۇپلارمۇ بەش - ئالتە پارچىدىن ئىبارەت.

ئونىنچى، «رىندە ۋە زاھىد» ناملىق پارسچە نەسرىي ئەسىرى.

ئون بىرىنچى، «سىھھەت ۋە مەرەز» (سالامەتلىك ۋە كېسەللىك).

ئون ئىككىنچى، «مۇئەمما رىسالەسى» بۇ كىچىك بىر پارسچە ئەسەر.

ئون ئۈچىنچى، «مەتلەئۇل - ئىئتىقاد» ئەرەبچە نەسرىي ئەسەر.

يۇقىرىدا كۆرۈپ ئۆتكىنىمىزدىنلا مەلۇم بولۇپ تۇرۇپتۇكى، فۇزۇلىينىڭ ئىجادىيىتى ھەجىم جەھەتتىن كىچىك بولمىغىنىدەك، مەزمۇن جەھەتتىنمۇ خىلمۇخىلدۇر. بۇ-

نىڭ ئۈستىگە بۇ ئەسەرلەر ئىشلىنىش جەھەتتىنمۇ يۇكسەك ماھارەت بىلەن پۇختا يېزىلغان بولۇپ، بىرەر بوش، سۈپەتسىز ياكى مۇجمەل قۇرنى يولۇقتۇرۇش مۇمكىن ئەمەس. مەنتىقى جەھەتتىنمۇ شائىرنىڭ ئەسەرلىرىدىن بىرەر قۇسۇر تېپىش، ئىلمىي ياكى گراماتىك جەھەتتىن ئۇنى تەنقىد قىلىش ئىمكانىيىتىمىز يوق. بۇلارنىڭ ھەممىسىدىن بىز فۇزۇلىينى پەقەت بىر ماھىر قەلەم ئۇستىسى بولغان تالانتلىق شائىر دەپلا قالماستىن، بەلكى ئۇنىڭ زامانىسىنىڭ يېتۈك ئالىمى، تىلچىسى، پەيلاسوپ، مۇتەپەككۇرى، ھەم خەلقپەرۋەر بىر شەخس ئىكەنلىكىنىمۇ ئىقرار قىلماي تۇرالمايمىز.

بىز بۇ ئۇلۇغ زاتنىڭ ھەممە ئەسەرلىرىنى تونۇشتۇرۇش، ئۇنىڭ مەزمۇنىدىن كىتابخانلارنى تولۇق خەۋەردار قىلىشتەك چوڭ ۋەزىپىنى ئۈستىمىزگە ئالالمىغانلىقىمىز ئۇقتىسىدىن تۇرۇپ، ئۇنىڭ ئەسەرلىرىنىڭ رويخېتىنى كۆرسىتىپ ئۆتۈش بىلەنلا چەكلىنىشكە مەجبۇر بولدۇق. بۇ قېتىم ئۇنىڭ تۈركى دىۋانىدىن بىر قىسىم شېئىر-غەزەللىرىنى تونۇشتۇرماقچى بولغانلىقىمىز ئۈچۈن، پەقەت ئۇنىڭ شۇ دىۋانىغا كىرگۈزۈلگەن شېئىرلىرىنىڭ خاراكتېرى-ئالاھىدىلىكى، بەدىئىي ماھارىتى مەزمۇنىدا ئالغا سۈرۈلگەن پىكىرلىرى ۋە باشقا خۇسۇسىيەتلىرى ھەققىدە تولىمۇ چەكلىك ھالدا بىر نەرسىلەرنى دەپ ئۆتكەن بولدۇق. بىراق بۇنى فۇزۇلىي ئىجادىيىتى توغرىسىدىكى ھەقىقىي ئىلمىي ئەمگەك دەپ ئاتاشتىن تولىمۇ يىراق. ھەتتا دېگىنىمىزدىن تامچە دېيىشكىمۇ ئەرزىمەيدۇ، ئەلۋەتتە.

فۇزۇلىي تۈركى تىللار ئائىلىسىنىڭ ئوغۇز گۇرۇپپىسىغا مەنسۇپ ئازەرى شېۋىسىدە يازغان شائىر بولغانلىقتىن، بىزگە، يەنى قارلۇق گۇرۇپپىسىغا مەنسۇپ ئۇيغۇر-ئۆزبېك، يەنى چاغاتاي شېۋىسىدە سۆزلەشكۈچى ۋە يازغۇچىلارغا نىسبەتەن بىرقەدەر باشقىچىرەك شېۋىدە يازغان شائىردۇر. لېكىن تۈركى تىللارنىڭ شاخلىرى قانچە ئىلگىرىگە بارسا، شۇنچە بىرلىك-ئورتاقلىققا ئىگە بولىدۇ. شۇنىڭ ئۈچۈنمۇ فۇزۇلىيدىن ئىبارەت بۇ ئازەرى شائىر ئوتتۇرا ئاسىيا ۋە شىنجاڭدا ياشىغۇچى تۈركىي خەلقلەر ئۈچۈنمۇ دەل ئۆز شائىرىدەك، مەسىلەن، دەل لۇتفى، سەككاكى، ئەتائى، خۇسۇسەن ئۇلۇغ نەۋائىيىمىزدەك ئۆز شائىرىمىزغا ئايلىنىپ، ئۆزلىشىپ كەتكەن بىر شائىردۇر. يېقىن ئۆتمۈشكىچە بولغان دەۋرلەرگە قەدەر ئوتتۇرا ئاسىيا (مەسىلەن: بۇخارا، سەمەرقەند، پەرغانە) مەدرىسلىرىدە بولسۇن، شىنجاڭ (مەسىلەن: ئاقسۇ، تۇرپان، قەشقەر، خوتەن ۋە باشقا ئۇيغۇر شەھەرلىرى) مەدرىسلىرىدە بولسۇن فۇزۇلىي ئەسەرلىرى ھامان ئەدەبىيات دەرسلىكى سۈپىتىدە ئوقۇتۇلۇپ كەلگەن. بىزنىڭ ئۆتمۈشتىكى زىيالىيلىرىمىزنىڭ تولۇق ھەممىسى دېگۈدەك فۇزۇلىي ئەسەرلىرىدىن خەۋەردار، ئۇنىڭدىن دەرس ئالغان ۋە شائىرلىرىمىز ئۇنىڭدىن ئۆگەنگەن، ئىلھام ئالغان. ئوتتۇرا ئاسىيا شەھەرلىرىدە، بولۇپمۇ تاشكەنتتە 300 يىلغا يېقىن دەۋردىن بۇيان فۇزۇلىي ئەسەرلىرى، بولۇپمۇ ئۇنىڭ دىۋانى ۋە «لەيلى-مەجنۇن» داستانى دەسلەپتە قول يازما شەكلىدە كۆپ قېتىم كۆچۈرۈلۈپ تارقىتىلغان ۋە كېيىنرەك تاش باسمىدا تەكرار-تەكرار، تۈرلۈك-تۈرلۈك نۇسخىلاردا چاپ قىلىنىپ، ئوتتۇرا ئاسىيا دائىرىسىدىن تاشقىرى قازاق سەھرالىرى،

ئىدىل-ئورال بويلىرى، خۇراسان ۋە ئافغانىستان رايونلىرىدا، بولۇپمۇ بىزنىڭ [illegible] كەڭ تارقىتىلغان.

فۇزۇلىي ئەسەرلىرىنى كونا ئەدەبىياتىمىزدىن ئاز-تولا خەۋەردار بولغان [illegible]لىقلار قىينالمايلا چۈشىنىپ، راۋان ئوقۇپ كېتەلەيدۇ. ھازىرقى ياشلىرىمىزنىڭمۇ بۇ ئەسەرلەردىن پايدىلىنىپ كېتەلىشى ئانچە كۆپ تەلەپ قىلمايدۇ. تىلدىكى ئاز-تولا پەرقلەرنى، پارسى، ئەرەبى سۆزلەر ۋە تەركىبلەرنى دىققەت قىلىپ چۈشىنىۋېلىش ئارقىلىق، ئۇنىڭ چاغاتاي شېۋىسى ئەدەبىياتىدىن ئانچە پەرقلىق ئەمەسلىكىنى تېزلا ھېس قىلىدۇ. فۇزۇلىينىڭ ئەدەبىي ماھارىتى بىزنىڭ شائىرلىرىمىز ئۈچۈن ئۆگىنىشكە ئەرزىيدۇ ئەمەس، بەلكى كلاسسىك ئەدەبىياتىمىزنى تەتقىق قىلىپ ئۆگىنىشىمىز ئۈچۈنمۇ نۇرغۇن پايدا يەتكۈزەلەيدۇ.

بۇ ئورۇندا فۇزۇلىينىڭ ئەلشىر نەۋائى بىلەن بولغان مۇناسىۋىتى ھەققىدە بىر نەچچە ئېغىزلا سۆز دېمەكچى بولۇۋاتىمىز. نەۋائى بىلەن فۇزۇلىينىڭ تۇغۇلۇپ ئۆسكەن ۋە ئىجاد دەۋرلىرىدە يېرىم ئەسىردىن ئارتۇقراق بىر جەريان بار. ئۇلارنىڭ ياشىغان يەرلىرىدىمۇ خېلى بىر ئارىلىق مەۋجۇت. يەنى، نەۋائى 1441-يىلى ماۋەرائۇننەھىردە تۇغۇلۇپ، ئاساسەن سەمەرقەند، ھىرات، ئاستراباد شەھەرلىرىدە ياشاپ، 1501-يىلى ھىراتتا ۋاپات بولغان. فۇزۇلىي بولسا، XV-ئەسىرنىڭ ئاخىرىدا كەربەلا شەھىرىدە تۇغۇلۇپ، XVI ئەسىرنىڭ ئوتتۇرىلىرىدا باغداتتا ۋاپات بولغان. بۇلارنىڭ بىرى تۈرك قارلۇق لەھجىسىگە مەنسۇپ بولغان چاغاتاي شېۋىسىدە ئىجاد قىلغان بولسا، يەنە بىرى تۈرك ئوغۇزلەھجىسىگە مەنسۇپ بولغان ئازەرى شېۋىسىدە يازغان. بۇنىڭدىن تاشقىرى، ئۇلارنىڭ ئۆز جەمئىيەتلىرىدە تۇتقان ئورۇنلىرىدىن ئالغاندىمۇ ئارىلىرىدا ئاسمان-زېمىن پەرق بار. نەۋائى يۇقىرى قاتلام ساراي ئەھلى تەبىقىسىدىن كېلىپ چىققان بولۇپ، بالىلىق دەۋرىدىن تاكى ۋاپاتىغا قەدەر ئاقسۆڭەكلەر قاتارىدا ياشاپ ئۆتكەن، چوڭ فېئودال، ۋەزىر دەرىجىلىك يۇقىرى مەنسەپلەردە بولغان بىر ئەرباب. بۇنىڭ ئەكسىچە، فۇزۇلىي ئۆمۈر بويى قورسىقىنى ئاران بېقىپ ئۆتەلىگەن، ئۆز ھۇزۇر-ھالاۋىتىنى پەقىرلىقتىن تاپقان، ھەرقانداق دەرىجە ۋە ۋەزىپىلەرگە نائىل بولمىغان بىر شائىردۇر. يۇقىرىقى سۆزلەردىن مەلۇم بولىدۇكى، بۇ ئىككى شائىرنىڭ ھايات يولى ئارىسىدا تۈپتىن ئوخشىمىغان ئىككى خىل تەقدىر مەۋجۇت بولغىنىدەك، دەۋر، تىل-شېۋە جەھەتلەردىمۇ ئوخشىماسلىق بار. لېكىن شۇنداق چوڭ ئارىلىق ۋە پەرقلەرگە قارىماستىن، تۈركى تىلدا ئىجاد قىلغان بۇ ئىككى ئۇلۇغ شەخسنىڭ ناملىرى ھامان بىر-بىرى بىلەن مۇناسىۋەتلىك ھالدا ئەسىرلەر بويى بىرلىكتە تىلغا ئېلىنىپ كەلدى. نەۋائىنىڭ گېپى چىققاندا ئىختىيارسىز فۇزۇلىينىڭ نامى كىشىنىڭ يادىغا كېلىدۇ، شۇنداقلا فۇزۇلىينىڭ سۆزى بولغاندا كۆز ئالدىمىزدا نەۋائىنىڭ ئۇلۇغ سىماسى نامايان بولىدۇ. ھەتتا بەزىلەر نەۋائى بىلەن فۇزۇلىينى ئاكا-ئۇكا شائىرلار (ئەلۋەتتە مەنىۋى جەھەتتە) دەپ ھېسابلىشىدۇ. كونا مەدرىسلىرىمىزدىكى ئەدەبىيات دەرسلىرىدىمۇ نەۋائى، فۇزۇلىي ئەسەرلىرى قاتار ئوقۇتۇلىدۇ. بۇنىڭدىكى ئاساسىي

سەۋەب شۇكى، بۇ ئىككى ئۇلۇغ شائىرنىڭ ئىجتىمائىي ئورۇنلىرى ھەرقانچە پەرقلىق بولۇشىدىن قەتئىينەزەر، ئۇلارنىڭ دۇنيا قاراشلىرىدا، ھۆكۈمران سىنىپلارنىڭ ئېزىلگەن خەلقنىڭ بېشىغا سېلىۋاتقان ئازاب-كۈلپەتلىرىگە قەتئىي قارشى تۇرۇپ، دەۋرگە ئىسيانكارلىق بىلەن نارازىلىق بىلدۈرۈشلىرى، ئىلىم مەرىپەتنى ھەممىدىن ئەلا بىلىشلىرى، ئالىملارنى، سەنئەت، ئەدەبىيات، ئومۇمەن مەدەنىيەت ئەھلىنى چەكسىز سۆيۈپ، ھۆرمەت ۋە ھىمايە قىلىشلىرىدا ئوخشاش ئىدىيە ۋە پائالىيەتلىرىدىكى ئالىيجاناب خىسلەتلەر ئورتاقلىقى بار ئىدى. ئۇلار ئۆز ئەسەرلىرىدە ھامان يۇقىرىقىدەك پەزىلەت ۋە خىسلەتلىرىنى نامايىش قىلىپ تۇرىدىغان ئورتاق پىكىردىكى شائىرلاردۇر. بۇنىڭدىن تاشقىرى گەرچە ئۇلار بىر-بىرى بىلەن دىدار كۆرۈشمىگەن كىشىلەر بولسىمۇ، فۇزۇلىي ئۆزىدىن يېرىم ئەسىر ئىلگىرى ئۆتكەن نەۋائىينى ئۆزىنىڭ ئۇستازى ئورنىدا كۆرگەن، ئۇنىڭ ھەممە ئاساسىي ئەسەرلىرىنى ئوقۇغان، ئۇنىڭدىن ئۆگەنگەن، ئۇنىڭ تەسىرىگە بېرىلگەن، ئۇنى چەكسىز ھۆرمەت بىلەن تىلغا ئالغان شائىردۇر. ئۇ ئۆز شېئىرلىرىدىن بىرسىدە:

«بۇ گۆزەل نادىر شېئىردۇركىم، نەۋائىي سۆزلەمىش»، دېگەن مىسراسى بىلەن نەۋائىي شېئىرىيىتىنى كۆكلەرگە كۆتۈرۈپ ماختىغان. ئۇ «لەيلى ۋە مەجنۇن» داستانىنىڭ مۇقەددىمىسىدە:

ئولمىشدى نەۋائىيى سۇخەندان،
مەنزۇرى شەھەنشەھى خۇراسان.

دەپ نەۋائىينىڭ ئۆز دەۋرىدە خۇراسان پادىشاھىنىڭ ئەتىۋارلىشىغا سازاۋەر بولغانلىقىنى مەدھىيىلەيدۇ. فۇزۇلىي ئەسەرلىرىدە نەۋائىينىڭ نامى بىرقانچە ئورۇندا قەيت قىلىنىدۇ. ئۇنىڭ نەۋائىي غەزەللىرىگە نەزىرەلەر يازغانلىقى ھەققىدە يۇقىرىدا بەھس ئەتكەن ئىدۇق. ئەگەر فۇزۇلىينىڭ ئۆزىگە خاس غەزەل ئۇسلۇبىنى باشقا مەشھۇر شائىرلارنىڭ ئۇسلۇبىغا ئازدۇر-كۆپتۇر ئوخشاتماقچى بولساق، ئۇ ھالدا، فۇزۇلىي ئۇسلۇبىدا ئەڭ چوڭ تەسىرگە ئىگە ئۇسلۇب شەك-شۈبھىسىز نەۋائىي ئۇسلۇبىنىڭ ئالاھىدىلىكلىرى بولۇپ چىقىدۇ. ئۇنىڭدىن باشقا ئەرەبىي، بولۇپمۇ پارسى تىلدا شېئىر يېزىش ھۆكۈمران ئورۇنغا كۆتۈرۈلگەن ئاشۇ دەۋرلەردە، بۇ ئېقىمغا دادىللىق بىلەن قارشى چىقىپ، «مۇھاكىمەتۇل-لۇغەتەين» دېگەن ئىلمىي ئەسىرىنى يېزىپ، تۈركىي تىلنىڭ ئەۋزەللىكىنى ئىسپاتلىيالىغان ۋە تۈركىي تىلدا ئەڭ نادىر شاھ ئەسەرلىرىنى ئىجاد قىلىپ كەتكەن نەۋائىينىڭ كەينىدىن ئەگىشىپلا دەل شۇ يولدا مېڭىپ، تۈركىي تىلدا قىممەتباھا ئاجايىپ ئەسەرلىرى بىلەن مەيدانغا چىققان فۇزۇلىينىڭ نەۋائىي ئىشىنى داۋاملاشتۇرغۇچى مۇناسىپ ئۇلۇغ شاگىرت ئىكەنلىكىمۇ جاھانغا ئاياندۇر.

بۇ ئورۇندا مەن (يەنى ماقالە ئاپتورى) ئۆزۈمنىڭ فۇزۇلىيغا بولغان شەخسىي تونۇشۇم توغرىلىق ئازراق بىر نەرسىلەرنى دەپ ئۆتكۈم كېلىۋاتىدۇ.

مەن ئائىلىدىكى كىچىك بالا چېغىمدىن تارتىپلا فۇزۇلىي ئەسەرلىرىنى قىزىقىپ

www.uyghurkitap.com

ئوقۇيتتىم. باشلانغۇچ مەكتەپ شاگىرتى ۋاقتىمدىلا ئۇنىڭ دىۋانىنىڭ دەسلەپكى شېئىرلىرىنى مەنىسىنى چۈشەنمەي تۇرۇپلا يادلىۋالغان. بۇلى مەنە جەھەتتىن ھەزىم قىلىشقا ماڭا مۇمكىن بولمىغانلىقتىن، ئائىلەمدىكىلەر دىۋانىنىڭ ئاخىرىدىكى مېنىڭ بىر قەدەر چۈشىنىۋېلىشىم مۇمكىن بولغان، ئاددىيراق يېزىلغان قىسقا شېئىردىن پارچىلارنى ياد ئالغۇزۇپ، ئۇنىڭ مەزمۇنىنى ماڭا چۈشەندۈرۈپ بېرىشەتتى. بولۇپمۇ «زۇلىم ئىلە ئاخچەلەر ئالىپ زالىم»، «ھەركىمنىڭ ۋار ئىسە زاتىندە...» دەپ باشلىنىدىغان پارچىلارنى ياد ئېلىۋالغىنىمغا ھازىر 60 يىلدىن ئارتۇقراق بىر مۇددەت بولدى. بۇ ۋاقىتتىن ھېسابلىغاندا، مېنى خېلىلا پىشقەدەم «فۇزۇلىيخان»، يەنى، فۇزۇلىيشۇناس دېسە بولىدۇ. چۈنكى شۇ 60 يىل جەريانىدا فۇزۇلىي بىلەن مېنىڭ ئالاقەم زادىلا ئۈزۈلۈپ كەتمىدى. ھامان فۇزۇلىي ئەسەرلىرىنى سۆيۈپ ئوقۇدۇم، ئۇنىڭدىن زوق-شوق ئالدىم. بىر قىسىم غەزەللىرىنى يادلىۋالدىم. ئۇنىڭدىن ئۆگىنىشكە تىرىشتىم. بەزى غەزەللىرىگە تەخمىس يېزىپ، مەشق قىلىپ باققانمۇ بولدۇم. قىسقىسى، فۇزۇلىينى ئەڭ ئوبدان بىلىدىغان مەن بولسام كېرەك، بۇ ئەتراپتا مېنىڭدىن ئۆتىدىغىنى يوقتۇ، دېگەندەك ئىچكى غۇرۇرۇمنىمۇ گاھىدا يوشۇرالمايدىغان دەرىجىگە بېرىپ قالدىم.

مېنىڭ يېقىندىقى ھودۇقۇشلىرىمدىن ئاز-تولا خەۋەر تاپقان رېداكسىيىدىكى بىر قىسىم بۇرادەرلەر فۇزۇلىينى تونۇشتۇرۇش پىلانىغا ئاساسەن شۇ ھەقتە ماقالە يېزىشنى ماڭا ھاۋالە قىلىشتى. بۇ ۋەزىپىنى مەن تارتىنمايلا ئۈستۈمگە ئالدىم.

ئۈستۈمگە ئالدىم، لېكىن ئۈستۈمدىن ئېلىپ تاشلاشقا ئامالسىز قالدىم. دەسلەپتە مەن فۇزۇلىينى تونۇشتۇرۇش مېنىڭ ئۈچۈن ئاسانلا ئىشقۇ، بىرنەچچە ئارگىنالنى توشقۇزۇپلا ئىشنى تاماملايمەن، دەپ ئويلىغانىدىم. لېكىن ئىش مەن پەرەز قىلغاندەك ئاسان بولۇپ چىقمىدى. بىرىنچى سەھىپىنىڭ دەسلەپكى قۇرلىرىدىن باشلاپلا قىيىنچىلىققا دۇچ كېلىۋەردىم. ئىشنى باشلاش بىلەن شۇنى ھېس قىلدىمكى، مېنىڭ بۇ ئاجايىپ شائىر ھەققىدە بىلىدىغانلىرىم ناھايىتى چەكلىك ئىكەن. بىلىدىغانلىرىمدىن بىلمەيدىغانلىرىم مۇتلەق ئۈستۈنلۈكنى ئىگىلەيدىكەن. پەقەت ئۇنىڭ تۇغۇلغان ماكانى، زامانى ۋە ئەسەرلىرىنىڭ رويخېتىنى ئاز-تولا دەپ بېرىشتىن، تۈركىي دىۋانغا كىرگۈزۈلگەن غەزەللىرى ۋە «لەيلى-مەجنۇن» داستانى ھەققىدە يېرىم-ياتا بىر نېمىلەرنى دەپ بېرىشتىن نېرىغا ئۆتەلمەيدىكەنمەن. ئۇنىڭ پارسى تىلدا يېزىلغان چوڭ سالماقلىق ئەسەرلىرىدىن ئاز خەۋەردار، بولۇپمۇ ئەرەبچە يېزىلغان ئەسەرلىرىدىن تولۇق دېگۈدەك ساۋاتسىز ئىكەنلىكىم كۆرۈنۈپلا قالدى. دۇرۇس، مەن فۇزۇلىينى ئۇزۇن يىللار داۋامىدا سۆيۈپ ئوقۇپ كەلدىم. ئۇنىڭ باي تەسەۋۋۇر كۈچىگە، كەڭ ۋە ئەتراپلىق بىلىمىگە، ئەدەبىي-بەدىئىي ماھارىتىگە ھېرىسمەنلىك ۋە زوق-شوق بىلەن قايىل بولۇپ كەلگەنمەن. ھەر 10-15 يىلدا فۇزۇلىينى چۈشىنىشىم ئاۋۋالقىدىن كۆپ

دەرىجىدە ئۆسكەن. شۇنداق قىلىپ يۈرۈپ، ئۆزۈن باسقۇچلار جەريانىدا خېلى دەرىجى-
دە «فۇزۇلىيچى» بولۇپ قالدىم دېسەممۇ، لېكىن فۇزۇلىينى باشقىلارغا تونۇشتۇرۇش
جەھەتتە تولىمۇ چولتا ئىكەنلىكىم ئىسپاتلاندى. ئاندىن مەن ماقالە يېزىشنى توختىتىپ
قويۇپ، بۇ ھەقتە ماتېرىيال ئىزدەشكە، تۈرلۈك مەنبەلەردىن فۇزۇلىيغا ئائىت نەرسى-
لەرنى تېپىپ كۆرۈپ، ئۆگىنىپ، تەتقىق قىلىپ، بىلىم ئاشۇرۇش كۈچىيىشىغا كىرىشىپ
كەتتىم. نەتىجىدە ئارىدىن بىر يىلنى ئۆتكۈزۈۋېتىپ، ئاندىن بۇ يېرىم-ياتا ماقالىنى
قۇراشتۇرۇپ چىقالىدىم. ئۆزۈمنى چاغلىماي شىلتىك ئېتىپتىمەن، پالازغا يۆگىنىپ ئۆچ
كۈن يېتىپتىمەن، دېگەن مۇشۇ بولسا كېرەك.

ئەمدى، ماتېرىيال كۆرۈش جەريانىدىكى نەتىجەم مېنى تېخىمۇ قىيىن ئەھۋالغا
چۈشۈرۈپ قويدى. بەزى مەنبەلەردە فۇزۇلىينى ئىنتېرناتسىئونالىست شائىر قىلىپ
تەرىپلىسە، بەزى مەنبەلەر بۇنىڭغا تامامەن زىت ھالدا ئۇنى مىللەتچى شائىر قىلىپ
گەۋدىلەندۈرگەن. ئىسلام مەنبەلىرىدە بولسا، شائىرنى دىنىي تەسەۋۋۇپچى شەخس
قىلىپ، شۇ نۇقتىدىن ئۇنى كۆكلەرگە كۆتۈرۈپ ماختاشقان. بۇ زىددىيەتلەر ئارىسىدا
قايمۇقۇپ، مەن ئۆزۈم تونۇغان 60 يىللىق قەدىردانىم ئەسلى فۇزۇلىينى يوقىتىپ قو-
يۇشقا تاسلا قالدىم. تۈرلۈك مەنبەلەرنىڭ فۇزۇلىي ھەققىدىكى تونۇشتۇرۇش ۋە چۈ-
شەندۈرۈشلىرىدە جۈزئىي ئورتاقلىقلار بار بولسىمۇ، لېكىن ئۇنىڭ دۇنيا قارىشىنى، ئىجا-
دىي ئىدىيىسىنى تەھلىل قىلىشتا نۇرغۇن ئوخشاشماسلىقلار مانا مەن دەپ تۇراتتى.
بۇ جەھەتتە مەن كۆپ ئويلاندىم. ئەڭ ئاخىرىدىكى قارارىم شۇ بولدىكى، يۇقىرىقىدەك
ئوخشىمىغان مەنبەلەرنىڭ تەھلىلى ئىچىدە ئورتاقلىققا ئىگە بولغان ۋە ئۆزۈمنىڭمۇ تو-
نۇشۇمغا ئۇيغۇن كەلگەن پىكىر ۋە تەھلىللەردىن چەكلىك ھالدا پايدىلاندىم ۋە باشقا
نۇرغۇن جەھەتلەردە فۇزۇلىينى ئۆز تونۇشۇم ئاساسىدا چۈشەندۈردۈم.

شۇنداق قىلىپ، بۇ ماقالە، قاملاشسا-قاملاشمىسا، ئۆزۈم تونۇغان فۇزۇلىينى ئۆ-
زۈمچە تونۇشتۇرۇشنى ئاساس قىلغان بىر تەجرىبە بولۇپ قولۇمدىن چىقتى. بۇنىڭدا
مەن ئاساسەن، ئۆزۈڭ بىلگەن يولنى ئاتاڭغا بەرمە، دېگەندەك بىر ئىش قىلدىم. شۇڭا،
كىتابخانلارنىڭ بۇ ماقالىنى تەنقىدىي كۆز بىلەن قاراپ چىقىشىنى ۋە مۇنازىرىلىك ئو-
رۇنلىرىغا رەددىيە ۋە پىكىر بېرىشىنى خۇشاللىق بىلەن قارشى ئالىمەن.

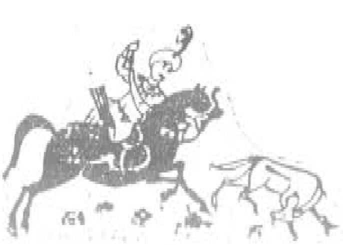

كىتاب تورىبېكىتى www.uyghurkitap.com

جالالىددىن رۇمىي ۋە «مەسنەۋىي شەرىف»

شىرىن قۇربان

«مەسنەۋىي رۇمىي» — تەسەۋۋۇردىكى گۈزەل غايىۋى بېھىش سەپىرىنىڭ قىبلىنەماسى

— پاكىستان شائىرى مۇھەممەد ئىقبال.

1. رۇمىينىڭ قىسقىچە تەرجىمىھالى. جاھان ئەدەبىيات ئەھلى ئوتتۇرا ئەسىردىكى گۈللەنگەن پارس - تاجىك كلاسسىك ئەدەبىياتىنىڭ ئومۇمىي تارىخىدىن يەكۈن چىقارغاندا، قالدۇرغان مىراسلىرى سان جەھەتتىن كۆپ، سۈپەت جەھەتتىن يۇقىرى بولغان ئەدىبلەردىن تۆتىنى مەزكۇر ئەدەبىياتنىڭ «تۆت چوڭ مەزمۇت تۈۋرۈكى» دەپ تەرىپلىشىدۇ. بۇلار: «پارس ۋە تاجىكلارنىڭ تارىخى ئېپوسى»، «تاجىك - پارس خەلقلىرىنىڭ مەنىۋى روھىنىڭ سىمۋولى» دەپ ئاتالغان «شاھنامە» داستانىنىڭ ئاپتورى ئوبۇلقاسىم پىردەۋسى؛ «ئىنسان روھىي ھەرىكىتىنىڭ قىبلىنەماسى»، «ئەخلاق - پەزىلەت دەستۇرى» دەپ سۈپەتلەنگەن «گۈلۈستان» ۋە «بوستان» قاتارلىق ئەسەرلەرنىڭ مۇئەللىپى شەيخ سەئدى شىرازى؛ ئۆزىنىڭ لىرىك غەزەللىرى بىلەن «شەرق لىرىكىسىنىڭ ئۇستازى»، «خۇشناۋا بۇلبۇل» دەپ نام ئالغان ھاپىز شىرازى؛ «بىلىم دېڭىزى»، «سوفىزم ئېنسىكلوپېدىيىسى» دەپ تەرىپلەنگەن زور ھەجىملىك ئەسەر «مەسنەۋى شەرىف» نىڭ ئاپتورى مەۋلانا جالالىددىن رۇمى قاتارلىقلاردۇر. يۇقىرىقى باھادىنلا جالالىددىن رۇمىينىڭ تاجىك - پارس كلاسسىك ئەدەبىياتىدىكى يۈكسەك ئورنى ۋە شۆھرىتىنى كۆرگىلى بولىدۇ.

بەلخ① تاجىكى جالالىددىن رۇمى (مىلادى 1207 - يىلدىن 1273 - يىللىرىغىچە ياشىغان) ئۆز دەۋرىنىڭ ئاتاقلىق ئىلاھشۇناسى ۋە تەسەۋۋۇپ ئېقىمىنىڭ داھىيلىرىدىن بىرى بولغان باھاۋىددىن بارات (مىلادى 1230 - يىلى ۋاپات بولغان) ئائىلىسىدە دۇنياغا كەلگەن. ئۇ باشلانغۇچ تەربىيىنى مەدرىستە ئالغان، ئاتىسى باھاۋىددىن ئۇنىڭغا ئەدەبىيات ۋە ئىلاھىيەتتىن بىۋاسىتە تەلىم بەرگەن. XIII ئەسىرنىڭ 20 - يىللىرى موڭغۇللار بەلخ شەھىرىنى ئىستىلا قىلغاندا ئەمدىنا 13 ياشقا كىرگەن رۇمى دادىسى

① بەلخ — خوراسان (ھازىرقى ئافغانىستان) تەۋەسىدىكى مەشھۇر بىر شەھەر.

بىلەن بىرلىكتە ئانا يۇرتىدىن ئايرىلىشقا مەجبۇر بولغان. ئۇلار دەسلەپتە مەككىگە تاۋاپقا بارغان، كېيىن نىشاپۇر، باغداد، سۈرىيە قاتارلىق جايلارغا بېرىپ، ساياھەتتە بولغان. ئەڭ ئاخىرىدا ئۇلار كىچىك ئاسىيا (ھازىرقى تۈركىيە) گە بېرىپ، پاناھلانغان. رۇمى ئوقۇشنى تاماملىغاندىن كېيىن بىر مەزگىل دادىسىنىڭ ئورنىدا ئالىي مەرتىۋىلىك شەيخ ۋە مۇدەررىس بولغان. كېيىنكى چاغلاردا ئۇ تەسەۋۋۇپ ئەدەبىياتىنىڭ پېشىۋالىرىدىن پەرىدىددىن ئەتتار (1151 — 1221)، ئەبۇلمەجىد سەنائىي (مىلادى 1150 - يىللىرى ۋاپات بولغان)، ئاتاقلىق سوفىست ۋە ئەل كېزەر دەرۋىش شەمس تەبرىزى (مىلادى 1247 - يىللاردا ۋاپات بولغان) قاتارلىقلارنىڭ تەسىرىگە ئۇچرىغان.

رۇمىنىڭ «شەمس تەبرىزى» ناملىق لىرىك دىۋانىدىكى ئەسلىمىلىرىدىن قارىغاندا، ئۇ دادىسى باھاۋىددىن بىلەن بىللە نىشاپۇرغا كەلگەندە شەمس تەبرىزى بىلەن تونۇشۇپ ئۇنىڭدىن كۆپ تەلىم ئالغان. باھاۋىددىن ۋاپات بولغاندىن كېيىن رۇمى كىچىك ئاسىياغا كەلگەن ۋە شەمس تەبرىزىنى ئۇستاز تۇتۇپ ئۇنىڭغا ساداقەتمەنلىك بىلەن ئېتىقاد قىلغان. كېيىنكى چاغلاردا رۇمى شەمس تەبرىزىنىڭ كۈچلۈك تەسىرى بىلەن مەۋقە جەھەتتە غايەت زور بۇرۇلۇش ھاسىل قىلىپ، ئەسلىدىكى ئالىي مەرتىۋىلىك شەيخ ۋە مۇدەررىسلىكتىن ۋاز كېچىپ، تەسەۋۋۇپ يولىغا ماڭغان. رۇمى بۇ ساھەدىكى ئاجايىپ نەتىجىلىرى بىلەن تېز سۈرئەتتە تونۇلۇپ، سوفىستىك ئەدەبىياتىنىڭ ئەڭ مەشھۇر سەركەردىسىگە ئايلانغان. شەمس تەبرىزى ۋاپات بولغاندا، شائىر رۇمى چەكسىز قايغۇرغان ۋە ئۇستازىغا بولغان ئىخلاسىنى بىلدۈرۈش ئۈچۈن ئۆزىنىڭ ئەڭ ئېسىل شېئىرلىرىدىن 30 مىڭ مىسرانى تاللاپ دىۋان قىلىپ، ئۇنىڭغا «شەمس تەبرىزى» دەپ ئات قويغان. بۇ كىتاب ئېلىمىز تاجىكلىرى ئارىسىدا «شەمس» نامى بىلەن مەشھۇر.

2. بىلىم دېڭىزى «مەسنەۋى شەرىف». مەۋلانا جالالىددىن رۇمى ئۆمرىنىڭ تەڭدىن تولىسىنى ئەدەبىي ئىجادىيەت بىلەن ئۆتكۈزگەن. ئۇ خىلمۇخىل قىزىقارلىق سيۇژېت، رەڭگارەڭ جانلىق ئوبرازلار ئارقىلىق، ئۆزى ياشىغان دەۋرنىڭ ماھىيەتلىك تەرەپلىرىنى ئەكس ئەتتۈرۈپ بېرىدىغان زور ئىجتىمائىي ئەھمىيەتكە ئىگە پەلسەپىۋى شېئىرلارنى يازغان. ئۇ شېئىرىيەت ئەھلى ئارىسىدا كىشىلەرنى تاڭ قالدۇرىدىغان مۇۋەپپەقىيەتلىرى بىلەن سەنائىي باشلاپ بەرگەن، پەرىدىددىن ئەتتار گۈللەندۈرگەن سوفىستىك ئەدەبىياتنى يۇقىرى پەللىگە كۆتۈرۈپ، ئەل ئىچىدە «غايىۋى ھاياتنىڭ بۇلبۇلى»① دەپ نام ئالغان.

رۇمىنىڭ 15 يىللىق جاپالىق ئەجرىنىڭ مېۋىسى بولغان «مەسنەۋى شەرىف» («مەسنەۋى رۇمى» دەپمۇ ئاتىلىدۇ) ناملىق ئېپىك داستانى ئالتە قىسىمغا بۆلۈنگەن بولۇپ، 50 مىڭ مىسرا شېئىردىن تەركىب تاپقان. رىۋايەت قىلىنىشىچە شائىر بۇ شېئىرىي ئەسىرىنى بىر قەدىناس دوستىنىڭ تەكلىپى بىلەن يېزىشقا كىرىشكەن. شائىر بۇ داستاندا يۈكسەك بەدىئىي ماھارىتى ئارقىلىق ئەپسانە، رىۋايەت، چۆچەك، مەسەل،

① «چەت ئەل ئەدەبىيات تارىخى»، 1 - توم، جىلد خەلق نەشرىياتى، 1980 - يىل نەشرى، 202 - بەت.

www.uyghurkitap.com

ھېكمەتلىك سۆزلەر ۋە ماقال - تەمسىللەرنى مەنتىقىلىق قۇراشتۇرۇپ، شۇ ئارقىلىق رېئاللىقتا ئۆتۈپ، ئۆزىنىڭ پەلسەپە ۋە ئىجتىمائىي مەسىلىلەر توغرىسىدىكى قاراشلىرىنى شەرھىيلىگەن. شۇڭا «مەسنەۋىي شەرىف» نىڭ تارىخى ۋە رېئال مەزمۇنى ئىنتايىن مول بولۇپ، ئۇنى شائىرنىڭ پۈتكۈل ئەقىل پاراسىتى، بىلىمى ۋە تەسەۋۋۇپ پەلسەپىسى ھەققىدىكى تەلىماتلىرىنىڭ يىغىندىسى دېيىشكە بولىدۇ.

ئىدىيىۋى مەزمۇن جەھەتتە «مەسنەۋى شەرىف» داستانىدا بىر تەرەپتىن، موڭغۇل ئىستىلاسى دەۋرىدىكى جەمئىيەتنىڭ ئىجتىمائىي تەرەپلىرى يورۇتۇلۇپ، ھەر ساھە خەلقلىرىنىڭ غۇربەتلىك ھاياتى، ئۇلارنىڭ گۈزەل غايىۋى تۇرمۇشقا بولغان قايناق ئارزۇ-ئىستەكلىرى ئىپادىلەنگەن. يەنە بىر تەرەپتىن، توپىلاڭدىن توغاچ ئوغرىلىغۇچى ئاز سانلىق فېئودال ھۆكۈمرانلارنىڭ زالىملىقى، ئۆكتەملىكى، رەھىمسىزلىكى، ۋەھشىيلىكى ۋە ھىيلىگەرلىكى غەزەپ بىلەن ئېچىپ تاشلانغان.

بەدىئىي ئۇسلۇب جەھەتتە، شائىر ئەينى دەۋرنىڭ قاراڭغۇ تەرەپلىرىنى توغرىدىن توغرا، بىۋاسىتە ئەمەس، بەلكى خەلق ھېكايىلىرى ۋە ئۆزىنىڭ قەلىمى ئاستىدىكى پېرسوناژلارنىڭ تىلى، سەرگۈزەشتلىرى ئارقىلىق ئىپادىلىگەن. مەسىلەن، «ھۈركىگەن پۇقرا» دېگەن ئىپىك شېئىرىدا، پادىشاھنىڭ ئېشەك ھاشىرىدا «مېنىمۇ ئېشەك قاتارىدا ھاشارغا تۇتۇپ كەتمىسۇن» دەپ قورقۇپ قېچىپ ئۆزىنى يوشۇرماقچى بولغان بىر پۇقرانىڭ تىلى ئارقىلىق شائىر خەلققە ۋەھىمە ۋە زۇلۇم سالغان زالىم پادىشاھ ئۈستىدىن قەھرى - غەزەپ بىلەن شىكايەت قىلىدۇ.

دۇنيا قاراش جەھەتتە، جالالىددىن رۇمى مەشھۇر پەيلاسوپ ۋە تەسەۋۋۇپچى شائىر مەنسۇر ھەللاجى (مىلادى 858 - يىلىدىن 922 - يىللارغىچە ياشىغان) نىڭ تەلىماتلىرىغا ۋارىسلىق قىلىپ، تەسەۋۋۇپ ئېقىمىنىڭ شەرىئەت، تەرىقەت، مەرىپەت ۋە ۋەھدەت قاراشلىرىنى ئابستراكتلىقتىن تېخىمۇ كونكرېتلاشتۇرغان. ئۇ «مەسنەۋى شەرىف» تە ئۆزىنىڭ تەڭرى بىلەن ئايرىلماس بىر گەۋدە ئىكەنلىكىنى قايتا - قايتا قەيت قىلغان. ئوتتۇرا ئەسىر دەۋرىدىكى تەسەۋۋۇپ شائىرلىرى ئىچىدە جالالىددىن رۇمى مۇتەئەسسىپلىك ۋە فېئودال ھاكىمۇتلەقلىق ئەقىدىلىرىگە قارىمۇ قارشى ھالدا ئۆز تەلىماتىنى ئەڭ كەسكىن ئوتتۇرىغا قويغان شائىر ھېسابلىنىدۇ، مەسىلەن، تۆۋەندىكى مىسرالاردىن رۇمىنىڭ ئۆز دۇنيا قارىشىنى نەقەدەر ئېنىق ئوتتۇرىغا قويغانلىقىنى كۆرۈۋالغىلى بولىدۇ:

....

....

سۇ ھەم ئاتەش، تۇپراق، ھاۋا، ھەممىسى مەن،
شاھقا مەن قۇل، دۇنياغا شاھ، ھەممىسى مەن،
بىرلىكمۇ مەن، كۆپلۈكمۇ مەن، ھەممىسى مەن،
جىمى جانلار جىنى مەندىن، ھەممىسى مەن.

بەزى ئاشكار، بەزەن پىنھان، ھەممىسى مەن
تۇرۇپ يەكجان، تۇرۇپ ھەمراھ، ھەممىسى مەن.

رۇمىنىڭ قارىشىچە ئاللا ھەممە كىشىنىڭ قەلبىدە بولۇپ، ئۇ كونكرېت بەلگە ۋە نىشانغا، شۇنداقلا بىرەر مۇقىم ماكانغا ئىگە ئەمەس. شۇڭا تەڭرىنى بىرەر جايدىن ئىزدەش ھاجەتسىز. ئۇ بۇ خىل ئىدىيىسىنى «ھاجىلار» دېگەن شېئىرىدىكى مۇنۇ مىسرالاردا روشەن ھالدا شەرھلەپ بېرىدۇ:

نېمە ھاجەت بۇ زىيارەت، ھەج تاۋاپىنىڭ سەپىرى،
تۇرسا ياندا خۇش-چىرايلىق ماھتابان دىلبىرى.
جىلۋە قىلدى دىلبىرى جان كەل يېنىغا تېز بۇيان،
تاغۇ سەھرا، چۆل كېزىپسەن نېمە ئىزدەيسەن قايان.
زاتى پاكنى گەر تاۋاپ قىلماقتا بولسا نىيىتىڭ،
ئاڭا ماكاندۇر سېنىڭ گەۋدەڭ ئىچى ھەم پاك دىلىڭ.
كەبە بار دۈمىن دىلىمدا كۆرمەكنى سەن قىلساڭ نىيەت،
ھەيدۇۋەت شۇملۇقنى دىلدىن باتىنىڭنى پاك ئەت①.

3. رۇمى ئىجادىيىتىنىڭ ئىجتىمائىي قىممىتى ۋە دۇنياۋى تەسىرى. تەسەۋۋۇپ ئەدەبىياتىنىڭ ئەڭ كاتتا نامايەندىسى بولغان رۇمىنىڭ مول پەلسەپىۋى ۋە تەربىيىۋى قىممەتكە ئىگە بەدىئىي ئىجادىيىتىدىن سوفىستىك ئەدەبىياتىنىڭ بىر پۈتۈن خاراكتېرىنى كۆرگىلى بولىدۇ، بۇ ئەدەبىياتنىڭ خاراكتېرى شۇنىڭدىن ئىبارەتكى، ئۇ نوقۇل سوفىزم ئىدىيىۋى ئېقىمىنى تەرغىپ قىلىدىغان تەشۋىقى ئەدەبىيات بولماستىن، بەلكى يۈكسەك دەرىجىدە تىپىكلەشتۈرۈلگەن بەدىئىي ئوبرازلار ۋە خەلق ئېغىز ئەدەبىياتى ماتېرىياللىرىنى ئاساسىي ۋاسىتە قىلىپ، قاباھەتلىك ئوتتۇرا ئەسىر فېئوداللىزمى ۋە ئۇنىڭ ئىدېئولوگىيە جەھەتتىكى ئاسارەتلىرىگە قارشى تۇرغان كۈچلۈك دەۋر روھىغا ئىگە خەلقچىل ئەدەبىيات؛ كەڭ ئەمگەكچى خەلقنىڭ ئارزۇسىغا ۋەكىللىك قىلغان، ئەركىنلىك، ھۆرلۈك يولىدا ئۈزلۈكسىز كۈرەش قىلغان جەڭگىۋار ئەدەبىيات.

جالالىددىن رۇمىنىڭ «كۆرۈنۈشى پەرىشان، ئەمما ئىچكى دۇنياسى خاتىرجەم» بولغان نازۇك پىكىرلىك، شېرىن سۆزلۈك لىرىكىلىرى كۆپ تەرەپلىمە ئىجتىمائىي قىممەتكە ئىگە. بۇنى تۆۋەندىكى تەرەپلەردىن كۆرۈۋېلىشقا بولىدۇ.

بىرىنچىدىن، رۇمى ئىجادىيىتى تارىخىي قىممەتكە ئىگە. رۇمىنىڭ «مەسنەۋى شەرىف»، «شەمس تەبرىزى» قاتارلىق يىرىك ئەسەرلىرى ۋە باشقا غەزەل، قەسىدە، رۇبائىيلىرىدا XIII ئەسىردىكى ئوتتۇرا ئاسىيا، كىچىك ئاسىيا جەمئىيىتىنىڭ ئەڭ ئاساسلىق تەرەپلىرى، مەسىلەن، ئىجتىمائىي ئۆزگىرىشلەر، دىنىي ئېتىقاد ۋە مەزھەپلەر، تىل، ئەدەبىيات-سەنئەت، كىشىلىك مۇناسىۋەت قاتارلىقلار بىرقەدەر ئەتراپلىق

① «چەت ئەل ئەدەبىياتى» بېيجىڭ داشۆ نەشرىياتى 1982-يىل نەشرى، 90-بەت.

ئۇيغۇر كىتاب تورى www.uyghurkitap.com

تەسۋىرلەنگەن. شۇڭا، ئاشۇ دەۋرنىڭ تارىخىي ئۆزگىرىشلىرىنى تەتقىق قىلىش ۋە بىلىشتە رۇمىي ئىجادىيىتى، شۈبھىسىزكى، بىباھا تارىخىي مىراستۇر.

ئىككىنچىدىن، رۇمىي ئىجادىيىتى يۇقىرى بەدىئىي قىممەتكە ئىگە. رۇمىي شۇ دەۋرنىڭ ئەدەبىياتىغا بەدىئىي ئوبرازلار ئارقىلىق رېئال تۇرمۇشنى ئەكس ئەتتۈرىدىغان يېڭى ئۇسلۇبنى ئېلىپ كىرگەن. شائىرنىڭ لىرىكىلىرىنى ئوقۇغاندا، ئۇنىڭ ئۇسلۇبىنىڭ ئۆزىگە خاسلىقى، تىلىنىڭ جانلىق ۋە تەسىرلىكلىكىنى، ياراتقان ئوبرازلارنىڭ ئەنئەنىۋى ئەدەبىياتتىكى ئوبرازلاردىن ئالاھىدە پەرقلىنىدىغانلىقىنى، پىكىرنىڭ تولىمۇ يوشۇرۇن ۋە سىرلىقلىقىنى ھېس قىلىمىز. ئوبزورچىلارنىڭ رۇمىينى «سوفىستىك ئەدەبىياتنى ئەڭ يۇقىرى پەللىگە كۆتۈردى» دەپ تەرىپلىشىنىڭ سەۋەبىمۇ شۇ يەردە بولسا كېرەك.

ئۈچىنچىدىن، رۇمىي ئىجادىيىتى تەربىيەۋى قىممەتكە ئىگە. رۇمىينىڭ ئەخلاق-پەزىلەت، كىشىلىك مۇناسىۋەت، تەلىم-تەربىيە، ئادالەت، سېخىيلىق قاتارلىق بىر قاتار ئىجتىمائىي مەسىلىلەرگە چېتىلىدىغان پەندى نەسىھەت خاراكتېرلىك مىسرالىرى ۋە پەلسەپىۋى ھېكمەتلىرى، ماكان ۋە زامان چەكلىمىسىگە ئۇچرىمايدۇ. ئۇ ئۆز دەۋرى ئۈچۈنمۇ، بۈگۈنكى دەۋر ئۈچۈنمۇ ئوخشاشلا تەربىيەۋى ئەھمىيەتكە ئىگە. ئۇنىڭ:

«بۇلۇتلار يىغلىسا چىمەنلەر جەۋلان،
چىمەنلەر ئېچىلسا بۇلبۇل پەرىشان».

«كىم چەكتى مۇشەققەت — خەزىنىسى مول،
كىم كىردى ئىرپانغا — دۇردانىسى غول.»

«تاقەتۇ سەۋرنىڭ ئاخىرى زەپەر،
غەزەپنىڭ ئىچىدە دائىمىي زەھەر».

دېگەنگە ئوخشىغان ئېسىل تەپەككۇر دۇردانىلىرى ئىنسان روھىي ھەرىكىتىنىڭ مىزانى سۈپىتىدە ئۆز قىممىتىنى مەڭگۈ ساقلايدۇ.

تۆتىنچىدىن، رۇمىي ئەسەرلىرى ماتېرىياللىق قىممەتكە ئىگە. رۇمىينىڭ «مەسنەۋى شەرىف» داستانى زور مىقداردىكى فولكلور لىنىيىسىنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. ئۇ ئۆزىنىڭ بۇ ئەسىرى ئارقىلىق، كۆمۈلۈپ قالغان ياكى يوقىلىش گىردابىغا بېرىپ قالغان قەدىمكى ئەل ئەدەبىياتىنى يېڭىباشتىن قۇتقۇزۇپ، توپلىغان ۋە تەرتىپكە سالغان. بىز رۇمىي ئەسەرلىرىنى ئوقۇغىنىمىزدا، ئۇنىڭ سوفىزملىق ئىدىيىسىنى نەزەردىن ساقىت قىلساق، خۇددى خەلق ئېغىز ئەدەبىياتىنىڭ دەل ئۆزىنى ئوقۇغاندەك ھېس قىلىمىز، ئۇنىڭدىن مول مەنىۋى چۈشەنچىلەرگە ۋە بەدىئىي زوققا ئىگە بولىمىز. بۇ ئەلۋەتتە ئىنتايىن قىممەتلىك.

رۇمىي ئەسەرلىرى، بولۇپمۇ ئۇنىڭ مەسنەۋىسى دۇنياغا كەلگەندىن كېيىن، شەرق

ۋە غەرب كلاسسىك ئەدەبىياتىغا زور تەسىر كۆرسەتكەن. شەرق كلاسسىكلىرى چوڭقۇر ھۆرمەت ھېسسىياتلىرى بىلەن رۇمىنى «ئەۋلىيا ئۇستاز»، «شائىرلارنىڭ پىرى» دەپ ھۆرمەتلىگەن بولسا، ئابدۇراخمان جامى ئۇنىڭ «مەسنەۋى شەرىف» داستانىنى «جەننەت تەسۋىرى»، «پارسلارنىڭ قۇرئانى» دەپ يۇقىرى باھالىغان. رۇمى ئەسەرلىرى غەرب تىللىرىغا تەرجىمە قىلىنغاندىن كېيىن غەرب كلاسسىكلىرى ئارىسىدا زور قىزىقىش قوزغىغان. نۇرغۇن ئوقۇمۇشلۇق زاتلار «مەسنەۋى شەرىف»نى «سوفىزىم ئېنسىكلوپېدىيىسى»①، «بىلىم دېڭىزى»② «غايىۋى ھايات سەپىرىنىڭ قىبلىنىماسى»③ دەپ تەرىپلىگەن. غەرب كلاسسىك پەيلاسوپلىرىدىن گېگىل (1770—1831)، بۈيۈك نېمىس شائىرى گىيوتې (1749—1832) قاتارلىقلار رۇمى شېئىرلىرىنى ئوقۇغاندىن كېيىن ئۇنىڭ دۇنيا قارىشىغا ئەتراپلىق باھالارنى بەرگەن. گېگىل ئۆزىنىڭ «پەلسەپە پەنلىرى قامۇسى»، گىيوتې ئۆزىنىڭ «شەرق-غەرب دىۋانى» قاتارلىق ئەسەرلىرىدە رۇمىغا ئاتاپ مەخسۇس سەھىپىلەرنى ئېچىپ، رۇمى لىرىكىلىرى ئۈستىدە تەپسىلىي مۇھاكىمىلەرنى ئېلىپ بارغان. گىيوتې رۇمىغا ئاتاپ ئالاھىدە قەسىدىلەرنى يېزىپ، ئۇنىڭغا يۇقىرى باھا بەرگەن.

جالالىددىن رۇمى شىنجاڭدىكى ھەر مىللەت خەلقىنىڭ قەلبىدىمۇ چوڭقۇر ئورۇن ئالغان ئوتتۇرا ئەسىر كلاسسىكلىرىدىن بىرى. ئۇنىڭ «مەسنەۋى شەرىف» داستانى خەلقىمىز ئىچىدە كەڭ تارقالغان ئەتىۋارلىق كىتابلاردىن بىرى. ئۇيغۇر ۋە باشقا قېرىنداش تۈركىي مىللەتلەر كلاسسىك ئەدەبىياتىنىڭ رۇمىدىن كېيىنكى نامايەندىلىرىنىڭ ھەممىسى دېگۈدەك رۇمى مىراسلىرىنىڭ تەسىرىگە ئۇچرىغان ۋە ئۇنى بېرىلىپ تەتقىق قىلغان، ئۇنىڭدىن ئىلھام ۋە ئۈلگە ئالغان. رۇمىنىڭ «مەسنەۋى شەرىف» ۋە «شەمس تەبرىزى» قاتارلىق بۈيۈك ئەسەرلىرى تاكى بۈگۈنكى كۈندىمۇ شىنجاڭدىكى ھەر مىللەت خەلقى قولىدا ساقلىنىپ ۋە ئوقۇلۇپ كەلمەكتە. ئۇيغۇر كلاسسىك ئەدەبىياتى ساھەسىدىكى تەتقىقاتنىڭ چوڭقۇرلىشىشىغا ئەگىشىپ، رۇمى ئەسەرلىرىنىڭ بۇ جەھەتتىكى تەسىرچانلىق رولى تېخىمۇ نامايان بولماقتا.

---

①«چەت ئەل ئەدەبىيات تارىخى» 1-قىسىم، جىلىن خەلق نەشرىياتى، 1980-يىل نەشرى، 202-بەت.

②«〈جۇڭگو ئېنسىكلوپېدىيىسى〉نىڭ چەت ئەل ئەدەبىياتى» قىسمى، 2-توم، 726-بەت.

③«ئىسلام دىنىنىڭ قىسقىچە تارىخى»، جۇڭگو ئىجتىمائىي پەنلەر نەشرىياتى، 1981-يىل نەشرى، 322-بەت.

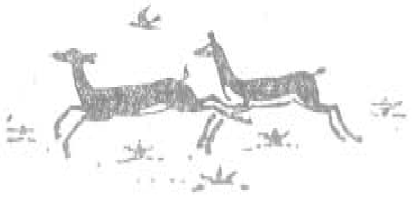

يەتتە چۆچەك

ھاكاۋۇر ئېشەك

ئېشەك بىلەن كالا بىللە سەپەرگە چىقىپتۇ. ئېشەك ئىتتىك مېڭىپ، پات-پات ئارام ئېلىشقا، كالا سالماق قەدەم بىلەن بىر خىل مېڭىپ ئۆزىنى ھارغۇزماي يولىنى داۋاملاشتۇرۇۋېرىشكە خۇشتار ئىكەن. ئېشەك يول يۈرۈش داۋامىدا كالىنىڭ ئالدىرىماي مېڭىشىدىن زېرىكىپتۇ-دە، ئۇنىڭغا ئۆزىنى بىر تونۇتۇپ قويۇشنى مەقسەت قىلىپ مېڭىشتا مۇسابىقىلىشىشنى ئېيتىپتۇ. كالا مەنزىلگە يېتىپ بېرىشتا ئېشەكتىن يېڭىلىپ قېلىشنى نومۇس بىلىپ، بۇ پىكىرگە قوشۇلۇپتۇ، مۇسابىقە باشلىنىش بىلەنلا ئېشەك چىشلىرىنى ھىڭگايتقان، قۇلاقلىرىنى دىڭگايتقان ھالدا جان-جەھلى بىلەن چېپىشقا باشلاپتۇ. ئېشەك ھەش-پەش دېگۈچە كالىنى خېلىلا كەينىدە قالدۇرۇپ ئۆزاپ كېتىپتۇ. ئارقىدا قېپقالغان كالا بولسا ھېچقانداق مەيۈسلەنمەستىن سالماق قەدەمدە يولىنى يۈرۈۋېرىپتۇ.

ئېشەك شۇ چاپقانچە بىرمۇنچە يول باسقاندىن كېيىن ھېرىپ، تەرلەپ كېتىپتۇ. ئۇ كەينىگە قاراپ كالىنىڭ قارىسى كۆرۈنمىگەندىن كېيىن: «مۇشۇ يەردە يېتىپ بىر دەم ئارام ئېلىۋالاي. كالا كەلگەندە يەنە چاپسام ئۇنىڭدىن ئۆتۈپ كېتەلەيمەن ۋە مەنزىلگە يەنىلا ئۇنىڭدىن بالدۇر يېتىپ بارالايمەن، كالا دېگەن مېنىڭ ئالدىمدا نېمىدى؟!» دەپ ئويلاپتۇ. بىر ھازادىن كېيىن كالا ئېشەكنىڭ ياتقان يېرىگە يېتىپ كەپتۇ:

— قوپ ئاداش، يول ماڭمىمىز، بولمىسا ئۇخلاپ قالىسەن، — دەپتۇ كالا ئۇنىڭ يېنىدىن ئۆتۈپ كېتىۋېتىپ.

ئېشەك بۇ گەپكە پىسەنت قىلماپتۇ-دە، شۇ ياتقىنىچە قاتتىق ئۇيقۇغا كېتىپتۇ.

ئوزۇق ئىزدەپ يۈرگەن بىر بۆرە ئېشەكنىڭ ياتقان يېرىگە كەپقاپتۇ ۋە ئۇخلاۋاتقان ئېشەككە ئېتىلىپ بېرىپ، ئۇنى ئۆزىنىڭ مەززىلىك ئوزۇقىغا ئايلاندۇرۇپتۇ.

كالا تىرىشچانلىق ۋە بىر خىل سالماق قەدەم بىلەن يولىنى داۋاملاشتۇرۇپ ئاخىرى كۆزلىگەن مەنزىلگە يېتىپ بېرىپتۇ.

ۋاپادار يىگىت

بۇرۇنقى زاماندا كۇسەن دېگەن يۇرتتا بىر ۋاپادار يىگىت بولۇپ، ياشانغان ئانىسىنى كۆڭۈل قويۇپ بېقىپ كەلگەنىكەن. بىراق يۇرت ئاقساقىلىنىڭ ياشانغانلار بىلەن خۇشى يوق ئىكەن. شۇڭا ئۇ ياشانغانلارنىڭ ھەممىسىنى تاغ ئىچىگە سۈرگۈن قىلىش، باش تارتقانلارنى ئۆل-

تۇرۇش توغرىسىدا بۇيرۇق چۈشۈرۈپتۇ.

يىگىت ئانىسىنىڭ ھاياتىدىن ئەندىسىرەپ، تاغ ئىچىگە ئاپىرىپ قويۇشقا مەجبۇر بوپتۇ. ئۇ ئانىسىنى يۈدۈپ تاغقا يامىشىپتۇ. ئانا ئوغلىنىڭ قايتقىچە ئېزىپ قېلىشىدىن ئەنسىرەپ يولنىڭ ئىككى تەرىپىدىكى دەرەخ شاخلىرىنى سۇندۇرۇپ يەرگە تاشلاپ مېڭىپتۇ.

يىگىت ئانىسىنى يالغۇز تاشلاپ كېتىشكە زادىلا كۆڭلى چىدىماي يوشۇرۇنچە يەنە ياندۇرۇپ ئەكېلىپ گەمىگە ئورۇنلاشتۇرۇپ قويۇپتۇ.

دەل شۇ كۈنلەردە قوشنا يۇرتنىڭ ئاقساقىلى بۇ يۇرتنىڭ ئاقساقىلىغا بىر پارچە ئۇرۇش خېتى ئەۋەتىپتۇ. خەتتە: «ماڭا كۈلدىن بىر ئارغامچا لازىم. يەنە، بىر تال يىپنى ياقۇتنىڭ ئەگرى-بۈگرى تۆشۈكىدىن ئۆتكۈزۈپ بېرىسەن. ناۋادا بۇ ئىشلارنى بېجىرەلمىسەڭ قوشۇن ئەۋەتىپ يۇرتۇڭنى تۈپتۈز قىلىۋېتىمەن» دېيىلگەنىكەن. يۇرت ئاقساقىلى دەرھال دانىشمەن مەسلىھەتچىلەرنى يىغىپ كېڭەشكەن بولسىمۇ ھېچقانداق ئامال تاپالماي، پۇقرالارنىڭ ئەقىل كۆرسىتىشىنى سوراپ ئۇقتۇرۇش چىقىرىپتۇ. خەلقنىڭ ھاياتى ۋە مال-مۈلكىنى ساقلاپ قېلىش ئۈچۈن يىگىت ئانىسىدىن مەسلىھەت سوراپتۇ.

ئانىسى:

— ئارغامچىنى تۇز سۈيىگە چىلاپ ئاندىن ئۇنى ئوتتا كۆيدۈرسە، ئارغامچا ئۆز ئەسلىنى ساقلاپ قالىدۇ. ياقۇتنىڭ تۆشۈكىنىڭ بىر تەرىپىگە بىرئاز ھەسەل سۈركەپ ئاندىن بىر تال يىپنى چۈمۈلىگە چىگىپ، ئۇنى ياقۇتنىڭ يەنە بىر تەرىپىگە قويۇپ بەرسە، چۈمۈلە ھەسەلنىڭ ھىدىنى پۇراپ، يىپنى سۆرىگەن پېتى تۆشۈكتىن چىقىدۇ، دەپتۇ.

يىگىت بۇ چارىلەرنى يۇرت ئاقساقىلىغا مەلۇم قىپتۇ. ئاقساقال خۇشال بولۇپ بۇ خەۋەرنى قوشنا يۇرتقا يەتكۈزۈپتۇ. دېگەندەك بۇ چارىلەر بۇ قېتىملىق ئاپەتنىڭ ئالدىنى ئاپتۇ. يۇرت ئاقساقىلى بۇ يىگىتكە كۆپ رەھمەت ئېيتىپ، ھەرقانداق تەلىپى بولسا قاندۇرۇشقا تەييار ئىكەنلىكىنى ئېيتىپتۇ. يىگىت:

— بۇ ئەقىلنى ماڭا گەمىدە ياشاۋاتقان ئانام كۆرسەتكەن. ياشانغانلارنىڭ بىز بىلەن بىللە ئۆتۈشىگە رۇخسەت قىلىشلىرىنى سورايمەن، — دەپتۇ.

يۇرت ئاقساقىلى شۇ چاغدىلا ئۆزىنىڭ خاتالىقىنى تونۇپ سۆرگۈن قىلىنغان قېرىلارنى قايتۇرۇپ كېلىشكە بۇيرۇق چۈشۈرۈپتۇ. شۇنىڭدىن ئېتىبارەن بۇ يەردە ياشانغانلارنى ھۆرمەتلەيدىغان كەيپىيات شەكىللىنىپ، كىشىلەر خاتىرجەم، بەختىيار تۇرمۇش كەچۈرۈشكە باشلاپتۇ.

ئامبالنىڭ چارىسى

بۇرۇنقى زاماندا بىر باي ئۆتكەن ئىكەن. بۇ باينىڭ ئىككى ئوغلى بار ئىكەن. ئۇنىڭ مال-مۈلكى ئىنتايىن كۆپ بولۇپ، ئۇلارنىڭ ئىچىدە ياقۇتتىن ياسالغان بىر دانە شىرە بار ئىكەن.

كۈنلەردىن بىر كۈنى باي ۋاپات بولۇپ كېتىپتۇ. ئاكا-ئۇكىلار ئاتىسىدىن قالغان مال-دۇنيانى تەڭ بۆلۈشۈپتۇ. لېكىن ھېلىقى ياقۇت شىرەنى بۆلۈشەلمەي جېدەللىشىپ يامۇلغا ئەرز قىلىپ بېرىپتۇ. ئامبال ئاكا-ئۇكىلارنىڭ ئەرز-شىكايىتىنى

www.uyghurkitap.com

ئاڭلىغاندىن كېيىن كۆڭلىگە بىر ئەقىل كەپتۇ-دە:

— سىلەر ھازىر قايتىپ كېتىپ ئۈچ كۈندىن كېيىن كېلىڭلار. شۇ چاغدا ھۆكۈم چىقىرىمەن، — دەپتۇ.

ئاكا-ئۇكىلار يامۇلدىن قايتىپ كېلىپ ياقۇت جوزىنى قولغا چۈشۈرۈش ئۈچۈن باش قاتۇرۇشۇپ، ھەر ئىككىلىسى «ئامبال پارا ئېلىشنى ئويلىغان بولۇشى مۇمكىن، دېگەنلەرنى كۆڭلىدىن ئۆتكۈزۈشۈپتۇ. ئاكىسى ئالدىراپ-تېنەپ 10 سەر تەڭگىنى ئېلىپ، ئامبالغا يوشۇرۇن ئاپىرىپ بېرىپتۇ، ئۇكىسىمۇ ئاكىسىغا بىلىندۇرمەي 15 سەر تەڭگىنى ئامبالغا بېرىپتۇ. ئۇلار يەنىلا بىر-بىرىنىڭ ئامبالغا ئارتۇق تەڭگە بېرىپ شىرەنى قولغا كەلتۈرۈۋېلىشىدىن ئەنسىرەپ ھەممە تەڭگىلىرىنى ئامبالغا بېرىپ تۈگىتىپتۇ. مۆھلەت توشقان كۈنى ئاكا-ئۇكا ئىككىسى ياقۇت شىرە ھەققىدىكى ھۆكۈمنى ئاڭلاش ئۈچۈن ئامبالنىڭ ئالدىغا كىرىپ ماڭ-تاڭ قاپتۇ. چۈنكى ھۆكۈم زالىدا ياقۇت شىرەدىن ئىككىسى ۋە ئۈستىدە بىرمۇنچە تەڭگىلەر تۇرغان ئىكەن. ئۇلارنىڭ كېلىشىنى كۈتۈپ تۇرغان ئامبال:

— بۇ ئىككى شىرەنى بىردىن ئېلىڭلار ئۈستىدىكى تەڭگىلەرنى يىغىپ بىرىڭلار ئېلىپ يەنە بىر شىرە سېتىۋېلىڭلار. ئۆيىدىكى ياقۇت شىرەنى يەنە بىرىڭلار ئېلىڭلار، — دەپ ھۆكۈم قىپتۇ. ئاكا-ئۇكا ئىككىسى ئامبالنىڭ ھۆكۈمىدىن ھەيران بولغان ئىكەن. ئامبال يەنە:

— ھەيران قالماڭلار. بۇ ئىككى ياقۇت شىرەنى سىلەرنىڭ ماڭا پارا ئۈچۈن بەرگەن تەڭگىلەرگە سېتىۋالدىم. قالغان تەڭگىلەر مانا شۇ، — دەپ چۈشەندۈرۈپتۇ ھەم ئاخىرىدا، — ئېسىڭلاردا بولسۇن، قېرىنداشلىق مېھرىنى پۇلغا سېتىۋالغىلى بولمايدۇ. لېكىن، ياقۇت شىرە سېتىۋېلىش ئاسان. ئىناق ئۆتسەڭلار تېخىمۇ كۆپ بايلىققا ئېرىشىسىلەر، — دەپتۇ.

ئامبالنىڭ چارىسىدىن خۇشاللانغان ئاكا-ئۇكىلار قىلغان ئىشىغا پۇشايمان قىلىپ، ئۆز تەئەللۇقىنى ئېلىشىپ قايتىپتۇ ھەم ئۆمرىنىڭ ئاخىرىغىچە بىر-بىرىگە ياردەم بېرىپ، ئىناق ئۆتۈپتۇ.

ئالتۇن ئوقيا

بۇرۇن بىر پادىشاھ بولۇپ، ئۇنىڭ بىرلا ئوغلى بار ئىكەن. پادىشاھ ئوغلىغا زور ئۈمىد باغلاپ، شۇ زامانىنىڭ كاتتا ئۆلىمالىرىنى تەكلىپ قىلىپ، ئوغلىنى ئوقۇتقان بولسىمۇ شاھزادە بىلىم ئېلىشنى خالىمىغاچقا، ھورۇن ۋە نادان پېتىچە چوڭ بوپتۇ. بىر كۈنى پادىشاھ ئاغرىپ قاپتۇ-دە، ئوغلىنى يېنىغا چاقىرىپ:

— ئوغلۇم، ياشلىقىڭدا ئۆگەنمىدىڭ، مەندىن كېيىن قالساڭ دۆلەتنى قانداقمۇ باشقۇرارسەن؟ مەن كۆز يۇمغاندىن كېيىن ھايات ۋاقتىمدىكى دۈشمەنلىرىمىز ئېلىمىزگە ھۇجۇم قىلىشى ئېھتىمال. مەن ساڭا شۇنداق بىر چارە ئۆگىتەي، تەگرىتاغدىكى غارغا بىر ئوقيا قويۇپ قويغان ئىدىم. ئۇ بىر خاسىيەتلىك ئوقيا. سەن ئۇنى قولغا چۈشۈرسەڭ ياۋنى تارمار قىلالايسەن، — دەپتۇ ۋە بۇ دۇنيا بىلەن ۋىدالىشىپتۇ.

شاھزادە تەختكە چىققاندىن كېيىن دۆلەت ئىشلىرىنى باشقۇرالماي قاپتۇ. قوشنا دۆلەتنىڭ پادىشاھى بۇ ئەلگە ھۇجۇم

قىلىپتۇ. دۈشمەننىڭ هۇجۇمىغا تاقابىل تۇرالمىغان پادىشاه دادىسىنىڭ ۋەسىيىتىنى ئېسىگە ئاپتۇ ۋە تەگرىتاغدىكى غارغا قاراپ يول ئاپتۇ. لېكىن ئاسمان پەلەك تەگرى تېغىغا چىقماق بەكمۇ تەس ئىكەن. بولۇپمۇ هورۇن پادىشاهقا بۇ ئىش ئوڭاي توختىماپتۇ. لېكىن ئۇ دۆلەت، خەلق، تاجۇ-تەختىنى ئويلاپتۇ-دە، تاشتىن-تاشقا يامىشىپ يەتتە كېچە-كۈندۈزدە تاغدىكى غارغا يېتىپتۇ ۋە شۇئان هوشىدىن كېتىپ قاپتۇ. بىر چاغدا ئۇ هوشىغا كېلىپ غارغا كىرىپتۇ ۋە غاردىكى ۋال-ۋۇل چاقناپ تۇرغان ئالتۇن ئوقياغا كۆزى چۈشۈپتۇ. ئۇ ئالتۇن ئوقيانى هەم بىر خالتا ئىچىدىكى لىققىمۇ لىق ئوقنى قولىغا ئاپتۇ-دە، ئۈچ كېچە-كۈندۈزدە تاغدىن ئاران چۈشۈپ، ئۆز شەهىرىگە قاراپ يول ئاپتۇ. بۇ چاغدا دۈشمەنلەر ئاللىقاچان شەهەرنى بېسىۋالغان ئىكەن. لېكىن شاهزادە ئوقيانى قانداق ئېتىشنىمۇ بىلمەيدىكەن. ئۇ هېچ ئىلاج تاپالماي ئىتتىت بولۇپ تۇرغىنىدا، شەهەردىن قېچىپ چىققان بىر بوۋاي:

— هەي ئەخمەق، نادانلىقىڭ، هورۇنلۇقۇڭ ئەلنىڭ بېشىغا چىقتى. قولۇڭدا ئەڭ ئاخىرقى ئامال تۇرۇپتۇ. پۈتۈن ۋۇجۇدۇڭ بىلەن يانى كېرىپ، ئوقنى دۈشمەنگە قارىتىپ دەللەپ ئات، — دەپتۇ. شاهزادە بوۋاينىڭ ئېيتقىنى بويىچە دۈشمەنگە قارىتىپ ئوق ئۈزۈپتۇ. شۇ هامان بىر تال ئوق مىڭ تالغا ئايلىنىپ ۋىژىلداپ ئۇچۇپ بېرىپ دۈشمەننى يەر چىشلىتىپتۇ. بۇ كارامەتنى كۆرگەن شاهزادە يەنە بىر تال ئوق ئۈزۈپتۇ. شەهەر خەلقىمۇ قولىغا نېمە چىقسا شۇنى ئېلىپ بىر ياقىدىن باش چىقىرىپ شاهزادىگە ياردەملىشىپتۇ. هېلىقى قېرى بوۋايمۇ شاهزادىگە ئەقىل كۆرسىتىپتۇ. ئاخىرى دۈشمەنلەرنىڭ ئۆلگىنى ئۆلۈپ، قالغىنى قېچىپ كېتىپتۇ. شۇنىڭدىن باشلاپ بۇ پادىشاه ئالدىنقى ئىشلارنى تەجرىبە قىلىپ، هورۇنلۇقنى تاشلاپ، ئۆلىمالارنى تەكلىپ قىلىپ تىرىشىپ ئۆگىنىپتۇ ۋە هەرقانداق جاپا-مۇشەققەتنى يېڭىپ ئۆز دۆلىتىنى گۈللەندۈرۈپتۇ. خەلقى روناق تېپىپ خاتىرجەم بوپتۇ.

ئەڭ قىممەتلىك بايلىق

قەدىمكى زاماندا ئەخمەت ۋە تاشمەت ئىسىملىك ئىككى بالا ئۆتكەنىكەن. ئەخمەت ئەقىللىق، ئويلاپ ئىش قىلىدىغان بالا ئىكەن. ئەگەر بىرەر يەردە بىر تال دان ياكى نان ئۇۋىقىنى كۆرۈپ قالسا ئۇنى دەررۇ ئېلىپلا توخۇ، قۇشلارغا بېرىدىكەن. ئۆزى يەپ بىر چىشلەم نان ئېشىپ قالسىمۇ ئۇنى ئاۋايلاپ ئوراپ قويۇپ، قورسىقى ئاچقاندا يەيدىكەن.

تاشمەت بولسا ئۇنىڭ ئەكسىنى قىلىدىكەن، قورسىقى تويسا ئېشىپ قالغان ناننى توغرا كەلگەن يەرگە تاشلىۋېتىدىكەن.

بىر كۈنى ئەخمەت تاشمەتكە:

— مۇشۇنداق قىلغىنىڭ ياخشى ئەمەس. نان ئەڭ قىممەتلىك نەرسە، — دەپتۇ.

— ياق، — دەپتۇ تاشمەت، — ئەڭ قىممەتلىك نەرسە گۆهەرغۇ!

— ياق، نان!

— ياق، گۆهەر!

— بولمىسا يۈر هەممە ياقنى ئايلىنىمىز. ئەڭ قىممەتلىك نەرسە نېمە ئە-

ئۇيغۇر كىتاب تورىبېكىتى www.uyghurkitap.com

كەلمىگىنى سۈرۈشتۈرىمىز ۋە ئۆز كۆزىمىز بىلەن كۆرۈپ كېلىمىز، — دەپتۇ ئەخمەت.

تاشمەت ماقۇل بوپتۇ. ھەر ئىككىلىسى بەلبېغىغا تۆتتىن توقاچ تۈگۈپ يولغا چىقىپتۇ. ئۇلار ئۇزۇن يوللارنى بېسىپتۇ. قورساقلىرى ناھايىتى ئېچىپ بىر دەرەخ تۈۋىدە توختاپتۇ. بەلبېغىنى يېشىپ ھەر ئىككىلىسى ئۆز نېنىنى ئۈشتۈپتۇ. شۇ چاغدا يەنە ئەڭ قىممەتلىك نەرسە ئۈستىدە تالىشىپتۇ.

— نان قىممەتلىك، — دەپتۇ ئەخمەت.

— گۆھەر، — دەپتۇ ناننى چىشلەپ تۇرغان تاشمەت، — قېنى ئەمدى ھەممە نەرسە گۆھەر بولۇپ قالسا تازا قىزىق بولاتتى.

شۇ پەيتتە دەرەختە بىر قۇش ئۇچۇپ كېلىپ قونۇپتۇ ـ دە، تىلغا كىرىپ:

— مەيلى، سېنىڭ ئېيتقىنىڭدەك بولسۇن. ھەممە نەرسەڭ گۆھەر بولۇپ قالسۇن! — دەپتۇ.

شۇ ھامانلا تاشمەتنىڭ ئاغزىدىكى نان شاراق ـ شۇرۇق قىلىپ، چىشلىرىنى سۇندۇرۇۋەتكىلى تاس قاپتۇ. تاشمەت باشقا توقاچنى ئېلىپ ئۈشتاي دېسە ئۈشتالماپتۇ. ئۇلارمۇ گۆھەرگە ئايلىنىپ كەتكەنىكەن. بۇلار يالت ـ يۇلت قىلارمىش. ئەخمەت بولسا ئۆزىنىڭ نېنىنى يەۋېرىپتۇ. ئۇ:

— ئالغىن، مېنىڭ نېنىمدىن يېگىن، — دەپتۇ تاشمەتكە. تاشمەت ئۇنىڭ نېنىدىن بىر چىشلەم ئېلىپ ئاغزىغا سالغانىكەن، بۇ نانمۇ گۆھەر بولۇپ قاپتۇ. تاشمەت ئاچلىقتىن يىغلىۋېتىپتۇ.

— خوش، — دەپتۇ ئەخمەت، — ئادەم ئۇچۇن ئەڭ قىممەتلىك نەرسە نېمە ئىكەن؟

— ئەمدى بىلدىم. ئەڭ قىممەتلىك نەرسە نان ئىكەن، — دەپتۇ تاشمەت. شۇ پەيتتە سېھىرگەر قۇش تىلغا كىرىپ يەنە سۆزلەپتۇ:

— ھەممە نەرسە ئۆز ئەسلىگە كەلسۇن! تاشمەتنىڭ ئاغزىدىكى گۆھەر يەنە باشتىكىدەك نانغا ئايلىنىپتۇ. تاشمەت ئىنتايىن خۇشال بولۇپ كېتىپتۇ. ئىككى دوست ئوتتۇرىسىدىكى تالىشىشنىڭ سىرى ئېچىلىپتۇ. ئۇلار ئامان ـ ئېسەن ئۆيلىرىگە قايتىپتۇ. شۇنىڭدىن باشلاپ تاشمەت ناننى بەك ئەزىزلەيدىغان بوپتۇ.

يوغانچىلىقنىڭ ئاقىۋىتى

بۇرۇنقى زاماندا بىر پادىشاھ بولۇپ، ئۇ ناھايىتى ئادىللىق بىلەن شەھەر سورىغاچقا، يۇرتى ئاۋات، خەلقى خۇشال ـ خۇرام تۇرمۇش كەچۈرىدىكەن. بىراق بۇ شەھەردە شەھەرلىكلەر يېزىلىقلارنى كۆزگە ئىلمايدىغان بىر خىل يامان ئادەت بار ئىكەن. يېزىلىقلارنى كۆرگەندە ھە دېسىلا «ئوماچ تاۋاق سەھرالىق» دەپ زاڭلىق قىلىدىكەن.

بىر كۈنى بىر دېھقاننىڭ بالىسى سودىلىق قىلغىلى شەھەرگە يول ئاپتۇ. ئۇ يولدا كېتىۋېتىپ بىر ئۆينىڭ ئالدىغا كەلگەندە ئۆيدىن بىر بالا چىقىپ:

— ھەي ئوماچ تاۋاق سەھرالىق، نەگە ماڭدىڭ؟ — دەپ زاڭلىق قىپتۇ. سەھرالىق بالا ئېغىر ـ بېسىق بولۇپ يولغا مېڭىۋەرگەن بولسىمۇ، ھېلىقى شەھەرلىك بالا ئۆزىنى سوردىماي زاڭلىق

قىلمۇېرىپتۇ. سەھرالىق بالا ئاچچىقىنى باسالماي:

— ھە، نېمە دەيسەن؟ مەن ئۇماچ ئىچىدىغان سەھرالىق ئىكەنمەن. سەن پولو يەيدىغان شەھەرلىك ئىكەنسەن. قېنى بىر سىنىشىپ باقمايلىمۇ؟ قايسىمىزنىڭ كۈچى كۆپ؟ — دەپتۇ. شەھەرلىك بالا كۆڭلىدە: «ئۇ قانچىلىك نېمىدى، بەربىر مەن ئۇنى يېڭىمەنغۇ» دەپ ئويلاپ ماقۇل كەپتۇ. ئىككىسى چاپاننى سېلىپ چېلىشىشقا باشلاپتۇ. چېلىشا-چېلىشا ئاخىرى سەھرالىق بالا شەھەرلىك بالىنى يېڭىپتۇ. شەھەرلىك بالا ئولىشىپ كەتكەن كىشىلەر ئارىسىدا ئىزا-ئاھانەتكە قاپتۇ.

بۇ چاغدا شىكاردىن قايتىپ كېلىۋاتقان پادىشاھ يىراقتا ئولىشىۋالغان ئادەملەرنى كۆرۈپ نېمە ۋەقە بولغانلىقىنى بىلىش ئۈچۈن بىر نەۋكەرنى ئەۋەتىپتۇ. ئەھۋالنى ئۇققۇلغاندىن كېيىن، پادىشاھ ئىككى بالىنى ئالدىغا چاقىرتقۇزۇپ، شەھەرلىك بالىنى سەھرالىق بالىدىن ئەپۇ سوراشقا ۋە ئۇنىڭغا ئىككى تىللا پۇل تۆلەشكە بۇيرۇپتۇ. ئاندىن پۈتۈن شەھەرلىكنىڭ سەھرالىقلارنى مەسخىرە قىلماي، ئىناق-ئىتتىپاق ئۆتۈشى كېرەكلىكىنى جاكارلاپتۇ.

بەخت قۇشى

بار ئىكەنۇ يوق ئىكەن، ئاچ ئىكەنۇ توق ئىكەن. بۇرۇنقى زاماندا بىر دۆلەتمەن ئائىلە بولغانىكەن. بۇ ئائىلە كۆپ بالا-چاقىلىق، نەۋرە-چەۋرىلىك بولۇپ، ئۇزۇن زامان خۇشال-خۇرام، باياشات تۇرمۇش كەچۈرۈپ كەپتۇ. چۈنكى بۇ ئائىلىگە بەخت قۇشى كېلىپ قونۇپ، ئۇزۇن يىل كەتمەي تۇرغانىكەن. بىر كۈنى بەخت قۇشى شۇ ئائىلىنىڭ ئەڭ چوڭى بولغان ئاقساقال بوۋايغا:

— مەن سىلەرنىڭ ئائىلەڭلەردە ئۇزۇن يىل تۇردۇم. بىر جايدا ئۇزۇن تۇرۇۋېرىپ زېرىكىپ قالدىم. جاھاننى ساياھەت قىلغۇم كېلىۋاتىدۇ. مەن سىلەردىن كەتمەكچى بولۇۋاتىمەن، ئەمدى مېنىڭدىن سوراپ ئېلىپ قالىدىغان نەرسەڭلەر بولسا سوراڭلار، — دەپتۇ.

— ئۇنداق بولسا ماڭا ئۈچ كۈن مۆھلەت بەرسىلە، مەن خوتۇنۇم، بالا-چاقا، نەۋرە-چەۋرىلىرىم بىلەن باش قوشۇپ مەسلىھەتلىشىپ مۇۋاپىق جاۋاب بېرەي، — دەپتۇ بوۋاي.

بوۋاي خوتۇن-بالىلىرى ۋە نەۋرە-چەۋرىلىرىنىڭ ھەممىسىنى يىغىپ، ئۇلارغا بولغان ۋەقەنى سۆزلەپ بېرىپتۇ. ئۇلار مەسلىھەتلىشىپ، بەخت قۇشىدىن سوراپ ئېلىپ قالىدىغان نەرسىلەرنى دېيىشكە باشلاپتۇ.

— بىر ئوغلى:

— تۆت تۆرلۈك چارۋا مال سورايلى، دەپتۇ. يەنە بىر ئوغلى:

— ياق، يەر-زېمىن، سوقا-تۆگمەن، باغ-ۋاران ئالايلى، — دېسە، يەنە بىر قىزى:

— كاتتا، خىلمۇ خىل مال بىلەن تولغان دۇكان سورايلى، — دەپتۇ. كىچىك قىزى:

— ھەممىدىن ئېسىل نەرسە ئالتۇن-كۈمۈش، ئۈنچە-مەرۋايىت، بىز شۇنى سورايلى، — دەپتۇ. ئۇلار ئىككى كۈن

ئۇيغۇر كىتاب تورى www.uyghurkitap.com

تالاش-تارتىش قىلىپ، ھېچنەرسىدە بىرلىككە كېلەلمەپتۇ.

بۇۋاي ئۇيان ئويلاپ، بۇيان ئويلاپ خىيال دەرياسىنى بويلاپ توختاپ:

— ھەي خوتۇن، بۇ مەسلىھەتكە قاتناشمىغانلار بارمۇ؟ — دەپ سوراپتۇ. خوتۇنى:

— يېڭى چۈشكەن كېلىن قاتناشمىدى، — دەپتۇ.

— ئۇنىمۇ چاقىرىڭلار، — دەپتۇ بۇۋاي. شۇنىڭ بىلەن يېڭى كېلىن چاقىرىلغاندىن كېيىن، نەچچە كۈندىن بۇيان بولغان ئەھۋالنى كېلىنگە ئۇقتۇرۇپ:

— بەخت قۇشىدىن نېمىلەرنى سوراپ ئالساق بولار؟ — دەپ سوراپتۇ. يېڭى كېلىن كۆپ ئويلانمايلا:

— بىز بەخت قۇشىدىن ئىتتىپاقلىقنى ئىنئام قىلىشنى سورايلى. ئىتتىپاق بولساق، ھەممە ئىشىمىز راۋاج تاپىدۇ، ئائىلىمىزگە بەرىكەت ياغىدۇ، جېدەل-ماجىرالاردىن خالىي بولۇپ، يەنىلا ھازىرقىدەك بەختلىك ياشايمىز، — دەپتۇ. بۇۋاي ئىنتايىن خۇشال بولۇپ:

— مانا ئەمدى بەخت قۇشىدىن سوراپ ئالىدىغان ئەڭگۈشتەر تېپىلدى، — دەپتۇ.

ئۈچىنچى كۈنى بەخت قۇشى بۇۋاينىڭ ئالدىغا كېلىپ:

— ھە، سىلەر مەندىن نېمىنى سوراپ ئالماقچى بولدۇڭلار؟ — دەپتىكەن، بۇۋاي:

— بىز سىلىدىن ئىتتىپاقلىقنى ھەدىيە قىلىپ كەتسىلە دېگەن پىكىرگە كەلدۇق، — دەپتۇ. بەخت قۇشى:

— مېنىڭمۇ سىلەردىن ئېلىپ كەتمەكچى بولغىنىم دەل شۇ ئىتتىپاقلىق ئىدى. بۇنى يەنە سورىساڭلار مەن سىلەرگە بېرەي. مەنمۇ سىلەرنىڭ ئائىلەڭلەردىن كەتمەي. چۈنكى ئىتتىپاقلىقنىڭ ئۆزى بەخت. مەن ئۇنى سىلەرگە تاشلاپ بېرىپ كېتەلمەيمەن، — دەپتۇ. شۇنىڭ بىلەن بەخت قۇشى بۇ ئائىلىدىن كەتمەي يەنە تۇرۇپ قاپتۇ. بۇ چوڭ ئائىلە يەنىلا مەڭگۈ بەختلىك، خۇشال-خۇرام، ئىناق تۇرمۇش كەچۈرۈپ، ئارزۇ-ئارمانلىرىغا يېتىپتۇ.

نەشرگە تەييارلىغۇچىلار: پازىل قادىر، مەتتىمىن ياسىن

ئىبرەتلىك ھېكايەتلەر

ئادىل ۋەزىر

ئىران شاھلىرىدىن بىرىنىڭ ئابدۇللا دېگەن دانا ۋەزىرى بار ئىكەن. ئۇ باشقا ئىشلارغا مەلىكە بولۇپ قېلىپ پادىشاھنىڭ يېنىغا بىر يىلغىچە كىرمەپتۇ. شۇ چاغلاردا خەلق ئىچىدە تىنچسىزلىق باشلىنىپ قالغانىكەن.

ئابدۇللا بىر يىلدىن كېيىن پادىشاھنىڭ يېنىغا قايتىپ كېتىۋاتقىنىدا خەلق ئۇنى يولدا توسۇۋاپتۇ. ئۇلارنىڭ ئىچىدىن بىر كىشى يۈگۈرگىنىچە كېلىپ ۋەزىرنىڭ ساقىلىدىن تۇتۇپ سىلكىشلەپتۇ، بەزىلەر ئۇنى ئاجرىتىپ قويۇپتۇ. ۋەزىر پادىشاھنىڭ ئالدىغا تەستە يېتىپ كەپتۇ ۋە پادىشاھتىن خەلقنىڭ دەردىگە يېتىشنى، ئۆزىگە ئەدەبسىزلىك قىلغان ھېلىقى كىشىگە جازا بەرمەسلىكنى ئۆتۈنۈپتۇ.

ئەتىسى ئەتىگەندە ئابدۇللا ۋەزىرنىڭ يېنىغا بىر سودىگەر كىرىپ كەپتۇ ۋە ئەھۋالنى ئېيتىپ، مۇنداق دەپتۇ:

— تۈنۈگۈن سىزنىڭ ساقىلىڭىزدىن تۇتۇپ سىلكىشلىگەن كىشىنىڭ كىم ئىكەنلىكىنى سىزگە ئېيتىپ قويۇشقا كەلدىم. ئۇ مېنىڭ قوشنام، ئىسمى سادىق، ئۇنىڭغا جازا بېرىلمىشى كېرەك.

ئابدۇللا بۇ سودىگەرگە ئۆز لايىقىدا سۆز قىلىپ قايتۇرۇپتۇ. ۋەزىر بىر خىزمەتكارنى چاقىرىپ، ئۇنىڭغا سادىقنى ئېلىپ كېلىشنى بۇيرۇپتۇ. ئارىدىن كۆپ ئۆتمەي قورقىنىدىن رەڭگى-رويى ئۆچكەن سادىقنى ئېلىپ كەپتۇ. سادىق ۋەزىرنىڭ ئايىغىغا يىقىلىپ، گۇناھىنى تىلەپتۇ. ۋەزىر سادىقنى يۆلەپ ئورنىدىن تۇرغۇزۇپتۇ. ئۇنىڭغا تەسەللى بېرىپ، مۇنداق دەپتۇ:

— مەن سېنى جازالاش ئۈچۈن ئەمەس، سودىگەر قوشناڭنىڭ ئوسال ئادەم ئىكەنلىكىنى ئېيتىپ قويۇش ئۈچۈن چاقىرتتىم. ئۇ قوشناڭ چېقىمچى، ئىغۋاگەر ئادەم ئىكەن. بايا ئۇ مېنىڭ قېشىمغا كېلىپ سەن توغرىلىق چېقىمچىلىق قىلدى. سەن بۇنىڭدىن كېيىن ئۆزەڭگە ئېھتىيات قىل، ئۇ قوشناڭدىن ھەزەر ئەيلە.

تۆھمەتچى ۋە شاتۇتلار

ئەل ئىچىدە ئۇلۇغ شۆھرەت قازانغان ھاكىمنىڭ گۈزەل، ئىپپەتلىك، نومۇسچان بىر ئايالى بار ئىكەن. ھاكىمنىڭ قۇشنى باققۇچى قۇشبېگى ئۆز خوجىسىنىڭ شۇ ئايالىغا سىرتتىن

www.uyghurkitap.com

ئاشىق بولۇپ قاپتۇ. ئۇنىڭ كۆڭۈل قۇشى ئايالنىڭ ئىشق تۇزىقىغا ئىلىنىپتۇ. خىزمەتكار ۋىسال ئىشىكىنى قانچە قاقسىمۇ، ئىشىك ئېچىلماپتۇ. ئۇنىڭ ئەپسۇن ۋە ئەپسانىلىرى ئۇ ئىپپەتلىك، نومۇسلۇق ئايالغا كار قىلماپتۇ. شۇنىڭدىن كېيىن ئۇ ھاكىمنىڭ بۇ پاك ۋە ساپ ئايالنى تۆھمەت قاپقىنىغا دەسسىتىشكە ئۇرۇنۇپتۇ. شۇ نىيەت بىلەن بازاردىن ئىككى تۇتى قۇش سېتىۋېلىپ، ئۇنىڭ بىرىگە «مەن ھاكىمنىڭ ئايالىنىڭ قاراۋۇل بىلەن ئۆيدە ياتقانلىقىنى كۆردۈم» دېگەن سۆزنى، يەنە بىرىگە: «مەن ھېچنىمە دېمەيمەن» دېگەن سۆزنى بەلخ تىلىدا سۆزلەشنى ئۆگىتىپتۇ. شاتۇتىلار بىر ھەپتىدىلا بۇ سۆزلەرنى يادلىۋاپتۇ. شۇنىڭدىن كېيىن قۇشبېگى بۇ شاتۇتىلارنى ھاكىمغا تەقدىم قىپتۇ.

شاتۇتىلار ئۆگەنگەن شۇ سۆزلەرنى خۇش ئاۋازدا ئېيتىۋېرىپتۇ. ھاكىم بەلخ تىلىنى بىلمەيدىكەن. لېكىن ئۇ شاتۇتىلارنىڭ خۇش ئاۋازىغا مەھلىيا بولۇپ، ئۇلارغا ئالاھىدە كۆڭۈل بۆلۈپتۇ. ئايال بىچارىمۇ شاتۇتىلارنىڭ نېمە دەۋاتقانلىقىنى چۈشەنمەي، بۇ ئىككى جانىۋارنى ياخشى بېقىپتۇ.

بىر كۈنى ھاكىمغا بەلخلىق بىر نەچچە كىشى مېھمان بولۇپ كېلىپ قاپتۇ. شاتۇتىلار ئۆگەنگەن سۆزلىرىنى تەكرارلاپتۇ. مېھمانلار بىر-بىرىگە قارىشىپ بېشىنى تۆۋەن سېلىشقىنىچە جىم بولۇشۇپ قاپتۇ. ھاكىم مېھمانلارنىڭ بۇ ھالىتىنى سېزىپ، ئۇلاردىن نېمە بولغانلىقىنى سوراپتۇ. مېھمانلاردىن بىرى ھاكىمغا شاتۇتىلارنىڭ نېمە دەۋاتقانلىقىنى چۈشەندۈرۈپتۇ-دە، شۇئان تاماقتىن قولىنى تارتىپ:

— ئەزىز مېھمانلار، كەچۈرۈڭلار، مەن شۇۋاقىتقا قەدەر شاتۇتىلارنىڭ نېمە دەۋاتقانلىقىنى بىلەلمىگەنىدىم، بۈگۈن ئۇنى ئۇقتۇم. سىلەرگە رەھمەت. بىزنىڭ رەسمىي-يوسۇنىمىز بويىچە بۇزۇق ئايال ئەتكەن تاماقنى يېيىشكە بولمايدۇ، — دەپتۇ.

شۇ چاغدا تۆھمەتچى قۇشبېگى سىرتتىن: — ئايالىڭىزنىڭ قاراۋۇل بىلەن بىر ئۆيدە ياتقانلىقىنى مەنمۇ بىرنەچچە قېتىم كۆرگەنىدىم، — دەپ گۇۋاھلىق بېرىپتۇ.

ھاكىم ئايالنى ئۆلتۈرۈشكە بۇيرۇپتۇ. بۇنى ئاڭلىغان ئىپپەتلىك ئايال ئېرىگە بىر كىشى ئارقىلىق: «مۆھتەرەم ھاكىم، مېنى ئۆلتۈرۈشكە ئالدىرىماڭ، ئاۋال ياخشىراق ئويلىنىڭ. ئەگەر تەكشۈرۈشتە گۇناھىم بارلىقى ئىسپاتلانسا، ئۆلۈشكە رازىمەن. دەلىل-ئىسپاتسىز ئۆلتۈرسىڭىز، ئۇۋالىمغا قالىسىز» دەپ خەۋەر ئەۋەتىپتۇ.

ھاكىم ئايالنى چاقىرتىپ:

— شاتۇتىلار ئادەم نەسلىدىن ئەمەس، ئۇلار مەلۇم غەرەز بىلەن سۆزلەشمەيدۇ. ئۇنىڭ ئۈستىگە قۇشبېگىمۇ گۇۋاھلىق بەردى، — دەپتۇ.

ئايال ھاكىمغا مۇنداق دەپتۇ:

— بەلخلىق مېھمانلاردىن سوراپ بېقىڭ، شاتۇتىلار ئاشۇ سۆزلەردىن باشقا سۆزلەرنىمۇ بىلەمدىكەن؟ ئۇ نائىنساپ قۇشبېگىنىڭ ئىپلاس نەپسى مەندىن سۇ ئىچمىگەنلىكى ئۈچۈن شاتۇتىلارغا ئاشۇ بولمىغۇر سۆزلەرنى

ئۆگىتىپ، مېنىڭدىن ئۈچ ئالماقچى بولغان ئوخشايدۇ. ئەگەر شاتۇتىلار باشقا سۆزلەرنىمۇ سۆزلىيەلىسە، ئۇ چاغدا مېنى ئۆلتۈرسىڭىز رازىمەن.

ئايالنىڭ پىكرىگە ھەممەيلەن قايىل بوپتۇ. ھاكىممۇ، مېھمانلارمۇ شاتۇتىلارنى بىرنەچچە كۈن كۆزەتمەكچى بولۇشۇپتۇ. ئەمما ئۇلار بۇ بىر نەچچە كۈن ئىچىدە شاتۇتىلاردىن ھېلىقى ئىككى جۈملە سۆزدىن باشقا سۆزنى ئاڭلىماپتۇ، ھاكىم ۋە مېھمانلار ئايالنىڭ ساپ، پاكلىقىغا ئىشىنىپتۇ. ھاكىم ھېلىقى تۆھمەتچى قۇشبېگىنى چاقىرتىپ كەپتۇ. ئايال ناتىنساپ تۆھمەتچىگە:

— ھەي ئىپلاس زالىم، مەن بۇ گۇناھنى ئۆتكۈزگەندە سەن راست كۆرگەنمىدىڭ؟ — دەپ سوراپتۇ. قۇشبېگى «كۆردۈم» دەپ ئۆزىنى ئاقلىماقچى بوپتىكەن، قولىغا قوندۇرۇۋالغان قۇشى ئۆتكۈر تۇمشۇقى بىلەن ئۇنىڭ كۆزىنى بىرلا چوقۇپ كور قىلىپ قويۇپتۇ. تۆھمەتچى تېگىشلىك جازاسىنى تارتىپتۇ.

ئاتىنىڭ ۋەسىيىتى

باغدات شەھىرىدە ئابدۇللا ئىسىملىك خەيرى-ساخاۋەتلىك، مېھرى-شەپقەتلىك، ئادالەتپەرۋەر بىر كىشى بولغان ئىكەن. ئۇ ئالدىغا ياردەم سوراپ كەلگەن ھەرقانداق ئادەمنى قۇرۇق قول قايتۇرمايدىكەن. شۇۋەجىدىن بۇ ئادەمنىڭ خەلق ئىچىدە ئىناۋىتى يۇقىرى ئىكەن.

ئابدۇللانىڭ ئۈچ ئوغلى بولۇپ، بۇلارغا ئاتاپ قويغان ئىككى قورۇ جاي بىلەن ناھايىتى گۈزەل بىر بېغى بار ئىكەن.

بىر كۈنى ئابدۇللا بالىلىرىنى ئالدىغا چاقىرىپ، ئۇلارغا:

— باللىرىم، مەن ئەمدى قېرىدىم، كۆزۈمنىڭ ئوچۇق ۋاقتىدا قولۇمدا بار بولغان قورۇ-جاي بىلەن باغنى سىلەرگە ئۈلەشتۈرۈپ بېرەي، ئۆز ئارا كېلىشىپ، بىرىڭلار باغنى، ئىككىڭلار بىردىن قورا-جاي ئېلىڭلار، — دەپتۇ. بالىلارنىڭ ھەممىسى باغنى تالىشىپتۇ. ئابدۇللا بالىلىرىنىڭ كېلىشەلمەيۋاتقىنىنى كۆرۈپ بىر ئويغا كەپتۇ-دە، بالىلىرىغا دەپتۇ:

— بالىلىرىم، سەھەر ساياھەتكە چىقىپ، جاھان كېزىپ كېلىڭلار، قايسىڭلار ماڭا ئەڭ قىممەتلىك نەرسە ئېلىپ كېلەلىسەڭلار، باغنى شۇنىڭغا بېرىمەن.

ئۈچ بالا ئەڭ قىممەتلىك نەرسە تېپىش ئۈچۈن ساياھەتكە چىقىپ كېتىپتۇ. چوڭ ئوغلى بىرنەچچە ئاي سەرسان ۋە سەرگەردان بولۇپ يۈرۈپ، بىر ئەرەب قەبىلىسى بار جايغا كېلىپ قاپتۇ. ئۇ بۇ يەرنىڭ باشلىقى بىلەن تونۇشۇپ ئۇنىڭغا بىرمۇنچە نەرسىنى تەقدىم قىپتۇ. كېيىن ئۇنىڭدىن قولىدىكى ياقۇتنى خاتىرە ئۈچۈن بېرىشنى سوراپتۇ. قەبىلە باشلىقى ماقۇل بولۇپ، قولىدىن ئۈزۈكنى ئېلىپ ئۇنىڭغا بېرىپتۇ. ئۇ خۇشاللىقىدا ئۇدۇل ئۆيىگە يول ئاپتۇ.

ئابدۇللا چوڭ ئوغلى ئېلىپ كەلگەن ياقۇتنى كۆرۈپ:

— ھەقىقەتەنمۇ قىممەت باھالىق ياقۇت ئېلىپ كەپسەن. ئەمدى سەۋر قىل. ئىنىلىرىڭنىڭ قانچىلىك نەرسە ئېلىپ كېلىشىنى كۆرۈپ باقايلى، — دەپتۇ.

www.uyghurkitap.com

ئوتتۇرانچى ئوغلىمۇ جاھاندا قىممەت باھالىق نەرسە ئىزدەپ، بىر دېڭىز بويىغا كېلىپ قاپتۇ. بۇ يەردىكى غەۋۋاسلار دېڭىز تېگىگە شۇڭغۇپ، ھەر خىل ئېسىل ۋە قىممەت باھالىق تاشلارنى سۈزۈپ چىقىدىكەن. ئۇ غەۋۋاسلارغا ئۆز ئەھۋالى ۋە مەقسىتىنى ئېيتىپ ئۇلاردىن ياردەم قىلىشنى ئۆتۈنۈپتۇ. غەۋۋاسلار بۇنىڭ تىلىكىنى ماقۇل كۆرۈپ ئۇنىڭغا بىر دانە قىممەت باھالىق ئېسىل تاش تەقدىم قىپتۇ.

دېڭىزدىن سۈزۈۋېلىنغان بۇنداق ئېسىل تاشلارنىڭ ئۈستىنى تازىلاپ، سىلىقداپ، ھەل بېرىپ پارقىرىتىش تەلەپ قىلىنىدىكەن. شۇڭا ئۇ تاشنى ئېلىپ شەھەرگە كىرىپ، بىر ئۇستىغا شاگىرتلىققا كىرىپ، تاش تازىلاشنى، ھەل بېرىشنى ئۆگىنىپتۇ. ئۇ ئۆزىنىڭ ھېلىقى ئېسىل تېشىنى كۆڭۈلدىكىدەك تازىلاپ، ھەل بېرىپ، ئاندىن ئۆز يۇرتىغا قايتىپتۇ. ئۆيىگە كېلىش بىلەنلا ئېلىپ كەلگەن ئېسىل تاشنى دادىسىغا تاپشۇرۇپتۇ. بوۋاي ئوغلىنىڭ بۇ سوۋغىسىنى كۆرۈپ:

— ئوغلۇم، سېنىڭ ئېلىپ كەلگەن بۇ سوۋغاڭمۇ ھەقىقەتەن ئېسىل ئىكەن. ئەمدى ئىنىڭلارنىڭ نېمە ئېلىپ كېلىشىنى كۈتەيلى، — دەپتۇ.

كەنجى ئوغلى ئالتە ئاي سەرگەردان بولۇپ يۈرۈپ، ھېچنەدىن كۆڭلىگە ياققۇدەك ئېسىل تاش تاپالماي، ئاخىرى ئۈمىدسىز ھالدا ئۆيىگە قايتىپتۇ. ئۇ ھېرىپ كەتكەنلىكتىن ئۆيىگە يېقىن قالغاندا بىرئاز ئارام ئېلىۋېلىش ئۈچۈن بىر كىشىنىڭ دەرۋازىسى ئالدىدا ئولتۇرۇپتۇ. شۇ چاغدا ھويلىدىن [illegible] ئاۋازى ئاڭلىنىپتۇ. ئۇ بۇنىڭدىن ھەيران بولۇپ، يوچۇقتىن ھويلا ئىچىگە قاراپتۇ.

ھويلا ئوتتۇرىسىدا بىر ئۆلۈك كالا ياتقان، ئۈچ كىچىك بالا كالىنى قۇچاقلاپ يىغلاۋاتقانىكەن. ئۇلارنىڭ ئاتا-ئانىسىمۇ كۆز يېشى قىلىشىۋاتقانىكەن. كەنجى ئوغۇل ئۇلارنىڭ بۇ ئېچىنىشلىق ھالىغا چىداپ تۇرالماي، دەرۋازىنى ئېچىپ ھويلىغا كىرىپتۇ. قورۇ ئىگىسى بىلەن كۆرۈشۈپ، بۇ يىغىنىڭ سەۋەبىنى سوراپتۇ. قورۇ ئىگىسى كۆز ياشلىرىنى تۆككەن ھالدا ئۆز ئەھۋالىنى تونۇشتۇرۇپتۇ:

— بىز بىر نامرات ئائىلە ئىدۇق. دۇنيالىقتا مۇشۇ بىر كالىدىن باشقا ھېچنەرسىمىز يوق. مۇشۇ كالىنىڭ سۈتى بىلەن كۈن كۆرۈپ كېلىۋاتاتتۇق. بۈگۈن بۇ كالا ئۆلۈپ قالدى. ئەمدى نېمە قىلىشىمىزنى بىلەلمەي يىغلاۋاتىمىز.

كەنجى ئوغۇل ئۇلارنىڭ ھالىغا ئېچىنىپ، كۆڭلى بۇزۇلۇپتۇ. ئۇ كىچىك بالىلارنىڭ باش كۆزلىرىنى سىلاپ، ئۇلارغا ۋە ئاتا-ئانىسىغا تەسەللى بېرىپتۇ. ئاندىن قورۇ ئىگىسىنى باشلاپ توپتوغرا مال بازىرىغا قاراپ مېڭىپتۇ. كەنجى ئوغۇل بازاردىن ئەڭ ياخشى بىر سىيىرنى تاللاپ سېتىۋاپتۇ. نان، گۆرۈچ، ماي، ئۇن قاتارلىق نەرسىلەرنىمۇ ئېلىپ، قايتىپ كەپتۇ.

بۇ كەمبەغەل بىچارىلەر ئالىيجاناب بۇ يىگىتنىڭ قىماغان ياخشىلىقلىرىنى كۆرۈپ، ئۆزلىرىنى تۇتالماي يىغلاپ كېتىشىپتۇ. يىگىت ئۇلارنى خاتىرجەم قىلىپ، ئاندىن ئۆز ئۆيىگە قايتىپتۇ.

كەنجى ئوغۇل ئۆيىگە قۇرۇق قول قايتىپتۇ. ئاتا-ئانا، ئاكىلىرى بىلەن كۆرۈشۈپتۇ. ئاتىسى ئوغلىغا زەن سېلىپ قاراپ، ئۇنىڭ مۈرىلىرىدە يالتىراپ تۇرغان ھېلىقى كەمبەغەلنىڭ ۋە ئۇنىڭ باللىرىنىڭ كۆز ياشلىرىنى كۆرۈپ:

— سەنمۇ ئېسىل، قىممەت باھالىق تاش ئېلىپ كەلدىڭمۇ؟ مۈرىلىرىڭدە پارقىراپ تۇرغان نېمە؟ — دەپ سوراپتۇ.

ئوغلى ئۇنداق ئېسىل نەرسە ئېلىپ كېلەلمىگەنلىكىنى، مۈرىسىدىكى پارقىراپ تۇرغان كەمبەغەل ئائىلىدىكىلەرنىڭ كۆز يېشى ئىكەنلىكىنى جەريانى بىلەن ئېيتىپ بېرىپتۇ.

ئابدۇللا كىچىك ئوغلىنىڭ سۆزلىرىنى ئاڭلاپ، بۇ ئالىيجاناپ ئوغلىنى قۇچاقلاپتۇ ۋە ئۇنىڭغا:

— ھەي ئالىجاناب، مۇرۇۋۋەتلىك ئوغلۇم، سەن ئۇ بىچارىلەرگە ياردەم قىلىپ، ئىنسانىي ۋەزىپەڭنى ئادا قىپسەن. ئادەملەرنىڭ بىر-بىرىگە دوست-بۇرادەر ئىكەنلىكىنى، ئادالەتپەرۋەر بولۇش لازىملىقىنى ئاشۇ ئىشىڭ بىلەن كۆرسىتىپسەن، مەن سەندىن رازى. ماڭا بىر بىچارە ئاجىز كىشىنىڭ خۇشاللىق كۆز ياش تامچىسى مىڭلىغان جەۋھەردىن ئەۋزەلدۇر. بۇ باغنى ساڭا بەردىم، — دەپتۇ.

ئۇستازنىڭ ھىيلىسى

چېلىشىشنىڭ 360 خىل سەنئىتىنى مۇكەممەل ئىگىلىگەن بىر پالۋان بار ئىكەن. ئۇ ئۆز شاگىرتلىرىدىن بىرىگە 359 خىل چېلىش ئۇسۇلىنى ئۆگىتىپ، بىر خىل ئۇسۇلنى ئۆگەتمەي ساقلاپ قاپتۇ.

شاگىرت كۈچ-قۇۋۋەتتە، چېلىشىش سەنئىتىدە ئەلا دەرىجىدە يېتىشىپتۇ. شۇڭا ھېچكىم ئۇنىڭ بىلەن چېلىشىشقا چۈشەلمەيدىكەن. شۇنىڭ بىلەن ئۇ ئۆز-ئۆزىگە تەمەننا قويىدىغان بوپتۇ. بىر كۈنى ئۇ پادىشاھقا ئۇستازى توغرىسىدا سۆزلەپ:

— يېشىنىڭ چوڭلۇقى بىلەن ماڭا ئۇستاز بولغانلىقىنى دېمىسەم، ئۇنىڭدىن كەم ئەمەسمەن، — دەپتۇ.

ئۇنىڭ بۇنداق ماختانچاقلىقى پادىشاھقا ياقماپتۇ. پادىشاھ ئاخىر ئۇستاز بىلەن ماختانچاق شاگىرتنى چېلىشىشقا بۇيرۇپتۇ. چېلىشىش مەيدانىغا پادىشاھ، ۋەزىرلەر، ئەمەلدارلار ۋە مەشھۇر پالۋانلار يىغىلىپتۇ.

چېلىشىش باشلىنىپتۇ. شاگىرت ئۇستازىغا خۇددى مەست بولغان پىلدەك ھۇرپىيىپ كەپتۇ. ئۇ ئۆز كۆڭلىدە «چويۇندىن پۇتۇلگەن تاغ بولسىمۇ، ئۇنى ئورنىدىن يۇلۇۋېلىپ تاشلايمەن»، دەپ ئويلاپتۇ. ئۇستاز ئۆز شاگىرتىنىڭ كۈچ-قۇۋۋەتتە ئۆزىدىن ئۈستۈن ئىكەنلىكىنى بىلگەچكە شاگىرتىغا ئۆگەتمىگەن ئۇسۇلى بىلەن تاقابىل تۇرۇپتۇ. شاگىرت ئۇستازنىڭ بۇ ئۇسۇلىغا تاقابىل تۇرالماپتۇ. ئۇستاز ئۇنى بېشىدىن يۇقىرى كۆتۈرۈپ، ئايلاندۇرۇپ يەرگە ئۇرۇپتۇ. تاماشىبىنلار قىقاس-چۇقان سېلىپ ئۇستازنى ئالقىشلاپتۇ. پادىشاھ ئۇستازغا ئېسىل سوۋغات تەقدىم قىپتۇ. شاگىرتقا: «ئۆزۈڭنى ئۇستازىڭدىنمۇ يۇقىرى ئورۇنغا قويماقچى بولدۇڭ» دەپ تەنبىھ بېرىپتۇ.

شاگىرت:

— ئۇستاز كۈچ-قۇۋۋەتتە ماڭا تەڭ كېلەلمەيتتى، ئۇ ماڭا ئۆگەتمىگەن بىر

خىل چېلىش ھېلىسى بىلەنلا مېنى يېڭىۋالدى، — دەپ تۇرۇۋاپتۇ.

ئۇستاز:

— مەن مۇشۇنداق كۆڭلەرنىڭ بولۇشىنى ئويلاپ، چېلىش تەدبىرلىرىدىن بىرىنى بۇنىڭغا ئۆگەتمىگەنىدىم. دانىشمەنلەر: «دوستۇڭغا تولىمۇ ئىشىنىپ كەتمە، ئۇنىڭغا ئارتۇقچە مەدەت بەرمە، مۇبادا بىر كۈنى ئۇ ساڭا دۈشمەن بولۇپ قالسا، ئۆزۈڭنىڭ ئۇنىڭغا بەرگەن مەدەتلىرىڭ بىلەن ئۆزۈڭنى يېگىدۇ»، دېگەن، — دەپتۇ.

چوڭلار ئالدىدا بولما بەتقىلىق،
جاھاندا بارچىغا قىلغىن ياخشىلىق.

جاھىل قازى

بىر شەھەردە ھەم ئالىم، ھەم ئادىل بىر قازى بار ئىكەن. بۇ قازى كېسەلگە گىرىپتار بولۇپ، قازا تاپقاندىن كېيىن، جامائەت ئۇنىڭ ئوغلىنى قازىلىققا سايلاپتۇ. ئەمما ئۇ ئاتىسىنىڭ ئەكسىچە ئىنتايىن جاھىل، نادان ئىكەن. ئۇرۇق-تۇغقانلىرى ئۇنىڭغا ئىلىم ئۆگىتىش، ئەدەب-ئەخلاق قائىدىلىرىنى بىلدۈرۈش ئۈچۈن بىر مۇئەللىمنى بەلگىلەپتۇ.

بىر كۈنى تىل دەرسىدە مۇئەللىم نەھۋى (سىنتاكسىس) دىن بىر مىسال كەلتۈرۈپ، قازىدىن سوراپتۇ:

— بالام، مانا بۇ «ئەخمەت مەھمۇتنى ئۇردى» دېگەن جۈملىدىكى ئىسىم ۋە خەۋەر قايسى؟

جاھىل قازى خاپا بولغان ھالدا:

— ۋاھ، ئەخمەت ئۇ مەھمۇتنى نېمىشقا ئۇرغان؟ باشقىلار نېمىشقا ئۇنىڭغا گەپ قىلمىغان؟ ئۇ بىچارە مەھمۇتنىڭ تاياق يېگىنى يېگەن بولامدۇ! — دەپتۇ.

مۇئەللىم بۇ جاھىلنىڭ سۆزىدىن كۈلۈپ:

— مەسىلە سىز ئويلىغاندەك ئەمەس، بۇ يەردە ئۇرغان، ئۇرۇلغان كىشىمۇ يوق، پەقەت جۈملىدىن ئىسىم بىلەن خەۋەرنى تېپىش ئۈچۈن كەلتۈرۈلگەن بىر مىسال بۇ، — دەپتۇ.

جاھىل قازى ئۇنىڭغا ھېچ قايىل بولماي:

— تېنىۋېلىۋاتىسەن: ئۆزۈڭ: «ئەخمەت مەھمۇتنى ئۇردى» دەپ گۇۋاھلىق بەردىڭغۇ. بۇنىڭدىن نېمىشقا يېنىۋالىسەن. — دەپ تۇرۇۋاپتۇ.

مۇئەللىم ھەيران بولۇپ:

— سىز ياخشىراق چۈشىنىڭ، «ئۇردى» دېگەن بۇ سۆز ئەمەلىيەتتە بولمىغان ئىش...

— نېمە دەۋاتىسەن، ئەمەلىيەتتە بولمىغان ئىش دەۋاتامسەن؟ ئۇنداقتا سەن ئەخمەتتىن پارا يېگەن ئوخشايسەن. ئۇنىڭ تەرىپىنى ئېلىپ، ئەيىبىنى ياپماقچىمۇسەن؟ مەن بۇنىڭغا يول قويمايمەن. ھازىر ئەخمەتنى تاپتۇرۇپ جازا بېرىمەن، مېنىڭ قازىلىقتا تۇرغان ۋاقتىمدا بۇنداق زۇلۇمغا يول قويمايمەن، — دەپ بىچارە مۇئەللىمنى قاماشقا، ئەخمەتنى تېپىپ كېلىشكە بۇيرۇق قىپتۇ.

جاھىل ۋە تەلۋىلىك كېسەلگە يولۇققان بۇ قازىنىڭ ئۇرۇق-تۇغقانلىرى بۇ ئەھۋالنى ئاڭلاپ، مىڭ تەسلىكتە ئەھۋالنى چۈشەندۈرۈپ، مۇئەللىمنى تۈرمىدىن بوشىتىۋاپتۇ. بېيىت:

جاھىللىقتىن كۆپ كىشىگە قايغۇ، دەرد
كۈلپەت يېتەر،

جاھىل ئادەم سۆھبىتىدىن قىل ھەزەر،
مىڭ ـ مىڭ ھەزەر.

ئادىل ھۆكۈم

بىر شەھەر ھاكىمىنىڭ سابىت دېگەن خىزمەتچىسى ئىنتايىن گۈزەل بىر ئايالغا ئاشىق بولۇپ قاپتۇ. ئۇ ئايالنى قولغا چۈشۈرۈش ئۈچۈن ھەرقانداق ھەرىكەت قىلغان بولسىمۇ، ھېچقانداق نەتىجە چىقماپتۇ. ئايال ئىپپەتلىك، ئىنتايىن پاك بولغىنى ئۈچۈن سابىتنىڭ تەلىپىنى رەت قىپتۇ. ئەمما سابىت نىيىتىدىن يانماي ئايالنىڭ قېشىغا ئادەم كىرگۈزۈۋېرىپتۇ. بۇ ئىپپەتلىك ئايال ئاخىر ئېرىگە سابىتنىڭ بەتنىيەتلىك ھەرىكىتىنى ئېيتىپتۇ ۋە بۇنىڭغا تاقابىل تۇرۇش ھەققىدە ئېرىدىن مەسلىھەت سوراپتۇ. ئېرى ئايالغا مۇنداق مەسلىھەت بېرىپتۇ: «ئېرىم ئۆيدە بولمايدىغان بىر كۈنى مەن خەۋەر قىلاي، سابىت شۇ چاغدا كەلسۇن، خاتىرجەم ھالدا كۆڭۈللۈك تاماشا قىلايلى، دەپ خەۋەرلەندۈر. ئۇ كەلگەندىن كېيىن ئەدىبىنى تازا بېرەيلى.» دەپتۇ. ئايال ئېرىنىڭ مەسلىھىتى بويىچە بىر كۈنى توختىتىپ سابىتقا خەۋەر بېرىپتۇ. ئېرى ئىشىك تۈۋىگە چوڭقۇر بىر ئورا كولاپ تەييارلاپتۇ.

ۋەدە قىلىنغان كۈنى سابىت ئۆزىنى بىر بىلىپ، بىر بىلمەي خۇشال ھالدا يېتىپ كەپتۇ. ئايالنىڭ ئېرى ئىشىك كەينىگە يوشۇرۇنۇۋالغانىكەن. سابىت ئىشىكتىن بېشىنى تىقىشىغىلا، ئۇنىڭ بېشىغا تەگكەن كالتەك بىلەن تەڭلا سابىت كولانغان ئورىغا دوم چۈشۈپتۇ. ئايال بىلەن ئەر ئۇنىڭ ئۈستىگە تۇپا تاشلاپ، ئۇنى تىرىك پېتى كۆمۈۋېتىپتۇ.

سابىتنىڭ دېرەكسىز يوقالغانلىقىغا ھەيران بولغان ھاكىم، ھەرقانچە قىلسىمۇ ئۇنىڭ خەۋىرىنى ئالالماپتۇ.

بىر كۈنى ھاكىم كوچىدا بىر كىشىنىڭ بولۇشىچە توۋلاپ ناخشا ئېيتىپ كېلىۋاتقانلىقىنى كۆرۈپ، نۆكەرلىرىگە ئاشۇ كىشىنى تۇتۇپ كېلىشنى بۇيرۇپتۇ. نۆكەرلەر ھېلىقى ئادەمنى تۇتۇپ كەپتۇ. ھاكىم ھېلىقى كىشىگە سىياسەت قىلىپ:

— سەن راستىڭنى ئېيت، خىزمەتچىمنى نېمىشقا ئۆلتۈردۈڭ؟ — دەپتۇ.

ئۇ بىچارە ئۇنداق ئىشنى ئۇقمايدىغانلىقىنى ئېيتسىمۇ، ھاكىم ئۇنىڭ سۆزىگە قۇلاق سالماي، ئۇنى زىندانغا ساپتۇ.

شۇ كۈنى يېرىم كېچىدە بىلەن ھېلىقى كىشىنى ھاكىم زىنداندىن ئەپچىقىپ، ئۇنىڭغا:

— سېنىڭ گۇناھسىز ئىكەنلىكىڭنى بىلىمەن، پەقەت بىر سىرنى يېشىش ئۈچۈن مۇشۇنداق قىلدىم. ساڭا بىرنەچچە كىشى قوشۇپ، ئەتە سېنى قويۇۋېتىمەن. سەن ئادەملەرنى ئۆيۈڭگە يوشۇرۇپ قويىسەن. كىم سېنىڭ ئەھۋالىڭنى بىرىنچى بولۇپ سوراپ كەلسە، شۇ كىشىنى خىزمەتچىلىرىمگە تۇتۇپ بېرىسەن، — دەپ ئۇنىڭغا ئىنئام ۋە سوۋغاتلارنى بېرىپ، ئەتىسى يولغا سېلىپ قويۇپتۇ.

ئۇ كىشى ئۆيىگە كېلىپ كۆپ ئۆتمەيلا ھېلىقى ئىپپەتلىك ئايالنىڭ ئېرى ئۇنىڭدىن ھال سوراپ كىرىپ كەپتۇ.

— سېنى ھاكىم نېمە ئۈچۈن قاماپتۇ، نېمىدەپ قويۇۋەتتى؟ — دەپ سوراپتۇ.

— مېنى قاتىللىق قىلدىڭ دەپ تۇت-

www.uyghurkitap.com

قانىكەن، ئەمما بىرەر ئىسپات تېپىلمىغىنى ئۈچۈن، ئاخىر مېنى قويۇۋەتتى، — دەپتۇ.

ھاكىمنىڭ بۇ ئۆيىدە يوشۇرۇنۇپ ياتقان نۆكەرلىرى ئۇنى تۇتۇپ ھاكىمنىڭ ئالدىغا ئېلىپ كەپتۇ. بۇ كىشى سابىتنىڭ قاتىلى ئۆزى ئىكەنلىكى ۋە ئۇنى نېمە ئۈچۈن ئۆلتۈرگەنلىكىنى ئېيتىپتۇ.

ھاكىم ئۇنىڭ قىلغان ئىشىنى لايىق كۆرۈپ:

— ياخشى ئىش قىلىپسەن، ئەگەر مەن ئۇنىڭ شۇنداق بۇزۇق نىيىتىنى سەزگەن بولسام، ئۇنى دارغا ئاساتتىم. ئايالىڭ ۋە ئۆزۈڭنىڭ نامۇ شەرىپىنى قوغداش يولىدا قىلغان بۇ ئىشىڭ بارلىق ئار-نومۇسلۇق كىشىلەرنىڭ ھۆرمىتىگە سازاۋەر بولىدۇ، — دەپتۇ ۋە ئۇنىڭغا كۆپ ئىنئام تەقدىم قىلىپ، ھۆرمەت بىلەن يولغا سېلىپ قويۇپتۇ.

ھۈنەرنىڭ شاراپىتى

ئەرەب ھۆكۈمدارلىرىدىن خەلىپە ھارۇن رەشىتكە تەۋە بىر شەھەر باشلىقى مۇنداق بىر ھېكايىنى سۆزلىگەنىكەن:

— ئاتام مېنى دائىم ھۈنەر ئۆگىنىشكە قىزىقتۇرۇپ: «ئوغلۇم، ياشلىقىڭنى غەنىمەت بىلىپ، ھۈنەر ئۆگىنىۋال، مەنسەپ ۋە بايلىقىڭغا ئىشەنمە، كۈنلەرنىڭ بىرىدە ئۇلار قولۇڭدىن كېتىشى مۇمكىن، ئەمما ھۈنەر دائىم ئۆزۈڭ بىلەن بىرگە بولىدۇ، سېنى ھەرقانداق جايدا موھتاجلىقتا قالدۇرمايدۇ»، دەپ نەسىھەت قىلاتتى.

مەن ئاتامنىڭ ۋەسىيىتىنى چىن دىلىمدىن قوبۇل قىلىپ، ھۈنەر ئۆگىنىشكە بەل باغلىدىم. ماڭا گىلەم توقۇش ھۈنىرى بەكمۇ ياقاتتى. شۇڭا ئەڭ ئۇستا بىر گىلەمچىگە شاگىرتلىققا كىردىم. ئاخىر داڭلىق ئۇستا بولۇپ چىقتىم.

خەلىپە ھارۇن رەشىت ئاتام ۋاپات بولغاندىن كېيىن، ئۇنىڭ ئورنىغا مېنى شەھەر باشلىقى قىلىپ تەيىنلىدى. ئاردىن بىر مەزگىل ئۆتكەندىن كېيىن، خەلىپىنى زىيارەت قىلىش ئۈچۈن ئىككى ھەمراھىم بىلەن بىرگە پايتەخت — باغدادقا قاراپ يولغا چىقتۇق. بىرنەچچە كۈن سەپەر ئاۋارىچىلىقىنى تارتىپ، باغداد شەھىرىگە يېتىپ كەلدۇق. چىرايلىق زىننەتلەنگەن بىر ئاشخانىغا كىردۇق. ئاشخانا ئىگىسى بىزدىن ھال-ئەھۋال سورىدى ۋە:

— سىلەر باشقا بىر شەھەردىن كەلگەن ئابرويلۇق كىشىلەرگە ئوخشايسىلەر، بازاردا تاماق يېيىش سىلەر ئۈچۈن ئەيىب بولىدۇ. مۇشۇ يېقىنلا يەردە ئۆزۈمنىڭ ئازادە قورۇ-جايىم بار، تاماقنى شۇ يەردە يەڭلار، — دېدى.

بىز ئۇنىڭ تەكلىپىنى قوبۇل قىلدۇق. ئۇ بىر خىزمەتچىسىگە بىزنى شۇ يەرگە باشلاپ ئاپىرىشنى بۇيرۇدى. خىزمەتچى بىزنى تازا ياخشى بېزەلگەن بىر ئۆيگە باشلاپ ئەكەلدى:

— مۇشۇ ئۆيدە دەم ئېلىپ تۇرۇڭلار، مەن تاماقنى ھازىر ئەكىلىمەن، — دېدى.

— بىز رازىلىق بېرىپ ئۆيگە كىرىشىمىزگىلا خىزمەتچى ئىشىكنى تاقاپ چىقىپ كەتتى. ئاردىن كۆپ ئۆتمەيلا ئولتۇرغان ئۆيىمىز ئوتتۇرىدىن ئىككىگە بۆلۈنۈپ، ئۈچەيلەن بىراقلا پەسكە — يەر ئاستىدىكى بىر ئۆيگە چۈشۈپ كەتتۇق. يۇقىرىدىكى ئۆينىڭ ئىككىگە بۆلۈنگەن

جايى يەنە قايتىدىن ئەسلىگە كېلىپ، ئاۋۋالقىدەك جىپسىلىشىپ قالدى. بىز ھەيران بولۇپ قورقۇپ تۇراتتۇق، بىرنەچچەيلەن قوللىرىغا پىچاق ئالغان ھالدا ئالدىمىزدا پەيدا بولدى. ئۇلارنى كۆرۈپ جېنىمىزدىن ئۈمىد ئۈزدۇق. ئاشخانا خوجايىنى يولۇچىلارنى مۇشۇنداق ھىيلە بىلەن ئۆلتۈرۈپ، ئۇلارنىڭ گۆشىدىن تاماق ئېتىپ ساتىدىكەن. ماشۇ دەرھال بىر ئويى كەلدى-دە، ئۇلارغا:

— بىز ئەڭ ياخشى گىلەم توقۇشنى بىلىمىز، بىزنى ئۆلتۈرۈش بىلەن قانچىلىك پايدا تاپالايسىلەر؟ بېرىپ خوجايىنىڭلارغا ئېيتىڭلار، بىزگە گىلەم توقۇشقا لازىملىق نەرسىلەرنى ئەكىلىپ بەرسۇن. توقۇلغان گىلەملەرنىلا ساتسا، تېخىمۇ بېيىپ كېتىدۇ، — دېۋىدىم، ئۇلارغا بۇ پىكرىم يېقىپ قېلىپ چىقىپ كەتتى.

تەكلىپىم ئاشخانا خوجايىنىغا ياراپ قاپتۇ. ئەتىسى بىزنى ئۆيگە باشلاپ كىرگەن خىزمەتكار گىلەم توقۇشقا لازىملىق نەرسىلەرنى ئەكىلىپ بەردى. بىز گىلەم توقۇشقا كىرىشتۇق. پۈتكەن گىلەمنى خىزمەتكارلار ئەكىتەتتى. بىر مەزگىل مۇشۇ خىلدا كۈن كەچۈردۇق. مەن بىر كۈنى ئىنتايىن چىرايلىق بىر گىلەمنى لايىھىلەپ توقۇپ چىقتىم. ئۇنىڭ بىر چېتىگە ئىسمىم يېزىلغان تامغىنى بېسىپ، ئاشخانا خوجايىنىغا:

— بۇ گىلەمنىڭ چىرايلىقلىقىنى كۆرۈپ تۇرۇپسەن. بۇ پادىشاھلارغا خاس گىلەم، بۇنى بازاردا ساتماستىن، خەلىپە ھارۇن رەشىتكە تەقدىم قىلساڭ، كۆپ ئىنئامغا ئىگە بولىسەن، — دېدىم.

خوجايىن سۆزۈمگە ئىشىنىپ، ئەتىسى گىلەمنى خەلىپىگە ئاپىرىپتۇ. ھارۇن رەشىت گىلەمنىڭ چىرايلىقلىقىغا ھەۋەس قىلىپ، ئۇياق-بۇياقلىرىنى ئۆرۈپ-چۆرۈپ كۆرۈۋېتىپ، گىلەمدىكى مېنىڭ ئىسمىم يېزىلغان تامغىغا كۆزى چۈشۈپتۇ. بۇ ئىشتىن بىرئاز گۇمان قىلىپ، خوجايىنىدىن بۇ گىلەمنى نەدىن ئالغانلىقىنى سۈرۈشتۈرۈپتۇ. ئۇ بىر سودىگەردىن ئالغانلىقىنى ئېيتىپتۇ. ھارۇن رەشىت خوجايىنغا تامغىسىنى كۆرسىتىپ، مېنى سۈرۈشتە قىپتۇ. خوجايىن جاھىللىق بىلەن تېنىپ تۇرغاچقا ئۇنى قاماپ قويۇپتۇ. بىر مەزگىل ئۇنى قىيىن-قىستاققا ئالغانلىقتىن ئاخىر ئىقرار بولۇپتۇ.

شۇ كۈنى ھارۇن رەشىتنىڭ ئادەملىرى كېلىپ بىزنى بۇ يەردىن قۇتۇلدۇرۇپ، خەلىپىنىڭ ئالدىغا ئەكەلدى. خەلىپە بىزگە كۆپ ياخشىلىق قىلدى. ئاشخانا خوجايىنى ۋە ئۇنىڭ خىزمەتكار شېرىكلىرىنى دارغا ئاستى. بىز ئوردىدا بىرنەچچە كۈن مېھمان بولۇپ تۇرغاندىن كېيىن، ئۆز شەھىرىمىزگە قايتتۇق. شۇنداق قىلىپ، ھۈنەرنىڭ شاراپىتىدىن مەن ۋە ئىككى ھەمراھىم ئۆلۈمدىن قۇتۇلۇپ قالدۇق.

ئۆزبېكچىدىن ئۇيغۇرچىلاشتۇرغۇچى: ھاكىم مۇسا

www.uyghurkitap.com

پەندى نەسىھەتلەر

(«مەتلەئۇل-ئۇلۇم ۋە مەجمەئۇل-فۇنۇن» نىڭ 3-بابىدىن)

نەشرگە تەييارلىغۇچى: ھەبىبۇللا ئېلى

ھەكىم ئەبۇ ئەلى سىنا مۇنداق دەيدۇ: ئىنسانلار ئارىسىدا ئۇن خىسلەت باركى ئۇ، پۈتۈن بەخت-سائادەتنىڭ كانىدۇر. يەنى، ھەقىقەت يولىدا راستچىل بولۇش؛ خەلققە نىسبەتەن ئىنساپلىق بولۇش؛ ئۆز نەپسىگە قارىتا قەھرى-غەزەپلىك بولۇش؛ بىلىملىك كىشىلەر بىلەن ھەمسۆھبەت بولۇش؛ چوڭلارنىڭ ھۆرمىتىنى ساقلاش؛ كىچىكلەرگە شەپقەتلىك بولۇش؛ دوست-يارانلار ۋە ئەل-ئاغىنىلەر بىلەن چىقىشقاق بولۇش؛ دۈشمەنگە قارىتا ئىغىر بىسىق ۋە كەڭ قورساق بولۇش؛ يوقسۇللارغا قولى كەڭ بولۇش؛ بىلىمسىزلەرگە نەسىھەتچى بولۇش.

× ×

سوقرات ھەكىمدىن مۇنداق نەقىل كەلتۈرۈلگەن: «قىلىشقا تېگىشلىك ئىشلارنىڭ ئەڭ ئەۋزەللىرى تۆۋەندىكى ئۈچ ئىشتىن ئىبارەتتۇر: دۈشمەنلىرىڭنى دوستقا ئايلاندۇرۇش؛ بىلىمسىز كىشىلەرنى تەربىيىلەش ۋە ئۇلارنى بىلىم ئەھلىگە ئايلاندۇرۇش؛ يامان ئادەملەرنى پەندى-نەسىھەت بىلەن توغرا يولغا باشلاش».

× ×

بىر كىشى سوقراتتىن:

— ئىنسانغا ئەڭ يېقىن تۇرىدىغان نەرسە قايسىدۇر؟ — دەپ سوراپتۇ. سوقرات:

— ئەجەل ئەڭ يېقىن تۇرىدۇ، — دەپ جاۋاب بېرىپتۇ. ئۇ كىشى:

— ھەممىدىن قايسى نەرسە ئەڭ يىراق تۇرىدۇ؟ — دەپ سوراپتۇ. سوقرات:

— مۇرادى مەقسەت ۋە ئارزۇ-ئىستەكلەرگە ئېرىشىش ئەڭ يىراق تۇرىدۇ، — دەپ جاۋاب بېرىدۇ.

× ×

سوقرات ھەكىم ئۆلۈم ئالدىدا شاگىرتلىرىغا تۆۋەندىكىدەك ۋەسىيەت قالدۇرۇپتۇ: «ھاۋايى ھەۋەستىن قول ئۈزۈپ، قانائەتنى ھەممىدىن يۇقىرى ئورۇنغا قويۇڭلار؛ باي بولغىنىڭلاردا خۇداغا شۈكرى ئېيتىشنى ئۇنتۇماڭلار؛ قىيىنچىلىققا دۇچ كەلگىنىڭلاردا سەۋرچانلىقنى ئۇنتۇماڭلار. چۈنكى، سەۋرچانلىق بارلىق قىيىن ئىشلارنىڭ ئاچقۇچىدۇر. ھەر خىل ھادىسىلەر يۈز بەرگەندە ئۆزۈڭلارنى تۇتۇۋېلىڭلار. ئىرادەڭلار مۇستەھكەم بولغاندا ئىشلار ئوڭۇشلۇق ئاخىرلىشىدۇ؛ ھەرقانداق ئىشنى كىچىك سانىماڭلار. چۈنكى كۆزگە ئىلىنمىغان كىچىك ئىشلار كامالەتكە يەتكەندە كاتتا ئىشقا ئايلىنىپ، سىلەرنى ۋەيران قىلىدۇ؛ ھەر ۋاقىت ئىشەنچلىك دوستلار ۋە يارىدەمچىلەرنى

تەربىيىلەشنى ئۇنتۇماڭلار؛ سىرىڭلارنى دوست-ئاغىنىلىرىڭلارغا بىراقلا ئاشكارىلاپ قويماڭلار. چۈنكى كۈنلەردىن بىر كۈنى ئۇلار ئۆگىنىپ كۈچلۈك دۈشمەنگە ئايلىنىپ قېلىشى مۇمكىن؛ ئاغىزىڭلارنى مەھكەم تۇتۇپ، تىلىڭلارنى يىغىڭلار. سۆزلەشكەندە ئامالىنىڭ بارىچە جىدەللىشىپ قېلىشتىن ساقلىنىڭلار. چۈنكى جىدەللىشىش، دىل ئازارلىقىنى كەلتۈرۈپ چىقىرىدۇ.

ئۇ يەنە: خۇشاللىق ئاستا كېلىپ، تېز كېتىدۇ. خاپىلىق ۋە غەم-قايغۇ تېز كېلىپ، ئۇزۇندا كېتىدۇ. ئىپپەت ۋە پەرھىزكارلىق خىسلىتىنى ئۆزىدە مۇجەسسەم قىلالىغان كىشىنىڭ ئەقلى كامالەتكە يەتكەن ھېسابلىنىدۇ. ھەقىقىي ئەقىل ئىگىسى — ئىپپەت ۋە پەرھىزكارلىقىنى ئۆز تەبىئىتىگە ئايلاندۇرۇپ، ۋۇجۇدىغا سىڭدۈرۈلگەن كىشىلەردۇر.

دىيانەتسىزلىك بىلەن ھاياسىزلارچە تۇرمۇش كەچۈرىدىغان، جامائەت سورۇنلىرىدا ئۆزىنىڭ ۋە باشقىلارنىڭ ئەيىبىنى ئاچىدىغان، مەخپىيەتلىكىنى ئاشكارىلايدىغان ئەخمىقانە ئادەملەردىن قاتتىق ئېھتىيات قىلىڭلار. خۇدانىڭ ھەقىقىي بەندىلىرى كۆڭلىدىن بۇزۇق خىياللار ۋە يامان ھاۋايى-ھەۋەسلەر كەچكەندە ئۇنى قوللاپ-قۇۋۋەتلىمەستىن بەلكى، ئەقىل كۈچىگە تايىنىپ، ئەقىل تارازىسى بىلەن ئۆلچەپ، ئۇنى رەت قىلىدۇ.

× ×

ئىلىم — **دۇنيادا ھېچقانداق** تەڭدىشى يوق بىر بايلىقتۇر. ئىلىمنى رەزىل ۋە پەسكەش ئادەملەرگە ئۆگىتىش، ئېسىل گۆھەرنى ھاجەتخانىغا تاشلىۋەتكەنلىك بىلەن باراۋەردۇر.

× ×

يامان ئادەم بىلىمسىز ئەخمەقلەرنىڭ ماختىشى بىلەن ياخشى ئادەم بولۇپ قالمايدۇ. ياخشى ئادەم يامان ئادەملەرنىڭ تىللىشى، ئازار قىلىشى ۋە يامان كۆرۈشى بىلەن ئەسكى ئادەم بولۇپ قالمايدۇ.

× ×

ئادەمنىڭ يۈرىكىنى خۇدانىڭ ئۆيى دەيدىكەن. شۇڭا كىشىلەرنىڭ كۆڭلىگە ئازار بېرىپ، دىلىنى رەنجىتىشنىڭ ئۆزى، خۇدانىڭ ئۆيىنى بۇزغانلىق ۋە خۇداغا ئازار قىلغانلىق بىلەن باراۋەردۇر.

× ×

ئادەمنىڭ غەزىپى ئۆرلىگەندە ئۇنى تۇتۇۋېلىپ ئېغىر-بېسىق بولۇش لازىم. ئاچچىقىغا بويسۇنغۇچىلار ھايۋان بىلەن ئوخشاشتۇر.

× ×

بەختسىز كىشى دېگىنىمىز — ئىلىمگە ئىگە بولسىمۇ، ئەمەل قىلىشتىن مەھرۇم قالغان؛ ياخشىلارنىڭ نەسىھىتىنى قوبۇل قىلىشقا مۇيەسسەر بولالمىغانلاردۇر.

× ×

ئىنسانلارنى ئۈچ تەبىقىگە ئايرىش مۇمكىن. بىرىنچىسى، ئەۋلىيالار گۇرۇھى، ئۇلارنىڭ ئىچكى دۇنياسى تاشقى دۇنياسىدىن ياخشىراقتۇر؛ ئىككىنچىسى، ئالىملار گۇرۇھى، ئۇلارنىڭ ئىچكى دۇنياسى تاشقى دۇنياسى بىلەن ئوخشاشتۇر. ئۈچىنچىسى، بىلىمسىز ۋە قارا قورساقلار گۇرۇھى. ئۇلارنىڭ سىرتقى دۇنياسى ئىچكى دۇنياسىدىن ياخشىراقتۇر.

× ×

يوقسۇللۇقنى بايلىقتىن؛ ئاچلىقنى توقلۇقتىن؛ ئاجىزلىقنى مۇشتۇمزورلۇقتىن؛

خارلىقنى ئەزىزلىكتىن؛ كەمتەرلىكنى چوڭ-
چىلىقتىن؛ غەم-قايغۇنى خۇشال-خۇرام-
راملىقتىن؛ ئۆلۈمنى تىرىكلىكتىن يۇقىرى
ئورۇنغا قويالىغان كىشىلەرلا ھەقىقىي
مەرد ھېسابلىنىدۇ.

× ×

ئەگەر سەن ھەقىقىي مەردلەردىن
بولاي دېسەڭ، يامانلىق قىلغانلارغا ياخشىلىق
قىل؛ سەندىن ئالاقىنى ئۈزگەنلەر بىلەن
قايتىدىن ئالاقە ئورنات؛ سەندىن ئۈمىد-
سىزلەنگەنلەرگە ياخشىلىق قىلىشنىڭ
كويىدا بول!

× ×

ئەگەر سەن بىرەر كىشىنىڭ كۆڭ-
لىدە ساڭا مۇھەببەت ياكى ئاداۋەت بارلى-
قىنى بىلەي دېسەڭ. ئالدى بىلەن ئۆز
كۆڭلۈڭنى مۆلاھىزە قىلىپ كۆر. سېنىڭ
دىلىڭدا ئۇنىڭ مۇھەببىتى ئورۇن
ئالغان بولسا، بۇ ھال ئۇ كىشىنىڭمۇ سېنى
ياخشى كۆرىدىغانلىقىنىڭ ئىپادىسىدۇر.
ئەگەر ئۇ كىشىنىڭ ئاداۋىتى سېنىڭ دى-
لىڭدا ئورۇن ئالغان بولسا، بۇ ھال ئۇ كى-
شىنىڭ دىلىدىمۇ ساڭا نىسبەتەن ئاداۋەت
ئورۇن ئالغانلىقىنىڭ ئىپادىسى بولۇپ
ھېسابلىنىدۇ.

× ×

دۇنيادا نۇقسانسىز دوست تۇتىمەن
دېگەن كىشىنىڭ ئەسلا دوستى بولمايدۇ.
دوستىدىن ئازغىنە خاتالىق ئۆتۈلگەن ھا-
مان ئۇنى ئەيىبلىگەن كىشىنىڭ دۈشمىنى
كۆپ بولىدۇ. كىمكى دوستىدىن بايلىق
ئۈندۈرۈۋېلىش ئۈمىدىنى كۈتسە، ئۇنداق
كىشىنىڭ كۆڭلى ئەسلا خاتىرجەم بولالمايدۇ.

× ×

دوستلۇقنى ھەقىقىي سادىق دوست-
لىرىڭغا قىل! يانچۇقۇڭنى ۋە تاپىقىڭنى
كۆزلەپ دوستلۇق ئورناتقانلاردىن بە-
ۋاپا ئۈمىدىنى كۈتكىلى بولمايدۇ.

× ×

دوست-دۈشمەننى ئۈچ خىلغا ئاي-
رىش مۇمكىن. بىرىنچى، سېنىڭ دوستۇڭ؛
ئىككىنچى، دوستۇڭنىڭ دوستى؛ ئۈچىن-
چى، دۈشمىنىڭنىڭ دۈشمىنى.
بىرىنچى، سېنىڭ دۈشمىنىڭ؛ ئىك-
كىنچى، دوستۇڭنىڭ دۈشمىنى؛ ئۈچىنچى،
دۈشمىنىڭنىڭ دوستى.

× ×

ئادەملەرنىڭ ئەڭ ئەسكىسى: باشقى-
لارنىڭ ھەممىسىنى دۈشمەن بىلىدىغان؛
باشقىلارمۇ ئۇ كىشىنى دۈشمەن كۆرىدى-
غان؛ باشقىلارغا دىل ئازار قىلىدىغان؛ كى-
شىلەرنىڭ خاتالىقىدىن ئۆتمەيدىغان؛ ئۆزرى-
خاھلىقنى قوبۇل قىلمايدىغان جاھىل
مىجەزلىك كىشىلەردۇر.

× ×

ئادەملەرنىڭ بىلىمسىزلىرى، سادىق
دوستلارنى تاپقاندا قەدرىنى بىلمەستىن
ئۇلارنىڭ دىلىنى ئاغرىتىپ، ئۆزىدىن ئا-
چۇرۇپ قويىدىغان ئەخمەقلەردۇر.

× ×

ھەقىقىي ساداقەتلىك دوستلار سې-
نىڭ ئەيىبلىرىڭنى بىلگەندە ئۇنى چۈۈش-
تىن ساقلىنىدىغان؛ بىرەر ئارتۇقچىلىقىڭنى
كۆرگەندە ئۇنى باشقىلارغا تەشۋىق قىلىدى-
غان؛ ساڭا بىرەر ياخشىلىق قىلسا ئۇنى
ئۇنتۇپ كېتىدىغان؛ سەندىن بىرەر ياخشى-
لىق يەتكەندە ئۇنى ھەرگىز ئۇنتۇپ
قالمايدىغان؛ سەندىن خاتالىق كۆرۈلگەندە
ئۇ توغرىدا بەك ئىنچىكە ھېسابلىشىپ كەتمەي-

ئۇيغۇر كىتاب تورى www.uyghurkitap.com

دىغان؛ ئۆزرىخاھلىق قىلساڭ ئۇنى قوبۇل قىلىدىغان ئالىي خىسلەتلىك كىشىلەردۇر.

× ×

شىجائەتلىك، قەيسەر كىشىلەرنىڭ جاسارىتىنى جەڭ كۈنىدە؛ دىيانەت ۋە ئىشەنچ ئىگىلىرىنى ئېلىم-بېرىم ئىشلىرىدا؛ ئاياللارنىڭ، بالا-چاقىلارنىڭ ۋاپادارلىقىنى كەمبەغەللەشكەندە؛ ھەقىقىي دوستلىلارنى بېشىڭغا كۈن چۈشكەندە بىلگىلى بولىدۇ.

× ×

كېسەلچان ئادەم ساقىيىپ بولمىغۇچە يېمەك-ئىچمەكتىن لەززەت ئالالمايدۇ. ئاشىقمۇ مەشۇقىنىڭ ۋىسالىغا يەتمىگىچە كۆڭلى ئارام تاپمايدۇ. شۇنىڭغا ئوخشاش ئىنسانمۇ دۈشمەندىن خالاس تاپمىغىچە كۆڭلى تىنچىمايدۇ.

× ×

دۈشمەن — دۈشمەنلىكتە قوللىنىدىغان بارلىق ھىيلە-مىكىرلىرى تۈگەپ، ئۇنىڭ ھېچقايسىسىدىن نەتىجە قازىنالمىغاندا دوستلۇق زەنجىرىنى چالدىرلىتىدۇ. ھېچكىمنىڭ قولىدىن كەلمەيدىغان ياخشىلىقلارنى قىلىپ، دوستلۇق تونىغا ئورۇنۇۋالىدۇ.

× ×

چىرايى تۇرۇلگەن، گېپى توڭ، خۇيى سەت كىشىلەرنى ھەممە ئادەم يامان كۆرىدۇ. راستچىل، ۋاپادار، ئاق كۆڭۈل كىشىلەرنى ھەممە ئادەم دوست تۇتىدۇ.

× ×

دوستلار ئىككى خىل بولىدۇ. بىر خىلى، ھەر كۈنى ئىستېمال قىلىنىدىغان ئوزۇقلۇققا ئوخشايدۇ. ئۇ، كۈندىلىك تۇرمۇشۇڭدا كەم بولسا بولمايدۇ. يەنە بىر خىلى، كېسەل بولغاندا ئىستېمال قىلىنىدىغان دورىغا ئوخشايدۇ. بەزى چاغلاردا ئۇنىڭغا ھاجىتىڭ چۈشۈپ قالىدۇ.

× ×

قولۇڭنى دۇنيادىن تارتالمىساڭمۇ، دۇنياپەرەسلىككە بەك كۆڭۈل بېرىپ كەتمە. چۈنكى ئاللاتائالامۇ كىشىلەرنى دۇنيادىن مۇتلەق قول ئۈزسۇن دېمەيدۇ، بەلكى دۇنياغا قاتتىق مۇھەببەت باغلاپ كەتمىسۇن، دەيدۇ.

× ×

گۈزەل ئەخلاق ۋە كەمتەرلىك دوستلۇقنى كۈچەيتىدۇ. سەۋرى-تاقەت مۇراد-مەقسەتنى ھاسىل قىلىدۇ. ئادالەت ۋە ئىنساپ بىلەن ئىش بېجىرىش ھوقۇقنى مۇستەھكەملەيدۇ.

× ×

ئەگەر سەن دۈشمەنىنىڭ تارقاق ۋە ئىتتىپاقسىزلىقىنى كۆرسەڭ، كۆڭلۈڭنى خاتىرجەم تۇت. ئۇلارنىڭ ئۆملىشىپ كېتىۋاتقانلىقىنى كۆرسەڭ، ھەر دائىم ھوشيار تۇر.

× ×

پادىشاھ ئالتە خىل ئادەمنى تەربىيىلەشكە ئەھمىيەت بېرىشى ۋە ئۆز ئەتراپىغا ئۇيۇشتۇرۇشى كېرەك. ئۇلار: بىرىنچى، دانا ۋە بىلىملىك ۋەزىر، ئىككىنچى، قابىلىيىتى يۇقىرى كاتىپ، ئۈچىنچى، تىلى راۋان شائىر، تۆتىنچى، كامالەتكە يەتكەن ئىنژېنېر، بەشىنچى، ئەخلاقى ۋە كەسپىي جەھەتتىن پىشىپ يېتىلگەن مۇھاپىزەتچى، ئالتىنچى، ماھارەتلىك تېۋىپ قاتارلىقلاردىن ئىبارەت.

www.uyghurkitap.com

× ×

پادىشاھلارغا مۇناسىپ سۈپەتلەر؛ ساخاۋەت ۋە ئادىللىقتۇر. مۇناسىپ كەلمەيدىغىنى، قورقۇنچاقلىق، بېخىللىق ۋە زالىملىقتۇر.

× ×

ئۈچ خىل كىشىلەرنىڭ يولدىن چىقىشى ئۈچ خىل ئىللەتكە باغلىق. بىرىنچى، پادىشاھلارنىڭ يولدىن چىقىشى زالىملىققا باغلىق. ئىككىنچى، ئالىملارنىڭ يولدىن چىقىشى تاماخورلۇققا باغلىق؛ ئۈچىنچى، كەمبەغەللەرنىڭ يولدىن چىقىشى رىياغا باغلىق.

× ×

تۆت خىل سەۋەب ئادەمنى كارىدىن چىقىرىدۇ. بىرىنچى، كۆپ سانلىق دۈشمەن؛ ئىككىنچى، كۆپىيىپ كەتكەن قەرز؛ ئۈچىنچى، كۆپ بالا-چاقا؛ تۆتىنچى، ئۇرۇشقاق خوتۇن.

× ×

تۆۋەندىكى تۆت پەزىلەت ئىنساننى تەرەققىياتقا ۋە يۇقىرى مەرتىۋىگە ئىگە قىلىدىغان ئامىلدۇر: بىرىنچى، ئىلىم-پەننى سۆيۈش، ئۇنى ھەممىدىن ئەلا بىلىش؛ ئىككىنچى، يامانلىق قىلغانلارغا ياخشىلىق قىلىش؛ ئۈچىنچى، ئاچچىقى ئۆرلىگەندە ئۆزىنى تۇتۇۋېلىش؛ تۆتىنچى، كىشىلەرنىڭ سورىغان سوئاللىرىغا ئەستايىدىللىق ۋە راستچىللىق بىلەن جاۋاب بېرىش.

× ×

ئىلىم ئەھلىلىرى بىلەن مۇنازىرىلىشىش ۋە جېدەللىشىش؛ سىناقتىن ئۆتمىگەن ئىشلارغا ئىشەنچە باغلاش؛ باللار بىلەن ھەمسۆھبەت بولۇش؛ خوتۇنلارنىڭ ھىيلە-مىكىرلىرىگە سەل قاراش نادانلىق ۋە بىلىمسىزلىكنىڭ ئىپادىسىدۇر.

× ×

ئەقىل ئىگىلىرىنى ئىككى ئىش [illegible]سۇسلاندۇرىدۇ. بىرسى، قابىلىيەتلىك كىشىلەرنى ئۆز كەسپىگە قويماسلىق، يەنە بىرسى، قابىلىيەتسىز كىشىلەرنى مۇھىم كەسپلەرگە تەيىنلەش.

× ×

ئىقتىدارى بايقالغان كىشىلەرنى تەربىيىلەپ يېتىشتۈرمەسلىك، ئۇلارغا زۇلۇم قىلغانلىق بولىدۇ. قابىلىيەتسىز كىشىلەرنى تەربىيىلەيمەن دەپ ئاۋارىچىلىق تارتىش بىلىمسىزلىك ھېسابلىنىدۇ.

× ×

بۇ دۇنيانىڭ راھەتى چاقماقنىڭ يورۇقىدەك تۇراقسىزدۇر؛ دۇنيانىڭ قايغۇ-مۇشەققەتلىرىمۇ ھاۋانى قاپلىغان قارا بۇلۇتتەك تۇراقسىزدۇر. شۇڭا بۇ دۇنيانىڭ راھەت-پاراغەتلىرىگە بېرىلىپ، ئۆلپەتلىشىشكە، مەپتۇن بولۇپ كېتىشكە، شۇنداقلا قاتتىقچىلىق كۈنلەرنىڭ كۈلپەتلىرىگە قايغۇرۇپ كېتىشكە بولمايدۇ.

× ×

ئادەملەر تۆت خىلغا ئايرىلىدۇ. بىرىنچىسى، پىخسىق ئادەملەر، ئۇلار ئۆزىمۇ يېمەيدۇ، باشقىلارغىمۇ بەرمەيدۇ. ئىككىنچىسى بېخىل ئادەملەر، ئۇلار ئۆزى يەيدۇ، لېكىن باشقىلارغا يېگۈزمەيدۇ. ئۈچىنچىسى، سېخىي ئادەملەر، ئۇلار ئۆزىمۇ يەيدۇ، باشقىلارغىمۇ خەيرى-ساخاۋەت قىلىدۇ. تۆتىنچىسى يۇقىرى دەرىجىلىك سېخىيلار، ئۇلار ئۆزى يېمەي-ئىچمەي ھەممىنى باشقىلار ئۈچۈن سەرپ قىلىدۇ. دائىم ھاجەتمەنلەرنىڭ ھاجىتىنى راۋا قىلىشنىڭلا كويىدا بولىدۇ.

× ×

ئالىي مەرتىۋە، يۇقىرى ئىناۋەتكە ئىگە بولۇش ئاسانلىقچە قولىغا كەلمەيدۇ. لېكىن ئىززەت، ھۆرمەتتىن چۈشۈش ناھايىتى ئاسانغا توختايدۇ. بۇ خۇددى ئېغىر تاشنى ئىتتىرىپ يۇقىرىغا چىقىرىش ئۈچۈن كۆپ كۈچ سەرپ قىلىپ، پەسكە چۈشۈرۈشتە ئاسانلا دومىلىتىۋەتكەنگە ئوخشايدۇ.

× ×

ئادەم ھەر كۈنى ئەتىگەندە ئەينەككە قارىشى كېرەك. ئەگەر ئۆز سۈرىتى ئەينەكتە چىرايلىق كۆرۈنسە، ئىچكى دۇنياسى ۋە ئەخلاقىنى تېخىمۇ تۈزەشتۈرۈشى كېرەك.

ئەگەر ئۆزىنىڭ سۈرىتى ئەينەكتە سەت كۆرۈنسە، ئەخلاقى ۋە ئىچكى دۇنياسىنى گۈزەللەشتۈرۈشكە تىرىشىڭ! شۇنداق قىلىپ ئىككى سەتلىكنىڭ ئۆزىگە مۇجەسسەملىنىپ قېلىشىنىڭ ئالدىنى ئالسۇن!

× ×

پۈتۈن دۇنيانى بىر لوقما قىلىپ يوقسۇللارنىڭ ئاغزىغا تىقىپ قويساڭمۇ ئىسراپچىلىق ھېسابلانمايدۇ. ئىسراپچىلىق دېگەن: خۇدانىڭ غەزىپى ئۆرلەيدىغان ئىشلارغا سەرپ قىلىنغان مال-مۈلۈكتۇر.

× ×

ئۈچ خىل كىشىلەر ئۈچ نەرسىنىڭ قەدرىنى بىلىدۇ: ياشلىقنىڭ قەدرىنى قېرىلار بىلىدۇ؛ ساقلىقنىڭ قەدرىنى كېسەللەر بىلىدۇ؛ نازۇ-نېمەتنىڭ قەدرىنى يوقسۇللار بىلىدۇ.

× ×

ھەر قانداق نەرسە تىرىكلا بولىدىكەن پاكىزە ھېسابلىنىدۇ، ئۆلگەندىن كېيىن نىجاسەتكە ئايلىنىدۇ. لېكىن ئىنساننىڭ نەپسى تىرىك ۋاقتىدا نىجىس بولۇپ، ئۆلگەندىن كېيىن پاكىزە نەرسىگە ئايلىنىدۇ.

× ×

ھىندى ھەكىملىرىنىڭ: ئېيتىشىچە كىشىلەر دۇنيادا خاتىرجەملىك، بايلىق، سالامەتلىك بىلەن بەختلىك ياشايدۇ. قورقۇنچ، كەمبەغەللىك، كېسەللىك بىلەن بەختسىز ئۆتىدۇ.

× ×

ئەيىبلىك ئادەم باشقىلارنىڭ ئەيىبىنى ئىزدەشكە ئامراق كېلىدۇ. ئەقىللىق ئادەم ئورۇنلۇق سۆزلەيدۇ، ئارتۇقچە گەپلەردىن تىلىنى يىغىدۇ.

× ×

بىر كىشى بىر ھەكىمدىن:

— قانداق ئادەمنىڭ غەم-قايغۇسى كۆپ بولىدۇ! — دەپ سوراپتۇ. ھەكىم:

— بەد خۇي ۋە پەيلى يامان ئادەملەرنىڭ غەم-قايغۇسى ئەڭ كۆپ بولىدۇ، — دەپ جاۋاب بېرىپتۇ.

× ×

سولۇن ھەكىم مۇنداق دەيدۇ: ھەقىقىي دوستلار بىر-بىرىنى ھۆرمەتلەيدۇ، قەدىرلەيدۇ. دوستىنىڭ ياخشى گېپىنى قىلىدۇ. يامان گېپىنى قىلىدىغانلارنى كۆرگەندە دەرھال رەددىيە بېرىدۇ. دۇنيادا ئىنسانغا ئەڭ مۇھىم نەرسە ئىخلاسمەن دوستتىن ئىبارەتتۇر.

× ×

بىر كىشى ئابدۇللا بىننى مۇقەففەئدىن:

— سىز ئۆز دوستىڭىزنى ياخشى

www.uyghurkitap.com

كۆرەمسىز ياكى تۇغقانلىرىڭىزنىڭ دوستىنىمۇ؟ — دەپ سوراپتۇ. مۇقەففەئ:

— تۇغقىنىمنىڭ دوستىنى بەكرەك ياخشى كۆرىمەن، — دەپ جاۋاب بېرىپتۇ.

× ×

ھەزرىتى ئەلى رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ: «ئادەملەرنىڭ ئەڭ ئاجىزلىرى دوست تۇتمايدۇ. ئەگەر دوست تۇتسا، ئەرزىمەس ئىشلار بىلەن كۆڭلىنى رەنجىتىپ، دوستلۇق رىشتىسىنى ئۈزۈپ قويىدۇ» دېگەن.

× ×

بىر كىشى بىر ھەكىمدىن:

— مۇھەببەت دېگەن نېمە؟ — دەپ سورايتۇ. ھەكىم:

— مۇھەببەت دېگەن — ياخشىلىق قىلسا تەرەققىي قىلىپ ئۆسىدىغان، جاپا قىلسا كېمەيمەستىن ئۆزپېتى تۇرۇۋېرىدىغان بىر خىل نەرسىدۇر، — دەپ جاۋاب بېرىپتۇ.

× ×

بىر ھەكىم مۇنداق دەيدۇ: دوستلۇقنىڭ ئۇلى كىچىك پېئىللىق ۋە كەمتەرلىك بىلەن مۇستەھكەملىنىدۇ. مۇراد-مەقسەت ۋە ئارزۇ-تىلەك سەبرى تاقەتتىن كېلىدۇ.

× ×

ھۆكۈمالار مۇنداق دەيدۇ: ئىنسانلارنى ئۈچ خىلغا ئايرىش مۇمكىن. بىرىنچىسى، ئەقىللىقلار. ئىككىنچىسى يېرىم ئەقىللىقلار. ئۈچىنچىسى، بىلىمسىز ۋە جاھىللار.

ئەقىللىقلار بىرەر ۋەقە يۈز بەرگەندە ئەقلىنى ئىشلىتىپ، ئۇنىڭ ئالدىنى ئېلىشقا چارە-تەدبىر ئويلايدۇ. يېرىم ئەقىللىقلار بېشىغا بالايىئاپەت يۈزلەنگەندە، پىتنە-پاساتقا دۇچ كەلگەندە، كۆڭلىنى بۇزمايدۇ، يۈرىكىنى توق تۇتىدۇ. ئەقىل-پاراسەت ئىشلىتىپ، بالا گىرداۋىدىن نىجادلىق يولىنى تاپىدۇ. بىلىمسىز ۋە جاھىللار بېشىغا كۈن چۈشۈپ بىرەر بالايىئاپەتكە دۇچ كەلگەندە سەراسىمىگە چۈشىدۇ. تەدبىر قوللىنىپ ئۇ بالادىن قۇتۇلۇشقا جۈرئەت قىلالمايدۇ. ئاجىزلىقىغا تەن بېرىپ، ھەيرانلىق چۆلىدە پەرىشان بولىدۇ.

× ×

سوقرات ھېكىم مۇنداق دەيدۇ: قىلىشقا تېگىشلىك ئىشلارنىڭ ئەڭ ئەۋزەللىرى تۆۋەندىكىلەردۇر — بىرىنچى، ھالال كەسپى ئارقىلىق ئىقتىساد توپلاش، شۇ ئىقتىساد ئارقىلىق ھاجەتمەنلەرنىڭ ھاجىتىنى راۋا قىلىش؛ مىسكىن، يوقسۇللارنىڭ تۇرمۇشىغا يار-يۆلەكتە بولۇش؛ خۇدا رىزالىقى ئۈچۈن يېتىم-بىچارىلەرنىڭ بېشىنى سىلاشقا خىراجەت قىلىشتىن ئىبارەتتۇر. ئىككىنچى، غەزىپى ئۆرلەپ، ئۆزىنى باسالمايۋاتقان چاغلاردا ئۆز تىلىنى ۋە قولىنى ئىدارە قىلىپ، كىشىلەرگە مەنىۋى ۋە جىسمانىي جەھەتتە ئازار بېرىشتىن ساقلىنىش؛ ئۆزىنىڭ كەمچىلىكلىرىنى كۆرسىتىپ قويغان ھەرقانداق شەخسنى ھۆرمەتلەپ، ئۇنى دوست دەپ بىلىش؛ بىھۇدە ماختاپ مەدھىيە كېيىنىدە ئولتۇرغۇزىدىغان كىشىلەرنىڭ ئالدام خالتىسىغا كىرىپ قالماسلىقى لازىم. ئىنساندىكى ئەڭ كاتتا پەزىلەتلەردىن بىرى، شەھۋانىي ھەۋەس ۋە ئاچكۆز نەپسى ئۈستىدىن غالىب كېلىش ئۈچۈن ئۆز ھوقۇقىنى يۈرگۈزۈشتىن ئىبارەتتۇر.

× ×

ھەققىي ئىلىم ئىگىسى دەپ شۇنداق كىشىگە ئېيتىلىدۇكى، ئۇ كىشىنىڭ دوست-

لىرى ئۇنىڭدىن خاتىرجەم بولۇپلا قالماستىن، بەلكى دۈشمەنلىرىمۇ ئۇنىڭ توغرا ۋە ئادىل ئىش قىلىدىغانلىقىغا، كىشىلەرنى ئورنىغا تىقمايدىغانلىقىغا ئىشىنىپ، ئۇنىڭدىن خاتىرجەم بولالايدىغان كىشىلەردۇر.

× ×

سەن نومۇسسىزلىق بىلەن ئېرىشكەن بىرەر ئىنئام ۋە نەسىبىدىن ئۆزۈڭچە خۇشاللىنىپ، كۆرەڭلەپ كەتمە. چۈنكى بۇ ئىنئامنى قولغا كەلتۈرۈش يولىدا قولۇڭدىن بېرىۋەتكەن ھۆرمەت ۋە ئابرۇيۇڭ قولۇڭغا كەلتۈرگەن ھازىرقى ئىنئامىڭدىن قىممەتلىكرەكتۇر.

× ×

مەۋلانا شەمسىددىن شۇنداق دەيدۇ: بەزى كىشىلەر ھورۇنلۇق ۋە سۇسلۇق سەۋەبىدىن بۈگۈن بېجىرىشكە تېگىشلىك ئىشىنى ئەتىگە قويىدۇ. ئۇلار بۈگۈننىڭ تۈنۈگۈنىنىڭ ئەتىسى ئىكەنلىكىنى، بۈگۈن نېمە ئىش قىلىۋاتقانلىقىنى، ئەتە نېمە ئىش قىلىدىغانلىقىنى ئويلاپمۇ قويمايدۇ. بۇ بىر خىل غاپىللىقنىڭ ۋە ئۆزىگە قىلىنغان زىيانكەشلىكنىڭ ئىپادىسىدۇر.

× ×

نۇشىرىۋان ئادىل شاھتىن ۋەزىرى تۆۋەندىكى مەسىلىلەرنى سورىدى. نۇشىرىۋان ئادىل جاۋاب بەردى.

سوئال: كىشى ھاياتتا تۇرمۇشنى قانداق ئۆتكۈزۈشى كېرەك؟

جاۋاب: كۆڭۈلنى خۇش تۇتۇش، ھېچكىمگە دىل ئازار قىلماسلىق يولى بىلەن ئۆتكۈزۈش كېرەك.

سوئال: ئۆمۈرنى قانداق ئىشلارغا سەرپ قىلىش كېرەك؟

جاۋاب: ئىلىم ھاسىل قىلىشقا سەرپ قىلىش لازىم.

سوئال: ئىلىم - بىلىمنىڭ نەتىجىسى قانداق بولىدۇ؟

جاۋاب: ئىلىم ئالغۇچى ئەگەر كىشىلەرنىڭ نەزەرىدە ئىناۋەتسىز كىشى بولسا ئىلىمنىڭ ئۇلۇغلۇقىدىن ئۇ كىشى ھۆرمەتكە سازاۋەر بولۇپ قالىدۇ. ئىلىم ئالغۇچى ئەگەر كەمبەغەل بولسا ئىلىم ئارقىلىق باي بولىدۇ.

سوئال: توغرا يولنى قانداق تونۇغىلى بولىدۇ؟

جاۋاب: ئىلىمنىڭ پارلاق نۇرى بىلەن تونۇۋالغىلى بولىدۇ.

سوئال: توغرا يولنىڭ بەلگىسى نېمە؟

جاۋاب: ئاچكۆز نەپسى ئۈستىدىن غالىب كېلىش.

سوئال: نەپسىنى مەغلۇپ قىلىدىغان چارە - تەدبىر قايسى؟

جاۋاب: ئۇنىڭ خاھىشىغا قارشىلىق كۆرسىتىش ۋە رايىغا بارماسلىق.

سوئال: ئىززەت - ھۆرمەتنى ساقلايدىغان ئاساسىي خىسلەت نېمە؟

جاۋاب: كەم سۆزلۈك.

سوئال: ياخشىلىقنى ئالدى بىلەن كىمگە قىلىش كېرەك؟

جاۋاب: ئاتا - ئانىغا.

سوئال: يامانلىق قىلىشتا نېمىنى ئالدىنقى ئورۇنغا قويۇش كېرەك؟

جاۋاب: ئۆز نەپسىنى.

سوئال: خۇدايىتائالانىڭ دەرگاھىدا قانداق ياخشىلىق ئەڭ ئاۋۋال قوبۇل قىلىنىدۇ؟

جاۋاب: ئاتا - ئانا، بالا - چاقا، ئۇرۇق - تۇغقان ۋە قەۋمى - قېرىنداشلارغا قىلغان ياخشىلىق.

سوئال: خۇدايىتائالانىڭ دەرگاھىدا قانداق ئىش ئەڭ يامان كۆرۈلىدۇ؟

www.uyghurkitap.com

جاۋاب: ئۆز پەرزەنتلىرىنى قاغاش، قول ئاستىدىكى كىشىلەرگە زۇلۇم قىلىش.

سوئال: بەخت ـ سائادەتلىك كىشىلەرنىڭ سۈپەتلىرى قانداق بولىدۇ؟

جاۋاب: بىرىنچى، ئىلىم ھاسىل قىلىش يولىدا ماڭىدۇ؛ ئىككىنچى، كەڭ قورساق بولىدۇ؛ ئۈچىنچى، ئوچۇق چىراي ۋە خۇش خۇي كېلىدۇ.

سوئال: دۇنيادىكى ئىشلارنىڭ ئىچىدە ئەڭ ياخشى ئىش قايسىدۇر؟

جاۋاب: ئالىملار بىلەن ھەمسۆھبەت بولۇشتۇر.

سوئال: مۇسۇلمانچىلىقنىڭ ئالامىتى نېمە؟

جاۋاب: كىشىلەرگە ئازار قىلىشتىن ئۆزىنى تارتىش، كىشىلەرنىڭ خاتىرجەملىكىگە تىلەكداشلىق قىلىش، دەخلى ـ تەرۈز يەتكۈزمەسلىك.

سوئال: ئازار خورلۇقتىن قول ئۈزۈشنىڭ چارىسى نېمە؟

جاۋاب: ئۆزىنى ھەممىدىن تۆۋەن تۇتۇش.

سوئال: كۆڭۈلنىڭ قاراڭغۇلىشىپ قېلىشى نېمە سەۋەبتىن بولىدۇ؟

جاۋاب: پۈتۈن دىلى بىلەن دۇنيانىڭ مال ـ مۈلۈكلىرىگە مۇھەببەت باغلاشتىن بولىدۇ.

سوئال: كىشىلىك ھاياتتا قانداق قىلغاندا خاتىرجەملىككە ئېرىشكىلى بولىدۇ؟

جاۋاب: دوستلارغا مېھرىبان ۋە ئەستايىدىل بولۇش، دۈشمەنلەرگە قارىتا چىقىشقاقلىق يولىنى تۇتۇش — كىشىلەرنى خاتىرجەملىككە ئېرىشتۈرىدۇ.

سوئال: بۇ دۇنيادا قانداق ئىش ھاياتلىقتىن ياخشى ۋە ئۆلۈمدىن يامان ھېسابلىنىدۇ؟

جاۋاب: ھاياتلىقتا ئەڭ ئەۋزىلى ياخشى نام قالدۇرۇش؛ ئۆلۈمدىنمۇ يامىنى ئەسكى نام قالدۇرۇشتۇر.

سوئال: دۇنيانىڭ راھەت ـ پاراغەتلىرى ئىچىدە قانداق نەرسە ئەڭ ياخشىدۇر؟

جاۋاب: ياخشى تەربىيىلەنگەن بالا؛ ھالال مېھنەتتىن قولغا كەلگەن بايلىق ۋە مەرتىۋە؛ خۇش خۇي ۋە ئەخلاقلىق ئايالدىن ئىبارەت ئۈچ تۈرلۈك نەرسە — دۇنيا پاراغەتلىرىنىڭ ئەڭ ياخشىسىدۇر.

سوئال: گۇناھكارنىڭ داۋاسى نېمە؟

جاۋاب: گۇناھىغا تووۋا قىلىشتۇر.

سوئال: دۆلەتمەن كىشىلەرگە نىسبەتەن قانداق ئىبادەتلەر لايىقتۇر؟

جاۋاب: ئۇلار ئۈچۈن موھتاجلارغا ياردەم بېرىش؛ مېھمانلارغا كىچىك پېئىل ۋە كەمتەرلىك بىلەن خىزمەت قىلىش ئەڭ ياخشى ئىبادەتتۇر.

سوئال: ئۇيقۇ ياخشىمۇ ياكى ئويغاقلىقمۇ؟

جاۋاب: زالىمغا ئۇيقۇ، ئادىلغا ئويغاقلىق ياخشى.

سوئال: تېۋىپ قانداق كېسەلنى داۋالاشقا ئاجىز كېلىدۇ؟

جاۋاب: ھاماقەتلىك ۋە دۆتلۈك كېسىلىنى.

× ×

فىساغورس ھەكىم مۇنداق دەيدۇ: ھەرقانداق ئىنسان بىردەقىقە ۋاقتىنىمۇ بىكارغا ئۆتكۈزمەسلىكى كېرەك. تەپەككۇر قىلمايدىغان، يەپ ـ ئىچىپلا يۈرىدىغان كىشىلەرنىڭ مۇردىدىن پەرقى يوقتۇر.

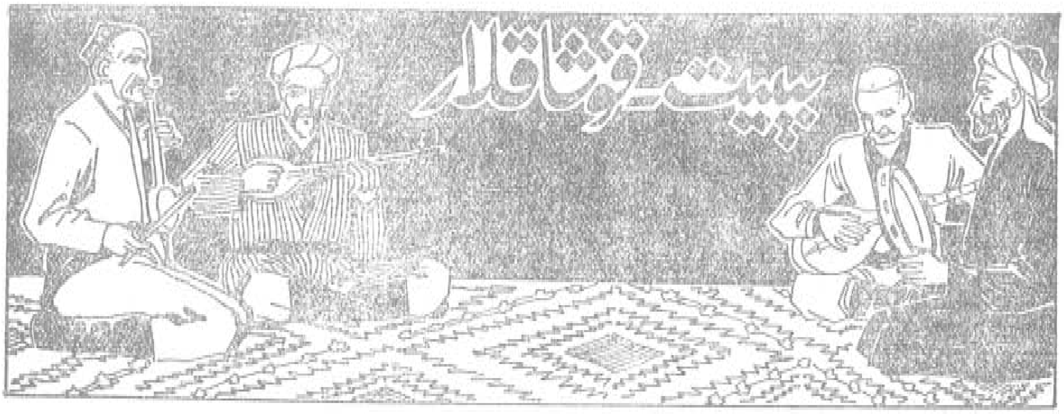

سەپەر قوشاقلىرى

ئەلچى مۇسا

يېزىمىز — زەمىننىڭ① ناس كەنتىدە «ئەلچى مۇسا» دېگەن بىر قوشاقچى كىشى ئۆتكەنىدى. ئۇ، تۇرمۇش يولى ئىزدەپ نەچچە قېتىم پىيادە ھالدا ئىلىغا چىققانىكەن. 1930 — 1940 - يىللار ئىچىدە ئۇ يەرلىك مۇشتۇمزورلارغا تۇتۇلۇپ، 17 قېتىم ئىلىغا تۆگە يېتىلەپ چىقىشقا مەجبۇر قىلىنغانىكەن. مۇسا ئاكا قەشقەر بىلەن ئىلى ئوتتۇرىسىدىكى خەتەرلىك، ئۇزۇن يوللاردا كېتىۋېتىپ، ئۆزىنىڭ جاھالەتلىك زامانغا، مۇشتۇمزورلارنىڭ زۇلۇمىغا بولغان قەھرى غەزىپىنى قوشاق بىلەن ئىپادىلىگەن.

مۇسا ئاكا يېقىندا 95 يېشىدا ئالەمدىن ئۆتتى. ھايات ۋاقتىدا ئۇ ئۆزىنىڭ سەپەردىكى سەرگۈزەشتىلىرىنى ماڭا قوشاق ئارقىلىق ئېيتىپ بەرەتتى. مەن ئۇلارنى بىر قۇر رەتلەپ چىقىپ، كىتابخانلارغا «سەپەر قوشاقلىرى» دېگەن نام بىلەن تەقدىم قىلدىم.

كىرمەي تۇرۇپ ئوتتۇزغا،
قىرو قونغان بېشىمغا.
تولۇپ تاشقان نى كۆللەر،
كۆزدىن ئاققان يېشىمغا.
بايان قىلاي ئاز-تولا،
قەلب كىتابى ئاختۇرۇپ.
ئوقۇپ كۆرسۇن ئەۋلادلار،
چىن دىلىدىن ياقتۇرۇپ.
ئالا قاردا ئۆتمۇشتە،
ماكانىمدىن ئايرىلدىم.
جورام قالدى-يۇرت قالدى،
قاناتىمدىن قايرىلدىم.

تۆھمەت توقۇپ زالىم باي،
ئۆلتۈرۈۋەتتى دادامنى.
قايغۇ-ئەلەم دەستىدىن،
كېسەل باستى ئانامنى.
ئاكام بولدى يىللىقچى،
باغرى تاش شۇ بايلارغا.
كىچىك ئىنىم پالاندى،
چوپان بولۇپ سايلارغا.
ئايال قالدى ھامىلە،
يان ياغاچقا يۆلۈنۈپ.
ئانام بولسا تۇمەنىلىك،
دەرد-ئەلەمگە كۆمۈلۈپ.

① قەشقەر كونىشەھەر ناھىيىسىدىكى زەمىن يېزىسى.

www.uyghurkitap.com

ئاسماندىكى ھۆكەرنى،
ئالدىم گۆرەن ـ دولامغا.
دۈئا قىلدى ئانا يۇرت،
ئاق يول تىلەپ يولۇمغا.

قىلدى ئايال ئىلتىجا:
«تېزدىن يېتىپ كېلىڭ» دەپ،
«باش پاناھسىز بىزلەرنى
قوينىڭىزغا ئېلىڭ» دەپ.

ماقۇل دېدىم ئاتلاندىم،
«ئاھ خۇدا» دەپ سەپەرگە.
يولۇقۇشنى بىلسەمۇ،
سەپەرىمدە ـ خەتەرگە.

قولتۇقۇمدا راۋابىم،
ئالا خۇرجۇن مۆرەمدە.
سالدىم ئۈنلۈك ئېچىگە،
دەرەش، يىڭنە، بۆرەندە.

راۋابىمنى چالدىمەن،
تەلۋۈچۈكنىڭ بويىدا.
چالدىم ـ چالدىم ھارمىدىم،
دەردنى تۆكۈش كويىدا.

كىرىپ قەشقەر شەھرىگە،
ئۆتۈك ـ مەيسە يامىدىم.
تاپقىنىمنى بۇغۇشلاپ،
چەندازامغا قامىدىم.

تۇرمۇش يولى ئاختۇرۇپ،
بارماق بولدۇم ئىلىغا.
ئۆيۈمدىكى ئۈچ جاننىڭ،
«نان تاپاي» ـــ دەپ گېلىغا.

ئاي قاراڭغۇ بىر ئاخشام،
قەشقەردىنمۇ ئايرىلدىم.
چىغىر يولنى خالى دەپ،
ئوڭ تەرەپكە قايرىلدىم.

يېڭىشەرگەباردىمەن،
تاڭ ئاتقىچە سوكۇلداپ.
تىقىلاتتى ئاغزىمغا،
يۈرۈكۈممۇ پوكۇلداپ.

يېڭىشەرگە بارغاندا،
«ھاشەگە» دەپ تۇتۇلدۇم.
بورۇن بېرىپ بوتۇڭغا،
ئۈچ كۈن ئىشلەپ قۇتۇلدۇم.

ياندۇمىدا بىر كۈنلا،
نەپەس ئالدىم ـ ئاتلاندىم.
چۆنكى چىقتى بىر ھەمراھ،
بۇنى كۆرۈپ شاتلاندىم.

ماڭدۇق بىللە ئىككىمىز،
سىرداشىپ ھەم مۇڭداشىپ.
ئۆتتۇق دەريا چۆللەردىن،
يېتىلىشىپ ـ قولداشىپ.

بىر كۈن مېڭىپ جاپالىق،
«يامانيا» غا يەتتۇق بىز.
بەللەر ئاغرىپ باش قېيىپ،
ھالسىزدىن كەتتۇق بىز.

شۇ ھالەتتە تۇرغاندا،
قارا بالا يۈپۈشتى.
تۆت تەرەپتىن تۆت غالچا،
مۇشت كۆتۈرۈپ قوپۇشتى.

بىرسى دېدى: «ئوغرى بۇ»
يەنە بىرسى: «قاراقچى».
بەدنام چاپلاپ بىر دەمدە،
دېدى بىزنى «چاتاقچى».

ياتتۇق ئون كۈن سولاقتا،
تىرىك تۇرۇپ دوزاختا.
تاپالمىدى ھېچ ئېۋەن،
قىيىن ـ قىستاق سوراقتا.

قويۇۋەتتى سالپىيىپ،
كەتتۇق بوشاپ تۇزاقتا.
قالدى ھەسرەت چېكىشىپ،
ئالالمىغاچ تۇزاقتا.

بىرىپ قاپتۇق قارىساق،
«چوكانيار»غا يېقىنلاپ.
ھۇۋلىسىمۇ شىۋىرغان،
جان ئاغرىتىپ بىقىنلاپ.

باردۇق كېيىن «شاپتۇل» غا،
مېڭىپ كەچتە ئۆز يولغا.
ئىشقا چىقتۇق بۇ يەردە،
جاننى سېتىپ ئون پولغا.

بىر كۈن مېڭىپ ئەتىسى،
قويۇن ئاچتى پەيزىۋات.
چاڭقىغاچقا تۇيۇلدى،
قوغۇنلىرى قەن - ناۋات.

ماڭدۇق يەنە توختىماي،
«داش»قا ئۇدۇل يول سېلىپ.
باشلار قاتتى چويۇندەك،
يانچۇقلارغا قول سېلىپ.

«داش»تىن ئۆتۈپ «لۇڭكۇ»غا،
كەلدۇق ئادەم ياتقاندا.
نالە قىلدۇق خۇداغا،
قارلار قېلىن ياغقاندا.

«كېلىڭ» — دېدى «غولتوغراق»،
كەڭرى ئېچىپ باغرىنى.
بىر كۈن ئىشلەپ بۇ يەردە،
كۆردۇق بىردىن زاغرىنى.

«غولتوغراق» تىن ئۆتكەندە،
«قارا قىلچىڭ» بار ئىكەن.
ئاسمان تېگى يېتىمغا،
قەپەزدەكلا تار ئىكەن.

داۋام ئەتتۇق كېچىسى،
يولىمىزنى - سەپەرنى.
بولدۇق كۆپلەپ مەدىكار،
قولدىن بەرمەي سەھەرنى.

باردۇق بىر كۈن جاڭزىغا،
قىلدۇق ئوقەت - باققاللىق.
يەنە قىلدۇق نەچچە كۈن،
ھارۋا سۆرەپ ھامماللىق.

مارالبېشى دىيارى،
قۇچاق ئاچتى «كېلىڭ» دەپ.
«ياغۇنچاقنى چۆرۈيسىز،
بۇ قىسمەتنى بىلىڭ» دەپ.

ئىچىپ ياما چۆچەكتە،
تەمى «قەن» كەن دېيىشتۇق.
يول راسخوتى قىلىشقا،
ھەر تەرەپتىن كىرىشتۇق.

مېڭىپ كەتتۇق تۇن بىلەن،
«تۇمشۇق» دېگەن ماكانغا.
ئاغرىپ ياتتۇق بۇ يەردە،
يولۇققاچ بىز زۇكامغا.

ساقايغاندا ئۈچ كۈندە،
يېتىپ كەلدۇق يايدۇغا.
تام تۇۋىدە ئولتۇرساق،
كۆرۈپ قالدى باي - دوغا.

قىلماق بولدى ئۆزىگە،
ئۆمۈر بويى يىلىلىقچى.
گەزكەلگەندە پۇقراغا،
ئالۋاڭ چاچار سېلىقچى.

ئىشەنمىدۇق نەيرەڭگە،
«ماقۇل» دېدۇق - گوللىدۇق.
قوتۇلۇشقا پەم بىلەن،
يالغان جاۋاب يوللىدۇق.

قاچتۇق دەرھال يول ئېلىپ،
قۇرۇق ئۆزۈم يۇرتىغا.
بارغان كۈنى يارەنلەر،
ئېلىۋالدى ئورتىغا.

بىرگە بولدى بىز بىلەن،
كۈندۈزلىرى تاماقتا.
كېتەر چاغدا يەل - يېمىش،
يوللۇق تۇتتى تاۋاقتا.

www.uyghurkitap.com

كەپتۇق بىر چاغ ئاقسۇغا،
تاماششەمدە ـ گۈگۈمدا.
سەپەر ئۇستى تۈنجى رەت،
چاي قايناتتۇق چوگۈندا.

ئىشقا چىقتۇق ئەتىسى،
كەتمەن ئېلىپ ئېتىزغا.
تەر ئاققۇزۇپ ماڭلايدىن،
جان كىرگۈزۈپ ئېتىزغا.

تۇردۇق ئۇن كۈن شۇ تەقلىد،
كۆرۈپ ئاقسۇشاق شويلىنى.
كىيىم يېشىپ ئۇخلىدۇق،
ماكان قىلىپ هويلىنى.

ئاقسۇ «جام»غا يۈزلەندۇق،
بىر ئاز توپلاپ دەرەمنى.
سەپەر ئۆتتى خاتىرجەم،
ئانچە تارتماي هەرەجنى.

ئاقسۇ «جام» نىڭ ئۆزىدە،
بولدۇق بىر ئاي مەدىكار.
كېتەر چاغدا ئۇن جىڭدەك،
گۈرۈچ بولدى يادىكار.

ئاقسۇ «جام» دىن ئۆتكەندە،
يېڭى ئاۋات بار ئىكەن.
يېتىمچىگە ـ يېتىمچى،
بۇندا بەكمۇ يار ئىكەن.

داۋام قىلدۇق سەپەرنى،
سۆگەتلىككە ـ قورغانغا.
كۆپ پۇشايمان قىلىشتۇق،
مۇساپىرمۇ بولغانغا.

«قىزىل قورغان» دەيدىكەن،
قورغان ئوخشاش بۇ يەرنى.
ئىش ئوقتى بەك قاتتىق،
سىناپدىكەن كۆپ ئەرنى.

بەش كۈن تۇرۇپ يول سالدۇق،
«تامغۇ تاش» قا ئۇدۇللاپ.
كۈن نۇرىنى كۆرمىگەچ،
تۇگدۇق راسا جۇغۇلداپ.

ئېچتۇق قېنىپ ئوچۇملاپ،
«تامغۇ تاش» نىڭ سۈيىنى.
كۆردۇق بۇندا خېلى كۆپ،
مۇساپىرنىڭ ئۆيىنى.

ئۆلمىگەندە ئۇمىد بار،
كۆردۇق مانا مۇز داۋان.
تاغ چوققىسى كۆرۈنمەس،
يوللىرى تىك مۇز قىيان.

باشمۇ قايدى پىرىدە،
پۇتمۇ بولدى دىرىدە.
چۈنكى هالاك بولاتتۇق،
سىيرىلساقلا غىرىدە.

تاڭ ئاتقاندا كۈن بىلەن،
قەدەم قويدۇق داۋانغا.
بۇندا سوغۇق دەستىدىن،
تىل كەلمىدى زۇۋانغا.

ئون ئالتىنچى پەلەمپەيگە،
كۈن كىرگەندە چىقتۇق بىز.
قۇلاق ئاغرىپ بولمىغاندا،
مازنى يۆگەپ تىقتۇق بىز.

يول بىلەرمەن داۋانچى،
باشلاپ ماڭدى بىزلەرنى.
ئۆمىلىدۇق كەينىدىن،
يېغىر قىلىپ تىزلارنى.

تۈنتۇق بەلۋاغ ئۇچىنى،
سىيرىلغاندا تۆۋەنگە.
كۆز چاقايدى چىدىماي،
قار ئۇستىدە يۈرگەنگە.

تۈن ئالمىشىپ يولۇقتۇق،
«ئاغىر ئالدى» دېگەنگە.
تىلسىماتكەن بۇ يەرمۇ،
تارىخىنى بىلگەنگە.

يەچاق بەسى — يول دېمەك،
ئىككى يېنى غار ئىكەن.
چۇشۇپ كەتكەن مەخلۇقلار،
ئۆلۈك ئىكەن، خار ئىكەن.

يەنە بىر خىل بۇ يەرنىڭ،
ئىسمى ئىكەن «شىپالىق».
يىغلايدىكەن كىشلەر،
دىلغا چۇشۇپ دىشۋالىق.

ماڭغان ئىدۇق بىر سوتكا،
«كاتتا يايلاق» كۆرۈندى.
كۆڭۈلدىكى دىشۋالىق،
نەلەرگىدۇر سۈرۈلدى.

تاڭ ئاتقاندا ئەتىسى،
«شوتىغا» دەپ يول سالدۇق.
ئۆلشالماي بۇ يەرگە،
تۆگەشكىلى تاس قالدۇق.

بىر ئاز كۆڭۈل تىنچىدى،
ئۆتۈپ كەتكەچ خەتەردىن.
قەلبىمىزدە ئىز قالدى،
داۋاندىكى سەپەردىن.

كەلدۇق بېسىپ قۇملۇقنى،
«قىزىل سۇ» نىڭ قوينىغا.
تاشتەك قاتتى كاللىمىز،
پېتىپ خىيال ئويلارغا.

«قىزىل سۇدىن» ئۆتكەندە،
قالماق كۇرە بار ئىكەن.
بۇ يەردىمۇ كەمبەغەل،
بۇردا نانغا زار ئىكەن.

شۇڭا تاشلاپ بۇ يەرنى،
بارماق بولدۇق ئىلقىغا.
ئون داچەنگە گەپلىشىپ،
مىنىپ كەلدۇق يىلقىغا.

يېپيېڭىچىمىز كۆك ئاسمان،
تاپالمىدۇق كاتەكنى.
سېلىنچىمىز كەڭ زېمىن،
باشقا قويدۇق كېسەكنى.

ئۆزىمىزنى كۆردۇق بىز،
توققۇز تارا شەھرىدە.
تەمتىرىدۇق يول بىلمەي،
كېچە كەلگەچ مەلىگە.

مانا كەلدۇق ئىلىغا،
جۇمە كۈنى كەچقۇرۇن.
پۈتنى سوزۇپ دەم ئالدۇق
سېلىپ ئۆيگە كەڭ ئورۇن.

پاناھ ئىزدەپ بىر كۈنى،
بىر كىشىگە يولۇقتۇق.
مەنىسىتمىدى ئۇ بىزنى،
رەڭگىمىزدىن سۈنۇقتۇق.

تەلەپ قىلدۇق ئىشلەشنى،
يىغلاپ ئاشۇ كىشىدىن.
بىر كۈنگىچە يېلىنىپ،
ئايرىلمىدۇق قېشىدىن.

يېنىمىزدا داچەن يوق،
بىر نان سېتىپ ئالغىدەك.
تېلىنمساق ئەگەردە،
ئاچتىن ئۆلۈپ قالغىدەك.

تام تۈۋىدە ئولتۇرساق،
گەپ باشلىدى ئۇ كىشى.
بىزگە رەھىمى قىلغاندەك،
يىمىرىلدى ئۇنىڭ قېشى.

«تونۇشتۇردۇم خاڭچىغا،
جايا چېكىپ ئىشلەڭلار.
ئاش-نان بېرەر تويغىدەك،
«بىسمىللا» دەپ چىشلەڭلار...»

كۆڭلىمىزمۇ خۇش بولدى،
ئاڭلاپ ناننىڭ گېپىنى.
«ماقۇل» دېدۇق، خوش دېدۇق.
تۇتتۇق ئىشنىڭ پېشىنى.

كىرىپ كەتتۇق ئۆڭكۈرگە،
تاغار سېلىپ دولىغا.
كۆنەلمىدۇق دەسلىپى،
پەلەمپەيلىك يولىغا.

كۆن ئۇرنى كۆرمىدۇق،
بىر ئايغىچە قانغىدەك.
تەلەپ قويساق خوجايىن،
ئىشلىتىشتىن يانغىدەك.

شۇ تەرىقە ئىشلىدۇق،
بولدى بەش ئاي ھېچ گەپ يوق.
تىل ـ ھاقارەت ھەم تېخى،
تەگدى باشقا بولۇپ دوق.

تەلەپ قىلدۇق ئىش ھەققى،
ئەڭ ئاخىرى خاڭچىدىن.
مۇنداق سادا ئاڭلىدۇق،
چاپارمەنى ـ غالچىدىن.

مەڭگى تىلخەت بەرگۈچى،
كۆمۈر خاڭنىڭ بوتىڭى.
قەشقەرلىقنى ساتتىم مەن،
مۇنۇ توختام ـ گۇيتۇڭى.

ئۈچ يىللىقى سېتىلدى،
ئۆزلىرىمۇ قېتىلدى.
خوجايىنغا قۇللۇققا،
زەنجىر بىلەن چېتىلدى.

ئۈچ يىلغىچە ئىشلەيدۇ،
كۆمۈر خاڭنىڭ ئىچىدە.
ئاز ئۇخلايدۇ ھەم تېخى،
قاپقاراڭغۇ كېچىدە.

ھالاك بولسا چاتاق يوق،
خوجايىنغا سوراق يوق.
ئەرز قىلسا ئەگەرچەن،
ئاڭلايدىغان قۇلاق يوق.

سودىسىنى پۈتتۈرۈپ،
ئۈچيۈز تەڭگە ئالدىممەن.
ئەرزان قىممەت دېيىشمەي،
يانچۇقۇمغا سالدىم مەن.

ئۆتۈپ كەتتى قەشقەرلىق،
خوجايىنىنىڭ قولىغا.
خوجايىندىن بىسوراق،
ماڭالمايدۇ يولىغا.

ئۆزگەرمەيدۇ بۇ توختام،
ئۈچ يىلغىچە پەقەتلا.
ئەگەر قىلسا قارشىلىق،
جالىنىدۇ قەۋەتلا ...

ئاڭلاپ بۇنى غالچىدىن،
ھاڭۇېقىپلا قېلىشتۇق.
سېتىلىپتۇق خاڭچىغا،
بۇنى شۇ چاغ بىلىشتۇق.

ئاچچىقلىنىپ بوتۇڭغا،
يەۋەتكىدەك قىلىشتۇق.
غۇچۇرلىدى چىشىمىز
«خەپ توختاپتۇر!» دېيىشتۇق.

ئىلىخونىڭ سىرىنى،
ئەمدى تولۇق بىلىشتۇق.
كېلەمدىغان قەشقەردىن،
يۈز مىڭ پۇشمان يېيىشتۇق.

ئاتانىدىن ـ ماكاندىن،
ئۈمىدنىمۇ ئۈزۈشتۇق.
ئۆزىمىزنى قىمشىماس،
ئىسكەنجىدە كۆرۈشتۇق.

«ئىلىخودا قازاننىڭ
قۇلىقى ئۈچ» دەپ ئاڭلىغان.
«كۆن كەچۈرمەك ئاسان» دەپ
كەلمەي تۇرۇپ داڭلىغان.

چۈشۈپ كەتتۇق كۆمۈرگە،
چاڭ ـ توزانغا مىلىنىپ.
قاقشىدۇق ھەم يىغلىدۇق،
قاتتىقچىلىق بىلىنىپ.

ئاھۇ پەرياد چەكسەكمۇ،
جان چىقمىدى تەنلەردىن.
ئىشقا سالدى دۈشكەلەپ،
غالچا كەتمەي باشلاردىن.

ئۇيغۇر كىتاب تورىبكتىنى www.uyghurkitap.com

ئۆتتى بىر يىل دوزاختەك،
ھايۋان كەبى خارلاندۇق.
ئىشلار قاتتىق، تاماق ئاز،
پەرياد چەكتۇق-زارلاندۇق.

ھالاك بولدى ھەمرىيىم،
بېسىۋېلىپ كۆمۈر خاڭ.
ئاپالمىدىم جەسەتنى،
بەتبۇي ئىدى تۇمان چاڭ.

يېشىم ئاقتى دەرىيادەك،
ئىششىپ كەتتى كۆزلىرىم.
لەنەت دېدىم خاڭچىغا،
تاشتەك تەگدى سۆزلىرىم.

قامچا ياردى بېشىمنى،
تىل تەگكۈزگەچ خاڭچىغا.
كالتەكلەندىم، بوي سۇنماي،
ئىككى پۈتلۈق غالچىغا.

تۇرمۇش يولى ئاختۇرۇپ،
ھەممە ئىشنى قىلدىمەن.
ھەممە قاغا ئوخشاشلا،
قارا ئىكەن، بىلدىمەن.

ھەيدىۋەتتى خېگىمدىن،
بىر پۇڭ بەرمەي يېنىمدىن.
دېدى يەنە قورقۇتۇپ،
«جۇدا قىلىمەن جېنىڭدىن».

ئامال قانچە نى ھالىم،
ئەرزىمنى كىم ئاڭلايدۇ؟
يەنە قىلسام شىكايەت،
چىقماس يەرگە پالايدۇ.

بولدۇم كېيىن كۆنلۈكچى،
يەر ئۈستىدە ئىشلىدىم.
كۈنۈم ئۆتتى سىرىتتا،
شۇڭا بىر قىش قىشلىدىم.

قىش كۈنلىرى دالىدا،
قىلدىم ھۈنەر-موزدۇزلۇق.
كېچىسىمۇ قىلدىم ھەم،
بولسا ئاسمان يۇلتۇزلۇق.

كۈندە-كۈندە سەرپ بىلەن،
تۇرمۇش يولى ئۆتكەزدىم.
قارار قىلغان ۋاقتىمنى،
ئۈچ يىل ئىشلەپ پۈتكەزدىم.

كەتمەك بولدۇم ئىلدىن،
ئاتانامنىڭ قېشىغا.
بولاي دېدىم سايىۋەن،
كۆن چۈشكەندە بېشىغا.

ئاتانامنى سېغىندىم،
كېچە-كۈندۈز ياد ئېتىپ.
چاپماق بولدۇم ئۆزۈمنى —
دۈلدۈل كەبى ئات ئېتىپ.

تاپقىنىمغا ئات ئالدىم،
مىنىپ ماڭاي يولدا دەپ.
تارتقان جاپا-كۈنلەرگە،
شۈكرى قىلىپ بولدى دەپ.

ئاينىڭ بېشى — جۈمەدە،
قەشقەرگە — دەپ ئاتلاندىم.
ماڭماي يولنى پىيادە،
قاناتلاندىم، شاتلاندىم.

ئېتىم ئاغماق بىر جەدە،
ماڭار ئۇ، دېگەن يەردە.
غانجۇلانغان يۈك-تاقام،
كىرىچ بىلەن ئۈچ يەردە.

نەچچە كۈنلەپ يول مېڭىپ،
يېتىپ كەلدىم داۋانغا.
قانات بولغاچ ئاغمىقىم،
يولۇقمىدىم يامانغا.

بىر كۈن تۇرۇپ دەم ئالدىم،
مۇز داۋاننىڭ باغرىدا.
ئاتنى باقتىم، ئۆزۈمنى —
قايماق بىلەن زاغرىدا.

تەييارلىقىم پۈتكەندە،
مۇز داۋانغا ياماشتىم.
ئاتنى سىلىپ ئالدىمغا،
قار كەچتۇرۇپ يول ئاشتىم.

ئۇيغۇر كىتاب تورىبېكىتى www.uyghurkitap.com

كېلىشمەسلىك يۈز بەردى،
يېرىم يولنى ماڭغاندا.
ئات قارىدا قار كېچىپ،
جانمۇ ئاران قالغاندا.

ئېتىم غارغا چۈشۈپ كەتتى،
كۆرۈنمىدى قارىسى.
ئۆزۈم بىلەن ئېتىمنىڭ،
يۈز مېتىركەن ئارىسى...

قالدىم بەلدە ھۆڭۈشتەك،
پەرياد چېكىپ ئاھ ئۇرۇپ.
نالە قىلدىم خۇداغا،
ماماتلىقتىن قايغۇرۇپ.

يېتىپ كەلدى بەختىمگە،
بىر سودىگەر تۆگىچى.
ئاچ قورساقتا ـ سوغۇقتا،
جېنىم چىقىپ ئۆلگىچە.

«ئەي خۇدايا، جان ئاتا،
رەھمى قىلىڭ يېتىمغا.
سىزگە ئەجەل كەلمىسۇن،
كەلگەچ مېنىڭ ئېتىمغا.

سودىڭىزغا قەۋەتلا.
نېسىپ بولسۇن ئاقچىلاپ.
چاكار بولاي مەن سىزگە،
كەتمەڭ بۇنداق قامچىلاپ.

پۇتىڭىزغا پۇت بولاي،
قولىڭىزغا قول بولاي.
ئېقىن كېچىك كەلگەندە،
يۇدۇپ ماڭاي ـ يول بولاي...»

سودىگەرنىڭ باغرىمۇ،
ئېرىپ قالدى نالىدىن.
خەۋپتە قالغان مەندەكنىڭ،
خەۋەر تېپىپ ھالىدىن.

ئاڭدى مېنى كېيىشتەك،
بىر تۆگىگە مىندۇرۇپ.
تەشۋىش باسقان كۆڭلۈمنى،
خاتىرجەم قىپ تىندۇرۇپ.

ئېلىپ كەلدى قەشقەرگە،
ھەمراھ قىلىپ ئۆزىگە.
نېمە دېسە ماقۇل دەپ،
مەنمۇ كىردىم سۆزىگە.

كىردىم ئۆيگە قۇرۇق قول،
ئاران ئېلىپ جېنىمنى.
بولدۇم خىجىل، ئايالىم —
ئاختۇرغاندا يېنىمنى.

ئانام گۆرگە ئۇزاپتۇ،
كېسەللىكتىن قوپالماي.
ئايال قاپتۇ قان يىغلاپ،
ئەزرائىلنى توسالماي.

ئاكام تېخى يىللىقچى،
ئۈزەلمەپتۇ قەرزىنى.
بولۇشىغا تارتىپتۇ،
يوقسۇزلۇقنىڭ دەردىنى.

كېتىپ قاپتۇ بالامۇ،
كۆرەلمىدىم يۈزىنى.
جان ـ جىگەرىم ئانامنىڭ،
ئاڭلالمىدىم سۆزىنى.

سەرسان بولدۇم ئاي ـ يىللار،
ئۈمىد ئىشقا ئاشمىدى.
كۈلكە كېلىپ بىر قېتىم،
چېھرىمگىمۇ تاشمىدى.

ئەي بۈگۈنكى ياش ئەۋلاد،
سۆزۈم بولسۇن تەربىيەت.
بەختىڭىزنى بىلىشكە،
بېرىڭ بەكمۇ ئەھمىيەت.

رەتلىگۈچى: ئابدۇرېھىم يۈنۈس

ماقال - تەمسىللەر

△ قوي باقماي پاقلان يەپتۇ، ئاش تېرىماي ئاق نان.
△ يامان بىلەن يول يۈرسەڭ، يېرىم يولدا قالارسەن.
△ ئىش-ئوقەت باھاردىن، توقلۇق ناھاردىن.
△ بىلىكىڭ تۇم بولسا، دۈشمىنىڭ سالامغا كېلىدۇ.
△ يىقىلغاننى تەپمە، قاچقاننى قوغلىما.
△ سەركى ئەقىللىق بولسا مالغا ئاپەت كەلمەيدۇ.
△ ئەل تىنچ، مەن تىنچ.
△ سەت چوكاننى ئۈز قىلغان ئۈنىڭ پەدىزى.
△ يالغۇزنىڭ يارى خۇدا.
△ مازاردىن پۈتۈكنى يىغ، پادىشاھتىن تىلەكنى.
△ ئۇلۇغ ئادەمنىڭ كۆڭلى دەريا.
△ نومۇسنى بەرگىچە، جېنىڭنى بەر.
△ يان قوشنا — جان قوشنا.
△ جاڭگالدا يۈتكەن ئېشەكنى، ئۆيدە ئولتۇرغان مومايدىن سورا.
△ يۆلەكلىك تام يىقىلماس.
△ دوستۇڭنىڭ كۆڭلىنى كۆكسۈڭگە باس.
△ بەزى بالا بار ئۆلۈم ئالغۇسىز، بەزى بالا بار مىڭغا بەرگۈسىز.
△ گۆش نەدە بولسا، چۆمۈچ شۇ يەردە.
△ يېغا كەلسە، ئەلنىڭ يېغىسى بىر بولۇر.
△ قاۋىغان ئىتنىڭ ئاغزى سۆڭەك بىلەن بېسىقىدۇ.
△ قۇرۇق قارماققا بېلىق ئىلىنمايدۇ.
△ قىز بالا — يوق بالا، ئوغۇل بالا — قوش بالا.
△ مەكسەپ گۆرگە يېقىن، مەرىپەت گۈلگە.
△ ئەگمە كۆڭۈلدە ئەگمە تولا.
△ ئىتمۇ ئۆز كوچىسىدا ئۆزىنى خوجايىن سانايدۇ.
△ بىر قاشاغا ئۈچ تىرەك، بىر ئەزىمەتكە ئۈچ يۆلەك.
△ ئىتتىن بولغان قۇربانلىققا يارىماس.
△ يول بىلگەن ئامبالدىن قورقماپتۇ.
△ ئوق توپلاشقانغا ئوڭاي تېگىدۇ.
△ ئانىغا يىغا — بالىغا كۈلكە.
△ ئۆلۈك مالنى ئېيىق چىشلىمەس.
△ ئالتۇنغا يېقىن يۈرسەڭ چېكى يۇقىدۇ.
△ يوتقان دېگەن ئوبدان نېمە، كىيىم ئورنىدا كېيگىلى بولماس.
△ ئېشەكنى ئىززەتلىسەڭ ئوقۇرىغا تېزەكلەپتۇ.
△ مەن قورقىمەن دۆڭدىن، گەپ قىلمىغان مۆڭدىن.
△ يەرنىڭ ئەسكىسىنى ئورمان يوشۇرىدۇ.
△ توخۇ بىلىندۈرمىسە، چۆجىسى بىلىندۈرۈپتۇ.

توپلىغۇچى: ئەخەت ھاشىم

www.uyghurkitap.com

چاغاتايچە لۇغەت

«ج» ①

جەۋار [جوار] (ئە) «جىۋار» غا قاراڭ.

جەۋارىھ [جوارح] (ئە) بەدەن ئەزالىرى، ئورگانلار: قول، ئاياق، تىل ۋە باشقىلار:
بارچە جەۋارىھ بىلە ئەئزادە تەڭ.
سۈرەت نەئىيۇ ھەيۇلادە تەڭ.
— نەۋائى.

جەۋامىئ [جوامع] (ئە) [بىرلىكى: جامىئ] توپلىغۇچىلار، جەمئى قىلغۇچىلار.

جەۋامىئۇل — كەلام [جوامع الكلام] (ئە) ئۆزى قىسقا، لېكىن چوڭقۇر مەنىلىك سۆزلەرنى ئۆز ئىچىگە ئالغۇچى.

جەۋان [جوان] (پ) ياش؛ يىگىت؛ زور، «جۇۋان» غا قاراڭ:
جەۋانلىق كېتىپ يۈزلەنىپ پىرلىق،
بولۇپ مىسلى رۇباھ كېتىپ شىرلىق.
— ئا. نىزارى، ن. زىيائى.
جەۋان دەۋلەت — بەخت - ئىقبال ئىگىسى؛
نەۋجەۋان — ياش يىگىت، «نەۋجۇۋان» غا قاراڭ:
بۇ ھەنگامە ئېردىم ھەنۇز نەۋجەۋان،
كى بولدۇم ئاتا ئورنىدا ھۆكمىران.
— ئا. نىزارى، ن. زىيائى.

جەۋانبەخت [جوانبخت] (پ) «جۇۋانبەخت» كە قاراڭ.

جەۋانمەرد [جوانمرد] (پ) ئالىيجاناب، ھىممەتلىك، ئېسىل خىسلەتلىك؛ ئالىي ھىممەتلىك يىگىت:
كى ھەم شاھ سەن ھەم جەھان پەھلەۋان،
جەۋانمەرد ئۆزۈڭ دەۋلەتىڭ نەۋجەۋان.
— نەۋائى.

جەۋانىب [جوانب] (ئە) [بىرلىكى: جانىب] تەرەپلەر، ئەتراپ، ياقلار:
... ۋە كۆڭلىنىڭ ساف ۋە كەڭلىگى بۇكىم، ئەتراف ۋە جەۋانىبلاردەكى پادىشاھلار قاتتىغ - يۇمشاق ۋە ئاچچىغ - چۇچۇك سۆزلەرنى قىلىپ ئەلچى كىرگۈزسەلەرمۇ، ئۇلۇغلۇق ۋە ئېغىرلىق قىلىپ،... مۇلا-

---

① بېشى ئۆتكەن ساندا

يىم، يۇمشاق، شىرىن سۆزلەرنى قىلىپ، كەڭلىك بىرلە جەۋابىنى بېرىپ، مۇراسا ۋە مۇدارا تەرىقىنى ئۆزلەرىگە لازىم تۇتادۇر.
— م. سايرامى.

جەۋاھىر [جواهر] (ئە) [بىرلىكى: جەۋھەر] 1) گۆھەرلەر، قىممەت باھا تاشلار، جاۋاھىر:

بۇ يەڭلىغ قىلىپدۇر جەۋاھىرنى پاش،
ساچار زەررەسىنى بەئەينى قۇياش.

2) بەدىئىي يۈكسەك ئىبارە ۋە سۆزلەر، چوڭقۇر مەنىلىك سۆزلەر:

مۇرەسسەئ جەۋاھىر بىلە بولسە جام،
ۋەلې دەۋر ئەرا جام تاپسە خىرام.
— نەۋائى.

جەۋاھىر ئەفشان — (1) جاۋاھىر چاچقۇچى؛ (2) نۇر چاچقۇچى؛

جەۋاھىر فىشان — «جەۋاھىر ئەفشان» غا قاراڭ؛

جەۋاھىر نۇجۇمى — يۇلتۇزدەك ساناقسىز گۆھەرلەر؛

جەۋاھىر نىسار — گۆھەر بېغىشلايدىغان؛

جەۋاھىرى ئەسرار — سىرلار جەۋھىرى (ئەسەر نامى)؛

جەۋاھىرى ئەشمك — ياش دانىلىرى، تامچىلىرى؛

جەۋاھىرى سەمىن — قىممەت باھا تاشلار؛

جەۋاھىرى نەفائىس — (1) نەپىس جاۋاھىرلار، قىممەت باھا (ئەڭ تازا، ساپ) تاشلار؛ (2) چوڭقۇر مەنىلىك سۆزلەر ۋە ئۇستىلىق بىلەن ئىشلىتىلگەن ئەدەبىي ئىبارىلەر؛ (3) كۆڭۈلگە ناھايىتى يېقىن كىشىلەر.

جەۋاھىرى نەفايىس — «جەۋاھىرى نەفائىس» قا قاراڭ؛

مەئادىن جەۋاھىرى — مەدەنلەر جەۋھىرى؛ ئاجايىپ سۆزلەر.

جەۋەك [جوك] (پ) يوللۇق ماتادىن تىكىلگەن پەرىجىنىڭ بىر تۈرى.

جەۋەك ئەتلەس — يوللۇق ئەتلەس:

جەۋەك ئەتلەس ئەيلەپ ئۆزىگە لىباس،
كىيىپ بۆرك ئورنىدا باشىغە تاس.
— نەۋائى.

جەۋدەت [جودت] (ئە) 1) سەزگۈر، ئۇقۇشلۇق؛ 2) ئۇقسانسىز؛ كامالەتكە يەتكەن.

جەۋر [جور] (ئە) ئەزىيەت، زۇلۇم، سىتەم، جەبىر، جاپا، ئازار؛ ئادالەتسىزلىك:

مۇنچەمۇ بولغاي سىتەم چۈن زۇلم پىشە سەڭگىندىل،
ھەردەمى يۈز جەۋرى قىلسە ئول قىلۇر ھەم ئازلىق.
— ئەرشى.

جەۋر ئەتمەك — «جەۋر ئەيلەمەك» كە قاراڭ؛

جەۋر ئەندىش — زۇلۇم قىلغۇچى؛

www.uyghurkitap.com

جەۋر ئەيلەمەك ـ (1) زۇلۇم قىلماق؛ 2) ئەقلىنى ئاداشتۇرماق، ... قىلماق.

جەۋركەش [جورکش] (ئە + پ) ئەرزىيەت تارتقۇچى، جەۋر كۆرگۈچى.

جەۋزا [جوزا] (پ) قەدىمكى ئاسترونومىيىدە ـــ 1) ئون ئىككى بۇرجىنىڭ بىرى بولۇپ («بۇرج» غا قاراڭ)، سەرەتان ۋە سەرۋى بۇرجلىرىنىڭ ئوتتۇرىسىغا جايلاشقان. بۇ بۇرج يانمۇ يان تۇرغان ئىككى قىز شەكلىدە تەسەۋۋۇر قىلىندۇ؛ 2) شەمسىيە (قۇياش) يىلى ھېسابىدا باھار پەسلى ئايلىرىنىڭ ئۈچىنچىسى بولۇپ، 22 ـ ماي ـــ 21 ـ ئىيۇنلارغا توغرا كېلىدۇ.

ئەتارۇدقا زۇھەل شەمشىرىنى ھەيبەت بىلەن تەگلەر،
ھەمەل بۇرجىغا لازىمدۇر بۇگۈن جەۋزانى يىغماغلىق.
ـــ زەلىلى.

جەۋزا ئاياغى ـ جەۋزا ئېيىنىڭ ئاخىرى؛
جەۋزا تۈنى ـ جەۋزا ئېيى كېچىسى؛
جەۋزا كۈنى ـ يىلنىڭ ئەڭ ئۇزۇن كۈنى، 22 ـ ئىيۇن.

جەۋزەھر [جوزهر] (پ) قەدىمكى ئاسترونومىيىدە ـ 1) ئاينىڭ ھەرىكەت يولى بىلەن قۇياش ھەرىكەت يولىنىڭ كېسىشكەن جايى؛ 2) قۇيرۇقلۇق يۇلتۇز.

جەۋزەھر دوم ـ ئاينىڭ ھەرىكەت يولى بىلەن قۇياش ھەرىكەت يولىنىڭ ئىككى ئورنىدىن بىرسى.

جەۋز بويا [جوزبویا] (پ) ھىندىستان ياڭىقى؛ دورىلىق ياڭاق.

جەۋز بويى [جوزبویی] (پ) «جەۋز بويا» غا قاراڭ.

جەۋزبويا [جوزبویا] (پ) «جەۋز بويا» غا قاراڭ.

جەۋشەن [جوشن] ساۋۇت، زىرىھ (سىمدىن توقۇلغان قەدىمكى ئۇرۇش كىيىملىرىدىن بىرى):

مەرز ئۇزرە كىيەر سىپەرگە جەۋشەن،
شەشپەر كۆتەرۇر باشىغە سەۋسەن.
ـــ نەۋائى.

جەۋشەنى زەركار ـ زەر بىلەن توقۇلغان ساۋۇت.

جەۋف [جوف] 1) ئىچ؛ قورساق؛ 2) بىر نەرسىنىڭ ئىچى، بوشلۇق، كاۋاك؛ 3) قەلب.

فەلەك جەۋفى ـ كۆك (ئاسمان) بوشلۇقى؛
قەلەم جەۋفى ـ قومۇش قەلەمنىڭ كاۋىكى؛
يەتتى كۆك جەۋفى ـ يەتتە قات ئاسمان بوشلۇقى.

جەۋ ـ جەۋق [جو جوق] توپ ـ توپ، گۇرۇھ ـ گۇرۇھ.

جەۋلان [جولان] (پ) 1) كېزىش، ئايلىنىش؛ 2) يۈرۈش، ھۇجۇم؛ 3) ئۆزىنى ھەر تەرەپكە تاشلاپ ئويناش، ئويناقلاش؛

كۆرمەگۇر سىنى دىمىشلەر، كەل، گۇلى رەئنانى كۆر،
نازغىبان جەۋلانغە كىرگەن بۇ ئىكى رەئنانى كۆر.
— ئەرشى.

جەۋلان ئەيلەمەك — ئايلانماق، كەزمەك؛ ئويناقلىماق؛
جەۋلان بەرمەك — جىلۋە بەرمەك؛
جەۋلان كۈنى — ئۇرۇش، ھۇجۇم كۈنى؛
جەۋلانىن ئۆپمەك — سەيىر قىلىپ ئۆتكەن يېرىنى، ئىزىنى سۆيمەك.

جەۋلانگاھ [جولانگاه] (پ) «جەۋلانگەھ» كە قاراڭ.

جەۋلانگەھ [جولانگه] (پ) جەۋلان قىلىدىغان يەر، مەيدان:
چۈن ئادەمىدە يوق ۋەفا، كۆر ئول پەرى ئىشقى ئارا،
جەۋلانگەھىم دەشتى فەنا ۋەيرانەئى غەم مەسكەنىم.
—نەۋائى.

جەۋلەھە [جولهه] (پ) توقۇمىچى، بۆزچى، باپكار.

جەۋھەر [جوهر] (ئە) 1› گۆھەر، قىممەت باھالىق تاش؛ ئىسىل ماددا:
بۇ تافۇتلارنى ياساپ زەر بىلە،
مۇزەييەن قىلىپسەنكى جەۋھەر بىلە.
— ئا. نىزارى، ن. زدىيائى.

2› ئاساس، ماھىيەت؛ 3› نادىر، كەم ئۇچرايدىغان؛ 4› نازۇك ھىس - تۇيغۇلار؛ 5› ھايات؛ 6› تازا، ساپ.
جەۋھەر شۇناس — گۆھەرشۇناس؛
جەۋھەر مىسال — گۆھەرگە ئوخشاش؛
جەۋھەرى تەقۋا — تەقۋادارلىق ئاساسى.

جەۋھەردار [جوهردار] (ئە+پ) 1› يالتىراق، پالاق؛ يالتىراپ، جىۋىرلاپ تۇرىدىغان، جىلۋىلىك؛ 2› قىلىچ.

جەۋھەري [جوهرى] (ئە) قىممەت باھا تاشلارنى ئايرىلغۇچى، پەرقلەندۇرگۈچى؛ جەھەر شۇناس:
قىيمەتى ھۇسنۇڭنى مەندەك ئۆزگەلەر فەھم ئەيلەمەس،
ئاڭلاماس گەۋھەر بەھاسىن گەر ئەمەسدۇر جەۋھەري.
— ئەرشى.

جەئبە [جعبه] (ئە) ئوقدان، ساداق؛
سىپىھر جەئبەسى — ئاسمان ئوقدانى.

جەئفەري [جعفرى] (ئە) زەھەرلىك قارا يىلان؛
يەتتە ئەئزا جەئفەري تەيراندەك قىلغىل نىسار،
لالەھايى داغدار ئۆندى سەراسەر قانىدىن.
— زەلىلى.

جەيان [جيان] غەزەپلىك؛ دەھشەتلىك، قورقۇنچلۇق؛
قەھرىدىن ئەر شىرى جەيان كۆردى بىمىم،

www.uyghurkitap.com

ئۆردى باشنى ئۆي سۆتى ئىچكەن ئېتىم.
— نەۋائى.

جەيب [جيب] (پ) 1) ياقا، كىيىمنىڭ ياقىسى؛ 2) چۆنتەك، يانچۇق؛ قويۇن.
ساچىپ ئەبرى دەۋلەت باشىم ئۆزرە دۇر،
تولۇپ جەيب ـ دامەن گۆھەر بىرلە پۇر.
— ئا. ئىمزارى، ن. زىيائى.

3) يان؛ يېقىنلىق:
ۋەگەر بەرسە ئۆز جەيبى ئىچرە مەھەل،
ئۆزى قەتلغەدۇر تەنابى ئەجەل.
— نەۋائى.

4) كۆڭۈل، دىل، دىلدىكى مۇددىئا.
جەۋھەرى جەيب — كۆڭۈلنىڭ نازۇكلىقى.

جەيران [جيران] كىيىك، ئاھۇ، جەرەن:
سۇرمە بىلەنمۇ ئول ئاي كۆزنى قارا ئەيلەمىش،
يوقسە خوتەن جەيرانى مۇشك ئىچىدە ئاغنەمىش.
— نەۋائى.

جەيش [جيش] (پ) ئەسكەر، لەشكەر، قوشۇن.
جەيش تۈزمەك — قوشۇن تۈزمەك:
ئۈچ ئاي بۇ قەسر ئەرا ھەم تۈزدىلەر جەيش،
سۈرۈدۇ بادە بىرلە قىلدىلەر ئەيش.
— نەۋائى.

جەيھۇن [جيحون] ئامۇ دەرياسىنىڭ قەدىمكى نامى:
نە دەيىن بەختى بەددىن، ئەي مۇسۇلمانلار كۆرۈڭ،
سۇ تىلەپ جەيھۇنغا بارسام بولادۇر جەيھۇن سەراب.
— قەلەندەر.

جەيھۇن ئەتمەك — جەيھۇن كەبى ئاققۇزماق، كۆپ ئاققۇزماق (ياشنى)؛
جەيھۇن قىلماق — «جەيھۇن ئەتمەك» كە قاراڭ.

جو [جو] (پ) 1) ئېرىق:
كۆزىدىن دۇررى مەرجان ئاققۇزۇپ سۇ،
قانىدىن ئاقتى ھەرياندىن بولۇپ جو.
— خىرقەتى.

2) سۆز بىرىكمىسىدە «ئىستىگۈچى، قىدىرغۇچى» مەنىلىرىدە كېلىدۇ.
جوبەجو — «جوي» غا قاراڭ؛
دەۋاجو — دەۋا ئىزدىگۈچى، قىدىرغۇچى؛
رىزاجو — رىزالىق (رازىلىق) ئىزدىگۈچى.

جوب [جوب] 1) تەڭ، ماس، باپ، مۇناسىپ، لايىق:
ئىش ئەزىمۇ يول يىراقۇ خەۋف كۆپ،
ئىچۈك ئۇلغاي ئەزمىمىز بۇ يولدا جوب.
— نەۋائى.
2) ئورۇن، ماكان.

جوش [جوش] (پ) 1) قايناش:
مۇنى كۆرگەچ غەرىپ بۇلبۇل بولۇپ خۇش،
مۇھەببەت خەمرى كۆڭلىدىن قىلىپ جوش.
— خىرقەتى.
2) غۇلغۇلا، غەۋغا، توپىلاڭ:
هۇسن دىلجوي، كۆزى يەغماگەرى ئەقلىمى هوش،
لەئل جان بەخشى، قاشى تىغى، نىگاهى فىتنە جوش.
— سەبۇرى.
3) زوق، زوق - شوق:
بۇ شىردىن سۆزىدىن دىلىم ئۇردى جوش،
بولۇپ مەست ئانداغ يىراق بولدى هوش.
— ئا. نىزارى، ن زىيائى.
4) غەيرەت، غەيرەت قىلماق:
سىپاه بەهرىغە تۈشتى ئول نەۋئ جوش،
كى ئۆتتى فەلەك لۇججەسىدىن خۇرۇش.
— نەۋائى.
5) هارارەت؛ 6) قىزىقىش (پەيدا بولماق)؛ 7) هۇجۇم قىلماق:
مەگەر بەسكى جوش ئۇردى خەلقى كەسىر،
يەر ئەجزاسى بولدى تەخەلخۇل پەزىر.
— نەۋائى.
جوش سالماق — غۇلغۇلا سالماق، غەۋغا (توپىلاڭ) قىلماق؛
جوشۇ خۇرۇش — غەۋغا، توپىلاڭ.

جوشان [جوشان] (پ) قايناشقان هالدىكى؛ قايناپ تۇرغان؛ دولقۇنلىنىپ تۇرغان.
بەهرى جوشان — قايناپ، دولقۇنلىنىپ تۇرغان دېڭىز؛
مەراقى جوشان — قايناپ تۇرغان شورپا.

جوڭ [جونك] كېمە:
ئىكى يۈز جوڭ هەدسىز هەربىرى كەڭ،
فەلەك جوڭىنى هەر بىر تۇتمايىن تەڭ.
— نەۋائى.

جولدۇ [جلدو] «جەلدۇ» غا قاراڭ.

ئۇيغۇر كىتاب تورى www.uyghurkitap.com

جوي [جوی] (پ) 1) ئېرىق، ئۆستەڭ:

مەگەر شىرىنغە بولدى ئارزۇيى،
چىقارماق خارە ئىچرە تۇرفە جويى.
— نەۋائى.

2) ئېقىن سۇ:

ئۈزۈلدى تەندىن باشى گويدەك،
قىزىل قانلارى ھەم ئاقىپ جويدەك.
— ئا. ئىزارى، ن. زىيائى.

3) سۆزلەرگە قوشۇلۇپ «ئىزدىگۈچى، ئىز - دېرىكىنى قىلغۇچى» مە-
نىلىرىنى ئىپادىلەيدۇ:

قىلدى ماڭا ئول جىلۋەئى ناگەھ باقا قالدىم،
دۇنيا بىلە ئۇقبانى جويغە ساتا قالدىم.
— ئەرشى.

تۇرفە جوي — ئاجايىپ ئېرىق؛
دەۋا جوي — دەۋا ئىزدىگۈچى، قىدىرغۇچى؛
دىلجوي — كۆڭۈل ئىزدىمەك؛ كۆڭۈلچەكلىك؛

گەرچە كۆپدۇر دىلرەبالار ۋەسلىن ئەتمەن ئارزۇ،
دەھرە ئارا دىلجويلۇق ئەتكەن دىلىستانىم بولسە بەس.
— ئەرشى.

رىزاجوي — رازىلىق ئىزدىگۈچى.

جويا [جویا] (پ) ئىزدىگۈچى، سۈرۈشتە قىلغۇچى، ئىز - دېرىكىنى قىلغۇچى،
قېدىرغۇچى.

جويان [جویان] «جويا» غا قاراڭ.

جويانى شەھ — پادىشاھ ئىزدىگۈچى:

خىلئەتى ئەخزەر بىلە جويانى شەھ،
يول ئازىقلارغا بولغىل خىزرى رەھ.
نەۋائى.

جويانى مەتالىب بولماق — ئىزدەلگەن نەرسىلەرنى قىدىرماق.

جويە [جويە] (پ) ئېرىق، ئېرىقچە:

تاكى بىر جويە ئارا كەسمەكتە تاك،
ئەيلەدى ئانى يىلان سانچىپ ھەلاك.
— نەۋائى.

جويەندە [جوينده] (پ) ئىزدىگۈچى، قىدىرغۇچى، تەلەپ قىلغۇچى:

ئانى شاھەنشەھ بىلىڭ كۆرگەچ زۇمۇرەد تەخت ئۈزە،

بىرگەدا تەرزىدە گۇلفەن ئىچرەدۇر جويەندەسى.
— ئەرشى.

جويبار [جويبار] (پ) 1) ئېرىق، دەريا، ساي:
نىگاھى تىيغ چەكمىش، ئەي خىزىر، ھەيۋان سۇيى تۇت تەرك،
نېدىنكىم ئول شەھادەت جويباردىن ئىچەرمەن سۇ.
— سەبۇرى.
2) ھەقىقەت ئېقىمى؛ 3) بەھرىمەنلىك.
جويبارى ئەدل — ئادىللىق، ئىنساپلىق؛
لەتافەت جويبارى — گۇزەللىك.

جۇئەل [جعل] (ئە) قارا قوڭغۇز، تېزەك قوڭغۇزى:
جۇئەلدۇر تېزەك توشۇماقدىن زەبۇن،
كى بولمىش قەرارىب يۇزى سەرنىگۇن.
— نەۋائى.

جۇببە [جبه] (ئە) 1) ھەشەمەتلىك، كەڭ، ئۇزۇن ۋە يەڭگىل تون؛
2) جەڭدە كىيىدىغان كىيىم، جەڭ كىيىمى.
جۇببەۋۇ دەستار — ھەشەمەتلىك تون ۋە سەللە:
قەدرى تاجى مەئرىفەت بىلمەسمىكىن زاھىد ئېلى،
خاتىرى خۇشدۇر ھەممىشە جۇببەۋۇ دەستارىدىن.
— زەلىلى.
جۇببەئى سىنجاب — سىنجاپ (قىزىل تۇلكە) تېرىسىدىن تىكىلگەن جۇۋا:
جۇببەئى سىنجابىڭ ئىچرە ۋەسلە-ۋەسلە قاقىمى،
توغرى ھىجران شامىدا بىر-بىر سەئادەت ئەنجۇمى.
— نەۋائى.

جۇد [جود] (پ) 1) ئىنئام، ئېھسان؛ 2) سېخىيلىك، قولى ئوچۇقلۇق؛
بافەررۇ جۇد — شان-شەۋكەت ۋە ساخاۋەت بىلەن؛
جۇد ئەھلى — سېخىيلار.

جۇدا [جدا] ئايرىلىش، پىراق:
جۇدا بولدۇم فەلەكنىڭ گەردىشىدىن،
كېتىپ ئېردىم گۇلى قەھقە قاشىدىن.
— خىرقەتى.
جۇدا ئەيلەمەك — ئاجراتماق، ئايرىماق.

جۇرئە [جرعه] (ئە) بىر يۇتۇم، بىر ئوتلام؛ ئىچىملىك:
غەم غۇبارى مەي خۇمارىدىن كۆڭۈل كۆزگۈسىدە،
ساقىيا، بىر جۇرئە تۇت ئانداغكى يوقتۇر غەمزەدە.
— ئەرشى.

ئۇيغۇر كىتاب تورى
www.uyghurkitap.com

جۇرئە چەكمەك ــ بىر ئوتلام مەي ئىچمەك.

جۇرئەت [جرأت] (ئە) جۇرئەت (بىرەر ئىشقا پېتىنىش)، جاسارەت، غەيرەت:

تەلەب بىرلە بولدۇم قىلىپ جۇرئەتى،
ھىساردىن چىقارغە ئېتىپ سۇرئەتى.

ــ ئا. نىزارى، ن. زىيائى.

جۇرئەت بولماق ــ پېتىنماق، جۇرئەت قىلماق؛ جاسارەت كۆرسەتمەك.

جۇرئەچەش [جرعه‌چش] (ئە + پ) مەيخور، مەي ئىچكۈچى:

بولۇپ چۈن ئانىڭ جامىدىن جۇرئەچەش،
بولۇپ چەرخ سۇفىيلەرى جۇرئەكەش.

ــ نەۋائى.

جۇرئەخار [جرعه خوار] (ئە + پ) مەيخور:

بولۇپ ھەم جۇرئەخار جامى ئانىڭ.

ــ نەۋائى.

جۇرئەخور [جرعه‌خوار] (ئە + پ) «جۇرئەخار» غا قاراڭ.

جۇرئەدان [جرعه‌دان] (ئە + پ) 1) قەدەھ، رۇمكا؛ 2) ئىچىلىدىغان قەدەھنىڭ قېپى؛ 3) ياندا ئېلىپ يۈرۈلىدىغان سۇ ئىدىشى، سۇ قاپىقى.

جۇرئەرىز [جرعه‌ريز] (پ) «جۇرئەدان» غا قاراڭ.

جۇرئەكەش [جرعه‌كش] (ئە + پ) 1) ساقىي، مىراب، مەي قۇيغۇچى؛ 2) مەي ئىچكۈچى، مەي ئىچىشقۇچى:

بۇ كۈن فەرھاد ئول ئازادە ۋەشدۇر ــ
كى، يوقلۇق بادەسىدىن جۇرئەكەشدۇر.

ــ نەۋائى.

3) مەدەت يەتكۈزگۈچى:

بولۇپ سۆز مەيىغە چۇ ھۇشى گەرەۋ،
ئاڭا جۇرئەكەش، يوق مەگەركىم، بىرەۋ.

ــ نەۋائى.

جۇرئەنوش [جرعه‌نوش] (ئە + پ) «جۇرئەكەش» كە قاراڭ.

جۇررە [جره] (ئە) ھەر قانداق قۇشنىڭ ئەركىكى.

جۇررەباز [جره‌باز] (ئە + پ) ئەركەك لاچىن، لاچىننىڭ ئەركىكى.

جۇرم [جرم] (ئە) گۇناھ، ئەيىب، جىنايەت:

ئەرشى ھەم نەۋمىد ئەمەس، چۈنكىم ئىرۇرلۇتفۇڭ ئەمىم،
بارچە جۇرم ئەھلىدىن ئانىڭ جۇرمى گەرچە كەم ئەمەس.

ــ ئەرشى.

جۇرم ئەھلى ــ گۇناھكارلار؛ جىنايەتچىلەر؛

جۆرم ئەيلەمەك ــ گۇناھ قىلماق؛
جۆرمۇ ئىسيان ــ جىنايەت ۋە ئىسيان، ھېسابسىز گۇناھكارلىق.

جۆرمانە [جرمانه] (ئە + پ) قىلىنغان گۇناھ (جىنايەت) ئۈچۈن ئېلىنىدىغان نەر-سە، ھەق، جەرىمانە.

جۆرمپۇش [جرمپوش] (ئە + پ) گۇناھنى، ئەيىبنى ياپقۇچى.

جۆرمشوي [جرمشوى] (ئە + پ) گۇناھنى ياپقۇچى، ئەپۇ قىلغۇچى، كەچۈرگۈ-چى، گۇناھنى ياپىدىغان:

گۇناھكار بولغاچ ئاڭا ئۈزر جوي،
كەرەم بەھرىدىن بولغاي ئول جۆرمشوي.
ــ نەۋائى.

جۆرۇھ [جروح] (ئە) [بىرلىكى: جەرھ] يارىلار، جاراھەتلەر:

بەسى ھىيلە بىرلە كىرىپ باغ ئارا،
بولۇپ باشى غەم ئىلە جۆرۇھدىن يارا.
ــ ئا. ئىزارى، ن. زىيائى.

جۆز [جز] (ئە) 1) باشقا، ئۆزگە، بۆلەك:

ئەرشى، كەۋنەين ئىچىدىن ئىستەمە جۆز فەقر ھۇسۇل،
يوق ئىمىش ئەھلى شەرافەت فۇقەرادىن غەيرى.
ــ ئەرشى.

2) پارچە، بىرەر نەرسىنىڭ بىر قىسمى،بىر دانىسى؛ 3) ئەزا، بەدەن ئەزالىرى؛ 4) ئازغىنە، كىچىككىنە.
جۆزجۇۋ ــبۆلەك ـ بۆلەك، پارچە ـ پارچە؛
جۆزۇ كۇل ــ پارچە ۋە پۈتۈن،كاتتا ۋە كىچىك؛ بار ـ يوق؛ ھەممە نەرسە؛
جۆزى لايەنئەك ــ بۆلەكلەرگە بۆلۈنمەيدىغان، ئاجرالماس قىسىم؛
يوق تۆرۆر جۆز تىيرەلىك ــ قاراڭغۇلۇقتىن باشقا (نەرسە) يوقتۇر.

جۆزۋ [جزو](ئە) «جۆز» غا قاراڭ:

مەن قەترەۋۇ سەن دەريا، زاتىڭدا فەنا بولسام،
نە ئەيب مېنىڭ جۆزۋىم كۆرگەندە دېسە ئەل گول.
ــ گۇمنام.

جۆزۋ ئولماق ــ پۈتۈننىڭ بىر قىسمى بولماق؛ بىرىكىپ كەتمەك.
جۆزۋۇ كۇل ــ «جۆز» غا قاراڭ؛
جۆزۋى سەغىر ــ كىچىك بۆلەك؛
جۆزۋىلايەتەجەززا ــ بۆلەكلەرگە بۆلۈنمەس، ئاجرالماس قىسىم؛
جۆزۋى لايەنئەك ــ «جۆز» غا قاراڭ.

جۆۋ ــ جۆزۋ [جزو ـ جزو] (ئە) بۆلەك ـ بۆلەك، پارچە ـ پارچە.

www.uyghurkitap.com

جۇزۋدان [جزودان] (ئە + پ) پوپكا، تىپرە سومكا (خالتا):

... ئۈممد ئەجزاسىن فەقر جۇزۋدانىغە سالىپ ...
ھەركۈن بىر مەنزىل ۋە ھەر ئاي بىر شەھەر قەتئىقىلغان مۇبتەدىيلەر.
— نەۋائى.

جۇزۇ [جزء] (ئە) قىسىم، بۆلەك، پارچە.

جۇزئى [جزئى] (ئە) بىر ئاز، ئازغىنە، كىچىككىنە، قىسمەن، ئەرزىمەس.

جۇزئىييەت [جزئيات] (ئە) 1) پارچىلار، بۆلەكلەر ئەھمىيەتسىز، كىچىك، خۇسۇسىي مەسىلىلەر؛ پارچە، ئەرزىمەس نەرسىلەر؛ 2) شېئىر، ئۆلچەملىك سۆزلەر.

جۇستۇجو [جستجو] (پ) قىدىرىش، ئاختۇرۇش، ئىزدەش، سورىقىنى قىلىش.

مەن قاچان ئۆزلۈكدىن ئەتتىم جۇستۇجۇ ئەۋۋەلدىن ئوق،
قىسمەتىم كەلمىش زىبەس مەي بىرلە كەيفۇلمۇتتەفەق.
— ئەرشى.

جۇستۇجوي [جستجوى] (پ) جۇستۇجو» غا قاراڭ:

بەس ئىدى ئول رىشتەئى كاكىل مىنى بەند ئەتكەلى،
نە ئۈچۈن تاپماقغە قىلدىڭ جۇستۇجوي ئۆزگە تەناب.
— موللا بىلال.

جۇسسە [جثه] (ئە) 1) تەن، بەدەن، گەۋدە؛ 2) جەسەت:

بىرى جۇسسە ئىچرە زەبەردەستراق،
يەنە بىرى ھەقىر ئېردىيۇ پەستراق.
— نەۋائى.

جۇغرات [جغرات] قېتىق؛ قايماق.

جۇڭ [جنگ] 1) كېمە؛ 2) تۇرلۇك شېئىرلار ۋە تارىخلار يېزىلىدىغان دەپتەر؛ تاللانغان ئەسەرلەر؛ تەرمىلەر.

جۇل [جل] 1) ئات يوپۇقى، جۇل، توقۇم:

كى زەربەفت جۇلنى ياپىپدۇر ئاڭا،
ئون ئىككى لەئلنى ئاسىپدۇر ئاڭا.
— ئا. ئىمزارى، ن. زىيائى.

2) تىپرە.

جۇلدۇ [جلدو] «جەلدۇ» غا قاراڭ:

تۇتۇپ جۇلدۇ ئالۇر يارماققا قالقان،
دېگىلكىم ئەيلەمىشلەر تاغىنى تالقان.
— نەۋائى.

جۇلگە [جلگە] 1) تاغ ئېتىكى؛ تاغ ئارىلىقى؛ 2) ئوتلاق،يايلاق؛ كۆكلەمزار.

جۇللاپ [جلاب] 1) گۈلاب، گۈل سۈيى بىلەن ھەسەل ياكى شىكەرنى

www.uyghurkitap.com

جۇنبۇش [جنبش] (پ) «جۇنبىش» قا قاراڭ:

هەر سارى قارا بۇلۇتقا جۇنبۇش،
ئەيلەب قارا دېۋەدەك غۇرۇنبۇش.

— نەۋائى.

جۇنبۇشنەماي [جنبش نماى] (پ) «جۇنبىشنەماي» غا قاراڭ.

جۇنبىش [جنبش] (پ) 1) قىمىرلاش، هەرىكەت، قوزغىلىش:

قۇرۇغلۇق ئىچرە چۈن قالمادى هېچ ئىش،
رەۋانى كېمەلەرگە بولدى جۇنبىش.

— نەۋائى.

جۇنبىش قىلماق — قوزغالماق؛ قىمىرلىماق، هەرىكەت قىلماق.

جۇنبىشنەماي [جنبش نماى] (پ) 1) هەرىكەتچان؛ هەرىكەتچانلىق؛ هەرىكەتكە كىرىش؛ 2) قوزغالغۇچى، هەرىكەت قىلغۇچى.

جۇنۇد [جنود] (ئە) قوشۇن، لەشكەر:

قىلاي شاهى بەندەر ئۈچۈن هۆكم زۇد،
يەتۈرگەي قاشىغە هەمەن دەم جۇنۇد.

— ئا. نىزارى، ن. زىيائى.

جۇنۇن [جنون] (ئە) 1) ئەقلىدىن ئازغان، سەۋدايى ئەقلىدىن ئازغانلىق، سەۋدايىلىق:

كۆڭلۈك بۇزۇلۇپ قالسا، زەلىلى يېمەگىل غەم،
كىم كۆردى جۇنۇن ئىقلىمىدە خانەئى ئاباد.

— زەلىلى.

2) ئاشىقلىق، بىقارارلىق.

جۇنۇن ئايانى — ئاشىق:

سەۋدا تۇتۇنىغە ساچى مانەند،
هەر تارى جۇنۇن ئاياغىغە بەند.

— نەۋائى.

جۇنۇن ئەهلى — ئاشىقلار؛

جۇنۇن تەئۇىزى — جۇنۇن، سەۋدايىلىقتىن ساقايتىدۇ، دەپ بويۇنغا ئېسىلغان دۇئا تۇمارى؛

جۇنۇن دەشتى — 1) دەشت ۋە سەهراكەبى بىپايان؛ 2) هېسابسىز جۇنۇن؛

جۇنۇن سەهراسى — ئىشق سەهراسى، مەجنۇنلۇق چۆلى:

ماڭا مۇشكىل كۆرۈندى، ئەي پەرى، رولار تاماشاقىل،
جۇنۇن سەهراسىدىن ئالۇفتەئى رەسۋانى يىغماغلىق.

— زەلىلى.

جۇنۇن قەيدىغە پابەست بولماق ــ جۇنۇنلۇق ھالىتىگە چۈشۈپ قالماق،
سەۋدايى ھالىتىگە چۈشۈپ قالماق

جۇھهال [جهال] (ئە) [بىرلىكى: جاھىل] جاھىللار، نادانلار.

جۇھۇد [جهود] «جۇيۇت» قا قاراڭ:

جۇھۇد دىدى: باردۇر بۇلاردا پۇلۇم،
بىرەلمەس پۇلۇمنى قىلۇرمەن زۇلۇم.

— ئا. نىزارى، ن. زىيائى.

جۇۋال [جوال] (پ) قاپ، تاغار.

جۇۋالگەر [جوالكر] (پ) قاپ تىككۈچ؛ جۇۋالدۇرۇز:

ۋە شەيخى ئەبۇ ئەسامە ۋە شەيخى ئەبۇل خەيرى ھەبەشىيۇ
مۇھەممەد ساھىر جۇۋالگەر ... نى كۆرۈپ ئىردى.

— نەۋائى.

جۇۋان [جوان] (پ) يىگىت، «جەۋان» غا قاراڭ:

تاماشاغا كېلۇر پىرۇ جۇۋانلار،
قىلۇر گۈل زەۋقى بىرلە تازە جانلار.

— خىرقەتى.

نەۋجۇۋان ــ ياش يىگىت، يىگىتچاق.

جۇۋانە [جوانه] (پ) كەپتەر بالىسى، باچكا.

جۇۋانبەخت [جوانبخت] (پ) بەختىيار، بەختلىك، تەلەيلىك؛ كېلىچىكى پارلاق.

جۇۋانغار [جوانغار] قوشۇننىڭ سول قانىتى:

جۇۋانغارغە ھەم ئالتى يۈزمىڭ ئەدەد،
بۇلار باشقە ئاندىنكى بولغاي مەدەد،

— نەۋائى.

جۇۋانمەرد [جوانمرد] (پ) ئەر، يىگىت؛ مەرد، سېخىي، ئۇچۇق قوللۇق؛ ئالىي-
جاناب.

جۇۋۇن [جوون] 1› دەريا، ساي؛ 2› يۇيۇنۇش، تازىلىنىش.

جۇۋ [جوع] (ئە) 1› ئاچلىق؛ 2› ئىشتىھا.

جۇۋ ئەھلى ــ ئاچلار.

جۇيۇت [جيوت] 1› ئەسلى «جەت» بولۇپ، ھىندىستاندا ياشىغۇچى بىر خەلق
نامى؛ 2› جوھۇت، يەھۇدى.

جۇيۇش [جيوش] (ئە) [بىرلىكى: جەيش] 1› قوشۇنلار، ئەسكەرلەر؛ 2› گۇ-
رۇھ، توپ.

جىبلى [جبلى] سىرتماق، كىشەن، ئىشكال، تاقاق، قول-بويۇندىكى تۆمۈر
ھالقا.

جىبال [جبال] (ئە) [بىرلىكى: جەبەل] تاغلار.

ئۇيغۇر كىتاب تور بېكىتى
www.uyghurkitap.com

جىبە [جبه] مىتالدىن ياسالغان قەدىمكى ئۇرۇش كىيىمى، تۆمۈر كىيىم، ساۋۇت.

جىبەچى [جبه‌چی] 1› ساۋۇت، تۆمۈر كىيىم ياسىغۇچى؛ 2› قورال-ياراق ئامبىرىنىڭ باشلىقى؛ 3› خان سارىيىدىكى مەنسەپدارلاردىن بىرى.

جىبرىل [جبریل] (ئە) «جەبرەئىل» سۆزىنىڭ قىسقارتىلغان شەكلى، «جەبرەئىل» گە قاراڭ:

شەھپەرى جىبرىل يا نەۋرەس نىھالى باغى ئىشق،
جىلۋەگەر يارۇھ شەكلى يا قەدى رەفتامۇدۇر.

— ئەرشى.

جىبىللەت [جبلت] (ئە) 1› خۇي؛ 2› يارىتىلىش، تۇغما، تەبىئىي؛ 3› ئۇلۇغلۇق.

جىبىللىي [جبلی] (ئە) 1› تۇغما، تەبىئىي؛ 2› ۋۇجۇد.
جىبىللىي خىسال — تۇغما (تەبىئىي) خىسلەتلەر؛
فەنايى جىبىللىي — تۇغما پانىيلىق (ئۆزلۈكنى يوقىتىپ، ئىلاھىيەتكە سىڭىنىش):
چۇن ئۇلارغا فەقرىي‌زاتى ۋە فەنايى‌جىبىللىي مەۋجۇد ئىردى.

— نەۋائى.

جىجىغ [جیجیغ] دۇمبە ياغ (ماي).

جىدال [جدال] (ئە) جەڭ، ئۇرۇش؛ نىزا، جاڭجال؛ تۇپىلاڭ:

تۆزەلدى يەنە ئىككى ياندىن يەسال،
يەنە ئاشكار ئولدى رەسمى جىدال.

— نەۋائى.

جىدد [جد] (ئە) 1› تىرىشىش، تىركىشىش؛ غەيرەت؛ 2› ھەرىكەت.
جىدد ئەيلەمەك — تىرىشماق، تىركەشمەك؛
جىدد كۆرگۈزمەك — «جىدد ئەيلەمەك» كە قاراڭ؛
جىددۇ جەھد — تىرىشىش، بىرەر ئىشقا ئەستايىدىل كىرىشىش:

كى ئولتۇردى مۇندا ئىكى بىخىرەد،
خاجە كىردى سۆزگە قىلىپ جىددۇ جەھد.

— ئا. نىزارى، ن. زىيائى.

جىددۇ جەھد ئەتمەك — «جىددۇجەھد ئەيلەمەك» كە قاراڭ؛
جىددۇ جەھد ئەيلەمەك — ھەرىكەت قىلماق، كىرىشمەك.

جىرغاماق [جرغاماق] زوقلانماق.

جىرم [جرم] (ئە) 1› جىسىم:

غەبغەب ئول سىيمىن زەقەن دەۋرىدە ئانداغكىم ئىرۇر،
ھالە ئۆز جىرمىدىن ئول دەۋرىگە قىلغاندەك كەمەر.

— ئەرشى.

2› ماھىيەت؛ 3› ئىخىرلىق، ۋەزىن؛ 4› گەۋدە، بىر نەرسىنىڭ بارلىقى، مەۋجۇتلۇقى.
جىرمى غەبرا– يەر يۈزى، يەر شارى؛ يەر كۆرۈنۈشى؛
جىرمى ماۋىي – «يەتتە جىرمى ماۋدي» غا قاراڭ؛
جىرمى ھىلال – ئاي شەكلى، كۆرۈنۈشى؛
قۇياش جىرمى – قۇياش شەكلى، كۆرۈنۈشى؛
يەتتە جىرمى ماۋىي – يەتتە قات ئاسمان.

جىرىب [جريب] (پ) «جەرىب» كە قاراڭ.

جىرىلداماق [جريلداماق] 1› ۋارقىرىماق؛ 2› غۇدۇڭشىماق، گەپ كۆتۈرەلمەي، ئاچچىقلىنىپ سۆزلىمەك.

جىزيە [جزيه] (ئە) سېلىقنىڭ بىر تۈرى (مۇسۇلمان ئەللىرىدە ياشىغۇچى باشقا دىندىكى كىشىلەردىن ئادەم بېشىغا ئېلىنىدىغان سېلىق).

جىسىم [جسم] (ئە) 1› گەۋدە، ئورگانىزم، جەسەم؛
ئەشك دۇرردىن تىزغالى جىسم ئۆزرە كۆزلەر ھىكمەتى،
گويىيا كەۋكەب ساچىلغان يەر ئۆزە يەتتى تەبەق.
— ئەرشى.

2› ماددا؛ 3› شەكىل، پورما؛ 4› ئەسل، ماھىيەت؛ 5› ئاسمان يۈزى:
كۆك تەبىئىغە چۈن ھەرارەت ئاشىب،
جىسمىغە شەفەقدىن ئوت تۇتاشىب.
— نەۋائى.

6› چېھرە؛ 7› تاقەت، سەۋر:
بىرىگە ھەجەر جىسمىدىن تۈشەدۈر،
ئاڭا نەقد بەلكىم جىگەر گۇشەدۇر.
— نەۋائى

جىسم پەست ئولماق – خار بولماق؛
جىسم مۈلكى – پۈتۈن بەدەن، گەۋدە؛
جىسمۇ جان – گەۋدە ۋە رۇھ؛
جىسم ئۆيى – گەۋدە تۈزۈلۈشى؛
جىسم ۋەيران – كۆڭلى بۇزۇلغان؛
جىسمى غەم ئەفسۇرد – غەم بىلەن ئىشتىن چىققان (كاردىن چىققان) گەۋدە؛
جىسمى گۇلگۇن – گۈل بەدەن؛
جىسمى مەمات – مۇردا؛
ئاياقچى كەتۈرگىل شەرابى ھەيات،

www.uyghurkitap.com ئۇيغۇر كىتاب تور بېكىتى

نىپتاڭكىم تىرىلسە بۇ جىسمى مەمات.
— ن. زىيائى.
جىسمى ناتەۋان — كۈچسىز گەۋدە؛ ئاشىق گەۋدىسى؛
جىسمى ئۇرىيان — يالىڭاچ بەدەن.

جىسمانىييەت [جسمانيت] (ئە) جىسمىغا تېگىشلىك، جىسمىيلىق.

جىغ [جغ] پىغان، داد-پەرياد قىلىش.
فەريادۇ جىغ — پەرياد ۋە پىغان:
كىمگە كىم، دولاب چەرخىدەك سالۇر سەرگەشتەلىك،
بوغزىدىن ئىپ بىرلە بوغار قىلغان سايى فەريادۇ جىغ.
— نەۋائى.

جىغان [جيغان] كەمبەغەل، ھېچنەرسىسى يوق، قولى قىسقا.

جىغە [جيغه] (ئە) «جىغە» گە قاراڭ.

جىك [جيك] يېقىمسىز، سىگىمەيدىغان.

جىگەر [جگر] (پ) 1) بېغىر، جىگەر؛ 2) يۈرەك.
ئەجەب جەللاد ئىكەنسەن تاپمادىڭ مەندەك ئەسىرى ئىشق،
كەباب ئەتتىڭ يۈرەك بىرلە جىگەر قانىم شەراب ئەتتىڭ.
— گومنام.
جىگەرى كەباب بولماق — كۆيۈنمەك:
كۆڭلى ئىشى ئىزتىراب بولدى،
گويا جىگەرى كەباب بولدى.
— نەۋائى.

جىگەر پارە [جگر پاره] (پ) پەرزەنت، ئوغۇل-قىز.

جىگەر تاب [جگر تاب] (پ) 1) جىگەرنى ئۆرتىگۈچى؛ 2) ئەلەملىك، دەرتلىك:
بار ئاندا غىزا غەمى جىگەر تاب،
سۇۋ ئورنىدا قەترە-قەترە خۇناب.
— نەۋائى.

جىگەرخار [جگرخوار] (پ) 1) قىيىنغۇچى، ئازابلىغۇچى؛ 2) قاتتىق ئازابلانغان، قايغۇلۇق، غەمكىن.

جىگەرخۇن [جگرخون] (پ) 1) باغرى قان؛ ئادەتتىن تاشقىرى غەم-قايغۇ چەككەن، ئازابتا قالغان، قىينالغان:
سەبا خارىنى ئەيلەپ نىش دىلدوز،
جىگەرخۇن غۇنچەنى ئەيلەر نىھانى.
— ئەرشى.
2) ئاشىق.

جىگەررىش [جگرريش] (پ) كۆڭلى يارا، دەرد-ئەلەملىك؛ باغرى پارە.

جىگەرسوز [جگرسوز] (پ) 1) غەمخور، غەمخورلۇق قىلغۇچى؛

2) قاتتىق ئازاب بەرگۈچى، قىينىغۇچى؛ 3) باغرىنى كۆيدۈرگۈچى؛ 4) ئىچچىنارلىق.

جىگەرگاھ [جگرگاه] (پ) جىگەر جايلاشقان ئورۇن؛ ئوڭ قولتۇق:

بۇ سەۋدا كۆرۈپ تاجىرى ناتەۋان،
جىگەر گاھىدىن ئەتتى نەقدىن رەۋان.
— نەۋائى.

جىگەرگۇن [جگرگون] (پ) 1) جىگەررەڭ؛ قىزىل؛ 2) قانلىق كۆز ياش.

جىگەرگۇنە [جگرگونه] (پ) «جىگەرگۇن» غا قاراڭ.

جىلا [جلا] (ئە) روشەنلىك، پارلاقلىق، يالتىراقلىق:

سەرىغ كۈلاھ ئىلە ئول شوخ گۈل قەباغە باقىڭ،
كۈلاھى ئۈزرە ساچىلغان داغى جىلاغە باقىڭ.
— ئەرشى.

جىلا بەرمەك — روشەن قىلماق، روشەنلەشتۈرمەك، پارلاقلاشتۇرماق، پارقىراتماق؛
جىلاتاپماق — روشەن بولماق، پارلىماق پارقىرىماق.

جىلاۋ [جلاو] يۈگەن، تىزگىن، «جىلەۋ» گە قاراڭ:

ئەل ئىنان ئىختىيارى چىقتى يەكسەر ئىلگىدىن،
پويەدە ھەر سارى ئول چابۇككى، قايتۇردى جىلاۋ.
— نەۋائى.

جىلاۋدار [جلاودار] (ئە + پ) خان، پادىشاھ، بەگ ئاتلىق يۈرگەندە ئات تىزگىننى تۇتۇپ يېتىلەپ ماڭغۇچى، ئات يېنىدا يۈرگۈچى؛ ياندا ماڭغۇچى:

پىياز ئوتىياشلىق ئىچرە جىلاۋدار،
پەتىنگان ئالدىدا لۇبىيا جىلۋەدار.
— زەلىلى.

جىلەۋ [جلو] 1) ئالدى، ئالدى تەرەپ؛ 2) يۈگەن، تىزگىن.

جىلد [جلد] (ئە) 1) مۇقاۋا، كىتاب مۇقاۋىسى؛ 2) توم (كىتابقا قارىتا، مەسىلەن: بىرىنچى توم، ئىككىنچى توم، ...)؛ 3) تېرە:

قان قويماي سالسا رەكلەرىغە،
جىلدى ياپىشىپ سۆڭەكلەرىغە.
— نەۋائى.

جىلۋە [جلوه] (پ) 1) يالتىراقلىق، پارلاقلىق:

ئاغنامىش گۈلزار ئارا مەئشۇقۇ ئاشىق بىر بولۇپ،
ئىككى رەڭلىك جىلۋە قىلغان بىر گۈلى رەئنا ئەمەس.
— ئەرشى.

2) ئۆزىنى گۈزەل ۋە پارلاق سۈرەتتە كۆرسىتىش، نازلىق كۆرسىتىش؛ 3) گۈزەل؛ ناز، كەرەشمە؛ 4) رەپتار، يۈرۈش، ھەرىكەت.
جىلۋە ئەيلەمەك — ئۆزىنى گۈزەل ۋە پارلاق سۈرەتتە كۆرسەتمەك،

نازلىق كۆرۈنمەك؛ يالتىراپ كۆرۈنمەك؛
جىلۋە بەرمەك — گۈزەل، جىلۋىلىك كۆرسەتمەك؛
جىلۋە قىلماق — 1) نامايىش قىلماق، ئۆزىنى كۆرسەتمەك؛ كۆرۈنمەك؛ 2) ئۆزىنى گۈزەل ۋە پارلاق سۈرەتتە كۆرسەتمەك؛
جىلۋەئى زات ئايىنەسى — ئۆزىنى كۆرسىتىش ئەينىكى؛
جىلۋەئى زۇھۇر قىلماق — ئۆزىنى نامايان قىلماق؛ ئاشكارا بولماق؛
جىلۋەئى ھۆسن ئەيلىمەك — ھۆسنىنى كۆز - كۆز قىلماق، جامالىنى كۆرسەتمەك.

جىلۋەدىھ — [جلوه‌ده] (ئە + پ) جىلۋىلەنگۈچى، يالتىرىغۇچى.

جىلۋەساز — [جلوه‌ساز] (پ) جىلۋە قىلغۇچى، يالتىراپ (پارلاپ) كۆرۈنگۈچى، ئۆزىنى گۈزەل سۈرەتتە كۆرسەتكۈچى:

مەلىكە ئۆي ئىچرە بەئەند ئىشۋە ناز،
كى كەبكى دەرىدەك بولۇپ جىلۋە ساز.

— ئا. نەزارى، ن. زىيائى.

جىلۋە ساز ئەتمەك — جىلۋىلەندۈرمەك، بېزىمەك؛
جىلۋە ساز بولماق — خۇش كۆرۈنمەك، جىلۋە بىلەن پەيدا بولماق.

جىلۋەگاھ — [جلوه‌گاه] (ئە + پ) 1) كۆرۈنۈش، جىلۋىلىنىش جايى؛ نامايان بولۇش، يالتىراپ كۆرۈنۈش ئورنى:

تۇرفە سۈننى ئىلاھىدۇر كۆك چاي،
تەبىئەتنىڭ جىلۋەگاھىدۇر كۆك چاي.

— ئەرشى.

2) جاي، ئورۇن، تۇرار جاي.
جىلۋەگاھى گۇلشەنى قۇدس — پاكلىقنىڭ كۆرۈنۈش جايى.

جىلۋەگەر — [جلوه‌گر] (پ) جىلۋە قىلغۇچى، جىلۋە بىلەن كۆرۈنگۈچى، ئۆزىنى گۈزەل ۋە پارلاق سۈرەتتە كۆرسەتكۈچى:

ئولسە گەر زۇلفۇڭ خەيالى بۇ كۆڭۈلدە جىلۋەگەر،
شانە يەڭلىغ چاك - چاك ئولمىش كۆڭۈل مەئۋاسىدىن.

— ئەرشى.

جىلۋەگەر بولماق — كۆرۈنمەك، نامايان بولماق.

جىلۋە گۇستەر — [جلوه‌گستر] جىلۋە كۆرسەتكۈچى، جىلۋە قىلغۇچى.
جىلۋەنەما — [جلوه‌نما] (پ) «جىلۋە نەماي» غا قاراڭ.
جىلۋەنەماي — [جلوه‌نماى] (پ) 1) جىلۋە كۆرسەتكۈچى، جىلۋە قىلغۇچى؛ 2) ياشناپ تۇرغان، كۆرۈنگەن.
جىلى — [جلى] «جەلى» غا قاراڭ.
جىلىكار — [جلى كار] (پ) 1) ئەمەلدارلىق؛ 2) تىزگىن.
جىم — [جيم] ئەرەب ئېلىپبەسىدىكى «ج» ھەرپىنىڭ نامى:

بۆلەكلەر زۇلم ھەددىن ئول ئىكەۋئە يەتكۈرە ئالماس،
جەفانىڭ «جىم» ى گەر كۆزۈ، سىتەمنىڭ «سىن» ى قاش ئولسۇن.

— ئەرشى.

جىماد — [جماد] (ئە) «جەماد» قا قاراڭ.

جىممار [جمار] (ئە) مەيدە تاش (پارچە تاش).

جىن [جن] (ئە) جىن؛ پەرى، مالائىكە.
جىن ئەلالادى — شاۋقۇن - سۈرەن:
قەسر ئۆزە تۈشتى جىن ئەلالاسى،
مىننى دىۋانە قىلدى سەۋداسى.
— نەۋائى.
جىنىۋ بەشەر — جىن ۋە ئادەم؛
جىنىۋ مەلائىك — دىۋە ۋە پەرىشتە.

جىنان [جنان] (ئە) [بىرلىكى: جەننەت] 1) جەننەت، جەننەتلەر:
مەن نەدەپ ۋەسفىنى ئىيتاي ھۆر جىنان يەڭلىغ ئىرۇر،
ھۆسنى ئىقلىمىدا گويا بارچە قىزلار سەرۋەرى.
— موللا بىلال.
جىنان رەۋزەسى — جەننەت بېغى؛
جىنان گۈلشەنى — «جىنان رەۋزەسى» گە قاكاك.

جىنانۋەش [جنان وش] (ئە+پ) جەننەتكە ئوخشاش؛ باغقا ئوخشاش.

جىنس [جنس] (ئە) 1) تۈر، خىل:
خۇدا ھەر جىنس مەخلۇق ئەتتى پەيدا،
بىرىنى بىرگە ئانداق قىلدى شەيدا.
— خىرقەتى.
2) ئۇرۇق - ئايماق؛ جىنس؛ 3) رەخت، مال، كىيىملىك:
تۇھفەرلەكى يۇبەردى قەيسەرى رۇم،
بولسە جىنسى فەرەڭ دىبباسى.
— نەۋائى.
بەشەر جىنسى — ئادەم جىنسى، ئىنسانىيەت؛
جىنسى بەشەر — «بەشەر جىنسى» گە قارڭ:
ۋەفا مەۋجۇت ئەمەس جىنسى بەشەردىن مەن گۇمان قىلسام،
سىرىشتىدۇر تەغافۇل لايىدىن مۇشتەق ئىرۇر نىسيان.
— ئا. نىزارى.
جىنسى بەنى — «جىنسى ئىنسان» غا قاراڭ؛
جىنسى تەير — قۇشلار تۈرى؛
جىنسى خىتا — پالاس تۈرى؛
جىنسى زىبا — يىپەكتىن توقۇلغان رەخت؛ پالاس؛
جىنسى مەخلۇقات — ھايۋانلار جىنسى؛
جىنسى مور — ھاشارەت تۈرى، چۈمۈلىلەر؛
جىنسى ئىنسان — ئىنسانلار، ئادەملەر.

جىنسىيەت [جنسيت] (ئە) «جىنسىييەت» كە قاراڭ.

جىنسىيەت [جنسيت] (ئە) ھەمجىنسلىق، جىنسداشلىق.

جىنن [جن] «جىن» غا قاراڭ.
جىننۇ ئىنس — جىن ۋە ئىنسان.

جىناھ [جناح] (ئە) «جەناھ» قا قاراڭ.

www.uyghurkitap.com

جىهات [جهات] (ئە) [بىرلىكى: جىھەت] 1› جەھەتلەر؛ تەرەپلەر؛ 2› نەرسىلەر، بويۇملار، ئەسۋاب، ئەشيا:

هەم نەقدىلىك ئۈچۈن ئەۋەزدۇر ئاتىم،
هەم ئۆزگە جىهاتىڭغە جىهاتىم.

— نەۋائى.

3› دۆلەت؛ مال ـ مۈلۈك:

تۈنۈ كۈن تارتقانچە مالۇ جىهات،
تارتتى مېهمانىنى ئالىغە بات.

— نەۋائى.

4› بارلىق:

قالماسە ئالەم مەتائىدىن جىهات،
ئۆزگە نەۋئ ئولغاي ساڭا ئول دەم سىفات.

— نەۋائى.

جىهاد [جهاد] (ئە) دىن يولىدا ئۇرۇشۇش، دىن ئۈچۈن كۈرەش قىلىش.
جىهاد ئەيلەمەك ـ ئۇرۇشماق، جەڭ قىلماق؛
جىهاد قىلماق ـ «جىهاد ئەيلەمەك» كە قاراڭ؛

رۇم مالىنى ئەيلەبان بەرباد،
ئەيلەر ئەهلى فەرەڭ بىرلە جىهاد.

— نەۋائى.

جىهاد كەمەرىن ئىجتىهاد بېلىگە باغلاماق ـ غەيرەت بىلەن جەڭ قىلماق، ئۇرۇشقا ئاتلانماق.

جىهاز [جهاز] (ئە) مال، ئەشيا؛ نەرسە، بويۇم؛ ئەسۋاب ـ ئۈسكۈنىلەر،

كىم يار ئاڭا هۇش ئىلە خىرەددۇر،
مالىيۇ جىهازى بىنەددەدۇر.

— نەۋائى.

جىھەت [جهت] (ئە) [كۆپلۈكى: جىهات] سەۋەب، ۋەج؛ «جىهات» قا قاراڭ؛

فەلەك سەككاكىغە بۇ كۈن قۇلۇك سەن دەر، جىھەت زاهىر،
تۈن ئاقشام ئىتلەرىك بىرلە ئوتۇرمىش بىر زەمان، ئەي جان.

— سەككاكى.

جىھەت كىۆرمەسلىك ـ سەۋەب، ۋەج تاپماسلىق.

جىۋار [جوار] (ئە) 1› يان؛ قاتار؛ ئەتراپ، يېقىن يەر؛ 2› قوشنا.

جىيفە [جيفه] هارام، هارام ئۆلگەن هايۋان:

چۇ سىفلەگەنج تاپار، مۇجىبى هەلاكى ئېرۇر،
كى جىيفەدۇر مۇشۇك ئىلكىگەچۈن تۈشەر مەسلۇخ.

— نەۋائى.

2› مال ـ مۈلۈك، بايلىق.

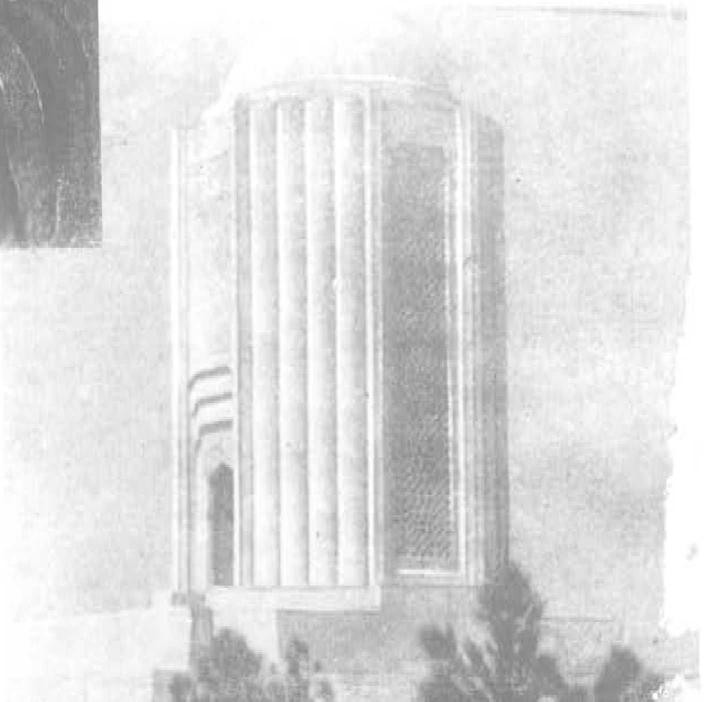

ئۇيغۇر كىتاب تورى
www.uyghurkitap.com

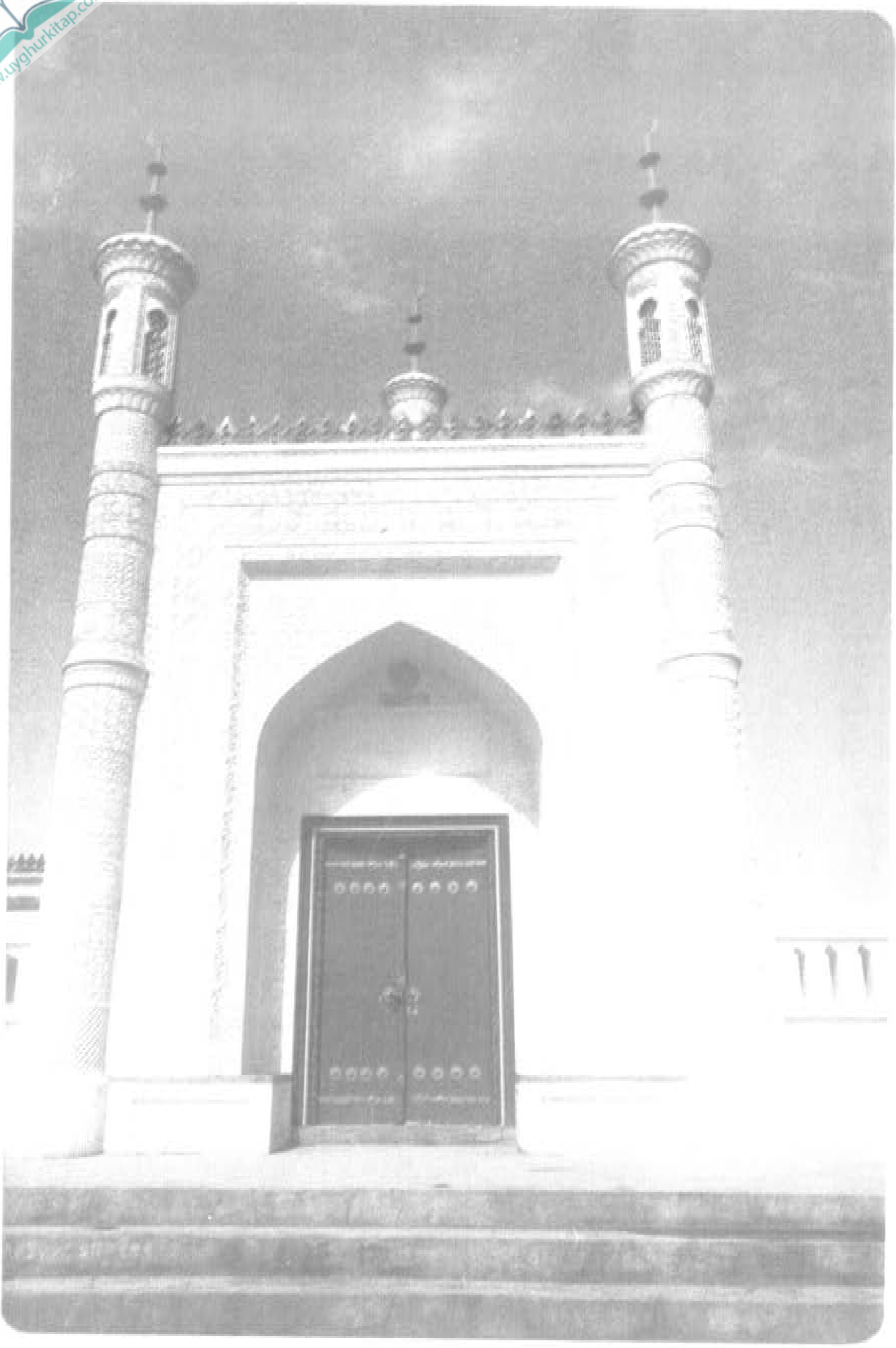

源　泉（布拉克）（维吾尔文）总29期　(پەسىللىك ژۇرنال) بۇلاق (ئومۇمىي 29 – سان)

新疆人民出版社编辑出版
（乌鲁木齐市建中路54号）
新疆新华印刷厂印刷
乌鲁木齐市邮局发行
全国各地邮局订阅

شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى تۈزدى ۋە نەشر قىلدى
(ئۈرۈمچى شەھىرى جيەنجۇڭ كوچىسى №54)
شىنجاڭ شىنخۇا باسما زاۋۇتىدا بېسىلدى
ئۈرۈمچى شەھەرلىك پوچتا ئىدارىسىدىن تارقىتىلىدۇ
جايلاردىكى پوچتا ئىدارىلىرى مۇشتىرى قوبۇل قىلىدۇ

国内统一刊号：CN 65-1063/I
本刊代号：58-108定价：1.90元

مەملىكەت بويىچە بىرلىككە كەلگەن ژۇرنال نومۇرى:
ۋەكالەت نومۇرى: 108 – 58　باھاسى: 1.90 يۈەن